LENGYEL JÓZSEF ÖSSZEGYŰJTÖTT MUNKÁI

LENGYEL JÓZSEF

MÉRNI A MÉRHETETLENT

ELSŐ KÖTET

TARTALOM

ELÉVÜLT TARTOZÁS
ELBESZÉLÉSEK

KULCS

SZEGÉNY KOVÁCS GÁBOR TANULSÁG NÉLKÜL VALÓ ÉLETE
ÚJ IGA
KULCS
SZŐLŐK, NÓTÁK, ÁLMOK
WENGRAF
A NÉMET
EGY UTCA
ÖRÖKKÉVALÓSÁG

IGÉZŐ

ÚT ÉPÜL
KICSI, MÉRGES ÖREGÚR
HÓHEM ÉS FREIER
KÖZELEDÜNK
ÉNEKEK
NORILSZK KETTŐ
NEFELEJCS
SÁRGA PIPACSOK
ERDEI KÉPEK
REGGELTŐL ESTIG
IGÉZŐ
ELEJÉTŐL VÉGIG

OLDÁS ÉS KÖTÉS

GALAMBOK
CULÁGER
TÖRDEKY ÚR ATTRAKCIÓI
A LIEBKNECHT-LÁNY
VÁLASZLEVÉL EGY FIÓKBAN
ÖREGEK GONDJAI
OLDÁS ÉS KÖTÉS
EGY FA A PARKBAN
NÉVTELEN SÍR, SÍRTALAN NÉV
A TUDÁS FÁJA
A KÖNYV, A KERT ÉS A GYERMEK

ISTEN OSTORA

A HÍDÉPÍTŐK

SIGHTSEEING
ELSŐ VÁZLAT EGY ARCKÉPHEZ
SZÉCHENYI LONDONA 1815-BEN
GASLIGHT ÉS EAU DE RASUMOFFSKY
KELETI INTERMEZZO
AZ AULIKUS GRÓF ÉS AZ ERDÉLYI BÖLÉNY

HAMMERSMITH
AZ ALKOTÓ
A NAPLÓÍRÓ ÉS A NAPLÓÍRÁS
ŐSZINTESÉG ÉS PÉNZÜGYEK NAGYÚRI KÖRÖKBEN
KIK ÉS HOGYAN...
A HÍD EMELKEDIK, SZÉCHENYI HANYATLIK
1848
1849
SZÜMPOZION
A SZÜMPOZION FOLYTATÁSA
A SZÜMPOZION BEFEJEZÉSE

MESÉK

LUSTA JÓSKA
ARGONIDES HAJÓI ÉS A FENYŐFÁCSKA
STERNEKUND ÉS REINEKUND
SZÜLETÉSNAP ELŐTT
MIKÉPP JÁRT KASZÁLÓ JÁNOS ÉS BULCSU, A KIRÁLYFI, AZ IGAZSÁG EMBERÉHEZ

VERSEK

NYÁRI DÉL ERDŐN ÉS TISZTÁSON
VERT EMBER, HA ÉNEKEL
SÍRÓK - SÍRÓK!
HUSZADIK SZÜLETÉSNAPOMRA
ESIK AZ ESŐ SZEPTEMBER HUSZADIKÁN
EVŐ LÁNY
PAMFLETTÍRÓ
MARTALÓC
INTÉZŐ
PARASZTOK
FERDINÁND-HÍD
JÉGPÁLYÁTÓL
HÚSZÉVESEK NEVETÉSE...
HOSSZÚ SOROK
TAVASZI ÉNEK
CSILLAGOS ÉG, TE VÉGTELEN NAGY!
HIMNUSZ! HA VÉR IS FOLYIK MOST!
EZ MINDEN!...
AZOKNAK, AKIK HAT NAP ROBOTOLNAK
AMIT GYÁRAK, BUTIKOK...
EMBER HOVA TARTOZOL?
KÖNNYŰ...
NEM SZENTEK KELLENEK...
HOVA HÍV...
ITT VAGYOK
BITÓFÁK TELÉN
Ó HIT-JERUZSÁLEM
AZ ERÉNY VALÓJÁRÓL
AZ ERKÖLCSÖK EGYSZERŰSÉGE
HETVEN FELÉ
SÍRFELIRAT

ELÉVÜLT TARTOZÁS

ELBESZÉLÉSEK

KULCS

SZEGÉNY KOVÁCS GÁBOR TANULSÁG NÉLKÜL VALÓ ÉLETE

„Én, Kovács Gábor, negyvenöt éves vagyok, és az életemet befejeztem. A hátralevő idő már nem számít, s nekem is ez az egyetlen vágyam. Azt írom, hogy nem számít, és ez igaz, ámbár a legborzasztóbb ideje lesz életemnek: tele szenvedéssel, kínnal, és a legrettenetesebb, hogy már semmin sem lehet változtatni. Éppen, mert már semmin sem lehet változtatni, ezért nem számít a hátralevő idő. Senkinek sem mondhatok már semmit! A bíróság - ugyan mit mondanék nekik? Ha mindent elbeszélnék, ez talán jó védekezés lenne, de ez az, amitől félek. Minden mentség csak a kínjaimat hosszabbítaná. A legjobb volna meghalni, mielőtt az akasztófára kerülök.

Mindennel tisztába vagyok, és a börtön szenvedésére nincs szükségem, hogy megtisztuljak, mert vajon mit ér immár az én lelki megtisztulásom? Nagyon hiúknak és önzőknek látom azokat az embereket, akik szenvedéssel akarják megtisztítani lelküket, és így akarnak Isten színe elé kerülni. Mit ér az a forrás, amely egész létezése alatt zavaros volt, és mikorra megtisztul, akkorra el is apad? Fennhéjázó és dölyfös vagyok, mint afféle hitetlen. Én még életemben meg akartam magam tisztítani, és mint valami nagy kő, zuhant a megtisztulni vágyó forrásba a bűn.

Most már vége. Csak azt szeretném, ha emlékem is kitörölődne az emberek eszéből, csak azt szeretném, ha se gyerekeim, se ismerőseim, senki sem emlékezne rám, azt szeretném, ha emlékem nem fertőzne senkit, ha úgy, olyan csendben pusztulnék el a törvény keze alatt, amilyen csendben szerettem volna élni, tisztelve a törvényt, és szeretve embertársaimat, és felnevelve gyermekeimet.

Amit fentebb írtam, megfelel az én testamentumomnak. Mert azt akarom benne, hogy ne hagyjak semmit sem az én nyomorúságomból utódaimnak és a többi embereknek. Hetekig gondolkoztam, hátrahagyjak-e ezenfajta írást, és kinek a számára írjam azt? És most hogy végül megvan és ahogy átolvastam, látom, hogy nem tudtam kifejezni semmit sem. Amit leírtam, nem értené meg senki, nem értenék meg a művelt és gazdag emberek és a törvény urai sem, akik e sorokat, ha netán megtalálják, helyes jog szerint elkobozva elolvassák azt. Nem értené meg a börtönőr se, pedig hát tulajdonképpen neki írom. A hátramaradó holmi is, ami csekélységet lenn a fogházirodában eltettek, az övé legyen - nem akarom hazaküldeni. Így aztán neki írom, amit meg tudok írni, mert ámbár ő is csak a törvény embere, de hát kihez juthatok én el, mikor már vége mindennek, és az életem befejeződött. Neki is a szegénység jutott osztályrészül, sok gyerek, és ő talán okulhat is az én sorsomon, mert talán más szegény embereknek nem lesz rossz, ha sorsukon gondolkodnak. - Ezért elhatároztam, hogy elmondom a sorstörténetemet, mind a mai napig. Ez talán tanulságos lesz, akármilyen rosszul is tudom megírni, és mégiscsak jobban fog sikerülni, mint mikor gondjaimat és érzéseimet akartam papírra vetni. Itt tiszta igazán megírom, ami történt velem. Olvashatóan és érthetően akarom megírni élettörténetemet. Nem fogom eltagadni, hogy bizony sokszor és könnyű lélekkel loptam, azt meg, hogy gyilkoltam, hiába is tagadnám. Úgy gondolom: tanulságos is lehet majd, igen elszomorító és nagyon figyelmeztető, családos, idősebb szegény embereknek. Ezért elnézést kérek, ha a papirost nem a szocialista tudomány és a biblia igazságaival rovom tele. Mert nem értek én ezekhez: világosan saját magamat sem bírom én kifejezni. De ami megtörtént velem, azt le tudom írni, és talán majd ki tudja valaki venni belőle a tanulságot, megtalálja, amit én nem tudtam megtalálni, meglátja, hogy hol kerültem én a rossz útra, és hol van a rossz útról még visszatérés.

Ezért elkezdem élettörténetemet, ámbár annak már énrám nincs semmi tanulsága, énfelettem elvégeztetett, de annál inkább bizonyos lehet mindenki, hogy a tiszta megtörtént igazságot írom.

Negyvenöt év előtt születtem T. községben a Duna partján. Apám hajóács volt, jól kereső önálló iparos, az anyám paraszti sorból származott, jómódú parasztgazdának volt a lánya. Jól éltünk, az apám jól keresett, a háznál bőven volt mit enni. A baromfi, disznó hemzsegett az udvarban, tehenet tartottunk, volt szőlőnk. Apám gyakran ment el hosszabb utakra, túl Pesten, a délvidéken dolgozott mint hajóács, s néha pengő aranyakban hozta haza a keresetét. Ilyenkor azután nagyokat mulatott a kocsmában, öt literenként rendelte a bort, mindenki az ő kontójára ivott. Én testvéreimmel - kilencen voltunk - jól éltem. Iparos gyerekei voltunk, még aludtunk, mikor a parasztgyerekek már kimentek a határba. Az iskolában is jó dolgom volt, jól megtanultam írni, olvasni, számolni. Mikor az iskolából kikerültem, az apám mellett tanultam a mesterséget, eljártam vele vidékre is, nagy fekete sleppeket építettünk és tataroztunk.

Egy ősz utolján történt, hogy az apám megbetegedett. Valamilyen elsüllyedt vontatót akartunk kiemelni, ott fázott meg az apám, és aztán rövidesen meg is halt tüdőgyulladásban, ámbár mások úgy tartották paraszti ésszel, hogy a gyakori italozástól kapott volna fejbetegséget.

Így halt meg az apám - nem emlékszem már rá egész pontosan.

Az anyám sírt, panaszkodott, neveletlen árvák maradtak, de mi nem éreztünk valami nagy szerencsétlenséget, az ólban ott voltak a hízók, a padláson a szemes kukorica, a télen kétszer is volt nálunk disznótor. Csak tavasz felé lettem szomorú, mikor felnőtt bátyám eladta a sok szép ácsszerszámot, amivel az apám dolgozott. Úgy kézhez állt már ezeknek a használt, de még igen jó szerszámoknak a fogása, a sima nyele, és olyan szép rendesen álltak a ládában, sötétben is meg lehetett őket találni. De hát ebben sem volt semmi különös, senki sem csodálkozott rajta, én sem.

Nem is voltam már egész kicsiny, és nálunk nemigen éltek olyan sokáig az emberek, hogy gyermekeiket felnevelhették volna. A család elszéledt, és én már aztán ritkán találkoztam anyámmal és testvéreimmel. Az apám egy sógorával, aki szintén hajóács volt, elkerültem a délvidékre, újra hajókat építettünk, kitanultam a mesterséget. Mikor felszabadultam, legény lettem, és jól kerestem, víg életet éltem. Társaim néha leemeltek egy-egy liszttel teli zsákot valamelyik megrakott sleppről, s ha én is láttam a dolgot, jót nevettem velük, és együtt mentünk be a közeli faluba, eladni a lisztet; az árát elittuk és mulattunk hajnalig.

A hajós életben - mert a hajóács élete olyan, mint a hajós élet - sokféle emberrel ismerkedtem meg, sokat tapasztaltam. A Bánátban és a Bácskában a sváboktól megtanultam németül, írni, olvasni úgyis jól tudtam, a szaktársaimmal és a hajósokkal, akik Szófiáig, Szulináig, meg fölfelé Bécsen túl is eljutottak, sokat beszélgettünk. Újságot is majd mindennap olvastam akkoriban.

Mikor a sorozásra kerültem, már tapasztalt, szinte furfangos voltam. Tengerésznek akartak besorozni, de aztán mégis gyalogos lettem, és csak három évig szolgáltam. A katonaságnál nem volt rossz dolgom. Majdnem altiszt lettem, de aztán inkább puccerkodtam egy főhadnagynál. A főhadnagy nem volt goromba ember, legfeljebb, ha részeg volt. Egyszer, mikor levelet vittem egy kisasszonyhoz, csak úgy elloptam ott egy könyvet. *Fekete gyémántok* volt a címe. Elolvastam, a bányászéletet ismertem meg belőle. Mikor a katonaságtól kikerültem, visszamentem a régi helyemre, és megnősültem. Egy lányt, akivel már a katonaság előtt is volt dolgom, egyik ottani öreg segédnek a lányát vettem el feleségül.

Az asszonnyal elég jól éltünk, szombatonként nem sok pénzt hagytam a kocsmában. Takarítani szerettem volna, hogy szerszámokat vehessek, és magam, önállóan folytassam a mesterséget. Vízimalmot is szerettünk volna venni, valami ócska jószágot, úgy is meg lehetett volna

élni. Ezt különösen a feleségem szerette volna. Egy forintnál többet nem is igen hagytam a kocsmában, józanul jártam haza, és ha pörölt a feleségem a forint miatt, mert pontosan tudta, mi a keresetem, akkor se lett abból igazi pörlekedés. Jókedvűen feleltem neki: örülj, hogy hajóács vagyok. Csak pár szerszámot és egy-két fát kell venni, hogy megkezdhessem a mesterséget. Mit szólnál - nevettem -, ha matróz lenne az urad, hány kézzel kellene akkor dolgoznom, míg, mondjuk, egy gőzhajót vehetnék. Evvel aztán vége is volt, nem mérgelődött. De bizony szerszámvásárlásra se került a sor. Születtek a gyerekek. Az egyik gyereket a karján, a másikat a hasában hordta az asszony. Le is gyengült, el is betegesedett, elhúzta a sok gyerek az erejét, dolgozni nemigen tudott, nem is igen ért rá. Aztán néha a szakmában is kevés lett a munka. Annyian voltunk már otthon, hogy egyik napról a másikra elfogyott a kereset. Ha aztán meg ez-az közbejött, itt volt a felfordulás. Így aztán a nagy telerakott sleppekről lelekerült vagy egy zsák liszt, vagy egy csomag cukor, így kellett a léket betömni. Kellett, hát loptam. Egész őszintén még most sem bántam meg, és akkor, emlékszem, csak avval törődtem, hogy rajt ne kapjanak. Most aztán ilyen módon került kocsmai költségre is. A fizetés úgyis kevesebb volt, mint amennyi a megélhetésre kellett. De azért nem iszákoskodtam el, dolgoztam rendesen, csak akkor emeltem el valamit, ha kellett. A nagy sleppeken ezer meg ezer zsák liszt volt, egész hajók voltak megrakodva cukorral, nekem meg egy héten nem jutott egy forint, hogy szombaton elmenjek a vendéglőbe a szaktársaim közé, amire különösen, amíg fiatalabb az ember, szükség van.

Nem bántott a lelkiismeret, mert haza is vittem a holmiból az asszonynak, a gyerekeknek. De már sokkal rosszabb volt, hogy bizony a szomszédunk baromfijához is hozzá kellett nyúlni. Pedig a szomszédok sem voltak gazdagok. A szentendrei sziget földjét a Duna hordta össze, gyenge a föld, szegények az emberek, nem úgy, mint a Bácskában, Bánátban, ahol valamikor jártam. Egymását lopkodták itt a szegények, és bizony a lopónak és a károsnak is áporodott és keserű lett a lelke. Nem, nem jó dolog volt.

Egyszer egyet el is fogtak, a csendőrök vitték el őt a faluból. Nekünk nem történt semmi bajunk. A szomszédok tudták is, meg nem is. Egyszer télen egy nyaláb tüzelőt hoztam el az egyik udvarból. Nagy, mély volt a hó, és valaki hajnal felé utánajött a lábnyomomnak. Nem tudom, ki lehetett, talán a Takács Dani szomszéd, mert az szokott télen korán felkelni, hogy etessen, vagy talán másvalaki volt, de egyszóval nem lett belőle semmi, csak a faluban ment széjjel a szóbeszéd. Ámbár lehet, már előbbről is volt valami.

Nagy nyomorúság, lelki szomorúság volt a faluban lopós Kovács Gábornak lenni. De nehéz ám a lopást abbahagyni, nekem meg nem is lehetett. A kereskedő, a boltos akkor is lopott, mikor már vagyona volt. Igaz, hogy őneki, ha szidták is, de alázatosan köszöntek, nekem meg csak úgy pipacsutora mellül adták ki a fogaggyistent. De a gyerekek közt már nagyobbacska is volt. Nem járhattak örök időkig pendelyben. Vasárnap, ha templomba mentek, ruha, cipő is kellett volna nekik.

Néha arra is gondoltam: akárhogy, szerzek annyit, hogy szerszámot vehessek - aztán önálló iparos leszek egy csapásra. Ha tudtam volna, vagy mertem volna, akkor valami városban, Vácott vagy még messzebb valahol, ember lehetett volna belőlem. Most se tudom, hogy nem mertem, nem tudtam, vagy nem akartam elmenni? Hát loptam, amennyi mindig kellett. Nem akarom magam mentegetni, most már nincs is miért.

Továbbra is minden úgy maradt a régiben, és így félig-meddig esett emberként éltem, dolgoztam, és néha, mikor cukrot emeltünk le egy sleppről, kocsmáztam.

Az asszonnyal hol pörlekedtünk, hol együtt dolgoztunk, küszködtünk, egy évben nyolcszortízszer templomba is elmentem, imígy múlott az idő...

Iskolás volt a gyerek, mikor kiütött a háború. Milyen volt a háború, mit szenvedett ott az ember, azt nem nekem kell megírni. Tudja mindenki, aki ott volt, de az is, aki nem volt ott. Azt hiszem, az szenvedés volt mindenkinek a világon. - Voltam földmunkás Przemyslnél, voltam kísérő a trénnél. Az emberek loptak, csaltak, halottak ékszerét is elrabolták, sok förtelmességet megcselekedtek. Öltem-e a háborúban vagy sem, nem is tudom.

Egyszer, emlékszem, előrenyomulás volt, és igen éhesek voltunk. Éjnek idején felgyújtottunk hát egy falut. A galíciaiak ingben szaladtak ki a nádfedeles, zsúpos házakból, mi meg oltani mentünk, hogy alattomban csirkét, libát, félkenyeret szedjünk össze. Megnézegettük a meztelen asszonyokat. Bajonettel leszúrtuk a malacokat, és az égő gerenda fölött pörköltük meg őket.

A falut nem én gyújtottam meg, azaz hogy nemcsak én. Öt sarkán gyulladt meg egyszerre.

Ilyen gyalázatosságot még sose csináltam. Nyomta is a lelkem, de hát aztán a szegény embernek magának is van baja elég. Otthon az asszony bizony, hadisegélyes asszony volt, a jegyző meg jegyző.

Egyszer jön a levél az asszonytól, hogy azt mondta a jegyző: „Küldje ki a gyerekeit legelni a pázsitra, ha nincs mit enni."

De a többiek is csak így voltak. A Takács Dániel meg a Kiss Péter, a két szomszédom felesége is így írt, meg a többi embereké is. Más ezredbeliekkel és mindenkivel a katonaságnál csak ez volt. Aki otthon maradt, gazdagodott, hát annak persze jó volt. Aztán meg én, azt lehet mondani, jól jöttem ki, szerencsés voltam. A sáros utakon, a vizes árkokban megreumásodtam, a katonaságtól elbocsátottak, hazajöttem. És még a baj se volt valami erős. El tudtam dolgozgatni, csak gyengén kezdett menni a szakma, a munka kevés volt.

És mégis ekkor ment igazában tönkre az életem. Legalábbis, ekkor láttam, hogy nem lehetek más, mint tolvaj, hitvány, szegény ember. És láttam, hogy a szegény embernek nincs hová mentenie a lelkét. Ezen sokat töprengtem magamban.

Az én asszonyom volt a legpiszkosabb, a legrongyosabb, mihozzánk nem lehetett embert behíni, minden mocskos volt, nálunk a konyhán mindig csak a nyomorúság levét főzték.

Eszembe jutott az én Krisztusom, és olvastam az evangéliumot, eszembe jutott a szegény emberek közös nagy nyomorúsága, egy-két kis könyv is jutott a kezembe, de csak folyton töprengtem, gondolkoztam.

Éjjelenkint sokszor volt rémes látomásom, álmom. Amikor néha két-három hétig munkában voltam Újpesten az öbölben, és éjjel ott aludtunk az anyagszertárban, a puha forgácson, sokszor voltak nehéz éjjeleim. A galíciai égés jutott az eszembe és az én bűnöm. Mindig ott volt előttem egy szoptatós asszony, ahogy ott szaladt meztelen mellével a zsarátnokok közt, de az egyik legény ingerkedve megkapta, aztán fejni kezdte szegényt, mint a tehenet, és a tej hosszú sugárban spriccelt a parázsló gerendákra. Fertelmes, embertelen szagok, iszonyatos látások kínoztak. Hánykolódtam, kiabáltam, míg csak föl nem ráztak álmomból.

Éltem, belerokkanva a szerencsétlenségbe. Elmúlott felettem a háború és a forradalmak: inkább csak a füstjük ért el hozzám, mint a lángjuk. Nem tudtam törődni semmivel, nemsokára az olvasás, az evangélium se kellett.

Éjjelente, ha otthon voltam, nemigen aludtam a szobában, az ágyban. Inkább halászni jártam. Kézigránáttal halásztam akkoriban, mert nem volt hálóm. Sajnáltam a haszontalanul elpusztuló ezüsthátú apró halakat, de meg nevettem is ilyenkor. Mintha a gonosz nevetésem azt mondta volna: No, te galíciai hős, a halakat sajnálod?

Sokszor a betegség is bántott, minden, ami rossz, összejött, néha el akartam magam pusztítani. Aztán meg mégis, meg akartam menteni a lelkem. De nem voltam nagyúr, aki elvonulhat a birtokára jótékonykodni, mint a gróf, akiről hallottam ilyet. De búcsújáró szent ember azért lehettem volna, vagy akár előcsahos valami egyesületben. De nem ezt választottam. Nem akartam úgy, ahogy vagyok az emberek közé menni. Ezért nem a magam lelkét indultam el megmenteni, hanem csak le akartam győzni magam, el akartam magamat fojtani, nem akartam forrás lenni, amiből új bűn fakad.

És akkor úgy rendezkedtem, hogy folytatom az életet, de meg el is tüntetem. Úgy gondoltam, hogy az, amit én Újpesten vagy Óbudán csinálok, annak nem jut haza a híre, és az én gyermekeim előtt tiszta ember leszek, és a szomszédaim, a falu előtt példa leszek az életemmel. Nem volt nagy dolog, amit elhatároztam, még a kocsmát se tiltottam el magamtól. Mint egyes kereskedő egyének teszik, a külszín elől eltakartam a valóságot. És akkor, pedig mint bevallottam, magam nem is akartam javulni, a példás élet, amit látszatra akartam mutatni, példa lett a magam számára is. Ez igaz!

Nem kellett még a kocsma sem, és inkább lemondtam egy csomó más dologról, semhogy lopni kelljen érte.

Csakhogy már a családban is benne volt a baj. Itt lett nehéz az én dolgom, aminek megtevését együgyű ésszel a lelkem megmentésére feltettem magamban.

Mert magammal nem is volt sok baj, mint az gondolni lehetne. A kocsmáról, lopásról és mindenről könnyen letettem, nem is a lelkiismeret miatt, nem mintha jó vagy derék ember lettem volna, hanem mert már sok minden nem is kellett, és a vérem úgy ki volt hűlve, mint az aggastyáné. Soha az asszony mellé nem feküdtem, asszonyt, más asszonyt nem kívántam meg. Cselekedetemben is mindig higgadt voltam. Ennek példájára hozom fel, hogy a forradalmakban sem vettem részt, ámbár ennek más oka is van. Azt gondoltam ugyanis, hogy nem tiszta embernek nem lehet tiszta dologba belefogni, abban vezérkedni. Mert hiába változott át őbenne becsületesre minden szándék: pellengért látnak benne az emberek és gonosz cinkost.

Itt a börtönben, a magam dolgára gondolva is, sokszor eszembe jutott ez. Ámbár az is lehet, hogy én csak rossz úton indultam el. De hova és hogyan mentse a szegény ember a lelkét? Ami nekem nem sikerült, az lehetetlenség-e vagy helytelen, vagy mi akadályozta meg? Én nem tudok felelni, most már késő is, lehet, hogy már akkor is késő volt.

És mert azt akarom, hogy az a szegény nincstelen zsellér, akinek talán ezen hátrahagyandó írásom a kezébe kerül, hasznot vegyen abból, meg kell ám ezt is mondanom, amire itt a magányosságban rá kellett jönnöm. Ez pedig az, hogy a szegény embernek a lelkét megmentem nehéz. És nem elég, ha a szegény meggazdagszik, az se elég, ha nincsenek gazdagok. Saját magával, a becsületével és a becsületéért kell nagy harcot vívni a szegény embernek a lelkéért. Ámbár bizonyos igaz, miszerint a mennyek országába, amint hiszem itt a földön, a testvéri szeretet országába, nehezebben jut be a gazdag, mint ahogy a teve átjut a tű fokán. Lehet, felesleges, amit most mondtam, mert azt mindenki tudja, de mégis meg kellett írni, mert félek, ez nem fog kitűnni az én életem történetének tanulságából, és lehet, hogy ez volt az, amit nem tudva, hibáztam.

Ott hagytam el a történet folyását, mikor úgy elhatároztam magam, és körülbelül, nagy nehezen kifejeztem fentebbi soraimban, mi volt ez az elhatározás. De hiába volt már, vagy későn volt, mert már a gyermekeim is tolvajok voltak.

A lopás nem nagy bűn, mondják, és magam is úgy tartom. Különösen megbocsátható gyereknél. Ez is lehet, hogy igaz. De a szegény ember gyerekénél ez baj, mert olyan lesz nála ez a szokás, mint a gazdagnak a takarékpénztár: csak odanyúl, ha valamire szüksége lesz. S még ez se baj, mondják, onnan lopnak, ahol van. De nemcsak a gazdag kereskedőtől lop aztán az ember, akit másnap jókedvűen megsüvegel, hanem olyantól is, akinek aztán nem tud a szemébe nézni. Meg jöhet még háború és olyan galíciai éjszakák. Mi tartja akkor vissza az embert? Mert hiszen lehet, hogy még lesznek háborúk.

Erre gondoltam, mikor rájöttem arra, hogy a legidősebb: a tizenöt éves már nemegyszer emelt el, leginkább tojást, a szomszédoktól. Arra is rájöttem, hogy az anyjuk hagyta is őket lopni. Én nem akartam engedni, nem akartam abbahagyni, amit elkezdtem. Nem tudom, magam miatt vagy a gyermekekért tettem-e: szóval a lelkükre beszéltem, amilyen szépen csak tudtam, kértem, a lopást megtiltottam, és fenyegettem őket rettenetes veréssel, ha kérésem és parancsom ellen cselekszenek. Az asszonynak pedig megtiltottam, hogy bármi lopott dolgot elfogadjon.

Az asszony ezt talán a maga jószántából megtette volna, de hogy én ráparancsoltam, megszállta az ellenkezés ördöge: veszekedett, kiabált, elmondott tolvajnak, részegesnek, mindennek. Ekkor megvertem, mert inkább akartam, hogy a sírását hallják a gyerekek, és engem megutáljanak, mint hogy a tolvaj apjukkal együtt érezhessék magukat cinkosoknak.

Nemcsak most utólag, mikor igen-igen fáj az egész, hanem már verés közben is igen sajnáltam a dolgot. De mit tehettem? Nem tudtam volna neki megmagyarázni az én eszmémet, hiszen most is inkább csak úgy érzem az egész szándékomat, amit most szavakba szeretnék gyarlósítani, s akkor türelmem se volt hozzá. Szóval ütöttem az asszonyt, mert úgy gondoltam, úgyse tudok neki semmit megmagyarázni, aztán azért is haragudtam rá. Pedig talán mindent megértett, és nem hiszem, hogy az ütlegektől lett volna ez.

A verés használt, mint szokás mondani. Ettől az időtől fogva egy szó ellenkezés nem volt közöttünk. De magamat is kordába tartottam erősen. Nem nyúltam a máséhoz, egy cérnaszálat se vettem el. Bort nem ittam. Szombaton este hazajöttem. Kifoltozgattam a ruháimat, a kályhát segítettem rendbehozni, az asszonnyal együtt mosdattuk a gyerekeket, olvasgatni, írni tanítottam őket, és sohasem káromkodtam előttük. De most már ha nem is voltam otthon, akkor is így éltem. És a család is: olyan szépen és rendesen élt, hogy nálunk rendesebben már élni nem lehetett.

Bizony sokszor féltem, hogy ez nem maradhat így, és az is nagyon keserített, hogy az egészet csak a verés teszi és a félelem. De az nem lehet, és most sem hiszem, hogy a verés ilyenképpen használjon. Mindig rájöttem, hogy az lehetetlen volna. De aztán mégiscsak szinte magamtól féltem.

Pedig mindig és mindenre annál inkább nagyon vigyáztam. Ehhez az is erőt adott, hogy mégis bíztam a dologban. Még halászni sem mentem, főképp mert nem volt hálóm, és a kézigránát tönkreteszi az apró halat is, és akkor kipusztul az apró hal, és hiába mennek aztán ki nagy fáradsággal az emberek: nem tudnak semmit se vinni a családjuknak. Inkább vártam, míg kerül annyi, hogy egy kis merítőhálót szerezhetek. Három kézigránátomat először gondoltam, elcserélem vagy eladom, de aztán egészben beledobtam őket a vízbe. Ez volt talán a legnehezebb próbám, de kiállottam, és utána még csak jobb volt.

És a gyerekek is olyan jók, szófogadók voltak, az iskolában jól tanultak. Soha az erdőre sem engedtem ki őket gallyat gyűjteni se, pedig az szabad volt. Tisztelték a más tulajdonát, és a legfőbb, hogy sohasem verekedtek. Se egymást nem bántották, se a falubeli gyerekekkel nem volt bajuk. Csintalanságot se igen csináltak. Inkább odajöttek hozzám, és én gyarló eszem szerint meséltem nekik, és ahogy tudtam tanítgattam őket. Voltak, akik ezért is valami furcsa embernek tartottak, mert mindig beszélgettem gyermekeimmel.

Pedig dehogyis voltam én furcsa ember. Hitvány és közönséges gonosz voltam, a leggonoszabb, a legnyomorultabb gyilkos.

Ősz időben történt, a búcsú előtti hetekben. Mindenki libát, kacsát tömött, csirkét hizlalt a búcsúra. Nekünk semmink se volt. Bizony nem voltam szent, irigykedéssel néztem a baromfit, amelyik a mi üres udvarunkra betévedt. Irigykedtem, de csak úgy magamban. Soha egy szót senkinek se szóltam. Még csak ki se kergettem a baromfit az udvarról, pedig nemegyszer elöntött a méreg. De nem szóltam, s hol a ház körül, hol a szakmában dolgozgattam, és csak vártam a jutalmat. Mert szégyen elmondani, de jutalmat vártam. Mert néha gondoltam rá, hogy van Isten, aki megjutalmaz, vagy a gyerekeimet megjutalmazza, hiszen olyan jók, szófogadók, dolgosak voltak. Az egyik már rendes munkát is fogadott: gyalogpostása volt két falunak.

Szóval ilyenkor búcsú előtt nagyon veszett a baromfi, nagyon lopkodták. Igazat mondtak a gazdák: most az is enni akart, aki nem hizlalt. Minden éjjel volt baromfilopás. Nekem a szívem remegett a félelemtől, de én nem loptam.

Most már jól tudom, mit éreztem, és mitől is féltem én. Egyszóval engem is meggyanúsítottak. A szomszédban Kis Péteréknél veszett el két csirke. Lett belőle lárma, veszekedés. Nem találtak nálunk semmit, mégis szidtak, gyaláztak. Végig az utcasoron kiabálták a nevem. Meg akartam mindent mutatni, nézzék: itt nincs semmi, de ezt mégse lehetett. És az ürességet minek megmutatni, mikor úgysem hisznek.

A feleségem jajveszékelt, hogy mi úgy élünk, mint az ártatlan galambok, de kinevették. Sírt, könyörgött, hiába: „Tolvaj, lopó ezeknek minden fattya” kiabálták.

Én elmentem a másik felvégi szomszédhoz, Takács Dánielhez. Nyugodtan mondom: „Nézze Dani szomszéd, mi példás életet élünk.” Csak a vállát vonogatta. Bele akarok kezdeni, de a felesége már a pitvarból kajdászott: „Gyere be a kertből, Dani.” Otthagyott, én meg elmentem a ladikommal. Estig haza se jöttem. Este, hogy hazajöttem, az egész család riadt. A gyerekek gubbasztottak, mintha éppen tőlem félnének, és nem mertek a szemembe nézni. Egész zavarodottak voltak. Senki se beszélt. Vacsorát se főzött az asszony. Éppen azon vagyunk, hogy csak úgy, vacsora nélkül lefeküdjünk. Még gondoltam, hogy kireszelem a fűrészemet, de fáradt voltam. Aztán éppen le akarom húzni a csizmámat, mikor halljuk, hogy nagy lármával jönnek a káros szomszédok: Kis Péterek. A nyitott konyhaajtón látjuk, hogy bot is volt náluk, s mögöttük meg tolongtak a kíváncsiak.

Az asszony úgy oda volt, mint a bolond, ütötte fejét a falba. Magam is szinte akaratlanul elkiáltottam magam: Segítség!

A lányom akkor odaugrott hozzám: „Ne törődjön vele, édesapám - súgta gyorsan -, adja nekik vissza, ha magánál van, majd szerzek én azért is másikat.”

Eltaszítottam. Odabotlott a küszöbre, aztán szaladt el, ki a házból.

A gyerekek meg néztek rám, egymásra, sivalkodtak, de valahogy semmi jó nem látszott a szemükből.

De én már semmit sem tudtam, csak azt éreztem: most már mindennek vége, most már mindennek vége. Valami nagy érzés volt bennem, mintha meghaltam volna, de nem voltam haragosabb, mint amikor az idegen baromfi bejött az udvarunkba.

Lehet, hogy elkiáltottam: „adjátok ide a fejszémet", mint a vallomásból kitűnt, lehet, hogy magam nyúltam érte, az is lehet, hogy nagyobbik fiam kapta föl az ajtó mögül, ahol állt. Semmi sem volt már előttem világos, csak az, hogy most már mindennek vége, tehetek, amit akarok, most már mindennek vége. És csak itt, a fogházban tudtam meg, hogy a szomszédunk öccse volt, akit agyonütöttem. Nem is tudom, hogy vittek el a csendőrök.

Evvel az én életem be is fejeződött. Evvel az én harcom, hogy a lelkemet megmentsem, az én legyőzésemmel végződött. Úgy legyőzött engem minden szándékommal együtt a nyomorúság és a bűn, hogy azon a világon semmi, de semmi sem segíthetne, mert a vér bemocskolt végképp.

Ami történt, az már nekem nagyon mindegy. Az ügyvéd úr, a védő, mindenképpen azt akarja rám tukmálni, hogy akkor, mikor elmentem a ladikkal, a part mellett betértem egy csárdába, és részeg voltam aznap este. Pedig nem igaz. Csak úgy vaktában mentem, és arra gondoltam, kiszedem a vízből a kézigránátokat, hátha még jók, és akkor búcsúkor halat ehetünk. A vizsgálóbíró, mikor elmondtam ezt, úgy örült, mintha aranypénzt talált volna az utcán. „Előre megfontolt szándékkal", mondotta.

Nekem mindegy, így még talán jobb is. Csak azt szeretném, ha a feleségem meg a gyerekek elköltöznének más vidékre. Talán így nem fognak szenvedni az én bűnömtől, talán minden rendbe is jöhet. Nem tudom, mi van velük, nem is akarom tudni. Van egy kis lisztem Újpesten, nem tudom, tudják-e? Ha tudják, lehetne búcsúra egy kis pusztakalács. De én nem akarok semmit, nem akarom, hogy rólam tudjanak.

És a sok gyerekkel mi lehet, aki az udvaron látta a gyilkosságot? Én bizony nem tudom, és nekem, akinek már semmi sem sikerülhet, miféle tanácsom lehet az emberek számára? Azt se látom, miféle tanulság lehet abból a szegény embereknek, ha az én életem történetét elolvassák...

És mégis, azt meg szeretném mondani...

(Itt megszakad a kézirat)

ÚJ IGA

1

A teherpályaudvart égő ködde l udvarolta körül az őszi hajnal. A világosság már legyőzte a sötétséget, az égő lámpák még az éjjel munkájára mutattak.

István a kapualjban feltűrte a gallérját. Alig hogy kilépett a kapun, a hajnali levegő átborzongatta testét. És az égő ívlámpák mintha hideget sugároznának.

Már egy éve járt István a teherpályaudvar mellett, de még soha ilyen korai órán. Mikor munkanélküli lett, költözött ide, szembe a pályaudvar palánkjával, a sokgyerekes vasutashoz. Korán feküdt, későn kelt, éppen csak hogy idejében érkezzen oda, ahol a munkanélküli segélylapokat bélyegzik.

A vasutas felesége nem bánta, ha sokáig aludt. Rég megszokta már, hogy az embere nappal alszik, és rég letett már arról, hogy a sok gyerek és kevés pénz mellett rendet tartson a lakásban. István, mint egy sebzett állat behúzódott a piszkos takarók magányosságába. A munkanélküli segélyért sorbaállni, ez volt minden.

Közben hallotta az embereket beszélni, káromkodni. Még maga is kiabált. S mégis, amióta a kezét mindig a zsebében tarthatta: mintha nem egészen élne... Nemcsak István, sokan voltak így. Néha felabajgatták magukat egy tüntetésre, kiáltoztak - mint nehéz álomban, amikor fel akarunk ébredni és nem megy - aztán - mintha az alvás volna csakugyan a valóság - fásultan, félálomban járták tovább a kényszerű tétlenség robotját.

2

Most, a hajnali hideg úton újra, először megy munkába. Két nap előtt a munkaközvetítőnél, ahol eddig csak a kontroll-kártyát bélyegezték, egy címet nyomtak a markába. A cédulával a kezében jelentkezett a gyárnál, s most, a hajnali szürke szélben, elindult.

A gyár nem is volt messze. A vasutas ablakaiból csak az udvar kormos tárnájába és a szürke és barnafüstös darab égre lehetett látni, a ház kapujából a vasút palánkja felett elláthatott a csavarodó katlanok, a fújtató tartályokra. De mielőtt a gyárba ér, először végig kell menni a palánkok mentén, át a vasúti hídon, onnan vissza a pályaudvar másik oldalán, s aztán még jó darab út a bejáratig.

A hideg, vékony ködben szinte összefagy az akarat. A hajnali utca idegen, ismeretlen. Azt hitte, nagyobb öröm lesz, ha újra munkába mehet...

Az út közepén széndarabok. Vaskos szenek, valami kocsiról hullottak le, most hajnalban vagy még az este.

Körülnéz. Rendőr semerre se látszik. „Fel lehetne szedni, az asszony főzne érte teát...” Összerázkódott. Egy év óta ilyen hulladékszénnel fizetett a teáért...

A hideg szél nekirugtat, beférkőzik az inge alá. „Ezen a héten majd csak lesz valahogy. És a bér kétszer annyi, mint a segély volt.”

A palánkon rongyban valami színes plakát... Már hetek óta lóg ott rongyosan ez a kopott, fakó ismerős. És éjjelente is ott lóghatott, s most reggel is ott van. Színei a nedvességtől még fakóbbak, és még nehezültebben lóg.

A lépcsőn fel, most a vasúti hídra jut István. Egy magányos mozdony szaladgál, sürgölődik a sínek és színes jelzőlámpák közt. Messziről kotkodácsol, mint amikor a megriasztott tyúk a fiait hívja.

Hosszú a híd a szertefutó száz sín felett. István siet, és keveset néz körül. Egyszerre ijesztő hirtelenséggel, bődülő dübörgéssel rohan át lába alatt egy vonat. Éles koromszemek vágódnak az arcába, az egész hidat nehéz felhők fojtják. Egy teleszájnyi füst lemegy gégéjén, torkán, éhgyomra kínosan hánykolódik, mintha a nyakába akarna szaladni, vár tódul a könnybe lábadt szemébe.

Füstnél egyebet nem nyelt még aznap, amikor odaér a gyárkapuhoz, dobogó szívvel, hogy esztendős dologtalanság után most: - nos, mit akar most - élni...

3

Gyár és pályaudvar sínekkel volt összekötve. A gyárudvar maga, mint egy nagy állomás. Istvánt ide parancsolták.

Kocsikat tolnak kis iparvasutakon. Egyszer meg kell állni, aztán nekiszaladni, gyorsan keresztül a síneken... a háta mögött érezni az átrohanó vonatok szelét... nekigyürkőzni... Újra gyorsan és egyre és vissza! És megint... - Ezen nem lehet keresni - szól oda egy szaktárs. István bólint. Mondana is valamit, de szíve oly veszetten kalapál, hogy szó nem jön ki a torkán.

Fenn az egyik műhely homlokzatán még ég a villany a nagy óra üvege alatt. Még csak félórája, hogy dolgozik. És úgy érzi, nem bírja tovább. De nem lehet összeesni! Nem lehet nem bírni! És a tempót lassítani se lehet! Egy félóra és még sincs kinn az akkord. „Ha az első órában hátra vagyok, az isten se hozza azt be...”

Összeharapja az ajkát. Az izzadság hidegen folyik le a meleg derekán, a gyomra kevereg, szájában ropog a por. És amikor az első óra elmúlt, elkészült: a „penzum” - ahogy a felvételnél mondták.

A második, a harmadik órában már leszokik róla, hogy az órára nézzen. Az is csak elveszett idő.

Keserű, felgyülemlett akarat taszítja előre, taszíttatja vele a kocsit...

De amikor letelt a nap, és hazamenetelkor a jelzőlámpák égnek a vasúti híd alatt, még valami nagy és makacs erőt érez az összetört derekában.

4

A sötétedő utcán a palánkok feketén, de ismerősen állnak. Terhet húzó nehéz lovak patkója szikrázik a grániton. A lovak busa sörénye titkos érzésektől borzolódik. Jóleső meleg pára száll fel az állatokból, és a rekedt kocsisok pajtáskodva kiáltoznak egymásnak. Egy teherautó hűtőjén két ember babrál a gázlámpa fényében, amikor István a kapu elé érkezik.

- Főzzek valamit? - kérdezi a vasutas felesége. A tűzhelyen még pislog a parázs, a vasutas épp a ködmenét ölti fel és megy.

- Inkább majd reggel - felel István.

- Levest?

- Levest.

A fáradt ember lefekszik az ágyra. A gyerekek már szuszognak. Lassacskán elkészül az asszony is; a függöny mögé csoszog, sóhajtozik, nyög, imádságot darál.

Ezek az alvás hangjai. István még ébren van.

„Inkább ettem volna. Most az éhségtől nem tudok aludni." Szíve újra ijedten kalapál, mint amikor a kocsit tolta az első félórában. Érzi, hogy a vére leszáll a fejéből. Gyomra fájdalmasan összehúzódik az éhségtől.

„Nem tudok elaludni" - gondolja félve. De akkor már alszik is... Előbb ólmos, nehéz fáradságot párázik ki aludtában... Izzad, kocsit tol... a nagy villanyóra közel van, egészen mellette áll, és izzik, mint a nap... és nem látni a mutatókat...

... Lányok meleg, álmodott combja közül ébreszti fel a perc, amikor fel akar kelni. Mint a gép rugója pattan ki az ágyból.

A vasutasné már főzi a köménylevest.

István felkel az ágyról, hogy a sajtárhoz menjen, ahol a korsó áll a vízzel. De az első lépés után megáll. Vissza kell ülnie az ágyra. Karja, válla, dereka: mintha lőccsel verték volna össze. Különösen a válla fáj, mint nyers húson a parázs. A mosdás elmarad. Óvatos mozdulatokkal veszi fel az átizzadt testre a poros inget.

A meleg leves illatos és anyás jóérzést ád.

Mikor kiér a ház elé, még biztatja testét a meleg étel, mire felér a vasúti híd közepére, egy szélsodor már átborzongatja testét.

Az első félórában már-már összerogy, már-már hagyja, hogy átszaladjon rajta a tolató mozdony... De csak elmúlik az első félóra és a többi óra is, a nyolcadik, a kilencedik... míg végre hazamehet, rádobja magát az ágyra...

Folytatni szeretné az abbahagyott álmot lányokról, lányról... De nincs szerencséje az álommal. Dübörgő vagonok közt guggol és szalad, fekszik, repül, kínlódik, izzad.

Reggel megint az illatos meleg köményleves. Aztán a hideg út. A nedves palánkon a rongyos plakátot csapkodja a szél.

5

Néhány nap és a váll megszokta a fájdalmat. Mintha a vállnak éppen fájni rendeltetett volna...

„Szorítunk", gondolta István tompán. A munkástársak is szorítják a dolgot. A síneken ugorva, gyömöszölik, tolják magukat és a terhet. A felügyelő vigyorogva húzza könyvecskéjébe a vonásokat.

Az izzadság lefolyik, és megakad a nadrágszíjnál.

A nadrágszíjat kellene megszorítani. Megszorítani vagy kijjebb ereszteni. Csakhogy erre nincsen idő.

6

Nincs idő! Egy évig mása se volt, csak ideje. Az éhséget átaludta, erre volt az idő.

Most őhelyette két idősebb munkás járhat zsebretett kézzel. A nadrágszíjat megszorítani! Megszorítani, de nem derékon. Nyakat kellene keresni... és a felügyelő nyaka nem elég...

Valami más, valami több kell, bosszú és dacos leszámolás nemcsak a máért, hanem a tegnapért, az átkínlódott évekért, a bizonytalan jövőért, a kettőért, akinek a helyén most ő robotol, és azért, akit az ő helyére állíthatnak. Amit valaha az elmúlt évben szinte elfelejtett, most felébredt benne.

A port nyelte, a gyárudvar porát.

7

A zsebekben a bér.

A vasúti híd mellett egy kocsmaajtó nyílik, csapódik, az utcára kivetődik a meleg, piros világ.

Ez megint új. Se reggel, se este nem vette eddig észre a barátságos kocsmát. De csak tovább ballag. „Először az asszonynak az ágyért... Aztán mi marad?” - számolja lassan.

A lovak széles hátáról orrába csap a pára... gyerekkori meleg, parasztistállók emléke...

A vasutas épp a ködmönét gombolja, amikor István felér a lakásba.

- Nehéz munka, piszok bér - szól, és lezökken egy székre.

- Kínlódik az ember - felel a vasutas, s már kifordul az ajtón.

István elnyújtózik az ágyon. Félálomban megint csak a kocsikat tolja. Dühvel taszigálja őket, a kocsik rúgtatva repülnek a síneken, belegázolnak a felügyelőbe, nekivágódnak a fénylő villanyórának, átütődnek csörömpölő üvegen, s ő kiér szabad, széles mezőre: lovak fickándoznak, és meztelen, fehérhúsú lányok gyűjtik a szénát.

KULCS

Velencében, a Márkus téren ismerkedtem meg Mortimer úrral. Látásból, igaz, már ismertem, mert mindketten a „Hotel Danieli”-ben laktunk a Riva degli Schiavonin. Ő nyilván azért lakott ott, mert a Danieli Velence egyik legjobb szállodája. Én is ezért... Ilyen előkelő helyen legkevésbé akadékoskodnak a hatóságok, melyekkel nem volt szándékomban közelebbi ismeretségbe kerülni. Szobám a legfelső emeleten, nem is oly drága, mivelhogy március eleje volt, mikor az idő még hűvös, nincs idegenforgalom, s a szállodák csaknem üresek.

Se hatóságokkal, se emberekkel nem volt szándékom ismeretséget kötni, és ezért is jó volt a csöndes kis szoba a meglehetősen néptelen elegáns hotelban. Még múzeumokba se jártam, mint első ittlétemkor. A piacon a bevásárló háziasszonyok érdekeltek, a kereskedők, akik boltjuk előtt álldogáltak, a teherhordók, akik a mólon munkára vártak. Hallgattam, mit beszélnek az emberek, ha beszédbe hevültek, és mikor szakítják félbe hirtelen a beszédet. Ebből, ahogy lenyelték a mondanivalójukat, ebből lehetett a legtöbbet megérteni.

Mindennap bementem a „Cafe Florian”-ba, a Márkus téren, külföldi lapokat olvasni. Sok minden érdekeset találtam bennük, és ha az ember felnézett az újságból, ott volt előtte a tér, a San Marco, ahol a valamikor hatalmas köztársaság egész népe összeverődött. Nincs a világon ennél szebb tér - égboltozattal fedett épület -, mely optimizmussal, az emberi alkotó készségbe vetett hittel tölti el az embert. Nagy szükségem volt erre. Mielőtt a lepedőnyi angol újságokba takarództam, sokszor gondoltam Stendhalra, aki ebben a kávéházban tudta meg a nagy újságot: Napóleon újra francia földre lépett. És mégis nyugodtan ülve maradt itt a Florianban, egy pohár szörp mellett. Mennyi keserűség lehetett hű jakobinus szívében, hogy nem ugrott fel, nem sietett ifjúkori hősének, az olasz hadjárat héroszának segítségére...

Mikor az újságolvasással végeztem, a téren át mentem a Riva degli Schiavoni felé. A Szent Márk templom homlokzata előtt, szokás szerint, galambokat etettek a turisták.

A galambok úgyszólván tartozékai a Márkus térnek, mely manapság inkább csak díszlet, és főképp a turisták számára létezik. A jól hizlalt madarak óriási raja, jóllakottságtól fénylő tolluk furcsa ellentét a madáreledel-árusítók kopottságával. Ilyenkor „holtszezon” idején, több az árus, mint a turista, és koldus tolakodásuk különbözteti meg őket a mólok komor rakodómunkásaitól, akik nyomorukban sem vesztették el emberi méltóságukat.

Amily gyorsan csak lehetett, igyekeztem túljutni ezen a galambetetésen, galambokon és árusokon, amikor az egyik galambetető egyenesen felém jött.

Erőteljes testalkatú, ötven év körüli ember volt. Sárgás arcát pókhálószerű vékony ráncok borították, és ebből arra következtettem, hogy ez az ember hosszú ideig élhetett tropikus vidéken... A szálloda hallján áthaladva láttam már ezt az arcot. Erőltetett, elfogult mosollyal közeledett, mellyel, úgy látszik, azt akarta kifejezni, hogy ismerjük egymást, azaz mindketten a „Danieli’-ben lakunk - ami által mondhatni, jelenleg a társadalmi ranglétra ugyanazon fokán állunk.

- Bocsánat Monsieur - szólított meg franciául -, egy kissé különös kérésem volna...

- Mivel szolgálhatok, uram? - kérdeztem elutasításnak beillő udvariassággal, mert keményen elhatároztam, hogy gyorsan és visszavonhatatlanul lerázom magamról.

- Engedje meg, Mortimer a nevem. Látásból ismerjük egymást. - Franciául beszélt, de kiejtésénél fogva belga is lehetett vagy hollandus, vagy talán angol.

A madáreledelt szórakozottan lefolyatta a földre, amiből tüstént nagy szárnycsapkodás és zűrzavar keletkezett. Szárnyak értek a ruhámhoz, és húztak végig az arcomon. A fényképészekhez és turistákhoz szokott galambok minden tartózkodás nélkül közrefogtak bennünket.

- Kedves madarak - mondta új ismerősöm.

Igen rosszkedvű arcot vághattam, mert mindjárt hozzátette. - És kérem itt a téren volt a legtöbb sánsz, hogy meglátok valakit a szállodánkbeli ismerősök közül. Mindenesetre már a negyedik csomagot etetem el... Én tudniillik... azaz, hogy... De kérem, előbb mondja meg, a szállodába szándékozott menni?

- Igen, ez a szándékom.

- Akkor engedje meg, hogy megkérjem. De igazán a szállodába tartott? Mert különben...

- Ismétlem: a szállodába. - Bosszantott az egész jelenet, ahogy állok telhetetlen madarak sűrűjétől körülvéve, mintha fényképészeknek pózolnék. Nagyon vigyáznom kellett, hogy ne legyek goromba.

- Tudom nevetségesnek hangzik... arra szeretném megkérni, hogy kérje el a portástól a szobakulcsomat...

- Roppant szívesen - feleltem. Pedig de nyugtalanított, kivel is kerültem össze. Szállodatolvaj vagy őrült? Mindkét esetben nemkívánatos érintkezésbe juthatok a hatóságokkal.

A Doge palota árkádjai alatt mentünk szállodánk felé. Az egész alig száz lépés. Azon töprengtem, hogyan szabaduljak meg ettől az embertől. Mentünkben jól megnéztem. Ha nem tévedtem és ez a Mortimer lenn élt a gyarmatokon, húsz évvel fiatalabb is lehet, mint amennyinek látszik. Profilja valamikor szabályos lehetett, most túl éles. Izmos vállai erőről tanúskodnak. Járása kicsit totyakos, de lóháton még impozáns figura lenne. Amit kér, furcsa. Aligha szolid farmer vagy gyarmati vállalkozó. Elegáns, túlságosan világos szürke ruháját mérlegelve, szállodai tolvajnak lehetne tartani. Csak a járása szól ez ellen, az efféle foglalkozáshoz több frisseség kell.

- Mi a szobaszáma, uram? - kérdeztem.

- Ja igen! - Mintha mély elgondolkozásból zavartam volna fel. - Hetvenkettő. Hetvenkettő, ha lesz oly szíves. A hallban várom... - és gyorsan előrement a forgóajtón.

A szállodai portás sovány ember volt, arca kiszáradt, rézszínű.

- Kérem a százhetes és a hetvenkettes kulcsot - és óvatosságból hozzátettem: - Az idősebb úriember számára, aki épp most jött velem. Rosszul van, vagy mit tudom én... Itt vár a hallban.

- Si signor. - A portás udvarias meghajtással átadta a két kulcsot. Lehet, hogy látott bennünket, mikor beléptünk. Érdeklődésnek, csodálkozásnak nyoma se volt az arcán.

Új ismerősöm már várt rám. A kis asztalon már ott állt a whisky, a szóda és a két pohár. Ahelyett, hogy átvette volna a feléje nyújtott kulcsot, megkért, hogy üljek le.

A meghívást elutasítani körülményesebb lett volna, mint elfogadni. Leültem a mély bőrfotelbe, és hogy sietésemet hangsúlyozzam, mindjárt órámra néztem.

- Megengedi? - és Monsieur vagy Mynher vagy talán Mister Mortimer megtöltötte a poharamat. Háromnegyedig whiskyvel, aztán kevéske szódavizet fröcskölt belé. Magának is ilyen keveréket készített, még jobban spórolva a szódavízzel. - Magyarázattal tartozom önnek, Monsieur.

- Szó sincs róla - és újra az órámra néztem.

- Nagyon lekötelez. De engedje meg, hogy egy történetet mondjak el magának.

Bólintottam. Igyekeztem egykedvűen tűrni az immár elkerülhetetlent.

- Afrikában történt a dolog, az egyenlítőtől néhány fokkal északra - kezdte Mortimer, miközben a második pohár whisky-szódát csinálta magának.

Beismerem, büszke voltam, hogy nem tévedtem. Tehát valóban lent élt a trópusokon. Gyengéim közé tartozik, hogy nagyra vagyok „blitzdiagnózisaimmal". Megnyugodva vártam, hogy hazugságokat fogok végighallgatni, melyek néha annyiban érdekesek, hogy ha nem is azt mutatják, ami történt, de leleplezik azt, aki beszél. Mert jellemző, mivel henceg egy ember, ha ellenőrzés nélkül teheti ezt.

- Volt már valaha lenn a gyarmatokon? - kérdezte Mortimer. - Nem úgy értem, hogy kéjutazásra. Autóval egy kis kirándulás és vissza a hajóra! Hanem, hogy élt-e lenn?

- Egyáltalán nem voltam a gyarmatokon.

- Hm. Félek, hogy akkor nem fogja érdekelni a történet. Mert nem tigrisvadászatról szól, még csak elefántvadászat sincs benne...

- Az egyetlen, amitől félek, az a vadásztörténet. Azokból ugyanis csak az olyat szeretem, amelyiket nem lehet elmesélni. Mivel a tigris étvágya az összes résztvevőket ebben eleve megakadályozta...

Mortimer épp a második poharat itta, és úgy látszik, nem vette észre a célzást.

- Vagy tizenöt éve történt, én akkor néhány körzet adóbehajtásával foglalkoztam, ami ott lenn nem kis szerepet jelent. Elég sokszor be kell járni a körzeteket, a körzetek nagyok. Egyszer egy fiatal tiszt társaságában inspiciáltam a vidéket, erről a fiatal tisztről fogok most beszélni. De mivel maga nem járt ott lenn, kissé meg kell magyaráznom, miben is áll a dolog. Adóbehajtásra mindenütt szükség van, ott lenn ez különösen fontos. A fickók kötelesek az adót készpénzben fizetni. Mért készpénzben? - kérdezi maga. Mert a készpénzt csak a bányákban lehet keresni. A néger meg semmiképp se akar bányába menni. Ha nem fizettek, büntetést vetettünk ki a falvakra. A büntetést kukoricában kellett kiegyenlíteni. Ezekkel az ügyekkel kapcsolatban érthető, miért kísért el utamon a fiatal tiszt. Sose árt a körzet viszonyait katonai szempontból megismerni. A tapasztalat azt mutatja, hogy minél nagyobb az elővigyázatosság, annál humánusabb lehet a kormányzás.

- Ami alatt botbüntetést és falvak felégetését értik? - mondtam.

- Nem, nálunk ilyesmi majdnem sohase fordult elő. A botbüntetés német rendszer, mely a gyarmati kormányzás érzékének hiányáról tanúskodik - felelt meglehetős büszkén Mortimer. - Nem szabad az embereket agyonverni vagy nyomorékká tenni, mikor úgyis kevés a munkaerő. Mindezt adórendszerrel sokkal alaposabban és humánusabban lehet szabályozni.

- Ha jól értem, az emberek kettő közt választhattak: bánya vagy éhenhalás.

- Bizonyos mértékig így is volt, de ezt nem tartom hibának. Az éhség civilizatorikus tényező. Véleményem szerint az északi népfajok, többek közt, azért is értek el magasabb kulturális színvonalat, mert zord a klíma és a föld sovány. És, mint igen helyesen megjegyezte, az embereknek volt módjuk megkeresni, ami az életfenntartáshoz szükséges.

Minden egész simán ment, sőt fiatal kísérőm szempontjából túl unalmasan. Nagyon fiatal, jókedvű, jó vadász, kitűnő sportember, kellemes társalgó, csak nemrég jött Európából, pompás ezredben szolgált azelőtt, és ez volt az első ilyenfajta megbízatása.

És ahogy ez már lenni szokott, ha emberek néhány hetet töltenek együtt az afrikai bozótban, bizonyos mértékig barátság fejlődik ki közöttük. A körzeti székhelyen a beszélgetés általános keretek között mozog. Csak itt, útközben tudtam meg, hogy Európában szép menyasszony vár rá, a fényképét is megmutatta egyszer. A fénykép sajátságos dolog ott lenn. Mindenki hordoz magával fényképet. Vannak pillanatok, mikor az embert valami kényszeríti, hogy megnézzen egy fényképet, és néha, sokkal ritkábban, hogy megmutassa őket. A mama képét. Vagy a gyerekekét. Menyasszonykép gyakoribb. Egyszer valaki kutya fényképét mutatta nekem: közönséges kuvasz egy kertajtó előtt.

Fiatal kísérőm újonc volt a gyarmatokon. Legjobb szeretett volna valami harcot a bennszülöttekkel. Bízott a tizenkét fekete katonájában, a katonák jó felszerelésében és ragaszkodásában. Csupa olyan dolog, amiről leszokott volna, ha tovább szolgál. - Mortimer legyintett.

- Szerencsére szó se volt efféléről. Ne higgye, hogy most bennszülöttekkel folytatott ütközetekről mesélek majd. Nem volt se árulás, se rejtélyes támadások, se táncoló kannibálok, se kínzóoszlophoz kötött fehér emberek. Nem zizegett nyíl, nem ropogott puska. Sajnos, még nyúlvadászat sem volt. A négerek, mielőtt ráálltak volna, hogy a bányába mennek, a környék minden vadját tisztára kiirtották. Még az ürgéket is mind megették.

Egyébként a fiatalembert, bár romantikus elképzelései voltak a gyarmatokról, el tudom képzelni, hogy katonái valóban szerették. Mindenesetre megérdemelte volna. Bár általában jobb ügyelni a tekintélyre, és nem tanácsos a túlságos barátságosság. A négerrel úgy kell beszélni, mint a gyerekkel, még ha kétszer olyan öreg is, mint jómagunk. Az ilyen utazás úgyis lehetetlenné teszi kellő distancia tartását. Néha egyforma ételt zabálunk velük, ugyanazt a bűzös vizet kell innunk. Na és a harc Afrika legvérszomjasabb állataival, a szúnyogokkal! Mikor szúnyogot csapkodunk és vakaródzunk, külsőnk nem valami tekintélyt parancsoló. A szúnyogoktól különben is elveszti az ember jó hangulatát. Nem kell túlságosan a feketékkel komázni. Minden ingerlő és rettentő unalmas... Ön tán azt hiszi, hogy a faluk érdekesek? Haditáncok és hasonlók? Igen ritka az efféle, nemsokára már csak moziban látható... Én sohase találtam bennük élvezetet. Velence elragadó, valóságos ékszerdoboz! A lányaim viszont jobb szeretik a sportot! Tegnap kellett volna megérkezniök, de sürgönyöztek: „Arosában friss hó, várj tíz nap múlva!” Tulajdonképpen megértem. Itt még nem kezdődött meg a szezon.

- Még nászutazók sincsenek - feleltem, hogy mondjak valamit.

- Igazán? Fel se tűnt. Nincsenek nászutazók?

- Lehetséges, hogy Velence már kiment a divatból.

Mortimer most belekapcsolódott ebbe az új beszédtémába. Nem akarta elhinni, hogy Velence már divatját múlta. Hisz maga is itt volt nászúton a feleségével, aki már tíz éve, hogy meghalt.

Csak nagy nehezen hoztam vissza az eredeti történet vágányára, belátván, hogy nem enged el, míg végig nem mondja.

- A falvakra, melyeket bejártunk, büntetés volt kiróva. A mi feladatunk abban állt, hogy a lakosságot a bányáknál való letelepülésre szorítsuk. A tapasztalat megmutatta, hogy legjobb, ha a néger letelepszik a bányákban. Rendesebben él, kevesebb a szökés, és egyáltalán jobb neki. De a falukban, melyeken végigmentünk, az asszonyok még odahaza voltak.

Mikor Mortimer eddig jutott elbeszélésében, elfogott a harag. Tehát szerelmi történetet kell végighallgatnom! Még csak ez hiányzott. Már ott, a Márkus téren le kellett volna ráznom, fene ette volna az udvariasságot. Nem is valódi őrült, hoteltolvajnak meg túl buta. Biztos a szállodában mindenki kerüli, és ezt a kulcshistóriát csak azért találta ki, hogy hallgatóközönséget

fogjon. És én bedőltem! De akárhogy dühöngtem, bele kellett törődnöm a megváltoztathatatlanba. Remélvén, hogy ezzel lerövidítem a dolgot, mindjárt megkérdeztem. - Szép néger nők?

- Ugyan, az isten szerelmére! Azon a vidéken a szép lány amúgy is ritka. Hát még akkor! Hisz azt hiszem, érti, hogy nem volt szándékunkban túl bőven tartani őket. Még a falukba beszállásolt katonák is soványak voltak. Pedig elhiheti, hogy azoktól egyetlen csirke se volt biztonságban, és a kunyhókban az utolsó marok liszt is veszélyben forgott. Szép néger nőről ily körülmények közt... Ellenkezőleg, egy egész rettenetesről van szó...

Mikor már harmadik hete voltunk úton, reggel korán kilovagoltunk táborunkból egy falu felé. Még a nagy forróság előtt oda akartunk érni, és estére visszajönni. Néhány katona kísért bennünket. Vagy két órája voltunk útban, a nap már nagyon érezhetően szúrta a hátunkat, amikor néhány száz méter távolságból emberi alakot láttunk közeledni. Tulajdonképpen nehéz emberi alaknak nevezni. Inkább valami helyét változtató zsák volt, két vékony pálcán. Közelebb érve megállapítottuk, hogy egy asszony, valami lebernyegben vagy európai fürdőköpeny maradványaiban. És különös, ez a személy a nyakától fogva zsákszerűen vastag. A meztelen lába, mint egy csontvázé, az arca meg ólomszürke: a négereknél a halványság jele.

Fiatal kísérőm iszonyodva nézte ezt a jelenséget. „Az isten szerelméért, viselős” - suttogta. Én első pillanatra vízibetegségre gondoltam. De ez nem volt valószínű. Először is, mert a teste, ahol a ruha befödte, mindenütt egyenletesen vastag volt, másodszor is, mert észrevettem, hogy a lebernyeget görcsösen, szemmelláthatóan félve összefogta a mellén. „Terhes néger nő nem ilyen szemérmes” - magyaráztam fiatal kísérőmnek. „Mindjárt meglátjuk, mit lopott ez a nő. Mert számomra nem kétséges, hogy tolvaj.” - „Nyisd ki a ruhád” - parancsoltam bennszülött nyelven. A nő nem ellenkezett. Elengedte a lebernyegét és - amit vártam is - sárgáspiros kukoricaszemek hullottak a földre.

Mortimer gyorsan kiürítette poharát, aztán folytatta. - Szabályos lopás, semmi kétség. De a nő rettenetes látvány volt. Ott állt a kukoricakupacban, és a melle helyén egyetlen nagy seb, melyből a beleragadt kukoricaszemek még mindig, mint nagy cseppek, hullottak a földre. Bélpoklos. Az a betegség, melyet a bibliából ismerünk...

Elvágtattunk, vágtatva értünk be a faluba. Egész nap dolgunk volt, s mikor a hold már magasan járt az égen, elindultunk visszafelé. Én kerestem a helyet az út szélén, ahol az a nő állt a kupacban. És észrevettem, hogy fiatal barátom is azt nézi. Bár napközben az ügyről egy szót se beszéltünk... A kukorica nem volt ott! Persze éjjel, holdvilág... Meg talán maradt még ürge a mezőkön...

Másnap vasárnap volt. Észrevettem, hogy a fiatal tiszt igen zavarodottnak látszik, és ezért kötelességemnek tartottam megmagyarázni eljárásunk szükségszerűségét.

Az apjának, mellesleg, bányarészvényei voltak...

- Akkor, valószínű, sok megértést tanúsított - vetettem közbe.

- Úgy látszott. Egyetértett velem, hogy végeredményben az európai civilizáció a négerekre nézve is áldásos, „Így van! De ez a borzalmas nő” - hajtogatta. Én elismertem, hogy a látvány borzalmas volt, és hogy számára megváltás volna a halál. „Igen - nyögte -, de a legrémesebb, hogy élni akar. Nem tévedés-e az élni akarás? Mi az ár, amiért érdemes élni? Hol a határ, amikor végezni kell?” Én helyesen feleltem. „Az élethez való ragaszkodás az élet feltétlen értékét bizonyítja. Az isteni előrelátás oltotta az emberbe ezt az életösztönt.” Mikor láttam, hogy a teológia nem segít, a legerősebb eszközhöz nyúltam, a menyasszonyára emlékeztettem. „A menyasszonyom... De boldoggá tudom-e tenni a menyasszonyomat, én, aki ezt láttam?”...

Érti, kérem? A dolog egészen beteges fordulatot vett. Bár a következő napokban nem tapasztaltam semmi különöset.

Amikor a körzeti székhelyre visszatértünk, el is feledkeztem a dologról.

Saját gondjaim foglalkoztattak, a fiatal tiszt meg szorgalmasan írta a jelentését. Nagyképességű tiszt. Jelentése nagyon értelmes volt és alapos. Bár lehetetlenül hosszú! Normális körülmények közt a kezébe se veszi senki; az ilyen hosszadalmasság a tapasztalat hiányát bizonyítja. Hogy mégis elolvasták és megállapították, milyen normális, sőt okos ez a jelentés, azt egy bizonyos eset idézte elő... Reggel kilenckor adta le ezt az írásbeli jelentést, s ugyanaznap, körülbelül fél tizenegykor éjjel a boy, aki nála szolgált, berohant a házamba: „A massa hadnagy fej belelőni." Azonnal a lakására rohantam. Halántéklövés.

Megesik ilyesmi. - Mortimer tölteni akart. De mivel az én poharam még tele volt, magának töltött. - Vannak európaiak, akik a tropikus vidéken egyszerre csak megbolondulnak. Volt ott egy orvos, egy egészen rendkívüli sebész. Hogy mit keresett az, ilyen képességekkel a gyarmatokon, máig se tudom. Befoltozta a koponyáját. Három hónap múlva rendbe jött, annyira, hogy elutazhatott a kikötőig, hajóra szállhatott, visszatért Európába. Ez volt a szerencséje.

Mi ott lenn nem kívánunk dezertőrt látni. Nem bírom elviselni a fajtáját. Nem szabad megszökni a tények elől, az élet elől. Nem gondolja?

- Teljesen egy véleményen vagyunk. Az ön ifjú barátja, volt barátja, nyilván nem tudta, hova, melyik élethez tartozik.

- Lehet. De ha már öngyilkos lesz valaki, akkor véleményem szerint alaposan kell a dolgot csinálni. Nem a homlokhoz kell nyomni a pisztolycsövet, hanem a szájba... hogy aztán ne szaladgáljon a világban, mint saját magának árnyéka. Igazam van?

- Igaza! És nem tudja, később mi történt avval az emberrel?

- Hisz épp ez az. A portás...

- Az az öregember? Az a kiégett arc?

- Ő! Az arcszíne? Nem ópium következménye? Vagy kokain?

- Lehet.

- Érti kérem! Felvilágosítást kellett adnom. A kérésem olyan rendkívüli volt...

- De tulajdonképpen miért? Fél egy dezertőrtől?

- Félni? Nem. De nem akartam egy volt katonatiszttel találkozni, aki szállodaportás lett. Előkelő, jónevű családból származik.

- Azt hiszem, neki ez meglehetősen mindegy.

- De nekem nem mindegy! Nem akarom többé látni ezt az embert. Még ma elköltözöm innen. Ha az éjjeli portás átvette a szolgálatot, elkérem a számlámat. Már találtam, még reggel, egy igen rendes szállodát. Jóval kellemesebb, mint ez. Örülnék, ha meglátogatna.

- Nagyon szépen köszönöm.

- Tulajdonképp azt ajánlanám, hogy költözzön maga is oda.

- Nem hiszem. Meg vagyok elégedve a szállodával.

- Na persze.

- Megbocsát, fel kell mennem a szobámba.

- De jöjjön be egy pillanatra hozzám. Levélbélyegek érdeklik? Én tudniillik gyűjtő vagyok, és van néhány igen ritka példányom.

- Nagyon sajnálom, de nekem még valami dolgom van.

Mikor egy óra múlva megint elmentem a portásfülke mellett, jobban megnéztem azt az embert. Életemben se láttam közömbösebb arcot.

Aztán még napokig figyeltem. Sohase látszott rajta semmiféle érzés vagy indulat. Ez az ember érthetetlenebb volt, mint az a bélpoklos nő, aki oly csökönyösen ragaszkodott az élethez.

Mortimer urat is láttam egyszer. Mikor szokott utamon mentem a „Cafe Florian”-ba. Ugyanazon a helyen etette a galambokat, ahol akkor találkoztunk. Két fiatal lány kíséretében. Mind a kettő csontkeretes pápaszemet hordott. Unatkozva nézték az óratornyot. Nagyot kerülve mentem el mellettük.

SZŐLŐK, NÓTÁK, ÁLMOK

1

A nap már magasan áll, az utolsó harmatcseppek enyhe ködként emelkednek az őszi égbe. A szőlődombok felett éneklő lányok hangja száll, lebeg.

A diák, aki nénjénél tölti a kánikulát, és itt maradt szüretre, lassan megy felfelé a lugasok szegélyezte úton. Pálcája a nóta ütemére remeg fehér, ideges kezében. Néha megáll, hallgatózik. Tudni szeretné, melyik vágóban szüretelnek a lányok a magas, lombos szőlők között.

Ahol megy, már leszüretelték a lugasokat.

Fülével a lányok nótáját figyeli, de a szemei most is ottfelejtett szőlőszemeket keresnek. Itt-ott talál is elfelejtett bilinget a tőkén, vagy pár rothadó szemet a földön. Felszedi, mert kincs az alig félmaroknyi szőlő. Így tanították kiskorától fogva: „Ki a kicsit nem becsüli, az a nagyot nem érdemli...”

A szüretelők már a dombtetőn dolgoznak, ahonnan látszik a Balaton, a sötétkék zalai hegyek, a föld tüzének kiduzzadt anyamellei - most naptól forrók és szelídek. Látszanak, de nem látja őket senki.

A diákot vonzza a leányhang. Őket kívánná látni a permetezéstől kékesfehér szőlőlevelek közt, de azt látja meg, amit nem akarna: a nénjét. A száraz, sovány vénasszonyt, aki mint valami szürke, esőverte, görcsös akácfakaró emelkedik ki a karók közül. Egész nap ott áll az a szüretelők mögött. Vékony mogyorófa-pálcájával kaszabolja a leszüretelt tőkék leveleit, sietteti a lányokat, keresi az ottfelejtett fürtöket, elejtett szemeket, nyögve lehajol értük, fájós háttal felemeli őket, azután odasettenkedik a lány mögé, és jót húz a mogyorófa-pálcával a gyanútlan lány hátuljára. Az ilyen ütés persze csak tréfadolog, apró kis megrovás azért, hogy veszni hagyták „isten ajándékát”, szó sincs róla, nem büntetés. Büntetésnek többet is érdemelne az ilyen lány... És a mogyorófa-pálca annál csípősebben suhog a tekintetes asszony száraz kezében, minél jobb formájú a guggoló lány hátsórésze a színes szoknyák alatt. Mindig hátulról jön, és mindig jól vigyáz, hogy senki se láthassa haragtól eltorzuló arcát, senki se nézhessen dühtől bandzsító szemébe.

A diák a lugasos útról a szőlősorok közé lép. Hallja a hangokat, a levelek súrlódását, de a sűrű szőlőtőkék még mindig eltakarják a guggolva dolgozó lányokat. Csak mikor a puttonyos jön, emelkedik fel egyik a másik után, és akkor látja-hallja, ahogy erőteljes karjuk beledönti a fürtökkel teli melencéket a legény puttonyába.

Nagy vigyázva sikerül megkerülni a nénit, és íme, ott van a szüretelők között. - Jó reggelt! - szól amilyen vidáman csak bír. Barna és kék szemek, kihívók és komolyak néznek fel rá a tőkék mellől.

- Nálunk már elmúlt a reggel, ifiúr - felel kötekedően egy barna lány és ránevet. - Bár inkább ebédidő lenne. - A lányok susognak, nevetnek.

Az ifiúr hamarjában nem tudja, mit is feleljen. Úgy érzi, nevetik a sápadt, pörsenéses arcát, a nyakát, melyet túl hosszúnak tart. Arcában izmok, idegek remegését érzi. Zavarában azt teszi, amit legkevésbé kíván: a nénjéhez siet.

- Kezét csókolom, Klára néni!

- Hozott isten, Pistike! - mondja az öregasszony, és menten megfordul, mert érzi, hogy a lányok abbahagyták a munkát. - Na mi van - kiáltja epésen. - Mire vártok! Gyerünk, gyerünk!... És énekeljetek valami szép nótát!

A diák áll. A földet nézi a lába előtt, és a nénje otromba, kivörösödött, repedező bőrű katonabakancsait a vékony karólábakon. És a kifakult kék szoknyát, a nagy duzzadó zsebeket a szoknya oldalán. Pedig a nóta most szól, emelkedik, oly közel, oly felkorbácsolóan, hogy a fiatalember reszketni kezd.

A néni megfogja a karját, és egész közel hajol hozzá. Sárga fogai nevetnek kiszáradt arcában. - Szeretem, ha danolnak. Amíg bőgnek, nem zabálnak.

Bűz csapódik a néni szájából a fiatalember arcába, keveredik a néni szavaival. Undorodva elfordul, és pálcával a leveleket verdesi. Ezért hát az ének... A nóta, mely reggel óta, az ébredéssel együtt, szakadatlanul, mint meleg és édes felhő fogta körül.

Kiáltani szeretne: „Ne énekeljetek! Egyetek, amennyit bírtok!" De aztán dühödten vádolja őket: „Csak azért énekelnek, mert a vénasszony noszogatja őket. És esznek. Nem várják, hogy biztassam őket. Nevetnek rajtam, nevetik a néném..." És főképp az dühíti, hogy nem bírt beszédbe elegyedni a lányokkal, nem bírt valami jót, valami vidámat mondani... Guggolnak, háttal feléje a szőlőtőkék közt, tízen vagy tizenketten. A szoknyák alatt testük formái domborodnak... Az előbb, mikor köszöntötték, kivált ez a barna lány tetszett neki... Most mindet kívánná, mindet egyszerre. Rájuk vetni magát, közébük hemperegni, kezét testük puhaságába veszíteni. Míg eljön az az enyhe, részegítő kielégülés...

Nénje megérezte vad sóvárgását, mely mindig elfogta, ha feljött a szüretelőkhöz.

- Nem néznéd meg mit csinálnak a présháznál? Ezekkel magam is elbajlódom. Te vigyázz a vincellérre, a puttonyosokra. Mert Kati felől akár az egész pincét elhordhatnák.

- Megyek már - mondja kelletlenül a fiú.

- Nem is azt sajnálom, amit megisznak. De ha berúgnak, mindent összetörnek, elfolyatnak.

- Megyek már.

- Böske, mit csinálsz ott - sziszeg most a néni.

A lány, aki az imént az ifiúrnak felelt, Ferkóval, a fiatal puttonyossal birkózik, kötekedik.

A legény meg akarja csókolni. Böske nevetve védekezik.

A felhevült legényre nem mer rászólni az öregasszony, a lány ellen háborog: - Nem mész azonnal, de azonnal! - Aztán az unokaöcshöz fordul szelíden: - Menj, fiacskám, menj.

2

A napszámosok a pajta árnyékában delelnek. Az ebéd már megvolt. Néhányan ülnek, mások elnyújtóztak az árnyékban, talán szundikálnak.

Kati, a tekintetes asszony öreglány cselédje az egyetlen, aki áll. - A vénasszony egyre bolondabb lesz - meséli Kati. - Saját magától is sajnálja az ételt. Nem eszik, de egye őt a rossz fene. De hát én? Majdnem csak a kosztért dolgozok, és még csak nem is ehetek jóllakásig.

- Hm. Nagy baj! - nevet Ferkó. Valamiért, úgy látszik, haragszik a cselédre.

- Gyere velünk a hegyre - tanácsolja a kemény mellű, vidám szemű Böske. Ferkó mellett ül, hátát a pajta deszkafalának támasztva. - Nálunk jóllaksz szőlővel.

- Mennék én szívesen, de nem enged. A pincénél kell vigyáznom, hogy le ne igyák magukat az emberek.

- Jól kinyisd a szemed - ingerkedik Ferkó.

- Vigyázna a fene! De nem tudtok mértéket tartani, képesleg inni. És kész a baj.

- Mintha nem maradna elég - mondja Böske.

- Az ám! Elég! - felel Kati. - Egész télen azon jajgatott, hogy mind a nyakán maradt, hogy még a napszámosok bérét se hozza meg a bor, és nincs egy krajcárja se.

- Mondd, hogy adja nekünk - szól Ferkó.

- Biztos az ifiúrra költi a pénzét. Ugye? - érdeklődik Böske.

- Tudja az ördög. Enni neki se ad rendesen. Megvárja, míg kiszárad a kenyér, és a belét ellepi a zöld penész, csak akkor engedi megszegni. A friss kenyér, úgy tartja, túl fogyós.

- És az ifiúr megeszi a penészest? - kérdi Böske.

- Ha rendesen akar enni, behajt az „Arany Ökör”-be.

- Akkor hát pénzeli - állapítja meg Ferkó.

- Van pénze a vén dögnek - szól bele egy idősebb puttonyos.

A lányok sugdolóznak. Ferkót még mindig a vénasszony pénze érdekli. - A takarékban tartja a pénzét?

- Hát én honnan tudjam. Egyre jajgat, hogy semmije sincs.

- Azt csak neked mesélheti - morogja az idősebb ember.

- Nincs ára a bornak, ez igaz - mondja Teri. Már nem fiatal lány, sápadt, nagyszemű, csendes szavú. Valamikor nagyon szép lehetett, és ez a nagy szépség már nyugodtságba fordult.

- Mit tudsz te abból! Nincs ára! Hát a napszám milyen? Ezt vesd össze! - mérgelődik az öreg,

- Mégis mindenki tolakszik, hogy napszámba hívják - veti oda Teri.

- Igaz - hagyja rá az öreg. - Ez már igaz. Azelőtt a vincellérek jártak házról házra, kértek, ígérgettek. „Hozzánk gyere szüretelni. Bor, amennyit akarsz, és többet fizetünk, mint mások.” De az embernek otthon is akadt dolga. Ki a krumpliját kellett hogy betakarítsa, ki a kukoricát törte, és volt cséplés, szántás, minden. De most? Napszámos? Hogy vizet rekeszthetsz velük.

- Honnan jön ez? - kérdi Ferkó. - A háború után kevesebb lett az ember.

- Mi is azt hittük - bólint az idős puttonyos -, hogy minden több lesz, ha kevesebb száj kér enni. De nem így van - teszi hozzá elgondolkozva. - Ez itt - és fejével Teri felé mutat - azt szajkózza, hogy nincs ára a bornak. De nemcsak bora van a vén dögnek. Biztos vannak részvényei, pénze a takarékban. Egész biztos! A részvény - magyarázza -, az is olyan papírpénz fajta. Csak nagyobb pénz.

- A vénasszony még csak meg se akarja mondani, mennyit fog fizetni - haragszik most Böske is. - Hallottátok tegnap? - És a vénasszony hangját utánozza: - „Annyit kaptok, amennyit megérdemeltek.” Aztán Tóthék Gyulája megkérdezte: „Na és mennyi lesz az?” A vén boszorka nekiesett: „Neked például semmi! Eriggy innen! Keress máshol munkát, ott megtudod.”

- Most így beszélnek velünk. Volt idő... - mondja az idősebb, és a présház felé néz, melyet a nagy, széles lombú diófa csaknem eltakar.

- Ami volt, az elmúlt - szól Teri kedvetlenül.

- Lesz még - dörmögi Ferkó. - Majd akkor megmutatjuk... - De észreveszi, hogy az idősebb rosszallóan rázza a fejét, és hirtelen vidámra fordított hangon szól a pihenőkhöz. - Na, népek! Fogunk közül kipiszkáltuk a húst? Csont nem akadt a torkunkba? A zsírt borral mindenki leöblítette? Az edényt elmostuk? Ideje, mehetünk - és megtörli nadrágján a kését, mellyel a zöldpaprikát ebédelte. Becsettinti a kést és feláll.

- Hacsak a lányok hasa nem fájult meg a szőlőtől - nevet egy tejesarcú szőke legényke, a legfiatalabb puttonyos. Eddig mintha aludt volna a füvön. Most lustán felül és mosolyog.

- Azt hiszed, a banya nagyon etet bennünket - mondja halkan Teri, és óvatosan néz a présház felé, ahonnan épp akkor lép ki az öregasszony.

- De éhgyomorra, csak úgy kenyér nélkül - igyekszik folytatni a tréfát a szőke legényke.

- Persze kenyér! Az a férfi bendőbe kerül - felel Teri ingerülten. - Gyerek, asszony segítsen magán, ahogy tud, de a férfiembernek kenyér kell... Mind ilyenek...

A tekintetes asszony ott áll a diófánál, a présház előtt, és vékony, éles hangon kiabál feléjük. - Na lányok, emberek, gyerünk a hegyre. Ideje!

- Megyünk már - kiált a présház felé Ferkó, és valami káromkodást morog. Erős nyakán kiduzzadnak az erek.

Kati, akit a nagyságája meglátott, hogy itt a napszámosokkal pletykázik (és bizton kitalálja, hogy miről), zavarában úgy lóbálja a karját, mint mikor a veteményeskertbe tévedt csirkéket kergeti. Most, mintha a napszámosokat nógatná indulásra. De senki se figyel rá.

Felszedelőzködnek, mennek.

A vincellér is épp kibújik a pinceajtón, és fontoskodó arccal néz utánuk.

A dombra érve Böske nótába kezd:

Kitagadott árva vagyok...

Valamennyien énekelnek.

A pihenés megösztönözte a fiatalabbját, és mivel a tekintetes asszony nincs még a nyomukban, mindnek jobb kedve támadt. Ferkó új nótába kezd:

Egy asszonynak kilenc a leánya,
Nem győzi számlálni...

Böske meg ráfelel:

Minden este kiáll a kapuba,
Hívja vacsorázni...

3

A hegyoldalba ásott pince felett van a veranda és mögötte a szoba. A tekintetes asszony még kicsit parancsolgat a pincében, aztán felmegy a verandára, hogy unokaöccsével megebédeljen.

Ketten ülnek az asztalnál. Kati tányérokban hozza a köménymaglevest, egy tálban paradicsomos krumplit. Nagy cserépkorsóban bort tesz az asztalra.

Az öregasszony mohón eszik. A gégéjén látni, ahogy lecsúszik az étel. Az ifiúr kedvetlenül döfködi villájával a krumplit, hallgat.

- Lesz az idén szüreti mulatság? - kérdi váratlanul. Arca látszólag egykedvű, unatkozó.

- Az idén? De hiszen az egész hegyben senki egy liter bort se adott még el. A tavalyi is ott fekszik a pincében.

- Ezt tudom - mondja a fiú rekedten. - Nem ezt kérdem.

- Ha így megy tovább, meg se hagyom munkálni a szőlőt. Minek? Legjobb szeretném eladni. De hol az a bolond, aki megveszi?... Csak az adó, a mérgelődés...

- Egyszóval nem lesz!

- Istenkém - mondja szomorúan a néni, és kifakult, apró szemeiből könnyek gurulnak az arcára. - Hát hogyan képzeled tulajdonképpen?

- Sehogy se. Ellenkezőleg! Micsoda mulatság lehetne itt, minálunk... a Klári néninél.

A néni mintha nem hallotta volna a rosszakaratú szót. Nem akarja elrontani a dolgot az egyetlen férfirokonnal, aki néha mégis eljön hozzá. - Igyál, Pistikém - mondja. - Csak ez a mienk, amit megeszünk. Na, és amit megiszunk - igyekszik másra terelni a szót. Felemeli a cserépkorsót, és színig tölti a fiú előtt álló kis poharat. - Én is iszom egy icipicit - mondja, és a saját poharát is megtölti félig.

Az unokaöcsöt bosszantja az ostoba biztatás és töltés. „Mint valami kocsisnak" dühösködik magában. Megmarkolja a poharat és legszívesebben földhöz vágná. Hadd fröcskölne a bor, hadd repülne ezer szilánkra a pohár!

Már délelőtt ivott néhány pohárral, mikor a nénje leküldte a szüretelőktől, és most kis ittasság szorítja a mellét. De megzabolázza haragját. Egy hajtásra kiissza a bort, hogy így nyelje le a bosszúságát.

Tudja ő, hogy nem lesz mulatság. Már a háború alatt letűnt a szokás, hogy a gazda és munkás együtt ünnepeljék a szüret bevégeztét...

Egész kisfiú volt még... Bálint, az akkori vincellér, pintesüveget illesztett a homlokára, és úgy táncolt itt, a présház előtt, a nagy, négyágú diófa körül, vidám emberek gyűrűjében. Egész bárányból készült a gulyáshús, nagy rézkondérban... jött a szaga, a venyige ropogott, lángolt, az őszi sötétséget nagyította. Cigányok muzsikáltak, lányok visongtak, széles szoknyájuk búgócsigaként örvénylett a táncban... A bácsija is táncolt, kurjongatott, kínált, biztatta a csőszt, hogy durrantson a sörétpuskából, hölgyeknek tányért hozott, a lányokat csipkedte, Bálinttal parolázott, és ivott mindenkivel... Beszélik, hogy egy tucat gyerek hasonlít rá a faluban, egykettő úriházban is... a néni akkor is ilyen volt, mint most... Talán egy kicsit fiatalabb... nagyon kevéssé fiatalabb, és ilyen száraz, gyorsszemű és mérges, mintha akkor is özvegy lett volna.

... Aztán a háború utáni évben látott még egyszer, utoljára, szüreti mulatságot. De nem náluk, a szomszédoknál. Már nagyobbacska fiú volt... Tisztek táncoltak fiatal úrilányokkal. A cselédség és a napszámosok külön ültek. Enni, inni, igaz, bőségesen kaptak. A cigányok minduntalan tusst húztak, a *Magyar Hiszekegy*-et játszották. Ilyenkor fel kellett állni... A tisztek és a hölgyeik biztatták, hogy igyon... És ivott. A többire csak homályosan emlékszik... A néni kézen fogta, és valakivel hazaküldte...

Időnként énekfoszlányok jönnek a domb felől.

- Azoknak kevesebb a gondjuk, mint nekünk - bölcselkedik a nénje.

A diák nem felel. Igen, jól tudja ő, hogy nem lesz semmi. Csak hallani akarja a bizonyosságot, hogy ne maradjon a legkisebb remény számára se rés... Pedig, eh, most jött volna el az ő ideje. Nem hagyná, hogy leitassák. Ő itatna le másokat. Ő cipelné a lányokat a bokorba, a pajtába, a szénába... Pár nap múlva úgyis vissza kell utazni Pestre... Ott a lányok... akik az utcán szólongatják... néha nagyon szépek... De hisz akkor megkezdődik a magolás... Magánjog. Közjog. Alkotmányos jogtörténet... „A Szent Korona Elmélete... a szent korona teste... Fiume, a szent koronába foglalt gyöngyszem...", és az egész tapadós, pépes szőrgomolyag, amit nyelni kell, nyelni, lekényszeríteni a gyomorba, hogy a vizsgán visszaöklendezhesse Timon Ákos tanár úrnak, aki ezt az egész szentkorona elméletet kigondolta... hogy majd valahol, vidéken, az egész élet arra megy rá, hogy ezt a sok vacakot az ember valahogy elfelejtse, borral leöblítse... A rokonok már működésbe kezdtek, hogy megkörnyékezzenek valami kis hivatalt... manapság ez is nehezen megy.

- Hja - sóhajt. Mindent undorítónak érez. Megmarkolja a korsót és tölt.

- Igyál fiacskám, igyál - biztatja a néni. - Holnap paprikás csirkét csináltatok... De azért vigyázz, hogy meg ne ártson. Tudod, milyen huncut ez a meleg bor, ez a murci. Három nap és három éjjel beteg tőle az ember gyereke.

Lenyeli a bort, és még egy pohárral tölt. - Keresek valami munkát a városban - mondja szándékos közönyösséggel. - Valami ügyvédi irodában, vagy házitanítóságot...

- Nem volna rossz. Megszoknád a munkát, zsebpénzed is több lenne...

Ilyen leplezetlen öröm! Nem ezt várta. A múlt nyáron, mikor valami ilyesfélét beszélt, az öregasszony hallani se akart róla. „Hogy aztán éjjel tanulj, elrontsd a szemed, tönkretedd a tüdődet. Nem neked való ez!" Tavaly. Most meg micsoda nyílt öröm... Szinte látta, mikor majd egyszer leül az öregasszony, írja a levelet, hogy tovább nem támogathatja... és végrendeletet is ír: a vagyonát a papokra hagyja.

Közben a néni nyilván kiszámította: hogyha a szüretelők rendesen dolgoznának, az első puttonyosnak már jönni kellene a dombról. Hirtelen felkel, hideg ajkával sietve megcsókolja a fiú izzadó homlokát, és nagy bakancsaiban fürgén dobog lefelé a lépcsőn.

4

A fiatalember is felkel, nyújtózik, forgatja a vállát. Két kézre fogja a nagy korsót, beleszagol a csípős szagú italba. Aztán így, a korsót két kézbe fogva iszik.

Nem érez mámort. Nekikészül a szokott délutáni alvásnak. Leveszi a fogasról a nagy, szőrehagyó, nyúlprémes, rókagalléros öreg bundát, melyet még a bácsija hordott szánutakon, télen. Úgy vonszolja, hogy a nehéz bunda alja söpri a lépcsőket. A présház előtt, a nagy diófa törzsénél ledobja a földre. Aztán visszamegy, összeszedi egyetemi jegyzetfüzetét, gyufát, cigarettát. Mindezt leteszi a bunda mellé és lefekszik. „Ma azért is, kivételesen, nem alszom el, hanem tanulok."

Őszies és mégis rekkenő nyármeleg a délután. A sötétzöld diófalevelek most is oly békésen susognak, mint a bácsi idejében, és mint régen, sokkal régibb időkben.

Ez a fa már túlélte termő idejét, diója már kevés, apró és csontoshéjú. Vastag törzse alacsony - könnyű felkapaszkodni a négy szétnyíló, szinte egyforma ág közé, melyek egy helyen válnak ki a törzsből, és kényelmes ülőhelyet alkotnak. A négy vastag ágba szívek, nyilak, betűk vannak belevágva. Régiek, újak. Az újabb vágások vonala éles, egyenes, a régi betűk és szívek

újra kéreggel teltek meg, göröncsösek, kiforrtak. Idővel a vén fa behegesztette a sebeket - rég múlt dolgok már nemfájó emlékét. Elaggult tanúja ez a fa rég múlt napoknak, mikor még életerős nemzedék élt itt és vidult, földközel és jövőbízón.

A méhek egyhangja hol erősödik, hol egész lehalkul, és eltűnik a napfényben. A füvön, ott, ahova már nem ér el az öreg diófa széles árnyéka, zsákokra szétterített dió szárad a rezgő napmelegben, más, fiatal fák termése, s a napsugár erős, aranyító, utolsó édességet küld a még szedést váró szőlőknek.

A jegyzetfüzet viaszosvászon lapja lassan felkunkorodik a melegtől. Az ifiúr elnyújtózva fekszik, hőségtől és bortól elgyengülve. Félálmában újra a nénjére gondol, a hideg ujjakra, melyek oly sokszor és szívesen cirógatják... „Mintha szerelmes volna a vén büdös." Undor fogja el. Fel kell könyökölnie, hogy fel ne forduljon a gyomra... Aztán a lányok jutnak eszébe. Az a nagy barna lány, aki rákacsintott... igen, mintha rákacsintott volna. Ez, ez az egy kellene néki! Böske... Csak a keresztnevét tudta... Biztos több Böske is van köztük... Estére meglesi, megszólítja, igen - és ekkor már alszik és álmodik.

- - - -

Elmentek. Mind. Végképp.

Ő pedig itt marad örökre! Ebben az elátkozott szobában, a semmit se mutató tükrök közt. „A holttestemet se találják meg, itt szárad el, itt hullik porrá: nem vezet ajtó ebbe a szobába."

Rázkódva csuklik, sír... Bőszülten rohan a tükröknek, ököllel akar beléjük csapni... de akárhogy erőlködik, nem éri el őket.

„Ifiúr!" hallja a fal mögül. „Ifiúr!" A szíve veszetten ver fenn a torkában... Beleöklöz a tükörbe.

- - - -

- Kire?

- Hát az ifiúrra.

- Én? Arra a görhesre? Ha színaranybul vóna, akkor se köllene.

- Hiába beszélsz, rámeregetted a szemed. Azt hiszed, nem láttam?

- Hát igaz, rápislogtam. De csak mivel olyan furcsán rángatja az arcát, ha ránézek. Kíváncsi voltam, mit csinál majd.

- Azt, amit a parasztlegények. Ennek is csak az kell. Mondják, az úrfajták ilyenben nagy mesterek.

- Ez? - Böske megrázkódik.

- Húst eszik. Munka nem szíja az erejét.

- Az első puttony alatt összelöttyedne. - Böske most Ferkó hátára emlékezik. Ebéd után, mikor a vénasszony még nem volt mögöttük, ő dévajságból rácsimpaszkodott a puttonyra. A legény meg se moccant a teher alatt, csak a kezével kapkodott hátra, és érett, meleg szőlő szaga vegyült össze a férfitest szagával.

- Teher alatt összebicsaklik, de teveled azért még jól el tudna bánni. Böki a zab az ifiurat.

- De engem nem bök. Nem köll nekem senki. Csak aludni szeretnék, semmi mást, csak aludni.

- Az ám, aludni. Énrám még dolog vár, és két kis testvér... Nem tudom, hozott-e Laji csollánt a malacnak...

Beértek a faluba. Az utca néptelen, csak valahol az árokból hallatszik ittas röfögés.

Egy akácfa mögül egyszerre emberi alak lép eléjük. A lányok megriadnak.

- Én vagyok - ismerik fel Ferkó hangját. - Hazakísérlek benneteket. - A legény megfogja Böske kezét. Szótlanul mennek a falu hosszú, sötét utcáján.

- Na jójszakát - búcsúzik Teri, mikor hazaért.

- Jócakát! - Böske szorosabban simul Ferkó vállához. Ferkó átöleli a derekát, így mennek tovább.

Teri belép a sötét házba. Hallja a két kis árva, az öccse és húga nyugodt szuszogását. A csalánt, amit a kis öccse hozott, ott érzi a lába alatt, a küszöb mellett. De még meg kell főzni.

Teri tüzet rak, felteszi a nagy fazekat a csalánnal, melléje kis, ütődött lábost is tesz, a másnapi krumplit főzi benne. Míg az étel föl, a tűzhely fényénél felsepri a konyha földes padlóját, elmossa az asztalon hagyott edényt. Megnézi a két kicsit. Alusznak.

Megfőtt a csalán. Mikor a disznóólhoz közeledik, az éhes malac hangosan röfögni kezd, és ostromolja az ól ajtaját.

- Ha én nem volnék, bizony várhatnál... És ha egyszer nem jövök? - beszél a malachoz, mikor a vályúba önti a csalánt. A malac mohón csámcsog és röfög, gondtalanul.

Aztán visszamegy Teri a konyhába. Még sok mindent kellene tenni. Mosni, mert izzadt teste viszket a portól, ami az inge alá került munka közben... De nem tudja lebírni a fáradtságot, és ahogy van, ruhástól, lefekszik a konyhai padra. „Hogy eljár az idő, milyen egyedül vagyok” gondolja, mikor elalszik...

- - - -

Gőzölög a paprikás krumpli nagy tálban az asztal közepén. Disznóhús és nagy szalonnakockák fénylenek benne. A szalonna átlátszó, mint a folyós üveg... ő osztja az ételt...

...a kis öccse és a húga szája szélén csöpög a zsír és a nagy tál... pedig osztja nagy merőkanállal... egyre színültig.

Szép, ismeretlen férfi ül az asztalnál... Sok vendég is van... Egész olyan ez, mint egy lakodalom. Az ő, igen az ő lakodalma. Böske rámosolyog: „Ugye!" mondja.

Asszonyok, férfiak, sok ismeretlen ül és eszik. De ez a szépbajuszú az más, az az ő ura...

Leül melléje... Nyugtalan: Ki fog most osztani? De a tányérok megtelnek és kiürülnek, a nagy tál meg tele. És az üres tányérok maguktól gurulnak, és elmosva ugranak vissza tisztán, fényesen a polcra... olyan furcsán és annyi a nevetés... és olyan jó ez, így ülni...

- - - -

- Nem lesz panasz, ténsasszony, kézit csókolom - vágta ki az öreg, és reszketős lábait vigyázz-állásba szorítja.

A „ténsasszony” szóra a néni szája kissé megvonaglik. De azért csak belenyúl a szoknyája mély zsebébe, és kikaparja a sok mindenféle alul a cigarettavégeket, amiket az unokaöccse nyomában gyűjt szorgosan, és megajándékozza velük az öreget.

Lábujjhegyen, köpenyét összehúzva, félősen és fenyegetőn settenkedik le a dombon. Senki se jár itt. Csak egy-egy kuvasz nyikkant valahol, amire a többi kuvaszok nagy igyekezettel felelnek.

A présházban még ég a faggyúgyertya; az emberek a kádak körül foglalatoskodnak. Az öregasszony elégedetten látja, hogy az unokaöcs éberkedik a kádak körül.

- Na, emberek, készen vagyunk?

- Készen - felel helyettük a fiú.

Az öregasszony kiveszi a szoknyazsebből az otromba pincekulcsot.

Az emberek sietve behordják a présház előtt maradt sajtárokat, merőkéket, aztán mind kimennek.

A vincellér egyik kezével beteszi a présház ajtaját, a másik kezében gyertya van. Odavilágít a kulcslyukba, hogy a tekintetes asszony beletaláljon a zárba.

A kulcs megfordul az olajozatlan zárban, s vincellér átadja az öregasszonynak a gyertyát.

A néni és az unokaöcs a nyikorgó lépcsőn felmennek a verandára, onnan a dohos szagú szobába.

A szobában pinceszag és érő alma szaga. Szűk a szoba, mert körül a falnál polcok állanak teli almával, keresztben meg lécek, amiken válogatott, szép télre való szőlőfürtök lógnak.

- Pistike, fordulj el, le akarok vetkőzni - fuvoláz a néni.

A fiú ledobja a ruháját, gyorsan a takaró alá bújik, a fal felé fordul, és rögtön úgy tesz, mintha aludna.

Az öregasszony bakancsa nagyot dobban a padlón. Aztán a szoknyája zsebe csörög. Mert kulcs és szeg, cigarettacsutka és madzagvég, sróf és száraz kenyérhéj, minden van ebben a zsebben. Aztán hosszú hálóingében letérdel az ágy mellé. Egyenes háttal, szikáran imádkozik. Imádkozik, míg nagyon megfájdul a térde. Nyögve áll fel, és mélyet sóhajtva mászik dunyhás, penészszagú ágyába.

- - - -

Egy hordó lecsúszik a csántérfáról, megindul, hangtalan, óriási... Rágurul, rányomakodik egyenesen a mellére...

„Segítség! Segítség” kiabál, de szó nem jön ki a torkán. A hordó alatt elszorul a lélegzete, az az ember meg a sarokban nyugodtan iszik, a pince fala visszaveri az egyenletes kortyolás hangját.

Fulladozik. Mellével fel akarja emelni a hordót... hiába... erőlködik... hiába.

- - - -

WENGRAF

1

Friedrich Tagbauer, kit gazdája Frednek hív, az elegáns legénylakás tálalójában ül, és újságot olvas. „Apróhirdetések” érdeklik. A házassági ajánlatoknál tart, és épp a „Vétel-eladás”-t szándékszik áttanulmányozni, mikor két rövid, éles csengetés jelzi, hogy Walter Wengraf, az ismert író reggelizni óhajt. Fred unottan bekapcsolja a villanyfőzőt, hogy újra felmelegítse a tejet és a kávét. A tolóasztalkára a tányérok, csésze, evőeszköz, vaj, sonka, sütemény, dzsem úgy vannak felrakva, hogy bal felől hely marad az újságok, folyóiratok halmazának és felettük a leveleknek. Fred gondosan összehajtogatja az újságot, és a folyóiratok alá dugja. A tej már meleg. Kihúzza a kapcsolót, végigmustrálja az evőeszközöket, hangtalanul az ebédlőbe tolja az asztalkát és a már kitakarított, kristálytól és ezüsttől csillogó ebédlőből tovább, a dolgozószobába. Itt megszemléli a helyzetet. A könyvespolcok ránézvést rendesek; borzalmas munka is volna ha egyszer valóban meg kellene őket tisztítani a portól. A pompás íróasztal két széles ablak között áll, üveglapja kifogástalanul fénylik. A fő, hogy ez ragyogjon. És ezenkívül a csőbútorok: a karosszékek és az íróasztal előtt álló asztal. Undorítók ezek a görbe nikkelcsövek és a hitvány kávébarna és sötétkék sávos párnázat. Gondosan kell velük bánni. A nikkelcsövek hidegek, mint a békák, és minden érintés nyomot hagy rajtuk. Hozzá még Frednek izzadós a keze. Csak kesztyűvel nyúlhat ehhez a holmihoz, és mikor tisztítja őket, grimaszokkal felel a nikkelcsöveken eltorzult tükörképének.

Fred rosszkedvűen kopog a hálószobaajtón és vár, míg egy gyenge „tessék” hallatszik. Ekkor magára ölti a munkaadók kívánta szolgakülsőt, kinyitja az ajtót, begurítja az asztalkát az ágyhoz, máris önti a meleg kávét és tejet, s megigazítja a terítéket. Aztán hátralép és vár. Arca az erős növésű szakálltól kékessötét; Fred akkor szokott borotválkozni, mikor már a délelőtti munkával elkészült.

Wengraf felkönyököl, és tetszéssel nézi szolgája alakját: az urasági inas szabályos tartását. Fred hangtalanul mozog, hallgat, tudja, hogyan kell vendégeket fogadni, egyes embereket elküldeni, megbízható, titoktartó, politikával nem törődik, egyszóval minden igényt kielégítő. Wengrafnak nincs most további kívánsága, de kis ideig váratja az inast. Fred mozdulatlanul áll. Tapasztalta, hogy minél szolgálatkészebben várja a parancsot, annál kevesebb kívánság jut eszébe az uraknak. A nagyúri szokásokra és kívánságokra vonatkozó ismereteinek alapját Fred inas-szakiskolában sajátította el. Ez az iskola egy sötét berlini udvari lakásban, a Friedrichstrasse és Wilhelmstrasse közti átjáróházban működik. Igaz ugyan, hogy pénzhiány folytán, Fred nem tudta az iskolát végigjárni - s ami az egész dologban a legvonzóbb volt - a gyönyörűen kiállított, lógós pecsétű oklevelet nem kapta meg. Ezért hát inkább arra kényszerült, hogy megfigyeléssel, észmunkával tökéletesítse modorát. Apja szegény zsellér volt, és Fred kora ifjúságában lovászgyerek. Idővel arcvonásai a rátartiság és alázatosság szintézisévé formálódtak, melyek kölcsönviszonyát mindenkori gazdája helyzete és kívánságai szabályozták. Irónia és számítás, a tárgyak goromba kezelése (kivéve saját ünneplő ruháját), a kívánság, hogy pénzt spóroljon, és valami üzletet vásároljon, vagy beházasodjon valami vendéglőfélébe, az, hogy megkapta gazdája ócska ruháit és kereskedett velük, az, hogy gazdája szivarjait szítta, borát itta, és titokban még a szeretőjén is osztozott, formálták jellemét, melynek fővonása a helyéhez való ragaszkodás és gazdája lebecsülése lett.

Wengraf kurta kézmozdulattal bocsátja el a szolgáját. Lustán felül az ágyban, és hátrasimítja vörösesszőke haját. Wengraf mát kissé kopasz, az arca puha és tésztaszerűen halvány. Keze csupa szeplő. Blazírtan nézi a leveleket. Kézbe veszi az éjjeliszekrényen fekvő maláji tőrt, és újra hátradől a párnákra. Élvezettel húzza ki hüvelyéből a tőrt, hüvelykujjával próbálgatja a pengét. Aztán a levelekért nyúl, és gondosan felvágja a borítékokat. Egész figyelme a maláji tőrre összpontosul; szereti ezt a beretvaéles, finom, művészies fegyvert, mely nehezen magyarázható büszkeséggel, biztonsággal, magabízással tölti el.

Csak két levél jött. Az első szürkéskék. Tudja, hogy az újságkivágások ügynökségétől jött, melynek előfizetője. Beküldik mindazt a kivágott részt valamennyi folyóiratból, újságból, ahol címben vagy szövegben a Wengraf név előfordul. Majdnem mindennap fekszik ilyen boríték a reggeli mellett. A második levél se ígér szenzációt. Ránéz és ez elég, hogy megismerje kiadója levélpapírját. Ezek a cikornyás gót betűk a kiadó stílusának tartozékai... Valószínűleg valami elszámolás... Kissé szomorú, hogy csak ennyi az egész... Bizony. Lelkes olvasóktól és olvasónőktől ritkán kap levelet. De hát ezzel számolni kell. Ő, Walter Wengraf a nagynak, a fensségesnek a költője. Nem az édesded ifjú hölgyeké! A szerelem nála heroikus, hősei komoran töprengenek az elszenvedett sérelmen. De sokoldalúnak kellene lenni, mint a legnagyobb írók, meg kellene mutatni az élet vidám oldalát is... Ennek most jön el az ideje. A „Nyári emlék”-kel kellene kezdeni. A vázlat csak három oldal, de már fejezetekre felosztva az íróasztalban, a második fiókban fekszik legfelül, hogy egyetlen mozdulattal elővehesse, mikor megjön a kellő hangulat. Az alcím valahogy így: „Sport, szerelem, elegancia és agarak idillje”... Ha ez a könyv megjelenik, csak úgy ömlenek majd a levelek... Titkár kell, aki az összes kérdésekre válaszol, és az érdektelen leveleket saját hatáskörében elintézi... Tulajdonképpen kár, mert mindegyikben van valami érdekes.

Wengraf kézbe veszi az újságkivágásokat. Az ügynökség minden kivágásra cédulát ragaszt, mely a nyomtatvány címét és kék pecséttel a megjelenés napját is feltünteti. *Kiesthaler Bote* 1934. VIII. 14. A *Kiesthaler Bote* legutóbb megjelent könyvét ismerteti. Wengraf még újságíró korából tudja, hogy a *Kiesthaler Bote* egy bajor vidéki lap, szigorúan katolikus. Átfutja a sorokat, és gyorsan megtalálja azt a mondatot, melyre szüksége van: „Wengraf új könyve a nagy esemény! Az »Ostmark ohoi« a német nemzeti költészet kincsesházának ékessége.” Ez Fritz Wehnert egy mondatának változata, amit Wehnert a *Berliner Lokalanzeiger*-ben írt. „A német nemzeti irodalom kincstárának tartozéka.” Kincsesház alapjában véve szebb. Egyébként Wehnert cikke csak ellenszolgáltatás a kritikáért, melyet ő írt Wehnert verskötetéről: „Pompás ékkövek a valódi német költészet diadémjában.” Nos, ami a diadémot illeti, ez kissé túlzott. Nem is olyan valódiak azok az ékkövek.

De most, hogy a vidéki sajtó is magáévá teszi Wehnert értékelését, ennek jelentősége van. És micsoda hozzáértés! „Végre igazi hősök, féktelen ősnémet jellemek...” olvassa néhány sorral lejjebb. Első eset, hogy a *Kiesthaler Bote* több, mint három sort ír róla. Ez személyes és politikai siker: a katolikus, szeparatizmusos Bajorország is kénytelen behódolni a népi németségnek. Soká védekeztek az almabortól kótyagos bajorok, a katolicizmust akarták kijátszani a németség ellen. A harmadik birodalom győzelme után ez végre megszűnt. Okosan választott alkalom, hogy az ő könyvével kapcsolatban tesznek hitet a népi gondolat mellett. Nem is olyan buta ez a *Kiesthaler Bote*...

Még három kivágás fekszik a borítékban. Wengraf csak a rájuk ragasztott cédulát nézi meg. Három vidéki lap közölte utánnyomásban utolsó tárcáját. *Wert des Schwertes*. Lendületes variánsa a mondásnak: „Der Gott der Eisen wachsen liess, der wollte keine Knechte.” Micsoda siker! Másnap, igen másnap megszólalt a telefon: „Itt Göbbels miniszter úr magántitkára beszél... Göbbels bajtárs szerencsekívánatát küldi. Az a véleménye, hogy a Wert des

Schwertes egyike az Ön legsikerültebb műveinek. Sikert és ez irányban való további fejlődést kíván." És letette a kagylót. De hát kevés ez? Az, hogy a miniszter nem személyesen beszélt, az hozzátartozik stílusához. Mindenben elán! El kell menni a legközelebbi bemutatóra. Ott a színházban biztosan megszólít, így szokta... A Wehnert megpukkad... Aztán indul meg igazában az utánközlés. De most is egész szépen kezdődik... A vidékiek kivétel nélkül a legmagasabb közlési díjat fizetik; rendes kis összeg adódik ebből is... Nem kell úgy tenni, mintha érzéktelenek volnánk a pénz iránt. Ellenkezőleg, a legközelebbi interjúban ilyen mondatot kell kiötvözni: Igaz munkának becsületes bére a szabad férfi megbecsülése. Ez szigorúan hangzik, szállóigévé válhat...

Wengraf fejére húzza a takarót, és félig ébren azt képzeli, amit szeretne. Ez jobb, mint az álom; álmában sokszor fél, így meg minden olyan simán megy... Tizenkét prózai költemény egész csinos kis kötet. Minden vers előtt külön címoldal, rajzzal. Keresni kell egy grafikust. Meg kellene ismerkedni vele, felkelteni érdeklődését. De ha nem lehet ilyen embert találni, akkor régies, stilizált, vastag gót betűk... Roselith gyönyörű új betűket rendelt nyomdája számára... A következő prózai költeménynek a címe „Blut und Boden" lehetne. A fődolog, hogy lendülete legyen a jelszónak. Lendületes röppenése, csengése... vagy egy vers a vérről, és külön egy a földről. Akkor így: az első cím: BLUT, aztán mintegy folytatás a következő cím: UND BODEN, és máris volna kettő... Dupla cím témapocséklás... „Schwert" és... „Wert". Na ez nem jó. De a dupla cím sajátos stílus is... Jobb, mint az alliterációk vagy a rímek. Lehetne valami ilyet csinálni: Fest, Führer és „Festung" valami „erős várunk nekünk"... de ez meg ótestamentum... Festung? Goethe meg így írta: Vestung... de talán kijön: „Fest des Führers, in froher Freunde Kreis." Ezt mindjárt fel kell írni, akkor látja az ember, hogy fest... Még fürdés előtt felírni... Papírt, ceruzát tulajdonképp mindig ide kellene készíteni az éjjeliszekrényhez. A legjobb ötletek az ágyban jönnek... Tizenkét elsőrangú prózavers! Ha az ember kicsit belejön, nem is nehéz... Ez lesz majd a Walter Wengraf-stílus; aki utánozza, az legjobb esetben is tanítvány. De ha övele akar versenyezni, csak gyenge epigon!... Ezekben az alliterációkban nemes, fennkölt a nyelvezet, mintha kőbe vésték volna, szoborszerű...

Tulajdonképp nem Berlinben kellene az ilyesmit írni. Legénylakás és autótülkölés nem megfelelő környezet... Vastag falú szoba... Ablakmélyedés, ahonnan a völgy sötét tölgyese látszik... Vár, kastély, nemesi birtok, vagy egykori kolostor... „Pásztorlevél" volna ilyen gyűjtemény címe. Vagy: „Magába szállásra való intés." Nem, ez túl papos... És a kritikus így írna róla: „Walter Wengraf a harmadik birodalom nagy kinyilatkoztatója, a legérdemesebb és legkövetkezetesebb, a német nemzeti gondolat költőfejedelme"... Vagy ilyen cím: „Útmutatás és intés". Valahogy a távolból, a napi apró civódások fölé emelkedve... Egy interjúban ilyen címsort: „Hildebrand és Hadubrand, mint a harmadik birodalom formatartalma" és a második sor: „Walter Wengraf a jelenkori írásművészetről". Igen, írásművészet, nem irodalom...

És ott, az elhagyott várban nem tud majd akármilyen jöttment újságíró egyszerűen odatelefonálni. Nem úgy, mint itt Berlinben. Utazni megyek... Fred elsőrangúan csinálja majd a dolgát, öreg hűséges szolga. A többi személyzet előtt Friderich lesz a neve; a kora is megfelel... Az újságírók előbb egy sötét hallban várakoznak félórát. Semmi fölös dísz. Kolostori egyszerűség: két hatalmas karosszék a kandalló előtt, kerek, nehéz tölgyfaasztal. És semmi más. A lépések visszhangoznak a kőpadlón... Vagy egy egész modern villa. Ez se volna rossz. Az ablakok csupa napfény; nagy garázs, gáz- és bombabiztos pincehelyiségek... Hangár, privát repülőgép... Ha nincs repülővezetői vizsga, nem ér semmit. Tehát jobb lesz enélkül. A csőbútorokat mindenesetre ki kell dobni. Pár év előtt volt divat. Kényelmetlen, ostoba vacak. Higiénikus, de higiéniát másképp is elérhetünk. Az előző generációk erősek voltak fémbútor nélkül is... Frieslandi paraszthház! Sötétszínű faváz és fehérre meszelt falak... Örökölt paraszt-

birtok... Nehézkesen, szófukaron megy Wengraf durva bagariacsizmájában át az udvaron. A háznép már várja: gyerekek, feleség, az öregbéres, a szolgáló... A nagyvérű paraszt élvezettel nézi a lány dagadó melleit, melyek kirajzolódnak a feszülő ingen. A tisztára súrolt asztalon hasas korsóban áll az almabor...

A vaj zöld levelekre ágyazva. A feleség vastag karéjokra vágja az illatos rozskenyeret; a régimódi kéményben szalonnaoldalok lógnak... A gazda titkolni akarja szenvedélyét a háznép előtt, a fiatal cselédlány iránt felgyúlt vonzalmát...

Walter Wengraf behunyja a szemét. Lelki gyötrelmek nélkül oldja meg a kérdést. A lány melle után nyúl - és hirtelen felijed...

Most, teljesen éberen Wengraf elhatározta, hogy felkel. Kevergeti a kávét, de meg se kóstolja. Világos, hogy kihűlt közben. Csenget. Fred bejön. Nem kérdez: tudja, mire van szükség.

Míg Fred visszajön a tejjel, Wengraf el akarja olvasni a kiadó levelét. Kényelmesen szétnyitja a vastag, érdes levélpapírt, olvas. Felül és másodszor is elolvassa a levelet. Az üzletvezető írta alá. Nem Roselith, a kiadó. De az ő szavai: „Egyelőre várni szándékozunk az »Ostmark ohoi« olcsó tömegkiadásával, amíg a várható ízlésirányzati tisztázódás bekövetkezik."

Tehát így! Már ennyire vagyunk! Kezei remegnek. Harmadszor is elolvassa a levelet. De egész egyértelmű!

Már hetek óta érez valami susogást. Tegnap Gertrude megkérdezte, hogy tulajdonképp minden rendben van-e a Wengrafok családfája körül. Szerelmes szemeket mímelt, nevetett és összevissza szökdécselt a szobában, de a szája, mint egy cápáé...

„Lehetetlen, lehetetlen" suttogja: „Wehnertnek mégis sikerült volna megölni?... Ez a konjunktúra-lovag! Aki akkor lett nemzeti szocialista, mikor már biztos volt a győzelem. És most ők lesznek felül. És én, aki részt vettem a gyűléseken, ahol véres ütközetek folytak?... Bár Wehnert azt terjeszti, hogy az asztal alá bújtam. Hát aztán? Én ott voltam! Ő hol volt? Mikor székek röpködnek, egész természetes, hogy fedezéket keresünk... És a döntő, az írói állásfoglalásom. A Hitlernek írt üdvözlő írásom! Akkor, mikor még börtönben ült, és az irodalmi kávéházban vicceltek a puccs rovására, mely a Hofbau pincéjében indult meg... Ez hitvallás volt, hűségfogadalom, akkor, a legnehezebb időkben. Most egyszerűen elfelejtik? Ez most semmit se jelent..."

Fred hozza a felmelegített kávét. De Wengrafnak elment az étvágya. Kiugrik az ágyból, fel akarja hívni a propagandaügyi minisztériumot. Már a dolgozószobában van, keze a telefonkagylón. Mit is mond majd? Egyszerű! „Nem szabad megengedni, hogy sárral dobáljanak egy régi harcost!" Igen ám, de ki dobál és miért? „Wengraf személyében a nemzeti szocializmust akarják eltalálni!" Csakhogy azért nem szabad nagyzási mániába esni... A „doktor" ezt nem szereti. Mikor hetvenmillió ember felett uralkodnak, egy ilyen szúnyogcsípést könnyű elviselni, és egy írót könnyű elejteni... Wengraf szeplős keze lassan elereszti a telefonkagylót. Várni! Így, heveskedve felhívni Göbbelst, nagy hiba volna, és helyrehozhatatlan hiba, ha valami titkár most egyszerűen lerázza magáról. Egy beszélgetést Göbbelsszel, mint utolsó ütőkártyát kell kézben tartani.

Hátha Wehnerttel beszélne? Kiszolgáltatni magát? A legegyszerűbb felhívni Gertrude Sonnfriedet. Ahogy „Jóreggelt" mond, az mindent elárul. Újra a telefon után nyúl, feltárcsázza a számot, vár. A szobalány jön a telefonhoz. „Sonnfried kisasszony kilovagolt"... „Onnan próbára megy Neubabelsbergbe"... „Nem, nem hagyta meg, hogy mikor jön haza"... „Üzenetet se hagyott."

Wengraf visszamegy a hálószobába, leül az ágy szélére, megpróbál kávét inni. Lenyel néhány kortyot, megeszik egy pirított zsemlét. A sonkából is eszik. Nem szabad bolondulni! Enni kell, ha nincs is étvágya. Ez a hidegvér jele, és ha az ember erős, több az esély... Tehát szokott módon kell elkezdeni a napot - dönt Wengraf, és bemegy a fürdőszobába.

Kellemes a meleg vízben feküdni. Csendessé, elégedetté válik az ember, sőt, olyanná, mint a gyermek anyja ölében. De ilyen az élet, öt percnél tovább ritkán tart a zavartalan boldogság... A vizes váll kinyúlik a vízből és meghidegül; a nyakszirt megmerevedik a fekvéstől, a támasztó kéz lecsúszik a kád oldaláról. És már vége a Nirvánának, ez már a szakadatlan harc az elemekkel.

Wengraf előrehajol a kádban, és megnézi saját fehér testét. A mellén hosszú, vöröses szőr. Ujjára kunkorítja, míg fájni kezd. „A meleg víz tulajdonképp elkényeztet", állapítja meg, és felemelkedik. Térdig a vízben állva a nagy falitükörbe néz, és karjaival néhány tornagyakorlatot végez: fel, le, oldalt, egy, kettő!...

Wengraf összehasonlítja a tükörbeli képet és a saját karjait. Hja, mikor jut idő szabadgyakorlatokat végezni? De nem szabad gyengének lenni! Ha másképp nem, minden reggel masszázst! Azt beszélik, hogy egész jól kifejleszti az izmokat... De egyelőre újra leül a kádban, és megpótolja a melegvizet. Most pompás fekvést talált ki: összehúzódik, mint egy embrió!

Már egész elégedett, mikor az előszobából hangok hatolnak a fürdőszobába. Wengraf felfigyel, felül. Ez Hellmuth Kindermann! Fred a dolgozószobába vezeti. Hát ezt miféle ördög hozta ide? Egyébként egész jó! Ez mindent tud, mindenkit ismer; így legalább rögtön világos lesz, hogyan állnak a dolgok. Elbújni gyengeség, beismerés, önmaga feladása, halál. Úgy hírlik, Kindermann zsaroló. Bizonyára igaz is. Nos, mivel akar zsarolni?

Ahol még zsarolni lehet, ott még nincs minden elveszve. Vagy siet, hogy még kiszedje az utolsót, mert holnap már megírták az újságok?... Wengraf már szinte olvassa is a címet: „Walter Wengraf, a Zsidócsemete" és a régi újságírói gyakorlat kényszeríti megállapítani a betűnagyságot: „három ciceró". Vagy: „Zsidócsemete Wengraf" öt cicerós, óriási, szegletes pokoli betűk...

De szembe kell nézni a történendővel, éspedig nyugodtan. Wengraf felemelkedik, kinyitja a hideg tus csapját. De a hideg víznek nincs meg most az a híres, megnyugtató hatása; siralmasan remeg, és abbahagyja a tusolást. Fázva lép ki a kádból, és ledörzsöléssel igyekszik magához térni. Eközben többször a tükörbe néz... „Bár keskeny vállú" és a mellét dörzsöli... „bár szőrös" - és a karját dörzsöli - „de mégis a legtisztább szőkeség! Olyan világosszőke, hogy ritkaság harmincöt éves korban. De kit érdekel ez? Wehnertet? Vagy von Zwehlt? Von Zwehl Hitler uralomrajutásának napjáig egy félkommunista lapnak a házi humoristája volt. De jó nemesi származású - von Zwehl... Vagy Robbenohrt? Épkézláb mondatot nem tud összecsapni, de irigy és álnok, mint egy majom. Egyébként Robbenohr múltja folttalan; azelőtt egy sorát se nyomtatták, így nem volt alkalma, hogy kompromittálja magát. És árja... Eh, ezek a fickók..."

Wengraf csenget. Fred tiszta fehérneműt hoz, és jelenti hogy Kindermann úr a dolgozószobában várakozik.

- Mindjárt jövök. Fred, készítsen villásreggelit. Konyak, tea, citrom.

Wengraf felhúzza az alsónadrágját, leül egy székre, így ül mozdulatlanul, és szemével követi a csempefal négyszögeinek hajszálvékony választóvonalát. „Ki lehetne gondolni egy eljárást, mely által a csempék határa eltűnne; valami zománcot... olyan lenne, mintha az egész fürdőszoba egy darabból volna. Higiénikus..." Gyakran jutnak eszébe higiéniával kapcsolatos

gondolatok. Óvni akarja az életét... Micsoda esztelenség! Most, mikor mindennek vége... Kindermann nemsokára konyakot fog inni, ő meg citromos teát... Ez tulajdonképp nem lemondás; ugyanis ha iszik, rendszerint fejfájást kap. Bár az ivás volt az egyetlen kicsapongás, melyet néha-néha megengedett magának. „Kicsapongás?" Kordában tartotta szenvedélyeit - és miféle „szenvedélyek" is voltak azok?... Wengraf emlékezni próbál. Férfiesték, trágárságok, melyeket meg kellett jegyezni, hogy máshol elmondhassa. Bordélyházak, ahova csoportosan mentek. Utcalányok... Néhány feleség, újságíró kollégák hitvesei... Ha alkalom adódott, fürgén kiléptek a bugyogóból. De aztán minden olyan gyorsan... Persze, ezek hódítások... Odahaza, nyolcadikos korában volt egyszer erősebb vonzódása, Anna elragadó volt szobalány-ruhájában. A hálóingének egy kicsit fülledt szaga volt, biztos valami nedves sarokban tartotta a holmiját... Az Annával való ügyből majdnem botrány lett; a lányt elbocsátották. Anna a legkellemesebb emlék... Most Gertrude Sonnfried szőke, rózsaszínű húsa az övé, hiszen az „Ostmark ohoi"-ból filmet akarnak csinálni. A lány azt hiszi, hogy néki isten tudja milyen fontos ő. Szó sincs róla! Mi ez a nő? Tejeslány-allűrök film ambíciókkal kombinálva. De elérte, hogy ő köti magát: a vikemündi erdész leányát Gertrude Sonnfried játssza és senki más! A lány azt kívánja, hogy az erdész lányát Elgának hívják, ne Máriának. Jó. - No és ha most minden vízbe esik? Elga, Mária, minden.

Wengraf szája ferde mosolyra torzul. A lány nyilván ki akarta használni, s most ő lesz a pórul járt...

Hideg lábát belecsúsztatja a kék bőrpapucsba és feláll. A dereka kissé megmerevedett. Felveszi az acélkék selyem reggeli köntöst, belecsavarodik, megköti a vastag övet. Fázik.

A tükör előtt rendbehozza a választékát. Aztán megszemléli a fésűt. A fogakban bennmaradt néhány hosszú szőke hajszál. Ha ez így megy tovább, nemsokára megkopaszodik. Eh, egykutya! Szomorú, ingerült, majdnem sír. De még nem hagyja el a fürdőszobát. Hadd várjon még az a pasas...

2

Hellmuth Kindermann a legszélesebb kék-barna sávos, párnázott, acélcsővázú karosszékben ül, háttal az íróasztalnak és várja, mikor lép ki Wengraf a hálószobából. Már rájött, hogyan kényelmesebb az ülés ebben a székben, és ezt élvezi. Kindermann ért hozzá, hogyan lehet mindennek a jó oldalát megtalálni, és mindenre van kedve és étvágya. Dorbézolás után virslit keres az utcán, hogy még valamit gyömöszölhessen a hasába. És mielőtt otthon lemenne a lépcsőn, még gyorsan egy pohár sört iszik a legközelebbi söntésben. Bírja a szervezete. És nem is lesz túl kövér. Csak kicsit, derékban. De ez inkább jelleg, természeti adottság vagy micsoda. Bikanyaka nem vet ráncot a tarkójánál, ez csak később jön, majd ha öregebb lesz, és az asszonyokra való étvágya megcsökken. A katonai felvonulások, éjjeli gyakorlatok jó formában tartják - és az is, hogy evésvágyát nem mindig elégítheti ki kedvére. A világháború óta eltelt tizenöt évben összesen tán három évig volt biztos keresete, s néha bizonytalan keresete se volt. Pedig mennyi foglalkozást kipróbált. Bankhivatalnok, sofőr, az üzletőrző társaság ellenőre, hirdetésügynök, szerkesztőségi strohmann, filmkölcsönző, szállítási vállalkozó. - Ez is megóvta a korai elhízástól. Néhányszor volt már saját autója, aztán egyszerre nem volt egy vasa sem. Túlméretezett étvágya jó néhányszor kizökkentette a vágányból. Házakat, birtokokat, motoros csónakokat szeretne, egy borkereskedés képviselője és egy drága szerető tulajdonosa kívánna lenni, és gazdagság kellene, nők, minden. Gyorsan! Egy csapásra, ha lehetne. De ha nem sikerül, sebaj! Van egy tulajdonsága és erre a legbüszkébb: sohase másnapos.

Mindig friss marad és vállalkozó kedvű. Ez nagyban emelte jó hírét. „Hellmuth Kindermann: őserő!" mondják az SS-beli bajtársak. Hogy megőrizze jó hírét, képes legyőzni saját gyávaságát is, kíméletlenül él erejével, és gondolkozás nélkül veti alá magát mások hatalmának. Híres verekedő. Példás SS legény, a standartvezető szárnysegéde, eszeveszett bátorságáról legendák járnak...

Kindermann mindig úgy vélekedett, hogy ő nem kisebb ember, mint az a híres Wengraf. Ma persze sokkal több. Akkor is, ha ő a Frau Lüdeckénél lakik, havi harminc márkáért egy lyukban, ahova nem lehet rendes vendéget beengedni. De ennek most vége! Tulajdonképp eddig is csak hanyagságból nem bérelt tisztességes lakást...

Jókedvűen és élvezettel szemléli a karosszékből az író nagy dolgozószobáját. Valami ilyesfélét szerez. A sok könyv kitűnően hat; könyvet sokat kell összehordani egy dolgozószobába. De rendesebbek legyenek, mint ezek. Az összes német klasszikusok egyforma kötésben; szép betűk a könyvek hátán, hogy mindjárt lássák, mi az. Könyvek, de elsőrangú kivitelben. Speciális gyűjtemény is legyen: hajóépítés és vitorlasport. Ha úgy vesszük, nagyobb dolgozószoba kellene, mint ezé a Wengrafé. A könyvek: ez jó. Csőbútort is hasonlót vesz, talán két székkel többet. De egy dohányzó sarkot is be kellene rendezni, szőnyegekkel, vánkosokkal, és olyan török dohányzókészlettel, amilyet Passage-ban az Unter den Linden és Friedrichstrasse közt a kirakatban látott. És a csilláron egy régi hajó modelljének kell lógni, olyan egész ósdi dolognak: Brémában van egy bormérés, ott van egy efféle, nagyon csinos hajó. Ez egyéni színt ad a szobának. Ő vitorlázó sportember, ért az ilyenhez... De mért nincs néki egy vitorlás sporthajóépítő vállalata... Akkor egy saját vitorlás semmibe se kerülne, a többiből kifizetődnék... Ha jól nekifogna az ember, nagy pénzeket lehetne keresni. Hm. A legszebb üzlet: elegáns versenyvitorlások eladása. Saját konstrukció! A Wannseen yacht horgonyoz... Nem is fényűzés, hatásos reklám. És az összes versenydíjakat feltétlenül meg kell nyernie... Írókat, újságírókat meghívni, azok aztán csinálják a nagy hűhót az újságokban. Erre buknak majd a vevők.

Ha ezt a Wengrafot újra talpra lehetne állítani, ő jó reklámfőnök volna. Megír egy kis dumát, az ilyen hat a közönségre. Mint az a „Wille und Wehr", amit úgy dicsértek... azazhogy a „Wille und Wehr" katonai folyóirat... Mindegy, Wengraf is írhatna valamilyet: „Rennboot und Meer." A hírek közt meg röviden: „Kindermann vitorlás - nem olyan, mint a más", és „Hellmuth Kindermann vitorlásépítő". Cím, telefon és kész! A kezdő tőkét Wengraf egész szépen kölcsönadhatja. De ha nem sikerül kihúzni a slamasztikából? - Csöndestárs lehet, mert úgyis zsidó rokonságához kell fordulnia. Azoknál meg mindig fel lehet hajtani a szükséges tőkét... Vagy elutasítja, ha pénzt kér? Nem. Örülni fog, hogy részt vehet egy szolid vállalatban. Biztos siker! Így, úgy, vagy amúgy Wengraf összeköttetésben marad azzal, aki kihúzza a csávából. Igen, örülni fog, örülnie kell! Wengraf tehát biztos. Egyszerűen megpumpolja-e, vagy segítségét ajánlja fel, megfelelő tiszteletdíj fejében? Meglátjuk, hogy fogadja. Egy bizonyos: ez a látogatás jó nagy pénzt hoz, mindenképpen... De hátha Wengraf nélkül is megy a dolog. Hirdetéseket maga is meg tud fogalmazni, nem rosszabbul, mint ez az író. De hát alkalmazottra úgyis szükség lesz, nem csinálhat az ember mindent egymaga. Vannak más ügyek, amiket feltétlenül személyesen kell intézni: a mérnökökkel megtanácskozni az új hajótípusokat. Mint tapasztalt vitorlázó, ebben döntő szava lesz. Aztán reprezentálni: beszédet tartani - serleggel a kézben. Társaságokat fogadni, riportereket... A legkellemesebbek a fotográfusok... Verseny után! Kemény arc, felgyűrt ingujj... Hét-nyolc felvétel a képeslapok számára: „Hellmuth Kindermann a »Hell und Muth« versenyhajó kormánykerekénél". „Hellmuth Kindermann és a filmszínésznők, Hetty Kroll és Agnes Winterloh", és a háttérben a grünaui győztes, „Hell und Muth". Szép lesz!... Kindermann csupa jókedvű bizakodás. Sikerült melegre ülni az acélkék párnáját. Belenyúl a cigarettadobozba, mely ott fekszik előtte az asztalon. Kényelmesen rágyújt és füstöl, lassan, élvezettel.

Kinyílik az ajtó. Kindermann a székben hátradőlve, jóakaratú vigyorral int az írónak és anélkül, hogy felemelkedne, nyújtja a kezét. Mindenképp ő van fölényben. Így is van rendjén! Mért lenne egy ilyen satnyaságnak több hatalma, sikere, esze? Viszont ő szívesen játssza a jóakaratú védőt, s ez az alak azért még hasznos lehet.

Wengraf félreérti látogatója széles, jóakaratú vigyorát. - Rendelkezésedre állok, kedvesem - mondja jeges hangon. Szeretne íróasztalához ülni, mivel ez megteremti a szükséges distanciát. De mert Kindermann nem mutat hajlandóságot, hogy felkeljen, szavakkal kell ezt a distanciát kikényszeríteni.

- Kérlek! - mondja még jegesebb hangon, és szemben a látogatóval leül egy székre. Szeplős keze megérinti a nikkelcsövet és megrázkódik. Lábai a bőrpapucsban jéghidegek. Szeretne Kindermanntól minél előbb megszabadulni, melegen felöltözni, lefeküdni, összekucorodva aludni, és hadd menjen minden, ahogy megy...

De Kindermannak eszébe sincs gyorsan végezni. Kindermann még bele se kezdett. Kindermann melegen ül, Kindermann a nap eseményeiről beszél. Aztán áttér a földművelésügyi miniszterre, a parasztok jogos követeléseire.

Nem kezd a dologba, vagy nem tudja, hogyan kezdje.

Wengraf csak „hm” és „igennel” felelget.

Kindermann a SS-csoport dolgairól mesél.

- Hm - ismétli Wengraf. Ez már udvariatlanság. Minél hidegebbek a lábai, annál inkább fokozódik a forróság a fejében, és érzi, hogy izzadni kezd a keze.

- Hát tulajdonképpen azt akartam volna megtudni, hogy érzed magad - mondja végre Kindermann.

- Éppen fürödtem, jó hideg tust vettem; ez felfrissíti az embert.

- Kaptál valami értesítést?

- Kérlek, nem lehetne kissé világosabban?

- A családfádról beszélnek miegymást.

- És mindjárt el is kell hinni, amit beszélnek?

- Az csak jó, ha nem igaz. De valami lépést neked is tenned kell.

- Teszek is! Egyenesen doktor Göbbelsszel fogok beszélni. Véget vetünk ennek a szájjártatásnak.

- Ha még van mód rá. - Kindermann egy üveghamutartóba dobja cigarettáját. - Hm. És Göbbelsnek módjában lesz?

- Neki? Hogy módjában lesz-e?

- Világos. Neki is pontosan be kellett bizonyítani árja származását. Azon egyetlen oknál fogva, hogy képe kicsit az ótestamentumra emlékeztet.

- De én, Hellmuth, én - Wengraf szeplős kezével megmarkolta a nikkel csöveket és előrehajlik -, én egyenesen iskolapéldája vagyok a szőke északi emberfajtának.

Kindermann ül nehéz hátuljával és vigyorog; hallgat.

- És életem, maradjunk ennél a régi hasonlatnál, nyitott könyv! Nem tudom, ismered-e a Führerhez írt levelemet? Akkor hoztam nyilvánosságra, mikor Hitler börtönben ült... És undorodtam a zsidóktól...

- Ez mind nagyon szép. De akarod-e, hogy nyíltan, férfiasan beszéljek veled?

- Kezdettől fogva ez az, amit várok.

- Hát nézd Walter... Ami a fajelméleti vizsgálatot illeti, ebben nem vagyok nagy szakértő. De biztosíthatlak, hogy az árja külsőd nem segít annyit, mint amennyit Göbbelsnek a zsidó képe ártott. Családfa, keresztlevél, okmányok: ez a fontos, fiam. Kinek jut eszébe, hogy Göbbels mamájánál valami nemárja hullám belerádiózott? Hm?... Ismert ember vagy, sok az ellenséged. Ha munkanélküli lakatos volnál, akkor a haj, mely még nem hagyta cserben koponyádat, tökéletesen elég volna.

Wengraf minden gyűlölete most Kindermannra irányul, aki olyan kényelmesen nyújtózkodik az ő karosszékében és vigyorog. - Tulajdonképp mit kívánsz tőlem?

- Amíg - bocsáss meg, dilizel - nem beszélek veled. Annyit mindenesetre előrebocsátok, hogy nem részvétvizitre jöttem ide, hanem hogy segítsek. Felteszem, hogy elég okos vagy, és meghallgatod tanácsomat, már csak arra való tekintettel is, hogy igen ronda helyzetben vagy, és segíteni akarókban nem lesz nagy a felhajtás. Az a tény, hogy eljöttem, alapjában véve elég ahhoz, hogy a barátság jelének tekintsd. Hm.

Wengraf megborzad, de már nem dühös. - Magától értetődik, Hellmuth! Nagyon kérlek, beszélj.

- Roppant egyszerű. Bizonyítékot kell teremtened, hogy a mamádnál valami árja hullám rádiózott bele. Érted fiam? Valami bizonyíték. Valami papír, amit közjegyző hitelesített.

- Értelek. De már. De...

- Semmiféle „de”! Minden egyéb szart ér. Alapos értesüléseim vannak. Azt hiszem, hogy néhány nem túl kellemes meglepetéstől kíméllek meg.

- Igen, de...

- Már megint ez a „de”! Ha nem csinálod meg, akkor, na, akkor nem tudom... Akkor valami egész mást kellene megpróbálnom, hogy segíthessek. Hm...

- Azt hiszem, senki se németebb, senki se árjább minden gondolatában, mint én. Hellmuth, te hiszel nekem? - Hangja rekedtes a könnyektől és a kezdődő náthától.

- Mért ne hinnék? - mosolygott Kindermann. - És mondd csak fiacskám, kedves mamád él még?

- Igen.

- Ragyogó! Látod, ez kitűnő. Ezzel egy hosszú és költséges eljárást takarítasz meg. A kedves mamád aláír egy vacak papírt, melyet persze a művészet szabálya szerint a közjegyzőnél lestempliznek, lepecsételnek, hitelesítenek - bánom is én -, ha kell spirituszba raknak, és kész a kocsi.

- Annál is inkább, mert megfelel a ténynek - mondja lefittyedt szájjal Wengraf.

Kindermann csodálkozva néz az íróra. „Kapásból továbbít” gondolja. „Igaz, nem nehéz megcsinálni, ha megvan a csavar.” - De el kell ismerned Walter, hogy én jöttem az eszmével - mondja kissé meghunyászkodva.

- Elismerni? Ez kevés. Én, Hellmuth, örökké hálás maradok, mert igaz bajtárs vagy. Bár legjobban egész létem igazolja valómat, eddig nem jutott eszembe, hogy okmányilag is igazoljam. Az ügyvédi körmönfontság számomra idegen. Csodállak Hellmuth. Te nemcsak a katona bátorságának, erejének, nyíltságának vagy példaképe, a hadicselnek is mestere vagy! Pompás fiú, te!

- Pompás? Nem tudom. De mindenesetre a legjobb úton vagyok a meggazdagodáshoz.

- Igazán?

- Talán tudod, hogy nagy vitorlázó vagyok az úr színe előtt. Nos, ezután a művészet pénzelni is fog. - Kindermann lelkesen mesél. Már tudja, hol lesz a hajóépítőműhely. Csak egy kis költségvetést kell csinálni. Aztán majd megtudja Wengraf a többit...

Fred villásreggelit hoz be. Meleg sonka, rántotta, pirított kenyér, konyak, citrom, Benediktiner.

Kindermann tömi magát, és közben vitorlaútjairól mesél. Eszébe se jut elhagyni melegre ült helyét.

Wengraf csak pirított kenyeret eszik. Rázza a hideg. Mintha jégkolonc volna a lábán. Pénzt ajánljon Kindermann-nak? Mennyit? Nem fog akkor állandóan ideszokni, pumpolni? De jobb felajánlani a pénzt, és mindjárt hivatkozni is a meggyengült anyagi helyzetre...

De Kindermann elutasítja. Majd máskor, ha esetleg a hajóépítés körül valami megakad... Most nincs szüksége pénzre. Hacsak valami baráti szívességet nem akarna tenni Wengraf. Mert a napokban valószínűleg konferenciára kell összehívni a pénzembereket, mérnököket és egy kisebbfajta reggelit kell adni valami rendes étteremben. Ez mindenesetre...

Wengraf háromszáz márkát ajánl fel.

- Elég, tökéletesen elég - erősgeti Kindermann. - De ha meglesz az a vacak, akkor el kell jönnöd hozzám. Vagy én jövök el hozzád. És akkor csinálunk egy kis izét.

- Kevés a készpénzem - húzódik az író.

- Nem is kell. Egyszerűen kitöltesz egy váltót. Még jobb is. Azt bármikor leszámítolják. Persze csak ha szükség van rá, ha kenni kell a kerekeket... Mi a véleményed egy kis újsághírt illetőleg. Te tudod, hogyan kurblizzák az effélét.

- Mennyit? - kérdi Wengraf sorsába belenyugodva.

- Hármat. Per ötezer... Nem! Per háromezer is elég lesz.

Wengraf le akarja küldeni Fredet, váltóblankettákat hozni, de Kindermann egész véletlenül talál néhányat a tárcájában.

- Igen. De ha nem sikerül? - kérdi az író.

- Egyszerű. Mert akkor kedvesem, egy vasat se ér az aláírásod. Akkor, ahogy én látom, úgyis csődbe jutottál. - Kindermann nevet. - Akkor mindent a csónaképítésből kell kiszorítanunk. Vagy tán van vagyonod? Úgy értem ezen a lakás cókmókon kívül?

- Nincs - erősíti Wengraf. Másról szeretne beszélni. - Úgy hiszem, a verseny-yacht remek ötlet. - Ezt őszintén mondja. Egyébként kutya rosszul érzi magát.

- Az én ötletem. Fiam, az én tippjeim!

Wengraf belátja, hogy Kindermann-nak igaza van, és hogy csak Kindermann segíthet rajta. Kindermann erős és okos. És mert keresni akar rajta, szövetségese. - Igyunk a csónaképítés egészségére! - kiáltja hirtelen felélénkülve, és magának is tölt a konyakból.

- Na, ember. Egy jó hajókeresztelés... - Kindermann beszél, és Wengraf lelkesedve hallgatja. Lába fázik és egyben izzad is. Több konyakot kell inni. Csenget. Frednek megparancsolják, hogy hozzon először még egy üveg konyakot, aztán vegyen hálókocsijegyet, küldjön sürgönyt és csomagoljon. Az utasításokat Kindermann adja. Mert közben elhatározták, hogy Wengraf még aznap este hazautazik az anyjához.

Kindermann soká üldögél nála. Wengraf a „Nyári emlék”-ről beszél, most végre megírja, és beleszövi Kindermann most elbeszélt vitorlás-utazását is.

- Kiírod a nevem? - kérdezi tárgyilagosan.

- Minek a név? Ez magától adódik. Ha csak sejtetjük, az szebben hat. De ha akarod: névvel. Kereszt- és vezetéknévvel. Hellmuth. Micsoda kedves fiú vagy te... - Höbög.

Kindermann, miután mindent megevett és kiivott, megveregeti az író vállát. - Csináld jól, kisapám. Ne felejts el elutazni. Kicsit oldalra fektet a vitorlád, de ez elmúlik, mire megérkezel. Rám mindig számíthatsz. Nos! - és újra megveregeti a vállát. Az ajtóból még egyszer búcsút int. Aztán hallani, ahogy az előszobaajtó becsukódik.

Wengraf ül, a papucsát bámulja. Végre lerúgja a papucsokat, felhúzza a székre a lábait, és teljes odaadással kezdi őket dörzsölgetni.

3

Este, fél tizenegy, de a kisváros elhagyatott utcája szinte kihalt. Még részeg ember se téved ide, a villák ablakai sötétek és lezártak. A sürgönyhordó, miután jó sokáig csengetéssel próbálkozott, elkezdi a kertajtó rácsát rángatni és rúgni. A rozsdás kapu keservesen nyikorog, nyög, de ez se használ. A sürgönyhordó pedig elhatározta, ha törik, ha szakad, átadja a sürgönyt, mert csepp kedve sincs másnap korán reggel újra feljönni ezen a hegyen. És ezért hatásosabb eszközhöz folyamodik. Káromkodva lehajol, tintaceruzájával egy kavicsot kapar ki a rács mögül, és avval veri dühösen az öntöttvas kaput. A pokoli koncert jó ideje tart, míg az első emeleten kinyílik az ablak és egy hálófőkötős, csipkeköpenyes, szikár nő alakja hajol ki, nem tudni, azért-e, hogy a következő pillanatban újra becsukja az ablakot vagy segítségért kiáltson vagy kiugorjon az ablakból, vagy alaposan leszidja az éjjeli csendháborítót.

- Sürgöny! - kiált komor hivatalossággal a postás.

Ez a varázsszó minden előbbi lehetőséget leszerel, és az öreg csipkeköpenyes hölgyet valami dermedtség fogja el.

A postás, mit tehet, vár. Úgyis inkább ájulásra van kilátás, mint borravalóra.

Ablakok világosodnak, ajtók csapódnak, aztán a kapunál csörögnek. „Gyorsan, gyorsan” kiált egy ideges hang. „Mi az? Tűz van?” kérdi egy másik nő. Végre kinyílik a kapu. A hálófőkötős, csipkeköpenyes öregasszony mellett egy másik idős nő áll lelógó hajfonatokkal, hosszú hálóingben, mely majdnem a földig ér.

- Vegye át a sürgönyt - mondja az első.

- Beengedjem a postást? - kérdezi a hálóinges nő hangosan, ahogy a nagyothallók beszélnek.

- Az isten szerelméért, Marie. A sürgönyt!

Marie végre megértette, mi kell, s most elég fürgén megy a rács felé. Frau Wengraf még óbégat. - Ó istenem, istenem, mi ez? - Marie közben átvette a sürgönyt, átadja asszonyának, visszamegy a rácsajtóhoz, és egy kis borravalót nyom a postás kezébe. A sürgönyhordó köszön és elsiet.

Frau Wengraf még mindig nem meri kibontani a sürgönyt. - Istenem, istenem - jajgatja.

Sovány karja, melyet a csipkeköpeny csak félig fed be, remeg.

- No, olvassa már! - mondja Marie nyersen.

Az öregasszony messzire eltartja magától a sürgönyt, és kibetűzi saját nevét és a számokat, melyek misztikus titokhoz hasonlók. - Na, olvassa már! - kiált rá Marie. Frau Wengraf megszokta a süket hangos beszédét, de most mégis összerázkódik. - Igen, igen, rögtön. - Egy sóhajjal kibontja a sürgönyt, és remegő ajakkal olvas: - *Reggeli gyorssal érkezem, Walter.*

- Mi? - kérdezi Marie.

- A fiatalúr jön - kiáltja a fülébe Frau Wengraf most már egész energikusan.

- A fiatalúr jön - ismétli Marie.

- Holnap reggel! Reggel korán elmegy tejért. Vagy van itthon tej?

- Honnan lenne! - mérgelődik Marie.

- Akkor tejet kell venni és vajat. Ne margarint. Sonkát. De nem zsírosat.

- Mindjárt megvetem az ágyat.

- Azt mondtam: a sonka ne legyen zsíros. És most feküdjön le.

- Ezt én is tudtam. A sonkának nem szabad zsírosnak lenni, a tejen ne legyen bőr. Az ágyra friss huzat kell.

- Igen, igen. És jól ki kell szellőztetni a szobáját. Azt mondta, hogy nálunk dohos szagú a lakás.

- Felkelek én jókor. Csak mondja meg, mit vásároljak. És adja ide a pénzt, és adja ki az ágyneműt, mert aztán reggel nem tudok mihez kezdeni.

- Én is felkelek korán.

De Marie csökönyös. - Nem! Most adja.

Frau Wengraf kénytelen mindjárt pénzt adni, ágyneműt, aztán kiabálva megismétli, mit kell vásárolni.

A nagyothalló Marie végre is bemegy a szobájába, öt órakor már kinn akar lenni a piacon. Hajnalban lehet kapni szép és olcsó árut, jobbat, mint a sarki boltban. Ha az ember ilyen nagy bevásárlásokat tesz, érdemes a piacra menni.

Frau Wengraf még járkál a házban. A gyorsvonat tizenegykor érkezik. Addigra minden úgy legyen, ahogy a fia kívánja. Fáj, hogy a fia nem találja szépnek a berendezést és a házat, mely az ő nevét viseli. A „Hermina”-villát, mikor utoljára itt volt, úgy lebecsülte. Ki kell szellőztetni, a jobbik evőeszközt kell az asztalra tenni. De mindenek előtt meg kell nézni a „gyerekszobát”, ahol az ő kis Waltere felnőtt. A szobát, melyet csak akkor nyitnak ki, mikor ő otthon van.

Érintetlen a könyvespolc. Rajta az egykori gimnazista kedvenc könyvei. May Károly *Winnetou*-ja poros, az olvasók kezétől zsírfényű kötetben. Rojtos hátú kötetlen füzetek.

Ezeket holnap leporolják, és újra a helyükre teszik, pontosan úgy, ahogy voltak. Ha takarításkor összekeveredtek, mérges volt. A hintaló... most ezt is itt őrzi. Soká állt a hintaló a padláson, mindenféle lom közt. Húsvéti nagytakarításkor lehozta, megfésülte kevéske sörényét, és odaállította az ágy mellé. Mi történjen a hintalóval? Nem fog-e miatta bosszankodni? Ostobaság ilyen holmit őrizgetni? De hát kinek árt, hogy őrzi? Persze az ágy mellett nem maradhat. Megbotolhatna benne, mikor felkel. Mikor a legutóbb itt volt, panaszkodott, hogy rövidlátó... De akkor nem maradt itt éjjelre, továbbszáguldott.

Széket állít a szekrényhez, felteszi a hintalovat. Leszáll, nézi. A hintaló a szekrény tetején rontja a szoba kedves képét. Újra feláll a székre, leveszi. Elhatározza, hogy a saját hálószobájába viszi. És hadd legyen mindig ott a hintaló... Akkor itt, ebben a szobában lesz a gimnazista, a felnőtt Walter, és őnála a hálóban a kicsi, aki hintalóval játszik, akinek kedves fehéresszőkék, göndörek a fürtjei, cseresznyepiros, apró duzzadt a kis ajaka. Ó, milyen szép kisgyerek volt...

Frau Wengraf megtapogatja a matracot. A matrac rendben van, a szoba se poros. Természetesen, reggel még alaposabban takarítani kell és szellőztetni. Az ablakot mindjárt ki is nyitja. Az üresen álló szobának a szaga... igaza van Walternek... És mégis milyen jó, hogy sose engedtek lakót ebbe a szobába. Persze, takarékoskodni kell, de hisz sokra nincs is szükség. A régi ruhákat csak át kell alakítani egy kicsit; ágyneműt-asztalneműt, ha isten úgy akarja, nagyon sokat hagy a fiára. A legfinomabbak, mindenből egy tucat, sose voltak használatban; mintha ma kerültek volna ide a boltból... Előbb is megkaphatja, ha szüksége lesz rá. Ha saját családja lesz...

Talán effélét jelent a sürgöny? Az utóbbi években ritkán jött látogatóba, s ha jött is, mindig bejelentés nélkül, s csak akkor, ha valahol a közelben volt dolga. Sokszor felolvasó-körúton volt, járta az országot. Autóval jött, pár óráig maradt, estére már más városban volt. Rövid, boldog órák... De most egyenesen Berlinből jön, látogatóba.

Lehet, hogy pihenni akar. Sehol se lehet olyan jó dolga, mint az anyjánál... A nőtlen élet borzasztó egészségtelen...

Biztos megunta az agglegény-háztartást. Talán ezért is akar házasodni? Akkor mindent úgy kell intézni, hogy kellemesen érezze magát idehaza. Neki nem nehéz asszonyt kapni. Annál veszélyesebb! Walter olyan híres, olyan tehetséges és a legjobb években van, minden nő belé akar kapaszkodni. Rettentő óvatosságra volna szüksége, de ő olyan tapasztalatlan, mint egy kisgyerek. Az anyja kell, hogy tanácsot adjon, az anyja kell hogy óvja.

- Jaj! Majdnem elfelejtette az íróasztalt!

A tintatartó kiszáradt, a fiókok üresek. Sietve megy le a lépcsőn, az „úriszobába”, ahol a nagy íróasztal áll.

A réztartóban van tinta. Frau Wengraf itt írja a háztartás számadásait és leveleit. És a fiókban tiszta papír fekszik garmadában. Megőrizte elhalt férje üzleti levélpapírját. Szép, finom papír, széles nyomtatott fejjel: „Gottfried Ahlwens utóda Siegfried Wengraf építész”. Csodaszép papír. Tiszta, sima, és oly egyenletes vágású, hogy a papírok oldalának selymes a fogása... Walter természetesen levághatja a felső részt. De szükségtelen, úgyis csak az egyik oldalt használja. Pedig az tékozlás, de nem szabad beleszólni...

A tintatartóval és levélpapírral felmegy a nyikorgó falépcsőn. A tintát átönti. A levélpapír egy részét berakja a fiókba, másik részét az asztalra teszi, gondosan, kicsit srégen, ahogy kell, mikor írni akarunk. Szeretettel megsimogatja a legfelső lapot.

De talán fáradt a fia... Mért kell mindjárt munkára emlékeztetni? Egy ideig tétovázik, majd a fiókba rak minden papírt. Ha kipihente magát, és kedve támad írni, csak kinyitja a fiókot, és minden ott lesz... Így jobb. Semmi esetre se erőltesse magát. Túl szorgalmas, mindig is túl szorgalmas volt. A legutóbb elmesélte, hogy sok pénzt kap a könyveiért. És a házat is ő örökli és a néhányszáz márka készpénzt is. Ha nincs rá szüksége, a pénzt odaajándékozhatja Marienek. Marie az infláció idején elvesztette a spórolt pénzét. Most megint összegyűjtött valami keveset a bankban... De hát a Marie-t Walter megtartja. Ha fiatal nőt vesz el, Marie nélkülözhetetlen. Bár néha kibírhatatlanul komandíroz, de fiatalasszonynak, aki semmihez se ért, éppen ilyen kell. Azok a csinos szobalányok csak bosszúságot okoznak. És Waltert úgy szereti Marie. Úgy ragaszkodik hozzá, hogy Walter gyermekeit is szeretni fogja.

Legjobb volna, ha itt laknának. A ház elég nagy. Akkor ő ebbe a szobába jön lakni, a többi szoba az övék lehet. A bútor olyan, mint az új... És a szép bronzszobrok és a képek. A házat persze renoválják. Belül jó karban van, de a külső falakat tatarozni kellene. Az oszlopokról potyog a gipsz, kilátszanak a rozsdás vasvázak. Tavasszal egész darabok hullottak le... Na, majd megjavíttatja... Frau Wengraf becsukja a „gyerekszoba” ablakát. Hóna alatt a hintalovat a hálószobába viszi; hadd álljon itt az ágy mellett. De újra fel kellett mennie, ottfelejtette a réztintatartót...

Alapjában véve már most átengedhetné fiának a nagy íróasztalt és az egész úriszobát, ha hosszabb időre jönne. Ez a legszebb szoba. A mahagóni bútor gyönyörűen fénylik, szép perzsaszőnyegek lógnak a falon, perzsa futók a padlón... Ha szobaurak laktak volna itt, minden elkopott volna, a bútor tele lenne karcolással, a parkettán tintafoltok, a szőnyegeken szivar égette lyukak... Szörnyűség. De így majd tetszik a fiatalasszonynak... A két fácános csendéletet Walter nem szereti. De ezt Münchenből hozta az apja, és igazán nagyon szépek. Nos, ha mindenképp úgy akarja, le lehet őket szedni. De mit lehet a helyükbe akasztani? A kép mögött a tapéta mindig más színű, mint a fal többi részén... Talán észre se veszi a képeket. Hisz már felnőtt, nem olyan akaratos és finnyás. Paradicsomlevest persze nem szabad főzni... Spenótból a legutóbb másodszor is kért, pedig gyerekkorában mindig kiköpte a spenótot, és kis arcán spenótszakáll lógott. Holnap sült csirke lesz rizzsel, ez volt mindig kedvenc étele. És Marie a piacon válassza ki a legszebb szőlőt. Most szép szőlő lehet a piacon... csak el ne felejtse Marie.

Frau Wengraf fel akarja írni mindazt, amit be kell szerezni. Néha oly feledékeny és ez bosszantja a fiát. „Írd fel, ha nem vagy képes megjegyezni!” Bántóan hangzik, de valójában helyes. Igazán helyes! Mért volna rossz, ha minden nap, mindent felírna egy lap papírra? De hát az ember csak csekélységeket felejt el.

Nem baj, holnap minden úgy megy majd, mint a karikacsapás. Reggel mindent szellőztetni, kefélni, a bútorról a huzatot leszedni; az ágyat Marie hozza rendbe. Míg Marie az ágyat veti, a kertből rózsákat kell behozni. Tearózsákat az úriszobába, a hosszú üvegvázába. Az ő szobájába szép „Maréchal Niel” rózsákat, az ebédlőasztalra őszi virágokat. Ó, Hermine Wengraf szép virágcsokrokat tud aranzsálni. Apja, Ahlwens építőmester házában sokszor ő díszítette az asztalt. Apja egyszer örömében egy fényes aranypénzt adott néki. Ez akkor volt, mikor tubarózsával, és örökzölddel koszorúzta a fehér abroszt, és kirakta a sokszínű csiszolt üvegpoharakat... A „Maréchal Niel” költőnek való virág... Gyengéden illatos, finom és oly rózsaszín. Mire a vonat beér a pályaudvarra, itt mindennek készen kell lenni.

Megelégedetten megy a hálószobába, és visszafekszik az ágyba. Sovány vállával inkább aggszűzre emlékeztet, mint özvegyre.

A falhoz fordul, szeretne mindjárt elaludni. Reggel friss és mozgékony akar lenni. De még soká nem tud aludni. Szeretné elképzelni, milyen a jövendő menye. Mert már egész biztosnak tartja, hogy a fia azért jön, hogy házassági szándékáról beszéljen... És hogyan nyerheti meg az idegen nő vonzalmát, miképp őrzi meg a fia szeretetét? Hisz nincs egyebe, csak ez az egyetlen gyereke és az emlékei, a gyerek apjának emléke... Milyen szép volna... Mindent megtesz, hogy a fiatalasszony szeresse. Akkor a fia is inkább az övé lesz; nyáron itt kell lakniuk... és ha majd gyerekük lesz, itt a kertben egész nap játszhat a jó levegőn... talán szőke göndör hajú lesz, mint az ő kis Walterja volt...

Az öregasszony keze lelóg az ágy pereméről. Lassan, elalvóban a kéz megmozdul, belenyúl a hintaló molyette sörényébe. Anyásan simogató, áldott anyakéz...

Frau Hermine Wengraf huszonöt éve özvegy; férje tizenhárom évi házasság után meghalt. Ami a házasság előtt történt, oly rövidnek tűnik, és csak homályos emlék. Az anyja korán meghalt. Az apja már özvegyember volt, mikor egy meleg nyári napon kézenfogva vezette téglák és törmelékek között, és megmutatott egy félig kész házat... És benn a házban hideg, kellemetlen szag volt, nyers tégla közt szürke malter dudorodott, ablak-ajtó helyett csak üres négyszögek. „Ez a Hermina-villa, a nászajándékod”, mondta az apja. Ő megbotlott egy gerendában. Az apja ölbevette. Oly szép, oly feledhetetlen élvezet...

Egy öreg házban éltek ekkoriban, lenn a Fő utcán. Gyakran jöttek vendégek. Az apja kristállyal, ezüsttel, színes kelyhekkel terítette az asztalt, és később, mikor már nagyobb volt, ő segített a házvezetőnőnek, a szép, szigorú asszonynak. De mikor az első vendégek megérkeztek, őt beküldték a szobájába.

A „Hermina”-villa soká állt ablakszárfák nélkül, félig készen, kissé már megviselve. „Mire szükséged lesz rá, elkészül” felelte az apja, mikor egyszer megkérdezte, hogy mikor is költöznek át az új házba. Aztán nevelőintézeti évek következtek. Barátnői voltak, kikkel örök hűséget fogadtak egymásnak, kiket többé sohase látott... Mikor tizennyolc éves korában hazatért, az apja bálokra vitte, és úgy bánt vele, mint felnőtt hölggyel. Marie és a már idős házvezetőnő segítettek báli ruhákba öltözködni... Az öltözködés a tükör előtt - talán ez volt a bálból a legszebb. A fiatalemberek közül már csak a fiatal földbirtokosra emlékszik, aki udvarolt neki. Várta, hogy eljön látogatóba, és megkéri a kezét, de nem jött...

Azután, váratlanul, nagyon csendes lett Ahlwens építőmester háza. Nem terítettek színes kristálypoharakkal, ezüsttel és virágokkal. Az irodában csak egy öreg könyvelő maradt, és a rajzolók és építészek seregéből csak a fiatal Siegfried Wengraf...

... Mindig barátságos mosoly játszott Siegfried Wengraf szájaszögletében, és oly furcsán nézett rá, mintha nem volna neki elég, amit láthat. Vöröses-szőke bajusza és igen fehér, puha keze volt, mely gyengéden fogta át az ő kezét. És mikor meghajolva kezet csókolt a fiatal lánynak, ő mindig a kifogástalan fehér gallért látta és erőteljes nyakát.

Egy nap apja behívta a dolgozószobába, és betétette vele az ajtót. „Komolyan akarok veled beszélni, kislányom.” Üzleti ügyekről beszélt, nagyon szaggatottan, és ő nem értett ezekhez a dolgokhoz... De a lényeget azért megértette: az építőmester helyzete nagyon megrosszabbodott. Telkekről volt szó, melyeket egyszerre csak senki se akar megvenni, adósságokról, melyeket apja nem tud kifizetni. Lányának hozományt adni, ha ugyan még lehetséges volna, a vállalat teljes tönkremenetelét jelentené... Igen, a „Hermina”-villa az övé, de jelzálogkölcsönökkel, bekebelezésekkel terhelve. Az apja megmagyarázta, hogy ez annyit jelent, hogy pénzt kellene fizetni, máskülönben másoknak is van bizonyos igényjoga a házra... „Ilyen körülmények közt a házassági ajánlat, melyet Wengraf tenni szándékozik, nagyon-nagyon előnyös.” Wengraf szereti és jó házastársa lenne. Ügyes építész, és olyan ember, aki üzleti ügyekben jól

eligazodik. Ha a házasság létrejön, Wengraf tőkét fektet a vállalatba. „Megint lábra állnánk”, magyarázta az apja, „mégha veszteségre kellene is eladni a telkeket”...

Soha, se azelőtt, se azóta nem beszéltek neki ilyen kimerítően üzleti dolgokról. S felesleges is volt, mert szívesen ment feleségül a fiatal építészhez. Huszonkét éves volt már, és asszony akart lenni.

Mint sok asszonynál történik, a házasság első napjának ijedelme örökre emlékezetében marad. Siegfried Wengraf most gallér nélkül, piros arccal, szőrösen, szeplősen befeküdt hozzá az ágyba, érezte szőrös lábai érintését. Sohasem tudta egészen legyőzni ennek a napnak a rossz érzését, de tizenhárom éven át, míg férjnél volt, mindenben teljesítette házastársi kötelességét. Kellemes nem volt ez soha, a gyengédségek csak terhére estek, és úgy gondolta, hogy csak férfiaknak lehet örömük az effélében. Aztán fiút szült, anyai büszkeséget érzett, és később megismerte a féltékenység kínjait is. Most már értette, mit jelent az a furcsa nézés, mikor olyan áthatóan, olyan felbecsülőn szemlélnek egy asszonyt. Egy csinos szobalány volt az első. Elkergette a lányt, és apjától magához kérette Marie-t. Siegfried Wengraf nem emelt kifogást. Mintha mi sem történt volna. Elvileg ugyanis azt tartotta, hogy az ilyen ügyeket jobb házon kívül elintézni.

Szakácsnőt vettek, és Marie lett a gyermek dajkája. Az anya is csak a gyereknek élt. Ha ismerősök a férje szerelmi ügyeiről pletykáltak neki, pincérlányokról, varrónőkről, csak hallgatott, nem törődött vele.

Negyven éves volt Siegfried Wengraf, mikor agyszélhűdés érte. Őszintén megsiratta, és elhatározta, hogy többé nem megy férjhez. Csak a fiának akar élni. És mindinkább a meghalt férj jó tulajdonságaira emlékezett csak. Szerelmi kalandjai eltűntek emlékezetéből, valószínűtlenné váltak, egész elmosódtak. A hős maradt meg benne, aki apját megmentette a tönkremenéstől, a szeretetreméltó és életvidám férfi, akinek mindig megcsodált fényes eszét örökségül kapta a fia.

Frau Wengraf átadhatta magát az ilyen álmoknak. Mikor az apja és később a férje meghaltak, a „Hermina”-villát bekebelezési terhek nélkül örökölte. És két bérházat is a munkásnegyedben, melyek csinos jövedelmet hoztak. Az egyik házat eladta, hogy gondtalan diákéletet biztosítson a fiának. A másik ház hoz annyit, amennyi a megélhetéshez szükséges, és a fia most jól kereső fiatalember. Marie dolgában a „Lujza Királynő Egyesületben” beszélt a vezetőséggel... Frau Wengraf, kezét a hintalovacska sörényére fektetve, nyugodtan alhat.

4

Délután fél három. Walter Wengraf már három és fél órája itt van az anyja házában, de még semmit se mondhatott neki. A két nő szakadatlanul ott volt körülötte, kiabált egymásra, és etették, mint egy csecsemőt. Mikor ezzel elkészültek, az anyja kijelentette, hogy most feltétlenül fel kell menni a szobájába, kipihenni az utazást. Fekete selyemruha volt rajta, vékony fehér sávokkal, a nyakán nagy ezüst bross - egy horogkereszt. Ezt biztos azért tűzte fel, hogy külön örömet szerezzen a fiának: különben csak a „Lujza Királynő Egyesületben” volt vezetőségi tag és ott se valami tevékeny. Marie, petyhüdt, vénasszonyos mellével egy zizegő taftruhában forgolódott; Wengrafnak úgy tűnt fel, hogy még gyerekkorából ismeri ezt a ruhát. Bele kellett tehát egyeznie, felment régi szobájába. Ide is elkísérték mindketten. Ebédig tehát itt kell maradnia, pihenni. Az anyja az étrendet is elárulta. Sült csirke rizzsel, uborkasaláta és végezetül szőlő. Ebéd után meg fogja mutatni a kertet, a szép új rózsákat, melyeket a fia még

nem ismer. Mikor arról kezdett beszélni, hogy fontos mondanivalója van, az anyja átölelte, néhány könnyet ejtett és azt mondta, hogy az ilyet legjobb este elmondani a kertben.

Most Wengraf a gyerekkori ágya szélén ült. Meggörnyedve, haragosan, összeráncolt homlokkal. Körmeit görcsösen beleszorítja az ágy deszkájába. Hisz így sohase jutnak dűlőre. Az első öt percben kellett volna mindent megmondani. Operációt éles késsel és késlekedés nélkül végzünk! Gerinctelen, zsidó, pipogya szentimentalizmus a viszontlátás örömeinek áldozni! És most az átkozott kert és azok a rózsák! Az öregasszonyba hatalmas adag német szentimentalizmus szorult. Rózsák! Elmezavar, amit az apjától örökölt. Az öreg Ahlwens mindenütt pavilonokat és kilátótornyokat épített, görög stílusút vagy reneszánszt és mindenütt rózsák... „Mit gondol az öregasszony, hogy mit akarok én néki mondani? No, a kertből semmi se lesz! Evés után azonnal az úriszobába, és ott mindent lebonyolítunk."

S hogy a kertlátogatásnak még csak a gondolata se merülhessen fel, Wengraf elhatározta, hogy most, azonnal odamegy, egyedül. Ebéd után, mikor Marie mosogatni fog, ez lesz a legjobb alkalom... Ettől az öreg, süket dajkától valahogy fél, maga se tudja, miért. Lábujjhegyen lesettenkedik a lépcsőn. Hallja, hogy a két asszony a konyhában beszél, foglalatoskodik, edényekkel csörömpöl.

Észrevétlen jut le a kertbe. A sötétvörös kúszórózsákkal beszegett kerti út felvezet a loggiához, a dombos kert legmagasabb pontjára. Ide akar felmenni, és zavartalanul ülni ott, míg ebédre hívják.

A loggiát nagyon megviselte az idő. A padló kőlapjai közt porhanyós földkupacokat emeltek a hangyák. Az oszlopok feje lehullott; ott fekszik a padlón és a fűben a rozsdafoltos gipsz. De a legrosszabb az a csípős szag, melyet macskák vagy talán emberek hagytak itt hátra. A szúrós nyári meleg és a szél csomókban löki orrába a szagot.

Az író leül a korhadt fapadra, és igyekszik arcát s kezét megóvni a naptól, különösen szeplős kezeit félti.

A loggiát meredek szakadék választja el a folyótól. Egykori homokbánya. Ahlwens építőmester tulajdona. Most fű nőtte be, és hasonlít ahhoz a földcsuszamláshoz, mely a másik parton, a folyó kanyarulatánál látszik. Szép és gyűlölt is ez az ismert látvány. Fénylőn, szinte áramlás nélkül kanyarog a folyó a fűzfabokrok és a bujazöld rétek között. Szinte semmi változás; a város a másik irányban épült ki, ahol a gyárak vannak. Itt még minden falusias, Ahlwens építőmester mindmáig hiába várhatná a telekvásárlókat... Álmos vidék. Nem falu, bár tarlók sárgállanak és lucfenyők feketednek a lapos dombon. De nem is város, bár távolabb nagy lakótelepek látszanak. „A nagypapa is csak telekspekuláns volt, nem voltak gyökerei az anyaföldben... Én pedig egy vegyesházasság szerencsétlen sarjadéka"... Sajnálja magát, legjobban sírni szeretne. Kindermann látogatása óta önkínzó élvezettel zsidó jellegzetességeket fedez fel magán. „Az Ahlwens-vér volt a gyengébb... Breslauban élnek zsidó Wengrafok... Látni kellene őket, odautazni, egész titokban, figyelni őket. Szőkék-e? Egész biztos! Keletről bevándorolt zsidók, aranyszőkék és zsargonban beszélnek. Ha zsidó, zsidó! De Kindermann, a társam, annál árjább. Minek szépítsük: küzdelem a létért!" Egy rugaszkodással felkel üléből, és lerohan a futórózsás úton. A nadrágja combjához ragad az izzadtságtól. Nem húzogatja vissza, egye fene a nadrág rendességét, a sült csirkéket, kerteket és minden vackot! Bekiált a konyhaablakon: - Anyám, beszélni akarok veled, rögtön! - és bemegy a házba.

Alig hagy időt, hogy az öregasszony leüljön és máris megmondta, világosan megmondta, hogy mit akar. De az öregasszony mégse érti. Újra megmondja. Ez se vezet célra. Az öregasszony ájulási rohamot kap. Egész másképpen, mint ahogy ő regényeiben az ájulást leírja. Csúnyán, remegő szájjal, ferde fejjel lóg a szék karfáján.

Wengraf szívszélhűdésre gondol, bénulásra és megijed. Marie-ért kiált. Marie már köznapi öltözetben, piszokszínű barhetruhában, feltűrt ujjakkal jön a konyhából. Nem kérdez, ecetes vizet hoz, sürgölődik az ájult körül, míg az kissé magához tér. Aztán, még mindig szó nélkül, bevezeti a hálószobába. Wengraf az ebédlőbe megy, leül a terített asztalhoz és vár. Elégedett. Energikusan cselekedett, nem habozott, nem löttyent össze.

Marie behozza a levest és közli, hogy a mama már jobban van. - Reggel még olyan fürge volt, úgy örült, hogy maga megjön, angyalom.

- Mindjárt hozhatja a húst is, Marie. Kevés levest eszem. - Nem akarja bevallani magának, hogy Marie szavai megkönnyebbülést hoztak.

A sült csirke kitűnő, ízlik. Wengraf büszke az étvágyára: a jó idegek jele. A szőlő, aranyzöld, szép üvegtálban, pont, amilyet kíván. Gondosan összenyomja szájában a szőlőszemeket; a magokat, a héját kiköpi a tányérra, és addig eszik, míg ki nem ürül a tál. „Holnap folytatjuk a rohamot" határoz. „Ha valaki belehal ebbe, az csak ő lehet!"

A tálban csak három lehullott szem maradt. Kissé már rohadt, nem akarta őket megenni. Most azokat is kiszedi. „Ha én ebek harmincadjára kerülök, úgyse élné túl... Néki volna rosszabb, szemrehányásokat tenne magának... Így meg feláldozhatja magát értem." Álmosan és megnyugodva megy fel a lépcsőn a szobájába.

Másnap Wengraf későn kel. Nem aludt rosszul a régi ágyában. Mivel az anyjánál nincs tolóasztalka és nincs Fred, aki odahozza a reggelit az ágyhoz, Wengraf lemegy az ebédlőbe. Az anyja már ott ül, és úgy látszik, őt várja. Persze, egész nyugodt. Csak a bőr sárgásága mutat valami betegségfélét. De Wengraf most se akar összelöttyenni. Még ki se itta a kávét, mikor belekezd.

- Nézd, mama!

Az öreg nő igyekszik felfogni szavai értelmét. Az egyetlen fia egzisztenciájáról van szó, és néki áldozatot kell hozni. Szívesen. Szinte jogosnak tartja a szemrehányást is, helytelenül cselekedett, hogy egy kikeresztelkedett zsidóhoz ment feleségül. Akkor, harminchét év előtt ő persze nem tudhatta ezt, és az apja tanácsolta... De ha Walter úgy találja, akkor így igaz... De mindez nem is olyan nagy baj, majd megnyugszik Walter. Rosszabb volna, ha egy gonosz nő akarná tőle elidegeníteni, vagy ha beteg volna. Mindjárt meg is nyugtatja...

- Nézd, fiam, látom, hogy komoly gondjaid vannak, bánatod. Vannak dolgok, amiken nem lehet változtatni. Azt mondod, egzisztenciád veszélyben forog. Ezt csak úgy képzeled! Mert hát látod, segítségedre jöhet az anyád. Mindig takarékos voltam, magamra szinte semmit se költöttem. A Gyár utcai bérház jövedelméből szépen megélhetsz. Úgy értem, míg nem mutatkozik valami, amivel jövedelmedet megtoldhatod. Természetes... És ez a villa, ez is rendelkezésedre áll. Nékem elég egy kis szoba, talán a te volt szobád, ez a három szoba itt lenn, egész a tiéd. A berlini lakásodat meg akarod tartani?

- Nem erről van szó! És eszemben sincs téged kitúrni szobáidból.

- Mit beszélsz kitúrásról? Walter! Én úgy gondolom, hogy legjobb, ha egyelőre nálam maradsz. Ideges vagy, olyan nyugtalan. A mamádnál megint minden jóra fordul.

- Egyelőre az ellenkezőjét vagyok kénytelen megállapítani.

Az öregasszony nyel egyet. Vékony ajkai elferdülnek az elfojtott sírástól. Hát nem akar itt maradni? Kevés a bérház jövedelme? Áldozatot kíván? Jól van! - Lehetne úgy is - egy pillanatig még habozik -, hogy bérbeadom a három szobát. Vannak, akik éppily csendes helyet

keresnek, mint a mi környékünk... Én nem akarom, hogy rosszabbul élj, mint eddig. Akkor fenntarthatnád berlini lakásodat. Addig maradsz itt, ameddig kedved, tartja. Nem akadályozlak, sose gördítettem akadályt az utadba...

- Kivéve azt a csekélységet, hogy megszültél.

A vénlányos sápadt ajkak még mindig nem bocsátják át a sírást, és míg az ajkak bírják, könnyek se jöhetnek ki a szemből. Nem akar sírni, mert úgy hiszi, hogy a könnyek csak felizgatnák a fiát. De egész nyugodtan azért meg kell mondani, hogy rosszul viseli magát.

- Úgy hiszem, Walter, nem szép, hogy így beszélsz az anyáddal, nagyon nem szép.

- Szép, vagy nem szép, jelenleg ez smafu. Azzal a ténnyel, hogy te egy zsidóval kötött házasságban szültél, engem a legkétségbeejtőbb, a legembertelenebb, a legborzasztóbb helyzetbe sodortál. Megérted végre, vagy nem érted?!

- Ezen már semmi se változtat.

- Hohó!

- Hisz én mindent megteszek. Gondtalanul fogsz élni. Nem rosszabbul, mint eddig. El is lehet adni egy és más holmit. Mindent meg akarok tenni!

- Mindenre nincs szükség! Csak egyre! Nyilatkozatra, hogy az én apám nem a zsidó Siegfried Wengraf, hanem valaki más.

- Ezt nem tehetem. Hiszen akkor én... házasságtörő volnék. Undorító, züllött személy. Soha! Örök szégyen volna rajtam és rajtad. Te teljesen idegbajos lettél. Hát nem tudod megérteni! Hagyj fel evvel az irtózatos dologgal. Szépen megélünk itt, nyugodtan, gondtalanul, a házakat a nevedre íratom...

- A bérházad szemét, a bérlőid szemétnépség, és hogy én itt lakjak, ez meg már agyalágyultság! Nem kellenek az ilyen áldozatok, amik nem is áldozatok! Csak egy szobát fűteni az egész házban - hiszen mindig ez volt az ideálod. Ismerjük! Nem felejtettem el, hogy télen mindig arra kényszerítettél, hogy itt tanuljak az ebédlőben!

- Mert a fenti szobák rosszul fűlnek. És mert egészségtelen meleg szobában aludni.

- Ahá! Rosszul fűlnek? Meleg szobában egészségtelen aludni? Csak az egyik érvet használd fel, kérlek tisztelettel. Mert sajnálatomra figyelmeztetnem kell téged a kis logikai hibára: rosszul fűthető szobák nem szoktak éjjel különösen melegek lenni.

Csak most sírja el magát az öreg, sovány nő. - Most is olyan vagy, mint régen!... Ó...

- „Ó, ó" „üüüü" - utánozza Wengraf. - De evvel nem mászol ki az ügyből. Meg kell írnod a nyilatkozatot, csak ennyit mondok!

- Kell? Még hála isten a magam gazdája vagyok a házamban. Nem írok semmit!

- Nem?

- Nem!

- Nem írsz? - és megragadja a sárga ráncos kéz sovány csuklóját, szorítja, csavarja, - Mindjárt meglátjuk. - Hangja fenyegető és egyben félősen letompított.

Az öregasszony érzi a fájdalmat. De előbb a szemével is meg kell győződnie, hogy mit csinál a kezével saját fia. - Istenem - visít vad kétségbeeséssel. Nem a fájdalomtól, hanem a látványtól - üt engem!

Ekkor a puha szeplős kezek szorítása erősbödik. - Még nem! De ütni foglak. Meg kell tenned, ha bele is döglesz!

- Engedj el! Istenem, ó istenem, uram! - Ijedtség, borzalom, szomorúság van a kiáltásában.

A nagyothalló Marie kinyitja az ajtót. - Walter! Mit csinál maga?!

Wengraf, mint valami élettelen tárgyat löki el magától az anyja kezét, odaugrik a sükethez. - Lódulj - kiált rá.

De Marie szélesen és elszántan áll.

Wengraf ordít: - Tüstént! Mert te aztán igazán kapsz egyet!

- Micsoda? - És Marie egyszerre mindent megért. - Engem is ütni akarsz? Engem, aki a karomon hordtalak? Az anyádat és a dajkádat... Próbáld meg! Én törvény elé viszlek. Énhozzám ne nyúlj, csak ennyit mondok!

- Ki innen! - ordít Wengraf.

- Ki innen? Én szerencsére kimehetek. És el is mehetek. De nem hagyom az anyádat veled, egyedül. Nem ám! - Közelebb jön. Wengraf lépésről lépésre hátrál előle. De Marie mintha nem is látná, odamegy az öreg nőhöz, aki még mindig mozdulatlanul lóg a karosszékben, és a megkínzott kezére mereszti szemét.

- Jöjjön nagysága, feküdjön ágyba. Tegnap kínozta és ma újra! Jöjjön! - segíti lábra állni az öregasszonyt.

- Nem kell Marie, majd magam... Menjen, már elmúlt - és az ajtó felé támolyog. Marie kénytelen-kelletlen elhagyja a szobát.

- Még nem múlt el - vicsorog nyomában a fia. Az öregasszony biztos meghallotta.

5

Újabb nehézség következett; Frau Wengraf igen komolyan beteg. Marie pedig úgy intézi a dolgot, hogy egy percre se hagyja az írót egyedül a betegágynál. Egyre hordja a borogatást, limonádét vagy másvalamit, és Wengraf nem meri kikergetni a szobából. Őt Marie nyugodtan, sőt figyelmesen kiszolgálja, de Wengraf mégis állandóan fél tőle.

Így múlnak a napok, a drága idő, mikor bármely nap történhet valami, ami mindent visszavonhatatlanul tönkretesz. Mit jelent egy író, a politikai jelszavak világában? Amikor sokaknak útjában is van. Azelőtt a liberálisok, a kommunisták csúfolódását kellett tűrnie, most Robbenohr és Wehnert kenyéririgységét. Mindegyiknek vannak saját csatlósai, és mindegyik első akar lenni, elfoglalni a helyet, mely az övé... Vagy csak volt az övé? Kindermann helyesen mondta: ha munka nélküli lakatoslegény volna, akkor senki se akarná megsemmisíteni.

A sötét hálószobában az anyjánál, kit azért naponta meglátogat, alig pár percig bír csak maradni. Naftalintól és ecetes borogatástól szaglik a szoba. De a legijesztőbb a letört orrú hintaló, azzal a molyrágta sörénnyel. Ha bejön, Marie kapkodva, gyorsan a sarokba állítja a hintalovat. Úgy látszik, hogy különben ott áll egész nap az anyja ágyánál. Mikor a beteg ágya mellett ül, és az anyja fogja a kezét, Wengraf folyton a sarokba kénytelen sandítani, ahol a hintaló áll. Valahol egy óra ketyeg könyörtelen élességgel. Borzongva kiszabadítja kezét a beteg kezéből, megcsókolja az izzadságtól gyöngyöző sárga homlokot, és menekül, fel a szobájába.

Itt üldögél naphosszat az íróasztalnál, míg belefájdul a teste. Komor, bősz várakozás ez. Néha szeretné írással kurtábbá tenni a napot. De mit írjon? Kinek? Minek?... Először is azt a *mást* kell véghezvinni itt az öregasszonnyal!

Wengraf úgy számított, hogy egy nap alatt mindent elintéz az anyjánál. Szeretné tudni, közben mi történik Berlinben? De fél Berlinben mutatkozni. Nem akar emberekkel találkozni. Tulajdonképp nem is rossz, hogy itt ül vidéken. Megkérhetne valakit, hogy törődjön egy kicsit az ügyeivel. De kit? Magán csúfolkodva Wengraf kiveszi a zsebéből kék bőrbe kötött jegyzőkönyvecskéjét. Ez a címkönyvecske, fontos része az írói üzemnek. Évek óta pontosan vezeti, fontosabb, mint a pénz, amit a tárcájában hord, még a csekk-könyvnél is fontosabb, mert hisz azt, ha elvesztik, le lehet tiltatni. Csak a kéziratait őrzi oly gondosan, mint ezt a könyvecskét. Most végiglapozza, elejétől végig és vissza. Minden címhez arcok kapcsolódnak, helyzetek, szavak. De nincs olyan cím, mely most segítségére lehetne. Legfeljebb Kindermann... Nem azért, mert megbízik Kindermannban, hanem az már beférkőzött bizalmába. De neki nincs telefonja... Marie elvihetne egy sürgönyt, nem is kellene kimenni a házból... De nem szabad Kindermann-nak írást adni a kezébe. S a három váltó, ami már nála van? Annál kevésbé...

Kindermann talán megelégszik hamisított okmánnyal... „De akkor tökéletesen a hatalmába kerülök” mérlegeli „míg így, ha szükség kerül rá, mint zsarolót még elintézhetem. A három váltót nem váltom be. Egyszerű! Próbáljon perelni. Majd akkor meglátja...” Ekkor eszébe jut Fred. Az felkereshetné Kindermannt. „A derék szolga mindig megbízhatóbb, mint a barátok.” Fred felhívhatná Gertrudét is... vagy elmehetne hozzá. Ez sokkal könnyebb, mint telefonon elérni, hisz csak legritkább esetben van odahaza.

Bár utálja az „úriszobát”, ahol a mahagóni bútor és a szegen lógó fácánok képei emlékeztetik törvényes és tényleges apja, Siegfried Wengraf siralmas ízlésére, mégis rögtön lemegy és telefonál.

- Igenis Wengraf úr - felel Fred. Kényelmesen felül az íróasztal üveglapjára és hallgat. Bár még kora reggel van, Fred már gondosan kiborotválkozott, úgy látszik gazdája távollétében megváltoztatta időbeosztását. Vagy talán mert éppen hölgylátogatója van, mikor Wengraf felhívja.

- Igenis, leveleket - az asztalon fekvő levélcsomóra néz - elküldeni, igenis... A nyomtatványokat nem küldeni, igenis... Kindermann úr? Igenis, azonnal felírom a címét. - Tenyerével befedi a telefonkagylót, és int látogatójának. A látogató Gertrude Sonnfried, a színésznő.

Kinyújtja a kezét egy ceruzáért, ír és szemével integet. A lány keresztbevetett lábakkal ül a széles csőbútor karszékben, Wengraf kékselyem háziköntöse van rajta. Nagy fehér mellei félig meztelenek, úgy hogy Fred az íróasztalról egész idő alatt nézheti.

- Igenis megmondom, hogy Kindermann úr hívja fel... És Sonnfried kisasszony - rápislog a lányra. - A kisasszony most bizonyára lovagol... Dehogynem. Tegnap telefonált, azt kérdezte, mikor tetszik Wengraf úrnak visszajönni?... Igenis, értem! Ha egy órán belül nem jön haza a lovaglásból, üzenetet hagyok hátra... Igenis! - és leteszi a kagylót.

Fred ottmarad az íróasztal tetején, a mellette fekvő dobozból kivesz egy cigarettát és nagy lendülettel, ami eleganciát kellene, hogy jelentsen, rágyújt. - Nos szivikém, egy órai lovaglás kielégít?

A lány eddig feszülten figyelt, most felnevet. Hangosan, tettetve. - Mi dolga van Kindermannnal? - kérdezi látszólag közömbösen.

- Nem érdeklődtem. Az elutazás napján itt volt nálunk. Jól bepiáltak.

- Engem ez most érdekelni kezd. Várj egy kicsit - mondja oly tárgyilagossággal, mely nemigen van összhangban az öltözetével és avval, ahogy ül - gondolkoznom kell. Előbb vele beszéljek és aztán Kindermann-nal? Vagy hagyjam, hogy előbb Kindermann beszéljen vele? Mert képzeld, szeretném tudni, mire megy a játék?

- Megaranzsálhatom így is, meg amúgy is. Ahogy tetszik. De ne kezdj etyepetyét evvel a Kindermann-nal.

- Hólyag. A filmszerepemről van szó satöbbi, satöbbi.

- Leszel szíves pontosabban megmagyarázni?

- Az most túl komplikált volna.

- Úgy - felel Fred sértődötten. - Ha érdekelne, nem volna nehéz megtudni. De nem érdekel. Cseppet se! Érted! Idehozhatom Kindermannt, ha nagyon kell neked.

- Pillanat! - Összefonja mellén a kék háziköntöst és fontolgat. - Előbb felhívom Wengrafot. Aztán idehozod ezt a Kindermannt, és akkor meglátjuk, érdemes-e vele beszélnem, vagy elég, ha tudom, hogy min spekulálnak. De hogy ne gondolj hülyeségre, te is végighallgathatod a telefonbeszélgetést.

- Nem érdekel. - Fred még mindig sértődőst játszik.

- Ne murizz! Pillanatnyilag magam se tudom, milyen a helyzet. Csak azt tudom, amit te is tudsz, hogy Wengraf félzsidó.

- Ez nem újság - mondja Fred, és egy arcmozdulattal se árulja el meglepetését.

- Na. Többet én se tudok. Ezért érdekel Kindermann. Előbb azonban - és élesen felnevet - kissé szórakozni fogunk.

Fred kényelmesen leszáll az íróasztalról. - Bemenjünk a hálószobába? Ott kényelmes - mondja hidegvérrel.

Egy óra múlva visszajönnek... A lány az íróasztal üveglapjára ül a telefonhoz. Fred az ingét gombolja és görcsös igyekezettel néz el a nő mellett.

- Itt Trude beszél - kezdődik a beszélgetés, és minden bevezetés nélkül kezdődnek a film-ügyek, felvételi hírek. Aztán kis szünet. Hallgat. - Minden rendben - feleli. - A próbák folynak. Néhány díszlet már kész. De csak az olcsók, érted. Erdő és satöbbi... Mit jelentsen ez, halvány fogalmam sincs; csak puszta feltevések - mondja tárgyilagosan, üzletiesen. Aztán hagyja, hogy Wengraf beszéljen. Szabadon levő kezét a combja alá teszi és lóbálja egyik lábát. - Szívesen elintéznék számodra egyet-mást - felel -, ha pontosan tudnám, hogy tulajdonképpen mi a szándékod? - Újra szünet. - Nem szeretem a nagy szavakat, civilben ez nem fekszik nekem. Tudod, hogy milyen bolondja vagyok ennek a szerepnek, ez azt hiszem, eleget mond. - Újra hallgat, aztán egy trillázó nevetést produkál. - Igazán cuki vagy - mondja. - Hát kérlek, parancsolj! - Kihúzza a kezét a combja alól és befogja a jobb fülét, hogy jobban halljon. - Rendbicsek - kiáltja. - Még ma felhívlak, mindjárt Kindermann után.

Ezeknél a szavaknál leszáll az asztalról, leteszi a kagylót, aztán Fredhez fordul, aki még mindig az inggel és a nyakkendőjével vesződik.

- Drágám, felhajtod nekem ezt a Kindermannt?

- Megtehetem.

- Hát akkor tedd meg, gyorsan. Közben felöltözöm.

- Nem ártana.

A lány bosszús, valamit felelni szeretne, de meggondolja. - Na jó. De kérlek, siess!

- A kérdés, nagyságos kisasszony - kezdi Kindermann és helyrefészkelődik a karosszékben -, a kérdés, ha jól értem, abban áll: miképp mentsük meg egy rosszul sikerült atya jól sikerült fiát? - Kindermann mosolyog. Elégedett, hogy ilyen szellemesen tudta kezdeni a beszélgetést.

Gertrude Sonnfried maga a szőke erény, és egy arcizma se mozdul. A csukott fekete lovaglóruha ilyen szerephez kitűnő. Ebben a kosztümben akármelyik hollywoodi csillaggal is megmérkőzhetne. És az arca is friss, nyugodt, bájos. - Utalnom kell arra Kindermann úr, hogy Wengraf úrhoz való kapcsolatom az „Ostmark ohoi"-ban való szerepemre szorítkozik. Magától értetődik, hogy bizonyos baráti jó érzés is volt közöttünk, de... - és jelentőségteljesen félbeszakítja a mondatot.

- Nálam is pont ez az eset - vigyorog Kindermann. - Bizonyos baráti jó érzés, de... - és félbeszakítja a mondatot.

A színésznő elfeledkezik méltóságos tartásáról. - Nos!

Kindermann vigyorog. - Azt ajánlanám, nagyságos kisasszony, hogyha hívatni méltóztatott, talán térjünk kissé gyorsabban a tárgyra.

- Nagyon helyes - felel a lány mereven, mint a beszélgetés elején.

- Ezt már annál is inkább szeretném, mert abban a reményben ringatom magam, hogy a Wengraf-ügy elintézésével a baráti tête-à-tête nem szakad félbe.

A lány jókedvűen bólint. - De igazán! Ugye?

- Még el se kezdte, és már azt akarja tudni: mi lesz aztán.

- Én már ilyen fiú vagyok! Hm. Ami Wengrafot illeti, ez a jó fiú egy héten belül elintézett ember. De lehet, hogy már holnap. Még semmi se került nyilvánosságra, lehet, hogy ezért nekem hálával tartozik, az is lehet, hogy nem nekem, de az ügy mindamellett feltartóztathatatlan. Titok, amiről több mint két ember tud... Ezt a Wengraf-ügyet pedig jó kétszáz ember ismeri... érthető, mi lesz a vége így. Ez minden!

- Magának Kindermann úr, miféle érdeke fűződik Walter Wengrafhoz?

- Nekem? Kimondottan nulla.

- Épp az előbb egyeztünk meg, hogy félreteszünk minden mókázást.

Kindermann oldalt hajtja a fejét, előrehajol, és így néz fel a színésznő arcába. - Már megmondta, hogy mi vezette ide ebbe a lakásba?

- Igen. Szerepem egy új filmben. A többi az mellékhelyiség. Elég?

- Tökéletesen! - mondja Kindermann gúnyosan. - Én ellenben egy pénzügyet akarok vele tisztázni. Ugyanis jelentékeny vitorlás-építést kurbliztam meg, és meglepetések nem volnának kívánatosak... Nos, ezért - s most egyenesen, kutatóan nézi a lányt -, szeretném magától megtudni, hogy a jó ember nem síbolta-e át Svájcba a pénzecskéjét. Ha kertelés nélkül felel, számíthat rám.

- Nem ismerem Wengraf pénzügyeit.

- Nono - vág közbe Kindermann.

- Hagyjon kibeszélni - kiált a lány energikusan. - Nem ismerem Wengraf pénzügyeit pontosan. Amennyire értesülve vagyok - és egy fejmozdulattal az íróasztalon fekvő levelekre mutat -, ez irányban nem tett intézkedést. Ön úgy hiszi, hogy nagyobb összegekkel rendelkezik? - kérdi kajánul.

- Ugyan! - mondja Kindermann. - Most hol tartózkodik? - kérdezi hirtelen.

- Lenn az anyjánál.

- Egész idő alatt?

- Jelenleg mindenesetre. Épp most beszéltem vele. Az öreg hölgy beteg.

- A mindenségét. Beteg. Ez a pasas gyámoltalan kapcarongy. Azt hittem, hogy pénzestül átrobogott külföldre, és fügét mutat nekünk. De szó sincs róla. Ül a mamánál... Ahogy ajánlottam. De azt nem mondtam neki, hogy hetekig ott penészesedjék.

- Mit tanácsolt tehát? - kérdi Gertrude, és áthatóan az arcába néz.

Kindermann zavarba jön. Hogy időt nyerjen, az ebédlő irányába mutat.

- Várjon - mondja erélyesen a színésznő és felemelkedik. Odamegy az ajtóhoz, nem nagyon halkan és az ajtót sem nyitja ki azonnal. Mire belép, Fred már a pohárszéknél foglalatoskodik. - Fred, legyen olyan szíves és adjon nekünk valamit enni. Talán venne egy kis sonkát és sherryt. Igen? Lesz szíves? Azonnal adok pénzt. - Visszajön a táskájáért, közben jelt ad Kindermannnak. Fehér bőrtáskájában keresgélve megy vissza Fredhez. - Gyanakszik. Aztán majd mindent elmondok - súgja Frednek.

- Igenis - szól Friedrich Tagbauer hangosan és nyilván sértődötten.

Gertrude Sonnfried látszólag elővigyázatból kissé nyitva hagyja az ajtót, és megint leül Kindermann-nal szemben. De kissé közelebb, úgyhogy a lovaglószoknya és Kindermann térde közt csak egész kis köz marad.

Ez a közelebb húzódás és ez a nagy ügyesség gyanút ébreszt Kindermannban. Nem akarják-e tőrbecsalni? Mindenesetre jó lesz megmutatni, hogy ő veszélyes is tud lenni. Vigyorog és minden szót megnyomva beszél. - Tudja-e nagyságos kisasszony, hogy én a charlottenburgi standarte-vezető adjutánsa vagyok? Félreértést elkerülendő... - Nagy kezét ráteszi, mintegy véletlenül, a nő combjára - állásfoglalásomat illetően. Tetszik érteni?

- Nos, igen.

- Senkinek, még álmában se juthat eszébe, hogy inkorrektséget tételezzen fel. - Nevet. - Elsősorban ez tévedés volna és másodsorban: senkinek se ajánlanám!

- Annál jobb. Így hát igazán nem kell mókáznunk - mondja Gertrude hűvösen.

Szemtelensége elérte a kívánt hatást. Kindermann gyorsan, halkan, miközben jópárszor a másik szoba felé figyel, elmondja a tervet, melyet Wengrafnak ajánlott. Csak a váltókról hallgat. A lány semmit se kérdez. Amit Kindermann elmondott, kielégítő. Amit nem mesélt el, azt maga is kitalálja. - No és miért szuszog ott ilyen sokáig?

- Hm. Ez az!

- Maga hiszi, hogy avval a flekkel kész a kocsi?

- Világos.

- Szó se róla! Látja, milyen jó, hogy elmondta. Mert így megmondhatom, hogy nem szabad csodát várni egy ilyen papirostól. Egy hét előtt... talán. Erről nem akarok vitatkozni... De most már túl nagy a slamasztika. Hisz maga is mondta, hogy feltartóztatni nem lehet. Az a papír, mi az? Menetjegy. De versenyre avval nem lehet benevezni. Talán valamikor újrakezdhet, ez a legjobbik eset. Regény, terv, filmkézirat, én mondom magának, garmadával készül. És ha még futhatna is valaha egy versenyben, csak erősen hendikepelve. Ez kétségtelen.

- Okos kis nő maga! - Egész kicsit megpacskolja, úgy, hogyha nem akarja, észre se kell venni.
- Maga például mit tanácsolna?

Gertrude Sonnfried nem vette észre a pacskolást. A híres, tiszta leánynevetésével nevet - ez az a nevetés, az egyetlen, melyet valamennyi filmrendező egyhangúlag méltányol. Ártatlanul megfogja Kindermann kezét. - Nem kell egészen feladni, de valami más után is kell nézni. Nem „Sieg”-re fogadni, hanem „Platz”-ra.

- Kolosszálisan okos meghatározás! Úgy látom, ért a lóversenyhez.

- Kicsit.

- Nos, ami engem illet, én vitorlázó voltam, és az is maradok, mindörökre. Ámen. De ha lóverseny helyett egyszer eljönne vitorlázni! - Feláll és iróniával határos udvariassággal meghajtja magát. - Nagyságos kisasszony! Engedje meg, hogy meghívhassam egy vitorlás kirándulásra. - Aztán egész fesztelenül. - Talán víkendre? Hm?

- Szívesen.

- Mikor?

- Megadom a telefonszámot. Hívjon fel előzőleg.

- Pontosan így lesz! És mi legyen evvel a Wengraffal?

- Ha átengedi nekem a döntést, felhívom. Úgy hiszem, ezt az ügyet az anyjával most már hadd csinálja. Jobbat úgyse tehet szegény fiú.

- Maga jóakarója.

Gertrude Sonnfried most tiszta jellemet játszik:

- Nincs örömöm a rosszban. És alapjában véve egyszerű ember vagyok. Ha valami női „vamp”-ot keres, meg se hívjon.

- Mit keresnék, mikor végre megtaláltam, amit mindig is kerestem. - Kindermann nem hazudik; ő mindig azt a nőt akarja, aki éppen előtte van. Feláll, megfogja Gertrude mindkét kezét, s mivel a lány nem ellenkezik, magához húzza.

- Az inas mindjárt itt lesz - védi ki Gertrude a tolakodó kedveskedést.

- Nos akkor... szombaton eljön?

- Mért kérdi? Megbeszéltük, hogy felhív.

- Meglesz!

Kindermann bólint, és újra leül. A lány a leveleket nézegeti anélkül, hogy kinyitná őket. Hallgatva várják, hogy Fred visszajöjjön...

Aztán vidám evés kezdődik. Beszélgetés filmről, vitorlákról és sok sherry. Fred kiszolgál.

Mikor mindent megettek és megittak, Kindermann felemelkedik, ceruzát nyom a lány kezébe, papírt tesz elébe. - A telefonszámot.

- Haha... Borzalmasan leittam magam... Alig bírok... A számot?...

- Másra nincs szükségünk - nevet Kindermann, mikor a lány odafirkálja a számot. - Nagyságos kisasszony! - mondja kimért udvariassággal, és jólnevelten búcsúzik. Behúzza a hasát, kinyomja a kövér hátulját, és összeüti bokáit.

Mikor az előszoba ajtaja becsapódik, a lány kimegy a konyhába, Fredhez. Meglehetősen támolyog.

- Fred, van még egy üveggel? Azt veled akarom bevedelni... Nincs? Hozok pénzt.

- Nem kell.

- Miért?

- Mert nincs értelme veled inni.

- Miért nincs értelme?

- Csak.

- Hálni akarsz velem? - A szája, a választ várva félig nyitva marad. Ezt a sherry teszi.

- Nem. - Fred undorítónak találja, mikor egy nő ilyen leplezetlenül kimondja, mit kíván. És most, a mindenféle szemtelenség után ez az ajánlat csak újabb sértés.

- Ha nem, hát nem... Akkor kicsit lefekszem. Nem vagyok jól. - A bútorokba fogódzva kitámolyog a konyhából. - Magad is belátod, hogy az utcán nem mutatkozhatom veled - gagyogja.

- Be ne rondítsd a holmit, vigyázz! - kiált utána Fred. - Tisztogatni te fogod! Ezt jegyezd meg!

A lány dülöngve megy a folyosón.

- Jobb szeretnék egy rendes szakácsnét, mint egy ilyen moziringyót - morog Friedrich Tagbauer.

6

Wengraf most is az ágya szélén ül, teljesen felöltözve.

Szeplős keze az ágy deszkájába kapaszkodik, mintha félne, hogy lezuhan valahova a mélybe.

Naponta egyszer, öt percre, lemegy az anyjához és egyszer az úriszobába telefonálni. Most naponként beszél Gertrude Sonnfrieddel. A lány hangja, mikor szidja, pocséknak, istenverte ügyefogyott gyávának nevezi, üdülés számára, Marie hallgatásához képest, aki azon este óta egy szót se beszélt vele.

Egész napokat tölt el így anélkül, hogy az utcára menne. A kertbe se ment többet. A szobájában eszik. Nemsokára jönni fog Marie a reggelivel. Persze nincs már ünnepélyesség és a szervírozás sem olyan, mint amihez Fred szoktatta. Cikóriakávé. Zöld lötty, az itteni, a hétköznapi. A vaj idomtalan csomó, a mézestányér kívül-belül ragadós. És Marie akkor hozza a reggelit, mikor épp kedve tartja. Wengraf megpróbált csengetni, de nem hallja, vagy úgy tesz, mintha nem hallaná...

Feladta már a csengetést, vár, maga elé bámul, mint egy fegyenc.

A falépcső nyikorog, az edény csörög. Marie kopog, és ugyanakkor már be is löki az ajtót. Az ütődött, horpadásos pléhtálcát leteszi az íróasztalra és hátra arc! De az ajtónál még megáll. - A mamája beszélni akar magával.

Wengraf felugrik, az ajtóhoz tart.

- Előbb igya meg a kávét - rendelkezik Marie. - Felmelegítés nálunk nincs!

Mint egy iskolásfiú, engedelmeskedik.

Mikor lejön, az öreg nő behunyt szemekkel fekszik az ágyban. A naftalin és ecet szagába mosdatlan beteg test szaga keveredik. A hintaló a sarokban áll. Az ágy mellé széket készítettek. Wengraf lábujjhegyen közeledik, le akar ülni a székre, mikor az öregasszony kinyitja a szemét, és egy mozdulattal jelzi, hogy üljön az ágy szélére.

A beteg szótlanul megfogja a fia kezét, és hol az arcát, hol a fia szeplős kezét nézi. Szája ferde, mint akit gutaütés ért. De érthetően beszél.

- Alá fogom írni. Mindent aláírok. Csak ne haragudj rám.

Wengraf érzi, hogy izzadság veri ki a homlokát, a hátát. Szeretné visszahúzni a kezét, de nem meri. Közben egész lassan és nyugodtan, mint a folyton hallatszó óraketyegés, jön a gondolat: „Különös, semmi örömet se érzek. Különös... Most hálálkodni kell? Megcsókolni? Vagy valamit mondani, keményen. Hogy ne higgye, hogy valami nagy dolgot vitt végbe. Hogy csillapuljon az izgalom. Ez volna a legjobb, ettől jobban lenne." De csak hallgat, és igyekszik a szoba levegőjéből lehetőleg keveset belélegezni.

- Ne haragudj - mondja az öregasszony nyáladzó szájjal.

- Szó sincs róla - nyögi Wengraf szorongva. Saját hangja idegen.

- Adj tollat és papírt.

- De... hisz ráér...

- Csengess. Te maradj itt, Marie behozza, ami kell.

- Szükségtelen... Nem megy ilyen egyszerűen. Közjegyző jelenléte...

- Ó, én meg úgy szeretném, ha már mindenen túl volnánk. És akkor minden úgy lesz, mint régen. Akkor nem kell, hogy Marie a sarokba tegye a hintalovat... Akarod? Én neked ajándékozom a papa íróasztalát, te meg add nekem a hintalovat. Te már úgyse játszol vele...

- Ahogy kívánod, mama - suttogja elszörnyedve. - Én - és egyszerre sietős lesz a dolog - mégis csengetek Marie-nak, és mindjárt felhívom a közjegyzőt. Igazad van, anyukám. Minél előbb, annál jobb!

Óvatosan lefejti magáról az anyja kezét és feláll.

- De visszajössz?

- Természetesen. És előbb megvárom, míg bejön Marie.

Alighogy csengetett, a süket cseléd már itt is van. Nyilván ott állt az ajtó mögött. Aggódva nézi úrnőjét, aztán gyanakodóan az embert, akinek a dajkája volt. Wengraf mikor kifelé megy, a háta közepén érzi átható tekintetét.

A telefonkönyv és a telefon az úriszoba asztalán. Ezt az íróasztalt ígérik neki cserébe a hintalóért... Borzongva nyúlt a telefonkönyvért. De hát szükség van egy közjegyző címére.

A közjegyző csak délután ér rá. Előbb semmiképp. Tanúkra nincs szükség...

Wengraf nyugtalan. A beteg állapota néhány órán belül súlyossá válhat, a közjegyző megtagadhatja az okmány hitelesítését. Mert valóban elmebajos... Ez avval a hintalóval... - Az egész ügyet részletezni a közjegyző előtt... kínos helyzet. Micsoda szemeket mereszt majd az az ember. A legjobb mindjárt megfogalmazni az írást, odaadni a közjegyzőnek, elolvassa és legalább nem kérdezősködik. Kindermann mindent pontosan elmagyarázott, mindjárt neki is lehet fogni. Legalább telik az idő is, míg a közjegyző megjön. És ha Trude hat és hét közt telefonál, már meg lehet mondani, mikor érkezik Berlinbe.

Wengraf felmegy a szobájába. Lenézően félretolja az írószereket, vastag töltőtollat vesz ki a zsebéből. A bőröndjében van csak papirosa, tiszta szórakozottságból húzza ki a fiókot. Itt fekszenek a levélpapírok, a „Gottfried Ahlwens utóda" cég levélpapírjai. Elképedve nézi a váratlan leletet. Aztán hangosan felnevet. Nem, nem fogja saját kéziratpapírját pocsékolni! A papír, amit magával hozott, pont elég a „Nyári emlék" megírására. Ilyen fogalmazvány számára ez a papír lesz a legjobb! Legalább hasznát veszi! Még a cégfelírást se kell levágni! Semmi félénkség! Ellenkezőleg! Berlinben ő maga terjeszti a hírt. „Neve szerint a breslaui zsidó Siegfried Wengraf fia, vér szerint százszázalékos árja! Anyai ágon az Ahlwensek ősrégi, Nürnberg és Bréma céhkönyveiben századok óta szereplő iparosok származéka. Tényleges apja nemesi származású. Feudális név. Dragonyostiszt volt. A névnek titokban kell maradni." Ilyen fél leleplezéssel csak érdekessé válik az ember... Korán örvendezett Wehnert, és Robbenohr hiába nyihogott örömében. Ez az állat, ez az árja. Szaralak. Beléjük rúg, és kénytelenek lesznek barátságos pofát vágni. „Ezt kell eltűrnünk egy zsidótól." De így van ez rendjén. Csak Trudenak nem imponál majd. Az ágyban... zsidó, nem zsidó, neki mindegy. Ha a közjegyző elment, megvárni a telefonhívást, és rögtön munkához fogni. Még az éjjel kész kell hogy legyen egy prózavers. Az író, aki hallgat, meghalt. A név mindennap jelenjen meg nyomtatásban, különben hamar befellegzett... A „Führer dicsérete". Csak ha minden lap leközli, akkor lehet igazából fellélegzeni. Csak akkor lehet valami igazán nagy dologba fogni. „A botrány csak ekkor temetődik el végérvényesen - és nem tanácsolom senkinek, hogy csak eszébe is jusson." Önkéntelenül Kindermann vigyorgását utánozza: „És valóban zsidó vagyok vagy árja? Szarok rá".

Gyorsan írni kezd. Mikor a fogalmazvány kész, az írógépet és a papírt leviszi az úriszobába. De a „Nyári emlék" papírját veszi, mert az okmány nemcsak a közjegyző szeme elé kerül... Igaz! Mit mond a közjegyzőnek? Minden tartózkodás nélkül beszél, vagy mintha maga is hinne a dologban? Nos, előbb látni kell azt az embert. De miért? Mindenesetre keményen és meggyőződéssel kell vele beszélni...

Marie riasztja fel gondolataiból; hozza az ételt.

Wengraf sietve megebédel, és rögtön bemegy az anyjához. Ideges cselekvési vágy hajtja.

Az anyja éppen igyekszik felkelni az ágyból.

- Nem. Lebeszéllek erről. Ha már a házba hívtuk a közjegyzőt, akkor kíméld magad minden felesleges megerőltetéstől. - Valami kendőt keres és rádobja a hintalóra. - Így! És Marie talán kitakarít kissé és kiszellőztet. De semmi esetre se kelj fel - s maga kezdi rendbehozni a szobát.

Mikor csengetnek, ő szalad az ajtóhoz. Az úriszobába vezeti a közjegyzőt.

Középkorú férfi, ünnepélyes. Magas keménygallért visel, mellényén arany óralánc. Megjelenése kihangsúlyozott rendesség; arcvonásai kissé szögletesek. Se túl kövér, se túl sovány - mintaképe a szolid jogtudósnak.

Ünnepélyesen helyet foglal, és Wengraf felolvassa a fogalmazványt. Sietve, hangsúly nélkül.

A közjegyző szemei csillogni kezdenek, mintha rejtekhelyből leselkedve valami szemérmetlenséget nézne. Arca méltóságosan szögletes marad, de a keskeny ajkak kéjencien nedvesek. - Világos - bólogat tekintélyesen. Aztán kiveszi Wengraf kezéből a fogalmazványt. - Kivéve néhány jogi terminust.

Az író kinyitja az írógépet. - Talán lesz szíves lediktálni a végleges szöveget.

- Kitűnő - mosolyog a közjegyző. - Gyorsan nyélbeütjük.

Kezében a fogalmazvánnyal elkezd fel-alá járni a szobában. Az írógép bőszült iramban kopog, a közjegyző alig győz diktálni. - A mindenét. Megmutathatná az én gépírónőmnek, hogy kell dolgozni.

Wengraf mintha nem hallaná ezt a nem kívánatos dicséretet. A közjegyző minden további félbeszakítás nélkül folytatja a diktálást.

Közben Marie feladta a fekete csipkeköpenyt, és magasra ágyazta a vánkosokat, hogy a beteg kényelmesen üljön.

Frau Wengraf méltóságteljes fejhajtással fogadja a közjegyzőt. - Tessék helyet foglalni kérem - mondja barátságosan.

A közjegyző gyors pillantása végigjárta a szobát. Mereven üdvözli az öregasszonyt. Az irattal a kezében, köhécselve leül, monoton hangon lepergeti a szöveget, és átadja a papírt a betegnek. És korrekten, egymáshoz szorított térdekkel vár.

Marie a fekete taftruhában, mérgesen, gyanakvón, szó nélkül hozza az írómappát az úriszobából, leteszi a beteg térdére.

Az öreg nő sietve, húzódás nélkül írja alá a nevét.

A közjegyző egy tekintettel felbecsüli a bútorok értékét, aztán visszaveszi az aláírt papírt. - Jobbulást kívánok, nagyságos asszonyom - és kezet nyújt a betegnek. Wengraf kikíséri, Marie meg félreteszi a mappát, megigazítja a párnákat, és ecetes borogatást tesz a beteg fejére.

Mikor a közjegyző már az utcán van, Wengraf, mint egy zsák, súlyosan lerogy egy székbe. Szemével a néma telefont bámulva, mozdulatlanul ül és hallgatózik. A betegszobából semmi hang... bár Marie még mindig ott van.

Nemsokára elmúlik a nagy fáradtság, és Wengrafot heves vágyakozás fogja el. A színésznő testét látja, s ennyi nap után először szeretné, ha az övé volna. De ez a vágyakozás nemsokára türelmetlenségbe és haragba fordul. És mikor végre Gertrude Sonnfried felhívja, nyersen és rövidre fogva beszél. - Szó sincs róla! Semmi szükség hallgatni az ügyről. Nincs titkolni valóm - ront a lányra.

- Rendbicsek.

Wengraf nevet. Tetszik ez a szemtelen hang. - Csak így tovább, te szűzies erdészlányka a filmerdőben. Ma este még írni szeretnék valamit. - A homloka vörös, izzad, mintha gőzfürdőből jönne. - Holnapután reggel légy nálam.

Táncos léptekkel lejt át az anyjához. A beteg nagyon sápadt és kimerült. - Jól, mélyen aludni kell anyukám, ez a legjobb orvosság.

- Ó, te drága kis Walterom - suttogja a beteg.

- Most felmegyek, még kicsit dolgozni akarok.

Marie haragosan néz utána.

Különös gyönyörrel használja apja levélpapírját...

Der Führer feiert froh mit Kampfesfreunden,
Der Söhne Sieg, nach bestandnen Proben;
Den Führer führt: der Führer droben...

Ír, s egyben hangosan olvassa. Aztán fel-alá futkos a szobában, dörzsöli a kezét. „A legsikerültebb. Jobb, mint bármi, amit csináltam. Goethei."

Leül, kinyitja az írógépet és letisztázza, amit írt. A versben tényleg van valami, ami Goethétől származik. A Faustból. De Wengraf nem emlékszik erre a szövegre, még kevésbé emlékszik az összefüggésre - mert akkor most megborzadna, remegne, így azonban jól alszik.

Wengraf már azelőtt is, mint újságíró és később, mint író, sok kis aljasságot követett el, amíg végre is felverekedte magát. De így, mint most, embert szívenütni még nem volt szükséges. Nem az, hogy ez az ember a saját anyja... Ellenkezőleg, az anyját mintegy tulajdonának tekintette, akivel szabadon tehet, amit akar. Miért kellene hát félni vagy vonakodni?

Bemegy a betegszobába. Az öregasszony már fel se néz. Szemei félig becsukva, a sárga kéz a hintaló molyette sörényével játszik.

- Muci, drágám - motyogta elborult eszmélettel. A hintaló mozog az érintésétől.

- Mama! Én elutazom. - Az írónak sikerül vidámságot erőszakolni a hangjába.

- Ó, igen, igen... Isten veled - mondja a beteg anélkül, hogy felpillantana. - Muci, mondd az uracskádnak: „Isten vele."

Wengraf kirohan. A másik szobában Marie várja.

- Nem szégyelled magad! - Tegezi, mint régen. - Nincs benned szégyenérzés! Sírba viszed az anyádat. Én miért? A pénzéért.

- Ezt maga Marie nem érti. És pénzről itt szó sincs. És nem viszem a sírba! Ez csak olyan szóbeszéd... Maga inkább... maga semmit se ért ebből...

- Én nem értem? A karomon hordtalak. Én ne érteném? Anyaként szerettelek, nem cseléd voltam én. De most buta vagyok! Süket vagyok. Menj! Menj oda, ahol jobban megértenek téged! És hozzánk többet ne gyere. Nemsokára temetés lesz... Akkor se legyen időd... - és vár, a száját nézi: vajon mit felel majd? De Wengraf néma.

- Menj csak! Már mindent bepakoltam. Ha buta is vagyok, de mégis tudom, hogy nem maradsz tovább. Na? Menjek a taxiért?

- Igen, igen, egy taxit - mondja megkönnyebbülten az író.

7

Csak Berlinben, csak a lakásában lélegzik fel újra. Milyen csinos, milyen tiszta itt minden, milyen kényelmes. Fred ünnepélyesen komoly inaspofával fogadja. Milyen otthonias érzés. Hála istennek, hogy már túl van ezen a „Hermina"-villán, ahol Marie, mint egy bosszúálló angyal áll a kertajtónál. Mikor a taxi befordult a másik utcába, még akkor is ott állt. Ő, aki mindent megértett.

Útközben nem bírt magához térni. Folyton kinézett az ablakon, számolta a sürgönypóznákat, melyek mintha fel és le mozognának. Helyenként a drótok tele voltak fecskékkel. Ez őszt jelent, elveszett időt. Wengraf arra gondolt, hol gyülekezhettek a fecskék régente, mikor még nem voltak sürgönypóznák - és bosszankodott, hogy milyen ostobaságokon töpreng.

Most, itt Berlinben megkezdődik a munka. Egész csomó újságkivágás gyűlt össze. Gyorsan átfutja őket. Semmi jelentős. Mégis szerencse, hogy vége a hülye demokráciának! Mert akkor akármelyik kis újságjampec azt írhatná, ami eszébejut...

Fred készítsen meleg fürdőt. Az író csenget. A fürdéssel együtt kezdődjön a normális élet. Reggeli az ágyban, lap-sikerek, csinos ebédek, premierek; mert nem ejtették el, és most majd tudni fogja, hogy kell élvezni az életet... Aki kitartott mellette, annak megmutatja, hogy érdemes volt... Vetkőzni kezd. Míg Fred a kádba engedi a vizet, és gondosan ellenőrzi a hőmérőt, Wengraf visszamegy a dolgozószobába a telefonhoz.

Felhívja Gertrude Sonnfriedet. - Na, Trudchen, meglátogatnál? - kérdezi vidám izgalommal.

A felelet úgy látszik nem kielégítő. - No, most fejbe kólintjuk a pasast. Megmutatom nekik! Azt hiszik, kikészítettek? Nemsokára érezni fogják, mennyire tévedtek!... Nos, gyere kérlek, amilyen gyorsan csak tudsz. Majd elmagyarázom a dolgot... Igen, siess... Semmi különös... Be akartam menni a szerkesztőségbe, de miattad, nos, azt akarom, hogy itt légy! - Homloka kipirul, fel a kezdődő kopaszságig. Elégedetten leteszi a kagylót.

A meleg fürdő álmosít és egyben frissít. Csoda jól érzi magát. Semmiféle hideg tus; nem ér az semmit. „Nem vagyok én ősgermán!... Ha ököl kell, azt be lehet szerezni... Például Kindermann. Aki szemtelenkedni próbál: Kindermann leüti. De még Kindermann is tartalékban tartja ökleit; összeköttetéseivel dolgozik. Kellemetlen alakokat módjában van letartóztatni, eltüntetni... Talán csak nagyzolás? Vagy áll valaki mögötte? Mindenesetre, melegen kell tartani. Az a vitorlás-építés tiszta hülyeség, ő maga se veszi komolyan. Nagy összegeket nem szabad a kezébe adni... De mint magántitkár jól festene. Félig sofőr, félig bizalmas - bokszoló, fixfizetéssel. Ez igen... És egy csinos gépírólány, hogy Kindermann-nak több kedve legyen rendszeresen munkába járni. Hm. Kindermannt alkalmazni kell. Mindez kifizetődik. És meg kell kezdeni a „Nyári emlék”-et, egyenesen gépbe diktálva. Könyvkritikákat is diktálni... Ez a legfontosabb. Ezzel tartjuk kézben a konkurrenseket...”

Ezúttal a fürdő és a vele járó procedúrák valóságos élvezet. És Fred nyersselyem fehérneműt készített ki. Fred valóban felülmúlhatatlan, az ember szeméből olvassa a kívánságát. Fred mint inas, Gertrude Sonnfried mint szerető, Hellmuth Kindermann mint testőr: mi kell még. És ma az inghez búzavirág színű masni...

A manikűrkészlettel megy a dolgozószobába. Mialatt a színésznőre vár, még gyorsan rendbe akarja hozni a körmeit. Egész belemerül ebbe a munkába, összeszorított ajakkal javítgatja körmeit. Nagyon puha, szakadós körmök, sok fehér folttal. Reszel, vág. A mellékszobából porcelán és ezüstnemű diszkrét csengése hallatszik. Fred terít, két személyre. Ezt is kitalálta...

Az egyetlen, amit kifogásol, a körmei. Még a szeplőkkel is megbékélt, de a körmein mindig talál még valamit, amit ki kellene javítani. Csak mikor csengetnek, teszi félre a manikűrdobozt.

Gertrude Sonnfried zöld szövetkosztümben jön. Jól áll szőke hajához és friss arcszínéhez, és ezt nagyon jól tudja. Csak erős derekán szűk kissé a ruha. De épp ez a domborodás, ez az obszcénen túlságos, köti le Wengraf tekintetét. Remeg, mikor megfogja a kezét. De hangja azért csupa fölény. - Nos Gertrude kislány, mesélj szép sorjában. Miféle kételyeink, miféle gondjaink vannak?

- Gondok? No de már! Hálisten gondjaim nincsenek. Te csak nem jól értettél engem, mikor telefonáltál. Úgy látszik, nem vagy tisztában a helyzeteddel.

- Lehet - felel gúnyosan az író.

- Nos, amit neked most mondok, alaposan megbeszélt dolog, és számodra a legelőnyösebb.

- Kezdj rá!

- Sok hercehurca után az igazgatóság hajlandó az „Ostmark ohoi" forgatására. Hangsúlyozom, nagy hercehurca után. Mert egy héttel ezelőtt le akarták szedni.

- És egy további hét múlva a tisztelt urak örülnek, ha nem csinálok murit a határidők be nem tartása miatt.

- Legteljesebb tévedés! És nagyon kérnélek, bele ne disznólkodj abba, amit én félig-meddig helyre ficamítottam. Ha a filmet forgatni fogják: én menedzseltem.

- Nagyon kedves.

- Ahogy akarod. Miattam kedvesnek is nevezheted. De kérlek, hallgass ide. A feltétel, hogy ne szerepelj, mint a forgatókönyv szerzője...

- Egyre kedvesebb!

- ...hanem csendestárs leszel.

- Ide hallgass, te lány! Megőrültél? Ki adta ezt be neked?

- Ne ugrálj, kedvesem. Különösen előttem. Hagyjál tehát kibeszélni!

- Kérem. - Wengraf megigazítja búzavirág színű nyakkendőjét, és unatkozó képet vág.

Gertrude Sonnfried erről nem vesz tudomást. - A cím így hangzik majd: „A forgatókönyvet ismert motívumok nyomán írta: Fritz Wehnert." Valami efféle. Pontosan nem emlékszem. Lehet, hogy így: „A hasoncímű regényt filmre átdolgozta" satöbbi, satöbbi. Az esetben, bár ez még kétséges, a film elnevezése „Ostmark ohoi" marad.

- És ha nemet mondok, és nem marad meg se a cím, se a film?

- Na. Akkor engem megfosztottál egy szereptől, magadat egy csomó pénztől, és ezenkívül elvesztettél egy jó barátot. Ha az utóbbi tán nem is látszik olyan jelentősnek... - Egyszerre csak megváltozik gúnyos-nyugodt hanghordozása. Dühösen rávicsorog. - De nem tanácsolnám. Megjárod!

- Valamire célozni méltóztattál?

- Nem célozni, mindent világosan kimondani méltóztatom. Légy oly kegyes, és hallgasd meg: te mint író már teljesen lehetetlenné váltál. Lehet, hogy csak időlegesen, lehet hogy örökre, ezt csak a nagy ég tudja...

Wengraf az íróasztalhoz ugrik, felkap egy csomó újságkivágást, és a lány ölébe dobja őket. - Olvasd. Itt az ellenbizonyíték.

- Ó, te szegény ügyefogyott házinyúl. Tehát valóban a holdból pottyantál ide? Vidéken voltál a mamuskádnál, nem olvastad az emigráció lapjait. Egy hete már csak a te családfádról viccelnek!

- Ez Wehnert keze. Csak tőle kaphatták.

A lány a vállát vonogatja. - Aligha. De akárhogy is...

- Akárhogy is, engem nem érint, amit azok írnak.

- Akárhogy is, köszönd meg nekik! Úgy áll a dolog, hogy az igazgató, a Stucke, legfelsőbb helyről kért utasítást. Mert nem hagytam neki békét! Végül is felment a Propaganda-minisztériumba, és ott azt mondták neki, hogy nem fognak nyilvánosan kiszolgáltatni, mert ez csak viccanyagot ad az emigrációnak. De egy filmre a nevedet kirakni ne jusson eszébe!

- De hát kérlek, olvasd!

- Mit olvassak? Ezeket a sajtcsomagoló papírokat? Semmi jelentőségük. Stucke megmondta, hogy lassankint csend lesz körülötted.

- Majd meglátjuk.

A lány nem is figyel rá. Újra nyugodt, fölényes. - Nos édesem, ez nem jelenti, hogy beszüntetem a barátságot. Azt hiszem, jobb, hogy én mondtam meg mindezt. Jobb, mintha hivatalosan adják tudtodra. Azaz hogy semmit se mondanának, csak addig rugdosnának, míg magadtól rájössz. Fontold meg nyugodtan.

Gertrude feláll, megigazítja a tengerzöldet.

- Már menni akarsz?

- Mindig jó barátnőd maradok, Walter. De nem szabad elveszteni a fejedet.

Wengraf hallgat.

- Egyelőre írhatnál reklámszövegeket, Kindermann számára!

- Kindermann! Tehát Kindermann-nak közvetítsz?

- Közvetítek? Na, tudhattam volna. Gondokba verem magam, és te még erre föl szemtelenkedsz. De egyet mondok neked! Kívülem Kindermann az egyetlen, aki nem tagad meg. Persze nem jöhet el a lakásodra, de nincs ellene kifogása, hogy segítsen.

- A váltóimat talán szíves volna visszaadni.

- Váltókról nem tudok. Csak vitorlás építési terveiről hallottam.

- Talán már csendestárs vagy?

- Csak semmi gúnyolódás. Mindenesetre elhelyezte a fényképemet a *Képesújság*ban. Szél, napfény, víz satöbbi. Nagyon csinos.

- Gratulálok.

- Ha képes volnál értelmesen gondolkozni, tulajdonképp örülnöd kellene.

- Borzasztóan örülök!

- Nem hangzik túl meggyőzőn.

- Sajnálom.

Gertrude Sonnfried felhúzza a kesztyűjét. - No viszlát! Ma nincs értelme. Más alkalommal majd okosabban elbeszélgetünk. - Menni akar.

Wengraf bátortalanul közeledik hozzá. - Trude...

- No nem, hagyjuk ezt máma. Elrontottad a hangulatomat.

- Azt hittem, velem fogsz reggelizni.

- Igazán nincs időm. Máskor. Rohanok. - Nagyon nőies, nagyon kívánatos.

- Hát ahogy akarod - mondja Wengraf leverten, és kikíséri az előszobába.

Mikor az ebédlőn át visszajön, Fred már szedi le a második terítéket. Ez a Fred mindent megért. Szinte túlságosan... - Mikor Wengraf úrnak el tetszett lenni utazva - kezdi -, Kindermann úr és a kisasszony...

- Hagyja kérem - vág közbe Wengraf dühösen. - Szedje le mindkét terítéket. És hozzon teát és pirítóst az íróasztalra.

Wengraf fel-alá jár a dolgozószobában. Fontolgat. „Fel kell hívni egy szerkesztőséget, megállapítani, hogy áll az ügyem. A legalkalmasabb erre Göhlicke, régi ismerős, most főszerkesztő." Felveszi a kagylót.

Már az első szavaknál érzi, hogy a másik roppant zavarban van. De Wengrafnak bizonyosságra van szüksége: - Volna egy kis írásom, a lap számára igen megfelelő. Száz sor.

- Igen, tudja kérem... Természetesen! Mindenesetre... Kétségtelenül... Csakhogy épp ma valami hosszabb kellene... Ámbár általában a hosszabb írásokkal baj van, helyszűke... De ma épp háromszáz sor kellene, lanyha nap...

- Tehát mit ajánlana?

- Tulajdonképp... na igen... volna egy igen jó javaslatom. Maga ezt jól megcsinálná. Maga jól ismeri a történelmet.

- Miről van szó?

- Szeretnék, bár erről még korai beszélni, egy új rovatot nyitni. „Német emléknapok" avagy „Hőstettek az idő tükrében". A címben később megállapodnánk. Valami naptárféle... Ami engem illet, én amellett vagyok, hogy maga részt vegyen ebben. Otthon dolgozhatna, így magának előnyösebb, nem kellene itt ülni ebben a taposómalomban...

- Elvben benne vagyok. De még mindig nem mondta meg, reflektál-e a tárcára vagy sem.

- Erre nem is tudok felelni. Ezt a tárcaszerkesztőnk intézi, Robbenohr. De hisz ismeri! Legegyszerűbb, ha egyenesen vele lép érintkezésbe.

- Na helyes. - Wengraf igyekszik közönyösnek mutatkozni. - Na helyes - ismétli. - No és hogyan legyen avval a naptárral, azzal a hogyishívjákkal?

- Érdeklődni fogok. Azonnal felhívom Gildemeister professzort, aki az anyagot állítja össze. De aztán... Hiszen tudja, manapság ez nem olyan egyszerű.

- Nos, kérjen csak nyugodtan utasítást.

- Mi az, hogy utasítást? - feleli a másik mérgelődve. - Hívjon fel holnap... nem, jobb lesz holnapután...

- Szép. Holnapután. Viszontlátásra - Wengraf leteszi a kagylót.

„Trudenak úgy látszik, igaza van. Ezt a naptársmoncát ideadják, mást nem kapok..."

Anélkül, hogy evett volna, lerohan az utcára. És megint fontolgat. Kindermannhoz menjen-e, vagy Gildemeisterhez? Jobb lesz Gildemeisterhez. De nincs meg a címe... Tehát gyorsan egy kávéházba!

Két tojást rendel pohárban. Épp most kell enni; ha már minden ilyen rosszul áll, kímélni kell az egészséget.

Elkéri az összes újságokat. Átlapozza őket, ideges újságíró-kézzel, mint aki nem olvas, hanem egy fiókban kotorászik... Már megvan, amit keres: „Hans Robbenohr, a robusztus férfiasság írója.” Aláírás „Fritz Wehnert”. Ezúttal nem F. W., kiírja teljes nevét.

Felesleges elolvasni. De miért ne olvasná, míg a tojást hozzák. Alulról a második szakasznál kezdi: „Férfias nyugalom, északi tartózkodás, katonás szellem teszi a könyvet értékessé és igazán németté.” Wengraf mosolyog. Nos, ez a mondat megkezdi körutazását a vidéki sajtóban. Némelyek átveszik úgy, ahogy van; a buták, akik egész ravaszok szeretnének lenni, még hozzátoldják: „ezt a művet”. Milyen buta és undorító mindez, micsoda eszeveszettség... Robbenohr egész könyvében nincs egyetlen ilyen jól fogalmazott mondat, mint ez itt, a Wehnerté... De Robbenohr viszi majd a legtöbbre. Vagy ki tudja? Wehnert ravasz. Ő csinálta ezt az emigrációs sajtónál. Biztos! Csak Wehnertnek vannak mindenféle összeköttetései, ő még azelőttről ismeri őket, mert Robbenohrral soha szóba se álltak...

Wengraf elkéri a pincértől a címtárt, hogy megkeresse Gildemeister címét, és egyben fizet is. Nem akar időt veszteni.

Messze kint, ahol a villák kisebbek, a kertek nagyobbak, áll Gildemeister professzor házacskája.

Wengraf kissé húzódozva megnyomja a csengőt.

Egy rövidlábú kis ember siet a kertajtóhoz. A széles karimájú szalmakalap beárnyékolja barnapiros arcát és fehér bajuszát. Kezében nagy fonott kosár, melyben néhány alma van. A kis ember, bár a szeme világoskék, délvidéki hatást kelt. Cseppet se hasonlít szolgára, de még kevésbé emlékeztet történelemtudósra. „Talán a testvére” gondolja az író.

- Wengraf a nevem. Én...

- Á, Wengraf úr. Nagyon örülök. Tudom kérem. Göhlicke felhívott. Tessék, erre tessék... - A kis ember tiszta, barátságos szemmel méregeti, kezet nyújt és a kavicsos úton a házba vezeti. - Tessék továbbfáradni.

Az előszobában csak egy kopár ruhafogas áll. Mély csend a házban.

A professzor kinyitja dolgozószobája ajtaját. Nagy, világos szoba, sok kép és virág. Az almáskosarat az íróasztalra teszi. - Kérem - mutat barátságos kézmozdulattal a két régimódi, daxli lábú karosszékre, melyek szinte arra teremtődtek, hogy barátságos beszélgetésnek szolgáljanak.

Wengraf leül. Gildemeister odatolja a másik karosszéket, hogy jobban láthassák egymást.

- Ha jól emlékszem, a történészek kongresszusán megismerkedtünk. - A világos szemek most kissé gúnyolódok.

- Igen, természetesen - pirul Wengraf. Nem valami jól érzi magát. Őrült beszédet tartott ő azon az ülésen. Mi is ütött belé, hogy minden mondatából fölfuvalkodottság áradt. És a szaktudósok elképedt arca csak még jobban felcsiklandozta. Legjobb szerette volna bukfenccel befejezni a beszédet. No, most kap majd ettől az öreg szaktudóstól.

- Nagyon érdekes volt, amit a történelmi regényről mondott. Érdekes, bár más a véleményem.

- E miatt a naptárügy miatt jöttem - mondja Wengraf haragosan. Elhatározta, hogy nem hagyja magát ingerelni.

- Ó, nagyon egyszerű. Göhlicke elmagyarázta. És én teljesen egyetértek az ön közreműködésével.

Az öregúr arca megint jóakaratú, sőt részvételjes. Világos, hogy Gildemeister professzor ismeri az ő egész esetét. Kivéve azt, amit az anyjával csinált - mert akkor nem volna ilyen barátságos.

- Arról van szó - meséli a professzor -, hogy megállapodtunk Göhlickével, a tényanyagot én szállítom. Újság számára írni nem akarok. Nos, Göhlicke megígérte, hogy keres valakit, aki a dolgoknak a jelenleg kívánatos stilisztikai megformálását elvégzi.

- Olvastam egyes írásait, professzor úr. Nem értem, mért kell stilisztika, amikor olyan fényesen... - Wengraf meg akarja nyerni az öreget.

De a professzor megint gúnyolódó. - Ön, Wengraf úr, a történelmet akaratformáló tényezőnek tekinti. Felteszem, hogy álláspontja nem változott. Az ilyen felfogás lehetővé teszi, hogy kissé zsonglőrködjünk a tényekkel. - Az öregúr fürgén az íróasztalhoz tipeg, és egy almát vesz ki a kosárból. - Nézze! Véleményem szerint ez az alma elég szép. De most idefigyeljen! - Gildemeister professzor kezével dörzsöli az almát. - Így! Most fénylik! A frissen szedett gyümölcs tudniillik hamvas. A dörzsölés által csökken a tartósság. Na és, amit én itt kézzel demonstráltam, azt az árusok zsebkendővel mívelik, nem mindig kifogástalanul tiszta zsebkendővel. Pedig zsebkendővel csak a saját vagy nagyon kicsi gyerek orrát kívánatos megtörölni. Csak nagyon kis gyerekét. Mert a gyereknek is lehetőleg hamar meg kell tanulni, hogyan fújja ki az orrát.

Wengraf nem érti, hova akar az öreg kilyukadni ezekkel a furcsa következtetésekkel. De az világos, hogy nem tartja nagyon nagyra az ő jövendőbeli történelemírását.

- Ha választásom volna, nem fogadnám el ezt a munkát...

- Ja persze! Bocsásson meg - szól Gildemeister, és újra barátságosan néz rá. - Csak a beszédével polemizáltam. Mintha az újabb események nem kényszerítettek volna újratanulni a történelmet. Maga akkor becsületesen hitte, hogy a történelemmel formálni lehet az akaratot. Nekem elég volna, ha a történelem útján megtanulnók helyesen felismerni a valóságot. Ezért káros minden szépítés, minden fényesre dörzsölés. Hamisításról nem is beszélve... De... minthogy maga most... megbocsát, hogy megmondom a véleményem... mivel maga úgyis kiesett a kurzusból, kérdem: miért akar ilyen ügybe keveredni?

Leteszi az almát az íróasztalra, és élesen szemébe néz látogatójának.

- Nem olyan egyszerű ez.

- Maga még fiatal. Találhat tisztességes foglalkozást. Ne haragudjon rám, régimódi öregemberre.

- De minthogy író vagyok...

- Nos persze. Mind így vagyunk. Én Göhlickével... belementem az említett kompromisszumba. Mert nem akarom feladni helyemet az egyetemen. Az a pár értelmes fiatalember, aki eljár előadásaimra, nagyon a szívemhez nőtt. - Az öregúr kis időre elhallgat. - Kénytelen voltam feltételezni, hogy tartózkodásomat úgy magyarázzák, amint valójában volna, vagyis mint tiltakozást. Nem tekintve, hogy nemzeti érzelmű történésznek ismernek... Tudja mit kellene csinálni? Hallgatni! Se írni, se előadni, szabaddá lenni! Azt mondta az imént: ez nem olyan egyszerű. Nincs valami vagyona? Az első időre? Pénz vagy egy ház, vagy efféle?

- Tulajdonképpen volna... - Wengraf a „Hermina”-villára gondol - de...

- No látja. Az úgynevezett kapitalista társadalomban a tulajdon, a tartalék birtoklása egyenlő: szabadság. Én például eladhatnám ezt a házat, visszavonulhatnék. Épp mi, az intelligencia, akinek van némi tartalékunk és mégse vagyunk életre-halálra egybeforrva a jelenlegi renddel,

mi szabadabbak lehetnénk, mint amilyen szabadok vagyunk. De túl gyávák lettünk. Én azt akarom, hogy az unokáim örököljék az almafáimat. Miért? Mert tudom, hogy ha van lakásuk és almájuk, akkor kissé kevésbé vannak függő viszonyban. Ez afféle biztosítás, de gyávaságra, lanyhaságra nevel. Így van. A munkásnak nincs tartaléka, nem vonulhat vissza, és kétségtelen, a legélesebben érzi a szabadság hiányát. De épp ez teszi őt képessé, hogy határozottan és szakadatlanul harcoljon a szabadság hiánya ellen. - Apró, gyors lépteivel az öregúr fel-alá jár a szobában. - Nem, ne gondolja kérem, nem vagyok én materialista, én idealista szempontból tekintem a szabadságot. De amit mondtam, az helyes. Irigylem bizonyos mértékben a zsidó kollegáimat, akik kénytelenek voltak elhagyni ezt az országot. Számukra megoldódott a dilemma, és... jobb igazságtalanságot elszenvedni, mint igazságtalanul cselekedni... Kinevetnek bennünket, ha költők és gondolkodók népének nevezzük a német népet. Elvesztettük nemzeti becsületünket.

Wengraf elfogultan nézte a kis öreget. Megértette, hogyha ő még a híres nemzeti író volna, Gildemeister nem beszélne vele ilyen nyíltan. Mindezt Gildemeister professzor a zsidó Wengraf-nak mondja, annak, akit kiebrudaltak, és ekképp több megértéssel nézi a dolgokat. Bizonytalanul kérdezi: - Talán fel kellene adni ezt a naptárügyet?

A tanár leül. - Hisz erről van szó! Nem csinálom én, megcsinálja más. És engem valami kifogással megfosztanak a tanszéktől... Látja, milyen szomorúan állunk, mikor a fontolgatásból a cselekedet területére lépünk. És ezért így szólok magamban: Ha már csinálódik ez a micsoda, jobb ha én csinálom! És magával együtt dolgozni ez esetben egyenesen kívánatos... Igen, az embert néha elragadják saját szavai, de tovább ennél nem jut. Mi, öregurak, már ilyenek vagyunk. A fiatal nemzedék sokkal ügyesebben kordában tartja magát.

Wengraf zavarodott. Feláll, még egyszer körülnéz ebben a szobában: a daxlilábú kedélyes székekre, az almákra, a gazdájukra.

- Még egyszer alaposan átgondolom mindazt, amit professzor úr mondott.

- Valamikor biztos eszébe jut még. - A vidám, világos szemek újra gúnyosak.

Wengraf már nem készül Kindermannhoz. Nincs értelme...

Otthon egyenesen a könyvszekrényhez megy. Egyszerre három kötet lexikont vesz ki. Hisz itt megvan minden kívánt anyag. Persze, hogy írni fogja a naptárt, hacsak Göhlicke nem határoz másképp...

Fred jön, kérdi, mit kívánna enni.

- No, Fred, nálunk, a legközelebbi időben egy kicsit szűkebb lesz a háztartás. Persze nem hosszú időre, úgy hiszem... - Szeretne szóba elegyedni az inassal. - Választhat: maradni akar-e vagy sem. - Wengraf hűségnyilatkozatot vár, valami barátságos szót, emberséget.

De Fred nem mozdul. - Hm, Wengraf úr, én nem szeretek helyet változtatni és egyelőre, míg más helyet nem találok, itt maradnék.

- Jól van - mondja csalódottan Wengraf. - Adjon enni, ami épp van. - Most még a haragos Marie nézése is jobban esne, mint ennek a szolgának a hűvössége.

Bemegy a hálószobába. - Az anyámnak harmincöt éves korában már nem volt saját élete. Harmincöt, mint most én. És alapjában még fiatal ember vagyok.

Az éjjeli szekrényen ott fekszik a maláji tőr. Kihúzza a tokjából, hüvelykujjával próbálja az élét, a hegyét. - Még csak ez hiányozna! - nevet. - Trude ma Kindermann-nál hál. Az biztos ki tudja elégíteni... Alapjában mégiscsak hülye egy tehén. És szerepet, garantálhatnám, többet úgyse kap.

Wengraf félreteszi a fegyvert, és visszatér a lexikonhoz.

- Valamiből csak élni kell - sóhajtja.

A NÉMET

1

Az étkezőkocsiban befejeződött a „Table d'hôte". A ventillátor búgott.

A pincérek hangtalanul takarítottak, és friss abroszokat terítettek a kis mahagóni asztalokra.

Egy sovány pikoló a rézkeretes ablakokat dörzsölte tisztára flanellronggyal; oly erősen dörzsölte, hogy izzadságcseppek verték ki a homlokát, és szürkés arcbőre hektikás pírt kapott.

Az étkezőkocsi enyhe zúgással száguldott az „unalmas" európai, egyhangú tájon, ahol nem volt nagy folyó, nagy pusztaság, igen hosszú alagút, szóval nincs miért az ablaknál tolongni, ahol minden tenyérnyi földet emberkéz munkája szépített évszázadok óta.

Csak egy asztal volt még foglalt. Néhány férfi feketekávét ivott, konyakot és mint már ilyenkor szokás - míg a beszéd nem fordul a nőkre -, egyes népekről és nemzetekről szóló anekdotákkal szórakoztak. A fukar skót, a nagyzoló lengyel, a hencegő amerikai, asszonybolond francia, ravasz zsidó, pedáns német - valamennyi megkapta a magáét.

Mi sem természetesebb - hisz a világ még tele volt a németek kezdte háború látható és láthatatlan nyomaival -, hogy csakhamar vitába csapott át a fecsegés.

A nagytestű, rózsás arcú, puha tokájú, gondosan borotvált bácsi, lotyogósan bő szürke ruhában - ha nem mondta volna, hogy ügyvéd, divatáru kereskedőnek lehetett volna tartani -, neofasisztának, kezdett nevezni egy fiatalembert, aki talpas pohárból kis kortyokban madeirát hörpintgetett.

A fiatalemberen szabószagúan új volt a ruha. Egyenes háta, energikusan pattogó szavai, kis bajusza és szakállkotlettjei a volt tisztet sejtették, bár mint mondta, porszívógépek eladásának ügyében utazik.

Egy fiatal, termetes, de már kicsit puha testű amerikai, kinek nyilván az volt a foglalkozása, hogy gazdag papának a fia, széles jókedvvel hahotázott, sokat ivott és látható kedvteléssel uszította egymásra a divatárusra hasonlító ügyvédet és a tisztre hasonlító ügynököt. Az étkezőkocsi derűs nemzetközisége csakhamar éles replikákkal telt meg, melyek csak alig voltak tartózkodóbbak azoknál a replikáknál, melyeket pár év előtt nagy világkonferenciákon nemzetek képviselői ordítottak és fröcsköltek mérges nyállal egymás arcába.

- Engedjék meg, hogy elmondjak egy történetet - szól most az egyik utas, aki eddig nem vett részt se anekdoták elmondásában, sem a vitában, és azt se közölte, hogy mi a foglalkozása.

A tokás ügyvéd mérlegelőn nézett rá. Sok ezüst fehérlett már a férfi hajában - az ügyvéd ebből szolid nézetekre következtetett. Nyilván ezért mondta basszusba átváltó baritonhangon. - De nagyon örülnénk - és be is mutatkozott.

A tiszt-kereskedelmi utazó azt látta, hogy a nem valami új, de nyilván jó szabó kezéből kikerült ruha jól állt a széles vállú szikár férfin, beszéde és mozdulatai nyugodtak. Elszegényedett arisztokratának, furcsa kiejtéséért tán angol lord második fiának tartotta, és valami rokonérzést előlegezett, könnyelműen. - Ha ugyan érdemesnek találja - mondta és elegáns cigarettatárcája fedeléhez kocogtatta a vastag egyiptomit.

A fiatal amerikai valami újabb nevetnivalót sejtett, és kényelmesen hátradőlt székében.

Jelen sorok írója hallgatott.

2

A szürkéskék, kissé gúnyos szemek végigmustrálták a társaságot.

- Ajánlanám, uraim - mondta aztán -, hogy mielőtt népek tulajdonságairól vitatkozunk, olvassuk el, vagy olvassuk el újra, Edgar Poe novelláját, *A Morgue utcai gyilkosság*ot... Kár, hogy maguk, amerikaiak - fordult a gazdag papa fiához - éhen hagyták halni legnagyobb írójukat. No de ez már régen volt... de mert megismétlődhetik... Amit most tőlem hallanak, ismerősöknek nemigen mondja el az ember. Mert szerepem ebben a történetben távolról se díszes. De itt, ahol néhány órára találkoztunk és különböző állomásokon, egymás nevét elfeledve kiszállunk - s szemei gúnyolódtak -, szinte adósságot törlesztek, mikor elbeszélem esetemet egy némettel. Annál is inkább, mert most - már, vagy még - nem divat a németeket dicsérni.

- Irodalmi sallangokat - és az őszülő férfi tenyerét lassan végigsimította szemétől a halántékáig - úgy hiszem, nem várnak tőlem, de bizonyos idő és helyszínrajz elengedhetetlen. Igyekezni fogok rendőri jelentések szárazságával elmondani a legszükségesebbet.

Idő: 1929. Jó negyedszázad múlt el azóta, az életem fele. Meglehetős kisportolt és fiatal ember voltam és kommunista. Saját véleményem szerint jó, harcos, hű.

Színhely: Potsdam. A porosz királyok volt rezidenciája; abban az időben igen reakciós város, vagy mondjuk konzervatív. Potsdamban aligha volt ötven kommunista, a Hitler-mozgalom is aránylag gyenge. Hivatalnokváros. És főképp a régi hadsereg tisztjei laktak itt, katonacsaládok. Ez adta meg a város alapszínét. Alapszínt, e szó szoros értelmében: a házakon, a Potsdam körüli folyók és tavak yachtjain és motorosain, de a kisemberek csónakjain is a régi, „birodalmi" fekete-fehér-piros vagy porosz fekete-fehér zászlókat lengetett a szél. Ritkán akadt csónak hitlerista horogkeresztes vagy a kommunista sportolók vörös, vagy köztársaságiak fekete-piros-arany zászlajával.

Szóval ez a Potsdam a színhely 1929 őszén, éjjel két óra, fél három tájt a Vasúti utcában. Ez is a történet megértéséhez tartozik, hogy a Vasúti utcában történt a dolog. Ennek az utcának egyik oldalát végig magas kerítés szegélyezte, melyen túl csak a teherpályaudvar sínei és raktárai voltak. A másik oldalon, körülbelül az utca közepén, 500-600 méterre Potsdamtól, és ugyanannyira a másik várostól, Nowawestől mindössze két ház. A többi üres telek, a Havel árterülete, mocsár. A mocsáron túl a folyó, a parton ember nem lakta csónakházak.

A Vasúti utcán nappal is alig volt közlekedés, éjjel meg órák múlhattak el, egy lelket se látni. Az autók is elkerülték ezt a rosszul kövezett utcát, melyet se a potsdami, se a nowawesi városi tanács nem tartott szükségesnek rendben tartani. Talán vitáztak, hogy ki dolga volna megjavítani a kövezetet.

Nos, az utca mindössze két házának egyikében, két fiatalember meglehetős sok „Half to half" likőrt ivott ezen az estén. Jó hollandi pálinka... Sokat ittak, mondjuk, mert mindketten egy lányt szerettek, vagy mondjuk, az egyik örömében, a másik bánatában, vagy mondjuk „túláradó életkedv"-ből, vagy mondjuk, mert az életkedv lüktetésének motorja kihagyásokkal dolgozott, mindegy...

Az egyikünk, Heini, magas, keskeny arcú szőke fiú volt, mai - vagy mondjuk tegnapi - terminussal élve, tipikus árja. A másik én voltam, nem a mai, hanem a több mint negyedszáz év előtti.

Éjjel két óra felé Heini meg én „túláradó életkedvből", vagy mint már mondottam, a satöbbiből, elhatároztuk, hogy nekünk „még valamit csinálni" kell. Kimegyünk az utcára, és majd aztán meglátjuk, mi akad az utunkba.

Ez a „valami”, rendőri jelentések modortalan nyelvére fordítva, részeg emberek primitív utcai garázdálkodásával kezdődött.

Rákapaszkodtunk egy elkésett automobil hátuljára; a sofőr nyilván nem ismerte a járást, és így tévedt a Vasúti utcába. Ezen az úton jutottunk a potsdami pályaudvarhoz.

Leugrottunk. A rövidnadrágos korunkra emlékeztető hőstett nem elégített ki bennünket.

Bementünk a pályaudvar előtti kis sétányra. Hátha szerelmesek ülnek a padon, akiket fel lehetne hajkurászni? A padok üresek voltak. Vártunk, hogy tán az állomásról jönnek majd emberek, akikkel vagy összebarátkozunk, vagy beléjük kötünk. De egy lélek se mutatkozott; úgy látszik az utolsó éjjeli vonat is keresztül ment már az állomáson. Taxi se volt a pályaudvar előtti téren. Utolsó kísérletképp bementünk a pályaudvar előcsarnokába. A vasúti vendéglő zárva. Dörömböltünk. Egy álmos bakter jött valahonnan, valamit morgott a rendőrségről, mi-egymásról, de elég okos és tapasztalt volt - hagyta, hogy magunktól megunjuk a dorombolást.

„Gyerünk haza” - mondta Heini. - „Ha már a vasúti vendéglőt is bezárták, sehova se lehet menni. Otthon grogot főzünk, jó hamburgi matróz módra.”

„Gyerünk” - egyeztem bele.

A pályaudvar előtti térségről befordultunk vissza, a Vasúti utcába.

Mindegyikünk a maga gondolatával volt elfoglalva. Valószínűleg már nem is volt kedvünk grogra. De mikor így szótlanul, minden kalandról lemondva megyünk a kihalt utcán, egyszerre csak egy magányos ember tűnik fel Nowawes felől.

„No evvel a Stahlhelmmel kibabrálunk” - mondtam én. Vagy talán Heinrich? őszintén szólva nem emlékszem, hogy melyikünk. De köztudomású: az emlékezet azon a ponton gyengül, ahol szégyenkezünk emlékezni... Ma már mindegy. Heini nincs itt; felteszem, hogy én voltam a kezdeményező. Közben az ismeretlen odaért a közelünkbe.

„Állj” - szólt Heini. Ez pontosan ő volt. Még most is szinte hallom ezt a fojtott, vésztjósló hangot.

Szétterpesztett combokkal, egymás könyökét érezve vártunk.

A magányos férfi megállt. Arcvonásait nem tudnám pontosan leírni. Csak arra emlékszem, hogy rendkívül halvány volt. Az utca világítását főképp a teherpályaudvar távoli ívlámpái szolgáltatták, és azok, mint már mondtam, magas árnyékvető deszkakerítéssel voltak elzárva az utcától. Nagyon halovány, nagyon elnyűtt arc, körülbelül negyvenéves sovány, kissé hajlott hátú, középtermetű. Fekete vagy sötét felöltő, fekete vagy sötét nadrág. A nadrág alul szűk: nem divatos, túl rövid, valahogy érzik rajt, hogy olcsó, és a mosástól ment össze. A fekete magas fűzőscipők teljesen látszanak és tiszták; emlékszem, hogy megcsillant rajtuk a távoli villanyfény. A cipő és nadrág közt kicsit látszik - alulról felfelé néztem végig az emberen - a sovány lábszár. Telekkönyvi iktató, törvényszéki írnok, vasúti pénztáros, biztos Stahlhelm - valami kis ivászat után bódorog hazafelé...

„Mit akarnak?” - kérdezte csendesen, kissé rekedt hangon az ismeretlen.

Heini egy lépést tett előre, és tiszta árja arcával egész közel hajolt hozzá: „Milyen pártnak vagy a tagja?”

Azt hittük, s újra feléledt kedvvel befelé kuncogva vártuk, hogy most nagy ölelési kísérlet következik, néptárs, kamerád, és hasonlók. Amire egy jó nagy pofon lesz a felelet.

„Mi közük hozzá!” - mondta ingerülten az ismeretlen.

„Majd mindjárt meglátod!” - Ezt én mondtam, és arra is emlékszem, hogy a kezem valami veszett dühtől ökölbe szorult.

„Mit állják el az utat. Engedjenek!”

„Előbb szépen, udvariasan megmondod, milyen párti vagy” - mondta Heini, és állkapcsa majdnem érintette az ismeretlent. Szája nyilván pálinkagőzt lehelt az arcába.

Éreztem, hogy Heini akar ütni, ezért én inkább azt figyeltem, nem nyúl-e az ismeretlen fegyverért a zsebébe.

Az ismeretlen egy lépést hátrált, körülnézett.

Ismétlem: Potsdam, 1929., éjjel fél három, a néptelen Vasúti utca. A ruhánk jó. Heinrich tipikus árja. De az én nem német külsőm is kevés jót ígér. Hozzá még pálinkaszag, és hogy a politikai gyilkosságok elé gyakoriak voltak akkoriban.

Az ismeretlen sápadt arcában két mély gödörként sötétlett a szemüreg. Aztán felemelte fejét, újra körülnézett ebben a rettenetes, ember sose járta vadonban. Szemében ekkor megcsillant a pályaudvari ívlámpa sugara. Mintha a halál előtt még egyszer látni akarná a világosságot, egy pillanatig a fénybe nézett. Aztán leszegte a fejét, szeméből eltűnt a fény.

Mi álltunk, szétterpeszkedve izmosan, ütésre készen, türelmetlenül, mozdulatlan.

Az ismeretlen még mindig gondolkozott, töprengett. Aztán megköszörülte a torkát.

„Nos!” - sürgette Heini.

„Rendben van” - szólt az ember rekedten, kicsit remegő hangon. „Agyonüthettek, de megmondom: Kommunista vagyok.”

4

Valami megdöbbentő történt. Amit nem vagyok képes önöknek másképp megmagyarázni, mint arányszámokban, mert nincs hozzá elég szavam. Egy ilyen éjjeli útonállásnál, azon a helyen és körülmények közt tizedrész valószínűsége sem volt, hogy nem gyilkosai előtt tesz hitet ez az ember.

Ütésre készülő, ökölbe szorított kezem leleffent, idegenül lógott az oldalamon. A térdeim remegtek. Egy csapásra kijózanodtunk.

Heini gyorsabban tért magához, mint én. „Ó, te drága, kedves elvtárs!” hebegte. „Hiszen mi is... Mi is!... Gondoltuk, valami Stahlhelm vagy náci... Meg akartuk egy kicsit... Gyere be hozzánk... Két perc ide. Látod ott azt a házat. Hazamegyünk, leülünk, elbeszélgetünk... Gyere!” és belékarolt.

Az ismeretlen kiszabadította a karját. „Semmi kedvem” - szólt hidegen.

„Azt hittük, valami ellenséget fogtunk” - mentegetőztem most már én is.

„Furcsa módszer” - szólt epésen az ismeretlen.

„Ne gondold, hogy mi... Általában...” - hebegte Heini. - „De vannak az életben pillanatok... Gyere velünk, megmagyarázom...”

„Hm. Fáradt vagyok, munkából jövök. És semmi kedvem.” - Alaposan végignézett rajtunk.

„Munkából?” - kérdezte Heini kissé sértődötten. - „Éjfél már rég elmúlt.”

„Pincér vagyok egy éjjeli kávéházban” - felelte kedvetlenül az ismeretlen. „Menjetek haza és jobb ha kialusszátok magatokat” tette hozzá félreérthetetlen megvetéssel.

Kezet se adva megfordult és sietős, de egyenletes léptekkel folytatta útját Potsdam felé.

Mi Heinivel néztük, hogyan távolodik a néptelen, rosszul világított utcán. Nemsokára már csak a körvonalai látszottak, a szűk és túl rövid nadrág, a köz a nadrág és a cipő közt, a vékony lábszár. Aztán csak a fekete cipők kopogását hallottuk, aztán egyszerre az is megszűnt; bizonyára befordult a pályaudvar előtti térre.

Mi még mindig álltunk, zavarodottan, megszégyenülve, szótlanul. És egyszerre csak a város felől, a folyó túlsó partjáról az éjjeli csendben áthallatszott a Garnisonkirche harangjátéka:

Üb immer Treu und Redlichkeit
Bis an dein stilles Grab...

5

Az érchangot nappal elnyomta a város lármája: autótülkölés, villamosok csengése és főképp utcai felvonulások szoldafóniája. De nyilván nem egészen...

Nem azokra a számosokra gondolok, akik követelik és hirdetik, hogy „Treue und Redlichkeit”, sírig tartó hűség és becsület, hanem azokra - és nem gondolom, hogy kevesen vannak -, akik megtartják... Különben a Garnisonkirche, s benne Nagy Frigyes koporsója *kevesebbet* kíván, mint amit ez az ismeretlen ember teljesített. Ott hír, becsület, katonai erény, állampolgári kötelesség - itt, hír és győzelem reménye nélkül vallotta egy ember, amit hisz... ez az, amit úgy neveznek, hogy civil kurázsi.

Azóta - és az őszülő férfi tenyerét megint végighúzta szemétől a halántékáig - hittem és hiszek a német népben. Nekem, nemnémetnek, van ehhez a legtöbb jogom... Mellesleg Potsdamban Nagy Frigyes korában is volt egy molnár, aki se pénzért, se fenyegetésre nem volt hajlandó Nagy Frigyesnek átadni a malmát. Ez a molnár naivul, de ez is csak becsületére válik, így felelt a fenyegetődző királynak: „Es gibt nocht Richter in Berlin”... Vannak még bírák Berlinben... Civil kurázsi... Csak nem nagyon terjesztem ezt a történetet ismerőseim között... hiszen értik.

Az őszülő férfi felállt.

- Fizetni - kiáltott a kereskedelmi utazó, a volt katonatiszt.

Mindenki fizetett. Rövid fejhajtással búcsúztunk el egymástól.

A ventillátor erősen búgott. Az izzadt homlokú fiú az ablaktörlő ronggyal odajött a mi asztalunkhoz. Az egyik pincér leszedte az asztalneműt, egy másik ott állt friss, fehér abrosszal. Én mentem ki az étkezőkocsiból utolsónak.

EGY UTCA

Kora reggel van, napkelte. A házaknak nincs árnyéka - az utca szinte pontosan kelet-nyugati irányú. A házfelügyelők söprik a járdát. Ez még nem külváros; a külváros az utcával párhuzamosan emelkedő vasúti töltés mögött kezdődik. Itt még orgonabokrok vannak a vaskerítéses kis előkertek mögött, és nőszirom zöld kardja tolakszik a tavaszi föld fölé. Háromemeletes bérházak között vedlett kis családi házak is állnak.

Csak a házmesterek vannak az utcán. A gyárbajárók már elmentek, a hivatalnokok most ébredeznek.

A hármas szám házmestere vacogó fogakkal söpör. Hideg a kora tavaszi reggel, a nap nem melegít, és ő egész éjjel virrasztott, lehunyt szemmel hallgatódzott. Két fegyveres civil fasiszta jött még este, most is ott vannak a lakásában, és érzi, hogy figyelik. Derékig látják a pinceablakból, és ha kicsit eltávolodna, rögtön észrevennék.

Más napokon a felesége végzi a söprést, ő ilyenkor már a gyárban van, ott a vasúti töltésen túl. De ma megtiltották neki, hogy elmenjen hazulról, mit bánják azok, ha elveszti a kenyerét. És senkivel se szabad beszélnie. Nincs is kivel. Talán a házmester az ötösből, aki szintén söpröget?... Lehet, hogy az küldte rá a két ellenséget. Ma jó reggelt se mondtak egymásnak. Minek is? Majd az lesz a jó reggel, ami rossz-reggel lesz a másiknak... Mit csináljon, ha az, akit odabenn várnak, épp most jön ide? Jelt ad? Az első golyó őt éri. Nem ad jelt? Hagyja, hogy kelepcébe kerüljön? Ezt nem szabad és nem is lehet. Eléjefut, és együtt menekülnek? A felesége és a gyereke fizet meg érte... Didereg, siet a söpréssel, és örül, hogy már visszamehet - legyen, ami lesz.

Az, akit a házmesterlakásban várnak, már két napja ott van a házban. A második emeleten, az özvegy trafikosné lakásában. Az özvegyasszony diákfiával egy térképet nézeget, a térképen azt az utcát, ahol vannak.

Az utca, látják, majdnem párhuzamosan halad a körvasúttal, és ott keresztezi, ahol az jobbra, észak felé fordul. Csak a vasútvonalon kellene átjutni, azon túl vannak a gyárak, viskók, bérkaszárnyák, reves deszkakerítések, telkek és az élet. - Legjobb volna itt - mutatja a térképen a diák. - Üres telkek, bozót. Innen körülbelül nyolcszáz méter...

Reggel nyolc óra. Az északra néző házak alatt keskeny árnyékszalag fekszik. A napfényes utcán hivatalnokok mennek, fényesre ült és kikefélt ruhákban, csillogó cipőben, a villamosmegálló felé. A kályhásmester kis házából, a nyolcasból, irodába megy a nagylány. Gépírónő. A leendő nyári divatban libeg a hűvös utcán.

A szemben levő kilences házból, az első emeletről az öreg doktor megy külvárosi betegeihez, fekete, hosszúkás kistáska a kezében. Kopasz fejebúbján megcsillan a napsugár.

Az északi házak félig beárnyékolják az utcát. A mamák és háziasszonyok befejezték a takarítást. A szellőző ágyneműt leszedték a nyitott ablakból. Most piacra mennek. Sietni nem kell. Az ebédet csak melegítik, estefelére főznek majd, mikor az egész család otthon eszik.

A doktor bácsi azonban hazajár ebédelni. Ebéd után egy félórát szundikál. Kell is, éjjel sokszor felköltik álmából. Ő az egyetlen, aki nem ijed meg, ha éjjel becsöngetnek a lakására. Hozzászokott, őt beteghez hívják.

Az iskolából hazatérő gyerekek az utca közepén rongylabdával futballoznak.

A huszonkettő háromemeletes. A klarinétos is felébredt. Először, mint mindig, az éjjeli-szekrényen fekvő karórájára néz. De az óra áll; már megint elfelejtette felhúzni. Feltérdel az ágyban, félrehajtja a függönyt, és kinéz a szembenlevő házra. Az árnyékok már hosszúak, a gyárakból, irodákból jönnek az emberek. Ideje felkelni. Kimegy a konyhába, és a csap alá tartja a fejét.

Este nyolc óra. A klarinétos a villamoshoz megy.

A házakban vacsoráznak.

Csak a hármas szám házmesterlakásában nincs vacsora. Az asszonyt se engedték kimenni, se a piacra, se a boltba. Az egyik látogató konzervet eszik nagy bicskával, kenyér nélkül. A másik alszik, a család ágyán.

Az özvegy trafikosné hazajött.

- Mama, menjen le a házmesterékhez. Mi azalatt...

- Mit mondjak? Hogy mért jöttem?

- Kérjen sót vagy valamit, ami eszébe jut.

A házmesterné beengedi az özvegyasszonyt. Erre a pillanatra várt, és most nyomja le a kapu kilincsét az üldözött. De innentől nem jó a számítás. Az özvegy trafikosné úgy remeg, hogy az üldöző felkölti a társát.

Már sötét van. A pirosan izzó villanykörték csak mélyebbre sötétítik a bokrok árnyékát.

- Állj!

Az üldözött egy ugrással átveti magát az előkert kerítésén, és eltűnik a bokrok közt.

De ahol ő eltűnt most fordul be valaki a sarkon. A doktor bácsi...

- Állj.

Az öreg doktor tudja, hogy a kiáltás nem neki szól. Mert hisz ő arrafelé megy, ahonnan kiáltanak. Ő vacsorázni jön. Elkésett, sok a beteg így tavasszal.

Még hallja a száraz durranást. Aztán ott fekszik a járdán, ahol annyiszor ment, annyi éven át.

Az üldöző odamegy. Lábával megfordítja a testet. Sejti, hogy nem az, akit keresett. De mindegy... Visszatér a házmesterlakásba.

- Merre van itt a közelben telefon?

- Az orvosnál. Kilenc szám első emelet, balra.

Néhány ijedt lakó gyülekezik a halott körül. Mindnyájan ismerik, de nem mernek szólni.

Az üldöző felmegy a doktor lakásába. - Hivatalos ügy. Telefonálni akarok.

- Kérem.

- „A huszonkilences számú ház előtt.”

- „Igen! Bevonulhatunk?”

...

- „Igenis.”

Az üldözött odament a bámészkodók közé. Mikor a mentőautó lefékez, mindenki elsetten-kedik. Az üldözött is.

Nem mehet a telkekig, ahol alkalmasabb volna a vasúti töltéshez jutni. Az első keresztutcát választja. De lassan, ráérősen megy. Minden izgalma elfogyott, kiapadt, kiszikkadt.

A halottat elvitték.

A két üldöző megy az utcán. Saját lépéseik kopogásától félnek. Minden bokorra ráfogják pisztolyukat. A gyilkos belelő egy bokorba.

A sötét ablakok mögött didergő emberek nézik az embertelen utcát.

A durranás után megint csend. Fekete, csillagtalan éj szorítja a föld torkát.

Az ötös ház házmestere pakol. Őt fogják okolni a doktor haláláért. Ha fordul a dolog, eljönnek érte. Ez biztos. A hármas: számban tudják...

Az öreg trafikosné a diák holmiját pakolja. Kicsi csomagot, hogy ne legyen feltűnő.

A kályhásmester lánya hisztérikusan zokog. „A doktor bácsi. Nem megyek, nem megyek, soha többé, ki nem megyek oda, ahol..."

Valahol távol egyetlen durranás, aztán csend. A sötétség lepecsételte az utcát.

A harmincnégyes házban egy fiatal férfi öleli magához a párját. Mintha sohase akarnának egymástól elszakadni. - Egyetlenem - sóhajt a férfi. - Egyetlenem - sóhajt a nő. A könnyeik folynak egymásra és egymásba. Ilyen borzalmak között szent az egymásba fonódó közelség.

A bokrok sötétek. A villanyfények csak sötétítenek. A sötétség nyugodtan várja, míg a hajnal születése megnyitja az ég testét.

- És ha gyerekünk lesz? - kérdi a fiatalasszony.

A férfi szomorúan lehajtja a fejét.

A doktor bácsi öreg kis felesége nyugodtan aszik. Csak éjfélig várt. A telefonálást nem is hallgatta. Nem először alszik egyedül. „Jobb is, ha csak reggel jön haza... ilyen nyugtalan időkben..."

Süt a nap. A keletről nyugatra húzódó utcán nincs árnyék.

ÖRÖKKÉVALÓSÁG

Sallai Imre emlékére

A villamosok még járnak? Vagy már hajnal van, és az első villamos sikít a fordulónál? Akkor munkásokkal van tele...

Kívül piros téglafala van ennek az épületnek, ennek a börtönnek, hosszú téglafal, soká megy mellette a villamos. Gondolnak-e ránk? Ha most rám gondolnak, akkor jó...

Én végeztem. Ők újra kezdik, ők folytatják. Egész új munkásrétegeket ráz fel ez az esemény, az egész országot. Különösen, ha felakasztanak. Fiatal, mulatós legények, öreg családapák, senyvedt, gyereknyúzta anyák gondolkoznak azon, hogy mért vagyok itt. Egy jó röpiratot adnék most ki... Megtalálják-e a fiúk a papírt?... Eh! Képzelődés! Nélkülem is megy majd a dolog. Éppen olyan jól végzik, mintha ott volnék...

Kicsit fel kellene támasztani a lábam, ha így lelóg, jobban fáj. A vér odatódul... Talán két nap múlva, nem érzek már semmit... Nagyon jó lesz... Talán most már abbahagyják a verést. Úgyse érnek el semmit... Vagy annál dühösebbek, szégyellik magukat, hogy nem bírnak megtörni, így hamarább végzünk... Érdemes volna félnem ezért a pár napért? S a tárgyalásra nem visznek összeverve. Ennyire még félnek a nyilvánosságtól. Csak már lenne meg a tárgyalás.

Várni. Várni. Várni. Az éjjel már nem jön senki. Csak az ügyeletes őrszemek döngenek a folyosón. Vagy talán a kapitány jön megint civilben. Tejet adat, hogy beszéljek. Micsoda züllött fráter. Élvez és szégyenkezik. Én nyugodt maradok.

Várni!...

Miféle állomás ez?...

Utolsó állomás!

Megfélemlíteni a pártot?

A párt nem tud félni. Én se félek...

Azt akarják tudni, hol a nyomda.

Jó, hogy én nem is tudom. Ezt jól csináltuk. Mindig mondtam: mindenki csak annyit akarjon tudni, amennyi elkerülhetetlenül szükséges. A többi csak kölönc. A többire csak a spicli kíváncsi...

A Vitág is azért volt gyanús... Így nem kell félnem, hogy valamit mondok, ha félájultan fekszem is... Néha beszélek álmomban. De Mariska azt mondta, egy szót se értett belőle. Meghalni is összeszorított ajakkal kell. Csak azt mondani, amit én akarok. Ami jelszava a pártnak, búcsú és útmutatás.

„Jogom van agitálni." Ez az ingadozókat bátorítja. „Nem voltam vezető funkcionárius." Ez az ő örömüket rontja.

Nyugalom. Nyugalom. Ki lehet nyugodtabb ebben az országban, mint én!

Minden utazásnál az állomáson való várakozás a legrosszabb. Bolond, aki a várakozást meg akarja hosszabbítani. Ez az ő fogásuk, de most már abbahagyják. Az én idegeim jók. Az orvosszakértő ezt azért állapította meg, mert különben nem ítélhetnének el. Még igazat is mondanak, ha érdekük kívánja. Ilyen tételeket Feri tudna szépen kifejezni...

Jól tartottam magam. Az elvtársak meg lesznek elégedve.

Fontos ez? Vagy meghalok és slussz! Eh!...

Meghalok, és semmi se fontos? Vagy: meghalok, és a halál nem fontos? A halál is hasznos. A tételt, amit az életem leírt, most vörös téntával húzom alá. Tíz év, míg a forradalom kiszabadít. Vagy csak két év? A tempó egyre gyorsul. Az is lehet, hogy tizenöt. A tárgyalás után lehetne könyveket kapni. Legalábbis technikai könyveket... Egy nagy üzemet vezetni... mocsarat lecsapolni... sivatagot szőlőlugasokkal beültetni...

Villamos sivít! Ez már a hajnali villamos? Persze.

Villamossal ki lehet menni a zöldbe. Kirándulásnál a zsíros papirost nem szabad eldobni. Az erdőnek tisztának kell maradni... Villamossal a vasúthoz. A vasúton Moszkvába. Moszkvából a Krímbe. Rövidesen megérik ott a szőlő. Itt nálunk két héttel később kezdődik a szüret... Mariska, drága...

Zárt tárgyalás lesz. De a lapok tudósítani fognak.

Tárgyalás és ítéletvégrehajtás összesen huszonnégy óra.

Biztos éjjel végeznek ki, és reggelre már a kész eseményeket hozzák a lapok. Vagy kérkedni akarnak, hogy van merszük akasztani? Ők maguk olyan válságosnak látják a helyzetüket, hogy demonstrálni akarnak. Akkor mi lebecsültük a válság mélységét.

Ha minket felakasztanak, az politikailag jó jel. Félemlíteni akarnak és földindulást aratnak. Nem én félek, hanem ők.

A párt él. Érdemes volt.

A nyomda megvan. Érdemes volt.

A falvak kiássák az elásott fegyvereket. Már nem bitang a kommunista.

A párt jó. A szájhősök elpárologtak... A „nyugodt Sanyi” ezt jól csinálta. S neveltünk utódot... Érdemes volt.

Érdemes volt!

A szerelő Gyuszi lesz a legjobb ifi.

A sejtek se rosszak. Népszaváék nemhiába dühöngenek. Jó munkát végeztünk.

És a bitófánál... Mennyi idő marad? Fél percnyi csend. Három jelszót adok: Proletárdiktatúra! Kommunista Internacionálé! Szovjetunió!

Ki kell számítani pontosan. Talán az öreg főfoglár meg is mondja, mennyi időm lesz. Utolsó kívánság helyett ezt kérem.

„Siralomház...”

Ki sír?

Meg fognak siratni, de nem én sírok. „Sír, mint a záporeső.” Furcsa szavak. A záporeső szép. A fű illatos. És minden úgy lesz, ahogy akartam.

Állomás rossz. Út jó. Az út az jó. A halálom fokozza életem tetteinek erejét. Pontosan fogalmazni! Ez erőt ad élni és halni. Tizennyolc óta vagyunk kíméletlen jóratörekvők, akik úgy szeretik az életet, hogy meg is tudnak érte halni... A Pista Moszkvában van. Gyuszi? Lehet, hogy itt jár a közelemben a vörös téglafalnál. András elesett a fronton, János meghalt munka

közben, Péter az nem fejlődött, Mariska a feleségem volt. Biztos sokat tanul, és most ideges a hírek miatt. Csacsiság, elvtársnő! Nézzen ide: milyen nyugodt vagyok!...

A bányász megfullad a tárnában. Rakodómunkásra ráesik a láda. A fűtőt szétmarja a gőz. Mi is az, meghalni? Milyen szívesen cserélne velem az a bányász, aki mögött felrobbant a tárna. Meghalni nem nehéz, mint ahogy a kőnek nem nehéz lehullni. És ezért az életért, ami élnem adatott, nem nagy ár a halál. Ez az utolsó mondat különben nem is helyes. Mi az, hogy „adatott" és mi az, hogy „ár"?... Ha szökni lehetne... Az éppúgy hasznos volna és lelkesítene, mint a halálom. Megint másképp, de a pártnak használna.

Mit írhat ma a *Pravda*?

A széntermelést kell fokozni. Ez most a fontos. Szállítást gyorsítani, rendezni.

Mi marad minden csákányütés nyomán? Örökkévalóság? Valóság, örökké.

A hivatásos forradalmár üzemi balesete, ha elfogják, felakasztják. És sokkal több ideje van elkészülni a halálra, mint a bányásznak.

Tizennyolc évvel ezelőtt kezdődött a háború. Tizennyolc évig kíméletlen jóra törekvő voltam. Ez marad. Minden kicsinyes lehull. Jó forradalmár voltam. Megemlékeznek rólam.

Fontos?

Nekem nem fontos. De azoknak, akik megemlékeznek, igen.

„Siralomház." Nekem nem siralom háza. De jó azoknak, akik bosszút állnak értem, mert fel fognak szabadulni. Értelem van az életben és a halálban. És az életem értelmét nem tudják elvenni tőlem.

Ha most lehunyom a szemem, azt látom, akit akarok, ott járok, ahol akarok. De nem is kell a szemem lehunyni... Tudom, amit tudok.

Ez aztán nem lesz?... A test egysége felbomlik. De hogy az „rossz" volna? Erős voltam. De nemcsak én. A legfiatalabb ifjúmunkás is derekasan tartotta magát.

Egy kicsit mindig büszke voltam, hogy hajlíthatatlan vagyok. Ez most jó volt. Könnyebbé tette ezeket a napokat. Nyugalom az ellenség előtt.

A címeket lenyeltem. Ezekről Vitág nem tudott.

Hogy szégyenli magát a piszok. Öt is elítélik egy-két évre, hogy mint spiclit konzerválják. De kinn már biztos észrevették, hogy csak ő irányíthatta Feri után a rendőröket... Jó, hogy olyan gondosan széjjel választottam a működő szerveket.

A Vitág buta fejében szégyen, megbánás és káröröm vitáznak. Igyekszik bizonyítani, hogy neki jó, mert él, nekem rossz, mert meghalok.

De meghalni könnyű, úgy élni nehéz. Én most is életpárti vagyok... Hadd lássák, hogy hal meg egy kommunista, régi, tizennyolcas párttag.

Nem hiúság ez. Így a legkönnyebb. Élni nem lehetne, ha nem tudnék bátran halni.

Bátran?

Egész egyszerű. Ahogy a pártnak kell, ahogy nekem kell, ahogy élni muszáj. Most pedig aludni fogok.

Holnap délelőtt megfogalmazom, mondatonként, a perbeszédet. Pontosan. Egy szélesebb fogalmazást, ha hagynak beszélni. Egy sűrítettet, ha az időt korlátozzák. Aztán a jelszavak a bitófa alatt. Ez délelőtt. Délután pihenés, hogy az idegek jók legyenek.

Most a-lud-ni... A villamosok már sűrűbben járnak...

Három óra alvás elég. A per előtti éjjel pedig kényelmesen kialszom magam... Aztán pedig minden megy tovább... A Krímben már bevégezték az aratást...

IGÉZŐ

ÚT ÉPÜL

Csuklyás, durva viharkabát, térden felül érő csizmák, hátizsák, a kalapon szúnyogháló, a kezükben balta, így megy előre három férfi a rengetegben. Az egyik meglett korú, szakállas, a másik fiatal, jól megtermett, szemüveges; mérőeszközöket is visznek. A harmadik a piros-fehérre csíkozott léceket cipeli. Ő megy elöl.

Bozóton törnek át, mocsárban gázolnak, patak felett ledőlt fán kúsznak, lélekvesztő viszi őket át a folyón, vagy gyorsan összeácsolt tutaj.

Mérnek és jeleket vágnak a fák oldalába. Mikor a műszert forgatják, és a harmadik a lécet tartja, a balta hátul az övükben van. Aztán újra a kezükbe veszik, és rójják a jeleket. Amerre jártak, gyantát könnyeznek bevágott oldalukból a sötét és mézszínű törzsek.

Csizmájuk nyomán szúnyog bolydul fel a fűből. Ha vállukághoz súrlódik, felhőként rajzik a muslica, és ellepi őket, utat talál a szúnyogháló alá, befurakszik a szemük sarkába, a orrcimpákba, az ingbe. Csípések fájdalma, a felvakart csípésekbe szivárgó izzadság és könnyek sója égeti őket.

Ingerültek, piszkosak, borostás szakállukban szétmázolt kínzóik vére a sajátjukkal keveredik. Ha valamelyikük eltűnik a bozótban: huhogással keresik. Ha előkerül: káromkodással fogadják. A kettő, aki mér, bugris káromkodással irányítja finom műszerét, a harmadik toporzékolva tartja a léceket. Azt lehetne hinni, hogy mindjárt egymásnak esnek. Kicserzett arcuk haragba torzul, hangjukat felemelik vagy dörmögésre mélyítik - többnek akarnak látszani és keményebbnek, mint igazi valójuk.

Este, mikor az erdő gyorsan elsötétül, földre dobják a hátizsákot. Újra dolgoznak a fejszék. Tábortűzhöz való fát kell vágni.

Fellobog a tűz, bográcsot kerül a tűz fölé, és mire a vacsora megfő, a megtett út nagysága kisebbíti a fáradtságot.

Megvacsoráznak. A legidősebb fényképeket vesz elő a tárcájából: - A gyermekeim.

Aztán a fiatal, szemüveges mutat egy képet: - A mama.

Várják, hogy a harmadik is mutasson valamit, de nála nincs kép, és ezért csak bólogat. - Ideje lefeküdni - mondja.

A fiatal, mintha csak erre várt volna, a hátizsákjából kicibálja a szvetterét, belebújik, és gyorsan lefekszik a tűz mellé.

De a vezető, aki egész nap a léceket vitte, felállítja: így nem lesz jó!

Felveszi a baltát, minden csapással széles tenyerű fenyőgallyat vág, s odacipeli őket a tűzhöz.

Egy doronggal kétfelé tolja a tűzrakást, az egyik fenyőgallyal oldalra söpri a maradék parazsat. A tűz régi helyére ágyazza a gallyakat, és pokrócot terít fölébük.

- Gyorsan levetkőzni.

A ruhákból vánkos készül. Két takaró és három viharkabát felülre kerül, és a három ember a közös takarók alatt egymáshoz húzódik.

- Idevalósi? - kérdi az idősebb.

- Nem.

- Aranyásó? - érdeklődik a szemüveges fiatal.

- Szerettem volna lenni.

- Vadász? - kérdezősködik tovább.

- Az is.

- Mi az, hogy az is?

- Az is szerettem volna lenni.

- És ha szabad kérdeznem - szólal meg az öregebbik -, mi a tulajdonképpeni foglalkozása?

- Pék.

- És most miért jár itt velünk?

- Mert a péknek mindig hideg a lába, a feje meg mindig forró.

- És tényleg Nekeresdinek hívják?

- Nekeresd!

Elhallgattak. A volt pék még felkel, megrakja a két tüzet, újra lefekszik. Elfészkelődnek, egymáshoz bújnak. Arcuk kisimul, elalusznak.

Harmatos, nyirkos hajnal. Dideregve ébrednek, fáradtak. Gyorsan fészkelődnek, eloltják a tüzet, mogorván indulnak. Csontok, papírok maradnak a táborozás helyén, a fejszecsapások hangja egyre távolodik. Hangyák veszik birtokukba az elhagyott táborhelyet. Ellepik, megtisztítják, láthatatlanná teszik az emberek nyomát. Csak a fákon könnyeznek a gyantasíró jelek.

Sok ember jön a gyantát könnyező jelek nyomán.

Fűrészek sírnak, fejszék perlekednek, szálfák sóhajtanak, és elestükben rettenetes döngessél csapnak a földre, melyen nyugtuk volt, míg éltek. Vadak menekülnek. Talicskák nyikorognak. Kövek gurulnak.

Izzad a sok ember a nyári szélcsend forróságában.

Izzad télen. A lába szinte lefagy, az inge egy csurom, arcán olvad a hóvíz. Ha megáll, jégcsapok nőnek az orrlikán, borostás arca megderesedik, és rögtön didereg az egész ember. Nem pihenhet. Lihegve, torokban ugráló szívvel is forgatni kell a fejszét, húzni a talicskát.

Izzad tavasszal is, mikor a gyantától megragad a fában a fűrész, és bő, jéghideg levet ereszt a nyírfa, melyből folyton folyvást inni kell.

Izzad ősszel, mikor szakadatlanul gázolja a nehéz sarat, és eső rohasztja a ruháját.

Ledőlő fa, veszte pillanatában bosszúállón visszarúgtat, gerinc péppé mállik, lábszárcsont roppan.

Leütött ág messze röpül... rezegve megáll egy homlok közepében.

De sok az ember, mint a hangya, és elég egy zápor, hogy elmossa a vért, elég egy cigaretta füstje, hogy elfújja a félelmet, elég egy pohár ital, hogy elvigye a bért.

Ledőlő fák fájdalmas dobbanását túldübörgi a robbantások földrengetése.

A fehér jelű fák már békésen feküsznek az irtás szélén; a föld hajzatába csíkot nyírt egy roppant hajnyírógép. Hosszú nyom látszik: völgynek le és dombra fel. A készülő utat suta, féloldalas fák szegélyezik. Testvéreiket elvesztették, lemeztelenedtek. Ág, zöld levél csak a legtetejükön van.

Ekszkavátor nyírja a földet. A tönkökre kő és kavics hullik. Simul az út, kupacokat borotvál a gép, és mélyedéseket tölt.

Az útépítők teste tetűk tanyája. Mintha a semmiből született volna, de csak a vértől szaporodnak. És este az emberek, ahelyett hogy lepihenhetnének, köveket tüzesítenek, és azokon pörkölik kínzóikat. Mintha boszorkányokat égetnének: vad kéjjel lesik, hogyan pattog a megégett rovar, és káromkodással imádkoznak. A volt pék esténként hajnyíró géppel vágja a hajat és szakállt. Csak ezután fekhetnek le nyugodtan, és alszanak az emberek, és ekkor látszik rajtuk, hogy mindnyájukat anya szülte.

Az útépítők tábortüzeiből tűzkígyók kúsznak földhöz lapulva a száraz, őszről maradt fűben. Aztán felágaskodnak, és égig érő oszlopokként égnek ezrével a fák; egymásra dőltükkel a láng még magasabbra csap. Tűz ropogása, fák omlása túlharsog mindent, amit ember művel.

A pék kezében balta és letört ág. Ő és mindenki csapkodja, agyonveri maga körül a földön kúszó tüzet. A lángok ellen futóárkot ásnak. Távolodik a tűz, mely vadat, madarat kerget maga előtt. Az út mentén megfeketedett, elnémult az erdő.

Konyhák és fertőtlenítők, kórházsátrak és orvosok jönnek az elkészült útszakaszon az irtók és építők nyomában. És felcserek, ápolónők, takarítónők, szakácsok.

A tetvek mikroszkóp alá kerülnek: képük ördögibb, mint szent Antal megkísértőié, pokolibb minden víziónál. A sebesülteket gyógyítják; kinek a lábát törte a fa - fából kap mankót.

Mély fundamentumot ás ki a gép - az út mentén, a kiégett erdő helyén város épül és gyár. A sátrak és tábori konyhák továbbvonulnak a továbbépített úton.

De ott, ahol most a pék jár, még fákat döntenek, és az egyik fa őt üti le. Hordágyon hozza ki két társa az erdőből, kocsira teszik, aztán autóba fektetik. A már kész úton az autó az épülő város kórházába viszi.

Botra támaszkodva jár a rokkant az új városban. Suta, féloldalas, mint a fák, melyek az első rohamot túlélték.

A házak kőből épülnek, piros téglából, és szürkezöld cementből, a tetőzet gerendáit teherkocsik hozzák. Az utcán gödrök, pocsolyák, emberpiszoktól bűzlő téglarakások, ragadós agyag. Kocsmaajtó nyílik, kiáltozás. Késsel a kezében rohan egy részeg. Ijedt szemű asszony szalad, síró gyereket rángat maga után...

A városon túl is kietlenség. Ahol megmaradt egy-egy zöld sziget, melyet a tűztől megvédett mocsár, patak, kövek, ott tolvaj módjára fűrészelik az új lakosok a fát, és magas tönköt hagynak, hogy ne kelljen meggörnyedni. A tönkökön vad fattyúhajtások nőnek. A kis fenyőknek letörik a tetejét: nekik karácsonyra kell, de a kis fenyő ezután már csak két ágra válva, görcsbe hajolva nőhet tovább. Csak messzi, nagyon messzi kéklenek igazi erdők, ahová a rokkant nem jut el. Ott sudár fák élnek, virágok és tipratlan tisztások, pázsit a patak partján.

Madár sincs a városban. Szúnyogok felhői emelkednek a pocsolyákból egyre sokasodva és mind bátrabban. Jóllaknak a vérrel, szaporodnak, és mert a sasok eltűntek, ők a levegőég urai.

A beteg visszakocog a kórházba, ahol most egy szúnyog kerül a mikroszkóp alá: a szúnyog még szörnyűbb, mint a tetű.

A gödröket feltöltik, a pocsolyákat beszórják homokkal. Egyenletesek lesznek az utcák, és se fa, se fű; még az árokparti gaz is eltűnik. De az emberek örülnek a kietlenségnek; ettől kevesebb lesz a szúnyog.

A rokkant egy pékműhelybe megy. Munkát akar.

De alig áll be a pékműhely gödrébe, a kemence elé, elszédül, elesik.

- Majd az eladásnál - mondja a műhely vezetője, és a volt pék bólint.

Egy papírt adnak a kezébe és ceruzát. Számolja a kiadott zsemléket és kenyereket: a kéz, mely fejszéhez szokott, ügyetlenül rója papírra a számokat.

A pékség egylovas kocsija hordja a kenyeret a városban, ahol az utcán nincs más, mint oszlopok és drótok.

De az ablakokban már virágok hivalkodnak, színes papírral díszített cserepekben. Elöl muskátlik, mögöttük zsíros, zöld, fénylő fikuszok. Asszonyok tisztítják ünneplő-csillogóra az ablakokat. A mozgó ablaktáblákról arányló fények ugrálnak cikázva a kietlen utcára.

Három ember megy valahol a rengetegben. Baltájuk jeleket vág; a fák gyantát könnyeznek. Két ismeretlen és a szemüveges, aki már kissé testes lett. Esti pihenőre készülnek. A szemüveges rászól kísérőire:

- Ejnye, zöldfülűek! Hozzatok szép, széles tenyerű ágakat. Nézzétek: én hogyan csinálom! - És úgy, ahogy a volt péktől tanulta, kettéosztja a tüzet. Elsepri a szenet és hamut, megágyaz a meleg földön.

A szakállas, öreg mérnök felkel íróasztala mellől, és búcsúzik útrakész, csizmás, viharkabátos fiától.

A rokkant számolja a zsemléket. Két legény rakta toronymagasra a pékség nagy kocsiját. Teherautó lisztet hoz: tetejéről veréb röppen a földre.

- Nini - nevetnek a legények. A volt pék is kijön a boltból.

Ebédszünet. Egy varróműhelyből lányok szaladnak ki az utcára, ahol verebek ugrálnak. A nagy zsinattól a verebek felrepülnek a tetők alá rakott fészkeikbe, a lányok a boltokba szaladnak.

A rokkant pék tréfálkozik a zsemlét vásárló lányokkal. Egyiknek a kezét is megfogja. A lány elhúzódik tőle; nevet és csodálkozik is. Kiszalad a boltból. A bolt előtt egy szép, fiatal legény várja: egy pilóta.

Már ünnepnapok is vannak, mikor tiszta ruhában járnak az utcán a férfiak is, és megemelik egymás előtt a sapkát.

A volt pék seregélydúcot eszkábál ebéd után. Létrát hoz, és felmászik egy sürgönyoszlopra. És míg ott fenn szegel, odalát a távoli kis faluba, ahol ő, lenhajú kisfiú, nyírfák közt csinált seregélynek házat.

Az első tavasszal még nem jött seregély a dúcba. Az új iskola udvarán a gyerekek fellazítják a földet, kiszedik belőle a vasat, követ, téglatörmeléket, a meszesgödör maradványait. Fiatal tanítónő áll közöttük: megszületik az első kertecske, az erdőirtók fiai és lányai elültetik az első fát.

A nagy út mentén fenyőfacsemetéket ültetnek, sűrűn, több sorba. Isten ments, nem szépség kedvéért. Hanem hogy élő fal védje hófúvástól az utat. Bajnak éppen nem baj, hogy ez szép is.

Fiatal házasok gyümölcsfákat ültetnek a házuk előtt. Termővé válik minden tenyérnyi hely. Emberkéz érint minden kis göröngyöt, emberszem simogat minden kis palántát. A víz öntözésre kell, a szemétből komposzt készül - alig győzik kivárni a lassan terméshozóvá hömpölygő időt.

Repkénytől szépülnek a házak falai, lakottságtól és emlékektől belül a lakások: nehéz napokban elsírt könnyektől, naplemente utáni várakozástól, búcsúzásoktól, találkozástól, megszeretett bútoroktól, levelektől és képektől, melyek egy-egy fiókban csendesen várják, hogy kézbe vegyék őket. A régi képek lassan sáfránysárgák lettek, de új képek érkeznek.

Három ember a dzsungelben csapkod a fejszéjével.

Egy kenyérfa alatt a szakállas mérnök fia fotografál... gyorsan odaszalad a gép elé, hogy ő is ott legyen a csoportban.

Egy fiatalember gép kormányánál ül, gépen, mely átviszi a levegőégen.

Jégtorlaszon áll a pilóta, az aki a varrólányra várt a bolt előtt.

Az új képek megérkeznek, és odakerülnek a régiek mellé. Bár a szakállas mérnök az íróasztalán helyezi el a fia képét. A varrólány a műhelyben mutatja barátnőinek a szép pilótát. A gép kormányánál ülő ifjú képét az anya nézi... már sötét a szoba, de a kép még mindig ott van a kezében, és a szeméből még mindig peregnek a könnyek.

Három ember útjelzőket állít kő és moha közt, ahol már fa se nől.

A volt péknek és az öreg mérnöknek postás hozza a nyugdíjat. Kinn az utcán találkoznak, az iskola kertjének kerítése előtt. Első termésüket ígérik a gyümölcsfák. A pék egy kihajló ágról leszed egy undok hernyót, széttiporja.

- Egy szép pillangóval kevesebb lesz.

A mérnök bólint.

Leülnek egy padra, sütkéreznek, beszélgetnek, nézik a fiatal fákat. És az első termést váró fiataloknál is messzebbre gondolnak. Tudják már, hogy nemcsak első termés lesz; a körtefákból egyszer majd aranyszínű sublód készül unokáknak és üköknek - a meggyfából illatos pipaszár, talán már jövőre... És tudják, hogy anya szült minden embert, anya szülte a méla szemű tehenet, anya a fát, anya az anyaföldet, tudják, hogy a meleg hamu fölé kell ágyazni az erdőben, és hogy virágágy kell a gyár elé.

A villanydróton fecskék ülnek.

KICSI, MÉRGES ÖREGÚR

Reggel, hat óra nulla perckor Andrián professzor belelépett a papucsába, és kiment megmosakodni. Ébresztőórára nem volt szüksége.

Hat óra tizenötkor a professzor húga, már szintén ősz hajú hajadon, behozta a fényesre vikszolt, fekete fűzőscipőt, az agyonkefélt öltönyt és a friss fehérneműt. Ő már öt előtt öt perccel felnyitotta volt szemét, és így várta ki azt az öt percet, mikor a vekker elkezd zörögni. Pont ötkor kelt.

Hat harminckor a professzor a vizes kefével rendbe kényszerített fehér hajjal, mosdástól kipirult arccal, frissen jött az ebédlőbe, ahova e pillanatban a másik ajtón, gőzölgő kávéval és a pirítástól szinte még égő kenyerekkel belépett a nővére.

Leültek reggelizni. A kávén és kenyéren kívül még sok mindenféle ennivaló volt az asztalon; a reggeli volt Andrián legfontosabb étkezése.

Pontban hétkor kilépett a ház kapuján. Jó időben, nyáron, a cipője és a sok viseléstől, üléstől és főképp a kefeműveletektől megkopott ruhája is fénylett. Rossz időben, mint ezen a februári napon, a galosnija és esernyője selyme „űzött" fényt - már amennyire valami fényleni tud ilyen korai, sötét, ködös levegőben. Tizenöt perc fürge gyaloglás után érkezett az intézethez, és felment a tanári szobába. Háromnegyed órája volt most, amit mint rendesen, valami dolgozat elolvasására fordított. Közben, anélkül hogy felnézett volna a füzetből, rövid utasításokat adott asszisztensének, a soron levő kísérletek előkészítésére.

Nyolc óra nulla perckor lépett a tanterembe. Szigorúan körülnézett, amire, elképzelése szerint, az elsőéveseknél feltétlenül szükség volt. Mikor a mindenféle mocorgás, sugdolódzás elnémult, elkezdte előadását az égi és földi testek mozgásának, forgásának, vonzásának törvényeiről és a törvényekről, melyek e mozgások szabályait megbontják, ezen, csak újabb kutatásokra ösztönző szabálytalanságokról. Nem volt könnyű Andrián professzor gondolatmenetét követni; ezt ő maga is tudta. De az volt a véleménye, hogy a diák inkább az első évben válasszon más pályát, jobb így, mintha csak tanulmányai befejezése előtt, az utolsó vizsgán jön rá, hogy nem való ő fizikusnak...

Nyolc óra negyvenötkor visszament tanári szobájába, hova néhány diák is követte. A diákok tudták, hogy ilyenkor, mindjárt az óra után szívesen kiegészíti a magyarázatát, barátságos és közlékeny.

Kilenc óra nulla perctől kilenc negyvenötig, tíz óra nullától tíz negyvenötig a harmad- és negyedéveseknek tartott előadást. Itt már nem mutatott szigorúságot, itt már személyes ismerősök közt érezte magát, fiúkkal, akikben utódját kereste. Egy új kérdés bevezetése itt már így kezdődött: „Mi, fizikusok..." Ezek az órák szinte frissítőleg hatottak az öregúrra.

De tizenegy előtt öt perccel, mikor a kisebbik laboratórium felé tartott, ahol kollokválók várták, a tantermen átmentében erős cigarettafüstöt észlelt a levegőben.

Arca kivörösödött. - Szemtelenség! Disznóság! - A széles vállú, de meglehetősen kistermetű Andrián vadul toporzékolni kezdett. Ettől a toporzékolástól jelentős mennyiségű por is keveredett a cigarettafüstbe.

A laboratóriumban ődöngő diákok, azok, akik cigarettáztak, és azok is, akik sose cigarettáznak, nyomban mind egy szálig eltűntek, még mielőtt Andrián valakinek az arcvonásait megjegyezhette volna.

A professzor már egyedül dühöngött, mikor berohant a pedellus, Gyuri bácsi. Menten kinyitotta a terem összes ablakait, letépte magáról kék kötényét és avval legyezte kifelé a füstöt. Gyuri bácsi ilyenkor mindig félt - uhh, ezek az átkozott cigarettázók -, hogy az öregurat egy ilyen dühroham közepette, ne adj Isten, megüti a guta. És akkor Gyuri bácsi nem a föllebbvalóját veszti el, hanem azt az embert, akivel negyven év óta együtt töltötte minden napjának több mint a felét, aki barátja volt, gyerekeinek keresztapja, aki mellett pedellusnak lenni értelmes ember számára dicsőséges hivatás.

A füst hamar elillant az ablakon, a professzor haragja még nem csillapodott. A tanterem kihűlt. Andrián professzor öt perc késéssel ment át a szomszédos laboratóriumba.

A kollokválásra várakozó diákok elernyedve, lemondóan kezdtek felelgetni - tudták, hogy aznap semmi értelme sincs izgulni. A legjobbik eset, ha az első kérdés után elkergeti őket Andrián. Mert ha nem, akkor jön a második kérdés és a harmadik, egyik nyakatekertebb mint a másik, míg végre kimondja a szokott és ismert szavakat:

- Majd akkor jöjjön kérem, ha valamit már megértett a fizikából.

A diák erre sietve abbahagyja a makogást, és megkönnyebbülve teszi be maga mögött az ajtót.

Az ilyen vizsgáztatást a diákok füstdühnek nevezték, némelyek „furor teutonicusnak", ami csak avval magyarázható, hogy a fizikusok nem tudnak latinul. De azt tudták a szemtelenek, hogy egy hét múlva újra jelentkezhetnek. S akkor az öreg úgy viselkedik, mint a kezesbárány. Aki csak valamit is tud, abból kicsalogatja az értelmes feleletet. Különben ez csak kollokvium. „A vizsgán mindig igazságos az öreg fiú." Persze, a vizsga napján maguk a diákok tartottak ügyeletet, hogy senki se merészeljen cigarettázni. Andrián professzor bogarait évtizedek óta számon tartották a diáknemzedékek.

Gyuri bácsi pedig, ilyen izgalom után gyorsan lement az intézet pincéjébe, és azonnal rágyújtott öblös cseréppipájára. Mert Gyuri bácsi nagyon pipás ember volt, de csak itt a pincében, úgyszólván a föld alatt. És míg pipált, arra gondolt, hogy a dohányzás se istennek, se rendes embernek nem tetsző, káros és megvetésre méltó szenvedély, de hát őrajta már semmi se segíthet.

Végezvén a pipálással, újra felmászott az emeletre, ellenőrizni. Ne adj Isten, hogy cigarettázzon valami semmirekellő. Mert avval aztán ő bánik el, mert ő tud csak igazán mérges lenni. Andrián professzor arca kivörösödött, de ha Gyuri bácsi kiabált, azt még a szomszédos épületekben is hallották. És az ő arca nem vörös lett, mint professzoré, hanem lilássötét, mint az őszi szőlőlevél vagy a kadarka, amit néhanapján, inkább ünnepkor, keresztelőkor ivott. Mert köznapon, persze, nem mindennap, csak az átlátszó törkölyt, a „felsőfokú" jó italt kedvelte.

Pont tizenkettőkor a professzor kilépett az intézet kapuján. Savószínű köd takarta el a napot, mégis jólesett a tizenöt perces gyaloglás. Mikor bejött az előszobába, a nővére már hozta a leveses tálat. Az ebéddel gyorsan végeztek.

Fél egytől fél kettőig ijesztő hangok hallatszottak a dolgozószobából, a professzor ebéd utáni horkolásának harcias kürtjelei. De két órakor, lám, már újra az utcán van: az alvástól kissé gyűrött arccal, de jókedvűen siet az intézetbe.

Délután nem tanított. A tanári szoba mellett levő „saját" laboratóriumában foglalatoskodott, ahol kizárólag Gyuri bácsi segítségét vette igénybe. A pedellus már negyven éve segített ezekben a munkákban. Andrián minden mozdulatát szavak nélkül is megértette. De értette a kísérletek célját is, és ebből, persze titokban, elég szép mellékkeresetre tett szert, kísérlet-kurzusokat tartott az elsőéveseknek. A professzor időnként magára hagyta Gyuri bácsit, átment a

szomszédos laboratóriumokba, megnézte az asszisztensek és diákok munkáját. Gyuri bácsi tudta, mit kell mutatni a műszereknek, mire kell figyelni.

A hazaérkezés ideje nem volt szigorúan, pontos időhöz rögzítve. Ámbár a húgával való megállapodás szerint hét órakor kellett volna haza érkezni, megesett, hogy nyolckor, fél kilenckor vagy még később jött ki az intézetből. Eznap is fél kilenc volt, mire hazavetődött.

- Hol mászkálsz te éjnek évadján? - fogadta az aggszűz.

A professzor nem felelt. Felvette házikabátját és otthoni kis, fekete selyemsapkáját, mely bizonyos tanári körök babonája szerint a meghűléstől óvja a fejet. Nem felelni, ez volt a veszekedés felső foka. Az alsóbb fok az volt, ha durcásan morgott...

Ellenben mikor húga számtalan macskáinak egyike a lába alá került, az öregúr alaposan megijedt az ismeretlen forrásból származó szörnyű sivítástól. Evvel kezdődött a professzori lakásban nem is ritka lárma. Andrián földhöz vágta a meghűléstől óvó sapkát, oda, amerre a macska elbújt.

- Kidobom! Ki én! Az ablakon szórom ki mind a kilenc macskádat. Mind a kilencet, mind a tizenkettőt, nyolcvannégyet, száztizenhatot.

- Dobj ki mindjárt engem is - pergett a szintén nem ismeretlen felelet. - Vagy legelőször engem. Igen, így lesz a legjobb!

- Ostoba, esztelen vénlány!

- Zsarnok! Szívtelen! Ki az oka, hogy vénlány maradtam? Talán nem volt elég kérőm? Kérőm nem volt? Csakhogy én bolond teremtés, egész életemben csak a te cseléded voltam, a te piszkodat mostam, a piszkot takarítottam utánad. Na, dobj ki! Dobj ki. Így lesz a legjobb, és nagyon méltó hozzád!

Mire idáig jutott, az öregúr már megbánta hevességét. Békésen felszedte a szoba sarkába repült házisapkáját, és a tányérkába, melyet az ismert helyről, a dívány alól kellett előhúzni, tejet öntött.

- Cicu, Cicu - hívogatta a szekrény alól figyelő macskát. Aztán kézen fogta a még mindig szipogó, a sírástól megcsúnyult öreg leányt, és odavezette az asztalhoz.

- Talán üljünk le teázni, ha nincs ellene kifogásod.

Teázás és vacsora közben húga tudatta vele a világ dolgait. - Ma nem volt tojás a piacon.

- Érthetetlen, teljesen érthetetlen!

- Hát honnan is legyen, februárban, ilyen hidegben? Meszeset én nem veszek.

- No persze, igen.

- Tej se volt.

- No persze, februárban, ilyen hidegben...

- Februárban! Még csak ez kellene! Akkor mi legyen márciusban, áprilisban. Takarmánynak még kell lenni bőviben.

- Takarmánynak? No persze. Még bőviben kell, hogy legyen. Mikor is kezdik kihajtani a teheneket, úgy értem, a legelőre?

- Mikor hogyan. De a közmondás így tartja: „Májusban, széna legyen a jászolban, te meg ülj a kályhánál, nyugodtan."

- Valóban, ezt odahaza, gyerekkorunkban sokszor hallottuk. „Májusban...” Milyen jó, hogy te még emlékszel rá. „Májusban” - ismételte kissé bizonytalanul - „szénát tégy a jászolba és ülj a kályhánál nyugodtan.” Anyánk szokta mondani...

Vacsora után homlokon csókolta a húgát. - Én még egy kicsit...

- Csak menj.

- Te már olvastad az újságot? - kérdezte és visszafordult.

- Természetesen.

- No, akkor kérlek, add ide, én is átnézem.

Az újsággal a kezében átment a szobájába, leült a fotelba. De tíz perc múlva félretette az újságot, és átült íróasztalához. Elővett a fiókból egy zöld mappát és mindenféle számokkal és képletekkel teleírt papírokat. Kirakta maga elé. Éjfél után egy óra volt, mikor Andrián abbahagyta a munkát, gondosan elrendezte és a fiókba tette az írásokat.

Öt órai alvás és ebéd után az egy óra elég is volt az öregúrnak. Igaz, a gyűléseken néha, ha mégiscsak rábírták, hogy eljöjjön, megesett, hogy elszundított. És ha ilyenkor hirtelen felköltötték, megtörtént, hogy azonnal tapsolni kezdett, gondolván, hogy elérkezett a várva várt hazamenés örömteli pillanata. Vagy felemelte a kezét, annak jeléül, hogy ő is arra szavaz, akire a többiek. De lehet, hogy ez s főképp az utóbbi, nem is volt igaz. Lehet, hogy csak a diákjai találták ki és terjesztették mulatságból.

A gyűléseken, mi tagadás, néha elaludt. Templomba a régi világban se járt. Ha a húga az Úr végtelen hatalmára fordította (immár mind ritkábban) a szót, és arra, hogy mindennek oka és kezdete Isten végtelen bölcsességében keresendő, Andrián rendszerint csak ennyit felelt: „Nem az én szakmámba tartozik. Én fizikus vagyok.” Az ilyen viták simábban folytak le, mint a macskahistóriák. A közügyekre vonatkozóan is kevés volt a mondanivalója. Családot, közügyeket és sok egyebet is a munkája helyettesített és az a néhány jóeszű diák, amilyen minden évben akadt, akikkel szívesen elbeszélgetett, akiket szeretett. Sok ilyen diákjából lett az évek folyamán tanító és tudós, sokan alapítottak közülük családot, serénykedtek közügyekben, szóval elvégezték azt is, amire neki nem volt ideje és képessége. Némelyik persze olyan lett, mint ő: agglegény, gyorsan fölfortyanó, gyorsan megbékélő, hű és tisztelt szolgája a tudásnak.

Andrián még a nyári szünidőben se utazott nyaralóba. Se a tengerpartra, se a hegyekbe. Nyáron is, minden nap bejárt az intézetbe, és Gyuri bácsival kettesben folytatták a munkát. Szerencsére volt a háza mögött egy kis kert. Nyáron itt aludta ebéd utáni álmát a szaletliben, a szomszéd ház vadszőlővel befuttatott tűzfala árnyékában. Alvás után jégbe hűtött limonádét vagy áfonyalevet ivott. Különösen kedvelte az áfonyalevet. Aggszűz húga minden évben harminchat üveg áfonyalevet főzött, noha maga csak erős kávékat ivott - bátyján és a macskákon kívül csak a kávét szerette.

Így múlt, kevés változatossággal, Andrián professzor házában már sok-sok esztendő.

Hajnali három felé, pontosan három óra előtt hét perccel csengettek. Hideg, sötét februári éjjel volt, hajnalnak minden jele nélkül. A professzor nővére nyitott ajtót, borzasan, dideregve, soványan, ijedten. Egy fegyveres és egy civilruhás jött be, egy másik fegyveres ottmaradt az ajtó előtt. Úgy látszott, hárman vannak.

A civil szó nélkül átment az előszobán, benyitott a szobába, és átadott az öregúrnak - aki az ajtónyílástól és a topogástól felébredve már az ágya szélén ült - egy írást. Míg az ősz hajú, hálóinges ember ezt a cédulát olvasta - melynek szavai szerint a házban mindent fel kell

kutatni, és őt őrizetbe kell venni -, a fegyveres és főként a civil már bontogatták és széjjel hányták a gondosan mappákba rakott írásokat. Benéztek az íróasztal kihúzott fiókjaiba, a könyveket némely helyen leszórták a könyvespolcról, a könyvek mögötti üres térségbe dugták a karjukat. Mindezt elég felületesen, érdeklődés nélkül, kedvetlenül csinálták, jóformán csak egymásnak.

- Fegyver nincs? - kérdezte az egyenruhás.

Andrián nem felelt.

- No jó, rendben - mondta unottan a katona. Ránézett társára. Az bólintott.

De a húga, az ősz hajú lány váratlanul sikoltozni kezdett. Ősrégi szertartásokra emlékeztető sikoltozása - bár megszokhatták, s őket nem érhette váratlanul - mégis idegesítette a látogatókat.

- Ne tessék lármázni - mondta szárazon, de fenyegetőn a civil. Mikor ez nem használt, rekedt gramofonhangon hozzátette: - Ez csak ellenőrzés, formalitás. Két-három nap...

A professzor idegesen kérdezte: - Hol a cipőm?

A síró, szinte eszét vesztett nővére, anélkül hogy halottsirató sikoltozását abbahagyta volna, behozta a cipőt. Megtalálta a legmelegebb inget és az új sálat is a szekrényben, és odahozta az ágyhoz. Ilymódon az öregúr felkészült.

- Tévedés lesz, félreértés - igyekezett megnyugtatni húgát. De maga is hitte, amit mondott.

- No persze - helyeselt készséggel a civilruhás. A katona leszegte a fejét, és a padlót nézte.

De a síró nő, mintha nem is hallotta volna, mit mondanak. Vagy nem a szavak értelmét fogta fel, csak a hangot, a jövevények mozdulatait. Vagy a szomszédasszonyok rémes történetei jártak a fejében. De értette: ez nem tévedés. A bátyját elviszik, elviszik örökre... „Minden éjjel búgnak az autók" - suttogták a lépcsőházban az asszonyok, „és akit elvisznek, nyoma se marad..."

- Pakolj be néhány vajaskenyeret - kérte az öregúr.

De ez a lány, aki egész életét bátyja fehérneműjének, ebédjének, az áfonyalének, a portörlésnek és cipők fényesítésének szentelte, s még az imént oly jól kiválasztotta a meleg inget és a meleg sálat, most életében először feleslegesnek tartotta vajaskenyerek bepakolását. Homlokát a falhoz szorítva folytatta halotti énekét.

- No, rendben van, nem kell - mondta Andrián, és lemondóan legyintett. Odament a nővéréhez, magához vonta és homlokon csókolta. A lány ráejtette fejét bátyja kezére, és valami jelképes alázattal kezet csókolt.

- Hát akkor gyerünk, kérem - siettette kísérőit az öregúr, félvén, hogy felesleges módon megmutatja elérzékenyedettségét.

- Még leülhet egy kicsit - mondta a katona, és kiment az előszobába.

Réges-régi hagyományok kívánták: messzi utazás előtt, szótlanul és mozdulatlanul kell ülni egy percig, kettőig. Andrián erősen tartotta magát, és amikor így leültek, a nővére is elhallgatott. Aztán még egyszer kezet szorítottak, és megcsókolták egymást jobbról, balról és homlokon.

Őrei kíséretében hagyta el a házat, mely annyi éven át volt otthona. A ház előtt kényelmes személyautó várt, és most elszáguldott vele és szótlan őreivel a kihalt, hópárnás utakon.

Ismeretlen utcában állt meg az autó, egy nagy kapu előtt. A kapu magától kitárult, az autó befordult a kapualjba. Előttük másik zárt kapu, a kapu mögöttük bezárult. Aztán a második kapu nyílt ki, egy udvarra jutottak és a második kapu is becsukódott.

- Kifelé! - kiáltotta valaki, és felrántotta az autó ajtaját.

Eddigi kísérői átadták más őröknek. Az öregúr visszanézett rájuk, mint régi ismerősökre. De már tovább kísérték, s nemsokára egy nagy terembe jutott.

Itt sok volt az ember, mereven álltak a terem közepén, mint dobás előtt a kuglibabák. Egy másik ajtónál sorba álltak, kettős sorban, akár háborús időkben a pékség előtt.

Az öregúr hallotta, hogy őt kérdezik: - Mi ez itt?

- Pályaudvar - felelte helyette valaki a közelben.

Újabb embereket hoztak, egyesével és csoportokban. Aztán hirtelen kinyílt az ajtó, mely előtt a kettős sor állt. Száz embert beengedtek a másik helyiségbe.

- Az ott mi? - kérdezte az előbbi hang.

- Fene tudja. Majd meglátjuk - felelt egy másik, egy közömbös hang, de mintha a fogai vacogtak volna.

- Álljunk mi is sorba.

A száz ember helyén ekkor már mások álltak, az ő helyüket már elfoglalták az újonnan jöttek, sőt egyre sűrűbb lett a „pályaudvar" embertömege. A tolongás Andriánt is közelebb vitte az óránkint kinyíló ajtóhoz. Senki se tudta, mi vár reá az ajtó mögött, mégis, mikor kinyílt, egymást lökték-tolták az emberek. Talán, ha a pokol kapuján kell bemenni, akkor is így van ez: lesz ami lesz, de jobb a pokol tüzes serpenyőjén sülni, mint a sütésre várakozni... A belépőt nagy villanylámpák éles fénye vakította. Cementpadló. Olajfestékes falak csillogtak. Másfél tucat, fehér köpenyes, már nem fiatal ember várt itt rájuk. A fehér köpeny alatt látszottak a csizmáik. Kézintéssel sorba állították a száz embert.

- Levetkőzni!

Az emberek elkezdtek kigombolkozni.

- Na, gyorsan, gyorsan! Meztelenre!

A száz ember levetkőzött. Mindegyik előtt egy kupacban a holmija.

A fehér köpenyesek egy része a holmit vizsgálta, a többi az embereket.

- Karokat felemelni!

- Szájat kinyitni!

- Lehajolni!

Közben a fehér köpenyesek másik fele a ruhaneműt tapogatta. A fémgombokat levagdosták, és más fémtárgyakkal együtt egy csomóba dobták. A pénz és értéktárgyak egy másik halomba kerültek. Ide dobták a cipőfűzőket és nadrágszíjakat is.

- Aki kész, vigye a holmiját.

Ezek a következő helyiségbe jutottak. Itt meleg volt, és izzadó testek és a gőz szaga érthetővé tette, hogy egy fürdő előszobájában vannak.

- A holmit ide! - hangzott egy pult mögül.

Az emberek letették ruhájukat a pultra. Aki átvette a ruhát, mindenkinek fél gyufaskatulya nagyságú szappandarabot nyomott a kezébe. Itt már voltak olyanok, akiknek sikerült két szappant szerezni, persze, nem Andrián professzornak. Ő szappan nélkül jött el a pulttól.

- Eridj, kérd a szappanodat - figyelmeztette valaki. - Mondd, hogy nem kaptál.

- Nem fontos. Tegnap fürödtem.

- Ami jár, az jár. Ha neked nem kell, add nekem.

A professzor rosszkedvűen legyintett. Be akart menni a fürdőbe.

- Hova szaladsz! Előbb ide gyere! - kiáltottak rá. Andrián csodálkozva fordult a hang felé.

Társai odatuszkolták, ahol - ezt eddig nem is látta - hat ingujjra vetkőzött, izzadó börtönőr nyírta nullásgéppel az újoncok haját, s ha volt, a bajuszt és a szakállt is. A hetedik izzadó börtönőr a sok meztelen között nagy nyírfasöprűvel, mint az utcaseprők, söpörte a lehullott hajzatot a sarokba.

Az öregúr, pár órával ezelőtt úgy képzelte, hogy amint megérkezik ebbe a nagy hivatalba, ebbe a soselátott házba, akkor vagy rögtön agyonlövik - és evvel betetőzik a roppant félreértést - vagy megkérdezik, hogy ki ő? Ő erre rátartian megkérdezi: mi okból hozták ide - és a nagy félreértés gyorsan tisztázódik. Hisz elég egy telefonálás, beszélni az igazgatóval vagy a diákifjak szervezetével, és délben otthon is lehet. Ha tanúkat hívnak, akkor igen, akkor eltarthat egy-két-három napig. Ahogy az a civil még odahaza mondta.

De mind az első, mind a többi feltevése is hibásnak bizonyult... Ott ült egy ferde lábú széken, anyaszülte meztelen, és hullott a lenyírt haja a hátára, a combjaira és onnan le a cementre.

A borbély könnyedén megpeckelte a hátát.

- Mi az, kérem?

- Mehetsz.

Az öregúr felkelt, és a nagy nyírfasöprű már söpörte is az ő hófehér, kissé göndörödő haját, mely összevegyült a fiatal legények fekete, barna, szőke fürtjeivel. Már egész halom gyűlt egybe a helyiség sarkában.

Most már bemehetett a fürdőbe. Hangsűrű és gőzös visszhang fogadta. Kiáltozás, pléhedények kongása a kövön és nevetés. Nevetés, mint minden fürdőben és fröcskölés és tolongás. Akárcsak szombat este a városi fürdők valamelyikében. Egymás hátát is éppúgy dörzsölik, dömöckölik és pacskolják. Meztelen testek, prüszkölés, hahota, fürdőházi zsinat, visszhangos testi jókedv - ismert, bágyasztó és fiatalító egyben.

Az öregúr vizet vesz a vödörbe, leönti magát, dörzsöli az imént nyírott koponyáját, megtisztítja magát a csiklandozó hajszálaktól, mosolyog ebben a pokoli zajban, és mennyei melegben, és mikor már minden vizet magára öntött, újra a csap felé tart a vödörrel.

Csak egy lilás testű ember vacog még itt is. Kezét maga elé tartja, a lelógó óriási sérve elé.

- Innen agyonlőni visznek bennünket? - kérdezi a professzort.

De mielőtt még Andrián meggondolt feleletet adhatna, egy vidáman goromba ember válaszol:

- Buta vagy! Ahhoz nem kellene fürdeni,

A professzor barátságos mosollyal üdvözli a gőzös fürdő logikáját.

Épp ebben a pillanatban szűntek meg vizet adni a melegvizes csapok. A hirtelen támadt csendben felhangzik a parancs: - Kifelé!

Kinyílt egy ajtó, a meztelen emberek a következő terembe jutnak. A padló tele ruhaneművel. A holmi forró, épp az előbb dobták ki a fertőtlenítő szekrényekből.

A jókedv egy pillanat alatt elpárolgott. Lökdösődés, tolongás. Mindenki izgatottan keresi szétdobált holmiját. Veszekedések, tévedések, gyanúsítások. A szomszéd fürdőből, a már bezárt ajtón át hiába hallatszik más fürdőzők jókedvű lármája.

Sokan még el se készültek az öltözködéssel, az ingüket keresik vagy a cipőjük párját, máris kiabálnak: - Gyerünk, gyerünk.

Ötös, tízes csoportokban vezetik őket, hosszú, néptelen, kongó folyosókon. A falak fehérek, a vasveretes ajtók egyforma barnák.

Az egyik ajtó előtt megállítják a tízeket. A kísérő őrhöz odajön a folyosói őr, ketten kikulcsolják az ajtó két zárát, elhúzzák a reteszt. Az öregúr és kilenc társa belépnek az egyik cellába. Azaz az őrök benyomják őket, mert belépni nincs hely. Az ajtó benyomódik mögöttük.

Alacsony mennyezetű, nagy szobába kerültek, mely tömve volt emberekkel. A sűrű levegőben csak homályosan világítottak a villanylámpák. Bűz, forróság és ellenségesen csillogó szemek fogadták az újonnan jött tíz embert. Hisz most még kevesebb lesz a levegő.

- Épp ide kellett jönnötök?

A huszonöt vaságyon, és a vaságyak között a padlón, mindenütt ember ült, feküdt, guggolt. - Százhuszonegy volt, most százharmincegy. - Ezt a számot a szobagazda közölte velük.

- Hol adsz helyet? - kérdezte az egyik újonnan jött, jól megtermett, erőteljes, már nem fiatal férfi. Mert még valamennyien ott álltak a bejáratnál, a bűzlő kübli közelében, a nyirkos, ragadós aszfalton.

- Üljetek le - szólt a szobagazda helyett egy parasztféle ember, akinek már újra jócskán kinőtt a szakálla.

- Hol?

- Itt, ahol álltok - felelt a szobagazda, és otthagyta őket.

- Minden újonc a küblinél kezdi - magyarázta a paraszt. - Ez a rend. Ahogy aztán mennek a régiek, az újak közelebb húzódnak az ablakhoz. De - tette hozzá, - maradni is lehet. Én itt maradok, félek a huzattól.

- Aha! Fene szervezett társaság - mondta a hatalmas termetű, aki már az öltözésnél kitűnt gyorsaságával. „Öreg matróz”, magyarázta még odalent. - Látom, fene szervezettek - ismételte.

- Főkönyvelő a szobagazda - dicsekedett a parasztember.

- Látszik - vetette oda az öreg matróz.

Az újoncok undorral nézték a ragadós aszfaltot, ahova átlépkedve kezeken, lábakon, minden percben jött valaki a küblihez. Visszamenet, a lábbelijén vitte szét a ragadós bűzt. A most fürdött és még tisztaruhás újoncok állva maradtak.

De aztán a sérves nem bírta tovább és leült. Aztán leült a matróz. Aztán Andrián. Aztán sorba valamennyien lekuporodtak, és már el is aludtak volna, ha a reggeli kenyérosztás miatt fel nem állítják őket. Most eszméltek rá, hogy már egy teljes napja rabok.

Enni egyikük se bírt. Az első börtöni kenyeret odaadták a régi foglyoknak. Andrián a cukoradagot, a két kockát is odaadta a parasztembernek. A matróz zsebre tette a cukrát, csak a kenyerét nyújtotta át, felemelt kezeken keresztül, emberek feje felett egy sovány fiatal fiúnak, aki pedig nem is kérte a kenyeret. - Bácsi! Van dohánya? - fordult egyenesen Andriánhoz egy borostás állú fogoly.

Az öregúr felkapta a fejét. Aztán megértette, hogy nincs az intézet laboratóriumában, és saját magán mosolyogva, hamiskásan felelt:

- Sajnos, elfelejtettem, hogy dohányt kellene hozni.

Múltak a napok. És múltak az éjjelek, melyeket talán majd a „Szent Bertalan ezeregyéjszakája” címen könyvel el a történelem - mellesleg szólva hibásan. Mert itt nem két felekezet egyike volt az üldözött, nem is valami párt, hanem mindenféle ember, bűnös is és bűntelen. Olyan is, aki soha semmiben se vétkezett, olyan is, aki pár nap előtt még maga cipelte az ártatlanokat. De a vétek nélküliek nem ártatlanságuk miatt kerültek ide és a bűnösök se bűneikért. Sok minden volt érthetetlen akkor...

Az emberek száma a 408-as cellában, mely Andrián megérkezésével százharmincegyre nőtt, nemsokára már százhetvennégyre emelkedett. De így is akadt helye mindegyiknek. Különös, talán még többen is elfértek volna. Például, ha két ágyon és alatta nem öten alszanak, hanem hatan. De mivel az újonnan jövők és távozók száma körülbelül azonos maradt, a huszonöt ágyas cella lakóinak száma százhetvennégy körül állandósult.

A börtönszabályok előírtak napi félórai sétát. És olvasnivaló könyvet is kellett volna kapni. De ezeket a szabályokat még a legjobb akarattal se lehetett volna betartani, ha lett volna ilyen akarat. Az emberek tehát avval töltötték idejüket, hogy halcsontból készült tűvel varrtak. Ingből zsebkendőt. Pokrócból papucsot. Mert ebben a tömegben a börtönholmit se lehetett ellenőrizni. Voltak, akik az ing végéből kihúzigált szálból cérnát sodortak. A többség sakkozott és dominózott. A figurákat kenyérbélből csinálták, a fehér színt fogporból gyártott festék szolgáltatta, a fekete figurákon a fekete kenyér a piszkos kezektől lett még feketébb. De készültek kenyérbélből geodéziai műszereket ábrázoló taneszközök is. Valaki ugyanis azt a hírt terjesztette, hogy innen a börtönből útépítésre viszik majd az embereket. Ezért alakult az ablak alatt útmesterképző tanfolyam, melynek sok hallgatója volt. Csak a műszereket kellett minden nap újra gyúrni, mert éjjel valaki mindig megette őket. Szerencséje volt, hogy nem kapták rajta, a lopást kegyetlenül büntették. Mert már éhesek voltak. Mindenki megette a hatvan deka kenyeret, és örült, ha a szobagazda által megállapított sorrendben, reá került a sor, és egy fél kanálnyi ráadást kapott a híg káposztalevesből. Vagy annak örült, hogy nem a káposztaleves napján kerül rá a sor, hanem talán majd akkor, mikor halleves lesz.

Az útmesteri tudományok előadója kémikus volt, egy gumigyár főmérnöke. De a professzor véleménye szerint elég jól értett a földméréshez is, nem volt ok beleavatkozni a dologba. Nevetségesnek tartotta, hogy itt a börtönben új szakmára készüljön valaki, de jónak is, a tudás sose árt.

Voltak, akik tudományos vitákban tüzeskedtek. Mások nyelveket tanultak. Tanár és tanuló egyaránt akadt. A matróz élete történetét mesélte, mely Arhangelszkben kezdődött, Kronstadtban folytatódott, aztán frontok és gyárak után ide torkollott, ebbe a terembe. A sérves ember, foglalkozására tanító, regényeket mondott el, több napi folytatásokban, s oly bámulatos pontossággal, hogy azok is szívesen hallgatták, akik ismerték a regényt. Egy fiatal mérnök a „Queen Mary”-ről, a világ legnagyobb hajójáról, melyen pár hónap előtt Amerikába utazott, adott pontos leírást.

- Ez az amerikai utazás most a vád - tette hozzá elbeszélése végén. - Pedig én nem kéretődztem. Küldtek. És megvizsgálták, hogy megbízható vagyok-e. És mégis, most... - keserű mosolyra húzódott a szája.

Megismerkedtek, megbarátkoztak, mint egy nagyon hosszú vasúti utazáson. A múltról szívesen beszéltek, de a jelenről, mely a falakon kívül volt, alig. Aki az asszonyára, gyerekére, anyjára vagy a munkájára gondolt, az lefeküdt valahová, és befogta a fülét. Ha elég helye akadt, aludt. Mert még a padlón is négy váltásban aludtak.

De azért a kihallgatásról jövőknek, az agyonfárasztottaknak, megkínzottaknak mindig egész ágyat szabadítottak fel. Ezt meg tudták szervezni, ha ez volt is minden, amit megtehettek. Csendet bizony nem tudtak teremteni. Körös-körül, akármilyen beteg feküdt is a közelben, sohase szűnt meg a lárma. Egy színész verseket szavalt teljes hanggal. Anekdotákon nevettek. Parasztok szántásvetésről beszélgettek és arról, hogy milyen felhő milyen időt hoz. Egy ügyvéd érdekes jogesetről mesélt. A kenyérből készült dominók zajjal csapódtak az ágydeszkához, és gyakran porrá törtek a szenvedélyes játékosok tenyere alatt.

A professzor a többiekhez képest könnyen viselte a börtönéletet. Talán mert nem volt felesége és gyereke, de főképp mert a hatvan deka kenyérből még a szomszédainak is jutott. Az ebédleves, a reggeli teapótlék és a két kockacukor elég volt az ilyen öregembernek; éhséget nem érzett.

Az élet, amint megszűnik rosszabbodni, máris javulni kezd. Egy kis kopasz mérnök már több nap munkájával az ágyláb és a padló köve segítségével, egy ujjnyi drótdarabból tűt csinált. Evvel a tűvel egy másik drótdarabba lyukat igyekezett fúrni. Andriánt, mint aki keveset izegmozog, arra kérte, hogy üljön egész nap előtte, így a figyelőlyukon benézegető őr nem vette észre munkálkodását.

Jutalmul először Andriánnak mutatta meg az elkészült tűt. - No, mit szól hozzá?

- Ragyogó - mondta elismeréssel a professzor. - Azelőtt is műszereket konstruált?

- Ahogy vesszük. Én konstruáltam ebben az országban az első tankot.

- Az, persze, nagyon fontos. Kár, hogy odakünn, hogy is mondjam, civilben, nem ismertük egymást. De talán nincs kizárva...

- Ugyan, professzor - szakította félbe a mérnök. - Nézzen körül.

- Hát, igen...

- És próbálja kontrollálni adataimat.

- Micsoda adatokat?

- Cellánk népsűrűségéből, abból, hogy mekkora kenyérhegyeket látunk a többi cella előtt, mikor reggel behordják a kenyeret, továbbá a más cellákból idekerülők és a többi börtönből ídehozottak elbeszéléséből, az érkezők számából és végül az itt tartózkodás átlagos időtartamából bizonyos számítások elvégzésére adódott mód. Minden elérhető adatot figyelembe véve, arra az eredményre jutottam, hogy - és hosszú számsor következett. - Ez a kontingens átlagban két-három hét alatt cserélődik. Számításaim szerint az átlagos tartózkodási idő tizennyolc nap. Jövünk, megyünk, apránként, de nap-nap után. Más kérdés: hová? Más kérdés: miért marad itt már fél éve a szobagazda. Véleményem szerint, mert besúgó.

- Nem hiszem. Rendes ember. És mit súgna be?

- Azt hiszem, semmi különöset. De besúgó alkalmazása begyökeresedett gyakorlat. Akkor is alkalmazzák, ha nincs rá szükség. Mellékes. Maradjunk a számadatoknál.

- Ha adatai helyesek...

- Helyesek. Eljön majd az idő, mikor adataimat okmányok fogják bizonyítani. De lássunk ellenőrző számítást. Például! A mi folyosónk mosdóhelyiségeit éjjel-nappal szakadatlanul használják. Egy emberre naponként másfél perc jut.

- Ezt - mondta a professzor kissé szégyenkezve -, ezt, hogy másfél perc, ezt én is, egész önkéntelenül kiszámítottam.

- Én meg azt is megállapítottam, hogy a mi folyosónk állománya, „népsűrűsége" megfelel az összes folyosók és más börtönök átlagának.

- Logikusnak látszik. Amit itt az ember önkéntelenül is megtud abból...

- Számításai, azt hiszem, kifogástalanok.

- Nagyon megtisztelő, hogy a valószínűségszámítások ilyen mestere, jóváhagyja eredményeimet.

- Rendben, számszerű adatok... De mivel magyarázza a jelenség okát? Magát az okot?

- Nézze ott azt az embert a sarokban. Ott hátul - mutatott a mérnök a cella sötét sarkába. - Azt ott, akinek a szemei úgy be vannak dagadva. Szívbaj, amennyire én meg tudom állapítani. Régi párttag. És ő se érti. Mellesleg: a szobagazda mindig figyeli. Mert egyszer már öngyilkossági kísérletet követett el.

- És ez ellen kinek van kifogása?

- A börtönszabályzatnak.

Így élt a sok egymáshoz zsúfolt ember. A szemek lázasan csillogtak, az arcok borostássága és szürkészöld sápadtsága a párafelhőben szakadatlanul égő és sohase fényes villanyvilágításban elmosta az egyéni különbségeket. Mind ingre vetkőzve, alsónadrágban ült vagy kuporgott, mert járni nem lehetett, és mert a túlzsúfolt helyiségben kínzó forróság és trópusi ködpára kínozta valamennyit.

Voltak, akik tornázással akarták rendben tartani szervezetüket. A tornázás célszerűségéről sok vita folyt, ezzel is múlott az idő. Egy jól megtermett, de szemüvege híján teljesen tehetetlen orvos azt állította, hogy ilyen levegőben a tornázás többet árt, mint használ. Egy táncmester, aki modern táncokat tanított valami kisebb népkertben, volt az ellenvélemény vezére. Szerinte a mozdulatlanság végérvényesen megbénítja a lábakat, az összes izmokat, és mi lesz, mikor gyalogmenetben kell majd eljutni a rendeltetési helyre?... Mert az útjuk utolsó szakaszán nem lesz ám vasút...

A vasutat majd mi építjük. Azaz - tette hozzá - hogy maguk, mert én azt hiszem, mint borbély úszom meg a dolgot. Akár vasútépítés, akár bánya, akár fakitermelés, borbély mindenhol kell.
- Pont borbély - vetette oda a matróz.

- Bocsánat, én ezt jobban tudom, apukám. Borbély és orvos mindenütt kell. Mérnök csak kevés helyen és több van belőlük, mint kellene.

- Az én hátam, az mindenütt jó - mondta a matróz. - Lapát, csákány vagy fűrész, vagy zsák, egye meg a fene. És a csákány nyelét legalább senki se irigyli tőlem.

Vita, nevetés, veszekedés, hörgés, csendes beszélgetés és a színész szavalása - minden elhallgatott, valahányszor az ajtón elkezdett a kulcs motozni, és megcsikordult a tolózár. Mire kinyílik az ajtó, lélegzetelállító csönd.

Az őr nem jön be. A küszöbről szól, lefojtott hangon:

- Ki van itt B-betűs?

Akinek B-betűvel kezdődik a neve, hidegrázós ajakkal mondja a nevét, egyik a másik után, a vérmérsékletük diktálta sorrendben, ritkaság, hogy egyszerre ketten.

Végre az őr, akinek papírlap van a kezében, megállítja a jelentkezést: - Öltözz!

És ekkor valaki (egy perc előtt elbeszélő vagy hallgató, sakkozó vagy mesélő) remegő kézzel húzza fel a nadrágját, veszi a kabátját, és rogyadozó térdekkel megy kezeken, lábakon, testeken átlépdelve. Egyik kezével a nadrágját tartja, mert a pléhkapcsoktól megfosztott nadrág le akar csúszni. De csak míg kilép a küszöbön. Mert ott már hallatszik a parancs: „Kezeket hátra." A fogoly vállat von és elengedi a nadrágot...

- Azt hiszem, ma már rám is sor kerül - találgatja egyik-másik.

Becsukódott az ajtó a B-betűs mögött. Elsőnek talán a sakkozók térnek magukhoz, de csakhamar nevetés is hallatszik és hörgés még előbb.

- Miért nem hívják nevükön az embereket? - kérdezte a professzor a valószínűség-számító mérnököt.

- Mert maguk se tudják már, hogy ki melyik cellában van. Nem győzik a forgalmat. De ha olyat hívnának, aki nincs itt, ebből mi esetleg megtudhatnók, hogy valami ismerősünk is ide került már.

- Lehetséges - egyezik bele Andrián.

- Több annál!... Nem vette észre, hogy néha az egész betű leverklizi itt a nevét, de az őr csak nézi a cédulát. És vagy újra elmondatja az összes neveket, vagy becsukja az ajtót. Volt ilyen eset?

- Igen.

- No, látja! Azt se tudják, ki hol van - diadalmaskodott a mérnök, és e pillanatban éppoly elégedett, mint élete legjobb napjaiban.

- Igen. De miért van az egész? Az egész!

- Ez az, professzor, amit én se értek. Kérdeztem politikus embereket, régi párttagokat, azt is, aki a múltkor még itt volt. Vagy bevallják, hogy ők se értik. Vagy hallgatnak. De aki hallgat, az se azért hallgat, mert érti. Csak óvatos. Egyedül a matróz mondta tegnap, hogy értesíteni kellene Sztálin elvtársat, mert ami itt történik, az merénylet a kommunizmus ellen.

- Lehetetlen, hogy senki se értse.

- Érteni talán érti. De csak úgy, ahogy az értelmetlenségről tudjuk, hogy értelmetlen. Látják, hogy „őrültség, de van benne rendszer", mint a mi színészünk szavalja a „Hamlet"-ben. Mára ígérte a folytatást, de ma aligha szaval. Nézze! Egész testében remeg. Mert ő is B-betűs. Hát majd meglátjuk. Ha van benne rendszer, akkor én megtalálom.

Az öregúr csak szó nélkül bólogatott.

Közben a legtöbben már el is felejtették az iménti rettegést. A kenyérbélből készült sakkfigurák soká fontolt, óvatos lépéseket tesznek, az útmesteri tudomány már túljut az alapfogalmakon. Újra nyílik az ajtó.

- Ki van itt lö-betűs?

S amint előbb a B-betűsök, most az L-betűsök remegnek, míg meg nem áll a névbemondás. A kiválasztott készülődik a nagy útra. S miközben átvergődik kezeken, lábakon, két-három felől is nyújtják feléje a cigarettákat, vagy egyszerűen beledugják a zsebébe. A legtöbb kihallgató megengedi a cigarettázást, akad olyan is, aki cigarettát kínál. Kihallgatás közben cigarettázni nagy könnyebbség.

A hátramaradók is gyorsan rágyújtanak. Különösen azok, akiknek a betűje most soron volt. A párás, forró levegő füsttel telítődik.

Az öregúr, az első napokban meggyőzéssel akart hatni az emberekre. Nyugodtan, nem úgy, mint laboratóriumbeli birodalmában.

- A cigarettázás káros. Különösen a mi körülményeink közt. Túlzsúfoltság, szellőzetlen helyiség, elégtelen táplálkozás...

Kinevették.

A parasztember nem nevetett rajta, de egy közmondást azért mondott: - Ahol a vesztőhelyre visznek, minek a hajat siratni.

- Még jobb volna leszokni a lélegzésről. Annál is jobb volna leszokni a küblihasználásról - mérgeskedett egy sovány könyvelő.

- De a legfőbb, hogy mennyire idegeskedtek, ha kifogy a szívnivaló.

- Ez már más, ez igaz - mondta a matróz. - De negyvenkét éves koromban... egy fene.

Az öregúr nem erősködött tovább. Arra gondolt, hogy milyen nevetséges is volt a háborgás és háború, melyet a pedellussal együtt viselt ott a laboratóriumban. „Nevetséges, mint minden túlzás." S vajon mi lehet most öreg barátjával. Talán azt hiszi, hogy ő valamit titkolt, amiért most... Lehetetlen! Nem hiszi! És a fiúk, akik most kollokviumra készülnek? Ők se... „Micsoda szörnyű ostobaság"...

Harsogó nevetés rázta föl a gondolataiból. Az útmesteri tanfolyam és körülöttük mindenki szinte hempergett a nevetéstől.

- Mi ez? - kérdezte a professzor valószínűségszámító szomszédjától.

- Látja azt a köpcös embert? Szerelő. Tegnapelőtt hozták. Ott áll a kémikus mellett.

- Látom. Nos?

- Kiderült, hogy azért hozták be, mert egy áruházban hangosan ócsárolta a galosnik minőségét.

- És nem volt igaza?

- Nyilvánvalóan: nem. De a tanfolyam vezetője, hiszen tudja, a gumigyár főmérnöke volt, most azt állítja, hogy ezek szerint ő aligha fejezheti be a tanfolyamot - nevetett már a valószínűségszámító is. - Hiszen őt avval vádolják, hogy kártevő szándékkal gyártotta a rossz galosnit. De ha a galosnit szidni rágalom...

- Tényleg paradox eset... No és mi fog történni?

- Semmi, drága professzor, semmi. Mind a ketten itt maradnak. A szerelő a tízes pont alapján, mint agitátor, kap öt-tíz évet. A mérnök, az többet kap, a kilencedik pont alapján, mint kártevő. Neki biztos a tizenöt. Hát nincs min nevetni?

- Én ezt nem hiszem!

- Drága, aranyos professzor! Volt már kihallgatáson?

- Még nem. Nagyon csodálom ezt, és nagyon sajnálom. Mert én be fogom bizonyítani, hogy semmiféle...

- Be tudja bizonyítani? Mert én már a harmadik tű fokát csinálom itt, de bebizonyítani, hogy nem vagyok teve, aki átbújhatna a tű fokán?... Pedig ezt követelik. Majd meglátja... Egyébként nem akarja egy kicsit megpucolni a cipőjét? Látom, ráférne. Nagyon jó pokróchulladékot kaptam a papucsvarróktól.

- Á! Köszönöm. Nagyon kedves!

És Andrián professzor, ennyi évtized múltával, újra maga fényesítette cipőjét, mint kisfiú korában a szoba melletti asztalosműhelyben, mikor még elemi iskolába járt. A kisvárosban, ahol csak a deszkából készült járdán nem süllyedt az ember bokán felül a sárba.

A dohányzókkal is megbékélt. Először csak megbékélt, aztán megszerette őket, mivel azok, szegények, káros szenvedélyük következtében többet szenvedtek, mint ő. És az iszákosok is szenvednek és a nagyétkűek, és a nősek, és a sokgyermekesek, pedig mit tehetnek róla...

Vagy két nap múlva az őr az A betűk iránt érdeklődött. Mikor a professzor megmondta a nevét, az őr abbahagyta a kérdezést.

- Gyere. Öltözni.

Az öregúr is remegő kézzel húzta fel a nadrágját. Mikor a fűzetlen cipőbe dugta a lábát, a matróz odasúgta:

- Talán találunk egy cigarettát.

A professzor tagadólag ingatta a fejét. „Milyen jó, hogy nem dohányzom” gondolta. Mert nem lehetett nem tudnia, hogy cigarettahiány van a cellában.

Fenn az emeleten élvezettel szívta a frissnek tetsző levegőt.

Bekísérték egy szobába.

- Tessék helyet foglalni - fogadta egy fiatalember.

Itt is jó levegő volt, és valami parfőmillat.

A fiatalember arca kékesszürke, kissé púderes. Látszott, hogy épp az imént borotválták. Az illatszerszag a hajából jött, az öregúr talán nem is veszi észre, ha nincs a fiatalember mozdulataiban is valami, ami borbélyműhely közelségére emlékeztetett.

- Neve? - kérdezik az íróasztal másik oldalán.

A professzor felelt.

- Született?

Megmondta.

Ezután a vizsgálóbíró hátratámaszkodott a karosszékében, széttárta a karjait, nyújtózkodott, a lapockáit forgatta. Aztán a karosszék háta mögött összeértette a két kezét, és unatkozó, pipiskédő hangon megkérdezte:

- Mondta maga, hogy vezérünk nem az egész emberiség vezére? - Ezután előrehozta a karjait, két öklével rákönyökölt az íróasztalra, megtámasztotta az állát, és rámeresztette szemét Andrián professzorra.

- Nem. Nem mondtam.

A fiatalember most előrehajolt, és dühösséget színészkedve, szemeit kidüllesztve folytatta:

- Vigyázzon! - és megmutogatta az öklét. - Gyorsan felélénkítjük az emlékezetét.

Az öregúr haragosan összehúzta a szemöldökét, és nem felelt. A fiatalember újra hátradőlt karosszékében.

- Emlékszik? Az egyetem természettudományi fakultásának ülésén, pontosan - kissé kihúzta az íróasztal fiókját, és belenézett valami papírba - ezerkilencszázharmincöt február hetedikén. Hm? Ott volt ezen az ülésen?

- Nem emlékszem. Több mint három év múltával erre képtelenség emlékezni.

- Ne kerteljen, nincs értelme. Feleljen! Ott volt ezerkilencszázharmincöt február hetedikén az ülésen?

- Nem emlékszem. De ha az említett napon volt ilyen ülés, minden valószínűség szerint, ott voltam.

- Úgy! És emlékszik, hogy személy szerint önnek valaki feltette a kérdést: „Tudja-e, professzor, hogy vezérünk az egész emberiség vezére?”

- Hogy került sor erre a személyesen nekem feltett kérdésre?

- Itt, jegyezze meg, nem maga kérdez, hanem én! De kivételesen erre is felelek. A szünetben kérdezték. Nos?

- Nem emlékszem. De lehetséges.

- Aha! A saját feleletére ezek után már emlékszik?

- Nem.

- Á, kisöreg! Nem emlékszel? No, majd segítek. - Újra kihúzta kicsit a fiókot. - Azt felelted: „Nem az én szakmámba tartozik.”

- Kérem, ez lehetséges. Fenntartom állításomat, hogy nem emlékszem, de ha ilyen kérdést volt szíves feltenni valaki, akkor minden bizonnyal így feleltem. Más hasonló kérdésre is ilyenképp szoktam felelni.

- Úgy! Mit nevez hasonló kérdéseknek?

- Ha Isten mindenhatóságára, intéző bölcsességére terelődött volna a szó.

- Ön vallásos?

- Épp arról van szó, kérem, hogy nem vagyok vallásos. Én ezekhez a kérdésekhez nem értek. Amihez pedig nem értek, arra nem szeretek se igennel, se nemmel válaszolni. Ki nem állhatom a különböző premisszákból kiinduló vitákat. És a legjobbnak tartom, elvágni a vita további útját. Ilyenkor szoktam mondani: „Nem az én szakmám.” Vagy, hogy nem tartozik az én kompetenciámba. Én, kérem, fizikus vagyok. És a dialektikus materializmust is azért tartom helyesnek, mert egybevág azzal, amit a fizikában látok.

- Hm.

A frissen borotvált és gyűrött arcú fiatalember szétnyitott ujjakkal belefésült a hajzatába. Ettől újabb borbélyillat terjedt szét a szobában.

- Na, jó - mondta a fiatalember, aki Andrián becslése szerint nem lehetett idősebb, mint a diákjai. Beíratlan papírlapokat vett elő az íróasztala fiókjából. - Itt van négy lap - mondta. - Odamégy a sarokba, a kisasztalhoz, oda ni - mutatta -, és megírod töredelmes vallomásodat.

Leírod minden ellenforradalmi, kémkedési, kártevő és terrorista tevékenykedésedet. Megnevezed a személyt, aki bekapcsolt ebbe a szervezetbe, és megnevezed azokat is, akiket te vittél be a kémkedési, terrorista, kártevő célú szervezetbe. Három ilyen személyt fogsz megnevezni. - Odatolta a papírokat az öregúr felé, és egy hajlékony acélvonalzót vett ki a fiókból.

- Bocsánat! Én azt akarom ön előtt világossá tenni, hogy én a magam szakmáján kívül semmivel se törődtem. Lehet, hogy ez hiba. De nem bűntény. Hívja fel tanúságtételre az intézet igazgatóját. Vagy a diákjaimat. Az ő szervezetük vezetőségét. Egyébként az ön által idézett felelet is ezt bizonyítja. Kizárólag...

- Eddig egész szépen ment a dolog. De most már elég. Írj. A többiről majd aztán beszélünk.

- Kérem, nekem nincs írnivalóm.

- Írd!

- De kérem...

A hajlékony acélvonalzó rámérte az első ütést a lenyírt hajú idős ember fejére. Nem volt fájdalmas ütés, a vonalzó lapjával csapódott a fejéhez, de az öregúrnak mégis kibuggyantak a könnyei.

- Írj!

- Nem tudom, mit írhatnék.

- Á, nem tudod? Mi a mesterséged?

- Egyetemi tanár, fizikus.

- Szóval tanító.

- Igen, tanító.

- Verted a tanulókat?

- De kérem... Felnőtt fiatalemberek. Körülbelül önnel egyidősek.

- Szóval nem verted? Rendben. Hát téged vertek valamikor? Vertek?

- Az anyám. Egyszer. Mikor ötéves voltam... egyszer.

- Csak egyszer?

- Igen - felelt Andrián nagyon határozottan. - Csak egyszer, és ezt úgy szégyellte, hogy soha többé nem nyúlt hozzám.

- Az iskolában se vertek?

- Nem.

- Aha. Te jó tanuló voltál?

- Igen.

- No, akkor feküdj le, ide az íróasztalra. Mert most én leszek a tanítód. Újra megtanítlak írni.

Az öregúr nem mozdult a székről, ahová leültették.

- Meggondoltad? Eszedbe jutott, mit kell írni? Megértetted? Ülj oda a sarokba és írj.

- Nincs mit írnom. Azaz, ha írásban kívánja, leírhatom, hogy semmiféle bűn nem terhel. Politikával nem foglalkoztam. Arról, amit ön bűneimként felró, fogalmam sincs, és egész életvitelemtől idegen. Én soha...

- Nem a te szakmád! Mi? - nevetett a fiatalember, és megsuhogtatta a vonalzót az öregúr arca előtt.

- Pontosan így van. Nem az én szakmám. Soha semmi érdeklődés. Ez talán hiányosság... de...

- Ezt már hallottuk. Hagyd abba ezt a buta markírozást. Nos?

- Már mondtam.

- Hát akkor feküdj le. Szépen, szépen, ide ni, az íróasztalra.

Az öregúr mereven ült a széken, és nem mozdult.

- Lefeküdni. Úgy látszik, még mindig azt hiszed, hogy babra megy a játék. - A fiatalember kissé még púderes arcán átütött a düh első pirossága. - Lefeküdni!

És akkor az öregúr lassan felkecmergett az íróasztalra. Lefeküdt úgy, ahogy gondolta, kisfiúk lefekszenek az iskolában, csak a nadrágját nem húzta le. Hisz az iskolában se látott ő ilyet, náluk a falusi iskolában, egy nagyon jó tanító néni volt, ő csak hallott arról, hogy a tanítók meg szokták vesszőzni a gyerekeket. Lefeküdt úgy, ahogy elképzelte, hogy ilyenkor hogyan kell feküdni, és kezeivel betakarta szemeit.

- Tudsz írni?

Andrián így hason fekve megrázta a fejét.

Megsuhant a rugalmas vonalzó és lesújtott; ekkor már az élével.

- Fogsz írni? - suhant másodszor.

- Tudsz írni? - harmadszor.

- Fogsz írni? Tudsz írni? Fogsz írni? Tudsz írni?

Az öregúr könnyei elapadtak. Most már erős volt. Tudta, hogy nem fogja önmagát rágalmazni, nem fog másokat rágalmazni. Már nem is kellett tenyerével a szemét szorítani.

És ekkor, fektében, az íróasztalon, miközben az ütések hol a hátát, hol a nyakszirtjét érték, közvetlenül a feje mellett megpillantott egy öblös hamutartót. Félig és negyedéig elszívott cigaretták voltak belegyömöszölve.

És míg a borbélyszagú, ideges, most hamuszürke arcú fiatalember a vonalzóval ütötte, az izgalomtól piros öregember, akinek a fürdőbeli nyírás óta még alig nőtt ki a hófehér haja, óvatosan megmozdította a kezét. Aztán mintha egész életében effélével foglalkozott volna, lassan odacsúsztatta kezét a hamutartóhoz. Egy kicsit várt, aztán belenyúlt, és kicsente a hamutálcából az összes cigarettacsutkákat.

- Tudsz írni? Fogsz írni? Tudsz írni? Fogsz írni?

Az öregúr lassan visszahúzta teli markát, és belenyomkodta a csutkákat kabátja külső zsebébe, melyet szivarzsebnek hívnak a szabók, de ifjú jampecek színes selyemkendőt mutogatnak belőle. A szivarzsebbe, ahol ő évtizedek óta a töltőtollát, szeretett „Watermannját" tartotta - egész addig, míg lenn, a motozásnál, a fürdő előtt el nem kobozták ezt a többszörösen is börtönszabály-ellenes tárgyat. Lévén a hegye arany - tehát érték, írószer - ami a legtilosabb, és fémtárgy - ami faltörésre, rácsfűrészelésre való szerszám, továbbá öngyilkosság eszköze, tehát mindenfajta szökések elősegítője...

Az ütéseket alig érezte. De leszállni az asztalról nem tudott a maga lábán. A fiatalember becsengetett egy őrt, az nyúlt a hóna alá.

- Engem is fáraszt, magának is csak árt - mondta a fiatalember kimerülten. - Gondolkozzék, kérem, a legközelebbi találkozásig.

Mikor visszakerült a cellába, társai minden feles beszéd nélkül szabaddá tettek egy egész ágyat. Pedig azon éppen négyen aludtak. A szobagazda csak éppen hogy felnézett a sakkozásból; minden parancsszó nélkül is rendben ment ez a gyakori művelet.

Az öregúr sziszegve fordult a hasára, és így maradt mozdulatlanul egy fél óráig. Aztán magához intette a matrózt.

A nagytestű ember lehajolt hozzá, és az öregúr szájához tartotta a fülét.

- Itt a külső zsebemben - mondta Andrián.

A matróz nem értette, hogy mit akarhat.

- Vegye ki a zsebemből, és ossza szét.

A matróz kikaparta a hason fekvő öregúr zsebéből a kormos, összenyomkodott cigarettavégeket, és a papírból kihullott dohányt is mind egy szálig. Aztán széles tenyerét kitárva felmutatta az ajándékot.

Csend lett. Csend vetett szélesedő hullámgyűrűket, és elhatolt a cella legtávolabbi sarkáig. Olyan teljes és lényege szerint tökéletes volt ez a csend, hogy megijesztette a folyosón fel-alá járkáló börtönőrt. Ott termett az ajtónál, és az ajtó kerek nyílására tapasztotta a szemét... De ezen a lyukon, melynek Judás-szem a neve a világ minden börtönében, ezen a Judás-szemen át semmi különöset se lehetett látni. A százhetvennégy rab nem szökött meg, és nem is volt halott. Csak elhallgatott. Áhítatos csendbe meredt ez a szakadatlanul zsinatoló, gajdoló, csöndre semmiféle fenyegetéssel se kényszeríthető népség.

De csak egy percre. Hisz már megint lármáztak, nevettek, valamin osztozkodtak és veszekedtek. A börtönőr megnyugodott, és tovább folytatta sétáját.

Az öregúr aludt vagy két-három órát, és ha mozdulatlanul feküdt, semmi fájdalmat se érzett. Amikor felébredt, a valószínűségszámító ott ült az ágya szélén.

- Van egy kis hideg levesünk - mondta.

- Köszönöm, nem kérek.

- Na, persze. De van cukrunk. Egy kis cukros vizet iszik. Nem is kérdezem, hogy akar-e.

A professzor kikortyolgatta az ilyenkor oly pompás italt.

- Nem esik nehezére a beszéd?

- Cseppet se.

- Akkor mondja el, hogy ment a kihallgatás. Látom, elég viharosan. Mivel vádolják?

- Azt mondtam egy gyűlésen, hogy nem az én szakmám eldönteni, hogy ki a világ vezére.

- Maga, persze, tagadta.

- De én, kérem, mondhattam ezt. Nem emlékszem, hogy hol és mikor, de mondhattam volna effélét. Hátsó gondolat nélkül. Hogy lerázzam az illető kérdéseit, hogy békében hagyjon. Szoktam így felelni.

- Ejnye, ejnye, professzor! És még azt hajtogatta itt a cellában, nekem is, hogy teljesen ártatlan. Ejnye, ejnye! Ez, kérem, egészen szabályosan tízes pont. Ez agitáció. Maga csudálatra méltó kivétel, maga tényleg mondott valamit. A magánál ravaszabbakra csak ráfogják, hogy mondtak. No de ez csekélység! Legfeljebb tíz év, és nem is kerül a legrosszabb helyre. Bár ezt sose lehet tudni... Lehet, hogy mindössze öt évet kap. Szóval bevallotta. A leghelyesebb. Gyorsan túl lesz az egészen. Ezekkel a módszerekkel szemben...

- Azt mondtam, hogy lehetséges, hogy ilyesfélét mondtam,

- Helyes. Mert akármilyen is ez a módszer - a Szovjetunió és a szocializmus az más. Tehát... Nem rossz megoldás... De hát akkor mi ez a... - és a professzor hátára mutatott.

- Az a fiatalember ott fenn azt követeli, hogy nevezzem meg bűntársaimat. „Bűntársaim!", hallottak ilyet?

- Szóval: szervezkedés? Akkor, persze, kártevés is szóba került. És ugye kémkedés, terror?

- Azt mondta: írjak.

- Értem. A nézeteltérés - a professzor hátára mutatott -, ebből keletkezett.

- Ezt kiszámítani - felelt bosszúsan Andrián -, azt hiszem, nem okozott nehézséget.

- Elég nehéz, drága professzorom. Mert vannak, akik feleslegesnek találják az ellenállást...

- Feleslegesnek?

- ...vannak, akik úgy számítanak, hogy egyszerűbb elmondani valami nevet, olyannak a nevét, akiről tudják, hogy úgyis már itt van, akiről biztosan tudják ezt, akit talán még a múlt évben...

- Mért rágalmazzak? Evvel magamat is megrágalmaznám!

- Hiszen ha tudnók, hogy van értelme a védekezésnek. Ha biztosak volnánk, hogy mindebben van valami ésszerűség, ráció. De ahol nyoma veszett az ésszerűségnek, nem vétek-e feláldozni magunkat azáltal, hogy olyan ésszerűségi és erkölcsi normákhoz tartjuk magunkat, melyek itt érvénytelenek? Így állítom be a kérdést.

- Azt tanácsolja: rágalmazzak?

- Nem! Mert még a magam esetében se jutottam el a döntésig. Én például „beismertem", hogy egy titokzatos levelet kaptam. Ez nagyon tetszett az ifjúnak. Ezután „beismertem", hogy megadtam a levélben követelt jelt, mely kifejezte egyetértésemet. Ez is tetszett. Csak egy vitás pont van, és emiatt vagyok még „vizsgálati". Én azt állítom, hogy a cselekvésre felszólító jelet még nem kaptam meg, mert a „nyomozó szervek, ébersége" azáltal, hogy letartóztattak, erre nem adott időt. Ez, hogy „nyomozó szervek ébersége", szintén tetszik. Nem tetszik, hogy ugyanez az éberség megakadályozott újabb tagok megszervezésében. Itt tartunk most. De talán megúszom.

- Főbe lövik?

- Nem hiszem. Tíz-tizenöt évre számítok.

- Ezt nevezi megúszásnak?

- Ezt. Nem ütik le a vesémet. A többit meglátjuk... Dum spiro, spero! Ha jól emlékszem, Descartes mondta, nálunknál nagyobb matematikus. Talán ön is megpróbálkozna az enyémhez hasonló konstrukció kitalálásával, professzor. Megismételhetné az enyémet is. Annyi az ügy és... Ők maguk veszik a legkevésbé komolyan a vallomásokat.

- Nem hiszem, hogy ilyen konstrukcióhoz fogok folyamodni... Tanácsait mindenesetre köszönöm. És mondja, kérem! Itt, mint mondta, sok párttag is van a cellánkban. Ők hogyan látják a dolgot, a vallomásokat?

- Sehogy. Még kevésbé értik, mint mi. Nem pontos! Éppúgy nem értik. Egyébként magam is párttag vagyok. Már öt éve. De a régi, sokat tapasztalt régi harcosokra gondolok.

- Mintha azt mondta volna, hogy ők még kevésbé értik. Miért?

- Mert törvényszerűséget keresnek, és nem találják. Én se találom a szabályt. Mit teszek hát? Az egészet kivételnek tartom. Viszont nem látom bebizonyítottnak a kivétel szükségszerűségét. Vegyük a legegyszerűbbet. Mire kellenek ezek a beismerő vallomások? Nyilvánvaló: semmire. És akkor miért verik ki az emberből, mikor ma feleslegesek és a jövőben nem lesz bizonyító erejük. És látja, mégis...

- Alapjában véve nem sok vigasztalót mondott, kedvesem - nyögte a professzor.

A másik felemelte mindkét kezét, majd erőtlenül ejtette őket a térdére. Aztán újra belefogott abbahagyott munkájába. Már megint volt valahonnan egy acéldrótja, abba fúrta a lyukat, hogy varrótű legyen belőle...

Ha a kihallgatás megismétlődött, megismétlődött minden egyéb is. Az öregúr, ha elérhette a hamutartót, és történetesen volt is benne valami, újra hozott cigarettacsutkát.

De az ajándékot már nem fogadta ámult hallgatás. Akadtak olyan szemtelenek, akik belenyúltak a szivarzsebbe, még mialatt odatámogatták az ágyhoz. És ha üres volt a zseb, dühösen morogtak. Ha volt zsákmány, akkor se szent csend következett, hanem dühös, lármás marakodás, melyet alig tudott elcsendesíteni a börtönőr, aki a zajra az ajtóhoz jött, és dühösen verte meg kulcsával az ajtót. Ha dohányszerzésről volt szó, az emberek a sötétzárkától se féltek. Sötétség? Jó változatosság az örökké égő villany helyett. Hideg? Jó az örökös forróság után. Nedvesség? Hát az már nem jó. De egy kis tüdőgyulladás talán nem is volna baj. Akár halál lesz belőle, akár jobb koszt a kórházban. De úgy látszott, mintha az őrök is tudták volna ezt, nem avatkoztak a dolgokba, sohase lépték át a cella küszöbét. Ebben közrejátszott az őrök örök tulajdonsága: túlbecsülik a foglyok elszántságát.

Ám a fogoly akárhogyan is, mégiscsak reménykedik. Mindegyik hagy egy kis egérlyuknyi utat a kétségbeesés tömör falában. Még egy valószínűségszámító is...

- Lehet, hogy még minden jóra fordul - mondta csendesen, mikor egyszer megint ott ült az öregúr ágya szélén. - Észretérnek. Talán tudomást szereznek erről végre odafent is... Semmi sem mehet túl saját határán. Még az értelmetlenség se.

- Persze, persze - felelte az öregúr, akinek egyre kevesebb szüksége volt vigasztalásra...

És március utolsó napján, mikor kinn már érződött a hószagú tavasz, és benn még forróbb lett az emberárasztotta bűz, újra kihívták az A-betűs Andriánt, aki alig két hónap előtt még fizikatanár volt.

- Nézz körül, öreg - súgta a matróz, aki maga is beteg volt. - Tudod már...

De aznap nem jött vissza. Ezen senki se csodálkozott.

Másnap se jött. Ez se volt szokatlan.

Harmadnap már kezdték találgatni, hogy mi történt vele. A matróz véleménye az volt, hogy meghalt.

Negyednap a valószínűségszámító azt mondta a matróznak:

- Félek, hogy igazad van. De lehet, hogy csak más cellába vitték. Sőt, ez a valószínűbb...

- Az is lehet - hagyta rá a matróz.

Soha senki se látta többé az öreg professzort. Még az se biztos, hogy meghalt. A föld és az égitestek pedig tudományának szabályait követték, és nem fordultak ki tengelyükből.

HÓHEM ÉS FREIER

A „hóhem”, a bohém-gyerek a magyar és nemzetközi tolvajnyelven hivatásos tolvajt és bűnözőt jelent. A „hóhem” ellenpólusa: a „freier”, a munkájából élő, nem törvénytelen utakon járó, együgyű ember. A hóhem szó eredeti értelme: okos; a freieré: szabad. A freier nem tudja, hogy freier; de ezt az elnevezést a hóhemek akkor se változtatták meg, mikor a „szabad”-oknak nem ezrei, hanem százezrei, milliói, kerültek börtönökbe sok részén a világnak.

Mért ez a megkülönböztető elnevezés? Szolgáljon adalékul alábbi kis, inkább természetrajzi, mint irodalmi leírás - melynek talán a nagy Brehm kiegészítő kötetében volna az igazi helye.

Az újonnan jött fogolyszállítmány első ízben az „elosztó”’-ban került össze hóhemekkel. A freierek még el se helyezkedtek a furnírból összetákolt ablaktalan barakkban, mikor a hóhemek már karvalyokként keringtek körülöttük. Egy-két zseb hamarosan megkönnyebbült. Néhány kalapot a felső priccsről kinyúló kezek már a betóduló nép fejéről leemeltek.

Az egyik freier, aki mindenféle csomagokkal cipekedve érkezett ide a börtönből, két nehéz kofferjével és zsákjával, a hátuljövők közt ért be a táborba. Az udvaron találkozott a barakkból kimenekült, már kifosztott emberekkel. Még nem értette, mi történt. A küszöbről nézett napvilágtól megvakult szemével a sötét barakkba. Dulakodás zaja, kiáltások hallatszottak. Freier, a sok csomagjával sarkon fordult. Az udvaron keresett helyet, a gerendákból ácsolt magas őrtorony közelében, a friss füvön, melyet még nem tapostak le a tavaszi emberszállítmányok. Kincseiből, a két kofferből és a zsákból emelt halmon üldögélve töltötte a napot. Még az ételért se ment a konyhához.

Meleg, jólelkű, napsütéses, májusvége volt. Csak napnyugta után vált hűvösre az idő. Freier ekkor meleg bundát húzott ki a hatalmas zsákból - nyilván az udvaron szándékozott éjjelezni.

Hóhem a barakk ajtajából nézte, hogyan ölti magára bundáját a Freier, hogyan épít két kofferéből fekhelyet, hogy gombolja be gondosan, végig a bundát, és hogyan fekszik le a két kofferra, és a bunda nélkül is terjedelmes ruhászsákot miként igazítja vánkosként a feje alá.

A barakkban sötétség, lökdösődés, tolakodás. Mint egy villamoson, mikor rövidzárlat következtében kialszanak a lámpák. Az udvaron friss levegő, s ami a legfőbb - a Freier éppen ezért választotta ezt a helyet - a kettős drótsövény túlsó oldalán, de mégis szinte a feje felett, a gerendákból ácsolt magas őrtoronyban, a tábort körülfogó nyolc őrtornyok egyikén, áll az őr. Az őr szakadatlanul nézi, mi történik a drótsövényeken belül, és főképp arra vigyáz, hogy a két drótsövény közt, a „senki földjén” ne történjék semmi. Az őr közelsége megnyugtatta a Freiert.

Május végén hosszúak a napok. Még világos volt, mikor Freier elaludt. Fáradságos, talán hónapokig tartó szállítástól, vagonok forróságától, bűzétől, levegőtlenségétől kimerült ember, nem csoda, hogy a fűszagú, friss levegőn rögtön legmélyebb vizeibe buktatta az álom.

A felhők még vöröslöttek a letűnő nap visszfényétől, de az őrtorony tükrös reflektorai már elkezdték söpörni a tábort és a drótsövényeket. Még nem harangoztak takarodót, mikor az alacsony termetű, sovány, zöldes arcú Hóhem - sétálva és sietség nélkül - odament az alvó Freierhez. Körülnézett, aztán lefeküdt a kofferek alkotta keskeny fekhely szélére.

Kevés helye volt a nagy Freier mellett. Egyik lábával a földön tartotta magát. De nem nyomta odébb Freiert. Oldalt feküdt, soványan, mint egy penge, a bundájában még csak termetesebb Freier roppant cipóteste mellett. Vagy félóráig maradt így mozdulatlanul, az alvóhoz simulva. A kés és a házikenyér, a ragadozó és áldozata egymást melegítették testükkel.

Mikor így, a szó valódi értelmében összemelegedtek. Hóhem megmozdult. Könnyed, ideges kézzel végigtapogatta Freierjét. Mígnem kitapintotta az alvó ember alatt a jobboldali nadrágzsebében, a pénztárcát.

Freier nyilván tudta, hogy mindig jobb oldalára fordulva szokott aludni, ezért tette a nadrágja jobb zsebébe értéktárgyait. Hóhem számára ez nevetségesen gyakori, ismert és igen gyámoltalan védekezési kísérlet volt. Ügyetlenebb, mint a bogáré, mely az ellenség láttára holtnak tetteti magát.

Kabátja hajtókájából kivett egy gombostűt. Gombostűt a Hóhem mindig hord magánál, mint ahogy az üveges mindig kéznél tartja üvegvágó gyémántját. Ettől a szerszámtól csak a leggondosabb motozás tudta néha megfosztani - de az is csak egy félórára. A legelső szeg, kis drótdarab, melyet felemelt a földről, és melyet téglatörmeléken vagy a zárka cementpadlóján gyorsan kihegyezett, gyorsan pótolták az elveszett gombostűt. Amíg acél vagy vas nem került keze ügyébe, megtette egy kihegyezett kis fadarab is, priccs deszkájáról lefeszített szálka. De most, és majdnem mindig, volt valódi tűje, mely elhárítja az efféle, csak bogáragyvelőhöz méltó, akadályt.

Óvatosan, könnyedén, ahogy egy bolha csíp, megbökte az alvó Freier hátát.

Az alvó ember mosolyt keltő lassúsággal hátranyúlt, vakaródzott. Talán az őr is elmosolyodott...

Ekkor egy másik bolhacsípést eszközölt Hóhem tűje. Az alvó újra vakarózni kezdett, rángatta a vállát, húzogatta a hátát, és - anélkül, hogy felébredt volna - gépiesen a másik oldalára fordult.

A tű munkája befejeződött. A zseb, és benne a pénz, már nem az alvó teste alatt volt, hanem felül, szabadon, Hóhem kezeügyében. De Hóhem mozdulatlan maradt. Jó félóráig megmerevedve feküdt Freier mellett, míg az alvásában megzavart ember újra mélyen besüppedt álmai iszapjába.

Csak mikor így újra összemelegedtek, akkor került elő, mégpedig a cipőtalpból, a második szerszám. Egy vékony borotvapenge. Hóhem egyetlen pontos húzással végigrisszentette a bundát. A második mozdulat: kivágta a zsebet. A harmadik mozdulattal a pénztárca Hóhem kezébe került.

A következő művelet hosszadalmas volt és nagy ügyességet kívánt. Illetve itt, a fogolytáborban tán, nem is követelt olyan nagy óvatosságot... Az őr, a reflektorok fényében még a kis penge csillanását is észrevette. Mégse zavarta Hóhem munkáját. Ő egyetlen feladatot teljesített itt: ügyelt, hogy senki se közeledhessen se a külső, se a belső drótsövényhez, melyek közt tizenkét méter széles a senkiföldje. Ezen a tilos területen még fűnek se volt szabad nőni. Fekete ugar volt, melyet minden héten megkapáltattak, gereblyéztettek - külön őrséggel kihozott rabokkal -, hogy egyenletes, sima és puha maradjon, és lábnyom se legyen a gereblyehúzta vonalakon. Esőzés után soron kívül is megmunkálták. Nos, az őr csak ezt a tiltott sávot vigyázta. Ami a sövényen túl, a táborban történt, az őt csak a tilos területhez való vonatkozásában érdekelte. De a tilos terület is csak azon az oldalon, ahol ő állt. És ez az oldal is csak arra az időre, amíg ő volt szolgálatos. Ezért állították az őrtoronyba - és kész. A többi

úgy érdekelte, mint hídon átmenő gyereket a folyóban úszó hal. Vagy még annyira se - mert a gyerekek élnek, és nem vártán állva várják, hogy majd aztán élhessenek...

Hóhem jól ismerte az őröket. Mégis, mint vérbeli szakember, mesterségének művésze, nem tudott hebehurgyán, gondatlanul dolgozni. Talán arra gondolt, hogy nem szabad „kijönni a gyakorlatból".

Vonatbeli tolvajlás volt a szakmája, finom és vidám mesterség. Mire a meglopott pasas után, csodálkozó arccal elkezd óbégatni, a „szajré" már a harmadik vagonban pihen, a kollégánál. A kupé utasai és nemsokára az egész vagon, tárgyalják az esetet. Egymást letorkolva találgatják: most történt-e vagy már az éjjel? Ki volt a tolvaj? Melyik állomásnál szállhatott ki? Mit kell most tenni? Milyen sürgönyt meneszteni? Ő meg, komolyságot erőszakol arcára, és mélyértelmű bólogatással vesz részt a vitában: „Hja, manapság...." mondja, és lemondóan legyint. „Bizony, bizony", helyeselnek az utasok, és úgy tesznek, mintha értenék, milyen társadalmi és erkölcsi igazságot fejez ki az ő kézlegyintése...

A borotvapenge most könnyedén végigszalad a ruhászsák egész oldalán. De a munka legnehezebb része ezután kezdődött. A holmit egyenként kellett kiszabadítani a zsákból, az alvó ember feje alól. Úgy, hogy álmát ne zavarja semmiféle rángatás vagy zökkenés. Hóhem bal keze lassan belemélyedt a zsákba, ugyanakkor jobb kezét, a tenyerét, az alvó feje alá helyezte. Nincs az a betegápoló, nincs az a dajka, aki ennyi gyengéd figyelemmel tartaná-óvná a gondjaira bízott gyámoltalan fejet, mint ez a bal kéz. Közben a jobb kéz egymás után huzigálja a holmit a zsákból.

Amikor az első ruhadarabok kiszabadultak a zsákból, a közeli barakk sötét bejáratából, egy alak, Hóhem segítőtársa, kijött az őr reflektoraitól megvilágított udvarra. Odasétált a két egymás mellett fekvő emberhez, és megkezdte a zsákmány elszállítását.

Lassan, hangtalanul folyt a munka. A legfőbb szabály: nem szabad idegeskedni, nem szabad kapkodni. Végezetül a zsákból és a rongyokból - melyeket a segítőtárs ott mindjárt, mint értékteleneket kimustrált és visszadobott -, Hóhem vánkost csinált, és ezt a vánkost gyűrte az alvó feje alá. Csak ezután szabadította ki bal kezét.

Ez is megvolt, Hóhem apránként elhúzódott a testtől, mellyel eddig egymást melegítették. Felkelt a kofferok alkotta fekhelyről, mustrálta a kofferokat, mintha beléjük akarna látni. Ma nem, de holnap ez is az ő zsákmánya lesz. Aztán kényelmesen és valahogy kedvetlenül, fáradtan, elindult a barakk felé.

Az őr reflektorai oly élesen világítottak, hogy a két drótsövény közt árnyat vetettek a gereblye fogaival húzott vékony, fekete barázdák.

Hóhem arra gondolt, milyen jó volna most egy állomási söntés előtt állva urizálni, korsó sörbe pohárka pálinkát önteni, jól megkavarni, felhajtani... és krákogva, torkát köszörülve, de biztos léptekkel, cseppet se tántorogva, csak az ital jó melegével egész testében, menni a síneken át - és felugrani a már elindult vonat lépcsőjére.

- Eh - sóhajtott, és az őr felé nézett. - Eh, eljön még a szabadulás ideje - „Reggel" - számítja „a munkába menő fiúk ruhájuk alatt kiviszik a holmit. Este, patikai jégtömlőben, meghozzák az italt... Most tizenkettő, fél egy, legfeljebb fél kettő". Kezei, melyek az előbb, míg dolgoztak, oly nyugodtak, biztosak voltak, mint egy operáló sebészorvosé, most idegesek. Ujjai remegnek.

Mogorván megy beljebb a barakkba. Társa jelenti: „Jó a szajré.” De ő nem felel. Mogorva és már megint professzor, megközelíthetetlen. Felmászik a priccsre. Aludni próbál, hogy gyorsabban múljon az idő. Most ő se él, vár...

Reggel, mikor Freier felébredt, értetlenül bámulta a zsákot. Aztán a zsebéhez kapott. A zsebnek csak a helye maradt. Odaszaladt a drótsövényhez, az őrtorony alá.

- Kiraboltak - kiáltja az őrnek. - Nem látta, ki volt?

- Reggel hatkor jöttem - szól le kedvetlenül az őr. - Ne közeledj a kerítéshez - teszi hozzá szigorúan, mert látja, hogy Freier meg akarja fogni a drótot.

Ha Freier nem nagyon buta, ezek után további panasszal senkihez se fordul. De annyira persze még nem tapasztalt, annyi fogolytábori bölcsességet még nem gyűjtött, hogy megértse: mennyi gondtól szabadította meg Hóhem az éjjel. És nem tudja, hogy mikor majd a két kofferjét is elveszíti (nem ma éjjel, ma éjjel virrasztani fog), akkor még sokkal szabadabb lesz...

Kis csomag: párnahéj, benne ing, csajka, kanál, dohány, még a legrosszabb időkben is mindig lesz Freiernél. Bár tíz év alatt még százszor meglopják.

Viszont Hóhem - ha szabadul vagy akár csak egyik munkahelyről a másikra viszik is - mindig holmi nélkül utazik. Mielőtt kikísérnék a fogolytábor kapuján, eldobja a kanalát és csajkáját. A kanalat el kell dobni, mert a Hóhem-babona azt tartja, hogy a magával vitt kanál szerencsétlenséget hoz. Aki magával viszi a kanalat, az visszakerül a táborba. A csajka veszélytelen. De minek a csajka kanál nélkül? Mindig lehet másikat szerezni.

A tények nem igazolják a babonát. Sőt, legtöbbször mást bizonyítanak. A mindig-kanalas Freier nem kerül vissza a táborba - már azon egyszerű oknál fogva se, mert ritkán szabadul ki onnan élve. A Hóhem meg - hol szökik, hol szabadul - s bár eldobja a kanalat, gyakran visszakerül.

KÖZELEDÜNK

Negyven napig tartott az út Krasznojarszktól Dugyinkáig. Átlag ötvenöt kilométert tettünk meg naponta. De ezt csak utólag számítottam ki... És most is csak a térképre nézve és hallomásból tudom, hogy a Jenyiszej partján városok is vannak: Jenyiszejszk, Turuhanszk, Igarka.

Mi negyven napig azt se láttuk, hogy ég is van felettünk. Az ételt kötélre kötött vödrökben engedték le a hajóűrbe, a vizet gumicsövön. A szemetet és mindenféle tisztátlanságot is lötyögő csöbrökben húzták fel kötélen az irigyelt, kiváltságot élvező, rövidebb büntetésre ítélt „házimunkások".

A Jenyiszej széles, gyors vizű, nagyságos folyó. Krasznojarszknál, ahol először láttuk, mikor lementünk az uszály fenekére - két-három kilométer széles. Dugyinkánál, 2200 kilométerrel lejjebb a folyón (és feljebb északon), ahol másodszor láttuk, hét-nyolc kilométer széles, és csak napfényes időben - tehát ritkán - látszik a túlsó part. Kész! Minden egyebet, amit erről a folyóról mondhatnék, magam is csak hallomásból tudom.

Hosszában az óriási uszály vastag deszkafallal volt kettéválasztva. Abban a felében, ahol mi voltunk, háromemeletes priccseken (és a priccsek alatt) nyolcszáz ember szorongott. A másik felében nyilván ugyanennyien. Mögöttünk - ezt csak a kiszálláskor láttuk - még egy ugyanilyen uszály jött.

Könyvek írják, hogy a Jenyiszej a világ egyik legbővizűbb folyója. Amit mi Krasznojarszkban és Dugyinkán láttunk, megerősíti a könyvek állítását, de amit közben tapasztaltunk, mintha megcáfolná ezt...

Elviselhetetlen forróságban, ürülékek, ételmaradékok, egyszer se mosdott emberi testek mocsarában és párájában voltunk. A fedélzetre vezető csapóajtót csak a csöbrök és vödrök beadásakor nyitották ki, de akkor nem volt szabad a lépcsőhöz közeledni. No és néha egy-egy emberséges őr (de sohase a fenn dolgozó privilegizált rabtárs), egy fadarabot vagy gerendavéget tolt a csapóajtó alá, és az arasznyi rés beengedett egy kis levegőt. Két bögre vizet kaptunk egy napra, összesen fél litert, no és, igaz, fél liter levest...

„Vizet!" „Vizet!" - ordította kórusban mindegyik bárkán ezerhatszáz ember. A világ egyik legvízdúsabb folyóján...

És a víznek, melyet gumicsövön engedtek le egy kádba, erős gumi- és petróleumíze volt. Első nap vad, állati tülekedés kezdődött vízosztásnál. De aztán erős és kegyetlenül igazságos férfiak váltak ki a csordából - az ekképp kiváló férfiak, az igazán kiváló férfiak -, és másodszorra már mindenki megkapta az őt megillető részét.

Persze, így se menekültünk a vérhastól. Már az első hét végén sokan megbetegedtek. Ezeknek külön vödrökben, jobb, forralt vizet bocsátottak alá, de mindössze egy bögrével egy napra. A beteg sok volt, katlan melyben vizet forraltak, kevés. Persze, a legtöbb beteg a forralatlan vízből is kikövetelte porcióját. Útközben negyven ember halt meg.

Dugyinkában, mikor ki kellett volna szállni az uszályból, háromszáz embert vittek hordágyon a kórházba. A többiek a maguk lábán mentek a közeli barakkba. Mentek vagy vánszorogtak. Én például csak a jobb lábamra tudtam lépni, a bal lábamat a combom alatt összekulcsolt kézzel vittem előre minden lépésnél, mert óriási kékesfekete véraláfutások voltak a combomon, a lábikrámon. Skorbut. Pedig csak éppen megérkeztünk oda, ahol amúgy is skorbuttól pusztulnak az emberek. Pedig micsoda válogatott legények voltunk, teljes tüdejűek, egészséges szívűek, ép fogúak, akik már annyi mindent kibírtunk, akiket érdemes északra szállítani.

Az elutazás előtti napokban voltunk a selejtezőn, ahol fehér köpenyes orvosok és egyenruhás parancsolók vizsgálták a testünket, belenéztek a szánkba, mert akinek több mint öt foga hiányzik, az már alkalmatlan. És megtapogatták az izmainkat, és belenéztek a szemünkbe. A szemünkbe is...

És mintha folyton szántszándékkal csúfot űznének velünk. A hajóra szállás előtt való napon annyi cigarettát vehettünk a kantinban, amennyit csak akartunk. Minden pénzünket otthagytuk, hogy ellássuk magunkat a hosszú útra. Még a nemdohányosok is dohányt vettek - egyéb híján és a társak kedvéért.

A beszállás előtt motozás. Elszedtek tőlünk minden fémtárgyat, minden dohányt, gyufát - és az összes kofferokat, ládikákat. Dohányból, cigarettából méteres halom, a kofferekből egész domb maradt az „elosztó állomás" udvarán, valakiknek jó zsákmányul.

A dohányneműt és gyufát tűzbiztonsági okból kobozták el. A kis koffereket, melyek már oly hosszú úton kísértek bennünket, azért, mert fémrészek is voltak vagy lehettek rajtuk. A fémtárgyak pedig, tanítja a börtönőri tudomány, szökés előkészítésére adnak módot. Eddig, a vasúton nem? Most már igen?

A motozás ezúttal oly alapos volt, hogy még a börtönök törzsvendégeinél, tapasztalt hóhemeknél se maradt dohány. De őket ez se érte váratlanul. Valahonnan előkerültek a jó öreg, fémmentes fapipák, dohánylével, nikotinnal átitatott régi szerszámok. Ezeket törték porrá sorjában, és velük töltötték meg a megmaradt pipákat. A tűzzel sokkal egyszerűbb volt a dolog. A pufajkából kihúzdalt vattacsomót a priccs deszkájára helyezték, és a priccsből letört deszkadarabbal, mint egy mángorlóval, erősen és gyorsan sodorták. Egy perc elég volt, és már füstölgött a vatta. Gyorsan kétfelé szakítani, ráfújni, és egyszerre két parázsról gyújthat rá akár száz ember is!

Akik elindítottak bennünket, szemérmetlen tolvajok voltak. A dohányunkból, kofferkéinkből akartak egy kis hasznot húzni, és a sohaviszontnemlátásra búcsúztak tőlünk - azaz még erre se érdemesítettek bennünket. Akik Dugyinkán fogadtak bennünket - akárhogy is, munkatársaknak, dolgozóknak tekintettek minket, és mert történetesen mi voltunk ez évben az első szállítmány, ide északra, rezesbandát küldtek ki fogadásunkra.

Biztos, jó szándék vezette őket, de nagyon rossz lélekismerők voltak. A megfeketedett lábú emberek sötét szemmel néztek a felfújt arcú kürtösökre. Hisz úgy érezték, hogy ez csak újabb gúnytevés.

A part, ahol kiszálltunk, olyan volt, mintha valahol, egész közel, valami szélvert, a kövek közt ferdén támolygó táblának kellene állni, rajta figyelmeztető felírás:

„Vigyázat! A következő lépés már belépés a semmibe."

ÉNEKEK

Ma már biztos ott is elektromos daruk forognak a kikötőben és hatalmas emelőszerszámok. De akkor, mikor én ott voltam, csak izmok voltak és énekek.

Télen - éjjel (mert télen csak éj van), nyáron - nappal (mert nyáron nem száll le a nap), télen-nyáron, éjjel-nappal, esőben, hóban, hófergetegben, hetek, hónapok, éveken át, szüntelenül énekelt, zengett a kikötő, mely oly közel van az északi nagy folyam torkolatához, a fagyott tengerhez.

Réz, dva - vzali
Essó - vzali
Essó szilnaa-a!
Essó druzsna!

Nem daruk emelik az óriás vastraverzeket a hajóűrből:

Ráz, dva vzali!
Essó vzali...

Gerendákkal rakodnak a vagonok. Emberek mint gyufaszálat cipelő hangyák:

Essó - szilna
Essó - druzsna-aa-a...

- és nehéz gépalkatrész emelkedik ki a hajó gyomrából.

Az egyik éneklő csoport lihegve pihen, de másik tíz énekel. Az egyik éppen belekezd magabízón és frissen:

Ráz, dva, vzali...

De amott már csak az utolsó hangot sóhajtják, és csak egy hörög még vad erővel; egyedül tartja a súlyt hatalmas vállával, megfeszülő lába remeg... Ha a társak gyorsan nem segítenek, ledönti őt és szétlapítja a vastraverz.

De lám, már lélegzethez jutottak a többiek, és énekel a bajtársi kötelesség.

Ráz, i druzsna!
Essó - szilnaaa-a-a...

- engedi ki utolsó levegőjét a tüdő. Majd újra:

Essó vzali...

- és megint túl vannak a nehezén.

Ezernyi tonna vasat, cementet, százezernyi köbméter gerendát kísér útjára ez az ének éjjel-nappal, télen-nyáron. Hallatszik a kikötő alsó végéből és fentről, a fatelepről, ahol gerendákkal rakodnak a vagonok, a két bárkánál, ahol pallókat és deszkákat cipelnek, a kikötő másik végéről, ahol sínek és vastraverzek bukdácsolnak előre és deszkaketrecbe zárt, vad gépek.

Az egyik bárkából meg éppen nagy, kétméteres ládákban hordják fel az ablaküveget.

Jacques hátán ilyen kétméteres láda. Ruganyosan, sietős lépéssel, látható erőlködés nélkül jön felfelé a meredek pallón a hajóűrből. Csak a ládára festett zsíros fekete számok hirdetik: 102 kg, máskor: 104 kg, 112 kg, mert az arcán nem látszik, hogy milyen súly van a hátán; az arca

barna, enyhén barnapiros és mosolygó. Amikor felér a part laposára, halkan énekli a saját külön dalát:

Paris, o mon Paris...

s csak a homloka közepén húzódik függőlegesen egyetlen mély, komor ránc - az erőfeszítés vagy gondolatok felkiáltójele.

Éles metszésű, idegen és mosolygásán át is szomorú arc, fiatal forró vér jeleivel.

Jacques karcsú, de széles válla megfelel a láda szélességének. Lábai hosszúak, erőteljesek, mint arab őseié, akik a kengyelben felállva néztek a sivatag messzeségébe. Barna szemei beduin szemek.

Paris, o mon Paris

Jacques francia. Olyan francia, akinek az apja korzikai olasz volt, az anyja arab. Olyan francia, kinek a Földközi-tenger a szülőanyja, akinek három anyanyelve van: francia, olasz, arab. Talán azért van itt, mert így jött a világra, és talán ezért is tud még egy csomó nyelvet tökéletesen. Németül, angolul, persze spanyolul, oroszul - „és ami úgy közbe van, azt is többékevésbé...” Közös barátunk, a kínai Tru-ran-csen véleménye szerint csodálatra méltóan jól és csodálatra méltó szépen beszél kínaiul is. Egy év előtt Jacques még az arab és más keleti nyelvek tanára volt Moszkvában, és most huszonnyolc éves.

Nyelvtudására volna, bár igen ingatag, magyarázat. De elvégezte az építészeti főiskolát Párizsban. De már bejárta több mint a fél világot; Tru-ran-csennel kínai emlékeket frissítenek fel (angolul, hogy én is értsem), velem berlini élményeket.

Míg a folyó nem fagyott be, az ebédszünetben mindennap fürdött, és kimosta a fehérneműjét. Olyan tiszta, mint egy kerubin. Este, munka után, a barakkban mosakszik, derékig. Mások, ahogy bejönnek, végigdőlnek az ágyon, és még enni se nagyon akarnak. Csak feküdni, aludni. De Jacques-nak mosdásra is telik erejéből. És senki se meri megszólni, hogy sok vizet pazarol, hogy fröcsköl. Mert szeretik, no, meg mert az erősek közt is a legerősebb. Bár erejével sohasem kérkedik, sohase szerez előnyt - ami pedig szokás a mi aljas életünkben. Mindenkivel udvarias. A barátaival ennél sokkal több: figyelmes, gyöngéd, ha valaki megbetegszik, és jókedvűen szellemes, ha jókedvűek vagyunk - ami hihetetlenül gyakori. Barátai magyarok, oroszok, kínaiak. Molnár Renée, Alekszandr Szergejevics Poljakov, Tru-ran-csen és én. Amikor a nagy krumplitároló raktárak falait, padlóját, szellőztetőrácsait meszeltük ősszel, mindennap egy tizenkét és fél kilós kondenztejes bádogdobozt hajított be hozzánk az ajtón, majd feldűltem, mikor elkaptam. Úgy mellékesen hozta, igaz, hátán a súly, de a keze szabad.

Félelem és gáncs nélküli lovag, akinek kelet és nyugat legjobb tulajdonságai sűrűsödtek agyába és idegeibe, érzésébe, tudásába. Nőkről sohase beszél. Pedig csak rá kell nézni - és nincs kétség, hogy sok asszony álmát zavarta meg, hol akarva, hol akarata ellenére, és bizonyára szenvedett is asszonyok megmagyarázhatatlan kegyetlenségétől. De erről soha nem beszélt, ebben nem francia. (Vagy tán nem is igaz, hogy az asszonyokról való fecsegés jellemző a franciákra?)

Inkább az anyjára üt, az arab nőre. De egy tulajdonságában az apjára, egy dologban nagyon korzikai... És ez ad erőt.

A kikötő olyan kopár, hogy még moha se terem a kövön. Csak a folyótól távolabb mocsaras a föld, és a mocsáron virágok is nőnek. Olyan virágok, mint nálunk a Tátrában, az Alpokban, fenn az örök hó határán.

Jacques-ot nem temeti be ez a föld! Megmenti ereje és korzikai dühe.

Mindenfelől sír, vijjog, hörög a fogyhatatlan ének.

Ráz, dva vzali
Essó vzali...

Jacques halkan, magának énekel:

Paris, o mon Paris...

Én meg így:

Eej uhnyem...

NORILSZK KETTŐ

Sötét szeptemberi napon, tizenöt fokos hidegben érkezett a menet Norilszk kettőbe. A gyengék, lábadozók, betegek. Akik nem kellettünk Norilszkban, a nagy építkezéseknél és bányáknál, a csupa válogatott erős férfi közt - noha nemrég még mi is ilyenek voltunk. Norilszkban, még a kórházban is csak életerős emberek feküdtek. Zúzódással, sebbel vagy már a halállal küszködve. Mi meg, ezt a tizenkét (egyesek szerint tizenhét) kilométeres utat is sok óra alatt vánszorogtuk és topogtuk végig, olyan fagyoskodva, mintha már igazán tél volna.

Lakatlan, hideg barakk, puszta priccsek fogadtak bennünket, azaz nem fogadtak, közönyösen vártak. Igaz, szén az volt - szén itt mindenütt van -, és csakhamar kitüzesedett a nagy, petróleumhordókból készült vaskályhák oldala. Petróleumot is találtunk, a barakk kellős közepén, egy teli kannár. De se kenyér, se víz, se edény, amiben havat lehetett volna olvasztani. Találtunk néhány törött nyakú üveget. Ezekből petróleummécsest csináltunk; ruhánk vattabéléséből készítettük a lámpabelet. Már aki értett az ilyesmihez, és kevésbé volt gyenge, vagy kevésbé hagyta el magát. - Ide meghalni hoztak bennünket - suttogta valaki. Éppen akkor jött vissza a kályhától, ahol sikerült megszárítani a kapcaruháját.

- Ez a híres Norilszk kettő, a „büntető izolátor" - mondta egy harmadik, erőltetett egykedvűséggel. - Ti ezt nem tudtátok? Innen nincs visszaút...

Másnap reggel motorbúgásra ébredtünk. Egy traktor jött, a kemény, szelektől ledöngölt havon. Hernyótalpa csak annyi nyomot hagyott a hóban, mint forró nyáron a felpuhult városi aszfalton a tankok. Három teherkocsit vontatott a barakk előtti udvarra. Itt rengeteg liszteszsákot, sok hordó sózott halat, húst és más élelmiszert dobtak le két kocsiról és kondérokat, edényeket, takarókat, ruhaneműt és kenyeret a harmadikról. Mikor a traktor elment, kirendeltek bennünket hordókat gurítani, a holmit behordani, a liszteszsákokat meg egymásra raktuk az udvaron, mint az ölfát. Itt nem kell félni, hogy elázik...

Aztán az őrök megmutatták nekünk, hogy a barakktól nem messzire, a völgy legalján egy forrás is van. Csak a felső jégkérget kell fejszével és csákánnyal kivágni: alul mindig van víz. Kaptunk fejszét, csákányt, bontóvasat. A konyha kéményéből csakhamar vastag füstoszlop emelkedett. A kenyeret már ettük, és senki se gondolt arra, hogy meghalni hoztak volna ide.

A betegek, mint mindenütt a világon, vagy gyógyultak, vagy meghaltak. Jó és emberséges orvosaink voltak: az élelmiszerekkel együtt orvosságot is küldtek. Ekkor már Norilszk kettő gyógyhely volt, és nem is rossz üdülőtelep, ahol betegeket, sőt reménytelen betegeket is gondosan ápoltak, és ha lehetett, gyógyítottak.

Megindult az élet ebben a kialakuló saját köztársaságunkban, melyből csak kivándorolni nem lehetett kedvünk szerint. Nem is ez volt a baj, hanem az, hogy ha valakit egészségesnek kellett nyilvánítani, akit aztán visszavittek munkára.

Őreink, akik ha megbetegedtek, orvosaink pácienseivé váltak, nemigen zavartak bennünket. Nem is volt rá okuk. Bajainkat magunk intéztük el - néha ököllel ugyan, de igazságosan. A legfőbb döntőbíró a halk szavú Bajev doktor volt, egy híres egyetem egykori dísze. És Satkin doktor, diplomája szerint csak felcser, a kórház keménykezű vezetője, akit Bajev mint orvost is nagyra becsült. Mi pedig féltünk tőle, és majdnem annyira szerettük, mint Bajevet, akitől nem kellett félni.

A súlyos betegek számára volt egy külön barakk. A többieknek, akik járni tudtak, Satkin osztotta ki a feladatokat. Természetesen voltak szakácsaink, pékünk és ápolóink. Ilyen munkára a

legerősebbeket választotta ki. Néhányan a forrás jegét vágták, naponta kétszer. Kemény munka, de jó izmú embernek a legkényelmesebb. Rövid ideig tart, a bontóvas és a csákány jól melegít, ha keményen használják. A gyengébbek vizet hordtak a barakkba, konyhába. Volt, akinek két vödör volt a normája. A legnagyobb norma tizenhat vödör volt, nyolc forduló. Ilyen munkát a skorbutosok végeztek, Satkin azzal biztatta őket, hogy nekik jót tesz a sok mozgás. De hiába a biztatás, ez rossz munka volt a gyengéknek. A hideg napról napra erősödött, és egyszer, a sötét, vak hózivatar „fekete purga" idején, a gyengébbek közül egyik maga alá loccsantotta a vizet. Mire a második vödröt megmentette, halinacsizmája odafagyott a jéghez. Menekülni csak úgy tudott volna, ha kihúzza a lábát a csizmából. De akkor megfagy, mielőtt még felér a dombra. Szerencsére más vízhordók kiszabadították.

Voltak bányászaink, akik bányásztak annyi szenet, amennyi a konyhának, pékségnek, barakkoknak kellett. A közeli „saját" szénbányánkban. A bánya közel volt, a szén alig két méterre a hegy oldalában; s hozzáértő bányászok kezelték az ekrazitot vagy amonált. Ez jobb munkának számított, mint a vízhordás. Akiknek nem engedték meg a járást, azok a barakkban hulladékanyagból játékszereket készítettek és fakanalat faragtak. Mások fekete szemüvegnek csináltak posztóból keretet. Nagy szükség lesz erre tavasszal, mert kiderült, hogy itt északon, a drótból készült, gyárból kapott keretek ráfagynak az orra, a fülre. Már most, a sarkköri éjben kellett gondolni a szikrázó márciusi napsütésre.

A kovácsműhely falát nagy, kemény hókockákból építették, mely a kovácsok tűzhelyétől csak éppen megizzadt, és éjjel még jobban összefagyott.

Én ez időben a legfurcsább iparághoz tartoztam: a fa és fenyőtű kitermelőkhöz. A völgykatlanban, ahol a mi barakkjaink is álltak, a széltől védett részeken, erdők voltak. Itt nemcsak kúszónyírfa, de fenyőcskék is nőttek. Persze, nem olyanok, mint délebbre a tajgában, hanem csenevész norilszki fenyők - negyven-ötven éves korukban nem magasabbak, mint egy tízéves gyerek. Törzsük alul mohlepte, öreg és elég vastag. Méternyi magasságban a törzs már felére soványodik - itt a sarkkörtől északra a fenyőfa, ha megfosztják sok, egymáshoz nagyon közel növő ágától, nem oszlopra hasonlít, nem árbocra emlékeztet, hanem alul vastag, felül hegyes nagy csizmadia árra.

Naponta százával irtottuk ezeket a szerencsétlen fákat. Nem is a fájukra volt szükség, hiszen szénnel tüzeltünk. Nekünk a tűleveleket kellett gyűjteni.

A ledöntött fát, avagy a nagyobb fák ágait - mert akadtak többszáz éves, négy-öt méter magas fák is - a legközelebb eső tó vagy folyó jegére vonszoltuk. Itt a jeget megtisztítottuk a hótól, simára söpörtük, és elkezdtük hadarókkal csépelni a fenyőágakat. A nyárvégi jól ismert ritmusban, itt a jégen. Mint ahogy valamikor öregapánk vagy ükapánk búzát és rozsot csépelt a szérűn... Szibériában, ahol sok gabona terem, de a nyár rövid, szokásos dolog volt a jégen való cséplés. Csakhogy itt most fenyőt csépeltünk, és minél hidegebb volt, annál könnyebben vált el a fenyőtű az ágtól. Aztán zsákokba lapátoltuk a termést, és otthagytuk a jégen. A többi már mások dolga volt, azoké, akik továbbszállították a nagy bányák és építkezések területére. Ott a fenyőtűből teát főztek - mely állítólag megóv a skorbuttól. Mi is próbáltuk - se hasznát, se kárát nem láttuk. Viszont a sarkköri napfény sok ezer éves munkája pusztult így el mindennap fűrészeink foga, fejszéink éle alatt.

Sok hónapja laktunk már ezen a telepen, múlt a tél, de még mindig nem múlt el. Volt pékműhelyünk már harmadnapra, aztán kovácsműhelyünk, aztán szabóságunk, ambulatóriumunk, laboratóriumunk, mint mondtam, saját szénbányánk és később énekkarunk is. Színielőadást is rendeztünk. Olyant, hogy nekünk tetszett, akár nézők voltunk, akár szereplők. És veszeked-

tünk, barátkoztunk, emlékeztünk és feledtünk. De látni még nem láttuk Norilszk földjét. A fák, hegyek, barakkok, emberek csak szürke vagy sötét árnyak voltak a naptalan félhomályban vagy a hold kénsárga fényében. Színtelen, elmosódott szénrajz a hó szürkésfehér papírján. Ha az erdőbe mentünk, egy volt vadászember járt előttünk, csak utána az őr. Mi többiek, az ő lábnyomukban. A kitaposott nyom biztosabban vezetett, mint a szem.

Ritkán láttuk az északi fény égi szépségét. Mert az csak akkor fénylett, mikor már éji éjjel volt, s nekünk nem volt kedvünk kimenni a hidegre, a szélbe. A skorbuttól lusták voltunk, és örökké fáradtak. Még az ételért se szívesen mentünk a konyhaépülethez; sokszor, nagy viharok idején, csak négyesével összekapaszkodva mertünk elindulni erre a rövid útra. Ilyenkor munkára se mentünk. Csak a vízhordásban segítettünk, percek alatt hóemberré válva. A barakkban múlattuk a napot keservesen; a petróleummécsek is csak sárgásvörös félhomályt lebegtettek. Az orvosi rendelőben volt az egyetlen, világos, üvegcilinderes petróleumlámpa. Azt, hogy villany is volt itt valaha, csak sokkal később fedeztük fel.

Január közepén már néhány órára vörös az égbolt: ez napkelte és egyben naplemente. Mert nem jön fel a nap a horizont fölé. Január végén, néhány percre csak, megmutatkozik a napkorong az ég szélén. Aztán már gyorsan hosszabbodnak a napok, s végül már éjszaka sincs. Most kellettek a télen készült szemüvegek, mert a hómezők csillogása, mint számtalan üvegszilánk vágja-égeti a szemet. És június közepén megindult a hóolvadás. Most láttuk először a földet, amelyen éltünk.

Egy reggel, a kórházbarakk mögött, rénszarvas kapargált a pocsolyában. Foszló szőrű, sovány, elgyöngült állat. Kenyérhéjat s aznap kizöldült füvecskét szedett fel fekete ajkával a hóvíz és szemét közül. Vad rénszarvas volt? Vagy argisoló (ami annyit jelent, hogy hosszú útra menő) evenk-tunguzok fogták ki a kimerült állatot? Ehhez én nem értek. Akár vad volt, akár nem - szelíd volt. Egy hétig járkált, kapirgált a kedves a barakkok közvetlen közelében, mindnyájunk örömére. Aztán éppoly nyomtalanul eltűnt, ahogy jött... Lehet, hogy megerősödve, pihenten és jóllakottan elindult rénszarvas-társai után. Lehet, hogy azoknak volt igazuk, akik őreinket gyanúsították, mondván: a sok sózott hal után friss húsra jött nagy kedvük. „Soha innét élve el ne mehessek", fogadkozott egy ember, „ha nem hallottam saját két fülemmel a fegyver dörrenését. És azóta: nincs." Nem tudom, hazudott-e, hallotta-e a fegyver dörrenését, vagy képzelődött? Én lövést nem hallottam.

Mikor a rénszarvas eltűnt, már csak fenn a hegyekben volt, nyáron se olvadó hó. A patakok folytak, folyók zúgtak, tavak csillogtak, fű zöldült, rénszarvaszuzmó fehérlett, kiirtott fák tönkje, mint kitört fogak helye feketéllett. De a hegyek kopársága most is olyan volt, mintha nem a földön volna ez a vidék, hanem egy holdtáj szörnyű falai között, ahol arany van és platina, réz és nikkel és minden, ami oly ijesztően kell az embernek.

Ahol nemrég a kovácsműhely hóból épült falai álltak, most szénportól és hamutól volt fekete a föld. Amivel a kovácsok tüze nem bírt, azzal a tavasz három nap alatt végzett. Nem messze a kovácsműhelytől villanytelep lehetett, valamikor nagyon régen, tíz-tizenöt évvel ezelőtt. Rézdrótok, csavarok, géprészek, elgörbült vasdarabok kerültek ki az olvadó hó alól. Valaki azt is tudta, hogy ez az elhagyatott hely volt tulajdonképp az első település; aranyat ástak itt. A hegy oldalában - most már ezt is láttuk - harminc méterrel magasabban, mint ahol a barakkok álltak, tárna nyílása sötétlett. A tárna és a barakkok közt a kifejtett agyag és homok dombja sárgállott, rajta egy felfordult csille, félig a levegőben. Három másik csille a halom alján feküdt összetörve a hátán, mint a kimúlt állat, melyet a vadász megsebzett, aztán nyomát vesztette.

A tárna mintegy harminc méterre nyomult be a hegy oldalába. Nyilván nem volt érdemes itt tovább vesződni; az aranyások más helyet kerestek. Bár talán jöttek még később is egyesek,

vad és makacs férfiak, mert a szénbányához vezető úton, a patak partján ásót találtunk és egy aranymosáshoz használt farácsos teknőfélét...

Csak tíz év múlva kezdődött meg, tizenkét kilométerrel odább Norilszk I. nagy építkezése és a bányászat. Szén itt mindenütt van. Nikkel is. S a nikkellel együtt platina. Máshol réz és réz mellett arany. És ki tudja még, mi minden. A régi telep pedig, Norilszk II. először elpusztult, aztán büntetőtábor lett, börtön, „izolátor". Most üdülőtelep voltunk és kórház.

A hó alól lassan feltűnnek a múlt rétegei. A legrégibb idő: a villanytelep romjai. Aztán a második korszak: nehéz vasrácsok, melyek most ott rozsdásodnak az ablakok előtt a földön. Együtt rozsdásodnak a csillék, villanytelep és rácsok, semmirekellőn, senkit se érdeklőn.

Ki is nézné ezt az ócskavasat, mikor folyókat láthat folyni, és a zöld moha közt rengeteg tavacska csillog mindenfelé, acélos és szürkés kékséggel. Ég és föld tele van fénnyel, hanggal, színnel. Felhők gyengédsárga, halványzöld és vadrózsaszín fátylai kendőzték kedvükre a meztelen eget. Alattuk vadludak és hattyúk seregei vonulnak szakadatlanul. És nyílnak a vadrózsák. A kúszónyírfa bokrában csókaanya ül a tojáson, és ijedten nézi, ha közelednek felé. Az anyamadár torkán látni lehet a remegő, lüktető szívverést, mégis ülve marad, nem röpül el. De a hím nem bírja tovább! Felröpül, hangosan szidalmaz, lármázva kering a fészek fölött. Gorombáskodik, henceg, káromkodik - de mindezt biztonságos magasságban, ahol nincs veszedelem. A nőstény meg ül, remeg és hallgat.

A múlt évi kékbogyó és áfonya frissen kerül ki a hó alól - ez a múlt évi termés a tavasz első ajándéka. És már virágzanak is a bokrok. Pár nap alatt elfogy a bogyó, mind megeszik a madarak, s a virágzás is végéhez közeledik. A vadrózsa meg éppen virágzik. A kúszónyírfa betakarja a száraz sziklát és a nedves, mohos földet. A cuppogós mocsár csupa virág. Mintha a Kárpátok magas ormain járnál, virágok közt, melyek az örök hó határán teremnek... A tavasz átlátszó vizében mereven fekszenek a zsákmányra leső óriás csukák. Aztán jön az ember, aki az ősi fegyvert, mely Neptun villájának mása, belevágja a mozdulatlan hal húsos hátába.

Fenn a hegyormon tovább zúgnak a hóviharok. A széltől felkavart hó felhőként takarja be a csúcsokat. És mikor a hófúváson újra átvilágít a nap, a hegy egyik oldala meztelen, sárgásbarna szikla: a szél elsöpörte róla a havat. A másik orom azonban annál vastagabb gyapjúba burkolózva, fehéren szikrázik. Igen, persze! Lexikonban lerajzolt, elképzelt holdbéli tájak másai ezek a kúpok és kráterek. Ember nem lakta táj.

Itt lenn, a széltől kissé óvott völgyben minden él és siet élni. Siet. A betegek is gyorsabban gyógyulnak meg, vagy gyorsabban halnak; sietni kell, nemsokára újra itt a tél.

Minden zsombékon madárfészek, minden tóban hal, minden fában nedv. Két, szorosan egymás mellett fekvő kő között valami kis fűszál rést talált, és kibújt. Még a tárnából kihordott homokagyag dombon is van élet. Halványsárga, citromszínű pipacsok virágzanak rajta. Nagyságuk, formájuk, mákszaguk olyan, mint a mi pipacsunké, mely búza és rozs között él. Csak sárgák. Citromsárgák. Bár azt sem tudom már, hogy milyen a citrom. A kórház patikájában azonban mindig láthatok ként és akrechint. Igen, a pipacsok kénsárgák.

Télen, a megunt, ehetetlen sózott hal szagára fehér rókák settenkedtek a konyha körül, a sarkköri tél félhomályában. Aztán rénszarvas legelészett szelíden. Most sárga pipacsok nyílnak... Aztán hamar megátkozod ezt a szép sarkköri nyarat. Szúnyogok és moszkák barna felhői lepnek el mindent; nincs menedék. A moszkitóháló alá is bejut az apró moszka, az orrcimpádba, a szemgödröd sarkába bújik. A bedagadt szemű ember káromkodik, karmolja magát, vagy sóhajt: „Bár már a fehér szúnyogok csípnének!" Fehér szúnyogoknak errefelé a hópelyheket hívják. Hívni se kell őket. Augusztus első hetében megerednek a csontig ható, hideg őszi esők, és szeptember elején ismét itt az első hó...

NEFELEJCS

Nem szeretem a nefelejcset. Nem szeretem a nevét, nem szeretem a tettetett szerénységét, nem szeretem fakó kékségét, nem szeretem, mert nincs illata, s nem tetszettek, se nők, se férfiak, akiknek ilyen halovány, kifakultkék szemük volt. És nem szeretem, hogy magam is azok közül való vagyok, akik nem tudnak felejteni.

Ez is egy ilyen emlék lesz, nefelejcs-emlék, de illatozó és sötétkék nefelejcsről - bár elhagyna végre. De hát nem hagy el, és el kell mondanom, elejétől végig - legalább magamnak.

Két halottja volt a nehéz betegek barakkjának; elküldtek bennünket sírt ásni. Engem, aki ápoló voltam ebben a barakkban, és két lábadozót - Titovot, akinek a szívével voltak bajok és Lavrovot, akinek a tüdeje nem volt rendben. Titov meglett korú ember, ács, a vállai gömbölyűek, a háta kicsit görnyedt, mintha mindig gerendát cipelne, és hallgatag. Lavrov bányász volt, fiatalabb, erős inú, sápadt, ideges mozgású ember, és kicsit kötekedő természetű.

Mielőtt elindultunk, odajött hozzánk Satkin doktor.

- Három emberre ássák a sírt - mondta. És felém fordulva halkabban hozzátette: - Privetov holnap, holnapután...

- Nekünk mindegy - dörmögte Titov. - Ha kettő, kettő, ha három, akkor három.

Kora reggel volt. Keletről látszott a nap, mely az évnek ebben a szakaszában sohase tűnt el a látóhatár mögött. Mintha gölöncsér-korongon forogna, szakadatlanul járta az ég peremét, és sose emelkedett magasra az ember feje fölé. Délben délen, éjfélkor északon, most reggel keleten járt.

Elindultunk. Ásóval, csákánnyal, követ törő nehéz bontóvassal; zsákvászonból készült tarisznyánkban az ebédre való kenyér, Ha nyugat felől látszik majd a nap és visszatérünk, megkapjuk, ami ebédre és vacsorára jár.

Szóval Privetovnak is... Nekünk csak jobb. Ez a Satkin doktor... hogy végre egyszer ránk is gondolt, nemcsak a betegekre... Három sírt egyszerre könnyebb ásni, mint kettőt, és aztán újra egyet...

Különben máskor csak a betegekre van gondja, a súlyosakra. Az ápolókat szekálja. Egyszer pontosan Privetov miatt szidott le, éppen mikor az igen nagy hidegek voltak. Pedig Privetov maga kéretődzött, és én csak lesegítettem az ágyról, éppen amikor Satkin belépett. „Miért nem teszi alája az ágytálat?... Nem akart? Kéretődzött? Maga persze, az ilyen kérésnek örömest enged. Mert lusta! Kényes! Talán megunta ezt a munkát? Elküldhetem jobb munkára, hogy egy kicsit hideget szagoljon... És mért van itt ilyen hideg? Mért nem fűti a kályhát? Biztosan aludni tetszett. Az ápoló úrnak elég melege van, a betegeket meg egye meg a fene! Mi?" És mindezt a betegek előtt. Mikor az embernek úgy sincs elég tekintélye. És nem is volt hideg a helyiség. De hát: ez Satkin... Nála csak a betegnek van becsülete, mintha nem is szeretné az egészséges embert. Ámbár jómaga egészséges, köpcös, széles vállú, széles arcú. Falusi, nem is doktor, csak felcser. De Bajev doktor, aki aztán valóságos doktor, sőt egyetemi, az ő kezébe adta a kórház vezetését. És a vizsgálatoknál is sokat ad a véleményére...

Furcsa, hogy most a mi munkánkat is számba vette, és furcsa, hogy élőnek is sírt ásat... De hát mi rossz van ebben? Privetovnak igazán semmit se árt.

Mi, kórházi személyzet nem szerettük Privetovot. Szeszélyes beteg volt, kötekedő, goromba. Persze, egykedvűen tűrtük viselkedését, elvégeztük, amit a kórház szabályai és a mindent látó Satkin megköveteltek, de szeretni - ezt már Satkin is hiába kívánta volna.

Mikor még volt jártányi ereje, gyakran tűntek el apróbb holmik. A betegek természetesen rajtunk követelték, ami elveszett. Dühítő volt ez és megszégyenítő. Mi Privetovra gyanakodtunk, és egy éjjel saját szememmel láttam, hogy jogosan. Privetov itt a kórházban is folytatta régi mesterségét; köztudomású volt, hogy tizenkettedszer ült lopásért.

A kályha mellett ültem egy éjjel, szolgálatos voltam. Ültem, gondolkoztam, bóbiskoltam, és időnként néhány lapát szenet dobtam a nagy vaskályhába, melyet egy petróleumhordóból csinált - gondolom - Lavrov. Néha végignéztem az ágyakat. A betegek nyugodtan aludtak, minden rendben. Újra leültem, behunytam a szememet. Egy idő múlva, mikor úgy éreztem, hogy szenet kell dobni a kályhába, felnyitottam szememet. Ekkor vettem észre, hogy Privetov óvatosan átnyúl a szomszédja ágya alá, és vigyázva, hosszú szüneteket tartva, valamit huzigál a szomszéd ládájából. (Ez abban az időben volt, mikor már nem tudott felkelni az ágyból.)

Húzza, húzza az ócska szvettert, a szomszéd rongyos, zöld szvetterét, melynek színét akkor, persze, nem láthattam, de nagyon jól ismertem. Félig lehunyt szemmel figyelek. Hadd dolgozzon, hadd vesződjön. Megvárom, míg az egész szvetter átvándorol hozzá, és hadd dugja el. Csak a saját ágyába dughatja, és ha kész, akkor felsrófolom a lámpát, elveszem a lopott, de oly kitartó és finom munkával megszerzett holmit, és leleplezem Privetovot. Megbosszulom a sok sértést. Lássák a betegek: íme, nem a szanitéc....

De ébredjenek fel a betegek? Lárma, izgalom és holnap magas higanyoszlopok? Talán vérzések? Nem. Intézze el Satkin! Ő mindent lát, hadd lássa ezt is...

Reggel, persze, rögtön jelentettem. - A Szidorenko zöld szvetterét Privetov ellopta. Ott van a párnahéjában.

- No és, hadd legyen.

- Nékem - a saját számlám egyenlítéséről hallgattam -, nékem ez nem mindegy. Felháborító, hogy lopások történnek a kórteremben.

- Felháborító? - és Satkin a szemembe nézett. Gúnyosan, ahogy csak ő tudott nézni.

- Igen, felháborító. Haldokló társát is meglopja.

- Engem viszont hidegen hagy. A szvetter tulajdonosa, Szidorenko egy hét múlva meghal. Privetov egy hónappal, talán kettővel túléli a jogos tulajdonost. Mit fáj magának az a szvetter?

- A betegek a szanitéceket gyanúsítják.

- Ez ellen úgy kellene védekezni, hogy leltárt készítve raktárra kellene venni a holmit. De raktár nincs. Minden ittmarad. Ezé és azé, a magáé is, az enyém is. Csak kicsit előbb, vagy kicsit később. Ez, a kicsit később, ez minden: erre legyen gondja! Érti!

Enyhén süppedő moha, kövek és kúszónyírfa csenevész bokrai közt vezetett az ösvény a temető felé, mely két-három kilométerre lehetett a barakktól. Őrség nélkül mentünk - micsoda könnyebbség. És tavasszal - micsoda boldogság; és távolodva a kórháztól - micsoda jótétemény.

Mindenki megelégedésére, bár ez kicsit szabályellenes volt, őrség nélkül engedtek ki bennünket. Az őrök, ahelyett hogy töltött fegyverrel jöjjenek mögöttünk, inkább a közeli tóhoz mentek nagy csukára halászni szigonnyal. A csukák mint megkövesedett fák feküdtek a vízben,

mozdulatlanul lesve a zsákmányt. Igazuk volt őreinknek, a derék és közömbös legényeknek, igen jól tudták, hogy nem bírnánk, és nem is akarunk megszökni. Ki szökik nyáron a tundrából, ahol ilyenkor itt északon a folyók, mocsarak ezre teszi járhatatlanná az utat. Lejjebb, délre meg áthatolhatatlan őserdők. Ostobaság! Nyílegyenesen is kétezer kilométer a legközelebbi vasútállomás, s az még nem minden... Ők is tudták, mi is tudtuk, hogy szökni márciusban kellene. Sítalpakon, baltával, iránytűvel - és ami a fő, halálos elszántsággal. Márciusban. Mikor már van nappal, de van éjjel is, mikor még nincs olvadás és mindenütt erős a jég. Csak az iránytűt nézd: minden út nyílegyenes, mert nincs megjárt út sehol. De akadály sincs: egy életünk, egy halálunk.

Mi, akik itt mentünk, békések és szelídek voltunk - ép bár erről szégyelltünk beszélni - reménykedők: majd csak megváltozik minden... Most, a szabadság kis illúziója megkönnyítette a lélegzést, ámbár csak képletesen, mert a sarkköri ritkult levegőben hamar kifullad az ember.

A néhány nap tavasz, és a már párnapos nyár, megváltoztatta ezt a komor helyet, ahol a hosszú télben minden csak fehér és fekete, de inkább szürkésfehér és feketésszürke. A zöld moha most selymes szőnyegként süppedt a lábunk alatt, és az ezüstös rénszarvaszuzmó - miért, miért nem - távoli ezüstfák levelére emlékeztetett. A moha cuppogott a lábunk alatt, de itt északon a mocsár nem veszélyes - a fagyott talaj sohasem olvad fel mélyre. Az áfonya sötétzöld levelei közt a múlt évi bogyók fekete-vörösök, mint a megalvadt vér. Nemijedős madarak legelésznek az áfonyában, s lustán röppennek odébb, ha már egész közel járunk. Most van a tavalyi áfonya szürete, de íme máris virágzik az idei - egymás lépte nyomában siet itt a tavasz és a nyár.

Zúgó hegyipatak partján, sziklák közt egy kis fennsíkon volt a temető, ahol moha felett, a folyó kavicsai közt, a sziklák alján, mindenütt magas szárú, sötétkék nefelejcs virított. Illata bódító, ismeretlen, édes...

Talán csak önámítás, és az egész azért tetszett olyan gyönyörűnek, mert a világ, amelyben egész télen jártunk, csak elmosódó, fekete-szürke félhomály volt, és a hó se oly ragyogó fehér, mint most, a körülöttünk magasló ormokon, mikor oldalukba vágja arányló dárdáit a nap. Mert télen csak az északi fény szivárványos hullámai és csillagokig magasló boltívei és mennyei templomorgonája, ragyogó oszlopai az egyetlen, némán bámult, égi szép...

Letérdeltem, hogy magamba szívjam, a tüdőmbe zárjam, szememmel és arcommal is érintsem ezt a szépséget és illatot, mely semmi más illathoz se hasonlatos. Nefelejcsillat.

Pedig úgy tudtam: a nefelejcsnek nincs illata. És mindig azt hallottam, hogy a sarkköri virágok, szegénykék, mind illattalanok...

Íme, mint a mesében! A legszegényebb kapja a legszebb ajándékot! A sarkköri nefelejcs nagyobb, szebb, illatosabb, mint amelyek a világ szerencsésebb vidékein nőnek.

Letépni nem is volt bátorságom.

A virágok és moha sűrűje közt csak a sírdombok álltak kopáran. Ott a sárgásbarna agyagon és kavicson egy szál fű sincs. Ez hamar eszembe juttatta, hogy hol vagyok, és miért jöttem. Az elmúlt télen ásott, de máris horpadozó halmok fejénél kereszt helyett deszkadarab volt a földbe eresztve. A deszkán név helyett, a halott aktáinak ügyszáma: vastagon, tintaceruzával.

Lavrov, a bányász megfogta a deszkákat és szakszerűen megvizsgálta, hogy elég erősen állnak-e.

- Csoda, hogy kibírták a telet-szelet.

- Nem csoda! - morogta az ács. - Jó mélyen leengedtük őket, összefagytak a földdel. Itt nem rohad a deszka. Akár ítéletnapig is így marad. Betűk, számok az más. Azok nem soká bírják, kivált az esőt. De a sírjel, ha kicsi és alacsony - és széles kezével legyintett - megmarad, szél ki nem tépi.

Pihenéssel kezdtük. Szerszámainkat úgy tettük két-két kőre, hogy padként szolgáljanak; leülhettünk, anélkül hogy vastag ruhánk átnedvesedett volna. Pihenéssel kezdtük.

Elsőnek Titov állt fel. Kinézte az alkalmas helyet, aztán ács módra, hosszú, lépésekkel kimérte a három sírnak való területet, és újra leült a csákány nyelére.

- A mohát ásóval - adta ki az utasítást. Mindhárman felkeltünk.

Míg társaim szedelőzködtek, és vastag körmükkel az ásó élét vizsgálták, én gyorsan odamentem a sír számára kijelölt helyre és letéptem ott, és ahol majd topogni fogunk, a virágokat mind egy szálig. Aztán a csokor szárát betakartam kenyeres tarisznyámmal, a tarisznyára egy követ tettem, hogy valami hirtelen szél ne szórja szét a csokrot.

Az ásó csak fél araszra bírt a földbe hatolni; a moha alatt fagyott talajhoz ért. Csak nyár végére, akkor is csak ásónyomnyi mélyre enged fel a föld... Mint magunk is. Bőrünk örült a tavaszi napnak, de a mélyben, a szívünkben és kifürkészhetetlen mélységig, örök fagy volt, mely talán már sohasem enged föl.

A moharéteget letakarítottuk, félretettük az ásókat. Kézbe vettük a csákányt és a bontóvasat. A bontóvas kifordította a nagyobb köveket, a csákány szélesítette a gödröt. A köveken szikrákat csiholt a vas; jég és homok fröcskölt az arcunkba.

Szó nélkül és sietve dolgoztunk, minél hamarabb túl akartunk lenni a munkán, mely a léleknek még nehezebb, mint a testnek. Már elfelejtettük, hogy reggel örültünk, hogy kedvünkre volt kijönni a táborból, de nem azon szomorkodtunk, hogy sírt ásunk. Mi gödröt ástunk. Csak gödröt, melyre nem volt szükségünk. Ha meghalunk se lesz szükségünk gödörre. Nem kell, hogy az örök fagy megóvja maradványainkat az enyészettől itt, ahol - beszélik -, olyan mammutokat találnak a földben, melyekről még nem bírt lerohadni a hús.

Ebédidőre méter mélyre értünk. Fagyott föld, nem kis munka. Beleizzadtunk.

- Elég - mondta Titov, és inge ujjával letörölte arcáról a sárral kevert izzadságot. A csákány nyelét most a gödör egyik sarkán tette keresztbe, leült, lábait lelógatta a gödörbe. A nap állása szerint pont tizenkettő lehetett. Titov lassan kihúzta nadrágzsebéből a dohányzacskót, cigarettát sodort, rágyújtott. Lavrov és én álltunk.

- A szabályos sír egyhatvan - mondta Lavrov, és nem ült le. Nem tetszett neki, hogy Titov mindenben egyedül határoz.

- Tudjuk mi is. Egyhatvan. Itt megteszi a méter. Nem kell félni, hogy megszagosodnak.

- Ha így nézzük, fél méter is elég lett volna.

- Azt már nem. Muszáj, hogy méter legyen. Hogy a farkas, ha van itt, és kivált a fehér róka, ki ne ássa.

- Vagy egyhatvan, ami a szabály, vagy elég fél méter, ha csak így nézzük.

- Hát temesd be a felét - mordult Titov. - Vagy ha kedved van, áss egyedül még hatvanat. - Elfordította a fejét, hogy ne kelljen bennünket látnia. A sziklák közt rohanó folyót nézte.

Lavrov az ács hátát nézte, aztán rám pillantott. De mert én nem válaszoltam tekintetére, vállat vont, és odament a kúszónyírfák bokraihoz. Alkalmas ágacskákat ment keresni, amikből majd cigarettaszipkát csinálhat. Mert, bár nem volt dohányos, szabad idejében mindig szipkákat fabrikált. Egész estéket elült a kályha mellett, megtüzesített dróttal lyukat égetett a fába és díszeket rajzolt rá.

Titov még mindig a folyót nézte. De éreztem, hogy most ő is a nefelejcsekre gondol.

- Jó szagúak - mondtam kicsit bizonytalanul.

Titov nem fordult vissza, és csak bólintott.

Szerettem volna még több virágot szedni. De mintha nem az enyém volna az a sok virág, mely a munkánk területén túl nyílott. Mintha valami tilalom tartana vissza, a mohóság elleni tilalom.

Lavrov egy csomó ággal jött vissza a gödörhöz, és kenyeres tarisznyáját is magával hozta. A Titovval szemközti sarokba helyezte el szerszámait, leült rájuk, zsákjából elővette a kenyeret és jóízűen falatozni kezdett.

Nem mentem virágot szedni; leültem, mint ők, szerszámaimra, a gödör harmadik sarkára. Ültünk, mint a malmosdi játék első három kavicsa a három sarkon. Ki tudja, kit ültet a negyedik sarokra az, aki velünk ezt a játékot játssza, akit-amit itt sokszor sorsnak nevezünk... Alattunk zúgott a folyó, sokhangúan és szakadatlanul. Görgette a kavicsot, sziklához csapódott sustorogva, tajtékozva. Hallatszott a vízcseppek fröccsenése, és ahogy a cseppek elnehezedve visszaestek a folyóba. A nefelejcs szagát már nem éreztük. Mert megszoktuk.

Ültünk, hallgattunk a vízzúgástól sűrű csendben. Hazamenni korai lett volna. Ültünk, mint a napszámosok, akárhol a világon, elvégzett munka után, várva a naplementét. Bár itt ez is másként van - nincs naplemente.

Mikor a napkorong már az ég nyugati peremén járt, és társaim indulásra szedelőzködtek, én gyorsan rendbehoztam a reggel tépett csokrot. Az, hogy Satkin doktornak viszem, nem is volt kétséges.

Vállunkra vettük elnehezült szerszámainkat és a könnyű, lapos tarisznyát. Elindultunk a barakk irányába. Haza...

A rendelőben (melyet én meszeltem szép fehérre), mikor bekopogtam, Satkin doktor éppen porokat adagolt a kis patikai mérlegre.

- Doktor, illatos nefelejcs - és gyorsan odanyújtottam a csokrot. Lehet, hogy el is pirultam; nem szoktam feletteseimnek hízelegni.

Odahajolt, megszagolta. - Ó - és ideges kezével már töltötte a vizet egy gyógyszertári pohárba, melynek oldalán mérce szürke jelei homályosodtak.

- Ugye, érdekes! Nefelejcs, sarkköri, és illatos.

Satkin kivette kezemből a csokrot, újra megszagolta, keze már a vízzel telt edény felett volt. Hirtelen rám nézett.

- Adja a virágokat Privetovnak. Pár szálat megtartok... De nem! Hadd legyen megbontatlan a csokor... Privetov még öntudatnál van. Ez lesz az utolsó öröme.

Nem feleltem.

- Itt, fogja a poharat. Most mindjárt. Holnap reggel - tette hozzá idegesen - már késő lehet.

Bólintottam. Az egyik kezemben a pohár, a másikban a csokor, a könyökömmel nyomtam le a kilincset. Satkin meg se köszönte a virágokat.

A rendelő a kórteremtől tíz lépésnyire volt, legfeljebb ha tizenkettőre. Virágot vittem valakinek a saját, frissen kiásott sírhelyéről. Megöregedtem, mire végigjártam ezt a tizenkét lépést.

Remegve, de mosolyt erőltetve jutottam le Privetov ágyáig. A beteg nyitott szemmel feküdt, mégis, mintha nem vett volna észre.

- Satkin küldi - mondtam a megtanult kórházi vidámsággal, és úgy tartottam a csokrot, hogy Privetov láthassa. Bár azt gondoltam, hogy mindez felesleges, ilyenkor már nem kell virág, semmi se kell, és Privetov most haragosan vagy közömbösen lehunyja a szemét. Különben se szerette, ha hívás nélkül közeledtek hozzá.

De az apró, fekete szemek ránéztek a virágra, aztán rám, és mintha valami köszönetféle csillant volna bennük.

- Szagosak - mondtam felbátorodva, de hogy a köszönetet elhárítsam, megismételtem: - A doktor küldi.

Most azt véltem kiolvasni Privetov szeméből, hogy szeretné megszagolni a virágokat. Odatartottam a csokrot az arcához.

Nem tudom, megszagolta-e őket, nem tudom, érzett-e még szagot a haldokló. A fekete kis szemek semmit se mutattak. Már újra valahová messzire néztek, valahová, ami túl volt a kórház fehérre meszelt falán.

Sietve letettem a poharat az éjjeliszekrényre, sietve elrendeztem benne a virágokat, és sietve, lábujjhegyen mentem ki a betegszobából, félénken, mintha valami csalást, hamisságot, ármányos rosszat követtem volna el. De hogy miben voltam hibás, nem értettem...

A nefelejcs még nem lankadt el, mikor Privetov már halott volt.

A halottat kivittük a hullaházként szolgáló kis épületbe. Elkezdtük a szokásos takarítást. A kollégám az éjjeliszekrényt mosta; a csokrot bedobta a szemétvödörbe. Én a szalmazsákot vittem kiüríteni az udvarra. A szalmazsákban egyébként nem szalma volt, hanem az építkezésről ideszállított gyaluforgács... Mikor a zsák tartalmát kiszórtam, a gyaluforgáccsal együtt öt fakanál koppant a földre. Privetov utolsó zsákmánya.

Odahívtam a kórházi gondnokot. - Nézd - mutattam.

A fehér gyaluforgács közül kikandikáltak a barnára festett garasos kanalak. A gondnok cipője orrával megpiszkálta őket, és nevetni kezdett.

- Az utolsó leheletig - mondta.

Épp akkor ment át az udvaron Satkin.

- Doktor! Jöjjön, kérem, nézze, hova tűntek a kanalak - kiáltott feléje a jól táplált gondnok.

Satkin odajött. Rámeredt a kanalakra. Elkomorodott. - Fertőtleníteni kell őket - rendelkezett.

- Kár a fertőtlenítőért - vélte a pirospozsgás. - Az ilyen kanál nem szerepel a leltárban. Nyugta nélkül kapom a lábadozók barakkjából.

- Tegyen, ahogy jónak látja - mondta Satkin. Haragosan nézett a gondnokra, aztán rám, sarkon fordult, elment.

Azt, hogy a gondnokot nem szereti, régen tudtam. Mert szerinte a gondnok hibája, hogy nem volt elég jó a koszt. Ezért, ha valami kis pénzhez jutott - Satkin fizetésfélét is kapott - saját pénzén szokott kompótot vásárolni a kantinban Privetovnak és a többi súlyos betegnek. Hat üveg kompótra tellett egy havi fizetéséből. De cigarettára is megtartott valamit.

SÁRGA PIPACSOK

A sárga pipacsok is olyanok, hogy nem bírom őket elfelejteni: akármerre járok, emlékezni kényszerítenek. Talán ha beszélek róluk, inkább eltűnnek. Akarattal csak emlékezni lehet, készakarva felejteni - hiába, nem megy.

Bajev doktor kétszer nyilvánított betegnek, amikor már egészséges voltam. Harmadszor nem sikerült, és elvittek Norilszk-kettőből, ahol voltak emberek, akiket megszoktam, és olyanok, akiket tiszteltem és a táj, melyet csodáltam - és megszerettem volna, ha vadászként vagy mint utazó, vagy geológus szabadon jövök ide a sárga és halvány ércek holdtájképű földjére. Ide, ahol a szél születik, és bölcsőjét zöld- és ezüstszín felhők szeplőtlen, szűz fátyla kíséri délre, északfény sugárzó orgonasípjai tűnnek fel és tűnnek el hangtalanul, vagy olyan hanggal, amit mi nem hallunk. El kellett válnom a költőtől is, akinek nevét beborították a nefelejcsek és ibolyák, és neve helyett csak a verséből maradtak bennem töredékek.

Wär ich ein freier Mann
lieben möcht ich Dich Norden
verliebt möcht ich freien um Dich...
doch unfrei kommt kein Freier
und der Häftling haftet in Hass
. . . . . .
Darum träumt es mir von milden Hügeln
der Heimat
und Weinblätter die erröten
wenn der Finger des ersten Frostes sie berühr
. . . . . .
Hier errötet nur der Schnee
wenn neue Sonne zum ersten male sie betastet,
und gleich sich verbirgt...
weil wir da sind: ist es die Schamröte der Welt...

Nefelejcsek, áfonyák és egy kopár agyagdombon a tárna előtt sárga pipacsok. Sárga pipacsokat máshol nem is láttam.

Visszakerültem a nagy építkezésekhez. De szerencsém volt, még egyszer megsegített Norilszk-kettő, pontosabban, hogy ott ápolóként Bajev keze alatt dolgoztam. A „Téglagyárak" táborának orvosa azonnal megtett ápolónak.

Ez a doktor se volt rossz ember, ez abból is látszott, hogy tisztelte Bajevet. De azért más volt. Saját biztonságát nem tette kockára, mint Bajev, aki inkább elment csillét tolni, de nem tűrte el, hogy a „Szénbányák" parancsnok állapítsa meg: az emberek hány százaléka lehet beteg. Őszintén szólva, ez a doktor nem is tehetett volna ilyent. Bajevre a parancsnokságnak is szüksége volt, és persze csakhamar újra orvosi munkát adtak neki. De ha a mi itteni doktorunkat egyszer csille mögé állítják, vagy lapátot adnak a kezébe, nemigen lesz belőle újra orvos. És akkor vége a dúsított kórházi kosztnak, saját hálófülkének, könyveknek - és erőnek és időnek mikor olvasni lehetne a könyveket. Nincs szanitéc, aki egy kicsit csicskás is, vége a parancsnokság figyelmességének - hiszen hozzá fordultak orvosi segélyért, sőt, az enyhébb vidékre való áthelyezést is elsőfokon a fogolyorvos javasolhatta. És a nagyobb mozgásszabadság. És a

gyógyszertárból tömény szeszre recept... És nem kell kimenni a hóviharba... De még aki le tud mondani efféle előnyökről, annak is testi-lelki könnyebbség, ha saját hivatását végezheti, nem kell elfelejteni a mesterségét. Ennyiben az orvosok és építészek legtöbbje szerencsés volt. A bányamérnök valamennyi. A gépészmérnökök közül csak az élelmesebbje. Könyvelők közül csak a nagyon élelmes. De minden ács ács maradt. És az is ácsnak állhatott, aki egy gerendát úgy-ahogy képes volt kinagyolni és hát persze vállra venni. A szabónak is jó dolga volt, ha legalább a felsőbbségek legalsóbbját jóindulatra bírta. És... De most veszem észre, hogy úgy volt itt minden, mint az egész földkerekségen. Mit is értekezem itt erről...

A doktorunkat főorvosnak kellett titulálni. A rendelés végeztével, este jó későn, jött a legnehezebb feladat. A felmentendők lajstromát átnézni, sok nevet kihúzni, hogy ne legyen több a beteg, mint amennyit a „percent"-ek megengednek. A súlyos, lázas betegeken kívül mindig voltak, akiket egy-egy pihenőnappal kellett megsegíteni. Nagyon sok. Az én kötelességem lett számon tartani, hogy akit kimustrált a doktor, egy-két nap múlva felmentést kapjon. Emlékezni kellett és ügyelni, a szerényebbet előretolni. De a szimulánst se szabad ám kiebrudalni, neki is joga van élni. Komplikált egyenletek... Az ilyen munka közben a doktorunk egész rendes volt, szívesen el is beszélgetett velem. Persze, nem úgy, mint Bajev. Ez a doktor mindig vigyázott a közte és a szanitéc közötti nagy distanciára. Ami által én csicskás szemmel néztem és mértem új felettesemet. Köpcös, kicsi szájú, barna ember. Nem volt túl okos, és orvosnak is legfeljebb közepes...

A hónap végén voltunk legjobban megakadva, mikor nekem a statisztikát kellett összeállítani. Csak a súlyos betegeket lehetett úgy-ahogy felmenteni. Ilyenkor a doktor leereszkedő lett, és még tanácsot is kért tőlem. Éppen ilyen bajban voltunk, mikor rendelkezés érkezett, miszerint a „Téglagyár" harminc embert utalhat be Norilszk-kettőbe üdülni.

Gyorsan összeállítottuk a névsort. Igaz, hogy százat is felírhattuk volna, de az se volt kicsiség, hogy megszabadultunk harminc olyantól, akinek láza nincs, de mégis beteg. A kész listával tüstént végigjártam a barakkokat, és a harminc szerencsés kiválasztottat becsődítettem a rendelőbe.

A betegek mind azt hitték, hogy a doktor jóakarata és a csicskás-szanitéc protekciója segíti őket a nagy szerencséhez. Mert hát a beteg ugyan tudja, hogy beteg, de azért nem tartja magát olyan nagyon betegnek, mert egy kicsit szimulál ám. Nyög, ha semmije se fáj, és ordít, ha valami kis fájdalmat érez - ez csak igazán jogos önvédelem. De ha otthon lenne - gondolja -, dolgozhatna odahaza, a családjának, magának a maga munkájában, a saját megszokott helyén - bizony ott nem lenne beteg. Vagy ha beteg is egy kicsit, gyorsan kigyógyulna...

Ilyenképp fogadta a szerencsét a harmincból huszonkilenc. De volt egy, aki kereken kijelentette.

- Nem megyek. Nem akarok üdülni.

Ezt a beteget Latisev Ivánnak hívták.

A huszonkilenc ember kiment, ezt az egyet visszatartottuk a rendelőben.

Jól megtermett, kemény markú ács volt ez a Latisev Iván, kékszemű, szőke bajszú. Keze, válla izmos, a háta is erős, csak persze a sok gerendaemelgetéstől kissé görnyedt.

Az arca sápadt, zöldessárga. Ha valami felizgatta, hirtelen kivörösödött. Szemre is láttam, de a beteglapjáról is tudhattam, hogy súlyos szívbaja van. És nem úgy mint a többiek, Latisev is nagyon jól tudta ezt. De hát akkor mért ismétli:

- Egészséges vagyok. Nem akarok üdülni menni.

A doktor ránézett, összecsücsörítette kicsi száját. - Furcsa, kérem - mondta elvékonyított hangon. - Még csak a hónap közepén tartunk - ceruzájával kopogni kezdett az asztal üveglapján - és már hat ízben kért - szünetet tartott, és a papírokat forgatta -, és négy ízben kapott mentesítést.

- Hát igen, doktor... de most munkaképesnek érzem magam... és ha mégse menne, akkor talán megint egy-egy nap...

- Értse meg, jó ember - ha a doktor valakit „jó embernek" nevezett, ez már mutatta, hogy fogytán a türelme -, érts meg, jó ember: mikor én magát felmentem, akkor maga helyett egy másiknak kell munkába menni. Aki szintén kíméletre szorul! Nem mai gyerek, nem a holdból pottyant ide, tudja, hogyan megy a dolog.

- „A percentek a mutatók, mindenféle bajra jók", ahogy nálunk a barakkban mondják.

- Pontosan így! És ezért: Norilszk-kettő. Ott nincsenek ezek a bizonyos percentek, amit maguk annyit emlegetnek. Ott mindenki, eleve felmentett. Ott arra kell engedély, hogy dolgozhasson. Ideális. Kérdezze meg a szanitécet - mutatott rám.

Megerősítettem a doktor szavait. - A koszt duplája az itteninek és tízszer olyan jó. És Bajev! Ha valaki, akkor Bajev meggyógyít téged. A másik doktor is jó, a Satkin. Attól se félj. Igaz, hogy csúnyán káromkodik. De hát tudod: itt nálunk északon a mennybéli angyalok is egymás anyját szidják.

Latisev egy kézlegyintéssel megállított. A doktornak se tetszhetett, amit mondtam. Éreztem ezt, de mert mind a ketten hallgattak, kénytelen voltam folytatni. Csak más oldalról próbálkoztam.

- Ott fák is vannak, olyanok, hogy megérdemlik ezt a nevet. Találtunk egyszer egy vörösfenyőt és megszámoltuk az évgyűrűit. Négyszáz évet számoltam ki rajta. Előbb született, mint Jermák, pedig az kezdte Szibériát meghódítani. Nyírfát egyszer olyan vastagot találtunk, mint egy rendes férfi combja. Műlábat faragtunk belőle egy bányásznak. Nagyon jót! És szél sincs... Alig van szél - helyesbítettem. - Mit mondjak még: valóságos nyaralóhely.

- Ismerem - felelt Latisev csendesen. - Nem megyek. - Szája szöglete remegett.

- Csakhogy mikor te voltál, akkor talán még nem Bajev és Satkin... - ránéztem a doktorra - és a fő, a szakács nem Taskievics, nem Iván Oszipovics volt.

- Hát nem - görbedt mosolyra Latisev remegő szája széle.

- Na, elég - szólt türelmetlenül a doktor. - Holnapig meggondolhatja. Van még kinn valaki? - fordult felém. Elmentem a barakkba Latisevvel beszélni. Általában jó hírem volt az emberek közt, noha Satkinnal (ő volt akkoriban az ideálom) se angyaliság, se káromkodás dolgában nem versenyezhettem volna. „Népszerűségem" gyökere (politikusoknál is gyakori ez) elődeim hibáiból táplálkozott. Ugyanis a rendelő havonta egy tizenhat vagy talán huszonnégy literes demizsonban kapta a csukamájolajat. És én adtam, akárkinek, aki kért, úgy vélekedvén, hogy ez a szer senkinek se árt, és aki kívánja, annak használ. Adtam kupicával, kanállal, aki bírta, annak egész pohárral. Ceremónia és orvosi rendelet nélkül. Márpedig az elődöm csereberélt a csukamájolajjal. Kereskedett kicsinykét a szanitéc. Doktorunk dicséretére azt is meg kell mondani: nem sokáig. Amint kiderült, hogy spekulál, orvosságos kanál helyett csákányt adtak a kezébe...

Mikor beléptem a barakkba, Latisev éppen, szelídített fehér egereit etette. Amint meglátott, elibém jött, tessékelt, és leültetett az ágy szélére. Mellettünk a két egér zavartalanul majszolta a kenyérhéjat.

- Nem ártana neked egy kis Norilszk-kettő - kezdtem, hiszen valóban jót akartam ennek az embernek. - Lószőrből készült hurokkal ott rengeteg madarat foghatsz.

- Hadd éljenek - rázta a fejét Latisev.

Bosszantott ügyetlenségem. Megérthettem volna, hogy csak az élő állatot szereti. De mindig így járok, mikor „társalgok"', és nem egyenesen azt mondom, ami kell. És mivel ilyen ügyetlenül kezdem, valami kényszerít, hogy tovább fecsegjek. Bár tudhattam volna, hogy ez aligha érdekli Latisevet, így folytattam:

- Egyszer egy bálványt találtunk a folyó partján. Fejszével csinálhatták. El is hoztam volna. Csak az volt a baj, hogy nagyon jó száraz volt a fája, és a brigadíros beledobta a tűzbe. Egy tunguz szánkónak is ez lett a sorsa. Ámbár úgyis törött volt... - Elhallgattam. Latisev nem felelt. - És micsoda virágokat találni ott nyáron - próbálkoztam. - Vadrózsa, sárga pipacs - már-már a számon volt: „nefelejcs", de ezt mégse mondtam - és áfonya és az a finom, kék bogyó, nem tudom, mi a neve...

Latisev még mindig nem felelt. Újra más oldalról kezdtem.

- Mikor odakerültünk, első nap vizet se találtunk. A végén már vizet nem is ittunk. A felesleges kenyérből kvaszt főz Iván Oszipovics. Finom, édes-savanykás kvaszt. Csuda egy szakács! Nem akárhogyan hajigálja bele a kondérba a finom jó anyagot. Vigyáz rá, hogy ízletes legyen. Ő nem lop, a gondnokra Satkin ügyel. Ott, testvér, rend van...

- Egy falat se csúszna le a torkomon - mondta hirtelen Latisev. - Eh, hagyjatok! Nem megyek. Ültessetek karcerba, akkor se megyek. Erőszakkal se tudtok odaküldeni.

- Nézd, Latisev - feleltem nyugodtan -, karcerral téged senki se fenyeget. Nem értem, mit idegeskedsz. Nem erőszak a palacsintaevés. Azért jöttem, hogy még egyszer megmagyarázzam, amit már a doktor is mondott. Mindennap felmenteni nem tudunk. Nemcsak neked kell a pihenés. S ezekután a doktor meg is haragudhat. Ezt jöttem megmondani. Te meg, fene tudja! Mintha ellenségeid volnánk. Nem értem, hogy...

- Érted, nem érted: mindegy. - Latisev arca egészen zöldre vált, szeme üvegesen csillogott. A térde úgy remegett, hogy folyton a térdemhez ütődött. Súlyos szívroham kezdetétől féltem. Hallgatva figyeltem a beteg embert, körülnéztem segítségért, ha át kell majd vinni a kórházba.

Két-három perc múlva Latisev megszólalt. - Gyerünk ki az udvarra - mondta nehezen lélegezve.

Karonfogtam, kimentünk. Latisev nyitott szájjal lélegzett. Óvatosan körülnézett. - Gyerünk oda - mutatott a gerendákra az udvar közepén.

- Meg ne fázzál - mondtam. Egészen feleslegesen, mert nem volt hideg.

- Voltam én ott - kezdte Latisev, mikor leültünk. - Három hónapig. Harminc deka kenyér, fél liter víz. Csak a falat tenyerelve, a kilincsbe fogódzkodva tudtam járni.

- De...

- Tudom - szakított félbe, - De most még azt a harminc dekát se bírnám megenni. Nem bírnám! - Nagyot lélegzett. - Elmondjam?

- Mondd.

- Még senkinek se mondtam el soha - és erősen rám nézett. - Ha megtudják, csak tőled tudhatják meg - mondta szinte fenyegetőn. - Elmondjam?

- Titkokra nem vagyok kíváncsi. Mit kezdjek velük? Ahogy akarod.

- Elmondom.

- Baj nem lesz belőle, de - megfogtam Latisev karját - jobb volna bemenni a barakkba. Elmondod máskor. Szépen lefekszel. Eleget üldögéltünk. Máris érzem, hideg a gerenda.

De Latisev, mintha nem is hallotta volna. - Az én legnagyobb betegségem - kezdte -, hogy éjjel fel-felébredek, és azt hiszem, menten megszakad a szívem. Álmomban a Norilszk-kettő nagy kutyáját hallom ugatni. A hangja... azt elmondani nem lehet. Alig van éjjel, hogy ne hallanám. Ott, a valóságban, minden éjjel hallottuk: evvel kezdődött. Elkezd ugatni, nyöszörög, vonít. Aztán lépések csikorognak a havon, ajtók nyílnak. A lépéseket csak akkor hallottuk, ha csendes volt az idő, az ugatást minden éjjel... Aztán egy idő múlva fegyverdörrenés, aztán megint a kutya ugatása, de most egész másképp. Rekedten csahol. És aztán, mikor talán már elföldelték az aznapiakat, akkor csend.

És egész nap csend. És éjjel újra...

- Mi?

- A kivégzések.

- Hol? - kérdeztem értelmetlenül, mert Latisev szavai nyomán nem alakult kép bennem. S bár tudtam, hogy jobb volna nem kérdezni, hozzátettem: - Ott az udvarban? - Mert ezt hihetetlennek tartottam.

- Nem az udvarban. A nagy barakkban.

Megrázkódtam. Hisz én abban a barakkban laktam, ott töltöttük az első ijesztő éjjelt. De ilyen nyomokat az a barakk nem viselt. Most nem szabad kérdéseket tenni, a beteget - aki talán képzelődik, le kell csillapítani. - Most lábadozók élnek a nagy barakkban. Fakanalakat faragnak, miegymást. Dominót. És főképp maguk dominóznak, mert norma nincs.

- És szemben? A kisebbik barakkban?

- Az a nehézbetegek kórháza. Jómagam ott voltam ápoló.

- Nehéz vasrács az ablakon?

- Vasrács? Nincs ott vasrács. Lehetett valamikor, nem mondom. Most ott feküsznek valami rácsok az ablak alatt. Elvinni se tartják érdemesnek. Az ördögnek köll ott vasrács.

- Én is a kis barakkban voltam. A folyosón balra, a második zárkában.

- A másodikban? Az most rendelő.

- Négy-öten voltunk legtöbbször. Aztán éjjel bejöttek. Hol egyet vittek el, hol kettőt, és akik megmaradtak, vártuk, ki megy el másnap éjjel. Aztán szünet, senkit se visznek pár napig. Aztán egy éjjel hármat is. De várod minden éjjel... Nem is titkolták előttünk, hogy visszaút nincsen. Mi is evvel fogadtuk az újoncot... Az őrök? Ők is féltek. Ők is azt gondolhatták, hogy ők lesznek az utóhad. Egészen el voltak zárva a külvilágtól. A sofőrök vagy traktorosok a barakktól egy kilométerre megálltak, ott dobták le a kenyeret és az őrség élelmét a hóra. És az őrség csak akkor hozta be az egészet, mikor a traktor már jó messze járt. Valami tábla, jel vagy mi lehetett ott... minket is csak odáig kísértek, aztán mutatták: „Ott az az épület, oda menj."

- Na de az iratok?

- Nem tudom, nem akarok olyant mondani, amit nem tudok. Az biztos, hogy új ítéletet hirdettek ki. Volt, aki kihallgatásra is járt, de kevesen... Az őrök mindig egy és ugyanazok. Pedig másutt folyton felváltják, változtatják az őrséget. Hogy össze ne szokjanak a rabokkal. Mintha itt felesleges lett volna ez az óvatosság. Az őrök ezt nagyon rossz jelnek tartották, idegeskedtek.

- Harminckilencben - mondtam kételkedőn -, mikor mi odakerültünk, a barakkok lakatlanok voltak, jó ideje. Te mikor voltál ott?

- Nem olyan régen. Harmincnyolc tavaszán... - Latisev tenyerével a szájára simította a bajuszát. - Hát igen, lehet. Egyszerre minden abbamaradt. Egyedül voltam a cellában. Új foglyokat nem tettek be. De őrök még jártak; a kutya az udvaron. Aztán nem hallatszott lépés a folyosón, élelmet nem hoztak, vizet se.

- Mennyi ideig tartott ez?

Felelet helyett a fejét ingatta.

- Nem próbáltad feltörni a zárkát?

- Feltörni? Ha egy macska ugrik a vállamra, az is feldönt. És a kutya az ablak alatt szűkölt, vonított minden éjjel. Miatta se mertem volna kijönni. Hátha emberhúst is próbált már...

- Ugyan! Micsoda képzelődés. Itt vagy, élsz, kiszabadultál. Ne túlozd a dolgokat. Inkább, ha már belekezdtünk, meséld el: hogyan szabadultál.

- Nem tudom. Csak arra emlékszem, hogy valaki megtapogat, érzem, hogy az ingem alá nyúl és hideg a keze... Csak itt a téglagyári kórházban tértem eszméletre... Megkérdezheted a doktort. A többi beteg mesélte, később, hogy lázam volt, alig tudtak ágyban tartani, és kiabáltam. Azt kiabáltam: „Lőjetek le! Mire vártok! Mit kínoztok!” És ki tudja, mit mondtam még. Nem számít! Mondhattam akármit, nem voltam eszemnél. Érted, nem voltam eszemnél.

- No persze.

- Én vagyok az egyetlen élvemaradt. Ezt lassanként kitudakoltam.

- És az őrök? Gondolod...

- Ezt nem bírtam megtudni. Lehet, hogy efféle, ki tudja azt megmondani, ki merné azt megkérdezni? De gondolom, elmentek, és a kutya nem akart velük menni. Mert vad volt. Megszokta a helyet. Engem otthagytak. Eszméletlen lehettem, biztos siettek, senki se akart ott egy percig se késlekedni. Talán a parancs feledkezett meg rólam. Az ilyet sohase tudja meg az ember... Ide a téglagyárba egészen véletlenül kerültem. Ezt a betegek mesélték, márhogy annyit, hogy valami geológusok hoztak ide, akik valahol találtak... Én tudom, hol találtak, de ők, a geológusok talán éjjeli szállást keresve vetődtek oda... Őr nem volt... Valahogy így lehetett. Isten fizesse meg nekik, ők jót akartak.

Latisev elhallgatott. Ránéztem. Arca céklavörös, aztán hirtelen zöldesápadt. Első gondolatom az volt, hogy beviszem a barakkba, mielőtt elkezdődne a roham. De hátha jobb volna elterelni a figyelmét, másról beszélni, megnyugtatni. „Miről beszéljek?” kérdeztem magamat. „Nem beszélhetek a cserebogarak halhatatlanságáról; máris elég ostobaságot gagyogtam. Valami természetes ösvényre kellene terelni a gondolatait, melyek lassan kivezetik Norilszk-kettőből. Először talán úgy, hogy arról kérdezem, ami ott történt, de személy szerint őt nem érinti”.

- Hova temették azt a sok szerencsétlent? - érdeklődtem, így akarván megértetni, hogy ő él, ez a szörnyűség már elmúlt. Eszméljen rá, hogy közte és köztünk, a történtek és halottak között már semmi kapocs. - A temetőben - folytattam, egyrészt kételkedésből, másrészt érdeklődésem indokolandó - mikor odajöttünk, tíz, de legfeljebb tizenkét sírt találtunk.

- A homokdombba, a tárna előtt - felelte Latisev kínjában a homlokát dörzsölve. - Néha csak annyi földet szórtak rájuk, hogy az a kutya kikaparta a testeket. Akkor minket parancsoltak ki, hogy a domb tetejéről még dobjunk rájuk földet.

Már majdnem megkérdeztem, hogy ő, személye szerint, végzett-e ilyen munkát? Szerencsére, idejében ráeszméltem, hogy ilyen faggatás nagy hiba volna. - Hm - mormolta -, ott a régi tárna alatt?

Latisev nem erre felelt - ...Mert az őrség szakadatlanul részeg volt... Ki is bírná józanul... Ötszáz, talán hatszáz halott fekszik ott, a kibányászott agyag alatt. És még egy temetőnek kell lenni... valahol messzebb. Ott is lehet ennyi. A régebben jöttek tudták mennyien voltak előttük, és mindenki számolta: hányadik lesz ő...

Rátettem a kezemet a beteg ember kezére. - Most már értem az egészet. Jól van. Elmondtad. Kész. Ne számolgassunk, nincs értelme. Azon gondolkozzunk, hogy mit mondjunk a doktornak. Úgy, hogy meg ne haragítsuk. Mert hát ő igazán csak jót akart avval a... Hogyan magyarázzuk?

- Csak nem akarod elmondani? - meredt rám Latisev. - Én letagadom! Vigyázz!

- Ugyan, ugyan, Latisev - és megveregettem a térdét -, én senkinek se szólok.

- Egy szót se?

- Egy szót se.

- Soha?

- Hát persze hogy soha. - Vagy mondjuk - próbáltam viccelni -, húsz év múlva. Húsz év múlva szabad?

- Na, húsz év múlva - mosolygott Latisev -, akkor szabad. Addigra a halóporunkat is széthordta a szél.

- Tévedés, testvér! Megmaradunk, mint a mammutok. Azok itt az örök-fagyott földben... Százezer évig megmaradunk. Mint a frissen szedett uborka. He? - Azt hittem, hogy ennél jobb viccet nem mondhatnék, de Latisev elkomorodott.

- Szeretnék elporladni - mondta csendesen - odahaza, a temetőben... A falu, ahol születtem, negyven kilométerre van Szmolenszktől... Persze, ez mind csak bolondság. Ha akarod, elmegyek oda. Jó?

- Nem! Minek erőltetni. Bízd rám, elintézem a doktorral. Most pedig mars be a barakkba. És álmodjál valami okosabbról.

Kezet szorítottunk. Még mindig érződött az ács kezének fejszéhez szokott keménysége.

- Doktor! Hagyja ki azt a Latisevet a listából - mondtam este, mikor már mindent befejeztünk, és én nekiláttam a takarításnak.

Az orvos kínosan vigyázott, hogy át ne lépjem a szanitécnak megengedett kereteket. Rosszallóan nézett rám.

- Bocsásson meg! Amit mondok, az laikus beszéd, tudom én ezt, és a szavakat nem orvosi értelemben használom. Ennek a Latisevnek valamiféle, hogy is mondjam, tériszonya van. Vagy hisztérikus. Bocsásson meg, ezek afféle itt rám ragadt szavak. Nem diagnózis... De azt hiszem, ennél sokkal egyszerűbb dologról van szó. Arról, hogy Latisev fél, hogy kigyógyul, megerősödik, és akkor elviszik utat építeni, földmunkára vagy tárnába. Az ön megállapítása, doktor: „Akik hozzászoktak a kórházhoz, félnek meggyógyulni." Hát ez Latisev esete.

- Igen - mondta orrhangon a doktor -, csakhogy Latisev esetében ez a félelem - és egy ragyogó nikkeldobozba pottyantotta a műszereket (melyek sterilizálása az én feladatom, majd ha ő már elment) - teljesen indokolatlan. - Újabb műszerek ejtődtek csengve a dobozba. - Teljesen indokolatlan. Kénytelen leszek megmagyarázni a szerencsétlennek legalább annyit, hogy itt ő tehertétel az ambulatórium számláján. Rendelje ide holnapra.

- Engedelmet, én privátim már beszéltem vele, hiszen bejárok a barakkokba. Megkíséreltem saját esetemmel érvelni: én is beteg voltam, satöbbi, satöbbi...

- Na és?

- Eredmény: nulla. Ezért engedtem meg magamnak a kifejezést: hogy hisztéria. De volna egy praktikus javaslatom. Ha megengedi...

A doktor pislogott szemüvege mögött. Gúnyos arccal, eltúlzott udvariassággal tenyerét mellé-hez lapította, aztán ívet írt le a karjával, és mintha valamivel megkínálna, felém nyújtotta az üres tenyerét.

- Kérném!

- Szerintem nem érdemes erőltetni a dolgot. Grisát, a kórház fűtőjét kellene felvenni a listára. Az utóbbi időben megint többet köhög. Megérdemelné a fiú.

- Ha köhög, mért tud erről csak maga? Mért nem jön ide a rendelőbe?

- Mert ő is félti a munkáját. A kórháznál nincs rossz dolga a fűtőnek. Ennyi az egész.

- No, a mi Grisánk, az nálunk marad - mosolygott a doktor.

- Épp ezért, ideiglenesen, míg Grisa visszajön az üdülésből, talán tegye meg Latisevet fűtőnek. Itt a kórházon belül felmentés nélkül is ellehet. Mindig akad lábadozó, aki segít, ha ő nem bírja...

- Ahá, ehe. Az ötlet nem is rossz. Egyáltalán nem rossz. Én is megfigyeltem, hogy Grisának néha lázas a szeme. És azt mondja, köhög?

- Köhög.

- Határoztunk. Adja csak ide még egyszer azt a lajstromot!

Latisev nem ment el meglátni azt a halmot a tárna alatt. Nem tudta meg, hogy ott már sárga pipacsok nőnek. Csak én tudom ezt - íme már húsz éve látom a pipacsokat és Latisevet, mindig, mindig...

És azok ott? Azok úgy feküsznek, mint haláluk pillanatában? Az örök fagy birodalma nem engedi őket elporladni?

Ám... Az, amit én tapasztaltam, és amit ez a beteg ember látott, nagyon ellentmondanak egy-másnak. És az is ellentmond Latisevnek, amit óvatos kérdezősködésekből később megtudtam. De ha csak egy kis tört része lenne is igaz annak, amit elmondott... A pipacsokat én is láttam.

ERDEI KÉPEK

1. ZERGE, EMBER, KUTYA

Száraz ág reccsen, valahol egész közel.

Az erdei tisztáson zerge áll mozdulatlanul, és nagy szemeivel rám néz. És én a szép állatot nézem meredten, megigézve.

A két szempár mohón rajzolja az agytükrökbe egymás ritkán látott és ritkán ilyen mozdulatlan képét. Nekem a vad csak szobor, látomás; a vad szagomat is érzi, és nyilván hallja gyors lélegzésemet.

Rozsdásbarna, már nyári szőre, nyírfaerdő avarának, lucfenyő törzsének színe; kecsesen félrehajtott feje, hosszú lábszárai és nagy, komoly szemei gyerekkoromban látott őzekre emlékeztetnek.

Bennem, az embernek nevezett vadban, máris a támadás ragadozó ösztöne gyorsítja a szívverést. Megfogni! birtokba venni! Kézben tartani! uralkodni ezen a szép szabad állaton, megszelídíteni a fékezhetetlent! szolgává tenni! és ha nem adja meg magát, megölni, bőrét lenyúzni, húsát megenni... - mindezt nem gondolom, de ezt lihegem, ezt remegik idegeim, s csak az a jó, hogy nincs fegyverem.

A vadban meg, bár látja és egész biztos érti, hogy fegyvertelen vagyok, a menekülés ösztöne hajtja mind gyorsabban a vért. De még egyikünk se mozdul: az igézet még nem lazította meg kötelékét.

Aztán futni kezd. Először csak lassan, majd akadályra lelvén átrepül egy vihar döntötte fa törzsén. Az első ugrás még jobban felabajgatja félelmét. Hosszan ível át ledőlt faóriások felett; hátsó lábait hátradobja, mellső lábait térdben hajlítva magához szorítja, és mind gyorsabban szökken, repül, erőteljesen és könnyedén.

Én még mindig meredten állok. Nézem a bokrot, ahol utoljára felívelt, és aztán eltűnt.

Hosszú percek múlnak el, mikorra feloldódik az igézet. Épp a fejszém után nyúlok, hogy folytassam a munkát, mikor újra recsegnek az ágak, ropog a száraz rozsé.

Most rövid lábú, rókaszerű, csámpás, rőt kuvasz törtet ki nagy zajjal a bozótból. Hosszú, vörös, lapátszerű nyelve majdnem a földig lóg, mintha legforróbb nyári nap volna. Lihegve, lekonyult fejjel követi a zerge nyomát. Düh, éhség, szenvedély hajtja a rövid lábú vadászt. Engem észre se vesz. Még akkor sem, mikor hangosan elnevetem magam...

Magányos ember, ha józan, sajnos, ritkán nevet. De mintha nem volnék egyedül. A szép, barna, messze száguldó állat helyett hahotázom: hej, kurta lábú kutya, az ilyen vadásznak igazi mestersége a malacokat veteményes kertből kizavarni, nem pedig zergét üldözni! Otromba, dühös, lógó nyelvű kuvasz! Soha, soha, sohasem bírod elérni!

Soha? Soha? Soha?

Ahogy a nyomot követi, látom, nem először vadászik ez a kutya zergékre, és talán nem egyet tépett már szét, és fog még széttépni.

Csakhogy nem most, nyáron, se a delelőhely cserjéinél, se az ivóhelyen a pataknál. És télen se, mikor a hó helyettesíti az ivóvizet, és a zergék nagy utakat tesznek meg a mély hó alól kikapart füvekért. Ilyenkor csak az egymás lábnyomába lépő farkasok egész hordájának hirtelen széttáguló gyűrűje veszélyes a gyors lábú vadra, de az ilyen kuvasz nem éri el.

Csak tél végén, márciusban, mikor a hó nappal puha és süppedős, hajnalban pedig megkérgesíti a fagy, s a zerge nem bírja előkaparni a füvet, hiába, hogy az olvadás széles tányért kerekít a fa törzse körül, melyben már látszik a föld; mikor már a foszló téli bundájából - melynek ezüstszürke téli színe a fák hóra hulló árnyékára hasonlít - szőrpamacsokat tép ki ág és tüske; mikor még nincsenek rügyek, de a fa érzi a már-már meginduló felfelé törő nedvet; mikor minden, ami megmaradt a télen, nagyon élni akar, igen, a márciusi napfény és hajnali fagyok idején kezdődik a legnagyobb, a halálos veszedelem.

Az éhség a szánokról lehullt, ágba akadt szénaszálak nyomán a falu közelébe vonzza a vadat. Érzi a húsevők, az emberek és kutyák undorító, farkasok torkára emlékeztető, messze érződő bűzét. De emberszag és kutyaszag felett édes szénaszagot hoz a szél. A hó süpped az apró paták alatt. Óvatosan szétkaparja, átüti a jégkérget, s megfontoltan lépeget. A szénaszag vonzza, csalogatja.

A faluban pedig éhesek a húsevők. Ember is, kutya is, akarva, nem akarva böjtöl ilyenkor húsvét előtt. Mi jut a kutyának? Semmi! A moslékot a disznók kapják, a tejet a borjak isszák és a malacok, no és néhány álnok, hitvány, köcsögök-lábasok közt tekergő macska. A kiéhezett sovány kutyák kinn, messze a falutól, lesik, keresik a zsákmányt...

A kimerült vad érzi, hogy a kutyák szaga egyre erősbödik. Érzi... hallja... s íme már látja is őket.

Nagy szökkenéssel oldalt ugrik, menekül, rohan. Ekkor sebzi meg először a beszakadó vékony, éles, szinte láthatatlan jég a lábát. S innen már apró vércseppek is mutatják a nyomát.

Az oly óvatos vad ekkor hasig süllyed egy mély hófúvásba, Kepesztet, vergődik, ugrik, fut, térdre esik, rohan, lába megint sebesül - és újra beszakad alatta a hó.

Hóvíz dermesztő hidege kapdossa el remegő bokáját. Forró testéből gőzöl az izzadság és gőzöl a hátára ragadt nedves hó is. Eszét vesztetten, szinte nekifut az ellenségnek... talán menekülésre gondol, hisz nemrég még a farkasok gyűrűjén is át tudott ugrani... talán már semmit se gondol, nem lát, szagot se érez. Mellét belülről nagy, élő, torkát elszorító valami veri, kalapálja egyre erősebben. És újra elbukik. Lába görcsösen remeg.

Éles fájdalom téríti eszméletre... Gyönyörű, nagy szeme szomorúan nézi lihegő, véresfogú gyilkosát - ezt a korcs, lihegő kutyát. Testek izzadsággőze, meleg vér párája keveredik és emelkedik lassan magasra a vakító márciusi ég hószagába.

2. NYÍRFA

Nyírfa mindig kell itt, télen, nyáron. A nyáron döntött nyírfáról rögtön le kell hántani a nedves kérget, s akkor kiszárad, csonttá keményedik, és a legjobb kocsirúd, kerék, küllő, szántalp lesz belőle - hisz a szán tisztára fából készül, egyetlen szege sincs vasból. A fenyőkádak abroncsa nyírvessző. A kéregből szurkot főznek, és alágyújtónak sincs jobb, mint a nyírfa kérge; százszor többet ér, mint a papír. Kevés is a papír, de egy darab kérget akármikor letéphet az ember a nyír törzséről, és ég az esőben, hóban, szél el nem oltja... Ha pedig a kéregből gondosan kifaragják a törzset, törhetetlen edény fala lesz belőle; az erdőjáró, mezőn dolgozó ember

legjobb útitársa. Nyírfából készülnek a sítalpak. A favágó erdőn mentében minden nyírfa tetejét megnézi. Ha a fa koronája egy helyen ágazik három vagy négy felé, abból petrencéző, szénagyűjtő villát tud csinálni; nagyon szükséges szerszám ez a gazdaságban. Évszázadok óta, évezredek óta, sok minden készül nyírfából, a seprűtől a puskaagyig. Csak a katonákat nem verik már vesszőfuttatva - erre már nem kell nyírfaág.

Tüzelőnek is igen jó. Sok meleget ad, tiszta, és sokáig ég. De még döntéskor meg kell nyesni a kérgét, vagy szét kell hasogatni a törzset, mert különben nem szárad ki, hanem rohad. Fél év se kell hozzá, hogy fája elkorhadjon. Két év múltán pedig a szinte friss, érintetlen kéreg alatt már csak reves, pépszerű porhanyós podva marad. De ezt csak akkor vesszük észre, ha fejszével belecsapunk. Még a frissen vágott nyírfa is jobban ég, mint az ilyen rönk. A kéreg azonban még földbe ásva se rohad el, évtizedekig ép marad.

Legjobb kora tavasszal vágni a fát, mikor az ember már érzi a hátán a napmeleget, de egy-egy szélroham még hópelyheket hint az avarra. Ilyenkor hidegből is, melegből is éppen annyi van, amennyi a favágónak kell. Télen a nehéz ruhában izzad a háta - a lába meg fázik. Nyáron kínozza a könyörtelen forróság, és mégse dobhatja le a felesleges ruhát, mert a szúnyog, moszka (más néven: csípős muslinca) és a bögöly eszi-csípi, nem hagyja élni az embert.

Igen, tavasszal jó fát dönteni, mikor még nem indult meg a nyírfa leve. Egy hétig vagy többig csak egyre döntöd a fákat. Szétfűrészelni, hasogatni pedig akkor kezded, mikor már folyik a nyírfalé. Még akkor is hidegek a kora tavaszi, hóolvadás utáni, a rügyezés előtti napok. Amint rügyezni kezd a fa, a nedv csurgása megszűnik.

Érteni kell, hogyan reped és hol reped a fa. De sok vén törzsről még hozzáértő kézben is visszapattan a fejsze. Akkor nehéz fasulyokkal jól megválasztott helyen kell a vasat a fába verni, egész a fejsze fokáig. (A fejszenyél: nyírfa. A sulyok is nyírfa. Ott az erdőben nagyolja ki fejszéjével a favágó, mielőtt a hasogatáshoz fogna.) Végre ropogni kezd, reped, szétroppan a törzs. De addigra az embernek a szíve, mintha a torkán akarna kiugrani.

Nagy mélyet lélegzik ekkor a favágó, pihen egy percig, lecsendesíti szívét. A levegő, mely a szívet csendesíti, teli van a nemrég olvadt hó, nedves föld és a napsugártól felmelegedett avar szagával.

Sietni nem kell. Nincs értelme. Az erő gyorsabban elfogy, mint a hosszú tavaszi nap. Siessenek a fiatalok: őket még messzi út képe csalogatja.

Az öreg nyírfának a nagyhajas lombja a legszebb, és mikor ledöntik, igen nagy sóhajtással zuhan a földre. A törzse ragyás, vastag kérgű, erdőégéstől és saját korától fekete és mohos. Rostjai egymásba fonódtak-fondorodtak -, íme ezért pattan róla vissza a fejsze. De ilyen kell, mert ennek a fája nagyobb meleget ad és kiadósabb; egy törzsből sok szép ölfa lesz. Aki fiatal és magabízó: öreg fába vágja a fejszéjét.

A fiatal nyírfa könnyen enged a fejsze élének. Gyenge testének rostjai párhuzamosak. Csakhogy kevesebb meleget ad, és tulajdonképp több vele a vesződség, mivel sok ágat kell lenyesni róla, sok a bajmolódás, mire egy csomóba hordjuk. Igaz, nem kíván egy-egy csapásba olyan nagy erőfeszítést. Ezért az öregemberek fiatal nyírfákat döntenek, sima, fehér kérgű sudarakat. A kéreg selyemnél is finomabb; felső hártyarétege hamvas, fehér-zöld, mint a napkelte előtti ég, alatta rózsaszín-fehér a következő réteg, mint az ifjú, telt, feszülő emberi test. A fiatal nyírfának a sudara a legszebb, és mikor ledől, egyetlen tompa ütéssel csap az álnok földre.

Öreg a fiatalt, fiatal az öreget irtja. Ám az öreg kicsit sajnálja a még fiatal, növendék nyírfát, legalábbis míg az első csapást méri fejszéjével a sudár szűzbe.

A fiatalember, a siető, haragszik a csontos, csúnya, makacs, kemény - de sok meleget adó ragyás kérgű törzsre, és ha elkészült vele, lábával még odább is löki. De mikor nyírfalevet akarnak inni, öreg és fiatal egyaránt vén fát lékel. Mert csak vén fából csurog bőven a nedv.

Nyírfaleve és kenyér a favágó ebédje. A kenyér fekete, ám a nyírfa leve tisztább mindennél a világon. Még szem se érintette soha. És ez a fejszecsapástól megeredt forrás édes és hideg. A hideg italtól a favágónak egy percre kedve támad tüzet rakni, és melegedni. De hitvány az a favágó, aki tűznél melegszik. „Ha ősszel fázol, fűrészelj, ha télen fázol, fűts" - morogja tavasszal is az egyedül dolgozó ember ezt a magányosságban, magának kigondolt bölcsességét...

Sietni ugyan nem kell, de üldögélni se jó. Nehéz munka a favágás, de bizakodó munka - hisz íme még csak tavasz van, és mi már a jövő télről gondoskodunk... A fejsze melegíti a favágót, aki bízik benne, hogy lesz tűzhely, ahol majd melegszik, lesz nyírfalevélszag a gőzpárás fürdőben, ahol vörösen izzik a kő. Bízik benne, hogy egyedülléte se örök egyedüllét. A téli estékre vágyakozik, ahol majd az életről fog gondolkozni, mely kemény, mint a fekete vén törzs, és szép, mint a fiatal nyírfák sudara.

3. EGY ERDŐBEN KÉT ÉNEKES

A köhögő:

Ó, khó óó...
Szörnyű hó!
Érintése tűszúrás,
Takarása megfagyás,
Hunyott szemnek szemfödő,
holtilepel, temető!

A daloló:

Ohohó... ó
Jó a hó
fagyott arcot dörzsölni,
védő falat döngölni,
Irány, vadnyom látszik majd,
vadász szeme játszik rajt.

REGGELTŐL ESTIG

1

Ingujjban, a házilag feketére festett vászonnadrágban, valami régi rongyból eszkábált posztópapucsban (nagyon szerette, mert meleg volt és kényelmes) térdelt a pléhkályha előtt. Az este előkészített aprófa első gyufaszáltól meggyulladt; először csak megvilágította, de nagyon hamar meg is melegítette a szobát.

A pléhkályha csöve az óriási, fehér kemence kéményébe torkollott. A szoba is nagy volt, négyablakos. Nem az ő háza. Aki építette, talán már nem is élt. Ő utálta ezt az idegen, hideg, nagycsaládnak való, egerektől már szétrágott gerendájú faházat, mely sok éven át magtár volt, s azóta se az egereket, se az egérszagot nem lehetett belőle kiirtani - pedig már több éve, hogy ideköltözött.

A kevés bútort, ami a nagy szobában állt, szerette, mert mindet maga ácsolta nagy szegekkel, melyeket valahol felszedett vagy lopott. A szegek oly hosszúak voltak, hogy átmentek a hajópadló vastagságú deszkákon is, és vissza kellett őket görbíteni. Az ő munkája volt a hokkedli, az asztal és az X lábú fekhely. A régi gazda hagyatékából csupán a szoba egyik oldalát végig befogó, falba eresztékezett pad maradt meg, mely az asztal mellett ülőhely, a többi részen könyvespolc és irattár, aztán spájz, szerszámtartó és pohárszék szerepét töltötte be. Két ütött-kopott koffer az ágy mellett, tiszta vászonnal volt leterítve. Az egyikben élelmiszer, tea és egy régi konzervdobozban kockacukor. A kenyér egy zsákban lógott a falon, hosszú szegen, hogy az egerek ne tudjanak hozzáférni.

Magányos embernek így jó. Üres szobában, ahol fel-alá járkálva várhatja, míg az étel elkészül, fogadhatja múltja képeit, vagy egyszerűen csak vár, mert várni kell.

Néha kipillant a ködös, hajnali szürkületre, abbahagyja a járkálást, a kályhához megy, és késheggyel próbálja: megfőtt-e már a krumpli.

Mire a krumpli elkészül, a tűz is kialvóban. A már újra hidegülő szobában, az asztalon bodrosan gőzöl a forró étel. A hosszú padon álló sok mindenféléből kikeresi a zöld félliteres üveget. Az üvegből lenmagolajat önt a krumpli fölött tartott fakanálba, és arca csupa figyelem. Foghíjas öregemberarc, bár napbarnított, szikár, energikus. Orra mellett két mély ránc húzódik le a szájszöglethez és tovább. Most, hogy az olajat önti és vigyáz, hogy egy csepp se menjen kárba, arckifejezése nagyon kapzsi. De hát így kell... a krumpli még csak elegendő, annyit főz, amennyit meg bír enni, de olajból egy teli kanál a napi porció, ettől nem szabad eltérni, és nem tér el. Pedig ma kaszálni megy.

A forró krumplira csepegtetve fakanalából az olajat, a jó ánizsízű orvosság jut eszébe... az üveg, a szép recés patikai papiros az üveg dugóján, az üvegre ragasztott cédula érthetetlenre rövidített latin szavai, és a gondosan kiírt utasítás: „Háromszor naponta egy evőkanállal”... Iskolásfiú. Kemény lószőrmatracos rézágyban fekszik. Anyja ezüst evőkanalat tart a szájához: „Vedd be. Jó édes”, kéri a makrancos beteget. Rázza a fejét, az orvosság majdnem kilöttyen a szép paplanra. Aztán hosszú kérések után nagynehezen kinyitja a száját, és beveszi az orvosságot. Jutalmul ezután borsatót kap (ez is orvosság) tojássárgájából, cukorból és fehér borból kevert gyönyörűséget. Desszertkanállal eszi. Amíg beteg volt, mindennap borsatót kapott. Ha nem volt beteg, kávéskanállal kereste meg a csésze alján az el nem olvadt cukordarabkákat. Csak ezekért a cukrokért volt érdemes meginni a kávét.

Régen volt, régen... Nincs már borsató, nincs ezüstkanál, se evő-, se desszertkanál, és ez volna a legkisebb baj. Az a fő, hogy krumplija van és lenolaja... Mása sincs. Anyja... hisz már maga is ötvenhét éves... És se asszonya, se gyereke, se rokona, senki. A felesége, erről még kapott hírt, az ostromlott városban halt meg. Éhen halt. A fiáról még ennyit se tud. Él-e, holt-e - nincs. Őt a fia megtagadta. Ha meg az anyját is elhagyta... a legjobb, amit róla gondolhat, hogy katona volt, és elesett... A rokonokat nem kereste. Aki élve maradt az éhező városban, s éhhalállal hagyta meghalni a feleségét, az számára emberevő...

Idővel szörnyű képpé szélesedett benne, ami először csak idegen suttogás volt: az ostrom lezárta városban emberhúst is ettek.

S úgy látja már, hogy csak az maradt életben, aki felfalta a másikat, vagy a másik kenyérdarabját. Csupa emberevő... Vagy rablással - ami jobb - vagy csalással - ami hitványabb -, de felfalta.

Megtanította magát, hogy erre ritkán gondoljon és azt hajtogassa: jó hogy nincs senkije, jó hogy nincs semmije. Nem kell félni se jégtől, se fagytól, se tűztől, se víztől, se rablótól, se tolvajtól. Mikor már senki se kell, és ő se kell senkinek, mikor nincs már se hazája, se istene és nincs új hite és régi se, mikor nincs mért félni a haláltól, akkor egyszerre és váratlanul szélesre tárul előtte a teljes szabadság ege és földje, így akarta tudni, így vallotta magának amikor bírta.

De hisz nagyon óvatosan adagolja a lenolajat a krumplihoz... Filozófiájában kevés a logika, bár mesterségénél fogva egzaktnak és logikusnak kellett volna lennie; valamikor, tizenöt év előtt, mérnök volt. Most egy hosszú és bonyolult élet utolsó állomása felé közeledik, igen, ötvenhét éves.

2

Kaszával az egyik, kenyérzsák madzagjával a másik vállán lép ki a házból. A vállát összehúzza a hidegben, a háta már úgyis görnyedt. Ruhája kopott, foltozott, még városi ruha. Lábán hosszú csizmaszárral egybevarrt bocskor, itteni szerzemény... Egy centrifuga megjavításáért kapott fizetség. Könnyű, kényelmes, erdőjáró viselet. Úgy szereti, mintha jobb lábbelije egész életében se lett volna.

Keleten alig pirkad; napkeltéig jó másfél óra még. A falu csendes. A tehenek mozdulatlanul állnak az udvarok közepén, várják, hogy megfejjék őket. Az emberek még alusznak.

A kortól megfeketedett házak kopáran állnak. Mind gerendából ácsolt faház, még az udvart körülfogó kerítések is vastag gerendák. Virágoskert nincs a házak előtt, és nincs egyetlen élőfa sem az egész fából épült faluban. Mert az csak búvóhely volna mindenféle szúnyognak, féregnek. De az ablakban virágok árnya látszik, és sok az ablak, a háznak majd minden oldalán. Úgy látszik, azelőtt nem törődtek a hideggel, és a tűzifával senki se takarékoskodott. Sok ház lakatlan, sok pedig romba dőlt. Más házakon, kicsiken, nincs fedél, a padolaton fű nő, de laknak benne. Másutt csak a földből kiálló korhadt gerendák mutatnak volt házak nyomára.

Az alvó faluban még nem füstölnek kémények. A kutyák, derék őrködés végeztével, a tornác lépcsője alatt alusznak, bár alvás közben is felemelik orrukat, és érzik, hogy valaki megy az utcán. Nem ugatnak az ismerős szagú kaszásra.

A falu végén, ahol az út a hídra kanyarodik, megáll, és végignéz a tájon. A hídon innen, lankás dombon feketéllik a nemrég szántott földek göröngye. Az őszi vetés, a rozs nedvdús zöldje is ott van. Nem látja, csak tudja, mert most tejes köd fekszik rajta.

A hídon túl az erdő. A szélén nyíres, távolabb, lucfenyőkkel keveredve. De ő nem akarja tájképnek látni a vidéket. „Lesz-e ma eső? Ez a fontos!" bizonygatja magának. A hegyekből, a kéklő őserdőből nehéz, ólomszínű felhők gomolyognak. „Eső mégse lesz..." Átmegy a hídon, és az őszi avarral takart gyalogösvényre tér, ahonnan még messze szétnézhet, mert az emberközeltől kiritkult az erdő. A nyíres meg már különben is kopár; ősziesen átlátszó; mint a szegényedő játékos, utolsó aranypénzeivel fizet az elvesztett nyárért. Az ólomszínű felhők ott távol már havat hullatnak... mint ahogy a búza aranyát is fehér lisztre váltják valahol a malmok.

Beljebb az erdőben már nem látni messze. Itt több a barnás-sárga törzsű vastag lucfenyő, s egy-egy mohos vörösfenyő is megmaradt a sok kiirtott tönk között; szürkés kérgű mohahajú óriások. Letér az ösvényről, s a tisztás felé tart, melyet már rég, még a tavasszal, kiszemelt kaszálónak.

3

Akkurátusan kaszál, és az egész nagyvilágból csak azt látja, ami a kaszája elé kerül. De ezt, messzelátó, elöregedett szeme jobban látja, mint a fiatal, normális szem. Szerszámja jó. Már tegnap kikalapálta, kifente, hozzáértéssel illesztette a kaszanyélbe, hogy se túl keveset, se túl sokat ne fogjon, karja erejének megfeleljen. A volt mérnök nem kevésbé ért ehhez, mint akármelyik paraszt. Nem véletlen, hogy ő a kaszások szerszámának rendbentartója nyaranta. Nélküle a kaszáló menyecskék el se lehetnének. Szívesen is hoznak tejet vagy írót, néha még vajat is - pedig enélkül is kell kalapálni a kaszájukat; ezért kap gabonát, krumpliföldet, lakást.

A jó kasza öröm, de a kaszálásban jófajta menyecske is elhagyná. Keze, karja, dereka nem fiatal korában szokta meg ezt a munkát. Már túl volt az ötvenen, mikor először vett kaszát a kezébe. Márpedig a hetvenéves öreg paraszt is jobb kaszás, mint valami városi, fiatal sportember.

Kaszál. Jóllehet tehene nincs, meg se tudná fejni, de csak kaszál, mert mégis tej lesz ebből a szénából, és a tejből neki is jut. „A tanítóé lesz" suhintja a kasza, „az agronómusé" suhogja. „A vénasszonyé" zizegi minden vágásnál a kaszája.

A tanító pénzt ad. Derék ember, csak pontosan kell a pénzért menni, aznap, mikor megkapja a fizetést, mert másnapra elissza, és a hónap végéig a felesége csirkéiből, tojásaiból, tehenéből élnek. Kicsit húzódozik tőle a tanító, mert egyszer bement hozzá könyvet kérni, és tankönyvön kívül nem volt más betűs papír a házban... Az agronómus alkuszik. Arról kezd beszélni, hogy ha nincs tehene, nem is volt joga kaszálni, de hát ő maga is intelligens ember, és szívesen kisegíti az intelligens embert egy kis liszttel vagy gabonával... Az öregasszony a legjobb. Nem fölözi le a tejet, mert büszke, hogy övé a legjobb tej az egész faluban, a legzsírosabb és legtisztább. Néha még egy darab vajat is löttyent a tejesköcsögbe, szívesen el is beszélget: a lánya meghalt, csak unokaöccsei vannak a városban, persze, igen jó és józan, szép és hozzá figyelmes, városiasan kiművelt emberek. Az egyik sofőr, a másik egy geológiai expedíciónál nélkülözhetetlen, a harmadik tanul, de hogy mit és hol, ő még kimondani se tudja, nem érti a betűvetést se, ez csak fiatalok dolga.

Keskenyek a rendek, de szépek, szabályosak. A tarló rövid, és a rend szélén nem marad hosszúfüvű „sörény”.

Megáll, hátranéz, megszemléli, mit végzett. Ha nem is dicsekedhetik széles rendekkel, ha csak harmadát kaszálja is annak, amit egy jó kaszás elvégez - elégedett a munkájával, a sorsával.

Nem egyszerűen, nem egyszerre és nem olcsón adódott ez az elégedettség és nem állandó, nem kiegyensúlyozott. Elkényeztetett gyermek, aztán az egyetem dísze, aztán mindenféle tisztségekkel, figyelemmel körülvett úgynevezett kitűnő mérnök és ragyogó tehetség. Most mindez már nevetséges és hazugon távoli. Az az öröm, hogy valóságosan a két keze munkájával szerzett kenyeret eszik. Van ebben a megnyugvásban romantika, sok gőg is, és helyzet kényszerítette erkölcsi belemagyarázás a megváltozhatatlanba - de mindez élni segít.

Ugyanakkor tudja azt is, hogy ő már nem mérnök. Tudja, hogy felejt, és tudja, hogy közben már az is kevés lenne, amit valamikor tudott. „Duplán távolodom, vagy tán hatványozottan”, fogalmazta már meg nemegyszer magában, ha a régi mesterségére gondolt. „Már nem is tudnék mást, többet, mint fűrészeket reszelni télen... és kaszákat kalapálni nyáron.” Ez a felismerés fejsze fokával mért csapás, mely nyakszirten érte. Mert a lekonyult fej homlokon már nem kaphat ütést... De élt, élni akart, és irigykedve nézte, hogy itt, ahová ő került, ahol ötvenfokos hidegben is ki kell menni a házból, minden fiatal ember, minden sofőr, favágó, lóápoló vagy pásztor, többet ér mint ő.

4

A nap már magasan jár, eloszlottak a felhők. Egyenletesen, kimérten kaszál, megállás nélkül. Vigyáz, hogy ne fáradjon ki időnek előtte, de csak akkor egyenesíti ki a derekát, ha a kaszáját feni.

A pengő, ritmikus hang, mikor a kaszakő megérinti a pompás kék acélt, gyermekkori emlékeket idéz benne; nyári kánikulák, séták, leány vidám nevetése széles, árnyékoló, szalaggal megkötött szalmakalap alatt... hazatérő kaszások éneke... És „Az élet elröpült, Li-Tai-po ittmaradt”... Csak ennyi maradt meg a versből, melyet valamikor régen valakinek felolvasott - vagy neki olvasták fel - s melyet már akkor, fiatalon is, megértett. Régen se olvasott verseket. Most már újságot is ritkán. Talán kár, talán jobb...

Sóhajt, és megint elkezd kaszálni. „Elégedetlen legyek vagy elégedett? Az élet lendítőkereke, hogy sohase elégszünk meg... De tulajdonképp elégedett vagyok, mert meghalni küldtek, és élek. Élni, mikor nincs is értelme - ez az élet legmélyebb értelme. Ellenállni - annyi, mint élni - élni: ez maga az értelem.”

Az őszi napsugarak enyhe jóakarattal melegítik a kaszás hátát, érezni, hogy ebédidő van.

Fűcsutakkal végigtörli kaszáját. Aztán a tisztás szélére megy. Még reggel otthagyta kenyereszsákját egy nagy fa alsó, már leszáradt kis ágára akasztva. Kiszabadítja a zsákból a katonacsajkát, horpadt, füstös eléktelenedett öreg edényét, és lassan leballag a folyó irányába.

5

A tisztás széléről meredek domboldal visz le a folyóhoz. Itt a nagy fák csúcsa helyenként mélyebben áll, mint a tisztás, innen át lehet látni a túlsó part dombjaira, messze, a naptól csillogó őszi rozsvetés életteljes friss zöldjére, mely most fényes, zöld és egy jövő évre emlékeztet... De hiába keresné a szem a kígyózó ezüst szalagot, ahogy más tájakon a dombtetőről látszik a folyó. Komor, sűrű bozót jelzi csak, hogy valahol ott lenn folyik egy kis víz, messzi világok felé.

Lekerülve a meredélyről, mely a jégkorszak óta csak éppen hogy mindenféle növényekkel telt meg, most ingoványos helyre jut az ember, ahol már nem nő lucfenyő, csak nyírfa meg fekete fenyő és mindenféle bokrok. Vízzel telt gödrök, gyökerestől kifordult fák, korhadó törzsek, szúrós vadrózsák, a zelnice fái és bokrai, és mocsári füzek teszik járhatatlanná az utat. Helyenként mintha tisztásra jutna, ahol nincsenek bokrok, csak magas sás és káka látszik. Itt, mintha könnyebb volna áthatolni a folyóhoz. De már az első lépésnél ingoványban cuppog a lábbeli. Újra bokrok közt és bozótban vergődve, fatörzseken keresztül mászva, de legtöbbször a bokrok alatt négykézláb csúszva kell előbbrejutni, erdei vadak csapását követve, mely az ivóhelyhez vezet. Így, erdei vadak csapásán talál a folyóhoz a halász, a bogyószedő asszony, a szomjas.

Aztán megint szárazabb helyre vergődik az ember. A bokrok közt erőteljes fekete tűlevelű fenyők is állnak, és a fű magasabb, mint a mocsári sás. Itt eltűnik az ivóhelyhez vezető csapás, és mintha a bozótot, ingoványt kerülgetve eltévesztette volna az ember az irányt... a folyótól eltávolodva, úgy látszik, újra a völgy lankájához jutott. Néhány lépést tesz, tájékozódni akar, hogy lássa, honnan jött, merre kell menni? De ez a száraz sáv már maga a part - váratlanul, két lépésnyire előtte, csillog a víz.

Varázslatos, tiszta nyugalom. Nem látni, folyik-e és merre folyik a folyó; a bokrokkal szegélyezett kanyarulat tavacskának látszik. Csak egyetlen sárga nyírfalevél úszik rajta testetlen könnyűséggel; azt se tudni, szellő hajtja, vízfolyás viszi-e? Csak alább, valahol a kanyar mögött, ahol ledőlt faóriás gátolja a folyást, onnan hallatszik a víz halk csergedezése. Szellő nincs. Álomszerű mozdulatlanságban állnak a parton is és a fekete víz tükrében is a termésüktől meghajlott bokrok; lilás csipkebogyók, piros és kékesfekete ribizli, sötét vadcseresznye és mögöttük fekete fenyők piramisai.

Az érintetlen gyümölcstől meghajlott ágak mutatják, hogy ezen az őszön itt még nem járt ember, vagy talán sose járt... Szépségét pedig biztos sose érintette még emberi szem, soha magába nem szívta. Mert itt mindig csak a legközelebbi lépés helyét kereste, a legközelebbi bokor gyümölcsét nézte, horog rándulását figyelte a szem és az egész emberi lény. Vagy inni akart, akár a zerge, vagy lesben állt, miként a farkas.

Sohase nézett itt senki felfelé az égre. Még a fenyők magas csúcsáig se emelkedett a tekintet. A felhőket se kémlelte. Váratlanul érte a zivatar is azt, akit itt ért.

Csak később, az emlékezet mélyéről emelkedik fel újra ez a táj, mikor vízi tündérekről álmodik, jótevő aranyhalakról, hét őrséggel védett, elvarázsolt helyről. Mikor mesél, vagy mesét hallgat. Ilyenkor hét próbát kell kiállni, és a bokrok mögött sorakozó sötétfekete zöldű fenyőfák komor őrsége védi a tündérvilágot... A valóság hétszeres őrsége: ledőlt fák, ingovány, tövis, bozót, gyökér, szúnyogok raja, moszkák felhője. Mely megtépdelte, megvérezte, vérét szívta, míg ideért.

Leereszkedik a vízhez, megmeríti csajkáját, és iszik. Aztán újra megmeríti, és az érett gyümölcstől meghajlott ribizlibokrokba kapaszkodva, a nedves és csuszamlós folyómederből újra felmászik a partra.

Egy percig, de csak egy percig nézi a mozdulatlanságtól képpé varázsolt és a csajka merülésétől pillanatra megzavart szépséget, aztán a varázslat alól, mintegy felocsúdva, gyorsan és mohón, marokszám, medvemódra tépi és tömi magába a keze ügyébe kerülő érett gyümölcsöt.

„Kár, hogy vizet ittam. A piros ribizli oltja a szomjat, a fekete édes és a legjobb C vitamin." S már nem medvemódra szaggatja levelestől, ágastól a gyümölcsöt - hanem embermódra. Ki akarja loccsantani a vizet, hogy ribizlit szedjen a csajkába. De - még emberibb módra - eszébe jut az oly ismert, és itt oly igaz bölcsesség: „Van nap, mely majd egész évig táplál", és most már tökéletes homo sapiens módra, erőt vesz természetes kívánságán: enni, élvezni, amit a természet készen ad. Jól megnézni a helyet, melynek bősége mutatja, hogy senki sem ismeri. Valami nagy fát keres ki iránymutatónak, hogy majd visszataláljon ide, aztán újra nekivág a bozótnak, a mocsárnak, moszkák és szúnyogok csípésének, át az ingoványon, fel a domboldalra, ahol a lekaszált rendek várják és a fű, amit még ma le kell kaszálni.

6

De hát ma a maga ura, senki se hajtja, és különben is ebédidő van. A tisztás szélén leakasztja a száraz ágacskáról kenyeres zsákját, zsákkal és csajkával a kezében kikeres egy alkalmas törzsököt, olyan nagyot, hogy letehesse rá a zsákot, a csajkát, és maga is kényelmesen leülhessen.

A szélcsendes délidőben minden elnémult. Nagy erdei hangyák mászkálnak észrevétlenül a kéregvesztett vén fatönkön. Nyilván az ember és a kenyér szaga csalja őket ide.

Ízlik a maga sütötte kenyér; az, hogy maga sütötte, csak ízletesebbé teszi. Késheggyel dugja szájába a kenyeret, s egy-egy korty vízzel öblíti le.

A maga merítette vizet issza, addig pihen, ameddig akar, annyit kaszál, amennyi neki tetszik. Ha kevés - kevés. Ha sok - sok. Amennyit bír, annyit akar... Jó, hogy egyedül van, jó hogy reggel úgy ment ki a faluból, hogy senki se látta - még jobb, hogy ő sem látott senkit... Kényszerűségből lett emberkerülő, remete; s ez a kényszerűség most már egybeesik saját kívánságával.

Jól sikerült nap a mai szénakaszálás. Bár... ha megfontolja... tán okosabb lett volna bogyót szedni... Mert hát ez a kaszálás és egyedüllét jó, de a szénát el is kell adni, az agronómussal alkudni, a tanítóval parolázni, az öregasszonynál a meséket hallgatni... Nos, mindegy, ma már kaszálni fog! Majd ha a szénát gyűjti, boglyába rakja, akkor reggel, míg a harmat felszáll, lesz idő bogyót szedni, ribizlit és vadcseresznyét. A szárított bogyó télen, tejben felduzzadva, meleg kemence mellett... A szénát eladja, egyszerre az egészet. Ha a sok beszéd idegesíti, inkább enged az árából.

Megeszi a maradék kenyeret; még egy korty vizet iszik rá. Nem fáradt, folytathatná a munkát. De minek sietni? Hova? Miért? „Egy félórát pihenni fogok" határozza el, mintha ezzel is meg akarná jutalmazni magát, hogy lemondott a bogyószedésről, a józan észre hallgatott, a kaszálás mellett döntött.

A hátát sütteti a nappal. Hisz nincs jobb, mint a napfény, és sehol egészségesebb levegő, mint a lucfenyős erdőben. „A városban mint szellőzetlen, molyette bundák a szekrényben, téglák között, szobákban élnek a magamfajta emberek... A szobákból reggel az intézetbe, az intézet-

ből este vissza... Ha elromlik a lift, kifulladva érek a második emeletre. Este fájós háttal, remegős kézzel az íróasztalnál... Rosszabb-e, hogy itt ülök ezen a fatönkön, és a nap melegíti a hátamat? Egészségesebb vagyok, mint valaha. Tévedtek, akik kidobtak az útszélre, temetetlenül, és úgy hitték: holtan."

És hogy még jobban élvezze szabadságát, leszáll, és az ülőhelynek szolgáló tönk árnyékába fekszik. Feje és a törzs közé gyűri prémszegélyes, vattával bélelt sapkáját, melyet télen-nyáron egyaránt visel. Nézi az eget s a fölébe boruló közeli fát. Óriási vörösfenyő, tűinek enyhezöld fátylán át látszik az égi kék. Apró, finom hímzőtűk ezek a lucfenyők vastag zsákvarrótűihez képest, a vastagsága ellenére is szikárnak tetsző, magasba nyúló, vén, mohos törzsű óriáson. „Nemsokára lehullatja levelét." Előbb megsárgulnak a tűlevelek, fehéressárga színtelenségig fakulnak. Az ősz utolsó lehelete ez. Vadászoknak mutató jel; ideje az erdőt járni, a mókus már nem hullatja szőrét, a prémes állatok már téli bundájukat növesztik... Télen kopár; a felfelé ívelő, mohtól szőrös hosszú ágak, mint kiszikkadt aggastyán csontkarjai emelkednek majd az égre... Akkor olyan, mint ő...

Lehunyja a szemét. Nem érdemes arra gondolni, hogy mi történik holnap.

Bámulni akarja ezt a szépséget, de mellet szorongató világossággal ismeri fel, hogy lehetetlen: ami szépség a lelkébe hullik, rögtön halottá merevedik szíve magányosságában. Nincs senki, kinek megmutassa, amit lát, akinek elmondhatná, mit érez. Ha mindezt akár gyengéd kézsimítással egy gyermeki fejen, valakinek odaadhatná... ha mesélhetne az elvarázsolt vizekről... önmagában nincs hely, ahol őrizhetné. Hm, késő már új emlékeket gyűjteni, abból kell élni, ami megmaradt... S nincsenek lelkében nagymamák almáriumai és sublódjai se, ahová eltehette volna a lakodalmi selyem foszlányait, hogy nagy ritkán előszedje, remegő kézzel kisimítsa napfényes ablaknál üldögélve. Maradt a sziklához csapódó hullám, Nerviben, a parti sétányon. Ajka sós a habfoszlány permetétől... Egy lány az egyetemen, sohase beszélt vele, soha még a hangját se hallotta. Csak mikor bejött a terembe, látta nagy szürke szemét, halvány elefántcsontszínű komoly arcát. Magában Lucreciának nevezte... A moszkvai Vörös téren a Vaszilij Blazsennogo színes tornyai, napfénybe sziporkázó hó, s parasztlányok szemére emlékeztető halványkék ég... Szőlőlugas, méhek zümmögnek musttal telt kádak felett... Az első cikk, mely nevével aláírva jelenik meg egy folyóiratban. Kora reggel. Újságkioszk. A betűk még ragadósak a nyomdafestéktől... A cikk: „Vasbeton kupolák a mai építészetben..." Bécs. Gótikus kis templom. Nem a nagy Stephanskirche, egy kevésbé ismert, de sokkal szebb... Kongó léptek néptelen szűk utcán. Talán ezek az üres utcák a legszebbek - mikor még van hova menni... Szálloda hallja; a libériás háziszolga viszi a bőröndöket a lifthez. A hallban parfüm, bőrfotelek és feketekávé szaga keveredik a forgóajtón beáramló, a kikötőből áradó sós, szurok-, kátrány- és halszagú levegővel. Jó, mert megérkezett, jó, mert majd továbbutazik... A nagy városházterv, ahol az épület egésze, az épület lelke lett volna a fontos. Tornyuk merészsége, hogy bátrabbak legyenek a gondolatok. Tanácsnokok székeinek kényelme és faragása, a szószék emelkedettsége, az ablaküvegek színe: mind, hogy segítse a gondolatot. Hogy mindig a város jólétére, tisztaságára, szabadságára kelljen gondolni. Hogy iskolákat akarjanak építeni, kórházaik számára ne sajnálják a költséget, az egyetemek megkapják eszközeiket, a kikötő vizébe ne kerüljön szemét, a szeméthordó ne legyen piszkos, a dolgozó kényelmesen jusson kényelmes otthonába, ahova barna-piros gyerekek jönnek haza, fürdők homokját és napfényt hozva a testükön. Tanácsterem, ahol tudják, hogy a hatalomnál többet ér a béke, és hogy béke nem lehet, hacsak mindenki nem békés - és parkok és utak tíz emberöltőre épüljenek...

De arra se érdemes gondolni, ami volt. Érdekesebb, hogy miért épp azt a fát fűrészelték ki, amelyiken ebédelt, és mért nem azt, amelyikre most felnéz? Véletlenség? Dehogy. Nem

vágnak itt találomra fát. Értenek itt a fához, mint ahogy értenek a kaszáláshoz, fejéshez, őserdőben való vadászathoz, ácsmunkához, nyergességhez, gyógyfüvekhez, időjáráshoz; vénasszonyok csonttörést és kificamodott lábakat gyógyítanak. Talán többhöz értenek, mint a „civilizált" világban, vagy legalábbis nem annyira szűk „specialisták"... A fa, melyet kidöntöttek, alkalmas volt tüzelőnek vagy építésre: ledöntötték. Ez áll, mert aki ért hozzá, látja hogy a fejsze alatt nehezen hasadó, csavarodó rostú, ágas-bogas, ember számára makacs fajzat. De ettől csak életerősebb, győzhetetlen hőse az erdőnek. A mohos, szürke felület alól helyenként kilátszik a vastag kéreg sötétvörös színe. És ha nemsokára lehullatja is leveleit ez a különös fenyőfa, tavaszra újra kizöldül... „Eh, már megint a jövő..." - haragszik magára. „Tavasszal fűrészeket reszelek élesre a fák ellen... Így vagyok hasznos ebben az értelmetlen életben. Az élet értelme, hogy élünk..."

Ekképp biztatja magát, anélkül hogy legyőzné kétkedését. Érzi, hogy magányosan nincs élet, mert az élethez öröm is kell. S magányosan alig, csak percekre van más, mint halálfélő, remegő önzés... Halálfélő? A haláltól nincs mit félni... De magában csak a részeg vagy az elmebajos nevet... Magányosan csak sírni jó.

Arccal lefelé a földnek fordul, de nem sír. A föld nedves és penészszagú. Az őszies melegben lassan rothad a tavalyi avar.

Egyszerre hideget érez. Amint az őszi nap túljut a délidőn, már alig melegít. Feláll, fázósan kezébe veszi a kaszát. A reggel kaszált fű már fonnyadt és szénaszagú.

Újra kaszálni kezd, rendet rendre, napnyugtáig. És mikor átmegy a hídon, már a telihold csillog kéklőn kaszája pengéjén.

Az udvarokon tehenek fekete formái látszanak; hallatszik, hogy a tej nekicsapódik a fejőke bádogfenekének, aztán gyors, ütemes csurranások, a fejő asszony keze alatt.

Derekában fáradtságot érez. Ebéd óta szinte megállás nélkül kaszált. Lassan megy a falu széles, fátlan utcáján. Kevés ablakból látszik világosság.

Egy udvarból, épp mikor elhalad, éles gyereksikoly szakítja fel a csendes este burkát.

„Aha", érti meg a váratlanul felcsapó sikoltást: „a kaszás haláltól ijedt meg" - és szinte látja magát, hogy milyen ijesztő is lehet a holdfényben csillogó kaszával.

„No ne félj, kis ostoba!" morogja majdnem gyengéden, mert ha sikoly is, de emberi hang volt... „Ne félj. Ez a halál csak a saját életét kaszálja..."

Aztán kissé felélénkülve, ha nem is jókedvűen, de fürgén megy sötét ablakú, függő lakattal lezárt lakása felé, a nagy házba, ahol egyedül lakik.

IGÉZŐ

Idegen volt és sötét nézésű, túl lehetett már a negyvenen. Papírjai rendben voltak. A vezetéknevét csak a községházán tartották számon. A fiatalabbja András bácsinak szólította, az idősebbje Andrásnak. És az volt a vélemény, kinek mi köze hozzá, hogy ezután itt lakik a faluban.

Azaz nem is lakott a faluban. Megérkezése napján a községházán aludt, másnap - éppen tavaszi munkák voltak - megtették csősznek. A vetőmagot őrizte, a ponyvával betakart zsákokat, egy jó órajárásnyira a falutól. Ez igen jól jött a nagy munkaidőben; a háború megritkította a férfiembert, asszony meg nem való csősznek. Meg az is jó volt, hogy idegen; az ilyen nem tud magának lopni - nincs hová tegye, és nincs sógorság-komaság se, úgyhogy mást se könnyen enged a drága kenyérmaghoz nyúlni. Az, hogy azelőtt ki-mi volt? Hát ha akárki volt is - betyárból lesz a legjobb pandúr. No meg az is jó, hogy az öreg Geraszim ilyenformán megszabadulhat a csőszködéstől. Mert akármilyen öregember is, ő a falu egyetlen igazi ácsmestere. Épp a düledező tehénistállót tatarozták, és Geraszim most újra szekercét vett a kezébe. Szarufákat bárdolt, és főképp mesterségre tanította azt a kevés legénykét, akik bizony még egy karó hegyét is csak üggyel-bajjal tudták kifaragni.

Jól csőszködött az idegen, minden rendben volt, de azért kezdték nem szeretni, mert látszott, hogy szívesen van ott kint, egyedül. Ahelyett, hogy szóba próbálna elegyedni, ahelyett hogy kérdezné, nem tudnának-e neki valahol szállást adni, ha a tavaszi csőszködés megszűnik, ahelyett hogy szerényen vagy hencegve, akárhogyan is, de elmondaná, ki ő, mi ő és mindenfélét. - Szeret egyedül lenni. Ha henceg, a háta mögött biztos kinevetik, de megszeretik, ha panaszkodik - megsajnálják. De nem tetszett, hogy csak ül, kinn, hol a vetőmag tetején, hol a tűz mellett, ha nem kérdezik, hallgat, és ha kérdezik, csak kurtán felel.

Hát ezért mondták, hogy kinek mi köze őhozzá, maradjon magának. Egy hét múlva már senki se törődött vele. Akik látták, megszokták, akiknek nem volt dolguk a csőszkunyhó környékén, már el is felejtették, hogy ehhez a faluhoz tartozik. Pedig az első napokban mindenki róla beszélt. Nagy dolog egy idegen érkezése.

Olyan volt ez az ember, mint a faúsztatáskor megfeneklett gerenda a folyó szélén. Még erős, de ott fog elpudvásodni. Ám meglehet, hogy továbbviszi az első áradás. Épületfának már nem jó, tüzelőnek nedves, itt van és nincs itt, se barát, se ellenség, tegezik, de nem becézik. Egy hét múlva már idősebb özvegyasszonyoknak se jutott eszébe, hogy gazda helyett gazda lehetne a háznál. Nem úgy járt, nem úgy nézett, mint aki tűzhely mellé telepedne egy házban. Száraz ételt evett, vagy zsírból, lisztből kotyvasztott magának, pedig ha megkér valakit - nem éppen özvegyasszonyt, akárkit -, egy asszony se sajnálta volna a fáradtságot, hogy a traktorosok ebédjével neki is küldjön főtt ételt. Hiszen értették: nékik jó, akik itt születtek, s maguk szándékából élnek itt, és ők, ha elmennének is, visszakívánkoznának. De neki rossz lehet muszájból itt élni, furcsa, nem szeretett, érthetetlen és kegyetlen muszájból, magányosan, férfikora végén. Mert annyit persze tudtak, hogy nem magaszántából került ide ez az idegen.

Csak az nyugtatta meg őket, hogy biztosan gonosz ember lehet, erre vall mogorvasága, busa szemöldöke, sötét tekintetű fekete szeme. Ámbár ha valaki megfigyeli, láthatta volna, hogy az idegen bozontos szemöldöke alól valójában kék szemmel néz a világba - igaz - mogorván.

Annyit mások is tudtak, hogy nem magaszántából van itt, de hogy miért, azt ő maga se tudta volna szavakba foglalni. Valahol, valahogy, valami nagy igazságtalanság történt vele, a legnagyobb, mikor igazság válik igaztalanná, és túlnő az emberen. Bűnös ebben a bűntelen, az

áldozó az áldozat, aki már csak azt kívánja, hogy sebzett vadként elfeküdhessen a bozótban, csendesen, kihűlőn, szabadon.

Már mindenki megszokta, és jóformán nem is törődtek vele. Csőszködik kinn a földeken és kész.

Csak az öreg Miska nem tudta, hogy kiféle-miféle lehet az újonnan jött ember. Ő még nem látta, hozzá később jutottak el a hírek az erdőbe, ahol szenet égetett.

Így aztán most, hogy szombat délután hazafelé kocogott a kocsira kötözött nagy láda szén tetején, a nyírfaágból készült csőszkaliba mellett rábirrentett a lovára, és megállította.

A kaliba - első nézésre látta - nem valami ügyes tákolmány volt, de a kis tűz szépen égett, és az idegen ott a tűz mellett olyannak látszott, akivel egész jó lett volna elbeszélgetni. Az ember ott kinn a szénégetésnél egész héten jóformán csak a lovával beszélgethet.

A szén tetejéről köszönt le: - Adjon isten.

Az idegen visszaköszönt, s erre az öreg körülményesen lekászálódott a ládáról, a kenderkötél gyeplőt átdobta a ló hátán, közelebb jött, és leguggolt a csősz egyenletesen parázsló tüze mellé. A zubbonya zsebéből akkurátusan, cigarettapapírnak szétvágott újságpapírokat vett elő. Egyet az idegen kezébe adott, a másikat ő tartotta göbecses ujjai között. A többi papírt visszatette a szíve feletti zsebbe. Majd a nadrágzsebéből öt ujja közt dohányt vett ki, többet, mint amennyi egy nagy cigarettához kell. Az idegen felé nyújtotta, s az odatartotta a papírt. Aztán újra belenyúlt a nadrágzsebbe, és a saját papírjára is dohányt szórt.

Megsodorták a cigarettákat. Miska, a kelleténél körülményesebben sodorta a cigarettát, lassan megnyálazta a papírt, és közben jól szemügyre vette az idegent. Az, parázsló ágacskát vett fel a tűz széléről, és várt, ahogy illik, hogy először a dohány gazdája gyújtson rá.

Az öreg kettőt-hármat szippantott, figyelte az idegent, és csak aztán szólt: - Jó itt? - kérdezte.

Miska körülnézett, hogy nincs-e itt valami tönk, amire leülhetne. Tönk nem volt, s erre guggolás helyett térdre ereszkedett, mint a házigazda, és hüvelykujjával kocsija felé bökött.

- Nem jönnél szenet égetni?

- Engem küldenek - felelt mogorván az idegen -, nem én megyek.

- Olyan engedelmes jógyerek vagy?

- Értsd, ahogy akarod.

Miska kistermetű öregember volt, és így térden állva szinte törpének látszott sárgásősz szakállával, tisztakék szemével. A válaszra nem haragudott meg, hiszen maga is szeretett kötekedni.

- Úgy nézem, valóságos, igazi csősz vagy. Mogorva, ha rendes ember jön. Ha meg tolvaj, alighanem elszaladsz.

- Lehet. Vagy tüzet adok neki.

- Könnyű tudomány.

- Könnyű.

- Ez - és újra a csendesen álló kocsi felé bökött - más értelmességet kíván, mint a csőszködés.

- Mást.

- Tudnál te szenet égetni? Mi?

- Hát, ha muszáj, tudnék.

- Evvel azt mondod-e, hogy égettél már szenet?

- Csak láttam - felelt az idegen gúnyosan.

- Látni az más, mint tudni. Azt kérdem, tudnál-e szenet égetni?

- Rosszul, tudnék. De aki ért hozzá, attól tanulhatnék. Neked ez mesterséged?

- Ha azt vesszük, hogy minden tavasszal én vagyok itt a szénégető, akkor mesterségem. De hát lehet, hogy csak olyan szénégető vagyok, mint amilyen ács. A házam ugyan meleg, és ha úgy vesszük, jó is. De az ablak ferdén áll a falban. Nekem jó, másnak nevetség - mondta vidáman.

Az idegen most barátságosan nézett rá, és erre az öreg egyenesbe fordította a beszédet.

- Mit felelsz, ha azt kérdezem: eljönnél-e velem szenet égetni?

- Ha küldenének, azt mondanám: jól van.

- Akkor úgy készülj, hogy holnap, visszafelé jövet felpakollak, és elviszlek. Persze, csak ha kedved van.

- Kedvem nekem nincs. De inkább... szóval... szenet égetni, az jó. De hát te volnál a gazda, aki határoz?

- Szerencsére nem. De ezt nem nehéz nyélbeütni. Szenet égetni nem olyasféle, mintha papirost rondítsz. Nem köll hozzá protekció. Az írótoll az hol kacsint, hol elszalad. De a lapát, fűrész, fejsze az mind olyan szerető, aki nem bánja, ha szorítják, nem szalad el. Akár vele is hálhatsz. Szóval kineveztetlek szénégetőnek! Ketten leszünk, vagyis hogy én az igazgató, te a munkásság. Az, akivel most dolgozom, talán áldomást is fizet, ha megteszik helyetted csősznek. Olyan ember, aki minden munkát elvállal, csak dolgozni ne kelljen, és dosztig alhasson.

- Ahol te igazgatsz, ott alvás nincs?

- Mikor hogy. Talán tudod, hogy a szén éjjel is ég?

- Ha többet nem is, ezt tudom.

- Nahát. A mostani hátramozdítóm... öregemberben ilyet még nem is láttam. Egyszóval csősznek való ember! Úgy alszik, hogy a tolvajok akár őt is fölrakhatnák a szekérre. Na, jól van. De akkor se mozdul, ha nem alszik. Pedig, ha pár lapát földet dobna a kupacra, ahol kibújt a láng, újra lefekhetne. De nem, ez nem fekszik le újra, merthogy fel se kelt.

- Tudod mit - szólt ingerülten az idegen -, ne vigyél te engem szenet égetni.

- Várjál, csak, előbb ide hallgass! Nem vagyok én igazgató, azt hittem, érted a tréfát. Hiszen éjjel én vigyázok, te alhatsz. Csak aztán reggel én alhassak nyugodtan. Ebbe belemész?

- Mondtam, hogy én nem megyek sehova. Küldenek - kész.

- Na nem? Ide hallgass! Éjjel én. Reggel, délig te. Délután befogunk, a fát együtt hozzuk.

Az idegen vállat vont.

- Estefelé szétbontunk egy kupacot. Hűvös is van, meg jobban is látszik, ha valahol még élő parázs lenne. Új kupacok alá hétfői napon szoktam alágyújtani. No?

Az idegen hallgatott.

- Próbáljuk meg. Ha nem férünk össze, csőszséget kaphatsz, akármikor. A szénégetésen több a kereset.

- Nem bánom.

Miska összehunyorította a szemét. A térdeplésből megint áttért a guggolásra, fejét oldalra fektette, és most a dohánylétől és füsttől sárgás ősz szakálla keresztbe állt a mellén. - Fűrészelni szeretsz? - kezdte most vizsgáztatni.

Az ismeretlen egy ágdarabkával a tüzet piszkálta.

- Nos? Szeretsz fűrészelni?

- Nem!

- Akkor rendben vagyunk! - nevetett Miska. - Mert én se. Hát én is... Vigye el a fene azt a testrészemet, amelyik szereti a munkát. De soha életemben még nem pihentem egyhuzamban két napot. Így van. Dolgozunk, de vigyázunk, sérvet nem kapunk - énekelte.

Az idegen bólintott, és elmosolyodott.

- Kész! - fejezte be az öreg. Megint kivette zubbonya zsebéből a papírokat, s beletuszkolta kezét a guggolástól megfeszült nadrágzsebbe. Újra rágyújtottak.

- Családod van?

Az idegen, mintha nem hallaná.

- Úgy értem, valahol, ahol odahaza vagy. Fiad? Lányod? Feleséged?

Az idegen maga elé nézett a földre, rebbenetlen szemmel. Mintha a föld tüzes közepébe akarna lelátni.

- No jó. Nem akarlak én faggatni. Jobban szóból se ért az ember. - Göbecses ujjaival belefésült a szakállába. Azon gondolkozott, mivel fordíthatná másfelé a beszédet. - Csak egyet mondj meg, testvér - szólt kisvártatva -, mert csak ezt akarom tudni, de rögvest! Veszekedős fajta vagy?

Mosolyféle suhant át az idegen arcán.

- Mindenki a másikat tartja házsártosnak.

- Igazság. Színtiszta! Kérdezd meg az asszonyt: „Milyen ember a Miska?” Márminthogy én. Majd megmondja: „Lusta.” Meg: „Elissza a pénzt.” „Összeférhetetlen.” Pedig odahaza csak az ő szája jár. Nyikorog, mint az életlen fűrész. Én meg hallgatok. Evvel csúfolom. És ha elegem volt, hopp az ágyra! Lerúgom a csizmát, arc a falnak és krok-krok, krok-krok. Ez az én fűrészem. Már ha otthon köll aludni. Mert télen, példának okáért az istállóban alszom, télen a lovak mellett vagyok.

- Az se rossz.

- A legjobb. Lóval bánni mindennél jobb. Haszon is a legtöbb. Ló van a kezed alatt? Fa, takarmány mindig idejében a házhoz kerül. És hozzá még a híred is milyen. „Micsoda dolgos ember ez a Miska!” Az anyja szerelmét. „Se éjjele, se nappala.” Azám!... No, dolog van a lóval. Etetni, itatni pontosan kell. Ebben nálam nincs tréfa. De kefélni? Fényesíteni? Arra hagyom, aki befogja őket. Ha csinálja, jó, ha nem, hát nem. Olyanok is a lovaink, mint a pokróc. Rácsapsz tenyérrel, száll belőlük a por. Hát ne csapj rá. És ne üsd! Igaz?

- Nem tudom.

- Ni ezt a lovat - és most hátrafordította arcát a nyugodtan álló ló felé -, ezt a lovat nálam nem ütik. Ha megharagít, az anyját szidom. Tisztességes ló ebből is ért, ha tisztességes ember kezén van.

Az idegen bólintott. Tetszett neki a bőbeszédű kis ember, és örült, hogy elkerül a tétlen csőszködéstől. Rossz volt folyton így ülni és gondolkozni.

Az öreg Miska volt már évek óta a falu egyetlen és mondhatni elismert szénégetője. Hóolvadástól aratásig. De minden „szezon"-ban kétszer-háromszor változott a segédje. A munka nem volt könnyű, fiatal, erőteljes ember pedig nem akadt melléje. De az ilyen nem is ment volna szenet égetni, különösen az esték, s főleg a szombat esték miatt. Ha a földdel betakart kupacok alatt égett a szén, azt szombat este se lehetett otthagyni. Hát micsoda élet az ilyen? Nem érzi magát embernek az ember, ha szombaton nincs odahaza, s nem mehet a fürdőházba. Előbb tisztálkodni, aztán tüzes kőre loccsantott hideg patakvíz hirtelen gőzében kihevülni, aztán alsóneműt váltani, kipirosodva, fénylő arccal, ingben-gatyában szaladni a házig, egy pohárka italt leereszteni, ha lehet kettőt is, aztán felöltözni, télen a házban üldögélni, nyáron ki a ház elé, és ott nézgelődni a pincét körülfogó töltésen. Szomszédolni se rossz, valaki ablaka előtt álldogálni, az arramenőknek incselkedő szót dobni, kinek ezt, kinek azt - bizony még az idősebb ember se lehet meg enélkül, nemhogy a fiatalja. Ha ez a szombat este se volna, akkor már a medvének is jobb, mert a medve legalább az erdőben gazda. Ha ez se volna, akkor a fán élő evetnél is kevesebbnek érezné magát az ember. Mert az evet legalább előre tudja, ha eső készül, és fütyölget a társainak, vagy ki tudja, kinek-minek. Az ember csak azért van az erdőn, hogy aztán megint odahaza lehessen, a faluban. A legénynek, aki lány után jár, már az is sok, ha egész héten férfimunkán, csak messziről kurjanthat a kedvesnek...

Miska hát nemigen válogathatott a segédekben. De szombaton ő se akart kinn maradni az erdőn. Úgy intézte, hogy pénteken csak gödörbe rakta a fát, szombaton reggel földdel betakarta, jó vastagon felpúpozta, de csak vasárnap délután jött ki alágyújtani vagy hétfőn.

A fának lassan kellett égni, különben nem szén lett volna belőle, hanem hamu. Megtörtént, hogy csak szombaton lehetett a kupacokat felnyitni. Ilyenkor csak fát hordott a szénégető gödrökbe, de be se gyújtott egész héten, mert következő vasárnapra lett volna kész. Ha faggatták, hogy „Mikor lesz szén?" készen állt a válasszal: „Mit tudom én? Megeshet, hogy szén helyett csak hamut találok! Az anyátok! Nem gyár ez..."

Meg is esett, hogy legnagyobb dologidőben két-három napig álltak a kovácsok. Persze nem váltották le, mert nem volt kivel leváltani, de ő maga röstellte a dolgot. Olyan embert viszont nem találtak, aki a szombatot vele együtt kinn töltötte volna, így is csak a leglustábbja jött el szenet égetni, aki örült, ha nincs szem előtt, vagy aki szeretett szerszámot farigcsálni, vagy éppenséggel aludni. Szombat éjjel egyedül kinnmaradni, ez lett volna a megoldás. De erre Miska a világért se vállalkozott.

Senki se szerette a szénégetés mesterségét, és ez a szénégetők kunyhóján is meglátszott. Pedig valamikor valaki jól megépítette ezt a kunyhót. Nem messze, a szurdok alján, tiszta vizű forrás volt. A ház pallója középen kettéhasított fatörzsekből készült, két vastag vörösfenyő gerenda felett, a földtől öt lépcső magasan. A falak gerendái akár száz évig is kitartottak volna, persze csak akkor, ha valaki friss mohát dugaszol az eresztékekbe és pár zsindelyt hasít, amivel kijavítja a tetőt. Mert a tető áteresztette a vizet. Noha akadt volna alkalmas fa a közelben, amiből könnyű szép zsindelyt hasítani, de a kelletlen ház gyorsan megrokkant, mint a nem szeretett ember. Volt hozzá fészer, istálló, igaz, düledezőben, de a még használható fele is elég lett volna két-három lónak. Csak ember nem akadt, aki szerette volna a falutól tíz mérföldre álló házat.

Itt az erdőben, a fáktól körülfogott szurdokban, ahol lassan füstölögtek a földdel letakart kupacok, itt látszott igazán, hogy jól választották meg egymást Miska és az idegen.

Miskának ugyanis olyan volt a szokása-természete, hogy éjjel legkevesebb négyszer felébredt, és mindannyiszor kiment megvizitálni a szén égését. A lapát ott volt a kupacok mellett, a földbe szúrva, kéznél, mindig egyazon helyen, hogy ne kelljen keresgélni. Ha a láng kidugta nyelvét a földhányás alól, gyorsan rázöttyentett egy-két, néha tíz nehéz lapátnyit a gödröt körülfogó árok földjéből. Így aztán nem lett semmi baj, nem égett hamuvá a fa, hanem szép lassan elszenesedett.

Ezt az éji éberséget Miska nagy dolognak tartotta. Igaza is volt, mert ha ő nem megy ki, reggelre csak lobogó nagy máglyákat találnak a kupacok helyén, és a sok munka, na meg a fa - minden kupacban öt kocsirakomány kárba vész. Csak hajnalfelé terpeszkedett az igazi mély álom Miskára, és alvása belenyúlt a délelőttbe. A poros kis ablak sárgás világossága cseppet se zavarta. Báránybőr ködmenébe göngyölődve horkolt az X lábú priccsen. Szakálla és ködmenjének szőre egyforma színű volt; s inkább csak a horkolása, szuszogása sejtette, hogy melyik oldalon is van a feje. Felöltözve aludt, a bocskorát se rúgta le.

András levetkőzve aludt, és egész éjjel. A ruhájával takaródzott. Három, szénával megtömött gabonászsákból csinált magának fekvőhelyet a priccsen, minden este. Reggelre a zsákok szétcsúsztak, és alulról, a vastag pallók hüvelykujjnyi közein át feljött a hideg. Talán ezért is ébredt nagyon korán. Ám lehet, hogy még régi életében szokta meg így - akárcsak Misa azt, hogy éjjel többször is fölkelt. Mert Misa keze alatt, mióta az eszét tudta, mindig voltak lovak, tehenek, birkák. Az idegennek meg - a községházán őrzött feljegyzés így tanúsította - „eredeti foglalkozása: pék”.

A valamikori pék hajnalban először a kupacokat nézte meg. De hála Misa gondoskodásának, szinte sohase volt velük baj. Aztán fogta a két vödröt, és lement velük a szurdok legmélyén hallgató forráshoz. Friss volt a víz és tiszta. Igaz, érződött rajta valami fenyőízű fanyarság, mert egy nagy vörösfenyő görcsös gyökerei közül tört fel. A forrás kristályosan tiszta vize szinte feketének látszott az örökös árnyékban, a fák és ribizkebokrok sűrűjében.

A vidám kis tisztáson át hozta felfelé a teli vödröket; ilyen lankás tisztás zord erdő közepén mindig vidám hely, itt a füst is jószagú.

Másodszor is lement, hogy ne kelljen fukarkodni a vízzel, főzésnél, mosakodásnál, kunyhó kitakarításánál, ami szintén az ő reggeli dolga volt. Nem mintha Miska parancsolta volna, de ha ő nem csinálja, senki se takarít. Miska nem szerette az ilyen „fehérnép dolgát”. Végül harmadszor is le kellett menni. Most a forrás melletti vályúba öntött friss vizet. Ha a ló az istállóban éjjelezett, levitte itatni, és szénát adott neki. Ám a ló legtöbbször szabadon bóklászott egész éjjel. Tavasztól télig mintha nem is volnának farkasok, nyugodtan szabadjára engedhették a tapasztalt, okos állatot. Az embernek is kényelmesebb, a lónak is jobb volt, hogy szabadon legelhetett. Csak ha délelőtt szándékoztak fáért menni, akkor tartották szegényt az istállóban. Ebben a dologban Miska határozott, mivel ő bármikor szinte játszva megtalálta a lovat az erdőben, nem úgy, mint az idegen.

Mikor ellátta vízzel a háztartást, tüzet rakott a kis vaskályhában. Krumplit pucolni kiült a házikó tornácára, a legfelső lépcsőre. Egyik oldalon a vödör a megmosott krumplival, a másik oldalon lába között a krumpliszsák. Mikor megtelt a fazék, újra megmosta a krumplit, lábujjhegyen bement a házba, s a kályhára tette a fazekat.

Miska ilyenkor még aludt. András kiment, újra körüljárta a kupacokat, bár krumplitisztítás közben se feledkezett meg róluk. Ha kellett, abbahagyta a házimunkát, s pár lapátnyi földet

dobott oda, ahol kicsapott a láng. A kupacok szemügyrevevése után fogott a takarításhoz. Fellocsolta és zöld nyírfaágból kötött söprűvel kitakarította a szobát. Mikor elkészült a reggeli, felköltötte Miskát.

Az öreg feltápászkodott, kezefejével megtörölte a szemét, és elmondta reggeli mondókáját:

- Felkelni, hej, legények, készek a sütemények!

Ez volt a jóreggelt, az imádság, és minden, ami kellett.

Még a mosakodást is helyettesítette.

Míg a krumplit ették, a csajkában megfőtt a tea, melyet a fekete ribizli szagos leveléből forráztak.

Élelmet, kenyeret egy héten kétszer kellett kapniuk. A szénért jövő kocsis dolga volt kihozni. Ha el nem felejtette. Ha elfelejtette, akkor egyik-másik nap csak krumplin éltek, amiből egész zsákkal hozott Miska a hét elején. De a feledékeny kocsis, ha csak lehetett, jóvátette hibáját, és lovasküldönccel küldte ki a kenyeret, amit Miska felesége sütött. Miskának a sajátjukból, az idegennek az előlegbe kiadott lisztből. A kenyerek egyformák voltak. Tejet is kaptak két nyírfahéncs-bödönben. Miskának a saját tehenük tejéből hoztak, az idegennek a falu tehenészetéből. Ez is előlegnek számított.

Miska felesége ezenkívül kövesztett uborkákat, aludttejet, olykor vajat és néha egy kis húst is küldött. De mindig szigorúan meghagyta, hogy „ez csak a Miskáé". A küldönc - rendszerint surbankó legényke, aki örült, hogy hátaslóra ülhetett - kicsit húzódzkodva adta át az ilyen üzenetet, a kocsis megszokottan.

- Értem, értem - mondta ilyenkor Miska, és hunyorított egyet. - Értem. - És azonmód, legelsőbb a húst tette az asztalra. Ha gyerek volt a követ, a gyereket is leültette. - Együk gyorsan, míg meg nem penészedik.

De se Misa éjjeli virrasztásából, se András hajnali gondoskodásából, se az élelem és dohány megosztásából még nem lett volna barátság. Ez természetes volt. Természetes volt az is, ahogy fűrészeltek vagy fát vágtak az erdőben. Természetes volt, hogy midőn boksába rakták a fát, akkor Miska parancsolt, és az idegen engedelmeskedett. De rövidesen valami mást is észre lehetett volna venni kettőjük között, valami többet, mint a természetes közösködés, s ez akkor látszott igazán, mikor az erdőben rakták szekérre a rönköket.

Háromméteresre fűrészelték a fatörzseket, nagyobbak nem fértek be a szénégető gödrökbe. S mint az északi erdőkben általában, a rönk alsó vége sokkal vastagabb, mint a felső.

Misa valahogy nagyon sajnálta ezt a magányos idegent. Az idegen meg úgy érezte, hogy ő erősebb, mint a kistermetű Miska. Így aztán mindketten mindig a rönk vastagabb végéhez igyekeztek. Ebben előzködtek. Hol Miska, hol András kapta el, és már fogta is a vastagabb végét. „Túlfelől menj!" Hol Miska mondta ezt Andrásnak, hol András Miskának, aszerint hogy melyik ravaszkodta ki magának a nehezebbjét. Ebből aztán megfogamzott valami, amit sokféleképp lehet nevezni, de ők úgy tettek, mintha ezt a valamit észre se vették volna.

Miska virrasztása, András korakelése, a megszokások különfélesége is nagyon alkalmatosan összepárosította őket.

- Az anyád... ne sirasson - Miska szavai között csak úgy jöttek-mentek az anyák, másképp nem is tudott belefogni a beszédbe. - Az anyád! Már megint! Rányomakodsz a fűrészre, mint a csámpás ember a szomszédasszonyra!

- Észre se vettem.

- Ez az! Észre se veszed! Ha nem tudnál fűrészelni, no jó! Akkor nem szidnálak, hanem megtanítanálak. De nem az, hogy nem tudsz. Öt percig úgy fűrészelsz, mintha angyal szárnyát pillegetnéd, aztán egyszerre csak ráfekszel, hogy a fűrésszel együtt téged is húzogathatlak!

- Elfeledkeztem.

- Hát ne feledkezz, az anyád ne sirasson!

Fűrészeltek. Aztán Miska hirtelen abbahagyta.

- Már megint! Hát mi van veled máma?

- Semmi.

- Mire gondolsz, ahelyett hogy a fűrészre ügyelnél?

- Nem tudom.

- Elvesztett szerencsédet nyomod a fűrészbe?

- Nem volt olyan sok.

- Akkor talán az ellenségeid nyakát szorongatod?

- Mit érnék vele.

- Neked kell tudni. Talán mégis sokat veszítettél, többet mint én veszíthetnék. Nekem világéletemben egyetlen tehenem volt. Semmi másom. Igaz, tehén nélkül is csak egyszer voltam, nem egészen három hónapig. Ahogy nézem, te is ilyenféle gazda lehettél. Avagyhogy nem?

- Pék voltam.

- Aha, aha! Hiszen mondtad már. Fejszével most is jól tudsz bánni, jobban, mint a fűrésszel. Magad hasogattad a fát a pékségben?

- Persze. Amikor pék voltam.

- Hát még mi voltál?

- Építkezésnél dolgoztam. Aztán útépítésnél. Aztán jött mindenféle.

- Mindenféle? Látom, kérdezni se kellett volna. Na rendben van, András. Fogd a fűrészt, és a fűrészelésre gondolj.

Így telt el az első hét. Szombaton, még délben, Miska megkérdezte. - Hát ma hogyan leszünk?

És mert a másik nem felelt, folytatta. - Gondolom, ma este én hazamegyek.

- Hát persze.

- Holnap korán reggel újra itt vagyok, és akkor te mégy a faluba. Meleg víz vár majd nálunk a fürdőházban. Úgy hogy estére megint itt legyél. Na?

- Rendben.

- De estére itt leszel?

- Itt.

- Mert ha nem, akkor inkább csak hétfőn gyújtok be a kupacok alá, és akkor együtt megyünk, de tüstént.

- Gyújts be nyugodtan, így szegődtem.

- De meggyere!

- Persze hogy megjövök. Mit csinálnék a faluban? Nem is volna hol aludjak.

- Aludni alhatnál nálunk is, az semmi. És meghívást is kapnál, ha akarnád. Hö? - és rákacsintott társára. - Menyecskét még nem néztél magadnak?

- Ne bolondozz!

- Nana. A legényidő igaz, elmúlt fölötted, de valami nagyseggű vénecske özvegyasszony még szívesen kimosná a gatyádat.

- Magam mosom.

- Gyereket magad nem tudsz csinálni. Itt meg akadna, aki nem volna rest...

Az idegen legyintett.

- Ohó! Talán nem tetszenek a fehérnépeink?

- Nem mondhatom, mert nem nézegettem őket.

- Családot hagytál valahol?

- Nem.

- Feleséget?

- Magam se tudom - és gyorsan hozzátette: - Kész az ebéd, gyere.

- Nem köll. Odahaza eszem. Valamit csak ad a banya.

- Kettőnkre főztem.

- Megeszed vacsorára. Én most begyújtok, aztán befogok, és hajnalra úgy számíts, itt leszek. Elég, ha éjfél előtt egyszer kinézel. Nem lesz baj, hajnalra megjövök.

Már magasan járt a nap, délelőtt tíz óra lehetett, mikor a kocsi megállt a házikó előtt. Miska egy zsák krumplit, kenyereket, edényeket szedett le a kocsiról. Mindkét keze tele volt, a könyökével lökte be az ajtót.

- Adjisten! - Pillogva nézett a sötétes helyiségbe. - Hé! András! - Senki se felelt.

Miska ledobta a zsákot, az asztalra tette az edényeket, a kenyeret, megfordult, és a nyitott ajtóból a kupacokat nézte. Rendben voltak, gyengén pipáltak. Az idegent is meglátta. Épp most tűnt fel a szurdok alján, jött felfelé két teli vödörrel. Tiszta ing volt rajta.

- Hol jársz? Fordítsd meg a lovat, és siess. Meleg víz dosztig.

- Már megmosakodtam.

- Hogyan? Hidegben?

- Hát a kályha mire való?

- Látom. És az inged is mintha...

- Este kimostam, reggelre megszáradt.

- De a fürdő? A gőz? Eh! Te!

- Minek alkalmatlankodjam.

- Hát ahogy akarod! - mondta kurtán, sértődötten Miska, akinek a fürdő miatt össze kellett szólalkozni a feleségével. - Gőgös ember vagy, hallod.

Odahaza a veszekedés nem is egészen a fürdő miatt volt, hanem mert meghagyta: „Fürdő után negyedliter pálinkát tegyenek a vendég elé az asztalra és tisztességes vacsorát, ami kijár a vendégnek.” - De ahogy akarod - tette hozzá. - A víz meleg, várnak.

- Meleg víz sohase vész kárba. - S hogy másról beszéljenek, folytatta. - Kiigazítottam a fűrészt, a fogakat megreszeltem.

- Várhattál volna, míg visszajövök.

- Most a köszörűkő alá hoztam vizet. A köszörüléssel rád vártam.

- Előbb eszünk - kurjantott Miska. Alig bírta titkolni, hogy jókedve támadt. Igaz, otthon minden rendben lett volna, ettől nem kellett félni. Így azonban feloldódott a rejtett aggódás, hogy hátha mégse jön vissza idejében a társa. Mert ő inkább megszökött volna, hazaindult volna gyalog, mintsem egyedül maradjon éjszakára.

Senkinek se vallotta be, hogy fél egyedül. Nem tudta pontosan, hogy mitől, de félt.

Az idegen a priccs alá gurította a krumpliszsákot.

- Gyere már, ülj le!

Miska kibontotta a vásznakkal lekötött szilkéket, fazekakat, és megszegte a kenyeret.

A kályhán még forró volt a most vadrózsafa gyökeréből főtt vörös színű tea. Az idegen megtöltötte a csuprokat, és maga is leült. Ettek, ámbár Miska már odahaza jóllakott, és most csak a társa kedvéért tett úgy, mintha enne.

- Na jó - mondta a reggeli után -, hát akkor hozzáfogunk. De ma csak köszörülünk. Hadd aludjunk legalább egy éjjel tiszta ingben.

Igen, mert másnap aztán a fűrészeléstől, a szénportól úgyis piszkos lett az ing, és hét végére már nagyon befeketedett.

A következő szombaton Miska nem hívta fürdőbe a társát. Újra haragudott, mikor arra gondolt, hogy mi várja majd odahaza. Mit szól az asszony az elmaradt vendég miatt? És ő mit feleljen? Hogy gőgös? Hogy emberkerülő? Mondhatná: „Sebesült vad a sűrűbe húzódik.” Ez volna az igaz, de ebből csak pletykabeszéd lenne... Elhatározta, hogy egy jó nagyot károm-kodik majd, és ezzel eltépi a sok kérdés fonalát.

Hogy megtalálta a megoldást, elpárolgott a haragja, s indulás előtt megbékélve fordult Andráshoz: - Bánt engem, hallod, hogy nem jössz be a faluba, hogy rendes keresztény ember módjára megtisztálkodj forróban, hidegben, gőzben. De... megmondom őszintén: nekem jó, hogy van itt valaki, mikor visszajövök. Mivelhogy még nappal se szeretek egyedül lenni az erdőben. Éjjel meg az öregistennek se alszom egyedül ebben a vityillóban.

- Talán félsz?

Miska vállat vont szótlanul, s nem nézett rá.

- Mitől?

- Nem tudom. Hát te nem félsz? Különösen így vasárnapra virradó éjjel. Mikor körös-körül nincs emberi lélek?

Az idegen tagadólag ingatta a fejét.

- Én meg... biztosan a mellemre térdelne az istenbocsáss! a gonosz.

- És ha mondjuk késő este megjössz és - csak példaképp mondom - nem találsz itt senkit?

- Megfordítom a lovat és vissza!

- A sötét erdőben?

- Ha kocsin ülök és megy a ló, akkor semmi. Magam se értem, az anyja se sirassa, de így van. Ha a ló nincs befogva, én meg egyedül fekszem ebben a büdös dög házban, hát végem. Ha itt vagy, szuszogsz és nekem ki kell menni, legyen akármilyen sötét éjjel, kimegyek. Teszem, a lovat kell megkeresni, mert valahol elkujtorgott. Semmi. Nincs olyan sötét éjjel, vihar, villámlás, hogy én féljek. És olyan ló se született még, hogy én meg ne találnám. De ember szuszogjon itt a szobában. Érted, nem érted, de így van.

- Aztán mitől félsz? Bűnöd, gondolom, nincs.

- Ahogy vesszük. Káromkodás egy nap száz is.

- Csak a szád jár rá.

- Lopás is van. Paraszt hogy éljen, ha nem lop? Így volt ez mindig.

- A magáét lopta, mindig csak a magáét lopta vissza.

- Ez igaz, tudom. Nem is ettől félek. Attól félek, ami nem tudom, hogy mi. - Felemelte a kezét, hogy a másik közbe ne vágjon. - Ne taníts. Annyit én is tudok, hogy a tudomány az ilyenre azt mondja: bolondság. Meg hogy babona. Jó. De félni azért félek... Nem tudom, ezzel hogy vagy? Eleinte azt hittem: jó, te nem félsz, mert nagy bűnöd volt, és most már úgyis mindegy. S ahogy most nézem: valami nagy szerencsétlenség ért, úgyhogy nagyobb már nem érhet.

- Hátha nagy szerencse?

- Ezt hiába is mondanám.

- Pedig ez az igazság. Nem felelek semmiért, legfeljebb magamért.

- Ilyen nincs.

- Hát persze nem egészen. Mert aki nem fél a haláltól, az még félhet a fogfájástól.

- A haláltól nem félsz?

Az idegen csak a nézésével felelt.

- De élni akarsz! Ne is mondd, hogy nem akarsz.

- Mért mondanám. Ha nem akarnék... kötél is van, fa is van - és elmosolyodott. - Egész jól megvagyunk mi ketten, és legfeljebb a fáknak ártunk.

- Én nem bánnám, ha több malac halála száradna a lelkünkön - fejezte be Miska a beszélgetést, és elment befogni.

Mielőtt elindult volna, dohányzacskójából minden dohányt az asztalra szórt. - Holnapig. - Aztán elvett a dohányból két cigarettára valót. - Míg hazaérek.

Ötödik hete éltek így. Miska szombatonként már reggel elindult. A kocsira mindig rákötöztek egy nagy, teli ládát. Több lett a szén, mióta a kupacok szombat éjjel is égtek.

Visszajövet kenyeret, krumplit hozott Miska és uborkát, aludttejet, vajat, hagymát. A felesége nem szidta már, több lett a szén, több lesz a kereset is.

Ha szerdán kocsi jött a szénért, csak kenyeret és friss tejet kellett hoznia. Ha a kocsis az első fordulónál elfeledkezett róla, estefelé biztos meghozta. Mert kétszer kellett fordulnia: a szénégetők most három kocsi szenet adtak hetenként a kovácsoknak. Ez volt a legkevesebb. Néha még csütörtökre is maradt egy kocsival. Úgy számították, ha ez így megy, télre is bőven marad faszén.

A fűrészelésnél föl-fölújult kicsit a veszekedés, de a rakodásnál továbbra is előzködtek.

Hogy mondanánk ezt? Összebarátkoztak? Kevés. Megszerették egymást? Ez talán sok. Ők maguk csak azt vették észre, hogy a muszáj-munka elvégeztével kettesben még a kell-munkára is maradt kedvük. Kezdték megjavítani a házat, amelyben éltek.

Már fahordás közben kiszemeltek egy fát. Az ágai állásából is látszott, hogy egyenletesen fog hasadni. Csak ezután határozták el, hogy megjavítják a tetőt. De előbb még a biztonság kedvéért megnyesték a fa oldalát, és kipróbálták, hogyan reped le belőle a forgács. Csak ezután fogtak a fűrészeléshez - nem szerettek hiába fűrészelni. A szénégetéshez inkább ledőlt vagy kiszáradt fákat választottak. Ezeket fűrészelni is könnyebb és szénnek is alkalmasabbak.

Végül nekigyürkőztek a szinte ágatlan, egyenes törzsnek. Ledöntötték, szétfűrészelték és ott a helyszínen zsindelyt hasogattak belőle. Kétmétereseket, ahogy szokás volt. Egész napi kemény munkával egy kocsiravaló zsindelyt hoztak a házhoz. Miska nem is állta meg, hogy magamagának ne magyarázkodjék.

- Elég volt mindenféle vödröket rakosgatni a lyukas tető alá, és aztán mégiscsak megázni...

A szénégetés szakadatlanul folyt, serényen, de azért a tető javítására is találtak időt, ezen a hatodik, már tikkasztó nyármelegbe forduló héten.

Miska éppen a lovat vezette haza kötőféken, ebédután be akartak fogni.

Az idegen meg fenn volt a háztetőn, s szegelte a friss, gyantaszagú zsindelyeket. Onnan látta meg, hogy ember közeledik a falu felől vezető csapáson.

- Vendég jön - szólt Miskának, aki a kocsirúdhoz állította a lovat.

- Ki a fene lehet?

- Én honnan tudjam? Puska van a vállán, szakállas.

- Milyen a ruhája?

- Semmilyen. Mint akárkié.

- És a sapkája?

- Úgy nézem, rókaprémes. Hogy nem föl meg a feje ebben a melegben.

- Rókaprémes? Akkor az erdőkerülő Jevszej. Biztos benéz hozzánk. Már csak azért is, hogy mutassa: látjátok, járom az erdőt. Mássz le a tetőről.

András lejött a létrán, és bement a házba.

Miska a lovat a kocsihoz kötötte, és ahelyett hogy befogott volna, kinnmaradt a gádoron. Odaült a legfelső lépcsőre, és szivarkát sodort. Mikor már ő is látta, hogy valóban az erdőkerülő jön az úton, először úgy tett, mintha nem tudna semmiről. Aztán mintha alvót keltegetne, túlzott, nagy hangon elkiáltotta magát.

- Andris! Hej Andris! Szórd ki gyorsan fenébe a krumplit. Hallod! Fajdtyúkot ebédelünk. Hallod! Andris!

Az idegen kijött a ház küszöbére.

Jevszej azonban, mintha nem is hallaná a kiáltozást. Puhabőrű bocskorában hangtalan járással egészen a lépcsőhöz jött, megállt, és csak most köszönt.

- Adjonisten.

- Fogadj isten - felelt Miska, és odahunyorított társának.

- Jó napot - mondta az komolyan, közömbösen, és szemügyre vette az idegent.

Jevszej vállán vadászfegyver lógott sárga, új szíjon. Maga a fegyver százéves is lehetett; ócska jószág, előtöltős. A fegyver agya rézdróttal volt összekötözve. Egy másik sárga szíj keresztben feszült Jevszej mellén, csatok, karikák voltak rajta. Az egyik csaton sörétnek való zacskó lógott, egy karikán meg madzaggal odakötözött üvegecske. Valamikor parfőmös üvegcse lehetett, most zöldessárga por volt benne. A többi csat és karika üresen lógott.

Jevszej levette a szőrmesapkát, kezefejével megtörölte a homlokát. A haja ősz volt, szakálla fehér, de még sok rőtes szál is volt benne. Ez is, de még inkább piros arcszíne, az arc ráncai közt a fehérség, a nagyon vörös keskeny ajka és a fegyver szíjába akasztott kezén a szeplők mutatták, hogy vörös hajú ember volt valaha. A szeme kék, mint a nyári ég, de egyben olyan, mint a kifakult perkál. Az orra keskeny. Most, öregségére, szimatoló. Valamikor lehet, hogy az orra is, a szeme is tetszett az asszonynépnek.

- Megpihenhetek nálatok? - kérdezte, az erdő udvariassági szabálya szerint, komolyan.

Miskának erre azt kellett volna mondani: „Mintha otthon volnál.” De ő egy másik tréfás üdvözléssel felelt.

- Enni hoztál? Vendég vagy! Ha meg inni, te vagy a gazda. - Ez nem volt sértő, de nem is volt szabályos.

Jevszej bólintott, és leült a ház mellett fekvő gerendára. Épp arra, melyet előző nap hoztak tartaléknak a zsindelyezéshez. Miska lelépdelt a lépcsőn, és megállt Jevszej mellett. Várta, hogy mit kérdez Jevszej, és már előre valami tréfás feleleten törte a fejét. Ekkor érkezett meg Jevszej kutyája. Lihegett, úgy látszik, valami vadat kergetett, és nyilván hiába.

- Najda, ide! - mutatott maga elé Jevszej.

A kutya leült, pontosan a kijelölt helyre, a gazdája elé, és kérdő szemmel figyelte a két embert, akikkel a gazdája beszélt. Nagy barna szuka volt, talán vizsla és farkaskutya keveréke. Feltartott orral szagolta a két embert. Nyilván idegesítette, hogy azok még állnak és léphetnek, mikor a gazdája már ül, tehát védtelen. De gyanakodva nézte azt is, hogy Miska leült a rönkre, és gúnyolódva nézi őt és a gazdáját.

Miska a rönkön szétnyomta égő cigarettáját. - Jól ment a vadászat? - kérdezte, mintha nem látná, hogy lapos Jevszej tarisznyája. Faluszerte az volt a szóbeszéd, hogy az erdőkerülő csak akkor eszik vadpecsenyét, ha vendégségbe hívják.

- El se sütöttem a fegyvert - felelt Jevszej, mintha észre se venné a kötekedést. - Edénynek való nyírfát jöttem keresni.

- Most van az ideje, míg leves a fa. Én is nézegettem itt a nyírfákat, de...

- Itt már nem találsz. Legfeljebb olyan vékonyat, hogy éppen csak sótartónak való.

- Elfogytak a jó fák - hagyta helyben Miska.

- Kinek hogyan. Ha jó messze bemégy, nyolcliteres edénynek valót is találsz, amennyit csak akarsz.

- Igazán? Én olyant egyet se láttam. Igaz, messzire nem mehetek. Itt kell ténferegni - állával a kupacok felé intett -, és füstöltetem magam, hogy meg ne avasodjam.

- Hiába is mennél - mondta lenézőn az erdőkerülő. - Tudnod kellene azt is, hogy merre menj. És szem kell hozzá, az a fő. Ott mégy el a fa mellett, csak a kezedet kellene kinyújtani, mégse veszed észre.

- No persze. Mit tud egy szénégető egy vadászhoz képest? Semmit! - felelt Miska, és a társa felé hunyorított. - Te egész biztosan találsz nyolclitereset.

- Úgy számítom, egypárat a jövő héten beviszek a hetivásárra.

- Aztán mennyiért vesztegeted, mondjuk a kétliterest?

- Úgyse veszel, mit kérdezed?

- Nekem nyolcliteres nem kell, kétliteresünk van elég. De itt ni, ez a kollégám. Neki nincs edénye.

Jevszej eddig a szeme sarkából figyelte az idegent. Úgy fordult felé, mintha csak most vette volna észre.

- Én se veszek most - szólalt meg ekkor András. - Majd, ha előleget kapok.

Jevszej jóváhagyón bólintott. Nem volt kedvére, hogy Miska olyan vevőt ajánl, aki olcsón vagy éppenséggel hitelbe szeretne vásárolni. Ha eddig megvolt Miska segítségével, legyen meg ezután is... Persze szénégetőnek és erdőjáró embernek nincs jobb edénye a nyírfatörzsnél. Jobb a cserépnél, mert nem törik, jobb a vasnál, mert könnyű. Egy teáskanna és nyírfa tuesz. Mást ne hordjon magával az erdei ember.

A műanyag edényről még csak az újságolvasók beszélnek, azt még jól meg kell majd nézni. A tuesz pedig itt van az erdőben. Legyintett. És mintha nem is az imént dicsekedett volna, így szólt:

- Még a törzsén áll, minek erről beszélni.

- Igaz! - vágott oda Miska. - Edény még a törzsén, a fajd még az ágon. Te Andris! Az anyád! Csak nem löttyentetted ki a krumplit? Jevszej komám, ha meg nem sértelek: ebédelj velünk egy kis kolompért.

- Köszönöm, de ilyenkor nem szokásom az evés. Elnehezíti a járást. Ha inni adtok, egy kis meleget meginnék. Köszönettel szólva.

- Gyerünk a forró vízzel, igazgató szaktárs! Vagy még nem forrt fel?

- Talán a fele el is forrt már.

- Szórj bele fekete ribizlilevelét.

- Várj! - rikkantott Jevszej.

Az idegen visszafordult az ajtóból. A homlokán összehúzódtak a ráncok, de arca közömbös maradt és mozdulatlan. Állt, nem mozdult.

Jevszej leakasztotta vadásztáskáját. Nagy körülményesen kikotort belőle egy kis vászonzacskót, kioldotta a zacskó száját.

- Ne. Kínai. Ezt szórd bele.

Az idegen nem mozdult, várta, hogy Miska mit szól.

- Hagyd, Jevszej - mondta Miska -, mi ilyent csak karácsonykor iszunk, no és talán még húsvétkor. Mind közönségesen jó a ribizlilevél is.

Ez persze nem volt igaz, minden vasárnap hozott ki két kanálnyi valódi teát.

- Az se rossz. Én is szeretem. Mondják, egészséges. Vitamin... Van nálam tavasszal ásott vadrózsafagyökér is - és újra matatni kezdett a tarisznyájában.

- Na jó - bólintott Miska. - Ha már tukmálod, hát próbáljuk meg a tiédet.

Az idegen megvárta, míg Jevszej megtalálja a másik zsákocskát, és átadja Miskának. Akkor lejjebb jött két lépcsőfoknyit, és Miska kezéből vette el a kis zsákot. Sietés nélkül ment fel a házba. Az ajtóból még visszanézett Jevszejre és a kutyájára. A kutya elfeküdt Jevszej előtt, és csak a szemével követte az idegen minden mozdulatát.

A víz valóban javarészt kiforrt, s a vaskályhában már alig volt parázs. Újra meg kellett tölteni a csajkát. Aztán vékony, száraz ágakat gyömöszölni a kályhába. A tűz fellobogott. A krumplisedényt is le kellett venni a kályháról. A krumpli éppen kész lehetett, mikor a vadász jött, most már kissé szétfőtt... András leöntötte róla a vizet és nyírfából készült kis bunkóval szétnyomkodta. Aludttejet is öntött rá Miska szilkéjéből, s három kanalat tett akkurátusan a tetejére. Közben a csajkában felforrt a víz. Beleszórta a rózsafagyökeret, majd egy ronggyal megfogta a csajka drótfülét. Másik kezében a krumplisedényt tartotta és három bögrét - a háztartásnak szinte az egész felszerelése ott volt a két kezében. Kivitt mindent, és letette a gerendára Jevszej és Miska közé, aztán visszafordult, s kenyeret és kést hozott.

Jevszej közben már kipakolta a tiszta gyolcskendőbe takart kenyerét, és középre helyezte. Ekkor Miska felkelt, és leguggolt a gerenda elé, mert úgy akarta, hogy András üljön a gerendára.

Jevszej éppen a kutyáját dicsérte, mikor az idegen is leült.

- Pákosztosságot sose csinál. Teszem: disznót ölünk. Hozzá nem nyúl. Olyan nincs! De idegent sem ereszt a közelbe.

- Az enyém, az anyját, az lopós! Ha rajtakapom, nem fut el. Lefekszik a földre, és néz: „No üss, ha rávisz a lelked!” Hát hogy üsse meg az ember, az anyja keservét. - Misa kézbe vette a kanalat, és mikor a másik kettő is követte példáját, elkezdett enni.

- Így rontod el - mondja Jevszej lenézően. - Nem igaz? - fordult helyeslésért az idegenhez. - Meg kell tanítani.

- Tanítani? - nevetett Misa. - Csak rád néz azzal a fekete, csillogó, könnyes-kódis-pópaszemével. Még neked kell megsimogatni a tolvaját. Mert fekszik, és fel nem kelne, míg meg nem simogatod.

- Minek ilyent tartani?

- A házat őrzi. Igaz, csak csaholással. De nagy muszájból bátor is tud lenni. Jó kutya, így van? - fordult Misa is az idegenhez.

- Igaz.

- Az én Najdám tudja a törvényt. Teszem, mondtam már, disznóölés. Ha a hús a földön fekszik, az az övé. Ha a földön fekvőt viszi el, én nem is bántom. Még ha véletlen esett is le. De amit feltettél az asztalra vagy a polcra, ahhoz nem nyúl. Elég, ha két sámlira fektetett deszkán van a hús, pontosan egy magasságban az orrával. Mégse nyúl hozzá!

- Mi a fene? - kételkedett Misa.

- Így tanítottam! Vagy ha, teszem, vadászatkor túlzabálja magát... - Jevszej ránézett Misára, s észrevette, hogy az odahunyorít a társának, de rendületlenül folytatta - a belek, zsigerek, mifene, akkor elmegy és füvet keres magának, amivel a hasát gyógyítja.

- Ez semmi! - kuncogott Misa. - Volt nekünk egy macskánk. Mindig vadászott, az anyja ne sirassa, kivált mikor kölykes volt. Nézni is rémség, mennyi verébfiókát hordott a kölykének... No mért nem eszel, Jevszej!

Jevszej bólintott, és udvariasságból egy kevés krumplit vett a kanala végére.

- Hát ez a macska... - folytatta Misa -, mikor már mindegyik vak kölyke megevett két verebet - s mint afféle jó vadász, nem tudta abbahagyni -, a harmadikkal együtt már gyomorerősítő füvecskét is hozott. Tudta a büdös, hogy a sok verébhús elcsapja a kicsik hasikáját. - Misa fújni kezdte krumplival púpozott kanalát, és csak a szemei nevettek.

Jevszej letette a kanalat, a teásbögréért nyúlt. Kiitta a forró ital felét, s a bögre fölött nézett Misára. A homlokát kiverte az izzadság.

- Nemhiába - mondta kezében a bögrével -, nemhiába hívnak hét faluban szószari Miskának.

Felhajtotta a maradék teát, kenyerét belecsavarta a tiszta fehér gyolcsba, melyen még látszottak a vasalás hajtásai, és az idegenhez intézte szavait. - Aki ért hozzá, tüstént látja, hogy nagyon okos az én Najdám.

- Látja - felelt tompán az idegen. Egész idő alatt mozdulatlan arccal hallgatta a két ember beszédét, nem mosolygott Misa tréfáin. Mindig harmadiknak kanalazott az ételbe, és ha Jevszej nem egyenesen neki beszél, most se szólt volna.

- Kár, hogy már kissé öreg - tette hozzá Jevszej.

- Öreg? Nemsokára megkölykezik.

- Erre várok én is - mondta Jevszej. Csodálkozott, hogy az ismeretlen ember észrevette a szemmel még alig látható terhességet. - Egy kölykét fölnevelem.

- A másikat nekem adhatná - mondta hirtelen az idegen. Rögtön meg is bánta, hogy kimondta hirtelen támadt kívánságát. Leszegte a fejét.

Jevszej végigmérte. - Aztán miből tartaná el?

Megrebbent az idegen szempillája. - Megél velem - mondta rekedten.

- A legjobbat úgyis magamnak tartom meg.

- Értem. Azt amelyik születésekor a legjobbnak látszik. Amelyik hozzám kerül, nem lesz rosszabb.

- Amelyik a legjobb, az a legjobb. Jó lehet a többi is, de legjobb csak egy van. Talán nem értek a kutyákhoz?

- Maga nem rossz gazdájuk. De ha én még jobb gazdája lennék az enyémnek, akkor az enyémből lenne a legjobb.

- Vadászember? Úgy értem, szakértő?

Az idegen nem felelt. Összeszedte az edényt.

- Mert én, ha nem tudná, szakértő vagyok.

Az idegen rábólintott, és bevitte az edényt a házba.

Mikor kijött, Jevszej dohányzacskója épp Misánál volt, aki egy óriási papirosba szedte belőle a dohányt.

Mikor visszakapta Misától a zacskót, odanyújtotta az idegennek.

Az elfogadta, és ekkor Jevszej így szólt:

- Tudja, hogy ez a kutya olyan okos, hogy minden szót megért.

Misa kezében megállt a félig megsodort cigaretta.

Jevszej ránézett. - Csak éppen beszélni nem tud - mondta.

- Beszélni is tud - mondta az idegen.

Misa elkezdett hahotázni. A cigarettapapír szétnyílt, a dohány fele elszóródott.

- Na persze, ugatni - mondta Jevszej.

- Beszélni - felelt az idegen. Leguggolt, letette a tenyerét az elsárgult, a szénégetés közelségétől félig lepörkölődött fűre. Ránézett Najdára.

A kutya hason csúszva, csendesen szűkölve jött közelebb. Nem nyalta meg az idegen kezet, csak megszagolta.

- Najda! Vissza! Ide rögtön! - mutatott maga elé haragosan Jevszej.

A kutya engedelmeskedett. Leült elébe, de a szemét nem vette le az idegenről.

Az erdőkerülő felállt, vállára vette a fegyvert, helyrerántotta a szíjat. - Na, minden jókat - és puha bőrű bocskorában hangtalanul elindult. Hátul az övében meg-megcsillant a kis fejsze, amivel majd a tuesznek való nyírfát vágja.

Másnap a felnyitott kupac tetején álltak, füstben, forróságban, a széngáz fojtogató levegőjében.

- Az anyját, ahogy saccolom, csak másfél köbméter. Vagy annyi se - mondta Misa. - Pedig vigyáztunk.

- A másik ott többet ad - csillapította társa.

A két szénégető kormos arcán apró csermelyekben folyt le az izzadság. Piszkos ingük rátapadt a hátukra. Siettek, hajtották magukat, így dolgoznak azok, akiket nem napszámba fizetnek. Bérüket a köbméterek szerint számította az iroda.

Nemigen beszéltek, amíg ki nem rakták az egész kupacot, legfeljebb egy-egy gyors szót. De inkább csak intettek, ha valami kellett.

Mikor elkészültek, Miska átvizsgálta a gödör partjára dobott csillogó szenet. Ahol valami kis parazsat talált, oda vizet löttyentett, mielőtt lángra kaphatott volna a levegőn.

Az idegen lement a forráshoz. Két vödörrel jött vissza.

Az egyiket a szén mellé állította, a másik vödröt fölvitte a kunyhóhoz.

Miska is feljött, megtörölte az arcát. Belemerítette bögréjét a vízbe és ivott. Az izzadság menten kigyöngyözött a homlokán. Hátranyúlt, s elhúzta a bőréhez tapadt inget.

- Pfű - sóhajtott. - Ez megvolna. Marad a többi, így van ez mindhalálig. - Így! - Elkáromkodta magát. - Tudott dolog. De most kérdem tőled, ki az okosabb? A gép, a ló vagy az ember?

- Az ember okosabb, mint a gép - felelt az idegen.

- Meg tudnád mondani, hogy mért?

- Mert az ember találta ki és csinálja a gépet.

- Hát nincs igazad! A gép okosabb, mint az ember, az ember okosabb, mint a ló. Megmondjam, miért?

- Mondd!

- Hát azért, mert a gép egy arasztot se mozdul, amíg meg nem eteted. Előbb rakj olajat a hasába vagy benzint. Aha! Mi? De az ember? Az ember az éhesen is dolgozik. A ló az még butább. Nemcsak dolgozik, ámbátor éhes, de annak fogad szót, aki gyöngébb nála. És tűr, mint egy vértanú.

- Hát mit csináljon?

- Fene tudja, mit csináljon. Ámbátor... van amelyik tudja. Volt egyszer, hallottam, egy ember, aki mindig ütötte-verte a jó lovát, mellesleg a saját tulajdonát. Aztán egyszer a patakhoz vitte itatni. A ló előbb ledobta, aztán beletiporta a vízbe. Térdig érő vízben fulladt meg! Ha akarod, hiszed, ha nem akarod, ne hidd, én is csak hallottam. De amit most mondok, az itt történt minálunk, fél éve sincs... A Vércse... ha nem láttad volna még, az ivadékait mindenfelé láthatod, a csődöröst úgy nekiszorította az istálló falának, hogy minden, de minden belsőrésze összemállott. Bele, veséje minden. Két hét múlva meghalt. Mert borzasztó kegyetlen ember volt, embernek, állatnak legszívesebben elharapta volna a torkát. Azelőtt embereket őrzött... Igaz, az én nagyobbik fiam is ezen a mesterségen van, de az én fiam, senkit meg nem bánt... Na, nem erről beszélünk. Szóval ezt a dögöt, a Vércsét most egy taknyos lány eteti, itatja, abriktolja és úgy lovagol rajt, mint a szélvész. Az a fekete sárkánykígyó úgy hallgat erre a taknyos lányra, mint én a vén feleségemre. Vagyis hogy: jobban.

- Azzal kezdted, hogy a ló buta. Amit mondtál, éppen azt mutatja: mégse buta.

- Amelyik megmaradt csődörnek, az nem. Tyű, ravasz dög a Vércse. Ha agyonrúgja azt az embert, akkor nem nézik, hogy tenyészállat, azonmód agyonlövik. De nem rúgta ám agyon! „Véletlenül" nyomta a falnak, ügyetlenségből. Elhiszed?... Most meg olyan kezes, hogy rá se lehet ismerni. Jön a lány: megismeri a járását. Vagy talán az ajtórepedésen át látja? Ki tudja? És azonmód elkezd nyihogni, mint egy kiscsikó. Pedig lány. És nem a fehérnép dolgát végzi. Mert én amondó vagyok, hogy a fehérnép etesse a csirkét, de a lóhoz ne nyúljon. Különösen ilyenhez. De hát az új divat járja, és ami igaz, az igaz! Sima a csődör, fénylő szőrű, egészséges.

- Lány, nem lány, a ló már nem tud ember nélkül élni.

- Azért mondom, hogy buta.

- Olyan buta, mint az ember, olyan buta, mint a gép. A gép is, hiába dicséred, jár, jár, míg ócskavas lesz belőle. Aztán ócskavasból újra gép, az emberből meg ember.

- Na ja, de úgy is igaz, ahogy én állítottam sorba őket, eszüket mérve. Nézz csak ki: nem gyulladt ki a szenünk?

Az idegen éppen ki akart lépni, mikor a kunyhó nyitott ajtaján beszaladt Jevszej kutyája.

- Ni, a Najda! - csodálkozott Misa.

A kutya egyenesen az idegenhez ment, fejét odanyomta a térdéhez, és szeme a szemét kereste.

- Jevszej jön visszafelé - állapította meg Misa. - Úgy látszik, az éjjel a szúnyogokat etette.

Kenyérhéjat dobott a kutyának. Rossz fogai voltak, a kenyérhéjat az ablakdeszkán gyűjtötte a saját kutyája számára.

Az idegen megsimogatta Najda tarkóját, és szó nélkül lement a szénhez. Aztán visszajött, és leült a fal melletti padra. A kutya odahúzódott a pad alá.

Eltelt még vagy tíz perc, mikor szuszogva, és vörösen, szúnyogcsípésektől dagadt arccal, a kunyhó elé ért Jevszej.

A lépcső mellé tette a nyírfaágakkal egymáshoz kötözött vadonatúj enyhesárga tueszokat. Volt vagy egy tucatra való, köztük egy négyliteres. De a legkisebbe is belefért volna több mint egy liter. - Adjonisten - mondta, és belépett a házba. Körülnézett. Csak mikor szeme megszokta a félhomályt, akkor látta meg a kutyát a pad alatt. Odament, és keményen belerúgott.

- Hát ezt meg miért - kérdezte Misa, aki se lovat - melyről, pedig csak az imént bizonygatta, hogy buta -, se kutyát meg nem ütött, legfeljebb csak tenyérrel és úgy is ritkán.

- Azért, hogy ne kószáljon - felelt Jevszej mogorván.

- A tiéd... - mondta Misa -, ha úgy vesszük. - Vállat vont, és hozzátette: - Ha meg másképp vesszük, isten teremtménye.

- Majd megmutatom én, hogy isten teremtménye. Enyém, ahogy enyém a lovam, enyém a disznóm, a tehenem.

- De hát nem mondom én, hogy nem - csitította Misa.

- No, iszen a telet úgyse éri meg - ítélkezett Jevszej. - Nemsokára megkölykezik. Aztán megvárom, hogy fölnevelje a kutyust, és a bundája vastag legyen, téli. Mikor már nem ereszt szőrt. Kesztyű lesz belőled vagy gallér a subán - mondta a kutyának.

- A kutya érti ám, amit maga mond - szólt most az idegen.

Mindhárman önkéntelenül Najdára néztek. És érezték, hogy a kutya érti, miről beszélnek.

Jevszej szúnyogcsípéses arca még inkább kivörösödött. Izzadt, mintha éppen forró gőzfürdőből ugrott volna ki a szabadba.

- Érti a fenét! - kiáltott haragosan.

- Te szoktad azt mondani, hogy a kutyád okos, mindent megért - mondta minden gúny nélkül, szemrehányóan Misa.

- Meg hát. Ha hívom, ha küldöm, ha aportíroz. Vagy ha nem szabad ugatni. De nem azt mondtam én avval, hogy emberi esze van.

- Nem emberi, mert akkor kegyetlenebb volna - szólt az idegen.

- Nem ti, én mondom, hogy Najda okos. Ha buta kölyökkutya volna, akkor nem is büntetném. Amit kapott, azért kapta, mert előreszaladt. Tudja, hogy hibázott. Ugye, Najda?

A kutya, aki eddig arra várt, hogy kioldaloghasson, most lefeküdt a padlóra, és keservesen szűkölni kezdett. Misa elfordította a fejét. Nem bírta nézni ezt a szép és nagy állatot, megduzzadt emlőivel, ahogy a kunyhó padlóján siránkozott.

- Na! - kiáltotta Jevszej fenyegetőn. Aztán magyarázón és higgadtan a szénégetőkhöz fordult: - Látjátok! Mindent megért. Csak éppen hogy beszélni nem tud.

- A maga kutyája beszélni is tud - mondta nyersen az idegen. - Csak maga nem érti, hogy mit beszél.

- Hát te érted?

- Ne tegezzen engem! - Nem kiabált, de közelebb lépett Jevszejhez.

Misa felállt. Csodálkozva nézett az idegenre. Először látta ilyennek.

Misa szerette a tréfás csipkelődést, de szíve legmélyéig utálta a veszekedést. Most pedig veszekedés készült, vagy talán ökölre is mennek.

De András hangja hirtelen megváltozott. Rekedten, szinte suttogva folytatta. - Azt kéri magától, hogy ne bántsa. Mert terhes.

- Ezt kéri? - nevetett dühösen, erőltetve Jevszej. - Mást nem mond? - Odafordult a kutyához. - Légy szíves, Najda, mondd meg, hogy lesz-e ma este dohány a boltban?... No, felelj! - ordított, és újra belerúgott a kutyába.

Misa szeme az idegenre csillant. „Felelj neki, ne maradj szégyenben" - mondta a szeme. Az előbb még mindkét ember utálatos volt a szemében, most már csak Jevszej.

- Ezt nem tudja? - fordult Jevszej az idegenhez.

Az mélyen, nyitott szájjal lélegzett, úgy látszik, evvel akadályozta meg, hogy dühe kitörjön.

- Nem tudja - felelt nyugodtan és szinte békítőleg. - Mert ezt kend se tudja. De azt tudja, hogy az imént mit mondott, és arra kéri, hogy ne ölje meg. - Aztán mintegy a maga nevében hozzátette. - Mert kár egy darab hitvány bőrt csinálni belőle.

- Te meg... Vagy ha így nem méltóztatik szeretni - Jevszej hangját elvékonyította a düh -, Önkegyed lesz ezentúl ennek a dögnek a fogadott ügyvédje? Ezt is mondja?

- Nem azt mondja. Mást mond - felelt elkomorodott, mélyre ráncolt homlokkal, de nyugodt hangon az idegen. - Arra kér: legyek a gazdája.

A három ember ránézett a kutyára. Najda felállt, és tétovázva, félénken, de csakugyan az idegen felé közeledett.

- Najda! - ordított Jevszej.

A kutya újra lefeküdt.

- Adja el nekem ezt a kutyát - mondta békítően, csendesen az idegen. S Najda elé állt, hogy Jevszej ne rúghasson bele.

- Nem adom.

- Megfizetem.

- Miből? Megmondanád, miből?

- Egy köböl búzát adok érte.

- No. Idevele! - nevetett becsmérlőn Jevszej.

- Tudja, hogy még előlegből élek. De itt mondom, tanú előtt mondom. Őszre csak lesz egy köböl búzám.

- Fogadd el, Jevszej - közvetített Misa. - Ez megadja. Felelek érte. Na. - És mint a vásáron szokás, megfogta András csuklóját. - Csapj bele, Jevszej. Ilyen bolondot egyhamar nem találsz - és jószívvel rámosolygott az idegenre. - Egy köböl búzán két szép bőrt vehetsz.

Az idegen nyitott tenyere ott volt Jevszej előtt.

- Nem! - mondta Jevszej, és az András mögött fekvő Najdára nézett. - Kabátja ujjával letörölte arcáról az izzadságot. Megfordult, odament a nyitott ajtóhoz.

- No ha nem, hát nem! - mondta Misa, és lesöpörte az asztalról a reggelről ottmaradt sült-krumplik héját.

- Hát - mondta az idegen -, ha nem kell a köböl búza, akkor tudd meg, amit Najda már tud! Ez a kutya már az enyém. - Leguggolt. - Najda - mondta csendesen. A kutya közelebb kúszott. Remegett minden porcikája.

Ebben a pillanatban Jevszej hirtelen megfordult, és a derekáról leoldott hurkot a kutya nyakára dobta. A kutya tűrte, és felállt. Jevszej pórázra fűzte.

- No minden jót, Misa - szólt hetykén, és elindult volna kifelé. De Najda nem mozdult. Ekkor Jevszej nagyot rántott rajta. A kutya lefeküdt, de Jevszej kegyetlenül maga után vonszolta.

Misa megfogta társa karját. De felesleges volt. András nem mozdult. A két szénégető hallotta, hogy a távolodó ember odakinn szíjjal veri az állatot.

- Nem kellett volna - nézett rá Misa.

- Nem tehetek róla - felelt az idegen.

- Varázserőd van? - kapta fel a fejét megborzongva.

- Nincs varázserőm.

- Sajnálhatod, hogy nincs. Mert azt ugye tudod, hogy Jevszej mától fogva halálos ellenséged.

András vállat vont: - Nem halálos.

- Nem úgy értem, hogy halálos. Frászt halálos. Ez csak olyan szójárás. De csúnya nyelve van. Készülj el rá.

- Már annyit féltem életemben - felelt közönyösen az idegen -, hogy elfelejtettem, hogyan kell megijedni. - És hogy több szó ne essék, megkérdezte: - Befogjak?

- Igen, fogjunk be - mondta Misa.

Szombat reggel Misa éppen felkelt, cihelődött, mikor a kutya lihegve berontott a nyitott ajtón. Az idegen lenn volt a forrásnál, vízért.

- Hát te mit keresel itt? - kérdezte Misa a kutyát.

Najda kirohant a kunyhóból. Egy perc múlva András térdhajlásához szorított orral jött vissza a házba.

- Te - kiáltott Misa -, ez a kutya elszökött hazulról! Ez most Jevszej nélkül jött.

- Én is úgy látom.

- Én meg tudom. Mert olyan még nem volt, mióta világ a világ, hogy Jevszej ide szombaton kijöjjön. Péntek délben kezdi a vasárnapot. A szombat és a vasárnap a fatolvajok napja lenne, ha akadna olyan, aki hétköznapon félne fát lopni. De nincs! Isten látja lelkemet, nincs. Szombat, vasárnap ők is pihennek.

Az idegen csak bólintással felelt Misa bőbeszédűségére.

- De mégse lesz jó ezzel a kutyával - komolyodott el hirtelen Misa. - Nem lesz jó... Mit gondolsz? Visszavigyem?

- Nehéz lenne.

- Nehéznek éppen nem nehéz. Még el tudok bánni egy kutyával. Megkötözni, feldobni a kocsira, nem nagy dolog.

- Újra visszajön.

- Ez az, hogy visszajön. Szóval nem érdemes. Mi a frásztól bolondult így beléd az a dög.

- Attól, hogy én is megszerettem. És sajnálom.

- Pedig nem volt rossz dolga Jevszejnél. Nem jó ember, de a kutyáját megbecsülte. És most már biztos, hogy nem adja és nem is hagyja. Már a vadászbecsülete se engedheti, hogy a kutyája megszökjék tőle.

Az idegen melle felemelkedett, aztán egy hallani nem hallható sóhajjal behúzódott. - Bízol bennem, Misa? - kérdezte, és a földre nézett, maga elé.

- Már mér ne bíznám.

- Igazán?

- No beszélj.

- Adnál kölcsön egy köböl búzát?

- Á! Adok. Mért ne adnék?

- Köszönöm, Miska!

- Persze, bolond vagy... Megkölykezik nemsokára az én Csulim is. Örülök, ha elfogadod akármelyik kölykét. És minek neked egy ilyen nagy kutya? Annyit eszik, hogy azzal a költséggel akár egy borjút is felnevelhetsz. Na, mondjuk borjút nem, de malacot egész biztos. Gondold meg: nem te nevelted ezt a Najdát, nem a te szoktatásodhoz szokott. Minek kell neked?

- Én kellek néki. Fél az erdőkerülőtől.

- Tréfálsz? Vagy komolyan? Azt hiszed, megértette a szavát.

- A szavát vagy a nézését, de megértette.

- Hát többet nem szólok. Még azt találod hinni, hogy nem akarok kölcsönadni.

- Dehogy hiszem, Miska - mondta csendesen az idegen.

Misa avval ment a faluba, hogy hacsak lehet, megveszi a kutyát. Bár tudta, hogy lesz mit hallgatnia odahaza: „Vén bolond. Eddig etetted! Talán nem tudjuk! Most meg már köbölszám adod neki a búzádat! Sok van, ugye?" Szinte hallotta, miket vág a fejéhez az asszony. Lassan hajtott az erdei úton, hogy besötétedjen, mire hazaér. Meg se hallgatja majd a litániát, hanem kifog, bemegy a házba, földre hányja a ruháját, és kiszalad a fürdőházba. Nem, ma még nem is beszél a dologról. Holnap reggel tüstént Jevszejhez megy, mihelyt felébred. Ha Jevszejjel megegyezett, az asszony már nem mer sokat ellenkezni.

Mindent úgy csinált, ahogy kitervezte. Mégse sikerült. Dolgavégezetlenül jött vissza az erdőbe. A nap már a nagy fenyők feketén kirajzolt csúcsa mögött állt, mikor a szénkupacokhoz ért. Hazamenet a feleségével vitázott magában, visszajövet az nyugtalanította, hogy mit mond a társának.

- Jevszej nem adja - vágta ki rögtön, köszönés helyett a gödör partján ülő Andrásnak. Szótlanul körüljárta a kupacokat, és bement a kunyhóba. Elszikkadt a beszélőkedve.

Az idegen ülve maradt. A kutya ott hevert mellette, fejét az ölébe fektetve, és onnan nézett Misa után.

Elmúlt egy jó óra, mikor Misa kiszólt. - Gyere be!

Az idegen felkelt a hívásra. A kutya ottmaradt a gödörnél. Már sötétedett.

Ezúttal Misa terített. A gyolcskendőre kirakott mindent. Ám kenyeret nem kettőt tett az asztalra, mint eddig, hanem egyet. Ez annyit jelentett, hogy most, és amíg ebben a kunyhóban élnek, mindenük közös.

Az idegen kezébe adta a kenyeret, közelebb lökte a kést.

- Üljünk le.

Tiszta ing volt rajtuk.

- Hol van? - kérdezte, szinte súgva.

- Lenn, a gödörnél.

- Nem adja. Aszondja inkább agyonlövi - hadarta halkan Misa és körülnézett. Nyilván félt, hogy a kutya meghallja és megérti.

- Mondtad, hogy rögtön fizetsz?

Misa az asztalra csapott. - Mit gondolsz? Nem segg a szám.

- Na jó, jó. Nem kell mindjárt tüzeskedni.

- Na jó, na jó - utánozta Misa. - De hát mit csinálunk? Baj lesz ebből, annyit mondok.

András legyintett: - Odaadja. Meggondolja, odaadja.

- Rosszul ismered te Jevszejt. Fukar, mint az ördög. Ezt rögvest látni, könnyű látni. De te azt nem tudod, hogy háromszor nősült, és most herdálja el a harmadik házat. Már vevőt keres rá. A legszebb ház a faluban. Ha megharagszik, egy házat se sajnál.

- Én meg azt hiszem, odaadja a kutyát. Már csak vadászbüszkeségből is. Mert ez a kutya többet nem hallgat a szavára.

Misa felvette, és anélkül hogy belekóstolt volna, letette az aludttejes köcsögöt. Most már a szokott hangossággal beszélt.

- András! Mondd meg tiszta szívből: szemmel igézted meg, vagy megetetted?

- Se szemmel, se étellel. Te adtál neki enni valamicskét. Én semmit. Szombat óta persze együtt eszünk...

Misa bosszankodott:

- Nem felelsz? Szemmel igézel? Ráolvasol?

- Nem.

- Nem is tudsz?

- Nem.

- Hát jó. De a faluban már úgy tudják, hogy szemmel igéző varázsló vagy.

- Jevszej meséli?

- Nem kell ehhez sok, még Jevszej se. A nagyseggű Borbála már ennél többet is tud. Elmondjam?

- Hát csak mondd... - András megszegte a kenyeret.

- Azt tudja, hogy szombatról vasárnapra virradó éjjel, nem most, hanem az előttevaló héten, mikor kinn volt az erdőben... Mármint Borbála... Múlt héten volt, újhold idején, ilyenkor legjobb... Mert a reumáját csíped a hangyákkal. Hallottál ilyet?

- Hallottam. A hangyacsípés, ezt a régi öregek is tudják, gyógyítja a reumát. De újhold nem kell hozzá.

- Hát én nem tudom, köll-e vagy nem köll. Szóval meséli, hogy ott állt, aszongya, anyaszült meztelenül a hangyaboly közepén. Egyszer csak hallja: szökött fegyencek mennek az erdőn.

- No csak! Aztán?

- Aztán hallotta, hogy nálad voltak. Hogy elvitték összes kenyeredet, minden dohányodat. Igaz?

- Tudod, hogy nem igaz.

- Na jó, tudom. Csak azt akartam, hogy te is mondd. Beszéli, mármint Borbála, hogy azért hagytak életben, mert te is közibük való vagy.

- Azt mondtad, meztelenül állt a hangyaboly közepén?... Honnan tudja akkor, hogy hol voltak a szökött fegyencek és mit vettek el?

- Igaz-e? - jött meg Misa jókedve. - Én is mindjárt azt kérdeztem: „Boriska lelkem! Anyaszült meztelenül csípetted magad a hangyákkal. Talán a szökevények csipkedtek?" Csak hallottad volna, hogy erre mit össze nem kerepelt! Hogy ne tréfáljak, mikor ő úgy megijedt, hogy a lélegzete is elállt. Mert ott telepedtek le a közelben, egy fa alatt, és ott osztozkodtak. Meg is esküszik rá, ha kell, akár az oltár előtt. A törvényről nem is szólva. Úgy elcifrázta, hitemre, hogy nálam okosabb ember is elhiszi neki.

- Hát higgye, aki akarja! Mégse igaz.

- Nem egészen így van, majd magad is belátod... Tudod, mit csinálunk?

- Semmit.

- Dehogy semmit. Jövő héten mind a ketten bemegyünk a faluba. Együtt. És te beszélsz Jevszejjel. No?

- Meggondolom.

- Most pedig hívd be - intett Misa arrafelé, ahol a szén égett. - Biztosan éhes.

Az idegen kiment a tornácra. Tenyerét halkan a térdéhez ütötte. A kutya fergetegként röpült felé, majdnem feldöntötte.

Másnap fáért voltak. Mikor a nyikorgó kocsi mögött lassan visszafelé ballagtak, Misa már messziről meglátta, hogy a kunyhó melletti cölöphöz egy fekete mént kötöttek.

- A tanácselnök van nálunk - mondta aggodalmasan. - A Vércsén. - Bal keze ujjaival jobbról, aztán balról belefésült a szakállába. - Csak nincs valami baj? - kérdezte.

- Velem nincs - felelt az idegen.

- Akkor jó. Nézd: ez az a mén, amelyik falhoz lapította a csődöröst, és szót fogad a lánynak. Csak a lány és az elnök mernek rá felülni.

Az idegen vállat vont.

Éppen a szurdokba vezető lejtős útra értek, ahol vigyázni kellett. Az idegen egy karót lökött a küllők közé, Misa meg előrement, és megfogta a zabla alatt a kocsioldalhoz kötött gyeplőt. Az idegen, egy második tartalék karóval a kezében, vállát a féloldalra dűlő kocsinak feszítette.

Így jöttek lefelé, és nem mutatták, hogy tudnak a látogatóról.

Mikor leértek a lejtőn, és a kocsit odavezették a gödör széléhez, felállt az ember, aki eddig a kunyhó tornácán üldögélt.

- Jó munkát! - szólt hangosan.

A két szénégető csak most nézett oda, és szinte egyszerre mondta: - Köszönjük.

Fekete lovaglónadrágos, katonablúzos ember jött feléjük bicegve. Előbb Miskával fogott kezet, aztán az idegennel. Kigombolta a katonablúz zsebét, és egy cigarettásdobozt vett elő. Megkínálta egyszerre mind a kettőt, s öngyújtójával tüzet adott. Sovány, ideges, petyhüdt arcú ember volt, látszott rajta a front nyoma.

- Lesz elég szenünk?

- Azt hiszem - felelt magabízón Misa.

- Úgy értem, hogy tartalék is legyen. Mert aratáskor te, Misa bácsi, a gabonaszárítóba jössz. Szokás szerint. Tudod...

- Mindig a tűz mellett! Mint a pokolbéli. Rossz lelkeket pörkölni. Az anyja ne sirassa!

- A kenyér csak nem rossz lélek?

- A kenyér az nem. Csak a többi mind.

Az idegen, mutatva, hogy ez a beszélgetés nem rá tartozik, nekilátott, hogy kifogja a lovat.

- Magával szeretnék kicsit elbeszélgetni - szólt felé fordulva a tanácselnök. - Majd te kifogsz, Misa bácsi.

- Azt lehet! - hagyta rá készséggel Misa, és odament a lóhoz.

Az idegen közelebb jött. Az elnök várt, míg Misa kifog, és elvezeti a lovat.

- Először is - kezdte száraz, frontkatona hangon -, az, hogy maga varázsló vagy igéző és miegymás, az szamárság. Erről nem beszélünk.

Az idegen bólintott.

- A második kérdést azért kell feltennem, mert mint hivatalos embernek adták tudtomra. Röviden! Azt állítják, hogy magánál ezelőtt kilenc nappal, egy szombatról vasárnapra virradó éjjel, szökött rabok jártak itt, ebben a kunyhóban? Igaz?

- Nem.

- Azt is állítják, hogy elvették a kenyerét és dohányát. Mondjuk, erőszakkal.

- Nem voltak nálam. Ha lettek volna, erőszak nélkül is odaadom a kenyeret és a dohányt.

- Szóval szimpátiából? - kérdezte idegesen az elnök.

- Szóval, mert nem hagynám magam agyonverni. De senki se volt itt. Azt se tudtam, hogy szökevények járnak erre. Maga a papírjaimból tudhatja, hogy én semmi elől és soha sem szöktem meg. Azt, hogy okom se volt szökni, az elég, ha én tudom...

- Ez minden? - kérdezte az elnök.

- Ez.

- Kész. Befejeztük! Jön a harmadik kérdés. A Jevszej kutyája.

Körülnézett. Azt hitte, hogy meglátja a kutyát, hiszen itt kell legyen velük az erdőben. De se mikor itt várt, se most, hogy megjöttek, a kutyának nyomát se látta.

Valójában Najda, aki a szénégetők távollétében a kunyhót őrizte, a lovas megjelenésekor elbújt a bokrok közé. Most onnan figyelt. Najda jól ismerte a lovat és a lovast. Jövetelükkor egy hangot se hallatott. Minden erejét arra a pillanatra tartogatta, ha a jövevény el akarná hagyni a kunyhó környékét. Mert akkor őrzői kötelessége nekitámadni.

- Mért csalta el Jevszej kutyáját?

Az idegen rosszkedvűen és tiszteletlenül vállat vont.

- Mért csalta el Jevszej kutyáját? - ismételte türelmetlenül a tanácselnök.

- Nem csaltam el. Eljött tőle.

- És pont magához?

- Azért, mert érezte, hogy én elfogadom.

- Jevszej másképp mondja. Ő erdőkerülő, úgymond, és pontosan most maradt kutya nélkül, mikor az erdőben szökevények járnak... Érti?

- Én nem tudtam, és nem tudom, hogy járnak-e. Igaz, Misa mesélt róla. De nem hittem. Most se hiszem. De ha mégis, úgy jóval beljebb járnak azok, mélyen az erdőben. Vagy városi tolvajok lennének? Akkor a hetivásáron keresse őket, akinek ez a dolga.

- Körülbelül igaza van... De Jevszej kutyája mégiscsak itt van magánál. Igaz?

- Igaz.

- A kutyának pénzben kifejezhető értéke van...

- Megajánlottam a dupláját.

- Senki se köteles eladni, ha nem akarja.

- Pedig jobb volna. Ez a kutya néki soha többé nem fogad szót.

- Miért?

- Tönkretette a hűségét. Olyat mondott, amit a kutya megértett. Azt, hogy megöli.

A fekete lovaglónadrágos ember felemelte fájós lábát. De egylábon állni se volt pihentető. Elővette a cigarettásdobozt, szórakozottan az idegen felé nyújtotta. Nem vette észre, hogy az nem vesz a cigarettából, és az öngyújtót is odatartotta elé. Egy pillanatig tartotta, aztán bosszankodva rágyújtott. - Hm. Ezt Misa már kiharangozta a faluban. Szóval maga azt állítja: a kutya minden szót megért?

- Nem minden szót. Ha azt mondják neki, hogy „tanácselnök”, azt nem érti. De ha most lát bennünket, akkor tudja, hogy én örülök-e annak, hogy maga itt van. Azt is tudja, örül-e maga, hogy engem láthat. Tudja, hogy magának odahaza milyen kutyája van, és azt hiszem, azt is tudja, jól bánik-e vele vagy rosszul. Kivált azt érzi, hogy mi mit érzünk. Mindent nem ért, de néha olyat is megérez, amit ember csak nehezen.

- Szóval - szívta a füstöt mélyen a tüdejére a tanácselnök -, a kutya az nem értés, nem ész, hanem csupa érzés? Így?

- Ennyi érzéshez ész is kell. Van eszes kutya és van ostoba, Jevszej maga is azt hajtogatta, hogy a kutya érti, amire ő tanította. De a kutya többet ért, mint amire tanították. És mondani is többet tud, mint amennyi a vadásznak kell. Beszél ugatással, farkcsóválással, nézéssel. Nevet, vicsorgat, fintorog, morcos, jókedvű. Nem az ő hibája, ha többet ért a mi szavunkból, szemünkből, mint mi az övéből. - Legyintett és beharapta az ajkát.

- Szóval okosabb, mint az ember?

- Nem. Csakhogy a kutyának az ember az egész élete. Jobban figyel minket, mint mi őt. De butább, már csak azért is, mivel az állat nem olyan ravasz, nem olyan önző, nem olyan számító. Kérdezze meg Misát, majd ő elmeséli, hogy a lovak csupa jóságból, szelídségből lettek leigázott rabszolgái a gonosz, húsevő embernek.

- Húsevő ember! Misa bácsi hetet-havat összehord. De a húst böjtkor is megenné! Csakhogy az öregasszony, hohó! Most se ad neki... No talán üljünk le. Egy helyben állni nem tudok.

Felbicegett a tornához. Az idegen mögötte. A tanácselnök a frontkatona beleidegződött nyugtalanságával nézett a mögötte jövőre.

Leültek a lépcsőre. A tanácselnök újra elővette cigarettásdobozát, s kínálta. Az idegen most kivett egy cigarettát.

- Jó volna békességgel elintézni ezt a kutya ügyet - mondta a tanácselnök. Most már minden hivatalosság nélkül beszélt.

- Tartom a szavamat. Köböl búza.

- Bakafántos ember ez a Jevszej - dörzsölgette borotvált sápadt arcát.

- Misával megizente, hogy inkább agyonlövi.

- Azt már nem hiszem! - nevette el magát az elnök egyszerre jókedvűen. - Soha életében mozgó célt nem talált még el.

- Az ilyen még rosszabb - komorodott el az idegen. - Az ilyen megkötözi, és aztán öli meg.

- Beszélek a bolondjával. Hm... - Elhallgatott, megnézte a mellette ülő embert. - Hanem maga nem vállalná el az erdőkerülőséget? Látom, nem fél az erdőtől. Jevszej ugyanis régen kér már, hogy adjuk nekik a csirkefarmot. Persze. Mert azt a felesége tartaná rendben. De mindegy. Veszett fejsze nyele...

- Ahogy jónak látja. Én elvállalom.

- Majd ha lesz elég szén. Aratás után. Megegyeztünk?

- Hát... Meg.

Amikor Misával először jöttek ki az erdőbe szenet égetni, még alig-alig tavaszodott. A tisztásokon múlt évi fű barnállott, csak az út szélén álltak sűrűn a sárga fejű kökörcsinek. Messziről már gépek búgtak és zakatoltak, de náluk a forrás körül, a völgy sötét fenekén még hófoltok dacoltak az idővel.

Azóta rég elmúlt a párnapos tavasz, a fenyőkön arasznyi friss zöld csúcs emelkedett, a volt sárga virágok szárán ősz hajú száraz bóbita maradt. A tisztásokon a száraz füvet ellepte a friss zöld, s árnyékos helyeken felemás színű citromsárga és fahéjbarna szirmú orchideákon gázolt át a kocsikerék, mikor fáért mentek. Ahol meg áthatolhatatlan volt az erdő, ott kivénült óriások tövében sötétvörös orchideák álltak elvarázsolt mozdulatlanságban. Muslincák és szúnyogok barna fátyolként védték őket.

Ez a virágdús idő volt az erdőben a legrosszabb. Fülledt forróság kínozta őket, arcukon a szúnyogháló alatt folyt a verejték. A derék ló is berzengette a nyakát, bókolt, rázta a fejét, dobálta szögsárga sörényét, csapkodott a farkával. Erős, dolgos ló volt, máskor nagyon nyugodt. De most a szeme sarkában egymáson ültek a muslincák, hátán-nyakán-homlokán bögölyök szívták a vérét.

A szénégetők kátránnyal kenték be arcukat és nyakukat; ez jobb volt, mint a szúnyogháló. A ló szeme körül tenyérrel mázolták szét a muslincákat. Misa, a hámra és a rúdtartó hevederre leveles nyírfaágakat erősített, melyek legyezőként hajladoztak a ló ideges kapkodásától.

De így is sokkal nehezebb volt megrakni a szekeret. A megkínzott állat egy percig se bírt nyugton állni, és éppen akkor rántott egyet a szekéren, mikor a megemelt rönköt fel akarták tenni. Ilyenkor le kellett engedni a rönköt, curukkoltatni a lovat, vagy mindenféle akadályon átlépve a nehéz fát odacipelni az ügyetlenre fordult kocsihoz.

Izzadtak, vakarództak. Az idegen szótlansággal, Misa kiadós, és mégis ártatlan káromkodásokkal könnyített a lelkén. Haragudtak mindenre a világon. Csak egymásra és a lóra nem. És most is, változatlanul mindegyik előzködött, hogy a rönk vastagabb vége alá kerüljön a válla.

A napok egyenként nagyon hosszúak voltak, de a sok nap együtt rövid. Messziről - felismerték - már hallatszott a cséplőgép búgása és a kombájn zaja.

Egy éjjel Najda megkölykezett. Misa vette észre, mikor a szén égésére ügyelt. Najda a ház kis tornáca alá húzódott, a lépcsők mögé. Misa szalmát dobott a szülő állatnak, messziről, óvatosan, és hajnalban felköltötte társát.

- Hé! Kelj föl! Megszaporodtatok.

- Mi? Kicsoda? - rettent fel az idegen.

- Itt a lépcső alatt a család.

Az idegen felugrott, és mezítláb futott ki a házból.

- Vigyázz! Úgy vicsorgat, mintha sose látott volna.

- Jól teszi!

Najda még őt se engedte közel a fészkéhez. Nem is tudta megnézni, milyenek a kicsinyek.

Miskát másnap már behívták a faluba; fűtő kellett a gabonaszárítóhoz. Az idegen kinnmaradt Najdával és a kis vak kölykekkel. Be kellett fejezni a munkát, megvárni, míg kiégnek a kupacok, aztán ki kellett hányni a kész szenet.

Kora hajnaltól késő estig hallotta a gépek távoli búgását. Nem akart figyelni rájuk, mégis hallotta. Megbántódottságot, keserűséget érzett. Nem ő akarta, de most ő akarja, hogy minél messzebb legyen mindentől. „Jó így” biztatta magát, „egyedül még jobb, mint kettesben.” Csak azt nem értette: mért kell ezt magában folyton hajtogatnia.

A kutya némán feküdt kölykei közt a lépcsők alatt, és csak a szemével vagy egy-egy farkmozdulattal köszönte meg, ha enni adott neki.

A munka elkészült. Már csak a kocsit várta, melyen elviszik a szenet, a szerszámokat s végül őt magát is. A kutyakölyköket mind meghagyta. Úgy tervezte, hogy ha a kocsis beviszi majd a faluba, megegyezik Jevszejjel.

Lassan múlt el ez a néhány nap. Úgy látszik, a nagy dologidőben őróla egészen megfeledkeztek.

De nem bánta. Az erdőben talált magának hasznos, nyugodalmas munkát. Fejszenyeleket faragott tiszta, ágatlan nyírfából. Jófogású nyeleket, hogy a favágó egész ereje a fejsze élére jusson. Ácsok és favágók tudják csak igazában megbecsülni az ilyen fejszenyelet. És ezenkívül jól fizető munka is. A ház mellett kallódó üvegcseréppel simára tisztította őket, simább és fényesebb majd csak az emberi tenyér kemény fogásától lesz még. Misa feleségének két krumplinyomófát, egy kisebbet, egy nagyobbat és nyírfaháncsból sótartót csinált. Most már messzebb is elkószálhatott a szénégető helytől. Talált nyírfát, amelyiknek a csúcsából szénagyűjtő villát lehetett csinálni. Misával is mindig nézték a fák tetejét, mert nagyon kellettek a jó villák. De lám csak, most talált vagy ötöt, hogy egyedül járt.

A villákat a lépcső tetején ülve faragta ki, kötéllel és ékekkel adott nékik kellő formát, és a háztetőre rakta őket száradni.

Eltelt egy hét, de se a szénért nem jött kocsi, se ételt nem hoztak. Volt még krumplija, lisztje, sója. Lepényeket sütött, levest főzött. A kutyát mindennap háromszor etette.

Eper már sok volt, mézet is talált, de nem férfinak való az eprészés, nem volt kedve a csemegéhez.

Inkább azzal töltötte az időt, hogy a szurdok mélyéből, ahol apró erekben bujkált a forrás elfolyó vize, vastag, rugalmas mohát szedett. Az egyik üres krumpliszsákban hordta fel a házhoz, és egy kiélezett falapátkával begyömöszölte a száraz gerendák közeibe és repedéseibe. Hátha itt lakik majd a télen, ha csakugyan ő lesz az erdőkerülő.

Egyik nap Najda megmutatta a kölykeit. Feketefoltos barna kutyusok, kövér, gömbölyű, forró, vak kis életek. Megsimogatta őket. Najda megnyalta a kezét, és a szemei azt mondták: „Bízom benned."

A lépcsőn ült és farigcsált naphosszat. Alatta a család mocorgott. Egyszer aztán Najda dühös, vicsorgó hörgéséből rájött, hogy idegen közeledik. Nagyobbacska iskolásfiúk csörtettek valahol a fák és bokrok között. Csakhamar hallatszott a csevetelésük is. A sok eper, úgy látszik, feltartóztatta őket, mert még soká nem értek oda a kunyhóhoz.

Öten voltak, mindegyiknél vödör, de nagyon könnyen himbálták. A legnagyobbik előrejött volna, ha nem állítja meg Najda dühös hörgése, a lépcső alól.

- Azt izenik, András bácsi, hogy András bácsi még ma jöjjön be a faluba. Három lovat kap, nagyon sok a kicsépelt gabona, nincs elég kocsis - fújta el egy szuszra, mint a leckét.

- Nem mondták, hogy mi legyen itt a szénnel?

- Mondták! - felelt a fiú. - Takarja be lombbal, vagy ha van szalma, szalmával. Most nem érnek rá szenet hordani.

- Liszt, szerszám, krumpli. Azzal mit csináljak.

A fiú, akit nyilván igen jól kioktattak, erre is rögtön megfelelt. - Hagyja itt, András bácsi. Nem bántja itt senki. A házat reteszelje be.

- Na jól van - felelte az idegen. Najda és a kölykök sorsa nyugtalanította. Tizenöt kilométerre négy kölykét hogy hozza el Najda?

- Jól van - mondta ismét gépiesen, mert érezte, hogy azért nincs ez jól, csakhogy erről nem beszélhet. De hiszen, ha lovak vannak a keze alatt, majd eljön ő Najdáért és a kicsikért. - Jól van - mondta harmadszor is.

- Misi bácsi azt izeni, hogy náluk lakjon.

A többi gyerek is odajött. A vödörből szemezgették az epret.

- Jó.

- A tanácselnök tegnap mondta a gyűlésen: ad egy üres házat András bácsinak - folytatta a fiú. - De Misa bácsi azt izeni, hozzájuk menjen.

- Majd meglátjuk - felelt elgondolkozva az idegen. - Na - fordította másra a szót -, van-e sok eper?

- Vegyen, András bácsi - kínálta a fiú.

- Az enyémből - mondta egy másik.

- Az enyémből - kiáltotta a harmadik.

- Mindenkiéből - követelte a legkisebb.

- Ohó! - mosolygott az idegen, és belenézett a vödrökbe. - Kevés. Ilyen keveset visztek haza? Ejnye...

- Idefelé a hasunkba, visszafelé a mamának - magyarázta egy lenszőke üstökű legényke.

Az idegen minden vödörből vett egy-egy szemet. - Köszönöm.

- Adjon edényt - fogta öntésre készen a vödrét a legnagyobb.

András mosolyogva szabadkozott:

- Van itt elég az erdőn. Inkább anyátoknak vigyetek.

- Ezt Misa bácsi küldi - húzott elő végül egy zacskó dohányt a legnagyobbik.

A fiúk eltávoztak. Az erdőből még sokáig hallatszott a kiáltozásuk.

Sietve munkához fogott. Először a szenet takarta be széles, zöld nyírfaágakkal, akkurátusan, hogy eső lefolyjon róluk. Aztán krumplit főzött egy egész vödörrel. A megfőtt krumplit kiszórta a padlóra, hogy hamar kihűljön. Ezalatt a vödörben híg rántottlevest főzött. Majd átöntötte egy csorba edénybe, és ezt is kitette hűlni. A liszteszsákot és a krumpliszsákot a kunyhó mennyezetéről lógó kampókra akasztotta, hogy ne rághassák szét az egerek. Behordta a lapátokat, fűrészt, baltákat, vödröket. A kihűlt krumplit és a leveses edényt odaállította Najda fészke elejébe. Csak ezután fogott hozzá a kunyhó elreteszeléséhez. Husángokból olyan szerkezetet csinált - vadászok régi tudománya -, hogy aki idegen be akar hatolni, járatlan motozásával csak jobban elreteszeli az ajtót. Egyedül az tudja kinyitni az ilyen ujjnyi résre nyitott ajtót, aki tudja, hol kell a nyitást elkezdeni. A lakatot le lehet ütni, de a vadászzár sérthetetlen, hacsak fejszével az egész ajtót szét nem hasítja a rabló.

A kutya megértette, hogy el fog menni. Kijött rejtekhelyéről. Lábaira fektetett fejjel nézte az előkészületeket.

A férfi letérdelt melléje, megsimogatta. - Holnap érted jövök.

A kutya elnyújtotta fejét, és csak nézte.

- Hogy jönnél el velem ötödmagaddal? - kérdezte mentegetőzve.

A kutya vonítással válaszolt, nagyon érthetően.

- Látod, a takaróm, a szekercém, mindenféle motyóm. Semmim sincs és mégis sok. Te is csak legfeljebb egyet tudnál elhozni.

A kutya sírt.

- Az se tudom, hol fogok majd lakni. Érted?

Najda elhallgatott. Szeme könnyes volt.

- Dehogynem érted! Egy hétig kibírod avval, amit hagytam. Kicsit már vadászhatnál is. De nem is kell... Holnap itt leszek. - Felállt. Az övébe hátul bedugta a szekercét, átdobta a hátán a takaróba göngyölt, kötéllel összekötött cókmókját. De csak újra letérdelt, megsimogatta Najdát.

- Bolondság! Holnap itt vagyok. Várt vendég leszel. Egyedül lakunk. Ha beleegyezel, egy barátságos kis macskát is fogadunk. Jó? Vagy itt fogunk lakni. Az még jobb lesz.

A kutya csak nézett, szomorúan, könnyes szemmel.

- Na persze, ezt most nem érted. Majd meglátod és meg fogod érteni. - Felkelt, leporolta a térdét, és elindult. A kutya vagy húsz lépésre követte aztán lába közé húzott farokkal, nyomra hajtott fejjel visszaporoszkált a lépcsőhöz.

Az idegen az elsötétült erdőben ment a falu felé. Sötétség volt a mellében is, olyan sötétség, amelyről azt hitte, hogy már rég kipusztult belőle.

Aludni Misáéknál aludt, már amennyit aludhatott. A gabonát sürgősen fedél alá kellett hordani. A falunak, minden embernek, neki magának is egy egész évnyi életet jelentett a gabona. Jóllakás és becsület dolga egyben. Nyugodt szívvel aludni ilyenkor csak a kocsi tetején lehetett, mivel a derék lovak maguktól is tudták, mit kell tenni.

Első nap, ebédidőben volt egy félórája. Megnézte a házat, amiben lakhatott volna, de megint Miskáéknál feküdt le, nagyon későn este.

Miska felesége jól fogadta, jobban, mint az öreg egyik-másik szavából gondolta. De hajnalban azért, mielőtt befogott volna, elkérte az elnöktől az üres, elhanyagolt, magányos ember számára túlságosan is nagy ház kulcsát. Mert Najdát nem vihette volna Misáék házába. Ott Miska kutyája, a Csuli volt az úr, vidám, szürke-torzonborz fekete szemű, ahogy Misa mondta, paposnézésű jószág. Barátságos, de Misán kívül senkit se tisztelt, még a háziasszonyt se. A jövevényt körülszaglászta, nem tetszett rajta az idegen kutya szaga. Igen tartózkodó volt, Misa nagy örömére.

- No, ezt nem igézed meg! - mondta Misa reggel, mikor épp munkából tért haza, ő pedig már elmenőben volt.

- Ezt nem - mosolyodott el. - Ez téged szeret, és tudja, hogy barátja vagy. Nem akarod a bőrét.

- Nem vagyok én sintér. De kérdezd csak Jevszejt. „A kutya az ember leghívebb barátja.” Így mondja nyáron. Télen meg kutyazsírt árul, heptika ellen. Beszélik, hogy használ. De én? Pfuj!

Misa még elmondott volna egy hosszú történetet, de már menni kellett.

A következő nap nehéz munkában telt el. Három lóval, három kocsin hordta a búzát. Az eső megeredt, a kombájnok leálltak. De annál sürgősebb volt hazahozni, ami kinn feküdt a szabad ég alatt. Harmadnap, mikor kifelé ment a házból, a kertajtóban találkozott az álmosságtól szinte dülöngő Misával.

- Mihály - mondta. - Vegyél ki a részemből egy köböl búzát. Este hazahozom Najdát.

- Jevszejjel megegyeztél?

- Nem beszéltem vele, nem láttam. De azért készítsd egy zsákba. Tudod, ahogy ígértem.

- Meglesz. Rajtam nem múlik.

A többi kocsis szívesen ráállt, hogy az utolsó fordulóban, a legtávolabbi földről ő hozza haza a maradékot. Onnan, az erdő szélétől, csak öt kilométerre volt a szénégetők kunyhója. Öreg este lett már, mikor kiért a szalmával letakart rozshoz. Itt nem volt senki. A csősz tüze egy másik tábla széléről világított. Két lovának zabbal megtöltött abrakos tarisznyát kötött a szája elé, azért is, hogy egyenek, azért is, hogy a rozzsal meg ne rontsák magukat. A harmadik, a legvidámabb lovával, elhajtott a kunyhó felé.

Az erdőbe vezető utat nehéz volt megtalálni. A ló nem segített, mert nem értette, hogy hova mennek, és nem is akarta megérteni. De mikor már a szántóföldről rátaláltak az útra, nyugodtan és biztosan ment a sötétben, az embernek láthatatlan kocsinyomon, bokrok közt, az út felett összehajló fák alatt. Csak akkor lett valamivel világosabb, mikor a dombtetőre értek a szénégető hely völgytisztása fölé.

Az eső még szitált. Sárga peremű fekete felhők rohantak az égen, az időnként kibukkanó sárgászöld hold fényében. A kunyhó fekete volt, és néma és süket.

Az idegen megállította a lovát. Várt, figyelt. Már jönni kellett volna a kutyának, vagy hangot adni. Ugatni, nyüszíteni, mindegy... Erősen fogta a gyeplőt, nehogy a lovat megijessze a bozótból előtörő Najda. Mert az is lehet...

A szél a kunyhó felől fújt. Szagot nem érezhet Najda. Talán ezért lapul, ezért nem jön, ezért nem ad hangot...

- Ne - indította el újra a lovát. Gyeplőt fogó keze remegett. „Most már vicsorogni kellene, érezni, hogy érte jönnek."

Mire odaért a kunyhó elé, már biztosan tudta, hogy Najda fészke üres. Elhajtott a tornác mellett, és megfordult. Hadd tudja a ló is, hogy nem kell tovább menni. Közvetlenül a lépcső mellett állította meg a kocsit.

Leszállt, letérdelt. Bedugta a kezét a lépcső alatti üregbe. A szalma hideg volt.

Tudta, érezte, mégis meg akart győződni róla. Felemelkedett, és megnézte a kunyhó ajtaját. Az ajtó érintetlen volt, jól látta a felhő mögül kiderengő holdvilágban. Felment a lépcsőn. A tornác két középső deszkája fel volt feszítve. Gyufát gyújtott. Megcsillantak a nagy szegek a helyéből kiemelt deszka alján. Megértette: innen felülről, hurokkal kapták el az anyaállat nyakát.

Visszaengedte a deszkát, lement, fellépett a kocsira. A gyeplőt a lőcshöz kötötte; a ló magától elindult. Mire megrakta a három kocsit, s visszaért a faluba, már reggel lett. Fáradtan, összetörve ballagott szállására. A kapuban találkozott Miskával, aki éppen hazaért a gabonaszárításból.

- A zsák ott van a kemence mellett.

- Nem kell.

Misa vállat vont. - Mondtad, megvan. Most meg nem kell? Eh, micsoda ember - rázta a fejét.

- Majd holnap elmondom.

- Bánom is én!

- Ellopták Najdát. Felfeszítették a tornác padlóját.

A kombájnok álltak, a lovak pihentek. Csak a teherautók hozták a gabonát a magtár előtti színbe. Lassan múlt az idő ebédig. Miska felesége teával, zsírban sült krumplival, aludttejjel kínálta az idegent.

- A hideg lel téged, Andris - mondta az asszony, látva, hogy az a piros hasú tűzhely mellett is didereg.

- Álmatlanság - felelte. S hogy újabb kérdések ne érjék, maga ajánlkozott. - Elvihetem Miskának az ebédet.

Miska átvette tőle a gyolcsba kötött edényeket.

- Ülj le, fogd a kanalat.

- Már megvendégeltek.

- Biztos?

Az idegen bólintott.

A szárító kemencéjében öles hasábok pattogtak. Fenn a színben rosta kattogott, falapátok kerregtek és csosszantak, motor surrogott, lányok nevetése hallatszott, férfihangok és sikítozás és perlekedés és kacaj.

Egyszerre csend lett. Leállt a motor. Egy csapat lány és asszony jött a tűzhelyhez. Körülülték a kemencét.

- Miska bácsi, nálad melegszünk - mondta az egyik menyecske.

- A lapátot forgasd, az jobban melegít - nevetett Misa -, mint a magamfajta vénember.

Ekkor egy termetes asszony odaállt az idegen elé. - A Najda bőre ott szárad már Jevszej padlásán.

- Ez a Borbála - sietett közbevágni Misa. - Aki téged is látott a rablókkal komázni.

- Én azt nem mondtam, hogy láttam. De azt igen, hogy mássz fel Jevszej padlására, és azt látod, amit mondtam.

Az idegen egy szót se szólt. Csak az arca volt szokatlanul sápadt.

- Hallgass! Eriggyetek a dolgotokra - kiáltott bosszúsan Misa. A lányok egymás közt nevetgéltek. Borbála széttolta őket, s letelepedett a padkára. És mint aki dolgát elvégezte, hallgatott. Mikor a motor újra megindult, és a vendégek elszéledtek, Miska a némán ülő emberhez fordult.

- Nem volt kutyád és nincs. Kész. A Csuli egyik kölyke a tiéd.

- Nem kell.

- Jevszejen ne kereskedj.

- Hagyjuk ezt!

- Baráti szívvel mondom: ne láss, ne hallj. Ez a Borbála... Kenyérrel ne etesd, a pletykán is elél. De még meg is hízik!

Az idegen bólintott.

Miska nyugtalanul nézte az arcát. Legyintett. Megigazította a tüzet, és vastag ölfákat erőltetett a kemence szájába.

Az eső elállt, a szél kissé felszikkasztotta az utat. „Befogni” kiáltozták valahol. Az idegen is elindult.

Az istálló előtt Jevszej állt. Tisztán, frissen borotváltan, még rózsaszínűn. Egyenesen az idegennek tartott.

- Hát elveszejtetted a kutyámat?

- Így is mondhatod - felelt az csöndesen.

- Mondhatom így, mondhatom úgy, de csak azt mondom neked: a káromat megfizeted! - Jevszej hangja vékonyan és haragosan sivított.

Ketten-hárman kocsisok, odajöttek. Maguk se tudták még, bámészkodni jönnek-e, vagy Jevszejt kell majd kimenteni a komor idegen kezéből.

De az nem mozdult és nem felelt.

- Fizesd meg! Követelem, fizesd meg!

- Ki ölte meg a kutyát? - kérdezte most az idegen. Csendesen kérdezte, Jevszej mégis két lépést hátrált. De ott megállt, és kiabálni kezdett:

- Azt neked kéne tudni, ha gazdájának csúfoltad magad. - Aztán higgadtságot erőltetett magára. - Ahogy beszélik, felülről húzták ki hurokkal. Szóval nem ismerős volt?

- Téged se ismert már. Attól még te lehettél.

- Na! - fordult Jevszej a körülállókhoz. - Nem rossz! Najda nem ismert engem. Hallottátok? - Éles nevetéssel farkasszemet nézett az idegennel.

Az egy hosszú-hosszú percig hallgatott. Jevszej belesápadt a várakozásba, de nem mozdult. A kocsisok elbizonytalanodva vártak.

- Eleget beszéltünk. - Az idegen hangja rekedt volt. - Mihálynál van egy köböl búza. Érte mehetsz.

- Nekem nem búza kell. Hanem a dög ára, pénzben.

- Elég, Jevszej. Hallod, elég már! Hallgass és eredj! - szólt egy fiatal kocsis. - Mert ha nem sietsz, tőlem kapod meg, amit ez az ember itt, a hétszentség tudja, miért, csak tartogat. - És Jevszej orra alá dugta keményre szorított öklét.

- Még csak a taknyosok hiányoztak - mondta hepciáskodva Jevszej. A legény két karját ugyanis akkor már ketten is fogták jó erősen. Az idegen hagyta ott elsőnek a csődületet. Odament a lovához, kötőféket dobott a ló nyakába, és a kocsirúdhoz vezette az engedelmes állatot.

A betakarítási munkák még el se végződtek, mikor már Jevszej lett a „csirkefarm igazgatója”. Az idegen pedig erdőkerülő. Nem fogadta el a faluban ajánlott lakást. Azt kérte, engedjék a kunyhóban lakni, ahol szénégető korában is lakott.

- Bolond ember vagy - szidta Misa.

- Télen még jobb lesz, mint nyáron.

- Mondd inkább, hogy nyáron se jó! Nyáron mindenféle vérszívó féreg kínoz. De télen majd a fehér legyek csípnek meg a szél.

- Nincs ott szél az erdőben.

- Hát elég az, ha a hideg csíp. Nem mondom, ki lehet bírni. De majd szomorít a sötétség. És az út, börtönnél is jobban bezár. A ló meg majd a farkastól riadozik. Hát jó ez?

- Nem jó, de hát...

- Talán a gonoszt látod majd vendégül? Vagy az emberfiát nem bírod látni se? - mondta Misa, de úgy, hogy tréfának értődjön.

- Nem így van, Misa. Az emberek nem akarnak rólam tudni.

- A te hibád!

- Erről ne vitázzunk.

- Nem vitázom, mert még megver a szemed.

- Ha lenne ilyen erőm, másra használnám, és használtam volna.

- Na. Nem érted a tréfát?

- Nem volna csoda, ha nem érteném. De értem.

Misa a fejét ingatta.

Így aztán kiköltözött a kunyhóba. A meglevő téglából és agyagból kemencét rakott. Az őszi szél pontosan megmutatta: hol kell még mohát iszkábálni a résekbe.

Ritkán jött be a faluba. A kenyérgabonáját Misáéknál tartotta, onnan vitt őrölni a malomba. Ilyenkor ment be a boltba is meg a községházára.

A kenyerét maga sütötte, a padlót minden szombaton felsúrolta. Fája volt elég, begyújtó a kelleténél is több, mert fejszenyeleket faragott, kocsirudat és szántalpat.

A meleg kunyhó alatt házinyulak tanyáztak - Misa hozott ki egy hímet és egy nőstényt ajándékba.

Misa különben se mulasztotta el, hogy betérjen hozzá. Akár szalmát hordott, akár szénáért jött, akár a fáját hordta haza, nem sajnált egy vargabetűt tenni. Hacsak lehetett, eljött. Persze csak akkor, mikor napfényes nagy hideg volt és kemény hó csikorgott, sivított a szántalpak alatt. Mindig azt a szögsárga sörényű lovat fogta be, amelyik egész nyáron velük dolgozott. A jó meleg házikóban sok mindenféléről beszélgettek. Arról, amit az újságok írnak és arról, amit a falu beszél, Borbála újabb történeteiről, háborúról, igézésről és papokról. Még Jevszejről is - akit máris leváltottak. Tojást lopott, és rajtakapták. Abban is megállapodtak, hogy tavasszal megint együtt égetik a szenet. Csak kutyákról nem beszéltek soha és a múltról.

De nem Misa volt az egyetlen vendég. Favágók is jártak hozzá melegedni, és ha a fergeteges idő, hófuvatag úgy parancsolta, gyakran ott is éjjeleztek.

ELEJÉTŐL VÉGIG

Wer nie sein Brot mit Tränen ass,
Wer nie die kummervollen Nächte
Auf seinem Bette weinend sass,
Der kennt euch nicht, ihr himmlischen
Mächte!

(Goethe)

1

Az anyám ott áll a megterített asztalnál. Mielőtt megszegné a nagy, barna kenyeret, késével gyorsan, hogy lehetőleg észre se vegyék, kereszt jelét veti a kenyér alsó, lisztesszürke héjára. Senki se tudja, hogy miért, erről senki sohase beszél.

(Barna az anyám kenyere. Van abban rozsliszt és búzaliszt és krumpli: nagy gonddal összeállított keverék, melyet hajnalban még sötétben, lámpafénynél dagasztanak. Egész héten át friss és ízletes. Nálunk egyszer egy héten sütnek kenyeret.)

Fonott fatálcára rakja a kenyereket. A fatálcán tiszta szalvéta fekszik, piros keresztöltéses hímzéssel.

Mindenki annyi kenyeret vehet, amennyit akar. Csak egy, de szigorú szabály van: amit kivettél, meg kell enni. Se anyám, se apám nem tűrte, hogy kenyérhéjak, darabkák maradjanak az asztalon. És nálunk nem dobnak kenyeret a moslékba. Akármit inkább, de kenyeret soha. Ha véletlenül földre esik egy falat, azt fel kell emelni, meg kell csókolni. Anyám így tanította. Megenni nem muszáj, oda szabad tenni az üres tányér szélére. Az ilyen kenyeret a kiscsibék kapták és galambok.

- -

Látom apám eres, nagy kezeit, ahogy egyik kezéből a másikba csurgatja a rőtarany búzát. Erős és gyengéd, és most jótékony ez a szigorú kéz.

Látom a gabonakereskedő kezeit. Ő is egyik tenyeréből a másikba folyatja a gabonát. Ujjai idegesek, vékonyak; egy-egy szem a vastag arany jegygyűrű és az ujja közé szorul. Mondják, igen gazdag és nagyon beteg; gyomorrákja van, és már alig tud enni.

Apám széles háta mögé bújva nézem ezt a kereskedőt. De még így is érzem a rettenetes szagot, ami a szájából árad. Kiabál, idegeskedik. Arca hol földszínű, hol sötétvörös.

Kicsit továbbsomfordálok, oda, ahol kocsi kocsi után hajt fel lejtős deszkákon a nagy padlásajtóhoz. A kocsiról a kereskedő munkásai hordják a zsákokat, be a padlásra, és döntik a szemet egyre magasodó és terülő kupacokba. És én gondolkozom. Minek néki ez a sok-sok gabona, ez az egész hegy, mikor egyetlen kis, ropogós zsemlyét se tud megenni. Egyetlen falatot se? Ma reggel erről beszéltek nálunk, odahaza.

Apám szólít, kijövünk a gabonakereskedés nagy udvarából. Az utcára érve megrántom apám kabátja szárnyát. - Édesapám! Vegyen nekem a péknél vizeszsemlyét, ropogósat. - Mert nálunk odahaza sok és jó a kenyér, de a péksütemény ritka.

- Zsömlét? Jól van. Mingyár.

De lám, nem a péküzlet felé megyünk, hanem a Nagykocsmába.

A tányéron vizeszsemlye, császárzsemlye, mákos kalács. Ehetek, amennyit akarok.

Ebédelünk. Már nem emlékszem, mit ettünk, nem voltam éhes. Csak arra emlékszem, hogy a pincér nagy üvegtálon cukrászsüteményt tesz az asztalra, kávébarna, rózsaszínű, csokoládés és zöld süteményeket. Szép, harmonikásra ráncolt apró kis papírokban. A sütemények pompásak és szépek.

- Elrontja a gyomrát ez a gyerek - mondja egy vastag bajszú ember, aki ott ül velünk az asztalnál.

- Eh - legyint az apám -, nagy fiú már, tud magára vigyázni.

Büszke vagyok és hálás. Még egy süteményt eszem, az ötödiket, aztán eltoltam magamtól az üvegtálat a gyönyörű süteményekkel. - Több nem kell.

Apám egy poharat félig megtöltött borral, aztán ásványvizet öntött hozzá, amitől az egész megfeketedett. - Igyál.

A sütemény után nem tetszik a savanyú ital.

Apám tölt magának, iszik. Egyszerre öklével rácsap az asztalra. A poharak ugrálnak, ital loccsan az asztalra. - Megcsalt a gazember - kiáltja, és ökle most rettenetes.

Az asztalnál ülők mind ittasok, mind egyszerre beszélnek. Szidják a gabonakereskedőt, aki megcsalja, becsapja őket.

Én nem értem, hogyan csalhat az a rettenetes ember. Ő maga oda se megy a mérleghez, ahol a kocsik lerakodnak. A pénzt az apám gondosan megolvasta, jól a zsebébe tette... De mind azt mondják, hogy csal, az ő verejtékükből szerezte a vagyonát az átkozott.

Sokára szedelődzünk. A vastag bajszú, maga is részeg, felsegíti apámat a saroglyába. De a két kedves, jó lovunk, a Vércse és a Csillag az én kezem alatt is megtalálja az utat. Fogom a gyeplőt, s magam se tudom, miért, csendesen sírok.

- -

Az éjjeli vonattal érkeztem egyedül. Nemrég lettem felnőtt. Gyalog megyek az állomásról a falunkba. Napfelkeltekor már a földek közt járok, sudár jegenyékkel beszegett úton. A búza már kalászba szökött, és most napkeltével tejszínű ködök emelkednek belőle tétován a magasba. A ködön át a nap első sugarai vérvörösek.

Én, immár elkényeztetett városi lakos, ritkán látok napfelkeltét. Már fiatal költő voltam, és nagy költő akarok lenni. „A nap kiszúrt Kyklopsz-szemének vére összekeveredett a föld anyatejével.” Volt ebben (ha most idézem ezt a képet) klasszikus emlék: Odysseus nagy doronggal kiszúrja a Kyklopsz szemét. Volt ótestamentumi reminiszcencia: „Ne főzd meg a gödölyét az anyja tejében”, és volt háborús látomás: martalóc katonák fejik a szoptató anyát, tej freccsen az égő ház gerendáira - és ennek a tejnek soha el nem felejthető szaga...

De a nagy kép csak díszlet egy nagy és magabízó jövő színházában. Két hónapja voltam költő, és még nem vagyok húsz éves.

- -

Tizenhét őszén, Budapesten már nem Kyklopszokat látok... Péküzletek előtt hosszú sorban állnak az asszonyok. Egy se szép. Arcuk a hajnali szürkületben szürke, mint a rosszul mosott ing. És csendesek.

Én ehettem kenyeret jóllakásig. Otthon hazait, a kávéházban jegyre, borravalóért jegy nélkül is. De ezekben az arcokban már egy csepp vér se volt, és nékem a szégyentől minden vér az arcomba szökött.

Már nem nagy író akarok lenni, hanem nagy forradalmár. Aki nemcsak látja, érti, hanem meg is változtatja a világot. Azelőtt, a háború első hónapjaiban hazafi voltam, csak özvegyasszony anyám józansága akadályozta meg, nem jelentkezhettem katonának. De ez már kevés! Defetistának kell lenni. És nem lehet ízletes a kenyerem, míg nincs elég kenyere mindenkinek.

- - - -

Kenyérrel nemigen volt baj. Kenyeret mindig kaptunk. Ha úton voltunk is és zárt vagonokban, és akkor is, mikor másfél hónapig egy hajóűrben szállítottak bennünket. A vízzel kezdődött a baj, itt a hajóűrben, a világ egyik legvízdúsabb folyóján. Megkaptuk az útiporciót, kenyeret és sós halat - ám vizet csak kétszáz grammot egy napra...

- - - -

megfagyott réteg alatt, hogy nekünk több kenyerünk, az utolsó útról érkezőknek több férőhelye legyen. Csak így lehetett kiravaszkodni a normát, a hetven deka kenyeret.

Mi csak ásunk. Temetni a szanitécek temetnek. Ha csak lehet, nem nézünk oda, mikor a gödröt megtöltik holttestekkel. Nem nézzük, de akaratlanul is látjuk, ahogy egy szál ingben, a legrongyosabb kimustrált kórházi ingben, hozzák őket kocsiszám. Koporsót csinálni nincs ember, de deszka sincs. A halottak karóvékony lábára madzaggal keskeny táblácska van rákötve, olyasféle, amilyent raktárnokok kötnek a kulcsokra, hogy tudják: melyik kulcs milyen ajtót nyit. A táblácskán a halott neve tintaceruzával és „ügyének" száma. Az ügy, íme befejeződött, a szám azért elkíséri. Bár a halottak akkor se törődtek az ügyszámmal, mikor éltek; ezer közül aligha akadt egy is, aki tudta volna, milyen szám kapcsolódik a nevéhez. Most már nemcsak a számmal nem törődtek, de nem is fáztak az egy szál ingben.

Mi féltünk rájuk nézni, szörnyű volt, ha felcsúszott az ing és látszott halott férfiségük. Féltünk tőlük, féltünk az ő sorsuktól. Mi a barlangvájással, a hetven deka kenyérrel reméltünk kifogni a halálon. Pedig, ahogy körös-körül fogy az ember, a halál egyre közelebb settenkedik a sírásókhoz.

- - - -

A lóápoló látta, hogy itt káromkodás nem használ, és az se használ, ha ökölre megy velem. Kifogta a szegény izzadó állatot, melyet már egész belepett a dér.

Végre visszamehettünk a barakkba. Nagy kínnal felkapaszkodom a felső priccsre.

Néhány perce fekszem már, mikor bejön valaki.

- Aki fáért volt, az tíz perc múlva jöjjön a konyha ablakához. A szakácsok mindjárt osztják a forró levest, jó sok krumplival.

Néhányan lekecmeregnek. Én is menni akarok a jó krumplilevesért. De kicsit még várok. Csak tíz perc múlva megyek majd, mikor már kezdődik az osztás...

Hallom, hogy valaki bejön, felszól a priccsre.

- Jó sűrű. Ilyet reggel sohase kapunk - biztat és dicsekszik.

Persze odamegyek mindjárt, csak még egy fél percig hadd feküdjem... a konyha ablakából meleg pára csap ki az udvarra, már ezért a jó szagért is érdemes odamenni. - Mindjárt megyek... - és elalszom.

Égető fájdalom ébreszt fel reggel. Lábujjaim, különösen a két hüvelykujjam, nagy vörös daganattá változtak. És vízhólyag van rajtuk, mint égési seben.

- -

A hetvendekás kenyéradagnak ezzel vége. Munkaképtelen lettem. Majd valaki más keresi meg a hetven dekát azzal, hogy nekem csinál helyet a fagyott földkéreg alatt kikapart gödörben.

Most negyven deka a napi kenyéradag, de éjjel-nappal fekhetek a priccsen. Aki még nem próbálta, azt hiszi, hogy ez még jobb is, merthogy ugyebár „tekintettel arra, hogy a szervezet pihen...” satöbbi. Aki pedig nem volt még igazán éhes, azt hiszi, hogy negyven deka lucskosan nedves és rossz kenyér elég, talán meg se lehet enni...

Fekszik az ember egész nap. És egész nap csak enni akar. Kenyér! Másra gondolni nem tud. És ha elalszik, evésről álmodik. Naphosszat várja az estét, mikor kiosztják a másnapi kenyeret. Kenyérevéstől kenyérevésig csak egyet kattan az idő és az élet fogaskereke.

Már nem a sírások brigádjához tartozom persze, hanem a gyengék és betegek brigádjába. A brigadéros nagy, erős, vörös arcú ember. Az a szerencséje, hogy kacskalábú, és ezért sohase kellett néki nehéz munkán elgyengülni. Még most is, közöttünk, is pirospozsgás. Civilben sikkasztó volt, írni-számolni jól tud. A szénásszekerekre, a krumplifuvarokra ügyel, este a munkateljesítményeket írja az irodában, ahol lámpa is van. Engem bízott meg a kenyér szétosztásával, mert később, ha a jelentést már megírta, a konyha körül somfordál.

A kenyérporciókkal megrakott ládát odahozzák nékem a felső priccsre. A kiosztás ideje alatt egy ember fenyőforgácsokat éget, külön e célra kiválasztott, lehasogatott negyedméternyi gyufákat, jó gyantás fából. Mert gyufa nincs, lámpa nincs. Tüzet a kályhából veszünk. Vagy kovakővel és a ruhából kihuzigált megsodort vattával csinálunk tüzet. Ezeket a forgácsgyufákat csak a kiosztás idején égetjük, hisz folyton váltogatni kell őket.

A brigád minden tagja bejön, és én a lista szerint járó különböző adagokat szétosztom pontosan. Aztán megint sötét a barakk, és mi a sötétben eszünk. Ki sietve, hogy legalább néhány percig érezze a teli szájjal evés kimondhatatlan örömét. Mások, hogy amennyire lehet, tovább élvezzék a kenyér ízét, lassan rágnak, apródonként nyelnek... Aztán csend. Elfogyott a kenyér, és az élet óraműve huszonnégy óra múlva vált át a következő fogaskerékbe.

Volt egy-két ember, akik távolabbi barakkban laktak, és csak reggel jöttek a kenyérért. Vagy mert ilyen mód akarták megőrizni és halogatással fokozni az evés örömét, vagy egyszerűen féltek sötétben kenyérrel végigmenni az udvaron. Most kezdett ez is veszélyessé válni. Így minden este nálam maradt egy-két porció. Éjjelre odatettem őket egy kis zsákban a fejem alá.

Talán ötödik vagy hatodik este voltam már kenyérelosztó, mikor íme egy reggel: hiányzik egy porció kenyér. A kenyér gazdája este soha nem jött kenyérért. S ez az ember most a saját porcióját jött követelni.

Mit csináljak? Hisz a saját kenyeremet még előző nap, rögtön a kenyérosztás után, megettem.

- Estére megkapod az én porciómat - mondtam a méltatlankodó embernek.

Megnyugodott. Nem tiltakozott. Tudta, hogy hiába. Este nem ettem kenyeret. És reggel odaadtam annak, akit illet. De mi ez? Megint hiányzik egy porció. Talán valakinek kétszer adtam?

- Ma egy kenyeret adok, holnap megkapod az adósságot - mentegetődzöm.

- Jó lesz vigyázni - feleli komor kétértelműséggel.

Két kenyéradagot vesztettem el egymás után. Ez elegendő, hogy ne tudjak már lemászni a priccsről. Pedig mégis le kell mászni, és a rendelőbe mindennap el kell sántikálni, ahol fagyott lábamat hypermangánnal mossák és bekötözik. De a kötözésért el se mennék. Az kell, hogy beteglistára vegyenek. Ha nem vagyok a beteglistán, reggel lerángatnak a priccsről, kivisznek munkára és akkor már aligha jövök vissza élve. Megesett már egyszer-kétszer... És kenyeret se kapok, ha nincs a nevem semmiféle listán.

Az ambulatórium előtt a tornácon várakozunk, hosszú sorban. És amíg várunk, újra és újra megfagy a lábam. Aki erősebb, kituszkol a sorból. Vagy mikor az ajtóig érek, egyszerűen félrelök és bemegy, aki erősebb - és mindenki erősebb nálam...

Valaki lop itt vagy megcsal. Meg is mondom a brigadérosnak: - Nem fogok többet kenyeret osztani.

- Ohó! Mindenki csinál valamit. Az egyik vizet hoz, a másik fát szerez a konyha körül, a többiek a kenyeres ládát cipelik! Mind betegek! Te meg itt, a priccsen ülve, még osztogatni se akarsz?

Este nagyon vigyázok. Minden kiadott kenyér után vastag jelet teszek a név mellé a listán. Jól megnézem az arcokat is, amennyire a füstölgő, pattogó fenyőforgács fényénél csak lehet. A megmaradt kenyereket megszámolom: a megjegyezetlen nevek száma egyezett a megmaradt kenyerek számával. A porciókat belerakom a kis zsákba, a zsákot bekötöm. A fejem szédül az éhségtől, de éppen az éhség és a fájó gyomrom segítettek virrasztani.

Már mindenki szuszog és hortyog a priccseken. Várom, honnan settenkedik fekhelyemhez a rabló. Tapogatom a kis zsákot. Érzem, hogy épségben mind itt vannak a kenyerek. Sehonnan semmi nesz... És egyszerre érzem: valaki óvatosan már ott motoszkál a fejem alatt. Oldja a zsák száját...

Még várok egy pillanatig. Rettenetes erő gyűlik össze az ujjaimban, és mint az acélrugós, farkast fogó csapda kapom el a zsákon járó kezet...

A kéz tulajdonosa ott fekszik mellettem. A brigadéros keze.

- Te lopod a kenyeret! - kiáltom minden erőmből.

Ököllel az arcomba sújtanak. Visszaesem fekhelyemre, ujjaim ernyedten szétnyílnak, elengedik a rablót.

Valaki felébred, álmosan morog valamit, és tovább hortyog. Csend. Csak mi ketten nem alszunk. Fekszünk egymás mellett és hallgatunk.

Másnap átköltözöm a szemben fekvő priccsre. Kenyeret többé nem osztok. És halálos fogadalommal megfogadom, hogy ezt a nagy vörös pofájú tolvajt - mert én meggyógyulok, biztos meggyógyulok... és akkor - meglesem valahol és megölöm.

De hát kevés a remény, hogy ez valaha is sikerül. Az elveszett két kenyéradag szörnyen legyengített. A rendelő előtt újra és újra megfagy a lábam. A halál már a sarkamat tapossa.

- -

A szakács, Taskievics Iván Oszipovics, a reggeli levesosztás és a vacsorafőzés közti időben, ott alszik a mi barakkunkban. Tiszta és jól táplált. Rendes takarója van, jól megtömött szalmazsákon fekszik, nem úgy, mint mi, a priccs meztelen deszkáján. A konyhából minden reggel fürdeni megy - ez mint szakácsnak járt neki -, fürdő után megborotválkozik - ezt a tábori borbély egy kis pótlevesért végzi - csak azután jön aludni.

Erős és élelmes ember Iván Oszipovics, negyven év körüli, szabályos arcú, nyugodt mozgású. Csak a barna szeme gyors és átható tekintetű. Beszélik, hogy „kásakeverő”, azaz ezredszakács volt az első világháborúban és a polgárháborúban ugyancsak ezredszakács, de tulajdonképpen épületbádogos. Beszélik, hogy krumplipucolónak csak azt veszi a konyhára, aki hazai inggel, pakli dohánnyal vagy más egyébbel nyeri meg pártfogását. Hát lehet, hogy így is volt; Iván Oszipovicsnak jó teli kofferje feküdt a megőrzőben. De hogy volt másképp is, ezt én majd mindjárt elmondom.

Mint minden hatalmas emberre, őreá is őrök vigyáznak. Mikor Iván Oszipovics lefekszik aludni, a barakkban csak suttogva beszélhetünk. Mert ugyanakkor megkezdi működését Taratorkin, a volt könyvelő. Rögtön odaül a barakk bejáratához, és minden idegent, aki be akarna jönni, hadonászással kerget el. Közben bennünket állandó „tcsü-tcsü-tcsü”-vel figyelmeztet, hogyha tán megfeledkezünk arról, hogy „Iván Oszipovics alszik”. Ez a Taratorkin és még két-három ember, Iván Oszipovics önkéntes őrei, mikor a hajnali és esti sötétségben a leveskiadó ablakhoz járulnak, nem úgy adják be a pléhtányért, mint mások, hanem igyekeznek a fejüket is bedugni az ablakon és odafuvolázni: „Szíveskedjék, Iván Oszipovics.” S mint minden hatalmas férfiú, Iván Oszipovics néha meg se ismeri hódolóit - pedig a konyhaablaknál petróleumlámpa is ég. Néha tékozlóan kegyes, és akkor a kondér mélyéből néhány krumpli is kerül a Taratorkinok tányérjába. Mert Iván Oszipovics mestere a levesosztásnak. Egyetlen kondérból tízfajta porciót tud merőkanalával kifogni, a szuverének szuverén biztonságával.

Én már nem is irigylem Taratorkin ügyességét, és nem törődöm már a szakáccsal se. Nyitott szemmel is a kis fatáblákat látom, amik ott fityegnek a lábon, mikor lekerül az ember egy gödörbe, amilyeneket nemrég még én is ástam...

Észre se vettem, hogy valaki felmászik mellém a priccsre, és megrázza a vállamat.

- Gyere velem. Krumplit fogsz pucolni.

Iván Oszipovics volt.

- Igen - mondom, és mászok lefelé. Még köszönni sincs időm, és máris sántikálok Iván Oszipovics mögött a konyha felé. Az egyik lábamra nem tudok rálépni, a másik lábam is fáj. Összeharapom az ajkamat, hogy ne sziszegjek.

Öt ember ül a konyha melletti kuckóban. Hámozzák a krumplit, és nagy vizes dézsába dobálják, amit már meghámoztak.

- Ez - mutat rám Iván Oszipovics -, itt fog dolgozni. Adjatok neki helyet.

- Ez? - kérdezi megütközve a krumplipucolók vezetője, egy cincérbajszú ember, aki valaha maga is szakács volt. - Ez? Egy vödör moslékot se tud kivinni.

- Majd megerősödik - dönt Iván Oszipovics.

- Ahogy akarják - engedelmeskedik a cincérbajszú. A szemei szúrnak, a bajusza öklelne, de azért hátranyúl ültében, és egy sánta sámlit tesz maga mellé. - Késed van?

Már le akarok ülni a vizes sámlira, de Iván Oszipovics int, hogy menjek utána.

A konyha távoli sarkában, ahol a krumplipucolók nem látnak, Iván Oszipovics leültet. Egy pléhtálban, mely lavórnak is beillene, krumplit tesz elém. Lehet vagy öt kiló.

Megeszem. És nem betegszem meg - az éhség nem tanult fiziológiát.

Csak ezután ültet le dolgozni. Az öt ember közben meghányta-vetette, és nyilván kitalálta: valami egész nagy protekcióm lehet a szakácsnál. Mi egyéb lehetne? Helyet szorítanak, és csak néha tesznek egy-egy gúnyos megjegyzést, hogy nagyon lassan dolgozom. De hát aznap alig volt már munka. Nemsokára minden krumpli tisztára hámozva fekszik a vizeskád kissé habzó, hólyagos felületű vizében. Ekkor Iván Oszipovics mind az ötünk számára újra megtölti krumplival a lavórforma pléhtálat.

Először a cincérbajszú nyomja fakanalát a krumpliba, aztán sor szerint a többiek. Utoljára én, az újonnan jött. Egymást figyelve, tisztességes lassúsággal, a mohóság látszatát kerülve, esszük a forró, pompás, fehér eledelt...

Tíz napja dolgozom éjjelente a konyhán, és kicsit magamhoz térek. Nappal alszom. Minden jó volna, ha nem kellene délelőtt a rendelő előtt állni. De most még sokkal fontosabb, hogy „lábadozó” betegnek írjanak, mert másnak nem szabad a konyhán dolgozni. Így meg nem tudom kialudni magam, és a hidegben való álldogálástól mindjobban elfagy a lábam. A nagyujjamon már kilátszik a csont, az első ízület végképp lefagyott.

És most, mikor már dehogy is akarom, befektetnek a kórházba. Épp most, mikor Iván Oszipovics jóvoltából már-már magamhoz jöttem.

A kórházi koszt kevesebb, mint amit a konyhában kaptam. Bár a kórházban ebéd is jár: leves és valami kásaféle, amin kávéskanálnyi len- vagy kenderolaj sárgállik.

Engem kissé elkényeztetett, és kitágította a gyomromat a sok krumplileves. És ezért, és hogy kevesebbet kelljen az evésre gondolni, segítek a felcsernek. Fagyott lábamon sántikálva járok a fekvő betegek közt, orvosságot adok, lázat mérek. Dupla levesporciót kapok a munkámért. Kásából nincs külön porció, mert hát a levest mindig meg lehet még vizezni, de a kása úgyis oly híg, hogy folyósabbá már nem tehetik. Az olaj adagolására maga a doktorunk ügyel.

Jól volt ez a kis munka, gyorsabban múltak a napok. Nemsokára a felcser úgy ellustult, hogy már mindent én csinálok helyette. Nemcsak orvosságot osztok és hőmérőzök. Én főzöm füvekből az orvosságot, én kötözöm a rémes szagú tuberkulotikus fekélyeket. Leves van elegendő.

De kenyér! Kenyér... Kenyér csak egy kis porció. Sohase tudok jóllakni kenyérrel.

3

Sánták, félszeműek, falábúak, remegő kezű, szakállas vének, harmincöt rokkant, husángokkal felfegyverkezve, mint valami szentséget vagy koporsót fogja körül a tartórudas ládát, és viszik a hetven kenyérporciót. A magukét és a barakkban várakozó másik harmincötét, akik náluk is tehetetlenebbek. A fakanálfaragók hetven porciója.

A menet, mint papok ünnepi körmenetben, lassan megy a tábor udvarán a barakk felé. Legelöl Iván Timofejevics. Szakállas öregember, kommunista. Már a cári uralom alatt megismerte a börtönt és a száműzetést. Nem ő a brigadéros, ő ilyet nem vállal, de ő a legtekintélyesebb ember a brigádban, a kenyérosztó és igazságtevő.

A menet odaér a barakk bejáratához, ahol a folyosóra kell bemenni. Az elővéd, Iván Timofejeviccsel már belépett a sötét folyosóra. De a bejárat keskeny, az oldalvédek kénytelenek utat engedni a nagy ládának. Ebben a pillanatban néhány fiatal legény törekszik kifelé a barakkból. Sápadt, beteg, de fiatal, fürge vagányok; az öreg kanálfaragók tőlük kell hogy őrizzék a kenyerek frigyládáját.

A barakk bejáratánál tolongás, zavar, rövid tülekedés. Az egyik fiatal legény hirtelen lökéssel felfordítja a ládát. Gurulnak a kenyerek a bejárat lépcsőjére és a földre.

A szakállasok és sánták rávetik testüket a kenyerekre. Iván Timofejevics az ajtóban állva keményen forgatja husángját. Kondrát Ivanovics, az öreg nazarénus paraszt nem üt, ő csak testével fedi a széthullott kenyereket. Féllábúak a mankójukkal csapkodnak a láda körül, vakok széttárt karokkal tapogatják a levegőt...

De már félrelökték őket. Rokkantak és öregek esnek és gurulnak, még messzebb, mint a kenyerek. Kondrát Ivanovics sovány teste tehetetlenül terül el, mikor odébblökik.

De az ácsok barakkjából már jönnek a görbe hátú, hosszú karú, kócos szakállú óriások - és a tolvajok, ahogy meglátják őket, szétszaladnak.

A kanálfaragók felkászálódnak. Egymást szidva és káromolva, könnyes szemekkel rakják vissza a ládába, ami megmaradt. Csak Iván Timofejevics nem beszél, csak Kondrát Ivanovics nyugodt.

Hét porció hiányzik... A gyors kezű tolvajok már biztos rágatlanul nyelik a zsákmányt valamelyik barakk sarkában vagy az árnyékszéken... Tíz porciót apró darabokból keresnek össze a földről, és illesztenek egybe. Majdnem valamennyi kenyéradag megsérült. Sárral, vérrel, földdel beszennyezett, piszkos, undorító, megbecstelenített kenyerek.

És ahogy a porciókat rakják vissza a ládába, öreg, tisztes, munkában megrokkant férfiak gyanakodva néznek egymás kezére. Hogy nem lop-e valaki egy lehullott kis darabot? Hogy nem dug-e gyorsan valaki morzsákat a fogatlan szájába...

Ötezer kilométer távolságában nagy háború folyik.

A fegyveres ember az őrtoronyból közömbösen nézi, mi történik a tábor udvarán. Semmi! A hármas drótsövény közti területre senki se lépett, a többi nem az ő dolga.

Közben besötétedett. Nyolc máglya, nyolc köbméter fa szolgáltatja az éjjeli világítást. Télen, mikor hosszúak az éjjelek, több is. Elég fa van itt, és ha másra nem, de erre mindig jut favágó. Egész brigád, a még legerősebb emberek, fűrészelik, hordják, aprítják a fát a máglyákhoz. És a legmegbízhatóbbak, akiknek aránylag rövid a büntetésük - azaz a tolvajok és betörők - rakják, élesztik egész éjjel a máglyát.

Az őrtoronyból, nyolc lobogó máglya fényénél mindent látni. Ami nem látszik, azt a farkaskutyák jelentik. A kutyák hosszú lánca gyűrűben végződik. A gyűrű az őrtornyok közt kifeszített drótra van ráfűzve - így futkosnak őrtoronytól őrtoronyig. A dróthoz súrlódó vas sivít, a lánc zörög, a nyolc farkaskutya ugat, üvölt, vinnyog. Gyantás fenyőhasábok ropognak süstörögnek, nyolc máglya lobog.

A kanálfaragóknál sokáig pörlekednek az elveszett kenyerek miatt. Iván Timofejevics lemondott az adagjáról, Kondrát Ivanovics szintén. Csak lassan csendesedik el a beszédlárma, melyet felvált a horkolás és nehéz lélegzés. A barakk sötét. Az ablakrámák fekete keresztjében látszik a máglyák összehúzódó és felcsapódó lángjainak rőt fénye. Sokan nyitott szemmel fekszenek.

A vagányok az ő külön barakkjukban még ébren vannak. Kis orvosságos üvegben petróleum, melyben vattából sodort lámpabél ég. Nekik petróleumuk is van. Kártyáznak. A holnap megszerzendő kenyér a tét. Nagy tét, nem lesz könnyű megszerezni. Tegnapelőtt tizenhét porció volt a zsákmány, ma már csak hét. Ez a zűr a bejáratnál harmadszor nem sikerülhet. Valami újat kell kigondolni... Talán megásni a kenyérelosztó falát vagy a konyhai raktárt... Mert holnap a kanálfaragók - ezt már megtudták - görbe kanálcsináló késeikkel fogják védeni a kenyeresládát... Vagy talán a szakácsokat kellene megijeszteni? Lám, egy kis petróleumot is adtak ma este...

Volt brigadérosom, aki meglopott és arcul ütött, a kenyeresláda védelmében megsebesült. Valaki belerúgott a rossz lábába. Így történt, hogy ő is fakanálfaragó lett. Most pedig itt fekszik nálam a kórházban, és úgy néz rám, mint a kutya, aki verést vár.

Ettől a nézéstől minden újra eszembe jut. Megbocsátani nem tudok. Bosszút állni nem akarok. De ha hozzá kell érnem ehhez a gyűlölt testhez, hát nem felelek magamért.

Ezért mindig úgy intézem, hogy maga a felcser kötözze. Hőmérőt nem adok neki, úgy sincs láza.

Egy hét múlva elhagyhatja a kórházat. Egész idő alatt senkivel se beszélt soha egy szót se. A hangját is titkolta. Csak nézett és várt és félt. Az orvosságot - valami brómot írt fel neki az orvos -, észrevettem, kiöntötte.

Igaza volt. Tudta, hogy ő mit tenne az én helyemben. De én előre megfontoltan nem tudok ölni. Ott, akkor, mindjárt vagy még a következő napokban is, mikor ő pirospozsgás volt, brigadéros, kenyerek ura, bele tudtam volna ereszteni a kést, markolatig...

Nagy tehertől szabadulok, mikor végre kisántikál a kórházból.

- - - -

akarnak meghízni. Velük elbánni nem nehéz. De a betegek egymás közt is kereskednek. Finom mérlegeken mérik a kenyeret, tízdekás adagokban. A mérleg egy pálcikából és az ing végéből kihuzigált cérnaszálakból készül. Vannak ingás és vannak rovátkákkal ellátott tizedes mérlegek, grammnyi pontosságúak. Elkobzom a mérlegeket, összetöröm őket, dühösködöm, kiabálok... Másnap új mérlegeket találok a matrac alatt... És az orvos is hiába fenyegeti őket:

- Éhen haltok, megdöglötök.

- Minél előbb, annál jobb! - Ez a felelet. Ha egyáltalán felelnek.

A vízhordót, a legnagyobb spekulánst, nem lehet se fenyegetni, se elkergetni. Ő az egyetlen, aki azt a pokoli munkát még el bírja végezni.

A vízhordónak minden reggel új léket kell ütni a folyó jegén. Aztán nagy merőkével tölti meg a hordót. Kéthektoliteres hordó van a szánjára kötve. A kilötyögő víz megfagy, a hordót csakhamar vastag jégkéreg borítja. Hóban, szélben hajtja az éhes, makacskodó ökröt a folyó meredek partjáról felfelé. A következő fordulónál a jégkéreg még vastagabb, a szán még nehezebb, az ökör még fáradtabb, a hajcsár még dühösebb, és persze hogy nem elég neki a hetven deka kenyér, a legnagyobb elérhető porció.

Tizenkét hordót tölt meg, tizenkétszer meri ki felülről a kéthektós hordót. Először a pékséget látja el, aztán a konyhát, aztán a barakkokat és végül a kórházat. És mindenütt követel valamit. Kenyeret a pékeknél, krumplit a konyhán, a betegeknek dohányt hoz kenyérért. A dohányt a tábor melletti telepen, ahol a „szabad"-ok élnek, a hadiasszonyoktól kapja és az őrök feleségétől. A vízért, amit hoz, az ölelésért, amit kap. Mert vízzel is, öleléssel is ő látja el az asszonyokat, és csak az ökör gebed bele a tizenharmadik és tizennegyedik hordó súlyába.

Csúnya, szőrös, hosszú karú, majomszerű ember a vizes. Sérve van, rokkant, nem lehetne vízhordásra kényszeríteni. És arra se, hogy operáltassa magát. Azért még vannak szabályok.

Este gyakran ír beadványokat. Papírja is van, tolla is. Kegyelmi kérvényeket szerkeszt, egyiket a másik után. De még gyakrabban folyamodványokat, hogy tudassák vele, hol a kislánya. Mialatt vizsgálati fogoly volt, a felesége is eltűnt. A tízéves kislányát elvitték valami gyermekotthonba, és nem bírja kinyomozni, hogy hová.

A betűi a kérvényen szabályosak, kerekek. Agronómus volt. Állítólagos kártevő, tizenöt évre van elítélve. Reggel ő megy ki legelsőnek a táborból, mert mielőtt befogna, fejsze fokával a jégkérget le kell vernie a hordóról.

Az éhség egyik formája, hogy az ember napokig semmit se eszik és meghal. Így hal meg a leomlott házban az ember, így halnak meg tehetetlen öregek nagy városok magányos szobáiban.

A másik forma nem ilyen magányos halál. Bányaomlás, árvíz. Ha a mentő kéz idejében érkezik, még minden jóra fordulhat. Az ilyenfajta éhség gyors és határozott. Olyan, mint a középkori rajzok Haláltáncának kaszás csontváza. Suhint vagy nem suhint, de mégiscsak egyből elvágja az élet fonalát.

De van éhség, mely maga is fonál, pókháló, pókhálóból készült kötél. Szakadozó és újra erősödő, körülgubózó, minden oldalról támadó. És rettenetes, hogy látod. És szörnyűséges, hogy még átlátszó, és látni, ahogy egyre sűrűsödik. Ez a lassú éhenhalás, „Unterernährung." „Atropia." „Végelgyengülés."

Az ilyen éhező egész nap eszik és iszik. A barakkban egész nap sorban állnak a tűzhely körül, és főznek, főznek.

Óriási edények, köcsögök, három-négy-ötliteres vödrök - melyeket nagyságuk miatt „Pullman-kocsinak” meg „Bunkernek” neveznek - várják, míg sorra kerülhetnek. Készül a kenyérleves - azaz a napi kenyéradag sok liter vízzel felöntve és erősen megsózva. Vagy olajpogácsa, melyet vízben péppé főznek. Az olajpogácsát a fuvarosok csempészik be az istállókból, és pénzért vagy kenyérért árulják. Van, aki tíz deka kenyeret ad egy kiló olajpogácsáért. Azt akarja, hogy tele legyen a hasa... Krumplihéjat is vederszám főznek.

A krumplihéjat, káposztalevelet csak harcok árán lehetett ládában, kiskocsin a szemétdombig vinni. Útközben csoportosan nekiesnek a szemétládának és verekedve-henteregve osztozkodnak a zsákmányon. A láger vezetősége megparancsolta, hogy a krumplihéjat kocsin vigyék az istállóba. Megtámadták a kocsit is. Ekkor elrendelték, hogy fedezet védelmében vigyék az árnyékszékhez, a pöcegödörbe. Oda is lemásznak érte, a mély gödrökbe, kiválogatják, ami használható, vízzel leöblítik és megfőzik.

Vannak, akik a krumplihéjevéstől dagadtak meg, vannak, akik csak sót szórnak a forralt vízbe. Ezek pusztulnak a leggyorsabban.

Kora tavasszal megkezdődik a fűevés. A fű a tábor területén sohase bír fél centinél magasabbra megnőni. Már hajnalban ott járnak, pontosabban négykézláb mászkálnak, félig fekve csúszkálnak a fűszedők. Köröméllel csipegetik a füveget, és rakják a nagy „Pullman”-jukba - jó néhány órai munkába kerül egy ilyen edény megtöltése. Mert amíg szedik, meg is lopják magukat - azaz nyersen eszik a füvet; különösen a laboda apró hajtásait.

Végre tele a „Pullman”. Egy kis vizet rá, egy csipet sót, ha van, és sorba állni, ahol épp tüzelnek... csillogó szemmel nézni, hogy pöfög a fövő étel a tűzön, sapkával megfogni a vörösen izzó edényt, gyorsan kirántani a tűzből. Azt lehetetlen megvárni, míg a kályha tetején akad hely, hát beteszik a kályhába. Aztán fel a priccsre... és magányosan, a falnak fordulva enni... Aki korán reggel kezdte a füvet csipegetni, estére még egy „Pullman”-ra valót összegyűjthet.

Egy kedves, okos, fiatal művészettörténészt, ideges ujjú, finom alkatú embert láttam így, fűszedés és fűevés közben néhány hónap alatt lassan elhülyülni, és végül meghalni.

A fűevés az intellektuelek közt divatozott leginkább. A vagányok raboltak. A krumplihéjra inkább a kínaiak, turkmének, kazahok vetették magukat. Az olajpogácsát és az üres sós vizet az oroszok kedvelték. Persze, ezek durva általánosítások. Én mindhármat megpróbáltam, de úgy döntöttem, jobb a szűkülő gyomor, mint az ilyen étel.

Legjobban öreg parasztok tartották magukat, akiket valami etikai undor tartóztatott minden „tisztátlan” ételtől. Közülük maradtak a legtöbben élve. Jó volt a mesterembereknek is, akik még a legszigorúbb őrizet mellett is tudtak mellékkeresetet szerezni. Ha másképp nem ment, ingyen dolgoztak az őröknek, és ezért az őrök elnézték, hogy valamit keresnek a szabadoknál. A vizesember közvetített.

Közben kint a háború sújtotta országban éppígy kaszál az éhség. Leningrádban még kegyetlenebbül...

- - - -

gyapjúharisnyák - egészben és gombolyagokba szétfejtett fonálban -, lyukas pléhtányérok, fakanalak, báránybőrdarabok óriási gyűjteménye hever a barakk közepén.

Akinek kedve van, odamegy, kiválasztja, amiről úgy tartja, hogy szüksége lehet rá. Elviszi és belegyömöszöli saját zsákjába, mely egyben vánkosul is szolgál.

Az öreg Sztaszjuk apó egy kis báránybőr-darabot kíván meg a holmiból. A priccsről felkelni nem tud, a lábai már nagyon dagadtak. Kicsi, széles vállú ember, szép fehér bajuszát még most is gondosan kipödri. A kórházi lap adatai szerint hatvankilenc éves, foglalkozására kötélverő.

Sztaszjuk apó a szanitécet kéri. - Hozd ide nekem azt a báránybőrt, azt ott ni, amelyik a pléhtányér mellett fekszik. - Mert ő avval igen jól megfoltozhatná a kesztyűjét. Hogy most nyár van? De hát meddig tart itt a nyár...

A szanitéc oda is adná a foltnak való báránybőrt, de közben valaki már elvitte, és a zsákjába dugta a télen oly értékes anyagot.

Sztaszjuk apó szidja a szanitécet és a barakk összes lakóit. - Panaszt teszek az orvosnál. Csak jöjjön be vizitre! - Mert mégse járja, hogy neki semmit se adnak.

Ez reggel ötkor történt. Reggel nyolckor hozták a levest. A levest Sztaszjuk apó titokban, mert ez szigorúan tiltva volt, egy rubelért eladta a szomszédjának. A rubelt (melynek vásárlóereje egy cigaretta huszadrésze), gondosan beledugja a zsákjába.

Délben tizenkettőkor hozzák az ebédlevest. Ezt Sztaszjuk apó már nem tudta eladni. Háromnegyed tizenkettőkor ugyanis meghalt.

Zsákjának kiürítését a szanitécek csak az ebédosztás utánra engedélyezték. Háromszázkilenc egyrubelest találtak, felül a zsákban egy kesztyűbe gyömöszölve. Itt lehetett a reggel szerzett rubel is. Egy rongyos vattás nadrág foltja alá pontosan ezer rubel volt gondosan bevarrva.

A pénzből dohányt vettek a vízhordónál, és az egész barakk irtózatos füstöléssel ünnepelte az öreg Sztaszjuk halálát, aki talán nem úgy élte napjait, mint Morgan, Rotschild vagy Rockefeller, de nyilván úgy tetőzte be utolsó napját, mint ők.

- - - -

Az orvos kimegy. Nemsokára bejön a szanitéc, megmutatja a ládát, íme, elhozta a barakkból. De a legényt most más nyugtalanítja. Odahív az ágyhoz.

- Legalább öt-hat napig szeretnék itt feküdni. - Kutató szemmel lesi az arcomat. - Itt fogtok tartani?

- Sokkal tovább fogsz feküdni.

- Nem igaz! Tudom én már... Egy-két nap, aztán egészségesnek írtok, mehetek dolgozni. Ismerem ezt...

- Ne ezen törd a fejed - felelem. - Hetekig maradsz itt nálunk. Ne forgolódj és ne beszélj - ismétlem az orvos tanácsát.

A legény gyanakodva mosolyog. Azt hiszi, hogy becsapjuk, és gyorsan ki akarjuk gyógyítani. Legyint. Engem is ellenségnek tart. Ha azt hiszi, hogy nem figyelek, ingatja magát, szántszándékkal húzogatja a vállát. A levesből mindig repetát kér, a kenyérrel takarékoskodik. Három nap alatt megspórolt egy porciót.

- Mit akarsz a kenyerekkel? - kérdem, és leülök az ágy szélére.

Haragosan néz rám, keskeny ajkai makacsul lezáródnak.

Felkelek, odamegyek a következő beteghez. De még mindig őrá gondolok. Mit csináljak vele? Mért fél, hogy gyorsan meggyógyul, mért rángatja a vállát? A barakktól fél, ahol elrabolták a kenyerét? Vagy megelégelte a munkát, és ezért hosszabbítja mesterségesen a betegségét? Nem mondhatom meg neki az igazat, hogy erre semmi szükség, hogy a mi doktorunk „civilben" bőrgyógyász, de ha sebész volna, akkor se tehetne semmit, mert nincs műszer, nincs selyemfonál, semmi sincs... és lassan, de feltartóztathatatlanul közeledik a gennyes mellhártyagyulladás és a halál...

A következő három nap alatt még egy kenyeret megspórol. Mik a tervei? Pénzt akar? Nagy dohányüzlethez gyűjti az alaptőkét? A jövőjét akarja biztosítani? Vagy egyszerűen csak gyengülni akar, gondolván, hogy csak így maradhat a kórházban?

Nem a koporsóba (hisz koporsót már régen nem csinálnak), de a sírba viszi magával szívóssága, megtartóztatása titkát. Ekkoriban már inget se adtak a halottakra. A lábra kötött kis deszkadarab, csak az került velük a sírba, rajt a tintaceruzával felírt név, születési év - és persze az ügyszám.

- -

„Ingvizitet", „tetűvizsgálatot" tartunk, járjuk a barakkokat, az orvos meg én. A tetűirtást nagyon szigorúan megkövetelte minden felsőbb parancsnokság. Mert a tetű tífuszt terjeszt, és az őrizettekről szívesen átmászik az őrökre is...

Épp abban a pillanatban jutunk be egy barakkba, mikor valakit lerántanak a priccsről, és a lábánál fogva húzzák a barakk közepére.

Tetten ért kenyértolvaj.

Hasmánt fekszik már a padlón. Vézna, csupasz arcú, szinte gyerek. A jobb kezén négy ujja hiányzik. Aha, ráismerek; az egyik öncsonkító. Sok ilyen fiatal vagány került a rokkantak táborába.

A csonka és az ép kéz, mind a kettő még görcsösen tartja a lopott kenyeret, és a száj - miközben ütik és rúgják - még mindig eszik.

Egy gnómszerű, hajlott hátú ács nehéz cipőjével most a szájára lép. Ugyanakkor valaki rátipor...

Ez a valaki: az orvos. Aki velem együtt jött be... Mint az őrült toporzékol a fekvő gyerek hátán.

A fiú nem védekezik, nem is jajgat. Még mindig eszik. Falja, nyeli a vérrel és takonnyal összekeveredett kenyeret, míg az utolsó darabkákat is kitapossák a kezéből, a szájából.

Az öreg Kondrát Ivanovics szedi ki a fiút az emberek lába alól, ez az öreg paraszt, és állítólagos „agitátor". Nem könnyű dolog, és nem is veszélytelen, és mire sikerül, ő is kap jó pár ütést, lökést.

Orvosunk, ez a különben álmos, nagytestű, még fiatal, de kicsit túl flegmatikus ember még mindig liheg. A többi ember is rettentően feldühödött. De Kondrát Ivanovics elért annyit, hogy egy pillanatra abbamaradt az ütlegelés.

- A karcerbe vele - szólt valaki a józanabbak közül, hogy így mentse meg a fiút, mielőtt újra nekiesnének a földön elterült testnek, rúgnák a lihegő szájat, melyen még ott a nyoma a nyálas és véres kenyérnek.

Ekkoriban a nélkülözés íratlan törvénye már az volt, hogy a kenyérért agyon kell ütni a tolvajt. De csak a kenyérért! Ha az utolsó ingedet, az egyetlen pár lábbelidet vitték is el, ülj nyugodtan, és ne is jajgass! Mért nem vigyáztál jobban! De a kenyér, az maga az élet! A kenyérért életével fizet a rabló - ebbe a törvénybe a felsőbbségnek se engedtek beleszólást.

Az orvos fújva, lihegve megy vissza a rendelőbe. Megmossa a kezét, tiszta köpenyt ölt, kis fésűvel rendbehozza nagy koponyáján a kevés haját. Mert neki fésűje is van. (Az egyik burját csinálta valami apró fogú fűrész felszedett töredékével ezt a fésűt, a konyha mögött talált szarvból. Az orvos örömében megtette szanitécnek.)

Megkezdődött a szokott esti rendelés. Beeresztem az első beteget. Ekkor rohan be, kopogtatás nélkül, a karcer őre.

- A gyerek, akit behoztak, úgy látszik, meg akar halni.

Az orvos kirohan.

Egy perc múlva a karjában hozza az eszméletlen fiút. - Kámfort! - kiáltja már az ajtóban. - Kámfort! Gyorsan!

Csipesszel gyorsan a fecskendőbe illesztem az injekciós tűt.

- Mozogjon! - ordít az orvos. - Mit vacakol! - pedig már csinálom.

A hosszú tű könnyen behatol a petyhüdt bőr alá. Belenyomom a sárga kámfort, és nézem, hogy púposodik az injekció a bőr alatt. A beteget átvisszük a kórházszobába.

- El ne mozduljon mellőle! - kiabál a doktor, és mutatóujjával a szemem előtt hadonászik.

„Te ugrottál elsőnek a hátára", gondolom magamban, és hallgatok.

- Értette! És kámfort, kámfort!

- Értem. Csakhogy kevés a kámforunk.

- Mennyi? - ordít, mintha én volnék a hibás.

- Harminc ampulla - felelem hűvösen. - Elsejéig... Ma csak.

- Mindegy! Ne sajnálja. Érti?

Bólintok. No persze, gondolom, most izgatott a mi flegmatikus orvosunk... Értem, értem...

Három nap múlva már a kórház előtt üldögélt a fiú. Takaróba bugyolálva sütkérezett az olvadásos, március végi, tavaszi napsütésben. Szívós, úgy látszik. És folyton taknyos orrú. Apró egérszeme leselkedő. Ravasz és korlátolt. Mindenkit megszólít, aki véletlenül arra jár, cigarettavéget kunyerál. Ritkán dobnak neki egy szippantásra valót. Szerjózsának hívják. Harmadik büntetését tölti. Két büntetés közt egyszer két hétig, másodszor öt hétig járt szabadon. Piaci tolvajlás a szakmája. Valószínű, hogy nem először verték meg ilyen kegyetlenül... Piacokon ez bizony megesik...

Csak három hónap múlva halt meg. Nem a rúgásoktól. Szabályos tüdőtuberkulózisban. S így a leletben, melyet, halála után diktáltak nekem, nem volt hamisítás. De ezt csak mellékesen mondom; egy kis hamisítás senkit se izgatott volna. Mikor ez a kis Szerjózsa meghalt, a doktor már nem is emlékezett a történtekre, meg se ismerte Szerjózsát. A két esemény közt vagy száz nap és éjjel múlt már el, teli izgalommal, halállal, munkával. És az emberek ügyesen elfelejtik, amire nem jó emlékezni. Porral rugdalják be az emlékezetüket, mint kutya a piszkát.

Eh, doktorok! Eh, én, szanitéc, felcserhelyettes! Mentettetek-e úgy embert, mint ahogy engem megmentett a szakács, az az Iván Oszipovics? Hogy el ne felejtsem: Taskievics volt a vezetékneve. Mert a jótevőiről is szívesen elfeledkezik az ember. Különösen az ilyen Iván Oszipovicsról, aki egy pakli dohányért egy hétig mért sűrűbb levest...

- - - -

Annál több szó esik arról, hogy mit ettek valaha, tíz és húsz év előtt. Egy sovány, hosszú német paraszt, egy ukrajnai német település volt lakója, pontosan elmondja a kenyértésztában kisütött sonka receptjét, ahogy azt őnáluk odahaza, a Dnyeper melletti Horticán készítik.

Egy odesszai nagyszálloda volt üzletvezetője, tanult szakács, mártásszakértő specialista. Lefittyedt üres tokája mozog, nyála kicsurran, mikor a fehér és a zöld szószokról értekezik, a szószról, melyet gyenge borjúhúsra öntenek, és a kappanhúsból való félerős lé különlegességéről. Híres odesszai és moszkvai szakácsok neveit említi, olyan tisztelettel, mint történelemtudósok a hadvezérek neveit. Ő maga is egy nagy szakácsnak a tanítványa, és sok mindent látott.

- Még kisfiú voltam, szakácsinas. A főzeléket vagdaltam apróra. Gróf Potoczky az én főnökömet hívta meg jó előre Moszkvából, mikor hadgyakorlatok voltak Lengyelországban, és a gróf a gyakorlatok végén az egész tisztikart meghívta a kastélyába. Hát ehhez kellett az én főnököm. Így kerültem én is oda. Négyszáz csirkéből főztünk erőlevest. A kifőtt csirkék persze nem kerültek az asztalra, ezt a személyzet ette meg. Úgy bizony...

Az éhes emberek nagyokat nyelnek. A volt konyhafőnök ebédutántól vacsoráig meséli a Potoczky gróf bankettjének konyhatitkait.

- Én - mondja halkan egy kis komoly írnok -, ha kiszabadulok, első dolgom, hogy a vasúti vendéglőben pár virslit eszem mustárral és rá egy pohár sört.

- Én három tojásból rántottát! - szólt egy volt cipész.

- No, persze. Mert nem bírjátok kivárni, míg elkészülne a hús - nevet az odesszai főszakács.

- Nemcsak azért. Egy ropogós zsemlye és virsli, az mindig és mindenütt a legjobb.

- Először rántottát. Aztán meglátjuk, mi jöhet utána...

Se vége, se hossza ezeknek a beszélgetéseknek. Hetekig, hónapokig, egész nap, mindig arról beszélnek, mit szeretnének enni. Vagy hogy valamikor mit ettek. Ha hencegnek, azzal hencegnek, hogy odahaza mi minden jókat ettek. Semmi egyébre nem büszkék. Azt se bánják, mi történik a frontokon. Az tartja magát első embernek, aki odahaza minden reggel tejfölben úszó palacsintákat evett. Ezen néha össze is vesznek. Mert némelyik nyilván hazudik: odahaza se volt ilyen jó dolga...

Csak a két öreg nem vesz részt ebben a versenyben. Legfeljebb egymással beszélgetnek néha evésről.

- Én odahaza is csak a jó hajdinakását szerettem - mondja Iván Timofeics.

- Én is - mondja Kondrát Ivanovics -, napraforgóolajjal.

- Világos, hogy napraforgóolajjal - hagyta helyben Iván Timofeics. - Nincs jobb, mint a mi orosz, jó kis napraforgóolajocskánk!

- De vodkát ittál? - kérdi Kondrát Ivanovics.

- Megesett.

- Bűn!

- Bűn? Ej, Kondrát Ivanovics. Már megint! Embert megszólni, ebben nagy mester vagy. Pedig ez nagyobb bűn.

- Na jó, hagyjuk. Forralunk vizet?

- Hát nem ártana.

- Egy kis kenyérhéjat aprítunk a vízbe, aztán eltesszük magunkat holnapra - mondja egy idő múlva Kondrát Ivanovics; és lassan odaballag a kályhához, ahol már forr társa öreg, horpadt, polgárháborút is megjárt katonacsajkájában a víz. Beleaprítja a fekete kenyérhéjat, és odahozza a priccsre.

- Nagy disznóság, hogy nincs olvasnivaló - mondja Iván Timofeics, az első pohár kenyérhéjteát hörpölgetve.

- Úgyis széttépnék, cigarettapapír lenne belőle.

Hallgatnak.

- Még nagyobb disznóság, hogy minden motozásnál elszedik a ceruzákat, a papírt. - Ezt a második, és utolsó pohár ivásakor mondja Iván Timofeics.

- Nem kell felírni, amit az ember gondol. Magunkban hordozzuk az örökre megírt törvényt.

- Eh, Kondrát, ne beszélj arról, amihez nem értesz!

- Te nem értesz semmit, Iván Timofeics.

Aztán lefeküsznek, és hogy több meleg legyen, együtt bújnak a két takaró alá.

A fiú kérdi: - Iván Timofeics, maga most is kommunista?

- Hát mi más lennék? Hm? Legény?

- De azok azt mondják, hogy maga „népellenség”, és ők az igaziak, a hűek.

- Az íróasztalukhoz, igen, ahhoz hűek. De én a párthoz vagyok hű és a néphez. Hát te ezt talán nem tudod?

- Én tudom, Iván Timofeics. De...

- Micsoda „de”? Azt hiszed, fene okos vagy, és más mindenki buta?

- De hisznek nekik. Szépeket mondanak, és... Látjuk...

- Nemcsak mondanak, tenniök is kell. Volt egyszer egy áruló a pártban, még a régi illegális világban. Sok embert hóhérkézre juttatott. Őróla beszélt egyszer Lenin: „Hóhérmunkát végzett, de hogy ezt folytathassa, százakat kellett beszerveznie a pártba.”

- Ez most is így van?

- Semmi se ismétlődik egyformán. Így ez nincs. De az megvan, hogy a kommunizmusra kell hivatkozni és a népre, mikor ellenünk kell beszélniök.

- Ezt én nem értem, Iván Timofeics.

- Majd megérted.

- És nem értem, hogyan maradhat maga kommunista.

- Hát hogy gondolod? Ezek miatt - és vastag, visszahajló hüvelykujjával a háta mögé mutatott -, ezek miatt ne maradnék én kommunista?

- Nehéz ez, nehéz.

- Hát nem könnyű. De te, legény, majd megérted, mert megéred.

- - - -

Múlik az idő, élünk és halunk. Meghalt már Iván Timofeics, Kondrát Ivanovics se húzza már soká. Két rokkantlágert egyesítettek; én már nem felcser segédje vagyok, hanem krumplit kapálok nyáron, krumplit válogatok télen.

És minden délben és minden este egy zsebrevaló krumplit lopok, mint mindenki. A parancsnok okos ember, hagyja. És nem dolgozunk rosszul. Mikor később leváltották ezt a parancsnokot, és a kis lopást büntették - akkor is loptunk. De megesett, hogy az új parancsnok egyszer majdnem meglepett bennünket krumplisütésnél, kora tavasszal a szántón. Gyorsan kikapartuk a sülő krumplit a tűzből, és mire a parancsnok odajött, szépen elültettük a földbe. „Sült krumpli terem itt" - nevettek sunyin az emberek. „Jó hat vödörrel ültettünk." Annak a lelke száradjon rajta, aki ennek okozója volt...

Aztán máshová vittek. Tűgyárban biztonsági tűk furcsa nyolcasát hajlítgattam egy asztalon, három kis fába vert szög között, naponta ezerszám. Könnyű munka, ha nem ezerszám csinálja az ember, és nem mindennap tíz óra hosszat. A drót a mutatóujj és hüvelykujj végén véresre marcangolja a húst, szétmetéli a körmöt... De ez „protekciós" munka volt...

4

Vége a háborúnak, letelt az időm is. De még mindig tűket csinálok, és úgy látszik, csak a halál vet ennek véget.

És mikor már alig van remény, mikor már semmit se várok: jó egy évvel a háború után - egy valahol kiadott határidő legvégén - december 30-án, kiengednek. Huszonhat hónappal később, mint ahogy letelt kiszabott büntetésem.

Hat kiló kenyeret adnak, tíz napi utazásra és pénzt, pontosan annyit, amennyibe a vasúti jegy kerül. Szerencsére vannak barátaim. Az egyik egy csomó szárított kenyeret ad, a másik váltás fehérneműt, amit hazulról küldtek neki. Egy földim utolsó pillanatban ügyes kis szántalpakat szegel kis, zöld fakofferomra, és kötelet erősít hozzá. A kenyérelosztó, egy híres, nagyon híres bolgár kommunista talál rá módot, hogy jó pár kilóval megtoldja a hivatalos adagot.

Talán a saját szabadulásukra gyűjtötték, amit nekem adtak, de velem együtt örülnek: „Tehát mégis! Van még remény..." Hisz minden szabadulás a következők szabadulása felé mutat. Talán mégis érdemes volt kitartani... Összeölelkezünk. A könnyek elfojtják a szót...

Már a tábor nagy kapuja előtt állok. Befogom magam a zöld kofferből alakított szánkóba.

Egy nő, akit velem együtt engedtek ki, egész bálányi holmival jut a tábor kapuja elé. Hogyan szerezte, mint szerezte - nem is érdekel.

- Egy százast adok, ha elviszed - mondja.

Örömmel vállalkozom a teherhordói munkára. Hisz ez nagyszerű. Szabadulásom első órájában megkeresem az első pénzt. Bizakodva húzom a jó kis szánkót.

A jegypénztárnál hosszú sor áll. Én is odaállok. Várunk.

Aztán egyszer csak felbomlik a sor, mindenki elmegy a pénztártól.

- Mi az, mi történt? - kérdezem egy mellettem elmenőtől.

- Megint nincs jegy.

- És akkor mit tesz az ember?

- Reggel újra sorba áll.

- És reggel?

- Hát én már harmadnapja állok itt. A pénztárt csak fél órával a vonat érkezése előtt értesítik, hogy hány hely lesz, hány jegyet adhat ki. Néha van kettő-három, néha egy sincs.

- Na, nekem mint börtönből szabadultnak, soron kívül kell jegyet kapnom. Erre rendelet van.

- Rendelet, az igen. Csak jegy nincs. És van még egy rendelet, hogy tudniillik a hazatérő katonáké a legeslegelső hely. Ha volna pár felesleges százasom, tudnám, mit csináljak.

Felesleges százasaim nekem sincsenek. Csak egy, amit a csomaghozásért kaptam és még kettő, amit a barátaim adtak. Meg a jegypénz.

Most már nem vagyok olyan bizakodó. Bemegyek a váróterembe.

A padok mind foglaltak. A cementpadlón is mindenfelé emberek feküsznek. Mások a holmijukon ülnek.

Megszólítanak. Aha, az egyiket, lám, ismerem a táborból. Borbély volt. A feje kerek, borotvált, a keze erős, vaskos, mint egy hentesé. Új ruha van rajta, vattás ruha, de vadonatúj, nem olyan, mint az enyém. Még két ilyen jó ruhással ülnek a csomagjaikon.

- Közösen őrizhetnénk a holmit - mondja -, felváltva. Ülj ide hozzánk, ez jó hely, közel a kályha.

Elfogadom a meghívást. Nappal mindig én ülök a holmin. Ők valahova járnak, egymás közt súgnak-búgnak valami ismerősről, akinek van egy ismerőse, aki pedig ismeri a pénztárost... Pénzt adnak össze, összehajtogatva, marokból marokba. Én is be akarok lépni részvényesnek, de nem fogadják el a felajánlott három százast. Nyilván kevés.

- Így is sokan vagyunk - mondja a volt borbély. Különben nem nagyon titkolja, hogy szép pénzeket visz haza, amit odkolony eladásával keresett.

A társaságba nem vettek be, de a hely valóban jó itt a nagy, kerek, várótermi vaskályha mellett. Csak hajnalfelé hidegszik a cementpadló. Minden éjjel aludhattam, nappali őrszolgálataim fejében.

- - - -

- Mért akartok kirakatüveget törni? - kérdezem.

- Vissza akarunk kerülni a táborba. Már nem bírjuk tovább...

- Célra vezet-e? - kérdezem, mérlegelem. - Lehet, hogy börtönbe kerültök, de lehet, hogy csak megvernek benneteket, és kilöknek az őrszobából.

- Én hallottam, hogy ablakbeverésért egy évet adnak.

- Csak - feleltem oktató hanghordozással - nem akkor, mikor te akarnád. Még a börtönbe se akkor jut az ember, mikor szeretne.

- Értem - feleli a sánta lány, és fél szeme nagyon nem szépen mutatja izgalmát. - De mit tegyünk? Az élelmiszerboltok előtt próbáltunk koldulni. Nékem még csak adnak, de nem nagyon. A többinek semmit. És hideg van állni. Nem tudja, hány fok hideg lehet?

- Harmincöt. Jóllakott embernek egész tűrhető.

A lányok nappal csak ritkán mutatkoznak a váróteremben. Nem tudom, a szép lány keres-e most vagy a sánta? A hülye is velük jön-megy. Éjjel én alszom. Reggel sorba állok a jegyért.

A borbély és ismerősei négy nap múlva elutaztak...

- - - -

Az öregasszony ül közömbösen, mozdulatlanul. Ha arra megy a fagylaltárusító lány, vesz egy porció fagylaltot. Fogatlan szájjal nyalogatja. Néhány óra múlva újra vesz egy fagylaltot. Nem mozdul a padról, ahová leültették.

Kinn harmincöt fok hideg van. Hát vannak, akik ilyenkor is szeretik a fagylaltot. Csakhogy ez az öregasszony kizárólag fagylaltot eszik. Ez más.

Az utasok tanakodni kezdenek.

- Vonatra nem tud feljutni - mondja valaki.

- Talán valamelyik teherautó sofőrje elvinné. Oda kéne menni a garázshoz - mondja egy asszony, akinek csak a tömpe orra látszik ki a sok kendő alól.

Egy barátságos mosolyú, termetes férfi óriási halinacsizmában lép oda hozzá. - Mama, nem akar sürgönyözni?

Az öregasszony, mintha nem is róla volna szó, mintha nem is neki beszélnének, csak nyalja a fagylaltot.

Érzéketlen? Gyengeelméjű? Vagy talán többet tud és ért a történtekből, mint ezek, akik jó tanácsaikat osztogatják? Hátha a lánya és a veje szántszándékkal hagyták a vonatban? Mert teher az öregasszony, felesleges száj a nehezen élő családban. A kevés kenyér törvénye kegyetlenül bünteti az öregséget.

- - - -

hogy mért mondják, hogy „vidám”, és mért figyelmeztetnek a vasutasok, hogy vad. Büntetésüket letöltött gonosztevők utaznak ezzel a vonattal (őket, ha letelt a büntetésük, pontosan kiengedik). De utaznak egész családok is, minden holmijukkal - a háborús evakuációból lassanként hazatérők. És utaznak spekulánsok, akik lisztet visznek Szibériából nyugatra és vajat és a japánoktól zsákmányolt mindenféléből szerzett holmit - hogy aztán visszajövet almát hozzanak a Kaukázusból, női ingeket, zsebórákat és rádiót Moszkvából... Lám, még efféle is létezik a világon. Pedig én már kilenc év előtt is azt hittem, hogy ilyen dolgok rég eltűntek az ország életéből...

Nos, a sokcsomagos utasok hadd féljenek. Nekem nincs miért félnem, és nincs mit féltenem. Odamegyek az állomás valamelyik hivatalnokához.

- Kérem, tegyen valamit, hogy végre jegyet kapjak az 508-as vonatra. Nincs módomban tovább várni! Jog szerint már rég jegyet kellett volna kapnom.

A vasutas nevet. - Ne a jeggyel törődjön, ember! Hanem azzal, hogy fel tudjon szállni.

- Aztán majd megbüntetnek. Nekem arra nincs pénzem!

- Dehogy büntetik. Ez a „vidám ötszáznyolcas”. Mikor a vagonba bejön a kalauz, majd akkor, nála kell jegyet venni. Induljon! A vonat nem itt áll meg a pályaudvarnál, hanem kinn a rendezőn, ahol a katonavonatok szoktak megállni.

Gyorsan bemegyek a váróterembe. A három lányt keresem. De azok most sincsenek a helyükön. Az utasok közül csak kevesen szedelőzködnek. Tanácskoznak, ám senki se mozdul.

Vállra veszem a szántalpas kis koffert, mert nincs jó hó a sínek között... Szerencsére, elég nehéz, még van kenyerem.

Lassan botorkálok a sínek között. A vasutasok eligazítanak. Mire odaérek, ahová kell, már átfáztam. A kezem megmerevedett a posztóból és vattából összetákolt kesztyűben, alig bírom tartani a koffer fogantyúját.

Helyben vagyok, várom a vonatot. Topogok, mozgok, de nem használ. Mire a vonat beérkezik, olyan nyomorult bugyros koldusnak érzem magam, hogy szinte sírok.

A legutolsó vagon tolóajtaja zárva. Kopogok. Nem felelnek. A második vagon is zárva. A harmadik vagon tolóajtaján kis rés.

- Kérem szépen, engedjenek felszállni.

- Nincs hely! - És úgy mondják, hogy érezni: itt készek mellbe lökni, vagy a magas vagonból arcon rúgni a feltolakodó idegent. Hely persze van, bár nagy ládák és kofferek látszanak a résen át.

Megyek a következő vagonhoz. - Nincs hely!

Másutt nem is felelnek, csak rúgásra emelkednek a lábak.

Már talán húsz vagon ajtaja előtt koldultam, sehol nincs kegyelem. A hangom önkéntelenül mindinkább sírós koldushanggá változik. Mert mindig csak ismétlem: „Ké-é-rem szé-épen, eresszenek be.”

Az egyik vagonból éppen kiugrik két ember.

- Hol a büfé? - kérdi az egyik. Megmutatom az irányt. - Arra.

- Engedjenek fel, kérem - mondom reménytelenül.

Fiatal legény áll a nyitott ajtóban. A pályaudvar lámpáinak fénye ráesik sápadt arcára. Fekete szatén vattásruha van rajta. Idegesen, gyorsan kérdez:

- Táborból jössz, papa?

- Táborból.

- Ha megteszünk fűtőnek, rakod majd a tüzet?

- Rakom én!

- Nem alszol el?

- Nem alszom el.

- Ej fiúk, hadd másszon fel.

- Mássz fel - kiáltják.

- Szása vendéget hoz! - nevetnek valahol a vagon, mélyében. Kezem-lábam merev. Szása kézen fog, még valaki segít, felkecmergek a vagonba.

- No, foglald el a tisztet. - Szása egy intésére valaki felkel a kályha mellől.

Én leülök a kofferra, a kis pléhkályha elé, a vagon közepén. Nagy halom szén fekszik körülöttem a padlón, a pléhkályha vörösen izzik.

- Ne sajnáld a tüzelőt. Csak egyre legyen gondod, hogy éjjel-nappal égjen - mondja egy fiú. Zöld, paszománnyal négyrét osztott posztóból van prémes süvegének a teteje. Az ilyet úgy hívják, hogy „kubánka". A lábán vadonatúj halinacsizma. Eleget voltam táborban, rögtön megismerem, hogy kiféle. - A tüzelőről mi gondoskodunk - mondja és elmosolyodik.

A vagon két végében kétemeletes priccsek vannak, közepén csak keskeny padok a fal mellett és ülőkék a kályha körül. Legközepén a kályhánál én ülök. A kályha fénye csak a priccsek elejét világítja meg. A priccsek mélye sötét. De egy helyen gyertya is ég, ott kártyáznak.

Még egy ember kéredzkedik fel a vagonba. Szása őt is felengedi, Szása itt az úr.

Az újonnan jött ember doni kozák. Fekete bajszú, cigányforma parasztember. Ő is most szabadult, tudom. A váróteremben egymástól nem messze feküdtünk. A kozáknak, Szása egy kézmozdulatára, a priccsen szorítanak helyet. Az egyik fiú mindjárt „sztanicsnik"-nek, földinek szólítja, kozák módra. Ez nagyon tetszik neki. A táborban megtanult vagányszavakkal erősíti a barátságot.

A vonat még mindig áll. A két legény, aki a büfé felől kérdezősködött, most egy-egy kofferral a kezében jön vissza a vagonba. A kofferokat feldobják a priccsre; ott feltörik őket.

A „sztanicsnik" rögtön szakértővé lép elő, vizsgálja a holmit. Két lány is van ott fenn, azok is odaülnek a zsákmányt mustrálni.

- Ez rongy! - mondja a sztanicsnik, és turkál a kofferban. Valóban mindenféle rongyos törülköző, edény és gyerekruha van a kofferban. - Ezt adjátok a lányoknak! - mondja, mikor női ruhákra talál. - Ezt - szól, mikor a másik koffer tartalmát kezdik vizsgálni, melyben jó szalonnaoldalakat és férfiruhát találnak -, ha akarjátok, vegyétek fel. Vagy a másik állomáson el lehet adni.

- Öltözz fel, papa - ajánlja az egyik fiú, akinek vadonatúj, fényes sevrócsizma van a lábán.

- Nem - hökken vissza a kozák. - Egy kis szalonnát eszem veletek, de ruha nem kell. Van nekem otthon ruhám, sok ruhám...

„Semmid sincs”, gondolom magamban. „Akárcsak nekem. Se ruhád, se házad, se feleséged, se fiad!... Volt, lehet, hogy volt, de talán ez is hazugság. És ha volt is, és ha még áll a házad: már az se a tiéd. Akárki vagy, nem az vagy, aki voltál...”

- Gyere, öreg! Hagyd a kályhát, egyél egy kis szalonnát - hív Szása engem is.

- Köszönöm, elég a magamé - utasítom el. Hálás vagyok, hogy felengedtek, de azért hiába, nem akarok nagyon közibük keveredni.

Szása arca elsötétül. Érti, és többet nem szól hozzám.

Az öreg „sztanicsnik” Szását már csak Alekszandr Sztepanovicsnak hívja. A többi neki is csak Ványka, Miska, Kolka, de Szása teljes megtiszteléssel: Alekszandr Sztepanovics.

A két koffert ledobják a priccsről.

- Tüzelj papa, de gyorsan! - szólnak le hozzám.

Az egyik fiú, aki épp a tűz mellett melegedett, csizmájával széttiporja, összeropogtatja a kofferek száraz deszkáit, és segít a kályhába gyömöszölni a darabokat.

A száraz fa ég, és izzik az egész pléhkályha, a cső is, egészen a vagon tetejéig, és megvilágítja a kocsit...

- - - -

Hallgatok.

- Aha - viccel egy másik vagány. - Hitler elől szaladtál ide? Azt hitted, hogy Szibériában kalács terem a nyírfaágon is.

- Terem bizony. Te tán nem kóstoltad? - mondom.

- Hagyjátok békiben - avatkozik bele most Szása. - Ő téged nem faggat, te se faggasd az öreget. Tüzelj, papa - fordul felém -, és ne törődj ezekkel a hülyékkel. - Több nap után ekkor szólt újra hozzám.

Egy finn leány is a mi vagonunkban kap helyet. A lányon fűzős bőrcipő van - az ember ilyen hidegben először mindig a lábbelit nézi. Szinte csoda, hogyan bírja ilyen cipőben a hideget. Kerek, piros az arca, kicsit téglaszínű, kicsit olyan, mint egy macska rózsaszínű nyelve.

Őt is hívják, fel a priccsre.

- Nem vagyok fáradt - felel a lány, és a vagon közepén levő padra ül le.

Mert itt ül a közelemben, megkérdem tőle, honnan jön, hova megy.

- A háború elején evakuáltak bennünket. Most haza megyek, megnézem, vissza lehet-e már menni? Szibériában fakitermeléssel kerestük a kenyerünket.

- Na és?

- Meg, lehetett élni - feleli tartózkodón.

Már egy napja ül itt a padon. Látom, hogy alig eszik valamit.

Nekem még van pénzem. És a vagányok biztosítanak, hogy ebbe a vagonba kalauz nem dugja az orrát. Pénzt adok a lánynak, hogy a következő állomáson vegyen krumplit. Én már túl fáradt és gyenge vagyok, és főleg elgyávultam; félek elhagyni a helyemet.

A lány hozza a krumplit... Meg is mosta már valahol a pályaudvaron. A krumpli rózsaszínű, a keze piros a jeges víztől. A „sztanicsnik” kölcsön ad egy kis pléhvedret, egy kétliteres „bunkert”. A lány megtisztítja, megfőzi a krumplit. Így hát fizetség és nem ajándék, hogy megfelezzük az ételt.

Ez a lány Kirovig akar utazni, ott majd átszáll Leningrád felé. Sok napot utazunk még, de a cipőjét se veti le és csak ülve alszik a padon. Nem bántják. Az én pártfogoltam. Engem meg már csak „pahán”-nak neveznek a fiúk. „Pahán” jassz szó, a papa és öreg vagány fogalmát egyesíti. Ezt a megbecsülést Szásának köszönhetem, aki idegennek tart, de nem ellenségnek. Csak a magam kétszersültjét rágogatom, és a finn lánnyal kanalazzuk a krumplit.

A gumicsizmás lány, aki felment a vagányok közé, lecsavarta rengeteg kapcaruháját. A rongyok átható bűzzel töltik meg az egész kocsit. Reggelre a lány útlevél nélkül maradt. Keresi, sír. A két fiú, akik közt az éjjel feküdt, még viccel is.

- Csak nem gondolod, hogy női útlevél kell nekünk - mondja az egyik.

- Ha akarod, megmotozhatsz - nevet a másik.

Az útlevél már rég ott van a szemben levő priccsen, a lányoknál.

Szásának, látszik, nem tetszik a dolog. Rázza a fejét. De nem segít a lányon.

A fiúk süteményt szereznek a büfében, és a lány már megint jókedvű, és nevet, ha szorongatják.

Az egyik állomáson „freier” száll fel két kofferrel. Még körül se nézhetett, a két koffer eltűnik. Kiabálni kezd.

- Hol a kofferem?! Azonnal ide a koffert!

A következő percben már ki is lökték a vagonból. Szerencséje, hogy a vonat még csak éppen indulóban volt, és hogy a hó, ahova leesik, jó mély és puha.

- - - -

Ingatja a fejét. - Két bátyám van és egy öcsém. Újra felépítjük a házunkat. Erdő csak maradt...

- És vesztek majd tehenet? Vagy talán kecskét?

- Na, kecskét! Kecskét öregasszony vesz, vagy özvegy.

- Persze. Kecskét öregasszony vesz, vagy özvegy...

- - - -

- Hát azt nem is hallhattál - feleli a lány a priccsen. Szemmel láthatóan bosszankodik, hogy még egy ilyen is beleavatkozik az ügybe. Ha nekem, öreg pahánnak, felel is a buta kérdésre, az még egészen más, mint szóba állni egy ilyen falusi tehénnel.

- Az egész háborút megúszta - mondom -, és így kellett meghalnia....

- A háborúban másnak kellett meghalni, neki meg itt. Nem mindegy? Mind meghalunk, csak nem egy napon. Mért nem a Száskát sajnálod?

- Hisz a Száskát sajnálom a legjobban. Még az Urálon se jutottunk át, és már megint...

- Eh, öreg, hát mit csináljon? Ha ma nem, holnap.

- Akármilyen nehéz - mondom a priccsen ülő lánynak -, megtartóztatással kell élni, dolgozni.

- Csak próbáld meg. - Lekapja a fejéről a selyemsált, és élesen, haragosan fordul felém. - Először szabadulsz? - sziszegi.

- Először.

- Na, ha másodszor szabadulsz, másképp beszélsz. Majd meglátod... Egy hét, egy hónap, de akár ha egy nap is, de az a miénk legyen... Mert aztán, aki egyszer már ült, az újra visszakerül...

- No, kétszer én nem szabadulok. Arra nem telik az én életemből - mondom mosolyogva.

- Ne hallgasson rájuk - súgja a finn lány. - Hazamegy. Biztosan várja a felesége. A gyerekei. Unokája van?

- Nincs nekem senkim.

- Az persze baj - mondja csendesen, és kerek, kék szemén, mint felhőcske a nap előtt, átsuhan a szomorúság.

Én még mindig az őrmester meggyilkolásán gondolkozom. Milyen lehetett? Szép, szálas, csendes legény? Vagy durva, kiabáló, hajcsár?... Akárki volt, biztos, hogy várták valahol. Anyja, felesége, valaki. És mégis, ez csak elmélkedés. Akármilyen közel történt is, itt a mi vagonunk fékezőjénél, az ütközők között, mégiscsak olyan, mint valami újsághír. Öt sor. Mintha egy nyomdafestékszagú esti lapban olvastam volna...

De Száskát nem hírből ismerem. Hallottam a hangját, láttam ideges mozgását. Ő fogott kézen, segített fel a kocsiba. Különben talán még most is a váróterem cementjén feküdnék. Ha valakinek, úgy nekem sajnálnom kell, hogy ilyen csúnyán és értelmetlenül pusztul el Száska. Jobb sorsot nem érdemel? Persze, hogy nem érdemel jobb sorsot. De miért van az, hogy ilyen életek, ilyen sorsok vannak - melyek aztán jobb „sorsot” nem érdemelnek? Kit vádolhatnék? Őt? Istent, aki ezt megengedi? A társadalmat, melyben ez lehetséges? Az emberi természetet, mely lehetővé teszi? Az öreg „sztanyicsnikot”, aki rögtön kész volt kiszolgálni? Magamat, aki elhúzódtam, de meghúzódtam?

Csak ez a kerek finn lány nem hibás. Mert semmit se ért abból, ami másokat érint. Ez megépíti a lerombolt házat, szénát kaszál a tehénnek, ő a tej és a tisztára mosott ruha, ő a fehérre súrolt padló - és bölcsessége, hogy csak ehhez ért.

Kinek a dolga érteni? Ki érti, hogy nekem mért kötelességem mindent megérteni, és mint jó tanítónak, nekem kell kiadni az osztályzatokat?

Hát én se adok osztályzatot! Nem adok, és kész! Engem Szása engedett fel a vonatra...

- - - -

Átjutottunk az Uralon. Vonatunk kevesebbet vesztegel az állomásokon, a vagonban is csendesebb az élet. Főképp szénnel fűtünk. A tehervonatokról szenet szerezni természetes jogunknak tűnik - és az is. A vagányok nemigen hoznak kofferokat, inkább a megszerzett holmit árulják az állomásokon. És főképp kártyáznak.

A finn leány leszáll a Leningrád felé vezető vasúti elágazásnál.

A kályhát már nem kell olyan erősen fűteni. Itt, az Uralon innen, nincs olyan nagy hideg. Néha kis rést nyitnak a vagon tolóajtaján. Nézem a hótól nehéz fenyőket, a pléhtetejű, vidám faházakat. Mindenütt emberek laknak. Talán még én is lakom majd valahol... De azért a szárított kenyérrel spórolni kell erősen. Öt-hat napig még eltart az utazás.

Egyedül ülök a kályha mellett, de semmire se tudok egy percnél hosszabb ideig gondolni. Szüntelenül vakaródzom. Sokszor voltam már tetves, de ennyi tetűm még sose volt. Már az egész testemet véresre vakartam... Benézek az ingem alá. A tetűk csordaszám legelésznek a mellemen.

Mindenki elhúzódik tőlem, mert annyira vakaródzom. Hadd húzódjanak. Lehetetlen, hogy ők kevésbé volnának tetvesek. Csak úgy látszik, nem érzik. Vagy bírják és nem vakaródznak. Nekem se éjjelem, se nappalom a folytonos vakaródzástól. Egész legyengültem a tetvektől, az álmatlanságtól. Már enni sincs kedvem. Az egész világból csak egy vágyam maradt: megfürdeni, kitisztulni, nyugodtan feküdni, nem vakaródzni... Hisz a táborból tetűk nélkül, megfürödve, tisztán jöttem ki. Csak itt, a civil életben, a vagonban kaphattam tetveket. Persze, párat már a váróteremben is felszedtem...

A vonat Alekszandrov felé közeledik.

A kofferre nincs többé szükségem. Búcsúzóul befutok vele. Ami holmim van, azt egy kis zsákba kötöm. Váltás fehérnemű, egy tiszta törülköző, bakancs. A kötéllel, mellyel az állomásig szánkáztam a koffert, összehurkolom a zsák száját. A kötél két végét a zsák alsó csücskéhez kötöm, és kész a hátizsák.

Reggel négykor értünk Alekszandrovba. Orosz módra mélyen meghajlok útitársaim, három heti utam társai előtt, és kiszállok. Meghajlásom őszinte.

Tehervonatok közt állok a hajnali fagyban. A pályaudvar ívlámpái valahol szemben világítanak.

Egy vasutas jön, hosszú kalapáccsal pengeti a vonat kerekét.

- Hogy jutok innen az állomásra?

- Itt van szemben, egy kicsit balra.

- De hát itt vonatok állnak, hogyan jutok át?

- Átmászol a vagonokon. Vagy ha ez nehéz, átbújni a vagonok alatt még jobb.

- Megkerülni nem lehet a vonatokat?

- Lehet. De másfél kilométer. Ha nem kettő.

Megköszönöm a vasutas útmutatását. Felkapaszkodom az első vagon magas lépcsőjére és a túlsó oldalon leszállok. De hátha elindul velem a vonat? Mire újra megáll, megfagyok... Ahhoz, hogy menetközben leugorjak, nagyon merevek a lábaim. Fázom, gyenge vagyok, és a három heti utazás alatt el is szoktam a járástól.

A második vonatnál megkockáztatom, hogy a sínek alatt bújjak át. Gyorsan, négykézláb mászom át a síneken. A hátamra kötött zsák nagyon akadályoz.

Egy vonat alatt átbújtam. Kicsit megpihenek. Térdeim remegnek, a szívem erősen ver. Micsoda szörnyűség! Úgy látszik, már megszabadultam és íme, most, valami vasúti sín alatt kelljen mindennek bevégződnie?

Itt haljak meg? Így és most? Aki pedig, volt idő, arra készültem, hogy bátor legyek az ellenség előtt... Micsoda nyüszítő rongy vagyok. Ezt volt érdemes menteni? Tetves, ismeretlen hulla, felismerhetetlen... sehol se várt.

Eh, a haláltól való félelem nem ment meg a haláltól, gyerünk tovább! Vagy húsz sínpáron bújok még át, sötét, komoran hallgató vagonok alatt.

Végre itt vagyok: a pályaudvar lámpái szinte vakítanak. És íme, a váróterem - ez a tündérország. Egy perce se ülök még nyugodtan a melegben, mikor már megint érzem, hogy csípnek a tetűk. Megint egy vasutast szólítok meg.

- Hol lehet itt megfürödni?

- Fürdő a városban van. De itt nem messze az állomástól van egy tussfürdő és fertőtlenítő.

- Az kell nekem.

A vasutas pontosan elmagyarázza, hogyan jutok oda. Mindjárt el is indulok.

Amíg ilyen tetves vagyok, nem is mehetek be emberi lakásba a földimhez.

Megyek, de a fertőtlenítőben még mindenki alszik.

- Reggel tízkor gyere - küld el egy mérges hang.

Mit tegyek a felesleges idővel? Visszabandukolok az állomásra. Épp most nyit a borbély, a váróterem melletti kis szobában.

Félve megyek be, hisz borzalmasan piszkos lehetek. Aligha fognak megnyírni. Kilöknek, mint egy koldust.

Pénzem van még... Bemegyek, mi történhet... A zsákomat ledobom az ajtó mellett. Nyugalmat erőltetek magamra, leülök egy székbe.

Egy borbélylány lép hozzám. Csodálatosan tiszta, illatos és kifestett. Közönyös, de nem goromba. - Mi tetszik?

- Minden - felelem megkönnyebbülve. - Hajnyírás, hajmosás, borotválás. És ha lehetne, szeretném előbb megmosni a kezemet.

- Tessék.

A kezemről feketén folyik a szappanlé. - Messziről jövök - szabadkozom.

- Megesik - mondja hidegvérűen az illatos leány, és keményített tiszta vászonnal teríti be a piszkos ruhámat.

„A fejemben, úgy hiszem, nincs tetű", gondolom. „Csak ki ne másszanak a nyakamról."

De minden pompásan megy. Még odkolonyt is spricceltetek a fejemre. És annyi borravalót adok, hogy a lány kicsit gyanakodva néz rám...

Kijövök a borbélytól. A fejem már rendben van, csak ne volna ez a rettenetes viszketés. Fészkelődöm a ruhámban, de vakaródzni nem merek. És még csak nyolc óra.

Bemegyek a büfébe. Forró teát kérek és vajas kenyeret. Üvegpohárból iszom teát, porcelántányérra teszik a kenyeret: micsoda gyönyörűség. Még egy forró teát, még egy vajas kenyeret!... Útiköltséget nem fizettem, van egy kis pénzem. Pár napra elég. Aztán lesz munka... Ha

nem mindjárt, hát pár napra biztos ad kölcsönt a földim... Tán ismerőseim is maradtak... Csak hol, hogyan találom meg őket? Beutazni a fővárosba tilos...

Egy harmadik teát rendelek, vajas kenyér nélkül.

De még csak nyolc óra tizenöt, és már megint kinn vagyok a váróteremben.

Megkérdezem, merre van a posta.

Egy öreg néni elmagyarázza.

El is jutok a postáig. Ott megkérdem, merre van a piac.

A piacot is megtalálom. A piacon dohányt vásárolok és egy nagy darab mosószappant.

Aztán elkezdem keresni, hogy hol is az az utca, ahova majd menni fogok. Ezt már nehezebben találom meg, de megtalálom. Ez is ér valamit; a fürdő után nem kell majd hosszasan keresgélni... De még csak kilenc óra... Visszamegyek a váróterembe. Már valahogy csak váróteremben érzem jól magam...

Pont tízkor ott vagyok a fürdőnél. Megváltom a jegyet, bemegyek.

- Kell dezinfekció? - kérdi egy korlát mögül valami hivatalos személy.

- Kell. Nagyon is kell!

Levetkőzöm, és minden holmimat beadom egy ablakon.

- Jól égessék ki - kérem, és a nagy szappanommal bemegyek a tussoló helyiségébe.

Vagy húsz percig mosom, forrázom, csutakolom magamat. A szappan és a forró víz csípi, égeti véresre kapart testemet. De ez már élvezet. Nincs rajtam tetű. Ami a mellemen volt és a hónom alatt, a körmeim közt kéjes bosszúérzéssel mind szétroppantottam. De hisz ezek csak eltévedt bárányok. A ruhatetűt azért hívják ruhatetűnek, mert a nyáj zöme a ruhában fészkel. Azok most ott ülnek a fertőtlenítő poklában... rám meg folyjon a jó forró víz, habozzék a szappan...

Csakhogy már vége is van az élvezetnek.

- Kifelé - kiált a fürdős a visszhangzó, gőzzel telt terembe. - Kifelé! Most nők jönnek fürdeni. Gyerünk! Gyerünk!

Ki kell menni a várószobába. A többi tussoló gyorsan felöltözik. Én is felöltöznék, de az én ruhámat még dezinficiálják. Kopogok az ablakon: - Kérem a ruhámat!

- Várni kell. Még nincs elég meleg a dezinficiáló szekrényben.

Hideg a várószoba. Hőmérő szerint is csak nyolc fok, de az én kivörösödött, gőzölgő testemnek ez dermesztő hideg. Ugrálok, szaladgálok, de semmi se tud felmelegíteni.

Végre egy félóra elteltével megkapom a holmimat. Minden forró, süti a testemet. Felveszem az egész úton tisztán megőrzött inget. Gyűrött bizony, de azért csak tiszta.

A meleg ruha megint feléleszt. Jókedvűen megyek a ház felé, ahol a földimet kell megtalálni.

A földi nincs odahaza. De a háziasszony hallott valamit az érkezésemről, és bebocsát.

Nagyon betegnek nézhet, mert mindjárt ágyat bont, befektet a földim ágyába.

Most újra fázom, vacog a fogam.

Reggelre, mikor a földim hazajön, negyvenfokos lázam van. Három napig fekszem, aztán fel kell kelni, munkát keresni. Észrevettem, hogy a földi már nyugtalankodik. Mit is tegyen velem, ha itt az ő nyakán találok betegeskedni?

- Munka lesz - biztatnak újból megtalált ismerősök. Mert bármily tilos, beutaztam a városba. - Gépírni tudsz?

- Tudtam.

- Valahogy majd csak elhelyezünk.

- - - -

természetünk. Éjjel ő kel fel, kimegy, megnézi a kupacokat, hogy nem szakadt-e be a föld. Mert akkor lánggal ég a fa, és nem szén lesz belőle, hanem csak hamu. A lovat is még sötét éjjel megeteti. Én éjjel alszom. De reggel őt hagyom aludni, és csak akkor ébresztem, mikor már megfőtt a krumpli és forr a víz. Krumplit, tejet és kenyeret eszünk. Néki öreg felesége küldi mindezt a faluból, én előlegbe kapom mindezt a kolhoztól.

Megreggelizünk, megnézzük, rendben vannak-e az égő kupacok, aztán befogjuk a lovat, az Öreg-Durákot, és újabb fáért bemegyünk az erdőbe.

Azért nevezték Öreg-Duráknak a lovat, mert már tizenöt éves, és mert volt egy Durák nevű fiatal ló is, az öregnek valami unokaöccse. De hogy miért hívták Duráknak, ami annyit jelent, hogy ostoba - bizony nem tudom. Hiszen okos volt, nyugodt és nagyon jellemes állat. Ha rendesen bántak vele, nagy terhet is elvitt. De ha túlterhelték a kocsit, egy tapodtat se mozdult. Lassú ügetésben messze elmegy pihenés nélkül; nehéz ló, futni nem hajlandó. És aki ostort szeret használni, annak kevés öröme telik benne. Itt nálunk könnyű dolga van. Mi főképp kidőlt, száraz fákat keresünk, erdőégés maradványait, mindenféle hulladékot. Nagy terhet ilyenből nem is lehet rakni, és a rakodás-lerakás hosszabb ideig tart, mint az út. És Mihail soha meg nem üti a lovat. Legfeljebb ha az anyját szidja, de enélkül Mihail se állattal, sem emberrel nem tudott beszédbe kezdeni, se mondatot befejezni.

Mi, Mihail Mihajloviccsal egymásnak voltunk teremtve. Ő például a világért se éjjelezett volna egyedül a kunyhóban. Félt a lidércektől és kísértetektől. Ezért mindig úgy csináltuk, hogy szombaton este ő ment haza a faluba fürdeni. Vasárnap este visszajött, de én csak hétfőn mentem, már ha mentem, a faluba. Ő odahaza meghagyta a feleségének, hogy számomra hétfőn reggelre fűtse be a fürdőt. És hétfőn este már megint együtt voltunk a kunyhóban.

Mért félt Mihail Mihajlovics? Máig se tudom. Haragosa nem volt, bűne még kevesebb. Beszélték, hogy szökött fegyencek járnak az erdőben, de minket ugyan ki bántott volna? Csak a kísértetektől félhetett. Pedig mi magunk voltunk itt kísértetek. Egyszer két nő tévedt a közelünkbe, úgy látszik, vízért jöttek, a közeli forrást kereshették. Mi épp a füstölgő szenet lapátoltuk ki az egyik, már leégett kupacból. Feketék voltunk, szakállasak, piszkosak, a füstölgő gödör közepén. A két nő sikoltozva rohant el, mi meg egyszerre ördögöknek képzeltük magunkat, huhogtunk, nevettünk, lapátainkat forgattuk, halálra ijesztettük a két fehérnépet.

Így éltünk mi ketten piszkosan és tiszta lelkiismerettel, tavasztól aratásidőig, mikoris Mihail a gabonaszárító fűtője lett, én meg csősz. Hisz én, mikor idehoztak, megmondtam, hogy ez az én egyetlen tudományom.

Augusztus végén, aratás idején, az éjjelek már hidegek. A kombájnok hatalmas kupacokba szórják a földek szélére az út mentén a gabonát. Ezt kellett őrizni. Kevés a ló, de ló még csak akadt volna, de kevés volt a férfi és fiatal nő, aki fel bírná emelni a zsákot. Kocsi, szerszám még kevesebb. Sokszor hetekig feküdt kinn a gabona, megforrósodva gőzölt, és kicsírázott, mire hazahordták a faluba. (De volt olyan év is, hogy a hó alatt telelt a sok távoli, erdők közt fekvő földön a termés.)

Őrizni ugyan mit őrizhet egy fegyvertelen öreg rokkant? De nem is az őrzés a fontos, hanem a szabály; tilos a gabonát őrizetlenül hagyni. Ha őrizetlen kupacot talál valami felsőbb vezetőség, azért börtönbe kerülhetnek a helyi felsőbbek...

Lopni persze lopták a gabonát. Ki tarisznyával, ki zsebben, ki a vizeshordóban, amin a traktoroknak vitték a vizet. Nappal loptak, mikor a csősz jog szerint alszik. Éjjel nem jött tolvaj. De ha jön, vagy jött volna, a csősz nem tehet egyebet, mint hogy hallgat. És ha a rablók ráparancsolnának, maga is segítene kocsira rakni a zsákokat...

Legjobb volt száműzöttekből, idegenekből válogatni a csőszöket, nekik kevésbé veszélyes a csőszködés. Mert őket a rablók nem ölik meg, hisz az idegen nem ismeri őket, nem tudja elárulni, hogy ki járt ott. De az ismerőst - mondják - megölik. Nekem nem volt ilyen kalandom. Csak Mihail, aki igaz barátom lett, tanított ki, hogy ha netán rá kerül a sor, kiismerjem magam.

A tolvajok vagy jönnek, vagy nem jönnek. Felőlük nyugodtan alhatnék. De a hideg miatt nem lehet. Legalább két szép, vagy harmincéves nyírfát kell este ledönteni, és egész éjjel fát kell vágni és hasogatni. (Leginkább nyírfák nőnek a szántók szélén. És gyakran a közepén is egész kis nyírfaerdő-szigetek állnak a földeken.) Jó nagy tűz nélkül nem lehet meg az ember, hisz éjjelente már fagyok vannak.

A máglya mellett a csősz szalmából vet magának ágyat. De nem alszik, csak forgolódik. Hol az egyik oldala fázik, hol a másik. Ha nagyon közel fekszik a tűzhöz, a melegben elszundít egy kicsit. És akkor vagy a szalma gyullad meg alatta, vagy még inkább a vattás ruháját gyújtja meg a kipattanó szikra. A vattás ruhát eloltani szinte lehetetlen, az ember utolsó rongyai pusztulnak el így.

Jó annak, aki még erős és zsákot tud hordani. Aki látja a máglya fényében, hol üldögél a csősz, és a szomszédos nagy kupacból visz el egy zsákravalót...

A kenyérből, ami begyűlik, tizenöt százalékot osztanak szét a tagok és a magamfajta, velük egyenjogú munkások között. A többit az államnak adják, és megtartják, ami kell, vetőmagnak. Amit mi kapunk, annak csak egyharmada jó, kenyérnek való gabona. A többi fagyott szemű vagy kicsírázott, penészes, teli fekete vadzabbal. Vagy keserű a búza közt felburjzánzott ürömtől, melyet se rosta, se szita nem tud kiszitálni.

- - - -

alszik napokig, néha egy hétig, a forró, elszenesedett földön, mely meg-megdobban rettenetes faóriások halálos zuhanásától... Csak amikor már hazamegy a „saját” erdejéből, ahol a szomszédok segítettek vagy a „szomszéd” erdőből, ahová ő jött segíteni - csak ha fáradtan hazaér, akkor kezdi számolni az új lyukakat a ruháján, nézni a szétégetett lábbelit, és akkor káromkodik szívből és keményen, hogy három évig nem lesz áfonya a leégett részeken, hogy senki se téríti meg a tönkrement öltözéket, hogy egye fene az erdőt, hisz elég fa van még Szibériában, és a kenyér úgy se lesz elég, csak újévig, de legjobb esetben is csak húsvétig, és aztán megint előleget kell kunyerálni; verje meg a nehézség azt is, aki kitalálta az egész életet, az Úristennel egyetemben.

De már megeredt a nyírfák édes, hűvös leve, a feketére égett föld kizöldül, sose látott szépségű virágok nőnek a nagy lucfenyők tövében. Pár nap a tavasz és sarkában már itt a nyár, a szibériai, forró nyár.

És mégse lehet egy ingre vetkőzni, mert bögöly, szúnyog, moska, mindenféle átkozott féreg üldöz embert és állatot egyaránt. Az emberek csak felöltözve dolgozhatnak, arcukat még hálóval is védik, izzadnak, fulladoznak. A lovak kitépik magukat a hámból, és a földön henteregnek, mert már nem bírják elviselni a hátukat véresre maró bögölyöket és a moskát szemük sarkában és az orrlyukaikban. Medvék - beszélik a vadászok - őrjöngve csapkodnak maguk körül vak dühvel, mert vakok, a szemük bedagadt a kegyetlen férgek csípésétől... És ez így van még akkor is, mikor már ősz lett és elkezdődik az aratás, és csakhamar reggeli fagyok feketítik meg a krumpli sötétzöld levelét, és már fagyos kézzel szeded a krumplidat esőben, hóban. És ez itt a jó: krumpli van elég, krumpli pótolja majd a hiányzó kenyeret... „Nemcsak kenyérrel él az ember.” De nem is él kenyér nélkül.

Meddig bírom még? Kaszálni még tudok, bár keveset, nagy pihenőkkel, keskeny rendeket. De a jövő tavaszi tűzoltást már alig... Nemsokára, talán már születésnapomra, új kenyérkereset vár. Levett kalappal járni házról házra. Anyám valamikor kereszt jelét tette az egész kenyérre mielőtt megszegte; én majd Krisztus nevében koldulok darabkákat...

Már készítem a kolduló, kántáló énekemet, az undorítót, hogy gyorsabban a kezembe nyomják a rézpénzt vagy karéj kenyeret. Undorítót, sajnáltatót, lázítót.

Hej, kiket gyűlöltem, nyugalomban élnek,
Aki jóbarátom, elengedtem szélnek.
Most már az szeressen, aki már nem szeret...

és aztán álszenteskedve, hazugul és hitetlenül:

Aki szántott-vetett, nem eszik kenyeret,
Ha ezt nevezitek ti emberi sorsnak,
Alamizsnát ké-érek szegény nyomorultnak.

Nem így lett. Megint fordult az eszemmel várva várt, mégis eljöhetetlennek ítélt sors és idő. Jóllakva, nyugodtan nézhetném a világot, nyugalomba vonultan és részvétlenül - aggastyán módra.

Csak az a baj, hogy öreg koromra - most már nem a kenyerem van veszélyben - álmatlan vagyok, korán kelő, s ablakomból a hajnali szürkületben embereket látok az utcán sietni, arcuk színe szürke, mint a rosszul mosott ing. Futnak a darab kenyeret megkeresni - és megkeresik-e az elegendőt?

Nem lehetek én már soha nyugodt és elégedett? De ha legalább bölcs volnék és megbocsájtó...

De nem...

6

Mindent elmondtam végre? Ahogy a krumplit loptuk: mondtam. Ahogy egy legényt lelőttek, azt nem. Miskáról kétszer is meséltem. A szökésekről elfelejtkeztem... Sok minden álmaimból ijeszt fel sokszor.

...Bádog-„szájkosár” van a cella ablakán. De rosszul szerelték fel - rabok csinálták - és egy keskeny nyíláson kilátni. Fekete rabszállító autó állt meg a jeges hideg udvaron, ajtaja nyílik. Kiszállnak az őrök, aztán a rabok. Tízen, még tízen és még tízen és még... Aztán már nem jön senki, az ajtó nyitva marad. És az üres kocsiból gomolyogva dől a pára sűrűn, nehezen...

És most már emberséges őrök emléke is felködlik, és ha számítom, kevés volt közöttük a hitvány. Őrök közt kevés. Kihallgatók közt egész rendessel, legalábbis én, nem találkoztam. De aztán kinn, ahol már munka folyt, volt rendes parancsnok is. Arról, aki nem látta meg, ha sütünk-főzünk, ugye már beszéltem. Volt egy, aki patriarkális bölcsességgel bánt velünk. Egy másik parancsnoknak a felesége, orvosnő volt. Bejött a kórházba, ahol - a jogosság teljes tudatában és derék orvosok segítségével - szimuláltam és művelődtem.

Az orvosnő meglátta, hogy könyv van a kezemben.

- Mit olvas?

- A „Háború és békét”.

- Á! - Megnézte a fejlapomat. - És mért ilyen rossz a világítás? - kérdezte az orvost. - Adjanak erősebb körtét ide az ágy fölé. - Aztán hozzám fordult:

- Szeretném, ha nem érezné, legalább míg itt van, hogy... - s a szép, egyenes hátú, szőke asszony elfordult, nem tudta folytatni...

És ha vittek bennünket, és valakinek sikerült a zárt vagonból levelet kidobni, a címzett mindig megkapta. Mindig. Ezt tudtuk... Szibériai falun hajtották át a menetet. Megálltunk vizet inni. Parasztasszonyok áttörték az őrök kordonját, és vödörszám hozták a főtt krumplit. Az őrök ezt persze nem engedhették. Ahogy ezek az asszonyok szidták az őreinket, így káromkodni még életemben nem hallottam. És hát az őrök? Joguk lett volna fegyverüket használni. Dehogy használták. - Dobjátok messzebbről - egyezkedtek az asszonyokkal. Hát igen, így...

7

Nem kell már sebzett vadként a sebet nyalogatni, a titkolt sebet szaggatva szereti: a hajnalban kelők arca se elkínzott - igazság írja gyógyította már és gyógyítja a sebeket...

Újra látni, amit egészen nem látni sohase lehetett, amit valahogy mindig is érezni kellett, még sok őr szemében is - hála nektek, Iván Timofeics, Kondrát Ivanovics, Iván Oszipovics és sok-sok Iványok (szegény Szása, te is nyugodj békében).

Az Iványok vannak többen, a jók és erősek, akiknek testmeleg embersége védett. Ők erősödnek egyre. Lassabban, mint szeretném, és mégis, bevallom, gyorsabban, mint hihettem...

- - - -

Vallani kellett a hosszú napok és gyorsan múló évek történetét és a kenyér történetét, amikor az ember előző nap eszi meg a mait, és ma a holnapit.

Híven kellett elszámolni egy már elévült tartozásról, mely tökéletesen elévül... minthogy igazság és párt újra egy testté válik.

Legyen kenyere mindenkinek!

Ezzel búcsúzom a termő és teremtő embertől, földig érő meghajlással én, Nekeresdi György.

OLDÁS ÉS KÖTÉS

GALAMBOK

Özönvíz utántól mindmáig és még nagyon sokáig a béke jeles értelemképe az olajágat hozó galamb. Most egy kis történetet akarok elbeszélni minden kitalálás és hozzáadás nélkül. Saját két szememmel láttam, hosszú életemhez képest nem is olyan régen, és a minap talán századszor jutott eszembe.

Dél volt, éppen ebédidő, senki se járt az udvaron. Szélcsend és csend, levegőt rezegtető napsütés. Ott pihentem a magtár árnyékos oldalához vetett háttal, nagyon nyugodtan, nagyon ébren.

Semmi bajom se volt, vagy minden bajom nagyon távol. Szemközt, az elkerített baromfiudvarból sok száz kiscsibe csipogása hallatszott; ez is csak része volt a csendnek.

Egyszerre villanatos váratlanul, heves szárnycsattogással, a magtár eresze alól és mindenfelől galambok csapódtak a levegőégbe, némelyik hozzám oly közel, hogy szárnyuk szele arcomat érte. Raj röpült a galambdúcból is, az istálló felől még több; sose tudtam, hogy ilyen sok galamb van itt. Senki meg nem számolhatná, mennyi, és mind ott körözött a közelben.

Nem ember zavarta így fel őket, ragadozó se lehetett, puskadurranás sem volt. Ha lett volna, messzire repülnek, biztonságot ígérő távolba, ahol megnyugodhat hevesen dobogó szívecskéjük. De valamennyi a kiscsibék fölött maradt, akik ott lenn csipegettek, csipogtak, és néha egymást csipkedték a drótkerítéssel határolt négyszögletes udvaron.

Körbe-körbe suhogtak a galambok, mintha levegőörvény szívná, dobná, forgatná őket, pedig ők maguk voltak ez az örvény. Feljebb, lejjebb. Egyszer, szinte a kerítésig ereszkedve és felívelve a tetőknél tízszer magasabbra, fondoros ívekben egymás pályáját szelve, sűrűen.

Talán már egy perce néztem ezt a kavargó és mégis szabályos formájú tölcsért - egy perc ilyenkor nem rövid idő. De csak akkor értettem meg, hogy mi a galambok riadásának oka, mikor szememet feljebb emeltem.

Fenn, a felhőtlen déli magasságban karvaly körözött kiterjesztett szárnyakkal a kiscsibék fölött, ijesztő lassan, kiszámított pontossággal. Már itt volt a pillanat, mikor összecsukja szárnyát, és mint karmos, horgos, sokélű nehéz kő esik a kiszemelt zsákmányra. De közte és a zsákmány közt ott vannak a galambok, torlódó sokaságuk cikáztatja szemének mérőónját.

A karvaly egy darabig még körözött a kiscsibék fölött, aztán egy-egy lustának látszó szárnycsapással eltávolodott, apró ponttá vált, eltűnt.

Ennyi az egész. Néha ilyenek a galambok. Elhallgatom a magasröptű összehasonlításokat, nehogy a galambok fölé kerüljek felhős és fellengős szavakkal.

CULÁGER

A pályaudvaron, mint valami nagy hordóban erős hangok átlóztak, döngtek.

- El ne maradj, mer' itt senki meg nem talál - figyelmeztette az anyja, s további magyarázat helyett kézen fogta, és húzta magával.

- Ne féltsen engem, édesanyám - felelte durcásan Pista.

Hét éves volt. Nem szerette, ha kézen fogják, mint egy kisbabát. Nem veszik ő el. Különben is tudja, hogy mit kell tenni, ha véletlenül mégis eltévedne. Meg kell mondani a nénje címét; az utcán rendőrbácsik állnak, árvalányhaj van a kalapjukon. Nem is volna rossz eltévedni, és egy ilyen árvalányhajas kísérővel érkezni a Rottenbiller utcába. Százszor is hallotta, hogy Pesten ezernyi utca van, hogy van Városliget, királyi vár, Lánchíd és Országháza, és hogy házakat fog látni, olyanokat, hogy: „Ha fölnézel rájuk, leesik a fejedről a sapka." Ezt akarta már látni, hiszen már annyiszor ígérték, biztatták, hogy egyszer őt is elviszik Pestre.

Most aztán itt van, és azt is tudta, miért. Azért, mert nem volt kire hagyni. Az apja mostanában, mióta az anyja beteg, „elkódorog". Az anyja pedig legalább két hétig lesz itt Pesten, mert a betegséget csak itt a „klinika" nevezetű kórházban tudják kigyógyítani. Sokat beszéltek odahaza erről a betegségről, suttogva, hogy akkor se értse, ha netán nem alszik; csendesen kezdték, de aztán kicsattanó, gyűlölködő szóval folytatták, mintha egymást okolnák valamiért. Ilyenkor beszéltek az utazásról, és arról, hogy az anyja őt magával viszi. A Julcsa néninél fognak lakni. A Julcsa néni anyja testvérnénje, „üzletasszony", „pesti", akinek „felvitte az Isten a dógát". Egész nap csak ül a pénztárban, az ura, a Tóni bácsi hentesüzletében, és szedi be a pénzt. De éppen ez a baj, ezért volt nehéz őt elhozni. Ha nem hentes a Tóni bácsi, akkor kolbászt, oldalast, szalonnát hozhattak volna magukkal, ezzel szolgálni meg a vendéglátást, ami már nem is vendéglátás, ha teljes két hétig kell náluk maradni, a gyógyítkozás, a „klinika" miatt.

Hoztak volna egy fertály disznót, hogy ne mondhassák: a nyakukon élősködnek, „méghozzá a gyerekkel". De mivelhogy gazdagok és hentesek, mert a Tóni nem henteslegény már, hanem mester, üzlettulajdonos, felvitte isten a dolgukat, ezért volt őt nehéz elhozni...

Az apja ezt így mondja: „A Tóni derék ember, hanem a nénéd, a Julcsa, egészen fölpöffeszkedett." Mire az anyja így: „Én tehetek róla, hogy mi a szegény rokonok lettünk? Az én móringom se volt kisebb, mint Julcsáé. Csakhogy a Tóni most is maga hordja a fél disznókat a kocsiról, mások meg a nagykocsmában kártyáznak déltől fogva, és a patika előtt támogatják a falat. Politizálnak napszám, hogy a nehézség üssön abba a politikába, ami mindig ivással esteledik."

„Befogod a szádat, te", feleli fogcsikorgatva az apja, s már azt nézi, hogy mit csapjon a földhöz.

Már őt se szereti. Ha véletlenül bejön az asztalosműhelybe játékhoz valami deszkadarabot keresni, az apja tüstént rákiált: „Anyád küldött? Leselkedni?" Pedig magától jött, és az anyja se leselkedni küldte, csak forgácsért. És csak sírt, ha ő nem tudott forgácsot hozni, mert be volt zárva a műhely. „Már megen kujtorog" - szipogta.

Jön a Julcsa néni. Löködi az embereket, mint a kugligolyóbis a babákat: - Teri! Teri! - kiáltoz az emberkavargásból.

- Julcsa! Itt vagyok! - mondja sírósan az anyja.

- Nahát - szól lihegve Julcsa néni. - Már agyonkereslek benneteket! Gyorsan, gyorsan! - mondja még csókolódzás közben. - Hordár! - kiáltja feldobott fejjel. - Tedd le azt a kosarat - parancsolja rögtön az anyjának. - Ha beteg vagy, nem szabad cipelni - és most meglátja őt is -, Pistike, de megnőttél! - És megint: - Hordár! Hol a fenében vannak ezek a hordárok? Ha nem köll, száz is ajánlkozik. Hordár!!!

Odajön egy piros sapkás izzadt öregember, felveszi a fehér vesszőből font útikosarat, a cekkert és a nagy papendekli dobozt. Az anyja egy papírt vesz ki a nikkelgombra nyíló bugyellárisból, és átadja a hordárnak.

- Váltsa ki, de vigyázzon, üvegek vannak benne - mondja kétségeskedőn.

- Tessék rám bízni - nyugtatja a hordár, és viszi a holmit.

- Egy kis törkölypálinka - szól mentegetőzve -, amit még a nagypapa főzött.

- Ugyan - mondja Julcsa néni pihegve.

Ez az „ugyan", ez egészen „pesties", odahaza így nem beszélnek. Igaza van az apjának: a Julcsa néni felfújódott. Sokkal kövérebb, mint két nyár előtt volt, mikor lenn volt náluk. Pedig már akkor is pattogtak a hátán a blúza fekete kis kapcsai, ha nagyot lélegzett.

- Gyerünk gyorsan, a Tóni egyedül van az üzletben. Pistike, menj a hordár után. De el ne maradj mögüle.

A hordár egy konflis bakjára rakta a csomagokat. Pistike az anyja és nénje nagy combjai közé szorult a kocsiban, de a hely elég volt, és mindent jól láthatott, mert a két felnőtt hátradőlve sugdolódzott. Ő sietve jobbra-balra kapkodta a fejét, hogy a látnivalóból semmit el ne mulasszon.

De nem olyan a város, mint ahogy azt otthon kigondolta. A villamosok. Nem mennek azok olyan gyorsan, mint a villám. Akkor mért „villamosok"? Az utcán sincs „rengeteg" ember, akkora tolongás sincs, mint odahaza vásárkor, a sátrak között. A házak nem elég magasak. Háromemeletesek, négyemeletesek.

Odahaza is van egy emeletes ház a főutcán. És emeletes a kastély is, melynek egy egész kicsi csücskét lehet csak látni, ha bekukucskál az ember a nagy vasrácsos kapun, a park mélyébe.

Már megérkeztek, lepakolnak, a Julcsa néni kifizeti a konflist. Mindjárt be is mennek a hentesboltba. A Tóni bácsi „nagy üzlete" - erről otthon sokszor szó esett - egy bejárat és egyetlen nagy ablak. A bejárat és az ablak közt egy kis kuckó, a kassza. Oda ült Julcsa néni. Zsebkendővel letörli arcáról a verejtéket, legyezi magát a zsebkendővel. Tóni bácsi csak int a pult mögül, mert éppen kolbászt mér egy fejkendős asszonynak. A pult szemben van a bejárattal. Egy segéd is áll ott, bárddal vágja a húst, és mókázik az asszonyokkal. Úgy, mint náluk a hentesek Laci segédje. Három asszony várja, hogy rájuk kerüljön a sor, és most hogy ők is megjöttek, egész teli lett a bolt.

- Menj fel a lakásba, fiacskám - mondja Julcsa néni. - Anyád is mingyár gyün. - Ezt nem „pestiesen" mondja Julcsa néni, hanem ahogy odahaza, mondják.

Pista az anyja szoknyáját fogta erősen, de aztán engedelmeskedik.

A lakás is ott van a házban, a második emeleten. A nagymama nyit ajtót. Végigmustrálja cipőjétől a feje búbjáig és le a kalapjáig, melyet a kezében gyömöszöl. Unokatestvérei, Margitka és Annus, ugyancsak nézik őt. A nagymama most az állánál fogva felemeli leszegett fejét, és ráparancsol.

- Vesd le az ünneplőt, gyorsan!

A nagymama erős, csontos öregasszony. Fekete ruha van rajta. Barátságtalan, mérges. Nem olyan, mint egy nagymamának lenni kell, nem olyan, mint az otthoni nagymama volt, aki mindig feküdt, és olyan főkötője volt, mint a Piroska és a farkas nagymamának, ha volna Piroska meg farkas. De ez a mamai nagymama; a papa anyja nem él már. Nagyon régen meghalt, még mikor ő kicsi volt, borzasztó régen, „már három éve".

- A lábadat mindig megtöröld, mielőtt bejössz. Arra való az a kacat az ajtó előtt. Érted, nem istálló ez és nem csirizes műhely, hanem lakás. - Aztán a lányokhoz fordult: - Mit álltok itt, mint az andocsi faszent? Kész a lecke? Üljetek le, és föl ne nézzetek a könyvből. - Ez a nagymama parancsol a lakásban. Mert Julcsa néni „üzletasszony", egész nap nincs odahaza. Most már érti, hogy mi az: üzletasszony...

A lányok azért nem nagyon félnek a nagymamától. Kuncogva mennek az asztalhoz, ahol könyvek és iskolaszerek várják őket. Pista leül az ajtó mellé. A nagymama ki-be jár a szoba és a konyha között.

Sokáig ül így. Érzi, hogy mindenki őt figyeli, de közben úgy tesznek, mintha nem is volna itt. Csendben kisompolyog a lakásból, és lemegy a boltba.

Odaáll a kuckó mellé, anyja mellé, aki beszélget Julcsa nénivel. Ha a vevő pénzt ad, az anyja elhallgat, és megvárja, míg Julcsa néni szól hozzá. De hogy ő is ott van, Julcsa néninek nem tetszik.

- Ne lábatlankodj itt, Pistike. Menj szépen fel, játsszál a lányokkal.

Felmegy, a lábát is megtörli, mielőtt becsöngetne. Játszhatott volna a lányokkal, mert azok már nem tanultak. De hát mit lehet itt játszani? A lányok fehér ruhásak, kékszalagosak, ugribugrik, nevetősek, rajta mulatnak és nem szólnak hozzá. Nézik és nevetnek. És estére már meg is kapta tőlük a csúfnevet: „Culáger."

Este történt a vacsoránál. A lányok elmentek valami Erzsikéékhez, és ő estig egyedül ült a szobában. A nagymama a konyhában zörgött, csörömpölt. Ő mozdulni is alig mert. Már megbánta, hogy annyit nyaggatta az anyját: vigye magával Pestre. Egy deszkadarabbal és egy késsel otthon jobban eltöltené az időt, mint itt, Pesten, a csillogó fájú bútorral teli szobában.

A vacsoránál Tóni bácsi épp azt magyarázta a két asszonynak, hogy négyemeletes háznál kisebbet nem érdemes építeni. - Drága a telek.

- De egy ilyen nagy házra kinek van pénze?

- Segít a bank. Mindenki így épít, és húsz év alatt a házbérből visszafizeti a kölcsönt. Persze, kezdőtőke az kell. Az állvány is többe kerül, mint nálatok egy ház.

- Minek az állvány, ha olyan drága?

- Magától nem megy föl a tégla - nevetett Tóni bácsi. - Az állványokhoz létrákat támasztanak, a létrára feláll négy-öt ember, amennyi éppen kell, és dobálják egymásnak a téglát. Följebb-följebb, a kőművesnek adogatják. Napszámosok, úgy hívják őket, no... - megakadt, nem jutott eszébe a szó.

- Culágerek - segített Pista. Felbátorította, hogy evés közben beszélgetnek; odahaza ezt nem szokták.

- No igen, culágerek - hagyta rá Tóni bácsi, aki úgy látszik, egész természetesnek találta, hogy egy gyerek közbeszól. - Ha úgy vesszük, az építkezés is olcsóbb, mint falun. A bank amortizációra ad hitelt, ebből baj nem lehet. Igen. Még pár évig dolgozunk, amíg Margitkát férjhez adjuk. Aztán mi is házat építünk. Mi majd abból élünk, az üzlet a gyerekekre marad.

Pista ránézett a vézna lányokra. Margitka tíz éves, de olyan madárcsontú, hogy el se lehetett képzelni, hogy valamikor majd férjhez adják. Annus hét éves, vele egyidős, de sokkal kisebb, vékonyabb. Hogyan lehetnek ilyen borzasztó kövér embereknek ilyen nyeszlett lányaik?

De ingerkedni nem voltak restek, akármilyen nyeszlettek is voltak.

- Culáger - majmolta kuncogva a nagyobbik. Annus meg felfújta az arcát, mintha nagy gombóc volna a szájában, aztán kipirosodva kipukkant.

- Culáger - ismételte félhangosan Margitka.

Az anyja elpirult. Tóni bácsi csóválta a fejét. De Julcsa néni és a nagymama úgy tettek, mintha észre se vették volna a kislányok csúfolódását.

- Az ember dolgozik, dolgozik - folytatta Tóni bácsi -, de idős korára nyugodt életet akar.

- Legjobb a vasutasnak - mondja az anyja. - A nyugdíj, az biztos.

- Ej, ne mondd ezt, sógorasszony! Én csak tudom, mit beszélek. Én tudom, mennyi húst vesz egy vasutas felesége. Egy fogukra se elég. De nemhogy vasutas! Van egy vevőnk, tanfelügyelő. Nézd meg a kiskönyvét a hónap végén. Krumplival laknak jól. Igaz, öt gyereke van; erről az állam nem tehet. A tanítóféle sok gyereket csinál, sok a szabadidő - nevetett. - A mi környékünkön csak az üzletesek élnek húson.

- Míg meg nem buknak - szólt bele Julcsa néni.

- Az megint más - nevetett Tóni bácsi. - De zsír akkor is marad rajtuk. - A nevetéstől egész lila lett az arca és a nyaka. Mikor feljöttek az emeletre, akkor is egész lila arccal ért a lakásba. Julcsa néni meg, mint egy tömött liba, zihált. Lenn a boltban Julcsa néni vastag karjait a pénztárpultra támasztotta, a mellei a tokája alatt kitálasodtak a pult fölé. Mikor most, üzletzárás után feljött a lakásba, már az előszobából kiáltozott: „Jaj, mama, segítsen levetni a fűzőmet!" A fűző ropogva nyílt ki, Julcsa néni nagyot lélegzett. A melle lecsúszott, és Julcsa néni alul-felül egyforma lett. De kedvesebb, barátságosabb.

Hanem a nyeszlett lányok mindig kegyetlenek voltak. Csak „culáger"-nek hívták, ha ugyan szóba álltak vele. A nadrágját is kicsúfolták, ami jobban fájt, mint a csúfnév, mert ebben igazuk volt. Mindig ilyen nadrágot vett az anyja, mely a lábikrájáig ért. Azért, hogy ki ne nője! Persze, a nadrágok nem érték meg, míg kinövi, sokszor készakarva vásította őket, mert haragudott rájuk, és az is elkeserítette, hogy olyan lassan nő. Szeretett volna hosszú nadrágot hordani, felnőtteset, de hiába kérlelte az anyját, nem vettek neki hosszú nadrágot.

„Örülj, hogy még kicsi vagy. Amíg gyerek lehetsz, addig vagy boldog."

De ő semmi boldogságot nem érzett gyermekvoltában odahaza se, itt meg sarokba húzódó vad lett egészen, vadidegen. Itt Pesten a gyerekek egészen rövid, térdig se érő nadrágot hordtak és zoknit. Odahaza csak a jószágigazgató fiának volt ilyen nadrágja és zoknija. De annak pónilova is volt és krokettpályája. Szeretett volna odamenni ehhez a fiúhoz, barátkozni, megfogni a póni gyeplőjét. Talán azt is megengedte volna a fiú, hogy felüljön egy kicsit a pónira... Vagy

ha csak megveregethetné a póni fénylő nyakát? Ha ez túl sok, legalább játszani a krokett-pályán. De megtiltották a szülei. Tilos volt a krokettpálya körül sündörögni, a jószágigazgató háza tájékára se szabadott menni.

Az ő apja nem veszi le a kalapot a jószágigazgató előtt. Úr a jószágigazgató, de cseléd is. Fiatal, gyönyörű felesége van - nagyon tudta-érezte, hogy szép asszony (a pónilovas, krokettpályás fiú a mostohafia volt) - ez a szépségében és illatfelhőjében szinte láthatatlan asszony a fejével se biccent az ő anyjának „Még az öreg doktornénak se köszön", mesélték a hozzájuk járó mesterembernek. „A vén urát meg"... ha ő ott volt susogni kezdtek. Mindig, mindenütt susogtak és mégis mindig tudta, miről susognak. De ő azért a szép jószágigazgató-né pártján volt, és szeretett volna ott lenni, ahol a krokettpálya a póniló és a szép mama van...

Itt Pesten ilyen rövid kis nadrágban fociznak a grundon is. Szívesen kimenne a grundra, de oda se engedik. A Julcsa néni azt mondta, hogy ott „mindenfélék gyereke" játszik. Olyanok, kiknek a szülei náluk hitelbe kérték a húst, és olyanok, akinek az anya mindent készpénzzel fizet, csak „nincs apja a fiúnak". „Mindenfélék" laknak errefelé, de „nagyon finom népek" is. A házban, a harmadik emeleten egy „öreg méltóságos". Itt se lehet mindenkivel barátkozni. A Julcsa néni nem engedi az utcára a lányait: „Van könyvük, van babájuk. Vagy legyenek otthon, vagy néha elmehetnek a barátnőjükhöz."

Őt sehova se engedték.

Legtöbbet a kapumélyedésben álldogált. Julcsa néni ezt se akarta megengedni De a nagymama közbelépett: „Hagyd." Csak továbbmenni volt tilos. Az üzletben se volt szabad lábatlankodni. „Idegesít. Pénzzel dolgozom" - mondta Julcsa néni. A lakásban meg ott voltak az utálatos lányok, és csak ülni lehetett.

Már egy hete voltak Pesten.

- Vedd fel az ünneplődet - parancsolta egy nap a nagymama. - Megnézed a várost.

Eznap a nagymamával két villamoson vitették magukat az Országházához. Aztán újra felültek a villamosra, hogy átmenjenek Budára. De a nagymama összeveszett a kalauzzal, mert az átszállójegy már nem volt érvényes. A nagymama hazudott. Látszott, hogy a kalauz tudja, hogy hazudik. Inkább nevetett, mint veszekedett, de azért le akarta őket szállítani.

- Megcsalják a szegény öregasszonyt - mondta végül a nagymama, és sírva előkotorta a hatost fekete ruhája mély zsebéből.

Budán, a kötélpálya pénztáránál, mert azon akartak feljutni a Várba, a nagymama mindenáron gyermekjegyet akart néki venni.

- Húzd össze magad - sisegte foghíjas szájával.

- Inkább nem megyek - mondta Pista konokul.

- Szamár - mondta a nagymama. Haragosan fizette ki a két felnőttjegy árát.

A kötélpályán, a kicsi szekrényforma vagonban a csigákon futó drótkötelet nézte. Vékony volt a kötél, félt is egy kicsit, de vigyázott, hogy ezt se a nagymama, se más ne vegye észre. Különösen a nagymama, aki elmondaná az unokatestvéreinek... De túl gyorsan felértek, alig volt ideje visszatekinteni a mélybe.

A Dísz térről bementek a Mátyás-templomba. Itt hideg volt, tömjénszag és kongtak a léptek. - Gyerünk - vezényelt a nagymama, és gyorsan kijött.

A királyi palotából csak a nagy, díszes rácsoskaput látták, beljebb nem mehettek.

- A mi oldalunkról többet látni - mondta a nagymama. - De meg Szent Istvánkor kell idejönni, mikor körmenet van... Gyerünk, fáj a lábam.

Lassan lecsoszogtak a Lánchídhoz, és omnibuszon mentek át a hídon.

- Na, most láttad Budapestet - mondta a nagymama, mikor kiszálltak.

Délben már otthon is voltak.

A következő napokban megint csak ott álldogált a kapu sarkában, mint egy kiskutya, ha nincs a nyakörvén csilingelő érme, és tudja, hogy elviheti a sintér.

Az anyja mindennap korán reggel elment a klinikára, és csak ebédtájt jött vissza. Ebédre mindig hideget ettek, sonkát, felvágottat, mert Tóni bácsi és Julcsa néni nem jöhettek fel az üzletből.

A vacsorák bőségesek voltak. Rántotthúsok, sokféle savanyúság és sütemények. Vagy krémes torta, amit a nagymama készített.

- A mama megtanult tortákat sütni - hencegett Julcsa néni.

Tóni bácsi nem evett a tortából. Sört ivott, nagyot fújt, és tiszta szalvétával törölte le bajszáról a habot.

Vacsora végeztével Julcsa néni magával húzta az anyját a másik szobába. - Na gyere, meséld, mi van.

Aztán Tóni bácsi is utánuk ment. Az elülső szobában a nagymama megvetette a kihúzott aljú díványon a két kislány ágyát. De ők még nem akartak lefeküdni. Összeültek a sarokba és kuncogtak. Ha véletlenül Pista is ott volt a közelben, elkergették: - Culáger, menj innen!

Pedig nem is akart ő a közelükben lenni, a buta titkaikat megtudni. Neki saját titkai voltak.

Szívesen otthagyta volna a két nyeszlett unokanővért, de csak akkor mehetett, ha a nagymama kimondja: „Menj lefeküdni!”

A nagymamával aludt egy ágyban a konyha mellett a kisszobában, amit a lányok cseléd-szobának hívtak, pedig nem is volt cselédjük.

Alig várta, hogy lefekhessék. A nagymamának rossz szaga volt, igyekezett gyorsan elaludni, mielőtt a nagymama is odafekszik és rászuszog.

Nem tudta, hogy meggyógyult-e az édesanyja. Erről csak a Julcsa nénivel susogtak. Ilyenkor a Tóni bácsi se ment a közelükbe. Aligha gyógyult meg, mert akkor nem így susognának. Mégis, ahogy előre megmondták, két hét leteltével, este összepakoltak. Az anyja új ruhát vett neki; megint ilyen félhosszú nadrágosat.

Vacsoránál Tóni bácsi, aki nem volt igazán rokon, de ha ritkán is, mindig barátságosan szólt hozzá, megkérdezte:

- Na, Pisti, hát szép volt Pest?

- Szép - felelte. Tudta, így kell felelni.

- Ugye szép az Országháza?

- Szép.

- Nem szép, hanem gyönyörű - helyesbítette Tóni bácsi. - És a Vár.

- Gyönyörű - felelte engedelmesen Pista. - Csak én nem láttam - tette hozzá. - Szent Istvánkor kellene megnézni.

- Budapestnek olyan fekvése van, hogy nincs párja a világon - így Tóni bácsi.

- Igen - felelt a kisfiú, bár nem tudta, mi az, hogy Budapest fekvése, és azt sem, hogy van-e párja a világon.

- És a házak? Hm? Magasak, mi?

- Én azt hittem, magasabbak - felelt Pista. Mert az az igaz, hogy ő az utcákat sokkal nagyszerűbbnek, a házakat sokkal magasabbnak hitte odahaza, valahányszor Pestről, a fővárosról ábrándozott.

- Nézze meg az ember! - nevetett jóízűen Tóni bácsi.

- Ni, a culáger! - mondta egész hangosan Margitka.

Annuska gombócra duzzasztotta az arcát, és kipukkant. De igazán csak a nagymama lett haragos. Legyintett, és a veje felé fordulva, lefojtott hangon jósolt: - Nem lesz ebből soha szerencsés ember.

Az anyja szemében könnyek csillantak. Magához vonta, megsimogatta a fejét. - Feküdj le, álmos vagy...

Pista kisomfordált a szobából. A nagymama szobájában levetkőzött, a ruháját nagyon rendesen összehajtogatta, és a székre rakta, ahogy a nagymama kívánta.

Az érthetetlenül fájó szavak belemarták magukat az értelmébe. Az értelmébe, bár érthetetlenek voltak. - Nem is jóslás volt ez, hanem - azzal, hogy kimondták - átok.

TÖRDEKY ÚR ATTRAKCIÓI

Egy időben csak cirkuszokba jártam. A clownok tréfáit és a közönség arcát figyeltem. Egész könyvre való anyagom volna: „A humor eredete." „A clown munkája," „A nevettetés pszichológiája" témakörökből. Vitába szállhatnék Bergsonnal, de egy humoros játékot máig se tudok összehozni - pedig hát ezt szerettem volna... A clown talán Lear királyt szeretne játszani - én a Paprika Jancsit. Effélén töprengve ültem, vidám cirkuszest után, egy meglehetős zajos kávéházban ismerősömmel, mondhatnám, barátommal, aki Krúdy Gyula egyetlen utódjának nevezte magát, ha egy kicsit ivott. Ezzel hízelgett magának, de mindegy, jó fiú volt.

- Ismered Tördekyt? - kérdezte, mikor már egy jó félórája ültünk, és egy szót se beszéltünk.

- Nem ismerem, de tudom, hogy olyan állatszelídítő volt, aki sohase használt ostort. Harminc év előtt szerepelt utoljára.

- Huszonöt. Láttad dolgozni?

- Hogy a fenébe láttam volna? Akkoriban nem érdekelt a cirkusz.

- Megnézhetjük.

- A panoptikumban?

- Saját személyében.

Este hétkor egy taxin mentünk ki, jó messze a budai hegyek közé.

- Tördeky idevalósi sváb - készített elő barátom -, az apjának valahol errefelé volt vendéglője. Életrajzát nehéz követni. Egy ideig Toricelli néven lépett fel. Von Tördeky a második, azaz a harmadik neve, az apját ugyanis Thürstehernek hívták.

- Logikát csak abban látok, hogy mindhárom név T betűvel kezdődik. Nem kellett monogramot változtatni. Valószínűleg monogramos fehérneműje volt. De mi köze a közlekedő edények törvényéhez és Toricellihez?

- Abban az időben, mikor ő indult, szinte kötelező volt, hogy egy artistának szép olasz neve legyen. Enélkül semmire nem jutott.

- És miért éppen Toricelli?

- Próbáljuk rekonstruálni az esetet... Bemegy egy bécsi kávéházba, mert holnap nyomdába adják a cirkusz plakátját. Megszólít egy magánosan kuksoló diákot: „Maga intelligens ember! Mondjon egy olasz nevet, T betűre!" Körülbelül így lett Toricelli.

- Tedd hozzá: a diák természettudomány-szakos volt. Ha történetesen humanista, akkor Thürsteherből Tasso lesz vagy Tizián.

- Tizián? Akkor inkább Tintoretto.

- És hogyan lett Tördeky?

- „Von" Tördeky! Úgy, hogy legnagyobb sikerét lovaival érte el. Lóhoz viszont Bécsben legjobb a magyar név. És az olasz nevek egyeduralma is szűnőben volt már. Egyszer írni kellene erről. Ez barátom kultúrtörténet. Visszamegy azokba az időkbe, mikor Elsler Fanny a balett legragyogóbb csillaga...

Hosszú előadásba kezdett, régi színésznőkről, schrammelzenéről, Ferenc József császár és királyról - már megbántam, hogy vele jöttem... De már helyben is voltunk. A taxi megállt

valami maszek vagy félmaszek italbolt előtt; az ember szinte nem tudta, hogy egy Bécs körüli Heurigerhez érkezett vagy egy italbolthoz, ahol a boltvezető kéz alatt komái borát kereszteli és árulja. Nem csodálkoztam, mert ismerősöm már a taxiban említette, hogy egy óbudai volt kocsmáros a főnök.

Lekezeltünk a boltvezetővel, és odamentünk Tördekyhez. A pult melletti asztalnál ült. Neki is bemutatkoztunk. Nagyfejű, teljesen kopasz ember volt, és várakozásom ellenére nagyon testes. Kipödört rozsdabarna bajusz, domborodó hasán dublé óralánc, tiszta öltöny, nagy lábán kibővült lakk cugoscipő. Látszott, hogy sokat ad polgári külsejére és megjelenésében a mai időktől bizonyos távolságot kíván tartani. Ha nem tudom, hogy három évtized előtt már cirkuszi híresség volt, aligha néztem volna többnek ötven-ötvenöt évesnél. Hogy a bajusza festett, azt csak később vettem észre. Először inkább az lepett meg, hogy nagyon hasonlít a boltvezetőhöz. Csakhogy a boltvezető angolos bajuszt viselt, feltűrt ujjú ingben volt, és izmos csuklóján széles szíjon nagy karóra. A másikon pedig csuklóvédő szíj.

- Három fröccs? - kérdezte a boltvezető, és feleletet se várva, hozta az italt.

Az asztalon - melyen eddig csak egy piszkos abrosz volt - se pohár, se evőeszköz - megkoppantak az újonnan hozott poharak, s erre mint valami jelre, az asztal alól kimászott egy szürkésfekete kis kutya, és leült Tördeky lába elé. Amennyire értek ehhez, puli és foxterrier kereszteződés volt, fénylő szemű, sovány kis állat.

Szeme szögletében, mint száraz agyagos kis árok, a könnyek nyoma.

- Engedjék meg, hogy bemutassam! - szólt Tördeky a szükségesnél kissé hangosabban, hogy a helyiség másik végében ivogató három vendég is felfigyeljen. - Mici! Egyetlen és utolsó barátom. Egész vagyonom, művésztársam, és - mondta kétségtelenül őszinte meghatottsággal, mely azonban mégiscsak színészies hangos suttogás volt... - és sorstársam... Ugye Mici?

A kutya többször bólintott, és rutinos unalommal emelte könnyes szemét gazdájára.

- Étlapot! - rendelkezett barátom.

- Köszönöm. Mici nevében hálás köszönet. Én, sajnos, tartózkodom. Látják, uraim - és hasára ütögetett - a sör. - Nevetett. - Nagyon rontja az alakot, és mellesleg szívtágulást is okoz. Ugye, Mici?

A kutya most nem bólintott, hanem rátette fejét Tördeky cugoscipőjére.

- Micike, ennél egy kis bécsi szeletet? An Weenerschnitzl?...

- Rendeljen, Tördeky úr - mondta barátom -, amit csak akar, amit csak kapni lehet. És italt.

- Hát talán... kis porció bécsiszeletet. És fehér bort.

Barátom intett. - Egy litert. És ha elfogy, tovább.

- A bor idevalósi - jegyezte meg Tördeky úr -, olyan, mint a gumpoldskircheni. Sőt! Jobb! De én gumpoldskirchenit mondok, mert ott az én szívem és a Wienerwaldban:

Im Wienerwald, Wienerwald hob I' mei'Herz verlorn.
A ohne Herz kan I net leb'n...

Bécsi dalokat fogunk előadni. Wie Mirzl? - majd felém fordult tartózkodó udvariassággal! - Ha nincs ellene kifogása az uraknak.

- Ellenkezőleg! Nagyon örülök! - mondtam, valójában annak örülve, hogy nem vagyok végérvényesen kuka.

A boltvezető hozott egy porció húst, bort és egy pléhtányért.

- Jó puha. A Mirzl fogainak való - és letette a pléhtányért a padlóra.

- Hozd kérlek - mondta Tördeky, miközben keze és szeme is a hús gondos feldarabolásával látszott törődni -, hozd ide kérlek a gitáromat - és a pléhtányérra söpörte a húsdarabokat.

A lehajoló testes ember kopasz fején az izzadtság apró harmata ütött ki, úgyhogy mikor felemelkedett meg kellett törölnie a koponyáját. A meglehetős tiszta nadrág zsebéből kihúzott zsebkendő piszkos volt, több hetes, azt hiszem, a szagát is éreztem. És Tördeky arca szürkés lett a megerőltetéstől.

- Hová is tetted? - kérdezte rosszul színészkedve a boltvezető.

- Talán a hátsó szobában van. Ahol aludtam - magyarázta Tördeky.

A boltvezető kiment, s kis idő múlva mosolyogva jött vissza.

- Nem ide tetted-e? - kérdezte, és lehajolt a pult alá. - Dehogynem! Itt van - és hamis nevetéssel hozzáfűzte -, hogy kéznél legyen.

- Á - játszott csodálkozást a cirkuszi nagyság. - Kitűnő! - Nem volt nehéz kitalálni, hogy a gitár zálogban volt, és most, a mi cehünk kapcsán, fog kiváltódni.

A kutya ezalatt kedvetlenül turkált az ételben. Nem tudtam eléggé odafigyelni, de aligha evett egy-két falatnál többet.

- Tördeky úr, rendeljen valamit - mondtam.

Tiltakozott, és csak nagy nehezen tudtuk rávenni, hogy velünk, a mi kedvünkért, megegyen egy pár virslit. Akár vacsorázott, mint mondta, akár csak tettette magát, étvágya nem volt. Talán valóban a sörtől volt ilyen testes?

Az első pohár bor után Tördeky úr felsőségesen és parancsolón fordult a boltvezetőhöz. - Ántón! Edényt! Micinek!

A boltvezető egy második pléhtányért helyezett a padlóra. Tördeky az első liter maradékát beleöntötte a tányérba. - Trink, Mici! - mondta.

A kutya szomjasan lefetyelte hosszú, piros nyelvével a bort.

- A húst elviheted - szólt Tördeky.

- Hátha eszik még.

- Azt mondtam, elviheted! - ripakodott Tördeky a boltvezetőre.

A svábos akcentus most valahogy erősebben érződött beszédén.

- És gyorsan még egy litert - mondta a barátom.

Tördeky a gitár hangolásába kezdett. Látszólag véletlenül, felborította a pléhtányért.

- Ó, pardon - kiáltotta negédesen, lehajolt, helyretette a tányért. - G'stat'n - mosolygott kutyájára, és újra bort csorgatott a pléhtányérba.

Kezdődött az előadás. Tördeky megpengette a gitárt, és valami wienerwaldi, kiskocsmai dalba kezdett. Vékony kakashangon, falcettben énekelt, mintha üveglapon kést huzigálnának. Lúdbőrös lett a hátam, és kivert az izzadság. A kocsma többi vendége - a három ember a másik sarokban - csodálkozva felfigyelt. Barátom műélvező elmélyülésével hallgatta, miközben néha jelentőségteljesen rám kacsintott, hogy úgymond: „Látod, mit tudok én felfedezni itt, ebben a

világban, ahol az ilyen produkció a népi együttesek, rockandroll és Kodály hármas rétege alatt elásva él."

Ez a szóló azonban csak bevezetés volt, mint a cirkuszokban az első szám, mialatt a későnjövők is elhelyezkednek.

Tördeky - Toricelli - Thürsteher először nekünk, aztán magának töltött, és a tetemes maradékot a pléhtányérba ürítette. Mert a kutya edénye üres volt. A kis állat már megivott vagy féllitert.

A második énekszám, úgy látszott, hasonlítani fog az elsőhöz. Csakhogy az első hangok után - minden észrevehető jel nélkül a kutya is énekelni kezdett. Valami rettenetes, szabályosságában ijesztő, pokoli duett kezdődött. A nagytestű férfi kínos leszorítottságú hangja és az apró állat véknyát rezegtető erőlködés olyasmit eredményezett, amit nem lehet emberinek nevezni, de állatinak se nevezném - véleményem szerint - sértő volna bármely állatra.

És ha zeneértő volnék - pedig nem vagyok - akkor se tudnék még megközelítőleg se, helyes értékelést adni Tördeky és kutyája produkciójáról. Mert lám a barátom azt súgta: „Csodálatos." Zenei értelemben volt csodálatos? Hanem azért megrázó volt, ijesztő, túlvilági - pokoli, amit ezek itt együtt műveltek, ez a kövér ember és a közben tökéletesen és teljesen embermódra megrészegedett kutya.

Mindenki tapsolt. A másik asztaltól felállt egy férfi - azt hiszem, pár perc előtt még egészen józan volt -, tántorogva odajött az asztalunkhoz egy literes üveggel.

- Ne vegyék sértésnek. A kis művészt szeretnénk megvendégelni.

Tördeky nagyon tartózkodón, sértődöttségnek mutatkozó udvariassággal, de mint aki nem akar részeg embert ingerelni, felelt: - Köszönjük. Tessék csak letenni. - Aztán megkérdezte a kutyát: Mici akarsz még?

A kutya könnyező szemmel megrázta nyáladzó kis pofáját. Megszaglászta a pléhtányért, úgy látszik, ez is hozzátartozott a produkcióhoz.

- Vagy később? Igen?

A harmadik dal következett. Ugyanaz, vagy valami más, de nagyon hasonló. Nem tudom bizonyosan, ámbár túlságos nem normális, szörnyű józanság volt a fejemben és részegségnél rosszabb hányinger a gyomromban... A kutya és gazdája falcettben vinnyogott. Mikor befejezték, Tördeky előbb a saját, aztán a mi poharunkat töltötte színültig.

- Talán egy kis szünetet - kértem. - Elfáradt - mutattam a kutyára. Tördeky bólintott. A kutya ezt is megértette. Támolyogva indult a kijárat felé; a mellső lábai és a hátsók külön-külön is elbizonytalanodtak. Az ajtóhoz állt, a boltvezető sietve jött a pult mögül, de mire odaért, a kutya már nem tudta visszatartani a vizeletét.

A boltvezető ránk sandított, és rúgás helyett lábával, de nagyon kíméletesen, kitolta Micit az utcára.

- Uram - fordult ismerősöm, jelentősre mélyített hangon Tördekyhez. - Uram, ez világszám! Ilyen még nem volt. Aranybánya. Valamicskét, azt hiszem értek ehhez, és csak annyit mondhatok: fenomenális!

Tördeky legyintett. - Nem látja kérem, hogy ennek a szegény dögnek legfeljebb egy éve van hátra... Világszám? látta milyen előkészítés kell? Itt, ma, sikerült. De holnap?... Legfeljebb azt tehetném, hogy kiutaznék Bécsbe. Egy Heurigerben amerikaiaknak mutogatni. Abból talán összespórolhatnék pár dollárt, amíg Mirzl él.

- Már most kellene utódról gondoskodni - sürgölődött ismerősöm, aki - ezt abból is látni, hogy engem idehozott - szeretett a más ügyeivel törődni.

- Azt hiszi, én nem gondoltam erre? - förmedt rá Tördeky. De aztán udvariasan folytatta: - Uram, ezt a számot nem én csináltam. Utódról gondoskodni? Azt képzeli nem próbáltam?... Hiába... Abszolút hiába... - Ivott és újra töltött. - Pedig... Eh... talán tudják az urak, hogy én új korszakot jelentek a desszírozásban, Durov és én. Vagy én és Durov, ahogy akarják. Ő hogyan csinálta? Nem érdekel. Nekem saját rendszerem van... Egy pillanatra, uraim!

Nyugodt, hosszú artistaléptekkel a kijárathoz ment, kinyitotta az ajtót.

A kutya lomposan, fáradtan, lába közé szorított farokkal bejött, és rögtön az asztal alá feküdt.

- Talán elmagyarázná módszerét, Tördeky úr - szóltam. Érdekelt is, amit majd mond, de főképp meg akartam akadályozni, vagy legalábbis el szerettem volna halasztani a produkció folytatását.

- Barátom nem artista - nyugtatta meg ismerősöm Tördekyt.

- A titkom ma már nem titok. Jóeszű dresszírozók rájöttek maguktól. A buták pedig könyvből is hiába tanulnák; nincs hozzá elég eszük és türelmük. Az ész, minálunk cirkuszművészeknél, a türelem. - Elhallgatott. Körmével, ápolt, de nem egészen tiszta körmével, poharát kocogtatta.

- Mi nagyon szívesen... - kezdte barátom, és félreérthetetlenül nyúlt a kabátzsebébe.

- Ha Mici hajlandó elfogadni, nem bánom. Mert neki veszünk kisbölcsőt, télre vattás hátmelegítőt. Akarod, Mirzl?

A kutya előbújt az asztal alól, kétlábára állt barátom előtt, kitátotta fogatlan és kitört gyökerektől fekete száját. Ismerősöm egy százast tett a kutya szájába. Mici mellső lábacskáját felemelte, a fejéhez, valami szánalmas szalutálást utánzott, aztán gazdájához tipegett. Egész fejét beledugta Tördeky oldalzsebébe, és belegyömöszölte a bankjegyet.

A másik társaság tapsolt, és poharát emelte. A kutya orrát fintorgatva újra az asztal alá húzódott. A piszkos zsebben nyilván dohánymaradék és por került az orrába.

Tördeky-Toricelli megjátszotta, hogy nem is vette észre, hogy mit nyomtak a zsebébe. - A régi módszer se volt csak ostor - folytatta kvaterkázó kedélyességgel. - „Mit Peitsche und Zuckerbrot" ahogy mondani szokták. Nagyot csördíteni az ostorral, de ez inkább csak jel. Aztán észrevétlenül, az ostornyélbe beillesztett kis szeggel, oldalba döfni az állatot, és ha a mutatvány jól sikerült és főképp, hogy a közönséget meghassa: cukrot adni az elefántnak, tejet a medvének, halacskát a fókának.

- Tegnap láttam utoljára - mondtam.

Tördeky bólintott. - Tehetségtelen társaság. Én avval kezdtem, hogy abbahagytam az ostorpattogtatást. Tapsoltam, ez tökéletesen elég volt. A mutatvány könnyed, graciőz, sympathisch. De a láthatatlan kis szeget kellett valamivel helyettesíteni. Itt vittem én bele a fokozást, itt kezdődik az én találmányom. Az egyiknek adni, a másiknak nem adni? Szó sincs róla! Hanem így: az egyiknek akkor is adni, ha közepesen végzi a mutatványt, de a legjobbnak csak akkor, ha kiválóan csinálta - és akkor se mindig. Meghagyni a reményt, de kielégíteni, ohó, csak ritkán. Ez a vicc! Kivételezni! Igazságtalannak lenni! Aztán hirtelen, váratlanul: igazságos leszek! Pontosan akkor, mikor az állat már majdnem beletörődött sorsába. Ilyenkor egy simogatás többet ér egy marék cukornál... Vagy ilyen kombináció: cukrot adni az egyiknek, de csak a másikat simogatni. Állata válogatja. Das Prinzip: igazságtalannak lenni sokszor, aztán bölcsnek és igazságosnak váratlanul és ritkán. Így maradok az istenük. - Tördeky felhajtott

egy teli pohárral. Mikor meglátta, hogy a mi poharaink érintetlenül maradtak, rosszallólag legyintett.

A szomszéd társaságból újra átjött a dülöngélő ember, és töltött a mester poharába.

Mikor az idegen visszabotorkált társaihoz, Tördeky vállat vont és folytatta:

- A legfontosabb, amit Durov se tudott. Láttam Durovot dolgozni. Elég nagy maestro vagyok, nincs rá szükség, hogy mások érdemét kicsinyítsem, és Durov a maga nemében felülmúlhatatlan. Egyébként hallottam, hogy a gyerekei vagy unokaöccsei, szóval a Durovok még ma is dolgoznak. Mindegy, nekem ez már nem fontos. Lehet, hogy ő is rájött, amit én vittem be a dresszírozásba. De nem alkalmazta. Rájönni nem is nehéz. Akinek például két kutyája van, könnyen megfigyelheti. Én ebből módszert dolgoztam ki. Azt kell bennük kifejleszteni, hogy versengjenek. És féltékenykedjenek egymásra. Ha eddig az én kedvemért végezték a tőlük telhetőt, és szinte annál is többet, most hiúságból egymást igyekezzenek felülmúlni. Akkor is, ez is fontos, ha úgy érzik, hogy én észre se veszem az igyekvést. Tudják, uraim, milyen hiú egy kutya, milyen féltékeny egy majom, de különösen egy ló? Ezért dolgoztam lovakkal. Láttak már szívszélhűdésben összeeső versenylovat? Olyanok, mint a színésznők. Micsoda? Mint a színészek.

- Mint a költők! - mondta ismerősöm.

- Mikor jutott eszébe? - kérdeztem, mert untatott a kísérőm.

- Nem tudnám megmondani. Rendszert akkor építettem, mikor Bécsben lovakat kezdtem dresszírozni. „Von Tördeky mit Álmá und Elvira" állt a plakátunkon. Alatta: „A két hiú lókisasszony." Persze németül. Bécsben talán még emlékeznek rá.

- Nemcsak Bécsben - biztatta derék ismerősöm, és koccintott Tördekyvel.

- Álmá és Elvira után: Harriet és Lisy.

- Emlékszem - hazudtam, barátom példáját akarván követni.

- Harriet és Lisy után: Genovéva és Arlekina. - Már éppen ki akartam nyitni a számat, de Tördeky gyanakvóan rám nézett, és közbevágott. - Erről persze nem tudhatnak, Genovéva agyonrúgta Arlekinát. Bécsben történt, a világháború után, mikor már schilling volt az osztrák pénz.

- Ön, Tördeky úr - magyarázta ismerősöm - a régi uralkodási módszert alkalmazta, melyet Habsburgjaink is úgy szerettek: divide et impera. Talán a kor szelleme változott, és...

- Ez nekem „magas" - jelentette ki Tördeky, s én némi elégtételt éreztem, hogy Tördeky értelmezésében ez a „magas" tulajdonképp „alacsonyt" jelent. - Annyi igaz, hogy túlságba vittem módszeremet, és a versengés gyilkossággal végződött.

- Előfordul - mondtam.

- Sok minden összejött - folytatta Tördeky. - Kicsit elhanyagoltam a délelőtti tréninget, csak az esti előadásokat tartottam be pontosan, de kicsit sietve. A bajok mindig halmozódva jönnek. Genovéva agyonrúgta Arlekinát, és nemsokára Mici anyja agyonmarta két vetélytársát, egy nősténytyúkot és egy kant. A számaim tönkrementek. Más bajaim is voltak. Vidéki cirkuszokban kellett fellépnem, pont akkor, mikor bizonyos körülmények, nem szeretek erről beszélni, Bécshez kötöttek. - Felemelte a poharát, de nem ivott. - Erre nem iszunk. Ezt már elvégeztük... Hol is tartottam? Szóval, ugye új lovakat akartam venni. De elfogott a dresszírozó legnagyobb ellensége: a türelmetlenség. Kártyáztam, hogy gyorsan összejöjjön a pénz. Minek is mondjam?... A dresszírozásban pedig, ez is a sietségből származott, visszaestem a régi

módszerbe: „Mit Peitsche und Zuckerbrot”... Hosszú história. Hol kicsit fel, hol le. Közben még egyszer voltak lovaim. Ella és Gizella. De tehetségtelenek.

Szerettem volna megkérdezni: nem a türelmetlenség volt-e a tehetségtelenség oka?

Tördeky az asztal alatt gubbasztó kutyához fordult: - No, Mirzl. Játsszunk valamit?

Mici apatikus engedelmességgel bújt elő, és leült gazdájával szemközt.

Újabb itatás következett, és a kutya felélénkült. Újra elénekelték duójukat, az ördögi falcettet, ijesztő pontossággal. Aztán Tördeky minden biztatás nélkül folytatta történetét.

- Kiskocsmákban kezdtem fellépni. Jövedelmem: amivel a vendégek megkínáltak. És tányérozás. Nem valami kellemes, de hát ami kell, megkeresi az ember. A mindennapit, de mindennap. Kényeskedni nem lehet. Azt, hogy egy dresszőr sohase lehet beteg és soha sincs ünnepnapja, a mi pályánkon megszokja az ember.

- És az állat is? - kérdeztem.

Tördekyt észrevehetően bosszantotta a közbeszólás. - Nem tudom - mondta -, a hozzá nem értők szívesen mondják: „Ez a kutya mindent megért, csak beszélni nem tud.” Nem így van! Beszélni is tud, legfeljebb ön nem érti.

Töltött, ivott. Aztán egy fél pohárral feltöltötte Mici tányérját.

- Abban az időben úgy neveltem a kutyáimat, hogy ételt-italt csak tőlem fogadtak el. Így is elég rossz életük volt: kocsmai asztalok között folyt a produkció. Szódavízzel lespriccelni, borsot szagoltatni, mi az egy részegnek? Ezért vettem fel a műsoromba a gitározást és a falcett éneklést. Ez kímélte az állatokat, kitöltötte a hézagot... De a vendégek azt akarták, hogy „az aranyos kutyusok”, akik „éppen hogy csak beszélni nem tudnak”, elfogadják és megegyék az ajándékaikat. Csak ez kellett a kocsmárosnak! Ekkor találtam ki a számot: megtanítottam őket bort inni. Persze, csak ha én adom. A kocsmárosnak ez is megfelelt. Úgy rendeztem, hogy kevés bor jusson az állatok torkába, és sok a padlóra. Segített a kocsmáros, segítettek a dülöngélő vendégek is. Tízliteres borszámlát két literből megcsinálni nem nagy kunszt.

Töltött, ivott. Aztán egy fél pohárral feltöltötte Mici tányérját.

- Mára elég, Mirzl - súgta a csuromvizes, reszkető testű állatnak. Sóhajtott és folytatta.

- De amit ma láttak uraim, ez nem az én kigondolásom, ezt Mirzl találta ki. Nem dresszúra, és megismételni nem sikerül. - Megnézte a tányért. A tányér üres volt. - Elvinni - parancsolta a boltvezetőnek.

A tányért elvitték, és Tördeky folytatta: - Mici, mikor még kölyökkutya volt, az anyja és a két másik kutya produkciói alatt csak állt mellettem kétlábon, és engem nézett. Mást nem tudott, de nézni, azt nagyon. A számok befejeztével tányért tettem a szájába. Körüljárta az asztalokat, és nézett. Nem tolakodott, nem ugatott - hogyan ugatott volna, hiszen akkor elejti a tányért - csak nézett... Olyan bevételeim lettek, hogy akadt kocsmáros, aki megirigyelte, és osztozni akart. Semmi! Csak annyit mondtam: átmegyek a konkurrenshez. Ó, kérem a konkurrencia az egy gyönyörű dolog! - Alig észrevehető fejmozdulattal a boltvezető felé mutatott. - Ezért gondolom, hogy visszamegyek Bécsbe. A politika nekem smafu, a kedélyesség, uraim, az minden.

- Nem érdemes erről beszélni - vágtam közbe, hogy ne kalandozzunk el a tárgytól. - Szóval a borivás volt a főattrakció...

- Mondhatnánk. Hozzá a falcett. És nekem is kellett konzumálni sokat. A tányérozás az enyém, az elfogyasztott italokból percentet kaptam. Abból is, amit nem fogyasztottunk, ha sikerült pár üres üveget az asztalra vagy az asztal alá sanzsírozni. Régi trükk.

- De milyen régi, istenem - legyintett barátom.

- Hát, egyszer csak, kérem, meglehetős elázott állapotban voltam. Pedig ehhez nekem még ma is sok kell. Valamiféle mesteravatást ünnepeltek, és rettenetes ivászat volt. Ha agyonütnek se tudom megmondani milyen szakma legényei és gazdái jöttek össze, de ez mindegy, nemde?... És, úgy látszik, elfelejtettem felbillenteni a kutyák tányérját. Mici egyszerre csak odaült elém, és mikor énekeltem, ő is rákezdte... Úgy, ahogy ma látták...

- Magától? - kérdezte ismerősöm.

- Nemcsak! Hanem parancs ellenére. A szerepe: tányérozni! Azaz, soha ki ne nyissa a száját!... Mikor először csinálta, megvertem. A legeslegritkább eset! Egy dresszőr, aki valamicskét is tart magára, ilyet nem tesz. De már mondtam: részeg voltam, és a kutya éneklésében fegyelembontást láttam, amit el kell fojtani. Pro primo! Pro secundo: a kutya mintha csúfolt volna. Ez feldühített. És pro terció: sajnált. Sírt... Ezt nem tűröm!

Barátom teletöltötte Tördeky poharát. Koccintottak, ittak.

- Másnap reggel, úgy tizenegy felé, éppen mielőtt az ebédvendégeknek teríteni kezdenek, próbát tartottam. Speciál Mici miatt... Alig kezdtem el énekelni, eldobta a tányért, odaült elém, és énekelni kezdett... Józan voltam, nem vertem meg... Ellenkezőleg, megsimogattam. Láttam, hogy nem gúnyol, hanem igenis sajnál. Úgy fejezte ki részvétét, hogy részt vett az énekemben... Megpróbáltam leszoktatni, hisz elég volt, hogy olyan ügyesen tányérozott. De beleavatkozott a góré. Bocsánat - fordult barátom felé -, de ugyanazt mondta, amit uraságodnak tetszett mondani: „Ez egy világszám. Ezt hagyni kell!” Felajánlotta, hogy saját számlájára plakátot nyomat az éneklő kutyának, felajánlotta, hogy felemeli a percenteket.

- Én semmit nem ajánlok - szólt sértődötten az én ismerősöm.

- Nem erről van szó, ne vágj közbe - nyugtattam meg a kissé ittas embert, és megveregettem a hátát.

Tördeky legyintett. - A góré szerződést ajánlott. „Ezt előbb is megtehetted volna.” Gondolkozási időt kértem. Elég az hozzá: aznap este még nála, másnap este már egy ötször akkora lokálban léptem fel. Annyi tisztesség volt bennem, hogy nem mentem a konkurrenséhez; az ő üzlete Hernalsban volt, átmentem Grinzingbe... Eleinte azt hittem, hogy tényleg világszámot hozok össze. Egy-két impresszáriót is meghívtam. De aztán mégse! A kutya csak akkor énekelt, ha én eláztam, vagy legalábbis ott, előtte, ittam. Csakhogy így se mindig. Miért nem mindig, kérdezi az ember? Próbáljon rájönni. Verésről, érthető, szó se lehet. Ha jól éreztem magam: nem sikerült. Ha ezért vagy másért nagyon rossz kedvem lett: azonnal ment. De azt hittem, majd csak belejövök, és végül a kezemben lesz a produkció biztossága. Hát nem! Később már csak akkor fogott a duóba, ha már részeg volt.

- Most is így van? - kérdezte ismerősöm, véleményem szerint, igen feleslegesen.

Tördeky-Toricelli megrándította a vállát. Magához szorította a zálogból visszavett gitárt. - Látták! Sikerült...

Meglöktem barátomat, és az asztal alatt felmutattam három ujjamat. Barátom három százast tett Tördeky szivarzsebébe.

- Kíméljék egymást, Tördeky úr - mondta, és ez volt az első szava, ami nekem is tetszett. - De gondoljon ki valami új számot... Nekem nincsenek nagy összeköttetéseim, sőt kicsik is alig, de amint valami lesz, azért hívjon fel. - Egy papírszalvétára felírta a telefonszámát. - Gondolkozzék! Lehetetlen, hogy semmi se jusson eszébe. Nem a konkurrencia az egyetlen serkentő... - Erősen megrázta Tördeky kezét, áthajolt hozzá, és megölelte.

És eközben felhajtottam az abrosz végét, és az asztal alá néztem. Mici fejét a kinyújtott lábaira fektetve nehezen lélegzett. A szeme nyitva volt. Mikor észrevette, hogy nézik, lehunyta a szemét.

Eddig csak megfigyelésemet írtam le. Amit most mondok, lehet belemagyarázás... Mintha félt volna ez a kutya, hogy kiolvasom szeméből a titkát. Valami vonzót és félelemkeltően tisztátlant, bosszúállást, sajnálkozást, gúnyt és gyűlöletet igyekezett eltitkolni. Sokkal megnyugtatóbb volna, ha ez csak belemagyarázás.

Hazafelé menet a taxiban, különböző mentési kísérleteken tanakodtunk, noha tudhattuk, hogy se Tördeky-Toricelli, se a kutya számára nincs menekvés, semmiféle menekvés. De hát mire nem fanyalodik az ember, hogy egy ilyen este után ne kelljen saját belső hangját hallani.

Ami az est költségeit illeti, azokat én akartam fedezni. Sok szószaporításba került, míg barátom beleegyezett, hogy a költségeket megfelezzük.

A LIEBKNECHT-LÁNY

Tapolcán szálltam fel az esti vonatra. Úgy számítottam, üres lesz, hiszen téli hidegben, sötét, kora hajnalkor érkezik majd Budapestre, mikor még hivatal nincs nyitva, és jóravaló vidéki ember Pesten még rokoni házba se zörget be. Éppen ilyen vonat kellett nekem, éppen ez volt a jó. Elmegyek, ahonnan nem kísér ki senki, és megérkezem, ahol senki se vár. Legalább utazni is magam utazom.

A fűtőtest ontotta már száraz melegét. Kiválasztottam a menetirányba eső oldalt, leültem. És minden valószínűség szerint gondolkoztam, mert az ember nem tudja kikapcsolni agyműködését. Üresjárat esetén is, mint valami páternoszter liftje, csak jár benne megszokott döcögéssel. Valószínűleg arra gondoltam, hogy hajnalban, ha megérkezem, be kell fűteni a kihűlt, embertelenné vált lakásban... a kályha füstölni fog... matatok a kályha körül... Pontosan láttam magamat, és tudtam, hogy bosszankodni fogok, s ezért előlegbe máris bosszankodtam; hiába bizonygattam magamnak, hogy felesleges most hidegre, bosszankodásra gondolni, mikor ez mit sem változtat a dolgon, s mikor itt még egyelőre ömlik a meleg. Határozottan felesleges... A vonat téli éji homályba vág, dübörgő hullámok értelmetlen zajában, ér-tel-met-len za-jában, ér-tel-met-len za-já-ban... Ami volt, azt tudjuk, ami lesz, meglátjuk - vagy nem tudjuk, mi volt, nem látjuk, mi lesz: mindegy - mind-egy - mind-egy... Egyedül akartam egy fülkét, ez megvan - megvan - megvan.

Mennyi idő telt el így? Pontosan megállapíthatom: íme, fellapozom a menetrendet... Félóra? Hát bizony hosszú félóra volt. És most (itthon) már beismerem: örültem, mikor egy néma állomáson meghallottam, hogy valaki felszállt ebbe a vagonba, és közeledik. Persze örömöm másféle elemekkel is keveredett, mert azonnal elnyúltam a fülke hosszában, mint a mélyvízi hal a tengerfenéken, így a fülke területéből, amennyit csak lehetett, birtokba vettem, és még éppen jókor, mert már be is lépett valaki.

Meg sem mozdultam, de a szememet nem hunytam le, ami annyit akart jelenteni: „Nem alszom, kérem, csak nem veszek önről tudomást.” Mozdulatlanság és nyitott szem - ez kifejezőbb, mintha alvást színlelnék.

- Jó estét - mondta a belépő fiatalember nagyon halkan, nem is nekem, inkább a fülkének, és feltette kis kofferjét a polcra. Magas volt, ágaskodás nélkül felérte. Aztán levetette sötétszürke felsőkabátját, és kíméletesen felakasztotta az ablak melletti kampóra. Óvatosan, hogy a kabát akasztója le ne szakadjon. Felnézett a lámpára - nyilván azt mérlegelte, milyen a világítás -, és a következő mozdulatával egy meglehetősen vastag iratcsomót vett ki a kampón lógó kabátja belső zsebéből. Elhelyezkedett, megtörölte a fülke melegétől bepárásodott szemüvegét, még egyszer felnézett a lámpára, és olvasni kezdett.

Beléptekor félbeszakadt a kályhafűtésről folytatott bosszantó elmélkedés. Így hát őt néztem, anélkül hogy a pillám megrebbent volna. A szemem, mit tudom én, talán olyan volt, mint egy mélyvízi tengeri ragadozóé. Vagy káderező szomszédasszonyé. Ez a hasonlat találóbb. De végre is nem láthatom a magam szemét. Szóval ilyenfajta mohósággal és rendszerességgel igyekeztem összeállítani a fiatalember személyi adatait...

Oxfordi diákság nyomai - mondja az első pillanat. Igen ám, ha nem a balatoni vasúton utaznánk. De különben se az. Az arc keményebb is, lágyabb is, komplikáltabb. Oxforddal túl messzire, a Dunántúllal túl közelre határoztam meg helyét. A dunántúli arcok vagy sokkal puhábbak vagy sokkal vadabbak. A keret nélküli, erős dioptriájú szemüveg mögött sok minden

van együtt és egyszerre... Aha! Tisza menti parasztarc - egyetemi végzettséggel. Életkora megfelel ennek a feltételezésnek: több mint huszonöt, legfeljebb harminckettő.

Írógépelt lapokat olvas. Valami disszertáció? Mondjuk: „A Balaton környék növényvilága." Tehát fiatal középiskolai tanár. Ruhájának minősége erre mutat: olcsó, rendes. A kíméletesség, ahogy a kabátját felakasztotta, nem ruha iránti tisztelet, hanem irtózás a ruhára való költekezéstől. Készen vett holmi, konfekció, mondhatni, választékosan jellegtelen. Nem akar ennek vagy annak „mutatkozni"... Nem veri az asztalt pórfi voltára hivatkozva, de hűtlen se lesz... Nagyon jó!

De hát ne vessük el a sulykot. Kicsit lassabban, még csak az elemzés kezdetén vagyunk. Például a karikagyűrű az ujján. Ezt hova nyelje a szemem? Fontosnak tartja a gyűrűt, vagy a felesége kívánságának engedett? Hm. Apja negyven évet élt le törvényes házasságban a szülőanyjával, és egész biztos nem hord jegygyűrűt... Kompromisszum? Külsőséges jel? Van-e külsőség, mely külsőség csupán?... Lehet, hogy nem is nős, csak ezt a jelet használja utazáskor, a könnyen tapadó leányzók ellen védőfalnak? Ha valaki ilyen magas, férfiasan pocaktalan, elég széles vállú és keskeny csípőjű... Lehet, hogy szükség van ilyesmire. Vagy csak nekem tetszik jóképűnek, nők szemében túl sovány, szemüveges, nem „elegáns"?

Á, várjunk csak. Hátha nem fordított választékossággal hord konfekciót, és nem azért, mert inkább könyvekre költ, különmunkát meg nem vállal. Hanem mert nemcsak jegygyűrűje van, hanem már gyereke is, és az asszony otthagyta a munkáját. Korán nősülnek az ilyenfajta fiúk. Egyetemi kollegina lesz a feleségük vagy a falujukbeli régi kislány - a gyermek hamar megérkezik... Hát hogyan is?

Megakadtam, s menten meg is haragudtam néma vizsgálódásom tárgyára. Miért nem ad „egységes képet"? És mit olvas tulajdonképpen? Dolgozatot? A sajátját vagy másét? És miért veszi elő a ceruzáját? És ha elővette, miért tesz olyan óvatos kis vonást a lap szélére: hogy ki is lehessen radírozni? Piros téntával kellene, mint régen, amikor az én dolgozataimba kerültek mérgesen huzigált vastag aláhúzások - hogy szétfrecskelt a füzetemben a piros lé. Háromszoros felkiáltójelek, kérdőjelek, és a kérdőjel alatt a pont átszakította a papírt?... Elég! Lehunytam, most lehunytam a szememet.

...és vettem egy kis présházat szőlővel, ahol hat évi munkával kicseréltem minden szőlőtőkét. Kiirtottam az Otellót és Izabellát - micsoda ember volt, aki ilyen fajtákat ültetett? Csak nagylevelű lugast akart - a szőlőnek meg legyen akármilyen íze? Az én új vesszőm mind muskotály! Árnyék is lesz; az első évi ültetés már szép kis lugassá fejlődött. - Én is lugas alól akarom nézni a világot, de az muskotály-lugas legyen!... A házat meghagytam, ahogy volt, nádfedelesnek, fehérre meszeltnek, de frizsider, porszívógép, televízió van benne; a televízió persze már színes... Csak azt nem tudom, vettem-e magnetofont? Talán nem. Hátha semmi olyat nem mondok, amit érdemes megőrizni, és akkor úgy leszek vele, mint kisfiú koromban a naplómmal. Arany betűkkel volt rányomtatva a nevem, és alatta: *„Naplója."* Ott volt a csomagban, mikor Keszthelyre vittek kosztosdiáknak, első gimnáziumba... Csatos és aranyszegélyű. Olyan ünnepélyes, hogy sose mertem egy sort se beleírni... Egy hal ugrott fel a vízből, megcsillant a napfényben, és máris eltűnt...

Valaki belépett a fülkébe, egy idegen, egy harmadik. Most se kellett felébrednem, ébren voltam, és láttam, hogy ez az idegen, idegen. Azaz: pont az ellenkezője annak, ami én vagyok, tehát ismerős, az áram másik pólusa. És most már ő érdekelt, szinte kizárólag ő.

Nem szólt, csak megbiccentette a fejét, és leült az olvasó fiatalember mellé. Igaz, máshova nem is telepedhetett volna - az egész másik oldalt én foglaltam el - igazságos osztozkodás szerint... amíg ketten voltunk. De tovább is fekve maradtam, az elsőszülöttség jogán, és mert háromfelé úgyse lehet elosztani két fekvőhelyet. És mert a fiatal úgyis ült és olvasott, és mert az idegen se volt sokkal idősebb, mint én, és mert mi közöm hozzájuk, ha mindez nem is így volna. A magnetofon kérdést kell döntőre vinnem... Az idegen alighogy leült, még el se fészkelődött, máris belekötött az olvasó fiatalemberbe:

- Ön író?

Micsoda tolakodás ez? - bosszankodtam. De a fiatalember nagyon kedvemre valón válaszolt:

- Annál is rosszabb.

Ezzel jól visszalökted - gondoltam örömmel.

Az idegen úgy nézett ki, eleganciájában és kopottságában, mint egy angol lord másodszülött fia. Akinek se címe, se vagyona, legfeljebb egy előkelő kolledzs van mögötte. Már idős ember, haja deresszürke, kezei idegesek, a nézése átható.

Az, hogy én a vonaton mindenkit angolnak képzelek, akiről első pillanatban nem látom meg, hogy ki, persze attól van, hogy ifjúkorom olvasmányaiba főképp angolok utaztak. Hajón, vonaton, öszvéren, teveháton, és bár a „hallgatag angol" kliséjének megfelelően egy kutya szót se beszéltek, a másik nem beszélő jól megfigyelhette őket.

De ez? Mintha észre se vette volna, hogy elutasítják, letorkolják, félretolják - kicsit gúnyosan, kicsit erőltetett biztonsággal, minden sietség nélkül újra beszélni kezdett.

- Van annál rosszabb is? - kérdezte.

- Hogyne. Lektor vagyok.

Kíváncsiságom mohóságának ily módon való kielégülése nem volt arányban a felháborodással, amit ennek a kérdezőnek beszélgető kedve kiváltott. Mit akar ez az idegen? Folyvást utazik, és bármi áron is ismeretséget akar kötni? Vagy tíz évben egyszer ül vonatra, és akkor nem nyugszik, míg el nem mond valami történetet? Mert hogy történet jön, azt én rögtön megéreztem.

- Sok és unalmas munka?

Egyelőre tehát csak kérdezett. De tudtam: a történet kikerülhetetlenül közeledik.

- Hát nem dicsekedhetem - mondta a fiatalember, és a télikabát zsebébe csúsztatta a kéziratot. Ez nekem nem tetszett. Harc nélkül megadja magát? Dühös voltam. Olyan az én természetem, hogy néha szeretném, ha a ló agyonrúgná a kocsist, aki üti, és elfelejti, hogy a kocsisnak is lehet valami baja...

- Mi a véleménye a mai témákról?

Na, erre rögtön behunyom a szememet. Még csak ez hiányzott: álelméleti, unalmas vita... Jobb lett volna Tapolcán éjjelezni, megvárni a reggeli vonatot, s demizsonok között, vastag füstben, nyolcadmagammal jönni; a hét közül biztos akad, aki értelmes dolgokról beszél... Nem is elégedtem meg azzal, hogy behunytam a szememet. Felnyúltam a kalapomért, és rátettem az arcomra.

Lektornak lektor volt ez a fiatalember, de azért én se tévedtem: afféle pedagógusfajzat. A kalap alatt is hallottam a hangját.

- ... A mai ember csak kialakulóban van... Ha kialakultnak ábrázolják, sok buktatóval jár. Szidjuk íróinkat, de sokszor igazságtalanul...

- Helyes, csak szidják. Megtalálhatnák, mert itt él közöttünk, sőt itt élt közöttünk az új téma. De nem látják.

Éreztem, hogy a lektor elmosolyodik, ő is tudta, hogy mi következik most. És valóban, az idegen már kezdte is:

- Tudok egy történetet, talán nem volna felesleges elmondani egy írónak.

- Szívesen hallgatom - felelt a csodálatos türelmű lektor -, de kérem higgye el: az író nem akar témát hallani. Csak azt tudja megírni, amit maga átélt. Azt hiszem, igaza is van...

Levettem arcomról a kalapot, és demonstratíve felültem. Úgy éreztem, kötelességem segíteni ennék a gyámoltalan fiúnak, akinek dolga van, még az éjjel el kell olvasnia azt a vastag kéziratot. Különben is csak átkozott, pedagógusi erélytelensége teszi ennyire tutyimutyivá!

- Megengedik - reccsent meg a hangom -, hogy bár nem vagyok író, de közbeszóljak. A témaadás az kérem olyan dolog, amit már Karinthy Frigyes kitűnően megírt...

A pedagógusszívű lektor elibém vágott, és a hangsúly által megszelídítve már idézte is:

- „... Vagy azt írja meg, hogy mihez fogtam én Amerikában, amikor kikerültem. Hogy havat lapátoltam... ezzel a tulajdon két kezemmel itt ni... elhiszi? Ezzel a két kezemmel... havat lapátoltam... ezt írja meg... Mi? Író úr! He?... Író úr...” Erre tetszik gondolni?

- Erre.

- Az önök idézete helyes - fordult most egyenesen felém az idegen. - Talán helyesebb, mint gondolná.

- Annál már nem lehet helyesebb - mondtam a legsértőbb szándékkal.

- Lehet - válaszolt olyan hidegvérrel, hogy ezt egy igazi lord második fia se mondhatta volna hidegebben. - Én is egy ilyen amerikai hólapátolást szeretnék elmondani. Különös tekintettel arra, hogy azt hittem: ön alszik.

Vállat vontam, de most már nem fekhettem le.

- Mégis, ha megengedi, azért elmondom. Lehet témát adni. És mert félő, hogy ügyetlenségem folytán ez nem tűnik ki abból, amit elmondok, felhozom, hogy Shakespeare-nak például lehetett témát adni. Plutarchoson kezdve, egész a korabéli írókig, sok mindenkitől elfogadott témát és remekműveket alkotott belőlük. Nem maradt meg közvetlen élményeinek aránylag szűk körében. Azaz, átlényegítette saját élményévé az idegent. Rossz ez?

- Hát, ha Shakespeare-t vesszük, persze hogy nem rossz - felelt helyettem a lektor.

- Nem vagyok alkotó szellem - folytatta az idegen -, de figyelmes olvasónak talán nevezhetem magamat. Azt tapasztaltam, hogy íróink nagy része - nem mondhatom, megszorítás nélkül, hogy jó része - gyermekségének első élményeit dolgozza fel, élete végéig. Néha kitűnően. Néha úgy, hogy belekölt, néha úgy, hogy örökké infantilis marad. A második fajta csak annyiban tér el az elsőtől, hogy gyerekkorán túl, ifjúságában is van még egy nagy élménye. Mert belekerült valami nagy forgatagba. Háború. Forradalom. Szerelem örvénylése. Ez felsőfokon

az ifjú Goethe, amikor a Werthert írja. Ön - fordult most a lektor felé - ezt bizonyára rengeteg példával tudná alátámasztani. Nekem más a szakmám.

- Mi, ha szabad kérdezni?

Az idegen nem felelt a fiatalember kérdésére, hanem folytatta: - Remekművek is születnek így, igaz. De tovább is kellene jutni az írónak, hiszen az élete is folytatódik. Tovább az időben és túl önmagán, hogy a szemlélődés és visszatekintés ne korlátozódjék az élet első - mondjuk - huszonöt évére - és ne legyen korlátolt. Fel kellene mérni akár a saját élettapasztalatát, akár mint Shakespeare, saját élettapasztalatává kellene tenni mindent, amit ember megélhet. Igaz, Rimbaud tizennyolc éves korában már mindent tudott, és elkészült. Én most olyan Rimbaud-ra gondolok, aki, mondjuk harminchat éves korában írja meg első regényét, és utána még egy tucatot, mert hetven évig él. Az epika - az orvostudományhoz hasonlóan - empirikus tudást is követel. Regényírók és orvosok közt nem találunk „csodagyereket". Mert a regényíró más alkatú, mint a matematikus, zenész vagy lírai költő, kiknél a tapasztalatok számbeli sokasága nem elengedhetetlen. Sajátos agyműködés ez? Nehéz volna bizonyítani. Goethében megvolt az, ami Rimbaud, és az, ami mondjuk Pascal zsenialitása. Öregkorában fejezte be a Faustot. A Faustot nem lehetett volna megírni az ifjúság lobogó élményintenzitása nélkül, befejezni azonban csak öregkorban lehetett.

- Elég sajnálatos, de az önéletrajzokban is - mondta a lektor - majd mindig csak az első kötet érdekes. Ez az ön igazát bizonyítja, és egyáltalán nem dicsősége az öregségnek.

- Mert a legtöbb ember szellemi képessége sokkal előbb megbénul, mint a szívverése. És nemcsak az önéletrajzoknál van ez így. Ki tudhatná jobban, mint ön, a lektor, hogy a trilógiák és tetralógiák legtöbbjénél is hasonló a helyzet?

- Még rosszabb - sóhajtott komikus szerencsétlenségén mosolyogva a fiatalember. - Néha már arra gondolok, hogy manapság csak olyat szabadna írni, amit ha most elkezdünk olvasni, Pestig befejezhetünk.

- Elfelejti, hogy elavult vasúton döcögünk? Egy lökhajtásos repülőgépen akkor csak egy krokit tudnánk végigolvasni. De értem. Valószínűleg a verseket szereti?

- Igen. József Attilát. Mégis egyre regényeket kapok recenzióra. Azzal amit Shakespeare-ről mondott, felcsigázta érdeklődésemet, és most már - mosolygott pedagógusmódra a lektor -, kérem a történetet.

- Székesfehérvárig kész is leszek. Ebben megfelelek kívánságának. De műfajilag... nem hiszem, hogy kielégítem. Mert csak afféle vázlat lesz.

A szürkéskék, kissé gúnyos szemek végigmustrálták a kedvesen mosolygó lektort és engem is, aki pedig most igen szerényen és érdeklődést kifejezőn helyezkedtem el ülőhelyemen.

- Olvastam, de nem tudnám idézni Karinthy írását.

Tenyerével végigsimította homlokát, szemétől a halántékáig. Ezt az ideges és mégis csillapító kezet mintha ismertem volna.

Honnan? Életem melyik szakából?

- Úgy is kezdem, mint ama bizonyos ostoba tanácsadó, írják meg - a lektor felé fordult -, írassa meg annak a nőnek a történetét, aki nem akart királynő lenni.

- Túllépném úgynevezett „hatáskörömet". Én nem rendelek műveket. De ez nem fontos. Hanem, ha mai emberről tetszett beszélni... Királynők nincsenek. Hacsak nem gondol, a...

- A, „kiskirályok”-ra? Úgy hiszem, így nevezték őket egy időben, nemrég. Nem találnám elég fontosnak, mert kisszerűségből nagy dolgot kihámozni - ritkán sikerül. Stendhalnak persze sikerült, a *Pármai kolostor*-ban. De én nem ezt akarnám. Inkább ne is regény legyen a regény, hanem mese... talán mese. Nem tudnám eldönteni, mivel nem vagyok író. Tegyük hozzá, hogy sajnos?... Irodalmi sallangokat, úgy hiszem, nem várnak tőlem. Ha mégis, írják ezt a Karinthy-féle témaadó ügyefogyottságának rovására. De ne tévesszék szem elől a lényeget... Tehát: volt egyszer, hol nem volt, egy nagy falu. A falunak a legszélén élt egy ács, úgy hívták, hogy Halleluja, és...

- Mért Halleluja? - vágtam közbe, elfeledve, hogy nem akartam közbeszólni.

- Megmagyarázom - felelt az idegen. Láttam, hogy a szeme alatt megrándul egy ideg. De leküzdötte ingerültségét. - Csak előbb engedelmével, befejezem a mondatot. Szóval egy ács, akinek hat nagy fia volt és egy még egészen kicsi lánya. Háza gerendákból készült. Kicsi a ház, és legényfiai - ezek is valamennyien ácsok - olyan nagyok, hogy midőn mind a hat legény lefeküdt aludni, ropogtak a házikó falai...

Ha azonban már kérdezték, miért nevezem Hallelujának - legyen, ezt is megmondom. Nem akarom, hogy valami megmagyarázatlan zavarjon. Mért adtam ilyen nevet a családnak, amelynek hősnője lesz a kislány? Azért, mert valami összefüggésfélét találok abban az ellentmondásban, ami - másik példa - a Liebknechtek neve és a Liebknechtek valósága között van. A Liebknecht ősök nyilván „kedves szolgák” vagy - nem sokat értek a filológiához se - „szívesen-szolgálók” voltak, Liebknechtek. Ebből a tulajdonságból származhatik a nevük. Az utódok meg éppen hogy nem akartak szolgák lenni. És több ennél: nem akarták, hogy bárki is szolga lehessen. Engels se angyal volt... A Halleluja nevet azért találtam ki, mert ez a név is ekképp keletkezhetett. Nem is név, csúfnév, mely ráragadt a jobbágy öregapára, aki igen szentes ember volt. Búcsújáráskor, a körmenetben, ő vitte a templomi selyemzászlót, ő kiáltotta leghangosabban: Halleluja. A hat fiatal ács és a kislány már nem tudták, hogyan ragadt rájuk a nevük, nem is törődtek vele. Állapodjunk meg abban, hogy mi se törődünk a névvel. Vagy kérem, nevezzük a hősnőt Liebknecht-lánynak. Jó? És így folytatom, persze egész vázlatosan és mint mondtam, sallangok nélkül.

Így talán író számára használhatóbb is, mint ha túlhalmoznám részletekkel. Ugye?

Szóval van egy ilyen, mit bánom én, Liebknecht-család a falu szélén, midőn - jó öreg írói tradíciókat követve - harcok folynak a zsarnok uralkodó ellen, és a felkelés vezére náluk talál menedéket. Mondani se kell, hogy a felkelés legeslegfőbb vezére, kinek helyet szorítanak a hét kemény ács között a szűk kis házban, és természetes, hogy mikor a felkelők már diadalmaskodtak, nagy becsülete lesz a - hogy is nevezzem - szóval ezeknek a fiúknak, akik azonban már csak hárman maradtak: az apa és három fia elvéreztek a harcban.

Tulajdonképpen csak itt kezdődnék a mese. Ha író írná, és nem az én primitív előadásomban hallanák, melyet - elmosolyodott - közkívánatra, Székesfehérvárra érve már be is kell fejezni; az író már az elején beleszőtte volna, hogy a kislány első látásra beleszeretett a legfőbb vezér egyik alvezérébe, tisztjébe, titkárába, parancsőrtisztjébe - vagy mit tudom én, mivé rajzolná meg valóságos író a további történet érdekében az egyik főszereplőt.

Valószínűleg már az elején megmutatná, de lehet, hogy csak később: hogyan szeret bele ez az alvezér is a kibimbózó gyönyörű hajadonba, hogyan határozzák el, hogy lány feleségül megy hozzá, ha felnő, és a harcok, lecsillapodnak. Pontos séma. Sőt, egészen végig az, mert az alvezér közben már a nagy vezér utódja lett, nagy és hatalmas - „addig éltek, míg meg nem haltak”.

- Kérem - nézett elkámpicsorodott képünkre az idegen -, értem én, hogy nem sokat vártak egy dilettáns elbeszélőtől, de ennél mégis többet. Látom: rosszul kezdtem. Mert a mesének a lányról kell szólni, aki nem akart királynő lenni. Tehát gondolatban húzzák ki mindazt, amit eddig elmondtam. Még egy kísérlet, egyben utolsó is: megpróbálom elmondani, hogyan is éltek „míg meg nem haltak”? Újra kezdem tehát! Az ács leánya, ugyebár, a felkelés alvezérébe szeretett bele, az erős, elszánt, komor, nagyszerű emberbe. Igaz, hogy mire feleségül megy hozzá, már ő a vezér, és egyre inkább az, sőt szinte király, ha úgy tetszik, mesebeli, de mégse olyan, mint az álmodott, az elképzelt. Ez a lényeg.

- Kékszakáll? - kérdeztem csípősen.

- Az más mese - legyintett az idegen. - Az ács leánya apáitól öröklötten gyűlölte a királyokat és - amikor az alvezér-pásztorfiúból király lesz, megfordítva csalódik. Az anderseni mese ellentéte: a szép kis hattyúból kacsa növekedett...

Hiszen ugyebár Liebknecht-lány... Csakhogy a kacsahattyú-férj királynét akar belőle formálni. Maga számára talán nem is akar királyi címeket, de a felesége, az legyen igazi királyné. Döntse el az író, ha lesz, aki megírja - hogy eljutnak-e a koronáztatásig? Ha mesét ír, akkor ez egyszerű: legyen koronázás. Ha regény, akkor a Napóleon-analógiát használhatja fel. Például költ egy meg nem valósult házasságot... Vagy ez nem jó?

- Attól függ, hogyan írják meg - felelt a lektor mosolyogva.

- Persze! Az a fontos, szerintem, hogy a férfi főszereplőt is jelentős személynek tudja ábrázolni az író, mert csak így magasodik ki igazán az ács leánya, aki több, mint Madame Josephine Beauharnais, és nem is hasonlítható az osztrák főhercegi leányhoz se, aki annyi bajt csinált Franciaország trónján, amennyit csak gőg és ostobaság képes. A mi hősnőnk akaratosan és hajthatatlanul megmarad annak, ami. Művelt lesz, finom, de ács leánya marad. Már közel vagyunk kérem a befejezéshez... Diáklány lesz az ács lányából, szigorú és szelíd. Se tisztaságát, se emlékeit nem hagyja az útfélen, nem felejti árokparton. Hogy mondjam ezt: az egész ember megy az egész úton. Persze író szebben mondaná.

Szükségszerűen fellázad a férje ellen. Ez a lány látja a kacsa-nagyratörés kicsiségét. És ekkor a szerelmes férj megfojtja! Hosszú történet, de én csak a végeredményt mondom ki. Mert ilyen feleség a legveszedelmesebb, legközelibb és legmegalázóbb ellenség.

Így elmondva mese... Ha az ács leánya bosszúból és lenézésből megmérgezi magát: regény... Férje gonosz követeléseitől menekülve ki is ugorhat a magas palota ablakából, és halálra töri magát, így: romantikus történet... Ahogy az író jobbnak látja, ahogy a történet jobb lesz, azaz valószerűbb, illetve meggyőzőbb. Ezután már csak a nagy és díszes temetés következik, majd fehérmárvány síremlék, ahova aztán a férj nagy fekete kocsi mélyébe rejtőzve gyakran kijár. És zokog, és ostoba fejét a kérlelhetetlen márvány talapzatba veri.

Vagyis eljutottunk a „költői igazságszolgáltatás” halhatatlan és nagyszerű, sémájához... Kész! Nem szabad tovább „fejleszteni”. Nem szabad, hogy a férj megbánja bűnét. A megbánás privát dolog, de a mese, ugyebár nem pszichologizál. Sőt, ha továbbmeséljük, akkor még inkább belegabalyítanánk bűnei bozótjába. Ámbár - és a lektorra mosolygott - lehet, hogy az író éppen ennek örülne majd. Pszichologizálni is volna alkalma. Honoráriumot is hosszúság szerint mérnek?

A lektor mosolyogva bólintott.

- No lám. Nekem meg Fehérvárig már készen kell lennem. Nos, volna itt elbeszélni való és mozgalmas cselekmény is bőven. Mert a mesekirály a három ácsot is megöleti. Hogy élő

tanúk ne maradjanak. És még ekkor sem állhat meg. Kardjával mind szélesebb kört vagdal maga körül; megöli legjobb tanácsadóit, mindenkit, aki becsülte a feleségét, a felesége gondolatait, tehát azt, amit ő nem tűr. Kardja mindenkit elér, aki egyenesen, felemelt fővel áll. Akik hason csúsznak, azok megmaradnak, őket nem éri a vakon hadonászó kard. Megmaradnak, kígyókká válnak, és sziszegnek: „Nézd, ott! Ott még áll valaki. Nem tisztel! Arca csupa gúny és megvetés. Ellenséged! Nem tisztel!" - Szóval így, író urak! - hogy Karinthyval szóljak. Regényben az egyenesekből is élve maradnak némelyek, kígyót is összetaposnak. De a mesében radikálisan, kivételezés nélkül megy minden.

- És - kezdtem én - van ennek az egésznek ténybeli alapja? Mögötte áll a valóság aranyfedezete?

Az idegen először feleletre se méltatott. Aztán, kínos szünet után lenézését megerősítően ennyit mondott: - Nincs!

- Csak mesének tudom elképzelni - sóhajtott a lektor. - De mint ilyen, hogyis mondjam, formájában szándékosan sematikus, mondanivalójában ellensematikus. Mert hála az égnek, a férfi nem tipikus, és ami viszont nagyon sajnálatos, a hősnő se. Ilyen nő alig van.

- De ha van vagy volt, ha lehet, hogy volt, akkor róla mintázzuk a szobrot. A tipikusság nem számszerűség kérdése. A legeslegtipikusabb ugyebár, csak egyetlenegy, a többi ennek a típusnak kevert variánsa. Az én elképzelésem úgylehet, nem irodalmi elképzelés, inkább természettudományos, laboratóriumi kísérlet. Abból indulunk ki, ami van, de kísérlet közben, amennyire csak módunkban áll, kiküszöböljük a zavaró mellékkörülményeket. Tehát két lombikba osztom szét az uralkodás csúcsa körül polarizálódó alakokat, jelen kísérletnél a nőket. Nos... - Az idegen szünetet tartott. Én azon gondolkoztam, mit feleljek, mikor hirtelen, az egész megváltozott arcú fiatal lektor, folytatta:

- A lombik... az egy óriási terem telisded-teli nőkkel. Csillárok égnek. Üvegtető. Tükrök a falon. Kleopátrák sokszorozódnak a tükrökben és Lady Macbethek, Napóleon feleségei, Pompadour, Nagy Péter felesége és Katija, Első Katalin. Tolonganak, így együtt, nyájban rettenetes csürhe, és olyan szag, mint egy csirkeólban, ahol görény is járt és az a vadállat is, amelyiknek a Schiller megírta hölgy ledobja a kesztyűjét... Izzadság- és rothadó heringszag... ámbrák, olajok, kenőcsök és festékek illatával keverve, fokozva... oly sűrű és fojtó, hogy a csillárok gyertyái kialszanak, tükrök megfeketednek; a lombikból... a kürtőn kiáradó fertelmes gőz oltja, fojtja meg a lángot... A kézen gyűrűk, karperec és fülgyűrűk, a szem alatt kéjgyűrűk, kettévágott fásult törzsükön évgyűrűk és kettévágott kígyók gyűrűzése... fertelem...

- Igen - bólintott az idegen, s a fiatalemberre nézett, aki mintha valami nehezet emelt volna, elsápadt, és lihegve, nyitott szájjal lélegzett. - Valahogy így... Most nézzük a másik lombikot. Itt még sok az üresség, a kürtő arra kell, hogy éltető ózont adjon a még ritka levegőjű lombikba... Itt terjeng az ács leánya... Egyedül? Mégse egyedül. Közeli rokona lebeg mellette: Cordelia, Lear harmadik leánya... Szerényen, bájosan ott suhan a magyarországi Szent Erzsébet is, ama thüringiai herceg felesége. Hisz ismeri. Persze! Az, aki ételt visz ajándékba a szegényeknek... Akit megles hercegi férje, a kicsit féltékeny és főleg fukar német. Mire az ételek ártatlan virágokká változnak... Mellesleg ezt a magyarországi Erzsébetet is tessék megíratni. Csak ne úgy, hogy minden németből olyan rongy embert csináljanak, mint az a király vagy herceg volt...

Újra végigsimította homlokát egész tenyerével, szemétől a halántékig.

- Szóval ne: úgy! Ne gondolják kérem, hogy nem érzem a sematizmus veszélyét. Az ács leányát Cordeliával kellene rokonítani, a férjet Napóleonnal. Mégpedig elég komplikáltan. Legyen jelentős és mégis kisebb, mint Napóleon. Miért kisebb? Mert már tanulhatott volna Napóleon gyengeségeiből. De ez mesében, ugye, szóba se jöhet? - fordult a lektorhoz.

- Nem - felelt a lektor, aki csak lassan ocsúdott fel fáradtságából.

- De egy olyan jelenet például beleférne a mesébe, hogy vendégeket fogadnak nyári lakukban? Négy-öt afféle jelentős alvezért feleségestől? Az ebéd végén mivel henceghetne a mindenek-fölött álló nagy férfiú? A testi erejével henceg. A hüvelyk- és mutatóujja közt egymás után szétroppantja a kemény héjú diókat. Nagy elismerés, pimasz hízelgés. Erre a felesége, akiben túlforr az utálat, egy kemény mandulát vesz ki a gyümölcsöstálból. „Talán ezt is?" - nyújtja feléje.

Mindenki elsápad. Mindenki a saját fejét kezdi félteni, mert tudják, milyen ez a dióropogtató, ha feldühítik. De most is tévednek, mint mindig, ha túl butának tartják. Egy tréfával vágja ki magát.

Ebéd után aztán új játékot ajánl. Csak azért is, még jobban ki akarja mutatni erejét. És azt, hogy ő még mindig a régi, a népi - hogy nem felejtette el, amit pásztorfiú korában tudott, és azt, hogy még mindig fiatal, és falusi mulatságban is első. Kivonul a férfiakkal bilinckézni.

A nők a lefüggönyözött szobában maradnak. Sok beszélnivalójuk nincs, forrón süt a nap, elálmosodnak. De a bilinckézők csakhamar olyan éljenzéssel, hahotával, hazug tapssal kísérik a botok dobálást, hogy nem lehet se aludni, se ébren maradni. A Liebknecht-lány odamegy az ablakhoz, félrehúzza a függönyt és csendesen kiszól: „Nem lehetne kicsit csendesebben?"

A nagy férfiú zöldre sápad. Odaáll az ablak elé, és mint egy szófogadatlan taknyos kölyök, csakazértis teli torokból ordít: „Hohó, haha!" Majd ő megmutatja...

Aztán, mikor a vendégek boldogan, hogy élnek, elmennek, mikor ők kettesben maradnak, hamar visszajutnak a főkonfliktushoz. Amit már megfogalmaztam: az ács leánya nem akar királynő lenni!

Itt is vigyázni kell. Nem feltétlenül agyondíszített kastély a színhely, hanem szerény nyári lak. A kert nagy, no de nem olyan túlságosan. A baj másutt van. Abban, hogy a kertet óriási kőfallal kerítették el a világtól... - Az idegen kis szünetet tartott. - Ön, ha nem tévedek, Szigligetről jön? - nézett összehunyorított szemmel a lektorra. - Hát ne olyannak képzelje. Nem a Balaton egy szerény csücske látszik, mint a volt Esterházy-kastélyból, hanem a tenger végeláthatatlan kékje. A ház, úgy hiszem, már mondtam, jóval kisebb, ám a fal sokkal-sokkal magasabb - és ami döntő a dologban: új.

Éppen megérkeztünk Székesfehérvárra. Leszálltam, megittam egy forró feketét. Mikor visszajöttem, a lektor és az idegen mentek a restibe.

Ők is visszajöttek, és a vonatnak, menetrend szerint, már indulni kellett volna. Késés. Hol én, hol a fiatalember, hol az idegen nézett az órájára. Hallgattunk.

A vonat rángatódzott egy kicsit, aztán újra kukán állt. Nincs idegrontóbb, mint az ilyen néma veszteglés.

- Valami gyorsvonatot bocsátottunk előre - mondta tiszta emberszeretetből a lektor, mert már nagyon rossz volt a hallgatás.

- Lehet - hagyta helyben az idegen.

- Mire hazaérek - mondta a fiatalember -, már a reggelinél tartunk. Aztán a napközibe viszem a kislányomat. Nekem így még jobb!

Bólintottam. „Nekem fene mindegy", gondoltam magamban. „Akármikor érkezem: befűteni."

Az ismeretlen is hallgatott. Szerettem volna kitalálni, hogy neki mi lesz az első dolga? De amilyen beszédes volt eddig, olyan hallgatag volt most.

Újra megrándult a szerelvény; elindultunk. A lektor kivette télikabátja zsebéből a kézirat-csomót, egy-két percig nézegette, aztán visszarakta, és az idegenhez fordult.

- Hogy visszatérjünk a történetre... És ennek a leánynak, feleségnek, hogy is nevezzem...

- Liebknecht-lány.

- ...szóval ennek a lánynak a történetét nemigen nevezhetném az új ember történetének. Nem-csak azért, mert kiélezett, felfokozott, egyedülálló. Mesében, rendben van, ez kell. A mesehős nem jó vadász, hanem legalábbis sárkányölő. De az a hiba, hogy a lány nem öli meg a sár-kányt. Egész ereje: passzivitás. Éljünk a feltételezéssel, hogy előttem a kézirat. Akkor címnek csak ezt ajánlhatnám: „A nem királyné." Ez pedig kevés.

Az idegen beleegyezően bólintott.

- Cordelia - folytatta a lektor - gyönyörű példa, csakhogy Cordelia csupa szeretet, jóság, emberi pozitívum.

- Á, de hogyan kezdődik a darab? - élénkült fel az idegen. - Úgy, hogy Cordelia valamit nem bír. Nem bír hízelegni. Nem bírja túlszínezni kifelé, és túlbecsülni magában azt, amit legfőbb, elemi - és ezért gondolkodást ki se váltó - kötelességének tart. Cordelia a nem hazug, a nem hízelgő. A kiindulás itt is negatívum. „Nem királyné." Kérem, ez jó cím volna... És próbáljuk az emberi gondolkodás más rétegeit nézni. Mi a fizikus első gondolata? „Nem lehet, hogy az energia, ami volt, nyomtalanul eltűnjön, a semmibe vesszen. Valahol alakot változtatva, rejtő-zik. Ebből formálódik az energia megmaradásának törvényben kimondott elve..." „Nem úgy élnek, ahogy kell" - ez a kiindulópont. Ezt követeli a tízparancsolat: „Ne ölj," „Ne paráznál-kodj." „Ne kívánd, ami felebarátodé"... Ha ez nem megfelelő, vegyünk megfelelőbb példát: „A forradalom akkor lesz szükségszerű, mikor az elnyomott osztály nem akar, és az elnyomó nem tud úgy élni, mint eddig." Ennek utána következik az a pozitív, melyben megtaláltatik: hogyan akar élni az ember.

- A tagadás - folytatta tompa hangon az idegen - nem ördögi princípium. Isteni princípium ez, mert tagadja az ördög örökkévaló uralmát. Ördögi az olyan igenlés, mely az emberek örök gyarlóságát igenli: „Adjatok királyi trónt ennek az ács kunyhójában született lánynak, és olyan királynő lesz, mint annak a rendje." Hát nem! Nem ilyenek az ácsok lányai! Pontosabban: nem mind ilyen. Vagy még pontosabban: már van, aki nem akar királyné lenni.

Ez még lombikban készült egyetlen példány itt, úgy ahogy én elmondtam. De ahogy az élet készíti őket, mert készíti és készítette, ez már nem laboratóriumi munka. Persze nem is futószalag...

- És mégis - makacskodott a lektor -, ha irodalmi alkotásra gondolunk, hangsúlyozom, hogy csak meseformában tartom kivihetőnek.

- Hát igen, persze - bólintott az idegen, és már ismerős mozdulatával végigsimította a homlokát.

A vonat táltosként száguldott, nyilván igyekezett behozni a késést. De már ez se hangolt fel bennünket; fáradtak voltunk. Hallgattuk a kerekek kattogását. Én az ablakfüggönybe takartam az arcom. Egyikünk se nyújtózott el, ültünk. Valószínűleg azért, mert nem tudtuk volna,

hogyan osszuk el hármunk közt a két fekvőhelyet. Tulajdonképp a legfiatalabbnak, a lektornak, lett volna legtöbb joga lefeküdni; mert ha korán ér haza, biztosan ő főzi a reggelit, ha reggelihez érkezik, ő viszi a gyerekét a napközibe, ha mégis késik a vonat, egyenesen a hivatalába villamosozik. Míg nekem - így is, úgy is - befűteni...

Az idegen, talán hogy megoldja a kérdést, vagy mivel áporodott meleg volt a fülkében, kiment a folyosóra, és odaállt a nyitott ablakhoz.

A melegben, az ablakfüggöny védelmében elszundikáltam. Kelenföldön ébredtem fel. A csendtől vagy a kifelé készülők lármájától? A fiatal lektor épp felöltötte kabátját.

- Útitársunk? - kérdeztem.

- Téténynél kiszállt.

- Kár. Meg akartam kérdezni, hogy nem találkoztunk-e mi valahol. Mondott valamit?

- Meghajolt udvariasan. Nem gondoltam, hogy ezzel elköszön, mert nem volt a kezében semmi. Még irattáska se.

- Hm.

- Agglegénynek látszik. Tétényben aligha várta valaki. Mit csinál ott? Másrészt jól ápolt, mint aki mindennap fürdik.

- Darab szappan, borotvakészlet, fogkefe belefér a zsebbe, és a fürdősó is.

- Valóban fürdősó... Kicsit fenyőillatú volt - mondta a fiatal lektor. - Bocsánat tette hozzá -, sietek - Gyorsan megmondta még a nevét, és kirohant.

- Talán azt hitte, kénkőszagú? - mondtam a hátába, pont a lapockája alá. Egyébként Tétény nem kénkő és nem fenyőillatú. Én ott mindig érzem, hogy a fülkékbe benyomul a félszázezer sertésből áradó hizlaldák szaga. Én nem utálom, ha már egyszer húsevő vagyok.

Ülve maradtam. Nekem mindegy: Kelenföld, Buda, nekem egyforma távolság a lakásomig. Arra is számítottam, hogy a rövid kis úton még ültethetem majd a muskotályvesszőt... Valóban el is aludtam, de megint a rigolérozásnál tartottam csak, agyagos volt és köves a talaj, egy vesszőt se ültethettem...

Aztán Budán kiszálltam, aztán hazaértem, aztán befűtöttem, aztán teát főztem, aztán megreggeliztem, aztán leültem írni, és feljegyeztem - ezt.

VÁLASZLEVÉL EGY FIÓKBAN

Köszönöm, hogy „megzavartál” születésnapi jókívánságaiddal, melyekre „válaszolni nem kell”, pedig nagyon is kellene, de nem lehet. Megzavartál - jobban, mint gondolod. Mert újévre és egyéb ilyen „alkalmakra” egyre több és egyre feleslegesebb gratulációt kapok, a születésnapomról, egyedül te emlékeztél meg - te, egyetlen.

- Még mindig ilyen vagy, kicsi húgom?

„Milyen?” - kérdeznéd zavartan, ragyogó északi-égszürke szemmel, szelíden.

Te nem tudod, de tudom én.

Emlékszel a nyárra, arra az utolsóra, mikor valamennyien együtt voltunk még: szüleid, testvéreid, nénjeid, nagyszüleid. Hirtelen záporokkal és tisztára mosott éggel teli nyár. Te, apró lányka nyírfahéncs kosárkában hoztad a tölgyfalevelekre ágyazott epret nagyapádnak. Az erdőből jöttél, én meg éppen akkor mentem le a folyóhoz ebéd előtti fürdésre. Reggel engem - nagynénéd férjét - nem volt szabad zavarni, sok, számodra érthetetlen, gondjai, munkái között.

Nagyon, nagyon régen volt, Te most már tanító néni vagy, akit néha a gyerekei zavarnak, én meg magányos öregember, nagyon öreg...

De te néha odasettenkedtél a verandára, ahol hajnal óta egyedül ültem, és „zavartál”, akkor is így, ilyen egyetlenül, mint ma: „Bácsika, gyere velem, rigófiókák csipognak egy fészekben, gyere, megmutatom.” Mert te (alig pár napja éltünk a faluban, ahol városi gondjainktól akartunk - hiábavaló kísérlet - megszabadulni), már minden madárról tudtad, hol a fészke, minden mókus útját ismerted, és az ágakat is, megtaláltad, amelyeken a mókus gombát szárít télire, házigazdánk összes nyulainak nevet adtál, és engem találtál méltónak, hogy minden titkodban részes legyek. Hát igen. Apádat ez nem érdekelte, nénjeid fáradtak voltak, és ebédet főztek, a bátyáidtól féltetted védenceidet. Mert te sohase nyúltál madarak fészkébe, nem ijesztetted el a mókust, és nem gondoltad, hogy a házinyulat megeszik.

Ilyen voltál, és bizonyíték a leveled: ilyen is maradtál.

És a stadion tervezése, a szigorú öröm, melynek foglya voltam, ezektől a kirándulásoktól nem szenvedett kárt... Akkor négyszer olyan idős voltam, mint te...

A stadiont más építette fel. Nem mondhatnám, hogy rosszul. De talán kevésbé jól, mint lehetett volna. Mindegy! Ma már mindegy, ostobaság, hogy eszembe jut. Mégis együtt fáj azzal, hogy apád zoológusnak szánt - amiben nekem is volt némi részem -, aminek te úgy örültél, és annyi utazás terve nyüzsgött kislányfejedben - és íme, tanító néni lettél, már két gyerek anyja, egy szeretnivaló és kínzó, gyengéd és gyenge, szerető és hűtlen férjnek szigorú és veszekedős felesége. Azt, hogy férjednek milyen rossz tulajdonságai vannak, anyádtól hallottam, azt, hogy szigorú vagy és veszekedős, te írtad meg, a többit magamtól tudom.

Hát igen... A füzetek javítása nem fokozza a jókedvet, különösen, ha a férj elissza a fizetését és más bajok is vannak. Egyidősek vagytok, lényegében - így írod -, te vagy az idősebb, és már nem vagy négyszer fiatalabb nálam. „Már kétszer olyan idős se vagy...” - írtad. Tanítványaid talán ki is tudnák számítani az így fogalmazott feladatot, számomra a végeredmény, akárhogy is kérdezzük, az, hogy én már nagyon-nagyon öreg vagyok, és senkim sincs. Érted? Senkim! Ezt tudtad?

Azt írod: „Munkám érdekes.” Elhiszem. Hogyne. Jó tanító néni vagy, ebben nem kételkedem. Mégse tudom elfelejteni, mennyi frisseség volt benned, és hogyan szoktattad össze barátságra a macskádat és fehér egeredet. Ez is tanítónénis volt, de több is annál, és én félek, hogy épp ez a több elveszett, elkallódott. Persze nem egészen. Bizonyítéka, hogy írtál.

Mi volt ez a több? Ezt is meg kell magyaráznom, mert félek, hogy elfelejtetted.

Emlékszem, azon a nyáron néha, eső után, az egész nagy család együtt ment ki az erdőbe gombát szedni. És egyedül csak te voltál ügyesebb nálam. Jó szemem volt még, te meg olyan kicsi, korodhoz képest is fejletlen voltál - tízéves, ha jól emlékszem -, hogy beláttál minden bokor aljába. Legalábbis így magyarázták a sikert a felnőttek. De nemcsak ez volt. A többiek csak azt tudták: milyen helyen szokott nőni a vargánya, milyen helyen a rizike, és leginkább csak tőkegombákat találtak. Te meg én, nemcsak azt tudtuk, hol szokott, hanem azt is, hogy hol szeret meghúzódni a vargánya, és nem szerettünk tőkegombát szedni...

Csak ez az egy titkunk volt, mikor te kisiskolás voltál, én meg stadiont terveztem. Ma sincs több olyan, amiről szólni lehetne.

Milyen szomorú lett aztán az életünk. A háború idején - magad is még szinte gyermek - óvónő lettél s emellett kistestvéreidről is gondoskodni kellett, s egyedül maradt anyádnak segíteni. Mondják - én akkor olyan messze voltam - nyurga lettél, sovány, komoly és ilyen is maradtál. A háború után férjhez mentél. Nem egészen szerelemből indult el a dolog - tudok én mindent - hanem hogy is mondjam, tanító néni módra.

A kicsit könnyelmű és szép fiú, iskolai osztálytársad, leszerelt, kallódott - évek munkája volt, míg rendbehoztad az életét. Rámént a fiatalságod. A szerelem az később jött - és van, most mikor újra bajok támadtak, szegény kicsi húgom. Előttem ez se titok.

Mikor annyi év múltán tavaly újra találkoztunk, már-már úgy volt, hogy kimondod: „Nem vagyok boldog.”

Tavaly láttalak először felnőttként, és ugyanakkor már nem fiatalnak. Persze nem énhozzám képest... Terajtad én, rajtam meg te láttuk: kegyetlenül őrlő malomkő az idő, s maga a malomkő is elkopik előbb-utóbb. Részvéttel megfogtad a kezemet. Ez persze semmiség. Én azonban...

De inkább leveled egyetlen konvencionális kérdésére felelek: igen, dolgozom. Még megkérdezik tanácsomat - egész lakótelepeket, városokat kell építeni. És tudod, az építész nem szaladhat évszázadokkal előre, nem veheti számításba a csillagok meghódítását, a mának dolgozik - de a ház mégis száz évig áll.

Ti négyen vagytok az a normálcsalád, amelyre házépítésnél számítani kell. Együtt is kell hogy legyenek, és mégse zavarják egymást. A mai konyha talán később nappalivá alakul és a kamra dunsztosüvegeinek helyét könyvek foglalják majd el... És szép is legyen a ház, a lakótelep, minden.

Csillagászok és utcasöprők, orvosok és szerelők, hengerészek és tanító nénik laknak majd a házakban - békés egymás mellett élés és békés együttélés kell.

Hát igen... Egyébként a világ nagyszerűségéhez, az élet teljességéhez tartozik az is, hogy semmi se tökéletes és végérvényes. A szép megcsúnyul, a csúnya megszépül, az új elavul, az avítt megújul, az élőből holt lesz, a holtból élő. A jelen: a már-volt és a még-van szövedéke. Ami lesz, nem marad változatlanul jövő; az örökélő fába belevágott név és szív olvashatatlanná forrad, akár a régi seb. Az élet értelme: élünk. A halál értelme: éltünk. A múlt értelme:

vagyunk. A jövő értelme: voltunk. A jó attól kap jelentést, hogy van rossz is; a rossz értelme magában foglalja: van jó.

Ha bármi kimaradna ebből a forgásból, halott tespedés volna, és angyali ostobaság az egész élet, vagy ördögi eszeveszettség az egész világ.

De hát mért hagytam abba, amit írni akartam? Hiszen úgyse küldöm el ezt a levelet. Ezt tudom. És tudom, hogy mit akarok vele. Azt, hogy hagyatékomban majd megtaláld. Száz kézen átmegy majd, de csak te olvasd el, nemsokára.

És ugye, ha íróasztalom fiókjában megleled, és elolvasod, ugye nem lesz sértő...

Dolgozom, igen, de még többet búcsúzom - amennyire képes vagyok erre - bölcsen.

A kertben itt nálunk csupa vén fa van, öreg, mint én, és egyetlen fiatal cseresznyefa. Mint egy unoka. Olyan, mint te voltál azon az utolsó szép nyáron, mielőtt szétszóródtunk.

Ez a fa kicsit az enyém is, és ugyanakkor nagyon nem az enyém - mert én már útra készülök. Törzse alig vastagabb, mint ültetőjének hüvelykujja.

Hat cseresznye, az első termés fehéredik-pirul a kis fán.

„Hány éves vagy? Nem túl korán hozod első gyümölcsöd?" - kérdem tőle, s valahogy szégyenkezve nézem a zsendülő cseresznyét, mintha gyereklány fejlődő asszonyi melle volna, és lesütöm a szemem.

A fácskával beszéltem így ma, mielőtt neked írom ezt a levelet.

„Hány éves vagy, kisunokám?" kérdezgettem. Aztán valami borzalmas történt: egy kísérletező, kegyetlen gondolat merészkedett fel a legmélyből: „Ha lenyesnélek, rögtön megtudnám. Nem kérdezném, hanem, megszámolnám éveidet kis törzsed gyűrűin..."

Mondd, kishúgom: ki vesz kegyelmébe engem, akinek ilyen kannibáli gondolata is támadhat. Igaz, csak egy pillanatra!

Aztán az emberi-kegyetlent az emberi-kegyes váltotta fel, és így folytattam:

„Még tudatlan vagy. De hát mért lennél akkor szégyenlős? Mi a rossz abban, ha megmutatkozik felnőttséged első jele, melled első duzzadása. Csak nagyapó ostoba, úgy látszik, megdöbbenti, hogy az élet folytatódik. Hüvelykujjvékony egy lábon állsz, alig vagy még iskoláskorban, és mosolyogsz ártatlanul. Gyorsabban fejlődsz, semhogy az én gondolataim követni tudnának - mert láttam, mikor születtél.

Talán nem is érem már meg termésed érését. Vagy talán csak ezt az elsőt. A többit majd unokáim szedik le, mohón és időnek előtte. Az unokáim, akik éppolyan nagyon és éppolyan kevéssé az enyémek, mint az egész kert, mint te, apró fácska, mint minden, ami van. Csak két betű az enyém egy távoli kertben, egy vén diófa törzsében, melyet sihederkoromban vágtam bele. Az is rég olvashatatlanná forradt. De hiszen ez a diófa már kiszáradt... Réges-rég megírták ezt nekem, de én sohase mentem oda, mert akkor nem akartam tudomásul venni, és most se akarok meggyőződni róla...

Élj, erősödj, kicsi fácska! Háború vasszekerei közeledbe se jussanak. Szörnyű tudományok létrehozta forróság gyenge legyen, ha ágaidat akarja felperzselni. Hosszú életű légy, termékeny anya, jóságos az unokákhoz és az unokák unokáihoz, akik ebben a kertben éppúgy otthon lesznek, mint bármely kertben, és itt tépnek fáról először gyümölcsöt.

De a vándortól, aki az úton jövet megpillant, tőle se tagadd meg vonzó fényben csillogó ajándékodat. Ő is egye napsugártól még meleg gyümölcsödet. Mert ő is olyan, mint a madár, mely ágadra száll.

Az a tolvaj, fácska unokám, aki kosárba gyűjti és csak magának tulajdonítja ajándékod, a mindenkiét. Aki mohóságában sietve ágadat is letöri. Az ilyent, reccsenő ágaddal együtt sújtsd a földre, teste hadd maradjon alattad, és hangyák eledele, gyökereid tápláléka legyen. Mert senkinek se szabad téged fosztogatni, téged csonkítani, míg a föld táplálni kíván és te élni tudsz és akarsz.

Boldogság részese, kicsi fa - mert nem vagy se boldog, se boldogtalan, hanem élsz! Közönyöd, mely észre se veszi búcsúzásom, és nem hallja a hangomat, az örökkévalóság foglalatja, kegyelemosztás minden rossz gondolatomért, melyet nem követ tett. Vigasztalás azon a napon, mely számomra a leghosszabb lesz, mert nem érem meg a végét - az utolsón."

Így búcsúztam a kis fától, mely első termését hozza. És jó volna neked is így írni, noha tudom, az első betű leírásakor is tudtam már, hogy erre a levélre boríték, a borítékra cím sose kerül. De te, kicsi fácska, éppen hogy nem vagy közömbös, te nagyon is érzel, túlságosan.

Miért írok? Mert emlékszem mind gyakrabban életemnek szinte első percére is, a dajkám arcára - és miért az utolsó napra? Ha ezt szavakba tudnám foglalni, az emberi élet értelméhez jutnék közelebb, tudom. Csakhogy ehhez az is kellene, hogy elég bátor legyek elküldeni ezt a levelet - melyet akkor egész másképp kellett volna kezdeni és befejezni...

ÖREGEK GONDJAI

Bizonyára csodálkozik, kedves Imrém, hogy levelet kap tőlem. Valószínű, kevesebb levelet írtam Magának, mint ahány évtizede ismerjük egymást, és azok se voltak hosszabbak öt-hat sornál. De hát tudja, talán tudja, hogy én sose írtam hosszú privátleveleket (hivatalosat annál többet, sajnos), és még a szerelmeslevelet is inkább sürgönnyel intéztem el.

Emlékszik, mikor együtt laktunk? Az asztalon volt egy naptár. Ha Annuska eljött és nem talált otthon (mint tudja: kulcs a lábtörlő alatt volt), oda írta fel, mikor van ideje velem ebédelni vagy este találkozni. A naptárból látta azt is, hogy mikor van nékem időm... Arra is emlékszik ugye, hogy ekkor elsőéves (vagy másodéves?) gépészmérnök voltam, a párt vezényelt a főiskolára; izzadtam a sok rajztól, nehezen ment a matematika, féltem, hogy nem tudok megbirkózni a feladattal. Nem volt időm, pedig az lett volna az a kor, mikor leveleket írunk.

Most, úgy érzem, az akkori párhetes együttélés késztet arra, hogy éppen magának írjak.

Az a csúf kis szoba és hogy közelről láttuk és megértettük egymást, ez levélírásom egyik oka. A második ebből következik; remélem se önéletrajzzal, se tanúkkal, se istenbizonnyal nem kell hitelesítenem, hogy tisztességes ember vagyok. Mikor úgy ritkulnak soraink és már kevesen vagyunk „régiek", akik igazán ismerjük egymást, és olyan sok minden még mindig nincs rendjén, vajon kinek írhatnék, ha nem Magának. A harmadik, hogy akkor - van annak vagy huszonnyolc éve - egyezett a véleményünk egy bizonyos dologban és persze másban is.

Ott, abban a szobában lavórokat és köcsögöket állítottunk a szoba különböző részeibe, hogy a becsöpögő és középen, ahol meghajolt a mennyezet, a szinte csorgó esővíz ne öntse el a padlót. És ott nem is egyszer, beszéltünk arról, hogy helytelen törekvés az „egyenlősdi". És megtárgyaltuk, hogy nem lehet a párttagoktól aszkézist követelni, kolostori lemondást és hasonlókat. Se autónk nem volt, se inni nem ittunk, de nagyon helyesnek tartottuk, hogy vezető elvtársainknak autója legyen és kényelmes villája, ahol pihenhet, dolgozhat. Hisz, állapítottuk meg, nem az a cél, hogy önsanyargatással krisztuskodjunk, hanem az, hogy mindenkinek mindene legyen. „Mindenkinek a munkája szerint" egyelőre, és „mindenkinek szükséglete szerint" - később, abban a bizonyos második fázisban. Az egyik ilyen beszélgetés akkor kezdődött, mikor Maga épp lefeküdni készült, én pedig egy elkészült rajzból radíroztam a ceruzavonásokat.

Egy másik estre is emlékszem. Együtt mentünk befelé a városba, és az utcán találkoztunk az öreg Janicsekkel. Kissé talán már kapatos volt, és majdnem sírva panaszolta, hogy őt mindenki megszólja, mert vendéglőkbe jár. Elfelejtettem, kire panaszkodott, hogy ki pletykázik róla, Janicsekről, aki úgymond, már akkor is vasas bizalmi volt, mikor mi még pendelyben jártunk. Maga akkor pontosan így felelt: „Nem azt nézzük mi, hogy maga, Janicsek elvtárs bemegy a kocsmába. Menjen. De azt azért megnézzük, hogy nem dülöngve jön-e ki." Mintha ma hallanám.

Privátdolgokról nem beszéltünk. Karonfogva, hosszú sétákat tettünk az esti órákban, néha vasárnap is, és mindenről tudtunk volna beszélni egymással. Ezt éreztük, és magunkban úgy fogalmaztuk meg, hogy „nagyon jóban vagyunk". Privátdolgokról beszélni - úgy látszik - most jött el az ideje. Igen.

Furcsa, hogy mi magázzuk egymást. Ismerje el, ennek nem én vagyok az oka. Maga pár évvel idősebb volt nálam, és mikor legelőször találkoztunk, maga huszonkettő, én tizenhét éves voltam, maga a tanító, én a tanítvány. Ma már, maga túl van a hatvanon, én közel a hatvanhoz.

A korkülönbség elmosódott, és gondolom, nem veszi rossznéven, ha én ajánlom, hogy a legközelebb igyunk pertut. A „magázás” azért maradt meg, mert nem tudtunk kizökkenni abból, ahogy elkezdtük, bár együtt vacsoráztunk zsírospapírból, bicskával és helyeseltük, hogy mások terített asztalnál ehetnek.

De látom, csak megy-megy ez a levél. Ideje rátérni tulajdonképpeni céljára. Azt akarom megkérdezni, most, őszülő fejjel, újra: hogyan éljen egy kommunista? Akkor volt-e igazunk, mikor helyeseltük, hogy nem játszunk „egyenlősdit”, vagy most van igazam, mikor saját autóm van, és úgy gondolom, hogy helyes az „egyenlősdi”?

Van, aki itt abbahagyná a levél olvasását! De én Magának írok, Maga meghallgatja érveimet.

Elöljáróban és sürgősen hozzáteszem, hogy az egyenlősdi csak párttagokra lenne kötelező. Azt, hogy ilyen javaslatért sokan szamárnak tartanak, majd csak kibírom. A kérdés: maga is szamárságnak tartja-e?

Magával (a jövőben és higgyük, hogy rövidesen Te), mint írtam, alapjában egyidősek vagyunk. Az első világháború idején lettünk gondolkodó emberek. Mit gondolsz - ha nem úgy látod, mint én - az egyenlősdi óhaja nálam öregség jele? Vagy mint az előttünk élt generáció németül beszélő öreg pesti vasasai mondták: „Junge Hure alte Betschwester.” Ez volna? Csak ez?

A kérdést valahogy megfogalmaztam. Azt is, hogy miért éppen téged kérdezlek meg az öregek közül. Megkérdem majd a fiatalokat is...

Kicsit hosszadalmas vagyok, bocsáss meg! Most azzal folytatom, ami a kérdést megérlelte, ahogy mondani szokták, az utolsó cseppel, amelyektől kicsordult a teli pohár.

Nemsokára két hete, hogy megkezdtem a szabadságomat. Igen előnyösen hétfői nappal számítódott, de mégse utazhattunk vasárnap, mert a lányomat vártuk. Tanítónő fenn Borsodban a bányavidéken. Neki is aznap kezdődött a szabadsága. Rendes lány. Róla később.

Szombaton késő estig dolgoztam, a vasárnapot meg arra szántam, hogy meglátogassam az öcséméket. Ők most is a régi, még a háború előtti lakásukban laknak Óbudán. Tőle tudtam meg, hogy maradt még ott néhány régi haver, akiket éppúgy negyven éve ismerek, mint téged, de legalább harmincnyolc éve nem láttam őket. Egyszer végre szerettem volna velük találkozni. Megjegyzem, Jani öcsémet is ritkán láttam, és mindig úgy, hogy autót küldtem érte. Hol egyedül jött, hol a családjával. Ebben nem volt semmi különös, hiszen szakadatlanul külföldi küldetésekben jártam, lévén mérnök is, proli is, régi kommunista is, úgynevezett kipróbált - akinek idehaza, úgy látszik, semmi dolga... No igaz, nyelveket is tanultam a sitiben, szóval indokolt. Meg hát megtanultam, amit úgy neveznek „reprezentálni”. Mint rájöttem, a minisztériumban, a hátam mögött „Lord”-nak csúfolnak. Maga (Te) tudod, hogy ez hülyeség. Mindössze, hogy megfontoltan és nyugodtan szoktam beszélni. Szeretném tudni, mit mondanának, ha hebehurgyáskodnék, felfortyannék, s ma se tudnék rendesen angolul - mikor immár több mint egy évtizede vagyok különféle országokban „meghatalmazott minisztere és nagykövete” kis országunknak... (A „Lord” kitalálója, maga burzsujcsemete, angolul rosszul, de magyarul is lomposan ír. Nem tudna valakit ajánlani helyette? Gyanúsan sokat hajlong a fiú. Máig se értette meg, hogy ettől leszek én, amint belép „merev pofa”.)

Visszatérek a tulajdonképpeni tárgyra. Már otthon avval kezdődött: autóbuszon menjek-e vagy autón. A feleségem azt mondta, menjek autóbuszon. És mert okos asszony és ismer engem, meg is indokolta. Avval, hogy az autó neki kell, elmegy a lányáért. Azt feleltem neki - és ez ki is derült utóbb -, hogy a kislánynak alkalmasabb vasúton jönni.

És talán titkoljam, hogy saját autóm van? Mindenhová azon járok, de oda ki Óbudára, nem messze a Gázgyárhoz, oda autóbuszon menjek? Miért? Ha mérnök volnék, akkor is lehetne

autóm. Ketten vagyunk, ketten keresünk, lányunk a maga keresetéből él. Nincs jogom a megspórolt, becsületesen keresett pénzemből autót venni? Három éve vettem egy kis Austint.

De mért jutott eszébe a feleségemnek, hogy autóbuszon menjek? Mert az, hogy ő megy a kocsin a lányához, átlátszó kifogás volt. (Tud ugyan autót vezetni, de nem szeret.) Gondolatának mélyén, azt hiszem, az a szándék lappangott, hogy: „Nem mutatni a rokonoknak." Mondanom is felesleges, hogy már csak ezért is autón kellett mennem. De a tiszta lelkiismeretem valahogy felkavarodott. Ezzel kezdődött.

A második mozzanat nagyon kicsi, nagyon jelentéktelen. Ha nem volna minden szükségszerű, erre nyugodtan mondhatnám, hogy véletlen... A Gellérthegy alatt, a Szabadsághíd és a volt Erzsébet-híd között történt, elég korán reggel. Közlekedés ilyenkor úgyszólván semmi, ember kevés járt. Talán ezért láttam meg, hogy egy öregasszony egy utcai szemétkosárban turkál, keresgél. Legalább hetven éves, töpörödött, ferde, rongyos.

A szívem nem valami jó már, kicsit elszédültem. Lefékeztem a kocsit, és megálltam. Aztán magamat is lefékeztem, mozdulatlanul ülve maradtam a volánnál. És pilulák híján gyorsan lepergettem magam előtt egy egész előadást. Egy: mennyit tett népi államunk. Kettő: mennyit tesz. Három: mennyivel többet fog még tenni. És hogy romhalmazt kaptunk örökségbe a világháború után, és másfél éve sincs, hogy 24 milliárd volt a kár.... Az eszem, az értelmem teljesen megnyugodott. Egy ilyen öregasszonynál, ha nem is normális jelenség, vannak - mint mondani szoktuk - „égetőbb" kérdések.

Tudja, Imre, volt idő, mikor itt Budapesten nem töpörödött öregasszonyt, de erős munkabíró férfit is láttam a szemétben turkálni, hátha szerencséje lesz, mert valaki kenyérhéjat dobott a szemétbe. Láttam én embereket labodát gyűjteni, krumplihéjat főzni és nem ostrom alatt, hanem „békeidőben". Csakhogy akkor nem én voltam ezért felelős! Maga ezt rögtön megérti. Akkori véleményünk: minél rosszabb a helyzet - annál jobb, mert végre is rákényszerül a nép, hogy gondolkodni kezdjen.

Elszívtam egy cigarettát a saját Austinomban - mellyel mellesleg autót és sofőrt spórolok a minisztériumnak -, és gyerünk tovább, Óbudára.

A feleségem tévedett! Az autó nem keltett feltűnést. Az öcsém gyerekei megnézték, megkritizálták, és megállapították, hogy ez bizony nem „Cadillac", még csak nem is „Mercedes", hanem csak egy „közepes privát". Az óbudai srácok minden autómárkát számon tartanak, egy kis Austinnal nálunk nem leszel nagyfiú. A sógorasszony viszont azt méltányolta, hogy a gép „saját".

- Jó! Mert ha esetleg fordul a dolog... - mondta, arra célozván, amit a pesti nyelv „megfúrás"-nak nevez.

Az öcsém ezernyolcszázat keres, esztergályos. Az asszony kilencszázat vagy ezret. Ebből meg lehet élni, de „ugrálni", ahogy Jani mondja, persze nem lehet. A baj a lakással van. Egy szoba, konyha, abban a földszintes óbudai házban, mely az utcafrontról nézvést keskeny, befelé viszont hosszú, soklakásos, s legnagyobb hibája, hogy nedves.

- Bizony telefonálhatnál egyszer, ahova kell - szólt rám a sógorasszony, minden kertelés nélkül, látogatásom tizedik percében.

Ebben pedig az a baj, hogy igaza van! Telefonálhatnék. Talán nem egyszer, mint ő gondolja, talán kétszer, talán háromszor, de el tudnám intézni. Igen, ez a nagy baj. Mert ha efféle nem volna, ha centiméterrel kimérnék a lakásokat és külön a falon levő vízfoltokat, számba vennék a három gyereket, igazság szerint rájuk került volna már a sor. Vagy nagyon közel volnának hozzá, hogy rájuk kerüljön. De mert én nem telefonálok, mások viszont telefonálnak, és más egyebet is tesznek, a helyzet sokkal kevésbé egyszerű, így van?

Jani öcsém pártonkívüli. A felszabadulásig, bevallom, én sem igen akartam, hogy párttag legyen. Mert nekem milyen életem volt? Mikor segíthettem én az anyámat? Hol itt, hol ott, hol börtönben, hol külföldön. A nővérem meg Párizsban a férjével, aki rézműves. Gazdasági emigránsok, 30-ban mentek ki, máig is ott élnek. Az öcskös egyedül maradt a mamával. Ha ő nincs, akkor az anyám talán a szemétben turkálhatott volna, mint az az öregasszony, akit reggel láttam... No és a felszabadulás után azért nem lépett be az öcsém, mert azt mondta: „Most már könnyű." Helyes? Nem helyes! De azért tetszett is.

A sógorasszonyom szavaira nem tudtam felelni. Hebegtem, habogtam, és azt hiszem el is pirultam. (Az a pasas, aki elnevezett „Lord"-nak, kénytelen lett volna egész új csúfnevet kigondolni, mert ott Janiéknál minden úgynevezett diplomataképesség cserbenhagyott.)

Mindannyian zavarban voltunk. Jani majdnem összekapott a feleségével. Szerencsére jöttek a gyerekek, és én megkocsikáztattam őket.

Felmentünk a Kiscelli úti kastélyhoz. Elmondtam nekik, hogy a kastély előbb a papoké aztán a katonai kincstáré, végül Schmidt bútorgyárosé volt - és most a miénk. A gyerekek meghallgattak, de különösebb szónoki sikerről nincs módom beszámolni. Aztán - hogy kivételezés ne legyen - a házbeli gyerekekkel csináltam még két fordulót, szintén a kastélyhoz, de előadás nélkül.

Miután a népszerűség hajhászását a fiatalabb korosztályok körében befejeztem, leültünk ebédelni.

Az ebéd, bár nem vártak, jó volt, vasárnapias. De a gyerekek orra hegyén látszott, hogy az ebéd nagyobb, mint amilyen lenni szokott. A rántottsnicli nem okozott szenzációt, az jár vasárnap. De a tojásokkal, satöbbivel készült édessütemény meglepetés volt számukra; számomra pedig bizonyíték, hogy a sógorasszony éléskamrája nem üres.

Ebéd után átjött Pista, a régi haver, akit negyven esztendeje ismerek. Együtt voltunk inasok. Együtt hordtuk a sört a segéd uraknak. Együtt lettünk ifik.

Pista először úgy nézett rám, mint ahogy valamikor az egész ház nézett bizonyos Julcsa nénire. Szegény lány volt, ott lakott azelőtt a házban, aztán férjhez ment egy henteslegényhez. A henteslegény önállósította magát, és Julcsa néni, egyre kövérebben, eljött néha látogatóba. Sonkaszínű volt az arca, olyan ijesztően nagy, hogy az orra, szeme, füle egész apróknak látszott. A fülbevalói viszont lelógtak rövid zsírráncos nyakára.

Bár én bizony egy cseppet se híztam meg, Pista mégis valahogy úgy nézett rám, mint annak idején mi a Julcsa nénire. Lám, szegényember gyereke, aki szerencsét csinált - de most már aztán nem is olyan, mint mi.

Az öcsém hozott egy liter bort. Leültünk ultizni. Elmúlt az idegesség, de kijöttek a „froclik". Bizonyos „elkerített Balatonok", villannyal fűtött fürdőmedencék és hasonlók. Azt mondtam, amit mondhattam: - Ma már ez nincs.

Kételkedett. És hozzátette. - Holnap megint lesz.

És most figyelj, Imre! Azt, amit mi valamikor, a víztől csepegő plafon alatt egymással megtárgyaltunk, megértettünk, az itt, az öcsém lakásán, helytelen érvelés lett volna. Ahogy tudtam, megmagyaráztam, hogy mik a torzulások, mi az ellenszer, mi a múló és mi a lényeg. Sikerrel. Nekem - és ultizás közben - Pista elhitte, amit mondok. Ma már elhitte. Két évvel ezelőtt nem hitte volna...

Egyébként párttag, bár aligha aktív. A fia mérnöknek készül, a lakása jobb, mint az öcsémé. Mindez együtt talán jobb érv volt, mint amiket ultizás közben előadtam. De egyet mondott a régi haver, ezt jól megjegyeztem, és pontosan idézem:

- A csepeli Weiss Manfrédék és a herceg Eszterházyék úgy élhettek, ahogy akartak. *Azok* a maguk pénzéből éltek. Igaz, hogy a mi bőrünkön. *Ti* a mi pénzünkből, az állam pénzéből éltek. Éljetek úgy, ahogy mi akarjuk.

Ebben, amit az én jó haverom mondott, vagy mondani akart, abban, hogy a gyerekek se meg nem lepődtek, se meg nem hatódtak azon, hogy a kiscelli kastély már nem a Schmidt Miksáé, és abban, hogy nekem rettenetes, megalázó, szívszorongató volt az az öregasszony, aki a szemétben turkált - én valami közös vonást látok.

Azt, hogy ami jó, az természetes, arról nem is kell beszélni! De ami nálunk rossz, az természetellenes, és sokkal felháborítóbb, mint bármikor, mióta világ a világ!

Az egész természetesen nem ilyen egyszerűen logikus és ellentmondás nélkül következetes. Mikor Pista elszaladt a második literért, mert nem tűrheti, hogy ő ne vendégeljen meg, én a rossz szívemre hivatkoztam és arra, hogy kocsival vagyok, nem ülhetek a volánhoz pityókosan.

Erre a haver kivágott egy nagy szónoklatot, miszerint:

- A teremtését ennek a világnak, hát mi az, hogy egy kormányzó férfi, egy igazi proletár (mármint én) egyszer végre szórakozna a szaktársakkal és nincs sofőrje? Hát hol az a sofőr? A sofőr álljon mögötte, és lesse a parancsát, éjjel-nappal, három műszakban, három sofőr, nyolcóránként váltakozva!

A szaktárs egyre jobban kicirkalmazta, hogy mihez van joga egy prolinak, és mi az öcsémmel jól mulattunk, hogy milyen szuper Eszterházyt szeretett volna csinálni belőlem.

Józanul és jókedvűen ültem az Austinba. A sógorasszony mondani akart valamit, de Jani ránézett, így is megértettem...

Az úton aztán eszembe jutott, hogy a haver második véleménye alapjában megegyezik azzal, amit mi abban a bizonyos nem vízhatlan szobában megfogalmaztunk, és hogy az én mai véleményem az, ami a szaktárs első véleménye volt, a józan... A sógorasszony szeme meg azt mondta: „Tegyél úgy, mint *mások*."

Nos, én azt akarom, hogy mások se tegyenek, *ne tehessenek* „úgy"! Mert elveszítjük az emberek bizalmát, elveszítjük a saját nyíltságunkat. Titkaink lesznek, és egyedül maradunk. Ne „menjünk le a néphez", ez suta elképzelés; mindig együtt kell lennünk vele. Ha vállaltuk a nagy felelősséget, akkor a mi hivatalos óránk napi huszonnégy óra. Orvoshoz is el lehet menni éjjel. Hiába senki se fog bennünket az ágyból felzavarni.

Hazaérve először is öcsémék lakásügyéről beszéltem a feleségemnek.

- Add el az autót. Hozzátesszük azt is, amit televízióra gyűjtöttem. Az állam is ad kölcsönt, építsenek családi házat - mondta.

A feleségem ajánlata pompás. Az öcsémék lakáskérdése így megoldódik. Annál kevésbé oldódik meg persze maga a probléma...

A lányom is megérkezett közben, mégpedig vőlegényestül. Sőt azt hiszem, illetve félek tőle, hogy ez a vőlegény, több mint vőlegény. És, kedves Imre, úgy éreztem magam (most is úgy érzem), mint azok a bankárok vagy grófok, akiknek lelkiállapotát eddig csak börtönidőkben kezembe jutott regényekből ismertem. Attól tartok, hogy ez a fiú hozományvadász. A hozomány: pesti elhelyezkedés. Magyarszakos tanár, abban az iskolában, ahol a lányom matemati-

kus. De míg a lányom szívesen ment le a bányavidékre, ez a fiú fel akar jönni Pestre. Mert költő is amellett. Közelebb akar kerülni a szerkesztőségekhez... Az a gyanúm, hogy a házasságba a lány papáját és mamáját is belekalkulálta. Egyelőre csak a pesti áthelyezés került szóba. Erről is, természetesen, csak a lányom beszélt.

Hát nekem nem tetszik ez a költő. De mit mondjak egy buta lánynak, aki apai vélemény szerint jó, értelmes, egészséges és nem csúnya. Feltételezzem, hogy a fiú svihák? Ez talán igazságtalanság, és akár igaz, akár nem, súlyosan megsértene egy huszonkét éves lányt. Az egyetlen, amit tehettem, hogy félreérthetetlenül tudtukra adtam: se áthelyezés, se lakás dolgában ránk ne számítsanak.

Mit gondol. Imre? Csak rigolyás vénemberek vagyunk? Vagy olyanok, mint a 19. század elején az öreg, még ittfelejtett volteriánusok - akik sokban elmaradtak a kortól, de másban (mondjuk azzal a kifejezéssel, amit most mindenre ráhúznak) jobban megőrizték a haladó hagyományt. Azt az ateizmust-humanizmust, mely a klérussal-aulával kiegyezett burzsoáziának már kellemetlen volt, amit szégyellt, mint saját iparos őseit.

Próbákat tettem. Elmagyaráztam a fiúnak és a lánynak, mi volt az a pártmaximum. Azt se tudták, mi fán terem! Elmondtam, hogy volt idő, mikor a párttag bizonyos összeget meghaladó jövedelmét köteles volt a párt rendelkezésére bocsátani. Mindketten helyeseltek.

Aztán arról beszéltem, hogy vesztegetés, csalás és hasonló ügyekben a pártonkívüli számára találhat a bíróság enyhítő körülményt, de párttag a törvényesen kiszabott legnagyobb büntetést, a maximumot kell hogy kapja. Nem lehetett nem helyeselni.

Hát nem tudom... Az ifjúság tőlünk tanul. Ha rosszat tanul, tőlünk tanulja. Ez az egy kétségtelen. Mi nem eszünk emberhúst - ők se kannibálok. De a rosszat könnyebb megtanulni, a lejtőn lefelé könnyebb menni.

Mi, párttagok, általában szervezeti következtetéseket szoktunk levonni. Tegyük ezt most is.

Én nem a lelki üdvösségemet keresem, mikor nem telefonálok az öcsém lakásügyében. Azt akarom: *Ne lehessen* protekciózni!

És *nem lehet*, hogy egyesek úgy éljenek, mintha a szocializmus második fázisában volnánk, azaz „képessége szerint dolgozik, és szükséglete szerint fogyaszt". Kimaradt a legfontosabb szó, mely ezt az idézetet megelőzi: *mindenki*. No és láttuk, hogy a képességek kicsik voltak - a szükségletek nagyok... Ma jobb a helyzet mind a képességek, mind a szükségletek terén. Üssük a vasat, amíg meleg! Ellenérveket elfogadok, sőt kérek.

Régen nem voltam idehaza, ezért kérdem Magától: mit kell és mit lehet tenni? Sok rosszat hallottam a fiatalokról is, de lehet, hogy igazságtalan vagyok velük szemben. Mindenesetre emlékszem, hogy a mi időnkben is szidták a fiatalokat - és *nem volt igazuk* a becsmérlőknek. Mindenesetre azért csak féltem a lányomat. Végül, úgy érzem, bennünk, öregekben *nem csak* ósdiság van.

Mi a véleménye minderről és különösen az utolsó kérdésről? Persze, nem várok Magától ilyen hosszú levelet, amilyet én se írtam még egész hosszú életemben. Egy hét múlva Pesten leszek, és felhívom telefonon. Elmegyünk valami jó kis helyre, ahol friss a sör és ropogós a virsli! És akkor elbeszélgetünk, és sok évtizednyi késéssel - úgy hiszem, ellenvélemény nincs - megisszuk a brudersaftot.

Öleli, aki druszája is:
Imre.

OLDÁS ÉS KÖTÉS

F. B.-nek testvéri fájdalommal

1

Az öreg Ádámfi Ádám professzornak már semmiféle hivatala se volt a kórházban. Már nem orvos volt, hanem ápolt, akit csak kegyeletből, kegyelemből tartottak ebben a kórházban, mivel nem volt senkije, és hogy máshová, rosszabb helyre, ne kerüljön.

Szegény „öreg múmia" volt, „ereklyetárgy", ahogy a fiatal orvosok nevezték, ahogy Járom Ambrus is nevezte.

Nagy ritkán azért felöltötte fehér köpenyét, és bólogatva végigjárta a kórtermeket, ahol valamikor minden beteg az ő szeméből leste a gyógyulás ígéretét, és az ápolónők, fiatal orvosok remegtek, ha haragos tekintete végigsodort rajtuk.

Ma már szelíd és veszélytelen árnyék volt - engedték, hogy fehér köpenyben járjon, ha akar.

Néha hetekig se hagyta el egykori rendelőszobáját, mely betegszobává vedlett. Egy időben az a hír keringett róla, hogy siettében a cipőjébe vizelt, mikor nem találta azonnal az éjjeliedényt. Most már erről is elfeledkeztek, mióta takarítani Margit, az első műtősnővér járt hozzá, aki még a régi, szép híres idejéből ismerte Ádámfi Ádámot... Margit senkit se engedett a közelébe.

Ezen a reggelen is bólogatva, fehér köpenyben totyogott az öreg professzor a fölvételibe. A főorvos és Járom Ambrus segédorvos, erőteljes, kissé sápadt fiatalember, az új beteget vizsgálták, akit éppen most hoztak a mentők. Az öreg ott állt mellettük, talán észre se vették.

A páciens, harminc év körüli fiatalember, erős testű, kicsit zsíros is. Hashártyagyulladása, magas láza volt. A vizsgálatnál az is kiderült, hogy a szíve rettenetesen elhasznált, és semmi kétség: ott halna meg a műtőasztalon.

- Nem fogjuk operálni - döntött a főorvos. - Vigyék a négyesbe!

Az ápoló már elindult a tolókocsival.

- Állj! - emelte kezét tiltóan, váratlanul és parancsolón Ádámfi. - Azonnal operálni. - Az ápoló visszafogta a már gördülő tolókocsit.

- Kérem, professzor úr, a páciens szíve...

- Operálni fogjuk!

- Professzor úr nem hallgatta meg a szívét... A beteg... - kezdte magyarázni udvariasan mosolyogva az elegáns főorvos, de Ádámfi közbevágott:

- Tudom! Nekem elég, ha a bőr színét látom. Ez a szív kibír egy félórát.

- A hasüreg csupa genny. Ha figyelembe vesszük, hogy egy óra is kevés volna... Az exitus még a műtét alatt...

- És ha nem operálnánk?

A főorvos ránézett az eszméletlen betegre. A biztonság kedvéért mégis suttogva mondta:

- Negyvennyolc óra.

- Na! Bemosakodni. Én operálok.

Az orvosok összenéztek. Nem kellemes dolog, ha a beteg a kés alatt meghal. Nemcsak a kórház jó híre sínyli meg, az orvosok biztonságérzete is romlik.

- Hagyod? - kérdezte halkan Járom Ambrus a főorvost.

- Úgyis mindegy - súgta az vissza, és legyintett. Aztán Ádámfi felé fordult. - Ha megengedi, Járom doktor és én fogunk asszisztálni.

Az öreg gőgösen bólintott. Odalépett a mosdóhoz. A műtősök, asszisztensek gépiesen követték példáját.

Az operáció erre a szokásos módon lassan megindult, aztán szokásos módon működni kezdett, de csakhamar úgy felgyorsult, mint egy megőrült óraszerkezet.

Az öregember - akit Járom Ambrus már csak mint remegős házi ereklyét ismert - mesteri kézzel nyitotta fel a hasüreget, oly hibátlanul és gyorsan, ahogy ezt senkitől se látta. Aztán szinte nem volt ideje figyelni: a csipeszek pillanatok alatt a helyükre kerültek, az érszorítók megállították a vérzést, a két orvos és a műtősnővérek alig győzték a professzor gyors parancsait követni. A forró lámpák alatt mindannyiukról folyt az izzadság. Az öreg Ádámfi is odatartotta az arcát, hogy a legfiatalabb nővér néha letörölje homlokát.

Félóráig se tartott az egész. A beteg kibírta; a műtét sikerült.

- Gratulálok, professzor úr! - kezdte a főorvos. Lihegett.

Az öregúr keze fejével letörölt az orra végéről egy cseppet. Aztán uralkodói leereszkedéssel mosolyogva biccentett.

Az ápoló megindította a tolókocsit. Ekkor Ádámfi váratlanul rákiáltott:

- Állj! Ne vigye!

Az ápoló azonnal megállt.

- Újra kinyitjuk! Még nem kész. Valami van ott... meg kelt néznem.

- De professzor úr - szólt Járom Ambrus. - Hiszen...

Szerencsére a főorvos közbelépett. Átölelte a professzort, és ugyanakkor a fejével dühösen intett az ápolónak. Az sietve kitolta a kocsit - Holnap, drága professzorunk - ölelgette közben a főorvos Ádámfit. - Holnap. Most kicsit pihenjen a beteg.

De az öreg ellökte a főorvost.

- Mit beszél itt! Nem látja, hogy nem kész!

- Ragyogóan sikerült, kérem... - kezdte volna Járom Ambrus, a főorvos azonban újra félbeszakította.

- Ahogy kívánja, professzor úr - mondta vidáman.

- Követelem! - kiáltotta az öregember, és az eltűnő kocsi felé nézett. - Követelem - ismételte sírásra váló hangon.

- Megengedi - avatkozott most bele az első műtősnővér, és minden további nélkül belenyomott egy injekciót az öregúr meztelen karjába. Margit nővér megtehette ezt. Ő járt hozzá mindennap. Nemcsak takarított rá, ő vitte el elpiszkított fehérneműjét, ő adott rá frisset. Most parancsolóan intett Bözsinek, a legfiatalabb nővérnek, a kedvencének. Közrefogták Ádámfit, és ketten, könyökben-hónaljban támogatva, vezetni kezdték.

Ahogy vezették, Margit nővér balról nézett rá fel. Ő a nagy professzor arcát látta, a biztonságost, győzedelmest. A másik oldalon a fiatal nővér egyszerre csak érezte, hogy a nagy test megrándul, rádől és erejét veszti. Felnézett az öregemberre. Ádámfi arca eltorzult, szája legörbedt, szeme üveges lett. - Jaj! - rettent meg a fiatal lány.

Járom Ambrus éppen szemben állt velük. Mindkét arcot látta, és azonnal megértette mi történt. - Álljanak meg! - kiáltotta. Gyorsan odagurított egy üres tolókocsit, s felnyalábolta a féloldalára megbénult Ádámfit.

A főorvos is odaszaladt. - Jeget, injekciót azonnal! - rendelkezett. Majd Járom Ambrusra nézve hozzátette: - Hát igen - és legyintett.

Járom Ambrus a nővérekkel kitolta a kocsit.

A főorvos pedig leroskadt, lezöttyent egy székre. Most nem volt elegáns. Két kezével a két halántékát szorongatta. Tíz percig ült így mozdulatlanul. A nővérek megnyugtató-halkan csörömpöltek a műszerekkel. Üveg- és fémtárgyak koccanásának tiszta zenéje szólt a műtő megújuló, friss levegőjében.

Mikor Járom visszajött, a főorvos még mindig ott ült mozdulatlanul. Ahogy meglátta a fiatal orvost, felállt, lassan kiment. Járom Ambrus remegő térdekkel szótlanul követte.

Az orvosi szobába érve, a főorvos tömény alkoholt töltött két mércés oldalú pohárkába; pontosan ötven-ötven köbcentimétert.

- Ilyet se látsz többet! - mondta fiatal kollégájának, és felhajtotta a szeszt.

Járom Ambrus csak a nyelvére vett egy csöppet, és bólintott.

- Hány éves az öreg?

- Csak hetvenhárom...

- Mint az apám... - mondta halkan.

Kezet fogott a főorvossal, és egyenesen az igazgató főorvoshoz ment. Háromnapi szabadságot kért.

- Családi ügy? - kérdezte az igazgató.

- Mondhatnám így is. De tekintsük a rendes szabadságból kapott előlegnek.

- Elfáradt! Értem, kérem. Semmi kifogásom... - Már ő is tudott Ádámfi esetéről.

Míg a titkárnő elintézte a formaságokat, a fiatal orvos hazatelefonált a feleségének.

- Sürgősen le kell mennem az apámhoz.

- Nincs tán valami baj?

- Nincs. Csak tudod, gyorsan határozok - felelt Járom Ambrus.

- Helyes! Ezt szeretem benned. És ideje is, fiacskám. Pakolok. Jó?

2

Mire minden ügyét elintézte, már este volt. Beült a kis sportkocsiba, és lassan kihajtott a városból.

Kora tavaszi éjjel. Csak néha találkozott lármás és vadszemű teherautókkal, melyek a nagyváros másnapjának hozták az élelmet.

A kocsija simán futott. Gyorsabban is mehetett volna, de attól tartott, túl korán megérkezik. A kezét se érezte elég biztonságosnak. A délelőtti operáció egy kissé „kicsinálta” az idegeit.

Huszonkilenc éves volt, két éve nős, odahaza a családban a legkisebb fiú. Ezért is lehetett tanult ember belőle. Idősebb bátyja a szövetkezetben kisborjúkat gondozott, a középső bátyja traktoros volt, a két nénje rég férjhez ment, az anyja már meghalt. Apja Antal bátyjánál lakott, a traktorosnál. Utolsó levelében - a menyével íratta, mert ő nem szeretett írni - tudatta vele, hogy egészséges, nyugdíja van, minden dolga rendben.

A kis Skoda hangtalanul siklott az országúton, és megvilágította a még kopár nyárfák hosszú sorfalát.

„Rettenetes”, gondolta Járom Ambrus. „Hetvenhárom év...” Megborzongott az éjszakai hideg széltől. „Rettenetes”, ismételte félhangosan. Nézte a kezeit a kormánykeréken, ahogy most szinte idegenül és önállóan, munkájukat végezték. Erőteljes, kemény-finom sebészkezei voltak.

Egy furcsa mondat jutott eszébe, amit a felesége olvasott fel egy este, néhány hónappal azelőtt. „Egy órám, egy napom, kiszakítva az egészből, talán még logikus... mégis az egész élet egy óriási káosz...”

Ő akkor csak bólintott; a szavak rettenetes értelme csak most buggyant ki... Nem volt felületes ember, de mással, mint orvosi dolgokkal nem ért rá foglalkozni. Se most, se az egyetemen. Neki nehezebb volt a dolga, mint azoknak, akik „jó gyerekszobából” jöttek. De az, hogy néki nehezebb, ösztökélte is. Tudta, hogy nem különb a bátyjainál, és nélkülük, vagy ha korábban születik, nem lehetett volna orvos. Ez megóvta az elbizakodottságtól, munkára szorította, úgy, hogy évfolyamtársai közül belőle lett a legjobb sebész, akinek az útja még tovább vezet.

Most, itt az autóban, elhatározta, hogy az apját felhozza magával. A felesége meg fogja érteni, hogy kötelessége ez. És micsoda orvos volna ő a saját szemében is, ha éppen az apja iránt nem tartaná be a mindenkinek tett orvosi fogadalmát?...

Hajnalra akart megérkezni, mikor felkelnek. A még vetetlen ágyakat akarta látni.

Ádámfi ágyát Margit nővér tartja szép rendben. Vajon tiszta ágyban alszik-e az apja? Manapság már nem rövidítik meg az öregembereket ételben, italban; apjának nyugdíja van, becsülete, minden. De az ágyon ő meglátja a szeretetet vagy egykedvűséget... Ámbár, akárhogy is van, nem lehet olyan jó helye, hogy el ne vigye magával...

Mikor kocsija a falu közelébe ért, zöldes és fehéredő színekkel serkendezett a hajnal. Megismerte a régi „Kenderáztatót”, a kis mocsaras tavat, ahol ő már nem látott kendert áztatni. Télen idejártak, iskola után, szöges kis csizmákban, csúszkálni. A jégből kiálló fekete füvek sokszor kerültek a talpuk alá. Elestek, megütötték a térdüket, néha a csípőcsontjukat, de kutyabaj... Az idén nem is volt tél... Talán egy hétig sem állt jég a „Kenderáztatón”, mely most már zöld, az első mélysötét zöld szín ezen a hajnalon.

3

Elkésett. Rosszul emlékezett a tavaszi felkelések idejére. A bátyja éppen a tarisznyát vetette a vállára, melyből kikandikált a tiszta vászon csücske. Az ágyban csak a gyerekek aludtak.

A sógorasszony habzó tejet öntött egy köcsögből.

- Apánk hol van? - kérdezte rögtön, köszönés után.

- Kiment vetni - nevetett a bátyja.

- A traktoros csak készül, a nyugdíjas vet?

- Hát iszen ismeri az apót - nevetett a sógorasszony. - Ki bír vele, ha egyszer menni akar. - Nevetett. De tisztán és tiszta szemmel.

- Gyere, megnézheted - szólt a bátyja.

Az asszony az alvó gyerekeket költötte, a két testvér kiment az udvarra.

- Ülj be! - mondta Járom Ambrus, és kinyitotta a kis Skoda ajtaját.

- Csupa olaj lenne az ülés. Inkább üljünk az én motoromra.

A pufogó kerékpáron gyorsan kijutottak a határba. Egy traktor felé közeledve a fiatal orvos megérintette bátyja vállát. - Ez a tied?

- Ez.

- Álljunk meg.

- Odaviszlek.

- Gyalog megyek. Messze van?

- Messzinek nincs messze. Ott, mindjárt a hajlat mögött.

Néhány perc múlva Járom Ambrus felér a kis halom tetejére, és onnan már meglátja az apját.

Az öreg háttal feléje dolgozik. Egyet lép, megáll, karja szabályos negyedkört suhint. Újra lép egyet, megáll, újra látszik a kiterjesztett kar és a széles, oltár előtti mozdulat.

Fekete ruhában van, a nyaka alatt két kis fehér szárny, olyasforma, mint a kisgyerekek hátul megkötött szalvétája.

Lassan kiér a nagy tábla végére, ott tovább megy néhány lépést a szántás mentén, megáll. Most szembejön.

Látszik a fehér bugyor, ami a nyakába van kötve. Lép egyet, megáll, áldó kört ír le a karja. Lassan közeledik.

- Édesapám!

Az öreg felnéz. Csak most veszi észre a fiát.

- Hee, Ambró! Te vagy? Mindgyár ott leszek. - Lép, megáll, minden lépés után belemarkol fehér gyolcs zsákjába, és szórja a magot.

Mikor kiér, kezet fog a fiával. - Jól van, fiam, hogy apádra is gondoltál.

- Azt hittem, apám nyugdíjas? - fogja a fiatalember a nagy barna kezet.

- Az is vagyok.

- De mintha nem az volna - mosolyog Ambrus, apja kezének örülve.

- Vetésidő.

- Hát a traktorok?

- A traktorok, traktorok. Nem veszem el a kenyerüket. De ebből - és fejével a vastag, bekötött szájú zsákra mutat - vetek én annyit, mint egy traktor. - A zsák pontosan ott hever, ahol a szántásból kiért.

- Mit vet?

- Hát nem látod?

A fiatal orvos lehajol a maggal beszórt földhöz. - Kender?

- Az hát.

- Azelőtt kendert nálunk nem vetettek.

- Öregapád vetett. Most megesleg. Mert érdemes. - Kiszabadítja nyakát a bölcsőformára kötött gyolcslepedőből, leül a zsákra, és helyet mutat maga mellett.

Mikor már ülnek, az öreg megsimogatja a durva szövésű gyolcsot. - Anyád munkája, lánykori. Ágyon sose volt.

- Tartogatták?

- Ezt az egyet. Vetésre, megadni a tisztességet.

- Hát igen... - mosolyodik el a fia.

- A traktor, mondod?... Jó, de a ló is köll. És magvető ember is. Majd ha repülőgépről vetnek, az már más.

- Repülőgépről vetni? Olyan is van?

- Nincs még, de mér ne lehetne. - Elmosolyodik. - Gyomlálni, beszélik, már gyomlál. Az a jó! Mert vetni bizony még tudok, de gyomlálásban az unokám is elhagy. Gyereknek puhább a csontja.

- Hát igen. Aztán tetszik édesapámnak a szövetkezet? - kérdi zavarodottan a fiatalember.

- Akkor is tetszene, ha nem tetszene. Mert más nem jöhet. De tetszik! Magam ura vagyok, nyugdíjas. Azért jöttem vetni, mert nem a muszáj küld.

- Én meg azért jöttem, hogy elvigyem édesapámat mihozzánk, Pestre, hogy velünk éljen.

- Pestre? Hát azt már nem, édes fiam. Ezt a menyemet ösmerem. A te feleségedet egyszer láttam. De mi az?... Lakodalomban.

- Biztosítom, hogy...

- Tudom. Derék. De én itt maradok, ennél a menyemnél. Nem váltogatom a helyet, mint az üngöt. Nem is érdemes, nem sok időm van hátra.

A keze a régi, erős. De a fiatal orvos már eddig is, folyton az apja arcát, nyakát nézte. Sovány az öreg, az arcszíne gyanús. Mint a kiszáradt föld augusztusban... Járom Ambrus sok mindent felismer már az arc színéből, nemhiába tanult Ádámfi professzor tanítványaitól.

- Dehogy nincs - mondja azzal a főorvosi vidámsággal, melyet ugyancsak a kórházban sajátított el. - Még megtáncoltatja a pesti unokáját!

- Meg hát! A nénéd lányát, amelyiknek húsvéthoz egy hétre lesz a lakodalma. De jövőre már, aligha, akárki legyen is...

Kinyitja a zsákot, és megtölti a kétrét hajtott gyolcsot, mely most, hogy teli van, az olyan bugyorhoz hasonlít, amiben zsellérasszonyok hordták valamikor a gyereküket. Mielőtt belépne a szántásba, rászól a fiára.

- Eriggy szépen haza. Én is elkészülök, dél tizenkettőre otthon vagyok.

A fiatal orvos csak áll. Nézi az apja lábnyomait, melyek olyan egyenesen vezetnek, mintha léniával húznák a tavaszi, porhanyós, fekete földbe... Augusztusban, tudja, ez a föld világos-barna, aszott és sárgás lesz, mint az apja arca.

Már visszafelé jön az öreg, új vonalat lép ki a földben, pontosan ott, ameddig a szórás elért. A bevetett részen egyenletesen feküdtek a kendermagok kis szürke pöttyei, s a vonalon túlra szinte egy se repült.

- Eriggy haza - parancsolja, mikor újra kiért. - Megbántod a menyemet.

A gyerekek és a fél falu gyerekei a kis Skoda körül tülekedtek az udvarban. A sógorasszony friss lángossal kínálta a vendéget. Jóízű a zsíros, forró kenyérétel.

Nem volt álmos, de a sógorasszonya biztatására lefeküdt kissé pihenni. Az apja ágyára feküdt. Afféle régimódi, „tarka", pirossávos-rózsaszín ciha és dunyhahuzat volt az ágyban. Megnézte, megtapogatta: tiszta volt, rendes és öregembert megillető, puha. Aludt egy keveset.

Harangszóra megjött az apja.

A sógorasszony tiszta ruhában volt, városi porcelánban tette eléjük az ételt. A gyerekek megmosdottan, tiszta kézzel, tiszta arccal ültek az asztalhoz. A traktoros báty az kinn ebédelt, tarisznyából.

A fiatal orvos nyugtalanul nézte az apját.

- Nagyon elfáradt, édesapám?

- Hát... Egész nap sok lenne, így képesleg. Úgyis az idén vetek utoljára.

- Pesten igazán nem vethet, legföljebb paszulyt a balkonon.

- Nem arról beszélek. Az aratást még megérem, de csak talán. A vetést aligha.

- Ej apó! - mondja a menye. - Mindig így beszél!

- Nem mindig. Tavaly nem ezt mondtam. - Bort töltött a kis kétdecis pohárba. - Ez se ízlik már úgy, mint régen...

- Azért mondom, hogy velem kell jönni. Megnézetjük jó doktorokkal. Én, tudja, sebész vagyok. Magával belgyógyászhoz mennék, egy híres tanárhoz.

- Hát te nem értenéd? - Az öregember összehunyorította a szemét. - Érted te!

- Én inkább a sebekhez értek. Metszek, vágok, törött csontokat ragasztok.

- Szép kis doktor vagy akkor. Mintha, teszem, én elmennék a vásárra lovat venni, aztán csak a fogához értenék, ahhoz, hogy hányad-füves a csikó. A lábát más nézegesse? A hasát meg talán a bábaasszony?

- Hát nem egészen, de egy kicsit így van. Nagyon bonyolult szerkezet az ember.

- Szerkezetnek szerkezet. De azt tudja, hogy amíg él, vetni köll, mert mégse szerkezet. Akárki arat majd... Én nem iszom, de te igyál, fiam!

- Nekem se szabad. Kormánykerékhez kell ülni...

- Csak nem mégy el máma?

- Ha tudnám, hogy édesapám velem jön, akkor persze maradnék. Megvárnám míg elbúcsúzik, szedelődzik, miegymás... Gondolja meg. Jobb elébevágni a bajnak, míg nem késő.

- Értem. Csak hát nem lesz itt baj. Az idén, látod, vetni is tudok még.

- Méghozzá kendert - próbált mellébeszélni a fia.

- Ha egyszer érdemes. Kötél is köll. Nem nekem - nevetett huncut szemmel -, mert rám nem szól a mondás: „Aki nem akar megöregedni, akassza föl magát.” Én már megöregedtem, és minden úgy van, ahogy köll - mutatott az unokákra. - Hát nálad... nálatok nincs semmi?

- Talán jövőre. Most lehet már, elég a kereset. Nem töröm magamat a pénzért, de elég. Jövőre „tervezzük”, ahogy most mondani szokás...

- Aha, jövőre. Tervezni, igen, tervezni köll. Én is tervezek... De azért kár, hogy elmégy. Eső lesz az éjjel, síkos lesz az aszfalt.

Búcsúzáskor az öreg kezet nyújtott. Járom Ambrus lehajolt az apai kézre, és megcsókolta.

- Hát ez miféle módi? - méltatlankodott az öreg. - Mikor már kinőtt a szakállad! Talán - de elharapta a szót, és megsimogatta legkisebb nagy fia kemény üstökét.

A harmadik sebességre kapcsolt. Mire a nyárfás útra ért, besötétedett az ég, és eleredt az eső. A meleg tavaszi zápor dobolt az üvegen és könnycseppek módjára folyt le rajta.

A kis ablaktisztító szabályos ketyegéssel törölte a cseppeket fenn az üveg kis negyedkörén. A nyárfák és az út földi fényben csillogtak.

Járom Ambrusnak eszébe jutott egy másik fény, melyről filosz felesége még menyasszony-korában olvasott békés estén egy öreg könyvből, egy másikból, mint amelyikre odamenet gondolt.

> Ha napnézéstől elveszted a látást.
> Szemed okold, ne a nagy sugárzást.

EGY FA A PARKBAN

Az újságíró riportra jött a magyar grófhoz. A múlt század végén épülhetett ez a london-hotel. Mahagóni falburkolat, a hallban. A lift is tükrös, bársonyülőkés, terjedelmes. „Az öreg Victoria egész angol királynői és indiai császárnői terjedelmében belefért...” A viktoriánus időkről valamit bele fog dolgozni a riportba, krúdysan, rezignálva, melankolikusan... vagy lehetne amerikaias humorral is...

Ezzel a gróffal még nem csináltak riportot. Valamennyi újságíró eddig egy nyomot tiport az öreg kegyelmes úrhoz, „Ferenc József, Károly király, legitimizmus” - már eladhatatlanul unalmas.

A jól megtermett, hosszúkás arcú Kerecsényi világosbarna teveszőr háziruhában fogadta. A szoba hasonlított a hallhoz: mahagóni és kék bársony, „így kell fogadni? Ez illik? Déli tizenkettő, pontosan. Ha így fogad, ez a szabályos, vagy könnyedség és bizalmasság? Vagy lenézés?... A koreai riportok miatt? Vagy mert megírtam róluk, hogy hazudtam?”

A rutinkérdéssel kezdte.

- Mi volt kérem az általános benyomása? Most, hogy húsz év múlva újra látta Magyarországot.

- Az, hogy soha többé be nem teszem oda a lábam.

- Kellemetlenségek? Veszély?

- Semmi olyan, ami az ön számára talán érdekes lehetne.

- Ezt, megbocsát, mi újságírók ott is megtaláljuk, ahol...

- Szabályszerű útlevél, oda mehettem, ahova akartam, beszélhettem akivel akartam. Ha szóba állt velem.

- Az emberek meg vannak félemlítve; nem mernek beszélni. Értem. Egy gróf, külföldről jött.

- Nem ez. Autóbuszon jártam és az útitársak nem tudták, hogy honnan jövök, ki vagyok, azaz voltam. Utazhattam taxin is és vonaton, senkinek se kellett bejelentenem, hogy a következő napon, órában, vagy percben milyen irányba indulok.

- De figyelték.

- Nem figyeltek. Azt is hozzátehetném: sajnos. Mert kutyába se vettek.

- Ügyesen csinálták. Tökéletesítették a módszert.

- Gondolja?

- Semmi kétség.

- Én is gondoltam erre. Pályámat követségi titkárként kezdtem; van némi fogalmam az efféle dolgokról. De rájöttem, hogy itt nem finom módszert alkalmaztak. Egyszerűen nem törődtek velem. Nem vagyok veszélyes. Érti uram?

- Hm. Nekem más a véleményem. De méltóztassék folytatni.

- Nem tartanak veszélyesnek. Ezt már akkor sejteni kezdtem, mikor a vízumot adták. Kérdem a konzulátusi tisztviselőt: „Leutazhatok a volt birtokunkra?” „Vízummal megy, a vízum az egész országra érvényes, az önök volt latifundiuma” - így mondta, latifundium - „nem katonai objektum”. Lemehettem, le is mentem, és soha többé nem megyek.

- Értem. Megrázó volt, tragikus.

- Ez volna-e a találó kifejezés? Nem tudom. Semmi különöset nem mondtak, semmi különöset nem láttam, a sárga kastély ott áll, úgy áll, ahol volt, pontosan, meglehetősen jól karbantartják. Két részből áll tulajdonképpen. A régebbi kis barokk kastély, a folyosó falában félkör alakú bemélyedések. „Ez mi?” kérdezem a gondnokot: „Itt szobor lehetett” feleli. Nem világosítottam fel, hogy ott a hajdú állt: meggyvörös feszes libéria, fekete sujtások - és a mélyedésbe lapult és visszatartotta a leheletét, ha közülünk előtűnt valaki a folyosó fordulójában. Ő volt a szobor. Na szóval... Az újabb szárny falusias empire. Nagy termek, nyugatra és keletre nyíló ablakok. Most: középen folyosó, kétoldalt szobák. Ahány ablak, annyi szoba. És fürdőszobáknak is jutott hely, több a fürdőszoba, mint az én időmben.

- Több ember is lakja.

- Igen, persze. Sok öregúr, akadémikusok a feleségükkel, de fiatalok is, az egyik aligha lehet huszonöt... A gondnok mondta: az is akadémiai tag. Matematikus, ha jól emlékszem. Nem sokat kérdezősködtem.

- Akadémikusok sehol se érdekesek - mosolygott az újságíró... - És a parasztok és a volt cselédek? Velük sikerült beszélni?

- Semmi akadály. A nénémre azt mondták az öregek, akik még ismerték: „Derék asszony volt. Ha valaki megbetegedett, kocsit adott, bevitette a kórházba.”

- Szóval most is szeretik.

- Igen. És ezt kérem, nem is titkolják. Nem gondolja, hogy megdöbbentő ez, hogy nem titkolják?

- Vagy esetleg provokáció.

- Gondolja? A nagybátyámra viszont azt mondják: „Furcsa egy úr volt a méltóságos”. Ez a „hülye” udvarias körülírása. És megfelel a tényeknek. Engem megkérdeztek: „Hol tetszik dolgozni?” Meglehetős zavarba hoztak, különösen avval, hogy apai nagybátyámat hozták fel példának. Az öreg ugyanis liftes egy biológiai intézetben. Beszéltem vele Pesten, fel is kerestem a munkahelyén. A liftre azt mondja: „a járművem”. Szemmel látható: semmi baja sincs. Gáláns a liftbe lépő laboratóriumi kisasszonyokkal...

- Ha jól értettem, gróf, ön nem óhajt ilyen jármű kapitánya lenni.

- Jól értette. Nem akarok ilyen kapitány lenni, legkevésbé Magyarországban. De a kastély ura se, ahol most azok az öreg akadémikusok totyognak. És a másik kettőé se, melynek hitbizományosa volnék és ahol még nem voltam soha életemben.

- Akkor se, ha nénje tradícióit folytathatná?

- Szükségtelen. A faluban kórház épült.

- Úgy értsem: önnek tetszenek a jelenlegi viszonyok?

- Egyáltalán nem. De ha azt mondanák: a kastély a tied, menj, költözz be, a legnagyobb zavarban volnék. Irtózatos volna, félelmetes.

- Az első időben talán csendőrség kellene, de aztán konszolidálódna minden.

- Ön kissé félreértett. Mikor azt mondom: félelmetes, én nem testi gyávaságra gondoltam.

- A dolgok állandóságában kételkedne?

- Igen. De nemcsak ez. A tulajdonjog jogosságában. Így pontosabb.

- Ohó! Ez érdekes. Önök, arisztokraták sohase teljesítették nemzeti hivatásukat, és íme, ezt érzik most.

- Úgylehet jogosult a vád. Ez független a vádlótól.

Az újságíró nem felelt. Vállat vont, menni készült, de a házigazda visszatartotta.

- Heveskedtünk. Engedje meg, hogy valamiképp megmagyarázzam az én... hogyismondjam... Meggondolásnak ezt nem lehet nevezni...

A parkban jöttem rá. Nagyszerűbb parkot sehol se talál. Átlókkal, tisztásokkal. Angolpark, így neveztük. Most már tudom, magyar: nem is bujább, de szilajabb és ijesztőbb. Másfél öl magas a kőfal három oldalról, délen patak, mely télen se fagy be. A patakon túl szántók, most is szántók, kukoricaföldek. Nem tudom én ezt leírni, de talán ismeri...

Az újságíró ingatta a fejét.

- No persze... bocsánat...

- A patak partján egy óriási fűzfa. Már gyermekkoromban is vén, korhadozó, egyik főága is letört. Villám sújtotta, vagy csak elaggott. Ez a fa... angol nevelőnőnk egyszer azt mondta rá - igen, azt hiszem, ő, de ugye ez mellékes -, azt mondta: „Lear király”. Nem voltam érzékeny fiú. Irodalom: amennyi elkerülhetetlen. Most már csak Churchill memoárjai és hasonlók... De ez furcsa volt, egy fát királynak neveznek...

Megvan, most is áll. Odvaiba cementet tömtek. Még egy ága letört, de a többi még nagyobb. Földig érnek a lehajló ágak, nagy szakáll, a vén törzs mohos; a fűzfa-élet legvégső határán él, azt éli túl... Ezt a fát kerestem... A többi is megvan, nagyon megnőttek, dúsabbak, szebbek. Húsz éve nem voltam ott. Ami megmaradt, nagyobb lett, ami kiszáradt, pótlódott... Vannak fiatal csemeték is, de pontosan az a park, ahol kisfiú voltam, és mégsem az. Mégsem az.

Az újságíró ingatta a fejét.

- Úgy látszik, nem tudtam világossá tenni. Nos, míg azok az öreg urak totyognak ott a házban, addig én is ott lehetek a parkban. De ha csak én, a hitbizomány ura, egyedül, „idegeneknek tilos”, bezárt kapu mögött... Nem érezném, hogy az enyém.

- A látvány, méltóságos uram, kissé megviselte az idegeit. Persze: ifjúkori környezet, az egykor nagyszerű termek, fiatal hölgyek, uniformisok, ősök árnyéka. Kint a parkban kertészlányok gyomláltak... zömök paraszti Vénuszok. A faluból, a viskóból friss kenyér illata száll. Keveredik a hajnali harmattal, a fű illatával és... Lovak, nyeregszíjak....

- Benzinszag, kérem. A repülőkhöz kellett volna bevonulnom, ha rákerül a sor.

- Mégis, ez a tudatalatti alapélmény, és ez most mind aktivizálódott.

- Azt hiszi? Nagyon romantikus. Szerintem az egész annyi, hogy míg nem jártam ott, úgy gondoltam a kastélyra, a parkra, hogy az örökség jogán enyém. Most már tudom: nincs nekem ott elrabolt vagyonom, kincsen, parkom, kastélyom. Sajnos hazám sincs.

- A bolsevikok alapos „agymosást” végeztek önön, gróf.

- Hogy érti ezt?

- Kínai titkos szerekről beszél a fáma, az áldozat észre se veszi vagy elfelejti a kezelést...

- Nem gondolja, hogy ez kissé sértő? Nyilván nem tudok olyan adatokat közölni, amelyekre ön kíváncsi. Talán azt használja fel, hogy egy öreg Kerecsényi gróf liftes. De akkor azt is közölje, hogy az öregúr jól érzi magát, és mikor valami baj volt a családban, a szakszervezet segített. És az öreg büszke erre „A jó munkám elismerése”... De látom, nem ez érdekelné.

Az újságíró felállt, meghajolt. Arca izzadt-zsírosan fénylett.

- I’m sorry - mondta a gróf.

„Nem kellett volna ideengedni, valami pimaszságot talál ki... Agymosás... Vagy valami még cifrábbat. Koreában ő találta ki a mérgezett legyeket... még azt se mondhatom, hogy ezt nem tudtam, figyelmeztettek... Aztán leleplezi a leleplezéseit, szaltó, dupla szaltó, a nyelve kificamul, a nyaka megmarad... Mindegy, de nem kellett volna beszélni a fáról. Annyit se, amennyit elmondtam. Ha úgy mondtam is, hogy egy nevelőnőtől hallottam valamikor... pedig itt, nálam, most minden szoba padlóját szétkorhasztják a gyökerei. És még idegenebb, ágavesztettebb lett most, mert rábíztam erre az idegenre... Mit tudom én, ő most hova növeszti ezt a királyt, akinek nem is volt királysága, meg se foszthatták tehát, és nincsenek gonosz leányai és jó lánya sincs, és senkije, senkije...”

A telefon berregett. Felvette a kagylót.

- Nem vagyok idehaza.

NÉVTELEN SÍR, SÍRTALAN NÉV

Puha aszfaltról, perzselő fényből - nyárvégi pörsent levelek ropogása a lába alatt - jutott a gesztenyeallé gótikus hűvösébe, egy kapun, melynek nem voltak szárnyai. Be se ment volna másképp, és akkor se, ha a kapufélfák kerítésben folytatódnak.

Tudta és nem tudta, hogy ezen a hosszú gesztenyesoron járva a régi németvölgyi temetőben ballag; mióta sírásó volt egyszer, egy egész, hosszú könyörtelen télen át, nem tette lábát temetőbe. Nem félt a síroktól, csak nem becsülte őket... „Saját temetésemre se megyek el, csak majd nem kérdeznek, visznek."

De ez nem volt temető: park készült itt, egy nagy gyár és újonnan épült házak között; már csak hátsó oldalát választotta el fal az élők utcájától.

Fiúk-lányok parkká egyengetik a földet, ahol vén fák csoportjait puszta térségek szakítják meg, ahonnan még a sírokat is kipusztította a háború. Az összelőtt, ledőlt sírkövek között, mint kiásott mammutcsontok, csomóba hordva feküsznek a német bunkerek negyedkör alakú cementbordái; szürke az egyik oldaluk, fehérre meszelt a másik. Itt, a Gellérthegy lábánál, halottak és sírkövek mögé, a földbe bújva védték hitleri csapatok a megvédhetetlent: ember uralmát ember felett.

- Se anyjuk, se asszonyuk nem tudja: hol keveredett földbe a testük. - Ennek így kellett lenni, de a temetőbe véletlenül került, fáradt embert tovább kérdezi a fáradhatatlan gyötrelem: „De hányan voltak köztük, akik ölni nem is akartak? Mit kellett volna ezeknek tenni? Hol vétették el az utat, hogy idekerülhettek e mellé a vadgesztenyével szegélyezett út mellé? Mert kell lenni valaminek, amit ha megteszünk..."

Egyengetik a talajt. Púpozott lapátokról repül a porzó, könnyű, szomjas nyárvégi föld... Derék kubikos-módra dolgoznak, lapátolnak a fiúk, egyengetnek a lányok; munka ez és mégis játék. Izzadt, piszkos, verejtékcsermelyes testüket munka után majd letusolják, uszoda frissíti őket, és prüszkölés és lárma - a piszkos klottnadrágot pedig kimossa a mama. Ez lesz a játéktalan munka...

De íme egy négyszögletes parcellához ér, ahol temető maradt a temető, ahol azok feküsznek, akik katonák se voltak, és mégis életükkel fizettek negyvenötben, az ostrom idején. Környékbeliek lehettek... A rendben tartott sírok zöldek. Egy öregasszony kis, gyerekkézbe való öntözőkannával közeledik a parcella sarkán álló ciszternához. Egy másik néni befőttes üveggel merít a ciszterna vizéből, a sírhoz megy, megöntöz két muskátlit, fordul, újra megmeríti edényét.

A fáradt ember elnézi a személyes fájdalom vékony gyalogútját, mely a halottakat a földfeletti élethez köti, aztán tovább megy elhagyott részek közt, ahol már elegyengették a földet, de kertészek már csak jövő tavasszal jönnek, talán... Tovább vezet a gesztenyeallé. Alig egy-két fát ért lövedék. Nagyok, erőteljesek, még soká élnek majd együtt a még el se készült parkkal...

De íme még egy temetőrész áll itt érintetlenül, elhagyottan. Régi sírok. Nincsenek öreg nénikék. Sírkövek, melyekről már lekopott a felírás; már maguk a kövek is porladoznak. A temetőben álló mészkő hamarabb pusztul, mint a polcon őrzött papír, és a márvány is csak úgy bírja az időt, ha barbár rossz-szerencse segít, és romok között a föld alá kerül. Furcsa dolog ez a jószerencse - rossz-szerencse. A régi temetőrész közepén öreg, óvott obeliszk. Kerek, lapos dombocska tetején áll, a közép közepén. A nem-akarva idekerült érdektelen érdeklődő, árnyas fák barátja, elolvassa a felírást:

Itt nyugosznak az 1849-ik évi
május 21-én, a
Budavár
bevételénél elesett vitéz Honvédek.
Áldás emlékükre.

Nagy sír a kis obeliszk alatt, nem áll rajta egyetlen név se. De körös-körül a sírköveken vannak nevek, s aki egy felírást elolvasott, elolvas többet is, és kibetűzi a nehezen olvashatókat. A nagy középső sírdombot körbefogó kavicsos úton túl, a kör külső cikkelyében sűrűn állnak a sírkövek. A legtöbbje azt hirdeti, hogy negyvennyolcas honvédek nyugosznak itt, olyanok, akik túlélték a forradalmat, ám tíz-húsz-harminc és negyven év múltán, íme itt kívántak pihenni a régi bajtársak közelében, akik Budavár megvételénél érték el életük végét.

Csak ők? A körhöz vezető út sugaránál, ékes helyen, vörösmárvány sírkő íme ezt adja tudtul a vándornak:

1849 császári védősereg 420 tagja közül
itt nyugszik edelstadti Allnoch Alajos
csász. és kir. gyalogezred alezredese.

És ezenkívül még két császári tiszt nevét viseli el a kő. De a legfurcsább az utóirat-féle - ritka dolog sírköveken:

Arthumi Hentzi Henrik és a védőrség többi hősi halottja
a vízivárosi katonai temetőben nyugszik, ismeretlen helyen.

Hát azt az alezredest temették ide, akiről eddig úgy tudta, hogy mérnökkari volt és ezredes, aki a Lánchidat akarta felrobbantani. A „snajdig” és slampos habsburgi Herosztratész, aki szivarral kezdte égetni a gyújtózsinórt. Aki csak magát és katonáit tudta felröpíteni, felfelé, a pokolba. De így is megörökítette nevét ez az ügyetlen Herosztratész. Bezzeg a szomszéd bunkerek lakói nagy alapossággal végezték el, amit Allnoch „elpackázott”...

Higgadt ember olvasta a feliratot, élet országútján sokat gyalogolt csavargó, érc és „ércnél maradandóbb” emlékművek hűvös szemlélője. Nem irigyli Allnoch szerencséjét, semmi érdemtelen szerencsét se irigyel: gonosztevők fennmaradt nevét büntetésnek számítja. De kiméri hosszított vándorléptekkel az Allnoch sír és az obeliszk közötti távolságot. - Tizenöt méter - mondja. - De ez a sír közepe. A nagy tömegsír széle és Allnoch sírhelye közt aligha több a távolság három méternél.

Mosolyog és továbblép. Egy szép rózsaszín kövön még jól olvasható:

Döbrentei Gábornak
az úttörő és maghintő
legjobb magyarok egyikének
Nyughelye
1785-1851

Igen. Ez a felírás kirostálta a pelyvát a mag közül, és eltüntette a tévedést az úttörő keresésből. És nem mond túl sokat, nem mondja, ellenkezésre késztetőn: „a legjobb”, így szép ez, és így nyilván igaz...

Ahogy lassan megy visszafelé a készülő park készenváró gesztenyesorán, régi márciusi ünnepek verse jut eszébe:

Hol sírjaink domborulnak
Unokáink leborulnak
És áldó imádság mellett,
Mondják el szent neveinket...

Lám, nincs ezen a síron egyetlen név se, és még azt se árulja el az obeliszk, hogy hányan pihennek alatta...

És a Jós? Neki még sírja sincs...

És aki a sírját kereste, már maga is sírba szállt a minap. Dienes... Dienes? A Fővárosi Könyvtárban volt egy Dienes, Szabó Ervin társa a munkában. Kisfiú korában ő adott jó könyveket a kezébe, és ami ennél több, barátságos szót. Ő volt aztán, tizenkilencben, budapesti polgármester. Már régen halott. Ez a másik Dienes Petőfi sírját kereste, kereste... De talán így kell ennek lenni: Petőfi sírhelye hadd maradjon ismeretlen pont egy nagy, folytatódó életben.

Fáradtan ballag, és megint eljut oda, ahol a gyerekek oly nagyszerűen - fáradhatatlanul lapátolnak. Pedig már hosszúak az árnyékok, a hegyek mögött tűnőben a nap.

Nádszál-karcsú, halvány arcú, cigányhajú lány ül egyedül, ottfelejtett gránitlapon, az út közelében. A vándor elmegy mellette. Ránéz a lány, és mégse látja: messzebbre néz, a sűrűbe.

A TUDÁS FÁJA

„Micsoda gyönyörű vidék”.

Így mondták a fürdővendégek, a lánya, a veje, még az unokája is megtanulta: „Micsoda gyönyörű vidék”...

- Hát, igen, szép - mondta egy kis büszkeséggel. - Szép a kilátás - tette hozzá. Mások is így mondták.

A szomszéd présházban minden nyáron egy festő lakott, vidám és hangos ember. Ez mondta, hogy az egész tó felett itt, ez a táj a legszebb, olyan mint a „due golfi” Nápolynál; onnan is két öbölre lát a jövevény.

Ő elmagyaráztatta, elmondatta a készségesen bőbeszédű szomszéddal, hogy mi az a „due golfi”, azt, hogy hol van Nápoly, tudta. Nem volt kedvére, hogy ami neki a legszebb, azért szeretik, mert valami hasonlít hozzá, ami gyönyörű. Nem volt kedvére a festő, aki jobb híján elégszik meg annyival, ami neki minden. Azt se becsülte, hogy ez az idegen örök szépségről beszélt; mikor a képeiből olyan szépség tükrözött, mint kinyitott ablak üvegén: fényesebb, mint a valóság, de csak egy helyről, a szoba egy pontjáról lehet látni.

Nem is ugyanegy dologról beszéltek talán. Ő úgy értette: szép, hogy unokájának a városi élet után itt jó a levegő, a szőlőzöld attól szép, hogy leveleit nem pörkölte le a peronoszpóra, a présházak és pincék ott voltak a helyükön, és nem messzire tiszta, hideg vízzel folyt a forrás nyáron, és télen ez a forrás és mellette a vályú enyhén gőzölgött.

De szép volt a nyári vendégek jókedve és a nála találkozó család, nyáron.

Ősszel, szüretidőben, másképp volt szép és hangos a vidék. Csupa nagykedvű, bátor ember botorkált, mint a járni tanuló gyerek. Tejszínű újbortól lettek ilyenek, és ravaszkodva, az italosság védpalástja alatt kikiabáltak mindent, amit máskor el nem mondtak volna. Ő meg a bortól megenyhülten helyeselt, azt is békésen fogadta, ami ellen egy tavasznapon bizony haragosan kiáll, és néha ki is állt, ha március tizenötöt, március huszonegyet vagy május elsejét ünnepeltek.

Tavasszal, nyáron, ősszel egy-egy ünnepnapra egyenesedett csak ki, szőlőtőkéket, gyümölcsfákat nevelő teste-lelke. Igazából csak télen nézte a földet, melyen élt, mikor senki se járt fel a síkos úton, és kirándulók nem nézték a „due golfit”, mely most fehérzöld jéggé vált.

A téli ködök elmosták és egyben óriásira növesztették a házat, fát, távoli szalmakazalt. A zúzmara karácsonyfává változtatta az egész élővilágot, saját szemöldökét és bajuszát is. Aztán napfény jött, gyémántos, és a téli fényben a fák és ágak megmutatták egész csontszerkezetüket; a közönyös büszke diófák, a tehénjó almafák és göbörtös körték, érzékeny testű mandulafák.

A karácsony és újév közötti időben, a borok első fejtése után, vagy ha köd volt a következő napok egyikén, lehetett ez Vízkereszt is, egyszer egy esztendőben lement a mólóhoz, olyankor, mikor se vendéget nem várt, se vásárolni valója nem volt, mikor semmi dolga odalent a befagyott tónál.

Délre ért le. A verőfény mézszínűre festette a parti nádast, aranykeretként szegélyezte a sok halványkék, ezüstös, szikrázó tarajú, zöld jeget. Az volt jó, hogy valaki mégis, annyi ember helyett és értük is, látja ezt a szépséget, melyben most oly mélyen eltemetkezve bujkál a lágy, a tápláló ajándék, és csak a távoli mélyben él a közeli jó: egy istálló nádfedelét takaró hó-

dunyha, melytől belül több a meleg és a melegben a kékfátyolos szemű tehenek jószaga. A tehenek tőgyében a tej és az jó, hogy van emberi lény, ki megszabadítja őket tejüktől.

Ilyenkor, újévkor - újév után, elmúlt már a disznóölések ijesztő sivítása, amit nem szeretett észrevenni. Tudta, öncsalás ez, de ha észreveszi, hogyan megyen disznótorra, ahova pedig mindenfelől meghívták?... és ő örömest is ment a hajnalban látott és most szagával jelző pörkölő szalma irányába...

Hozzá tavasszal jártak. Vendégségbe és oltványért, magáért. Nyáron meg, mivel vidám nép élt nála is a kis ház körül.

Ellenségei nem voltak. Talán, mert kiöregedett a dolgok intézéséből? A nyugdíjából, kis szőlejéből csendesen megélt, és nem volt ez annyi, hogy megirigyelhették volna. És mindig maradt ajándékra is, az unokának, a lányának.

Úgy érezte: megéri egy jóravaló szőlőtőke korát, mely még utolsó éveiben is hoz termést, keveset, de édeset. Ebbe nyugodott bele, amennyire ebbe az ember belenyugodhatik. Ha oltott, szemüveget kellett feltennie. Gyengülő szemei jobban látták már a távolt, mint a közelt. Neki nem „due golfi" volt ez a táj, és minden évben szebb. Talán nem is szebb lett, hanem lágyabb, jobb, anyásabb; egyre könnyebb volt elképzelni, hogy majd elpihen a föld alatt. A temetőben... De ha lehetne, akkor inkább a telke felett, ott feljebb, ahol már nincs szőlő, csak görbe fák, galagonya, bozót és szélfúvás, ha egyenesen áll, és szélcsend, ha lekuporodik a bokor alá; nyugalom, ha végsőkig elpihen.

Ezt a helyet választotta sírhelyének. Bár néha arra gondolt, hogy a felesége mellé fekszik a temetőbe. Másszor egy harmadik hely is eszébe jutott: az ismeretlen ember sírja, közel a házhoz, az út mentén.

De hiszen választott... Fenn! Ahonnan messzire látni, és a dombokban érezni a téli, érzéketlen anyaföld kegyetlen és ajándékozó jövőjét, a pontosan sorakozó szőlőket és sziklák sötétkékjét, hótól is kopáran. És erdő bozótos, bozontos hajzatát, az érzés nélküli, de létet megmagyarázó téli világot. Ezt viszi el magával szeme szivárványában, mikor a halál percében lefogják a szemét... Talán a lánya keze, talán az unokáé... De akkor, is ha ápolónő hűvös keze... és ha egyedül lesz ebben a pillanatban, a magányos házban, és nyitott szemmel kell meghalni... mindegy, ez marad meg.

Apja a filoxera éveit számította a legnagyobb szerencsétlenségnek, így is halt meg a nagy háború előtti évben. Nem nyugodtan, inkább nagyon keservesen, nehezen és hosszadalmasan.

A házat, melyben él, az apja vette. Ő akkora gyerek volt már, hogy emlékszik a napra, mikor ideköltöztek. Egy borkereskedő vincellérlakásából jöttek, zsellér-apja gyűjtötte össze a házra-valót. Nem lehetett nagy pénz; kipusztult szőlő vette körül a házat és öreg gyümölcsfák. Mire jó termő lett a szőlő és a fiatal csemeték, az apja meghalt.

A bátyja nőtlen volt, amikor valahol a Doberdón - valami sziklás, komor helyen, ahogy a harcteret elképzelte - vesztette életét. Ő maradt csak itt. Lánytestvére részét, aki a városba ment férjhez, apródonként kifizette. Az uradalmi szőlőben vincellérkedett és akkor is itt élt. Helyét, lakását sohase változtatta. És itt maradt, mikor az uradalmi szőlőből állami gazdaság lett. És itt maradt nyugdíjazása után.

Az egyholdas telek fele volt szőlő, a hegyközség szőleje és egyben sajátja. A többin vesszőt nevelt, tavasszal szemezett, oltott. Azt csinálta amit még az iskolai ABC előtt apjától megtanult, és amihez hozzátapasztalt egész életében.

Félig-meddig tanult embernek is számított. Apja beadta a közeli városka vincellér-iskolájába. Újév után az uradalmi intéző néki ajándékozta a „Szőlészeti és borászati lapok” elmúlt évi összes számait. Elnézegette a rajzokat, és el is olvasta, amit a rajzok és fényképek megérteni segítettek. Borfejtés után, szőlőmetszésig volt idő a téli estéken. Még élt a felesége.

A szép, színes képeket apró szeggel a falra erősítette. Csupa újfajta szőlő nézett rá a falakról, és egy Szűz Mária kép, amit a felesége szeretett. Akkor is ott maradt a falon, mikor a felesége már halott volt. És akkor se vette le, mikor a mérnöklánya ezt szinte gorombán követelte. „Én is szeretem a Szent Szüzet” - mondta, pedig lutheránusnak keresztelték. A szeplőtlen fogantatás volt az érthetetlen csoda, amiben hitt - egész életében magot vető, oltó, szemző, gyerekeit nemző, halállal ismerős vincellér.

Tudta, hogy szerencsés a keze minden gyümölcs és szőlő éltetésében. De amivel legtöbbet bajlódott, az sehogy se akart sikerülni. Pedig húsz éve veszkődik. Az öreg almafát, amelyik már itt volt, mikor ők jöttek, akarja új fákban további életre fenntartani. Még nem sikerült. Ezek a Calvil-fajta almák valahogy elvesztették szaporodás-erejüket. A gyönyörű magház, ez a szép csillag, magot ad, de gyenge és korcs fa nől belőle. Legtöbbször meg semmi. A vadalmába oltott ág nem él meg, vagy korcsot terem.

Egy-egy nagyerejű, erdőből hozott vad alanyt többször is átoltott. Sokszor már közel volt: csillagos magházú, viaszsárga nagy almák termettek, de az ízük volt más. Vagy aromatikus Calvil-ízű apró kis korcsok.

Kék iskolásfüzetekbe beírta összes tapasztalatait. A számolóirkák kockáiban vastag betűk és a számtan jelei. Összeadás, kivonás, szorzás. Az osztásjellel nem tudott bánni.

Most, hogy már nyugdíjas volt, még inkább ezzel az almafával foglalatoskodott. El akarta szaporítani a fajtáját. Az egész vidéken nem volt már ebből a fajtából, csak az ő egyetlen fája.

És bár az se volna?...

Szerencsék garmadája volt egész élete. Maga is így tartotta. Gyerekkora óta egyazon házba élte le életét ezen a termékeny földön, ahol a meleg bazalt-hegyoldalát ezüsttükörrel sugározza be a nagy tó.

A katonáskodása is szerencsés volt. Nem kellett senkit se megölnie támadásban, és úgy adódott, hogy védekezésben és társak védelmében se, amit pedig muszáj lett volna. Szanitéc volt. Amikor már bomladoztak a háború kötelékei, hazaszökött. A háború végét bújva, félve élte át, olyan közel a házához, hogy oda látott.

Ellenálló nem volt, csak szökevény. Azt tette, amiről azt hitte, hogy másképp nem is tehetne, és tudta, milyen ritka szerencse, hogy kezéhez nem tapad vér.

És micsoda szerencse volt, hogy a harckocsik elkerülték ezeket a hegyeket, vagy csak keresztülszáguldottak a völgy útjain, más helyet keresve az ütközetre, és a repülők is csak az utat verték széjjel.

Ő meglapult és félt. A vincellérség olyan munka, mely nem engedi szeretni a háborút. A szőlők és gyümölcsfák védői félnek a harckocsiktól, mert hamarább felépül egy város, mint egy szőlő. Nem volt ellenálló, de nem is mondta, hogy volt. És most csendesen, de őszintén a kommunisták igazát vallja. A fiai karácsonyra írtak. Szépen nől mérnöklánya gyereke... És azok el is jönnek nyaranta. De talán legnagyobb szerencséje, hogy sohase volt gazdag, és koldus se volt soha. Mindig hajló fűszál események viharnapjain - ki kívánhatná, hogy derékba tört tölgy legyen...

Baja azért volt, éppen elég.

Már elszökött volt a hadseregből, és mikor a nagy ütközet ágyúi ott dörögtek valahol a közben, keresztkomája pincéjében rejtőzködött, a Tulsó-hegyen.

Itt, náluk, nem is voltak harcok. Csak néha haladtak az úton kötelékük elvesztett katonák, néha autók. Egyik nap egy óriás „Liberator" égve zuhant egy présházra, letépte a fedelét, és ráesett egy másik házra - a házzal együtt égett el. Ahogy a Tul-hegyről látszott: valahol az ő háza közelében.

Mikor az ütközet zaja távolodott, óvatosan, kúszva indult háza felé a télre feltöltött szőlősorok között bújva. Meglátta az elégett házat. Másodszomszédok voltak. Aztán a téli bokrok és fák ritka függönyén át rögtön látta: a ház, az övé, ép.

Amint közelebb ért, a sértetlen ház sarkánál, az almafán, ezen a gyerekkora óta áhítattal tisztelt almafán, annak is legszebb, messze kihajló, nagy ágán: akasztott ember lógott. Közelebb jött, megnézte.

Napok óta lehetett itt; csontkeményre fagyottan imbolygott a jeges szélben. Ismeretlen, eltorzult arc. Civil ruha és többféle hadsereg egyenruháinak rongyfoszlányai az öltözéke. A lába meztelen, fehér és zúzmarás. Az szemmel látható: nem öngyilkos. Az is látszott, hogy negyven körüli férfi. De az arc oly elkínzott, hogy szülője sem ismerné fel.

A lábbelijét elvitték. Körülnézett: nem itt húzták le róla, nem látja a kapcarongyot. Szél messzire el nem fúhatta; hozzáfagyott volna itt valahol a földhöz...

Meztélláb jött? Biztos bakancsba jött, de honnan? Tíz, száz, ezer mérföldnyi távolból. És mennyit jött bakancs nélkül...

De túl hideg volt sokáig eltűnődni.

Létráért ment, meg is találta a ház széles náderesze alatt. Hozta és odatámasztotta a fához. Tűzoltásra, szerencsére, ezt a létrát sohase kellett használni, csak almaszedésre szolgált. Erről szedte minden ősszel az almát, oly óvatosan, mintha madárfiókák volnának, melyeket kisfiús önzés magának szeretne felnevelni - persze, csak halálukat okozza... Csak ez őszt maradt ez el, mert még katona volt.

Sántán bicegett a létra a göröngyösre fagyott földön. De felmászott. Egyik kezével erősen megfogta a kötelet, másik kezében éles szemzőkés átvágta a fagyott kendert. Aztán kiejtette kezéből a kést, és két kézzel kapta el a kötelet. Minden erejét meg kellett feszíteni, hogy le ne ejtse a testet, és maga utána ne hulljon a sánta létráról.

Szerencsére nem volt messze a föld. Éhségtől elgyöngült karjai így is alig bírták az erőfeszítést, majdnem lezuhantak. Irtózatos lenne a hullával együtt esni. Nem is az esés, hanem hogy az üvegkeményre fagyott hulla lába vagy keze ujja letörhet, és azt akkor felszedni... Mindezt gyorsan és pontosan végiggondolta és látta... De a test közömbös vigyorral feküdt már a létra és a fatörzs között. Leszállt, és gyorsan besietett a házba. A kötélfogástól megdermedtek a kezei.

Távolról épnek látszott a ház. Most mikor a sarkig tárt ajtón a fénylő hidegből a hideg félhomályba lépett, tört cserepet érzett a talpa alatt. Ami ép maradt, az is piszkos és szemek mohó érintésétől szennyes. Még a falon maradt képek is.

Megdörzsölte a kezét. Kiment. Merev kezekkel szedett fel egy köteg venyigét a ház mögött, felnyalábolta, magához szorította, és szaladva vitte a házba.

Alig tudta kiszedni a zsebéből az acélt, kovát és taplót. Fújta az ujját. Kezével együtt a taplót is fújta. De sikerült, szikrát csiholt. Aztán már könnyebb volt lángot csinálni, tüzet rakni. Ezután tette be az eddig sarkig kitárt ajtót. A hirtelen megérezte, hogy viszket a keze és a lába. Aztán már nem viszketős nagy hólyagok, égett sebek módjára, okoztak maró fájdalmat. Éhes is volt - most újra érezte -, és semmi ehetőt nem talált a házban. Tudta, hogy a pincében elásva biztos van burgonya. Úgy elásta, hogy azt senki meg nem találhatta. De eszébe jutott a test, ott kint az almafa alatt.

A kis szánkó ép volt, csak a madzag volt levágva. Levetette a nadrágszíját, melyen újonnan szúrt lyukak mutatták, hogy mennyit fogyott. A lecsúszó nadrágját a földön talált dróttal erősítette össze, úgyhogy nagy darabon egymásra ért a nadrág hasítéka. A szíjat ráfűzte a szánra.

A többi megint könnyebb volt. A testet rátette a szánkóra, és ott húzta, amerre a fagyott, széljárta földön hó is maradt. Gránáttölcsér mindenfelé, kivált a kocsiúton. Nem is messzire talált alkalmas helyet. Nem az úton, nem is valaki földjén, hanem az út szélén. Ide tette le az idegent. Elfért.

Ezután ment vissza a házhoz, megkereste az ásót.

Elföldelte, gyorsan, lopakodva. Megállt és körülnézett, ha megpendült az ásó egy-egy fagyott hanton. Pedig senkitől se kellett már félni.

A sír elég mély volt, és lett volna föld és törmelék, hogy fel is töltse sírhalomnak. De ezt későbbre halasztotta, mert arra gondolt, hogy szép sírt csinál majd, virágot is ültet, jelet is szúr a földbe...

De nem így lett. Nem is mondta senkinek, hogy hova temette az akasztott embert.

Mit mondjon, mit magyarázzon? Még azt se mondhatná, hogy „ismeretlen katona sírja”. Mert civil is lehetett, azonkívül, hogy nem volt se vallása, se nemzetisége, semmi.

A sírhelyet csak ő ismerte. Évek múltak, és már maga is csak örült, ha úgy tudott elmenni az úton, hogy észre se vegye...

De az almafán azért pontosan ismerte az ágat, amelyiken az akasztott ember lógott, és az ágon is pontosan megcélozta szemével a helyet, ahová a kötél volt erősítve. Csak soha, senkinek erről nem beszélt.

A sír behorpadt, az idő múlt, a hegyek szépültek. A régi szőlők mellett új települések kezdtek feltámadni, az embereknek volt kedve hosszú időkre számítani. A présházak széltől védett oldalán ökölnyi fügék termettek, mézsárgás és hússzínű belűek és lilák. A mandulafák minden évben virágoztak, és csak ritka volt az év, hogy a virágok elfagytak. Lentről, a faluból a fák közül új házak piros cserépteteje mutogatta magát. A mérnöklánya jól élt a városban, az unoka szép kislány volt, huncfut és kedves. Persze, egyke.

Január közepefelé minden évben felment hozzájuk a városba. Mindig úgy állapodtak, hogy egy hónapra megy, aztán mikor megérkezett, azt mondta: „Két hét”. Harmadnap hazaindult. Nem bírta az autók lármáját, és hogy az utcán fény ég, ha sötét is a szoba.

Pedig jól érezhette volna magát, a veje is rendes ember volt, értelmes, mérnök. És szépek voltak a kirakatok és vidámak a fények. Csak éppen, hogy minden mindig lármás. Az autók kint és a szomszédok mozgása, széktologatása a házban.

Maga se értette, mit nem bírt.

Mert szerette is a lármát. Odahaza, nyáron. A vendégek, akik a lugasban ültek, és az unoka sok kis barátját, barátnőjét, a fürdővendég- és odavalósi gyerekek hancúrozását. Odahallatszott a szőlőbe, ahol kapálgatott, kötözött, permetezett, fattyút metszett, tetőzött, karót cserélt vagy almafa-csemetéit nézte.

Minden az ő kezemunkája volt és az apjáé. Öreg fa, csak az a Calvil és egy négyágú diófa - ezek már akkor is ebben a földben éltek, mikor az apja megvette a házat a részeges járásbírótól, aki maga is úgy vette, mikor még nem ivott. Virág is volt a ház előtt, az útra szolgáló, elkerített kis kertben. Csupa barna-sárga viola. A lánya ezt szerette. Az ő nótája is ez volt:

Sárga violának
Letörött az ága...

De hát nem látszott itt szomorúság.

A gyerekek néha beletapostak a szőlősorokba. Minden lépés meglátszott a friss kapáláson, de sohase szólt érte. Megesett, hogy egy-egy tőkét is félretiportak, eldöntötték, valamelyik nekifuthatott. Szétgurultak a földön a kemény zöld bogyók. Nem szidott meg senkit, a lányának nem is szólt. Fejsze fokával helyre verte a karót, megigazította a tőkét. Elég volt, hogy a veje megmutatta, hogy érti. Este erősebben koccintott vele. - Na, édesapám. - Ennyi elég volt.

Rézgálicért ment a ház felé. Permettől kékesfehér ruhában. A gyerekzsinat jólesett a fülének, még meggörbült hátának is.

A ház sarkában látta meg a gyerekeket. Az új hinta, fehér kötelű, piros pados, amit előző nap este hozott a szomszéd városból a lánya - ott lóbázott az almafa kinyúló ágán. Azon az ágon.

- Vegyétek le azonnal - mondta ingerülten.

A vendéggyerekek megmerevedtek, rábámultak. De az unokája, a Bözsi truccosan megkérdezte.

- Mért?

- Azért, mert azon a fán nem szabad hintázni.

- Mért?

- Nem a te dolgod. Nem szabad, kész.

- Mért nem szabad?

- Azért, mert nem szabad. Vigyétek a diófára.

- Onnan lecsúszik.

- Lecsúszik, hát lecsúszik. Innen elmentek.

- Nem megyünk - kiáltott Bözsi. Tíz éves volt. Ő, a nagyapja, még sohase szólt rá. És mikor odament az almafához, és oldozni kezdte a kötelet, a kislány megfogta hátul az ingét.

Indulatosan elrántotta a gyerek kezét, és ellökte magától. A gyerek arcra esett.

- Mama, mama! - kiáltozott a kislány.

A lánya, aki valahol közel lehetett - a konyhában vagy a lugasban -, rögtön előkerült.

- Mit sajnálja a gyerektől azt a vacak vén fát? - ripakodott rá a lánya.

Ilyet se hallott még, de a kisgyerek elestétől megijedve nagyon békülékenyen felelt. - Nem sajnálom. Nem az, hogy sajnálom...

- Látom - felelte a lánya -, és tiszta zsebkendővel törölgetni kezdte Bözsi arcát. Mikor egy karcolást is észrevett, abbahagyta.

- Gyerünk be, azonnal jód...

A lánya és az unokája bementek a házba. A vendéggyerekek messzibb húzódtak, az út szélére. Egy csomóban, mint megriasztott kis birkanyáj, mozdulatlanul és futásra készen. Sugdolództak, de nagyon halkan.

Leoldotta a hintát, elvitte az eresz alá, aztán odament a kúthoz. Vizet merített, megtöltötte a kádat, rézgálicos permetező oldatot készített. De nem ment fel a hegyre. Úgy nézte: hiába permetezne, a felhők délutánra úgyis esőt hoznak. És nagyon fáradt is lett.

Ebédre bement a lugasba. A lánya és az unokája sértődötten, kihúzott derékkal ültek, egész egyformán.

- Hát arról van szó... - kezdte.

De a lánya úgy csapta a kanalat a tányérba, hogy a paradicsomos szaft szétpöttyent az abroszon.

- Így is jó - mondta, és felállt.

Ha itt a veje, avval beszélhetett volna, az meghallgatja. Lenn a pincében, gyertyavilágnál, egy kis pohár bor mellett az első pohár után...

Felment a hegyre. A felhők eloszlottak, nem esőfelhő volt, amit délelőtt annak tartott. A forró levegő rezgeti a napfényben.

Még egy sort se járt végig, mikor már felhallatszott a gyerekzsinat. Megállt, figyelt. Öreg fülei éles hallásúvá váltak. Hallotta még a hintakötél nyikorgását is.

Leguggolt, kiszabadította a vállát a permetező hevederje alól, lement az almafához.

Megint ott hintáztak.

Szó nélkül, keze lebegtetésével kergette el a gyerekeket, akik most mint a kiscsirkék szanaszét futottak. Csak az unokája állt a fa mellett, és anyja szavait ismételte:

- Mit sajnálja ezt a vacak fát?

Nem felelt. A kis fészerhez sietett. Kikereste az átvágó fűrészt. Kézbe vette, odament a régi létrához.

A létrát a fa törzsének támasztotta. Most jól megállt a puha földben.

A kislány nézte, hogyan mászik fel, hogyan kezdi fűrészelni egészen a törzsnél, ezt a legnagyobb ágat.

- Anyukám! - kiáltott a kislány, és szaladt a ház felé.

Nem nézett hátra, de érezte, hogy a kitárt ajtóból ketten nézik.

Fűrészelt, és mikor ropogni kezdett az ág, bal kezével óvatosan megtámasztotta, hogy ne repedjen. Sima, egyenletes lett a vágás. Aztán eleresztette a lefűrészelt ágat. Az kapálózva ért földet, még megfordult, és görbeségeit mutatva elcsendesedett.

Vacsoránál a lánya kezdte.

- Inkább levágta, mi?

- Szeretném elmondani... - próbálkozott újra.

- Uugyan! - mondta pesties hangon a lánya, és legyintett. Ettől elnémult.

Reggel korán sima, kerek, fogása alatt fényesre öregedett, jó petrencerúdjaiból csinált hintának való állványt. Erősen beásta őket, gondosan megtiporta körülöttük a földet.

Sajnálta a derék régi kifényesedett rudakat Noha a petrencerudak régóta haszon nélkül álltak a fészerben; tehenet nem tartott, mióta meghalt a felesége. A gyümölcsös alatti füvet is a szomszéd kaszálta, tejet hozott érte. Sajnálta őket, de hadd lássa a lánya: éppen hogy semmit se sajnál az egyetlen unokától. Talán ez szóra bírja, és akkor elmondja az irtózatost. De kezdeni félt, de nem kérdezték.

A gyerekek ritkán hintáztak az új hintán. Jobb mulatság volt lemenni a tóhoz.

Aztán mikor az iskolaidő jött, ősz, mindenki elmaradt, elutazott. Aztán szüreteltek. Ez is megvolt. Aztán eljött a tél, és levél jött, meghívták. Nem ment.

Nem hogy sértődött volt. Csak nagyon érezte a nagy fáradtságot, és félt, hogy nem otthon hal meg.

A halál, mellyel már kibékült, most ijesztgetni kezdte.

- Az egész fát kellett volna kivágni!

- Mikor?

- Akkor.

- Mit tehetek én arról. És nem tehet róla a fa.

- Te tehetsz róla, nem a fa.

- Én?

- Nem elbújni kellett volna, és akkor... talán... nincs az a horpadt sír az út szélén...

- Vagy van, és én se élnék...

- Arra nem gondolsz, hogy mindketten is élhetnétek, vagy mindketten haltatok volna...

- Nem.

... Mikor a már csontrafagyottat levágta a kötélről, mikor a gránáttölcsér felé vitte, és mikor ott elfektette - jószerint nem is nézett az arcába. Elég volt, hogy nem ismerte, hogy ismeretlen, egészen ismeretlen, hogy szülőanyja se ismerné fel. Most a corpus volt, a keresztrefeszített... Szétlőtt utak mentén látott ilyeneket, mikor bujkálva jött hazafelé.

Elbújt, mindig elbújt, minden elől elbújt.

És mért lökte el a gyereket? Ahelyett hogy megmagyarázza...

- Nem akarták?... Én tettem úgy, hogy ne akarják.

Gyanússá vált saját maga előtt.

Egy délután, kora téli alkonyatkor érezte, hogy csurognak a könnyei. Mint a vágóhíd felé vezetett állaté, mikor meghallja társa halálordítását, és akkor érti meg minden ijedelme okát, egész élete ijedelmeit. - Hát elmondhattam?... Kell ezt még tudni?

A halál egyre csak ijesztegeti:

- Nem szabad eltitkolni.

És ekkor elszikkadnak könnyei, hisz pendelyes kora óta nem sírt. Nyugodtan felel:

- Magamra kell venni? Magamra veszem. De akkor mondd meg: mit. És mért, és hogyan! Mit?

A halál megnémult. És ő ekkor kimondja:

- Jogom volt feledni, és emlékezni is jogom van, és az én dolgom, hogy emlékeztetek vagy hallgatok. De hogy meghalok, ez igazságtalan. Jogtalan jog a te erőd. Ha tudnám, mit kell ellened igézni - kimondanám!

- Mondd, hogy a kislánynak van igaza - vigyorog új erőre kapva a tölcsérszájú halál.

Vállat vont.

Újév után, borfejtés végeztével, kimegy az elhagyatott tóhoz a mólóra. Szeme könnyezik a napfénytől, mint egy vén eb szeme. Keze fejével kitörli a könnyeket, hogy jól láthassa a zöld, ezüsttajtékos jeget, távol a sziklás hegyek kékjét és a már halott nádat: ez a halott nád napmelegtől langyos méz színét hozza emlékezetébe.

Sokáig áll, aztán lassan elindul, hogy felballagjon a hegyre. Tudja, hogy többet már nem jön le.

A hegynek föl csúszós az út. Ólmos eső esett az éjjel, nem is gondolta, hogy ilyen verőfény lehessen eznap délre. És hogy a ködben-esőben nőlt zúzmara vastag jégcsillámmal vonjon be minden ágat, fát, füvet.

Félúton megáll a dombon, megállt, a nappal szembefordul. Galagonya és mogyorófabokrok a közelben, messzebb szőlők és almafák. Mind fénylett, csillogott, a nap erejétől könnyezett, és gyorsan fogyott.

A KÖNYV, A KERT ÉS A GYERMEK

1

Valamikor régen, sok száz év előtt, élt Buhara fővárosában egy Hidmeg nevű derék férfiú, aki maga is bölcs volt, és tisztelte a bölcseket. Ez a derék férfiú, hosszú évek munkájával írt egy nagy és vastag könyvet, melyben honfitársai okulására elmondta hazája egész történetét. Ötven éves volt, mikor könyvét befejezte. És ekkor azt mondta:

- Bölcs volt, aki így szólt: „Nem élt hiába, aki derék emberré nevelte gyermekét, vagy száz gyümölcsfát ültetett, avagy egy jó könyvet írt." Fákat én nem ültettem. A fiam még csak ezután mutatja meg, hogy milyen ember lesz belőle. De a könyvem kész: nem éltem hiába. Nyugalomban és békében akarom leélni napjaimat.

De bizony nem úgy történt, ahogy a derék Hidmeg kívánta. Alig pár nappal könyvének kinyomtatása után új emír került Buhara trónjára, gőgös és kegyetlen ember, aki rossz tanácsadók szavára hallgatott.

- Hidmeg azt írta - suttogta az emírnek egyik tanácsnoka -, hogy őseid kecskepásztorok voltak. Pedig a hagyomány úgy tudja, hogy sárkányoktól és táltosoktól származol.

Egy másik tanácsnok így szólt: - Szejfulinról azt írja, hogy Szejfulin a nép javát akarta, mikor pedig tudvavaló, hogy ő űzte el atyádat a trónról.

Több nem is kellett az új emírnek. Rögtön kész volt az ítélet. Hidmeget el kell fogni, fiát besorozni katonának, éspedig büntetőosztagba!

2

Hidmegnek sikerült elmenekülni. Átjutott a szomszédos országba, Afganisztánba, ahol elhalt felesége rokonai éltek. A rokonok nem voltak gazdagok, de azért rendelkezésére bocsátottak egy kis kunyhót, és egy darab addig műveletlen területet.

Itt húzódott meg Hidmeg, s bár hátát bizony meggörbítette az idő, ásóval-kapával termővé tette a földet. Egyik felébe burgonyát, káposztát ültetett, sárgarépát és mákot vetett, és az ágyások közti utat szőlővesszőkkel szegte be. A kert másik felében száz kis diófát ültetett.

- Azt, hogy burgonyát ültettél, sárgarépát, mákot - mondták a rokonok és új ismerősök -, ezt okosan tetted. Néhány hónap múlva élvezed munkád eredményét. A szőlő ültetése nehéz volt ilyen öreg csontoknak, mint a tiéd. No, de hát megvan, és ha még élsz négy-öt évig, a szőlőd ízét is megpróbálod. De miért ültettél diófát? Hiszen azok csak húsz év múlva kezdenek igazában teremni. Vagy azt hiszed, elélsz még húsz évig?

- Nem gondolom, hogy még húsz évig fogok élni. Gondok és szerencsétlenség nem kedveznek a hosszúéletűségnek. De talán tudjátok, hogy írtam valamikor egy könyvet. Azt hittem akkor, hogy a könyv megmarad, és az embereknek hasznuk lesz belőle, hiszen jó tudni: mi az igaz abból, ami régidőkben történt. Könyvem elpusztult, máglyán égették el... Volt egy fiam. Azt hittem, ő lesz életem folytatója. Elvitték katonának, harcba kergették, és nemrég hírül hozták, hogy a legelső ütközetben elesett... Mégis azt kérdezitek: miért ültettem száz diófát?

- Kérdezzük! - felelték a rokonok.

- Mert nem értjük! - folytatták az ismerősök.

- Tudom, hogy nem eszem majd a dióból. De valaki majd eszik belőle, ugye? Iskolába menő gyerekek majd a kenyérhez diót visznek magukkal. Akinek nincs diója, itt majd talál, és méhek mézével édesítheti. Nekem - öreg vagyok - fiam már nem lesz. És új könyvet se tudok írni. Ezzel a száz diófával érem el, hogy nem éltem volt hiába.

3

Elmúlt tíz esztendő, és a sors úgy akarta, hogy Hidmeg még mindig élt. Háta már nagyon meggörnyedt, de azért még dolgozgatott kertjében. A veteményeskert útjai ekkor már szőlőlugasokká változtak.

És elmúlt még tíz esztendő. Hidmeg, a sors különös kegyelméből, nem vesztette el se szeme világát, se szellemének erejét, de karjaiban bizony már alig maradt erő.

Egy őszi napon kertjében üldögélt, és diófáit szemlélte, melyek ebben az évben hozták első igazi, nagy termésüket. Póznák könnyű ütése vagy egy kis szél is elég lett volna, hogy a kinyílt zöld héjból a földre potyogjon a töméntelen dió, de Hidmeg csak ült kunyhója előtt, mert fáradt volt.

És amint így ült elgondolkozva, egyszerre egy szakállas, napbarnított arcú, erős férfi járult elébe, és tisztelettudóan meghajolt előtte.

Hidmeg fogadta az idegen köszöntését, hellyel kínálta, és éjjeli szállást ajánlott a jövevénynek. Mikor pedig a jövevény szavaiból megérezte, hogy okos és jó szándékú ember kéri, elmondta élete történetét, melyet így fejezett be:

- Lám, a diófák már ötven zsákra való termést adnak nékem - kifürkészhetetlen a sors -, aki ezt nem is remélhettem. De nagyon öreg vagyok. Nem tudom a dióverő póznát suhogtatni. És ha a szél rázza le a diót, akkor is miképp gyűjtök én össze fájós hátammal ennyi diót, és hogyan cipelem a házba?

- Hát nincs fiad, tiszteletre méltó férfiú - kérdezte a jövevény -, fiad, aki segítene?

- Ilyen rosszul figyeltél szavaimra? Hisz elmondtam, hogy egyetlen fiam elesett az első ütközetben.

Az idegen ekkor térdre ereszkedett az öreg előtt, és így szólt:

- Nem esett el a te fiad se az első, se a többi csatában. Te vagy az a Hidmeg, akit én már évek óta keresek, mert az a feladatom, hogy ezt a hírt megvigyem neki.

Az öreg ránézett a jövevényre. Nézte, nézte, reszkető kezével meg is tapogatta. Először rég elhunyt felesége, aztán saját vonásai mását lelte meg a napbarnított szakállas jövevény arcában. És ölelésre tárta karjait. - Fiam!

- Igen, a fiad vagyok. Sok utat megjártam, mire végre megtaláltalak. Eljöttem, és segítek a termést betakarítani. És elhoztam a könyvedet, melyet nem tudott a máglya elégetni.

- A könyvet? - csodálkozott Hidmeg. - Hisz a könyveimből rakott máglya fénye kísért menekülésem szörnyű éjjelén!

- Igen. De egy könyvedet valaki előző nap megszerezte. És később elvitte Indiába. Ebből a könyvből új életre kelt a műved. Indiában újra kinyomtatták. Hozzád nem jött el ennek a híre? Pedig a könyvedet ezer és ezer ember olvasta már, és olvassa ma is, a nap minden szakában és a világ minden táján...

4

Így hát nem egyszeresen, a diófák jóvoltából, hanem háromszorosan - a fiában és a művében is tovább élt a derék, öreg Hidmeg. És nem háromszorosan nem élt hiába, hanem sok százszorosan. Mert a diófákból diófák, a jó könyvekből jó könyvek szaporodtak, jó fia erejéből jó gyerekek születtek.

Hidmeg pontosan száz évig élt. De mégis - négyszáz éve már, hogy meghalt. De meghalt-e? Hisz, lám, emlékezünk reá, a bölcs és derék férfiúra.

ISTEN OSTORA

EGY FILMEPOSZ VÁZLATA

1

A bizánci követség hosszú kocsisora, a vasalt, gombszögekkel kivert kerekek döccenésekkel vonulnak a régi római hadiúton. Az Al-Dunánál járnak.

Elhanyagolt út. A nagy terméskőkockák közt helyenként fű nőtt, egyik-másik kő már kifordult a helyéből; sóska zöldje magaslott ki a réseken. És a lovak éppen az ilyen gödrök felé vitték a kocsikat, igyekeztek útközben leharapni valami kis zöldet.

Fénylő, nagy tomporú, apró fejű, izmos nyakú, nehéz lovak. Szőrük fényén látszott, hogy zabbal etetik őket. Egyenletesen trappoltak, patkóvasaik alatt szikráztak a nagy kockakövek. A menetet nehéz fegyverzetül, a római equitusokhoz hasonló lovasok nyitották meg, aztán egy baldachinszerű ezüsttel díszített, zöld bársonnyal gondosan lefüggönyzött kocsi következett. A második kocsi bőrrel volt fedve, rézveretek díszítették, és a függönyök rézgombokkal záródtak. Ezeket a kocsikat egyszerűbb, de erőteljes, bőrrel fedett társzekerek hosszú sora követte, melyben szolgák, szakácsok, kukták ültek, aztán következtek az élelmiszerrel, abrakkal megrakott szekerek. A követségi menet utóvédjét megint equitusok kis osztaga alkotta; a menet két oldalán is ilyen nehéz fegyverzetű lovasok ügettek.

A bársony-függönyös kocsiban Maximinos ült, a követ, akit oldalról két fiatal, szép arcú rabszolga párnák alá tett kézzel védett a kocsi rázása és a heves döccenések ellen. Egy harmadik fiú Maximinos előtt térdelt, párnával az egyik, illatszeres üveggel a másik kezében. Maximinos idős, római arcvonású, szenvtelenül büszke arcú, testes férfi volt, akit megviselt az utazás, és bosszantott a megbízatás - nem sok jót várt az Attilával való tanácskozástól. Ernyedten, lehunyt szemmel, elfekve ült a három fiú között.

A második kocsiban ketten voltak. A követ tanácsosa, a sokat látott és tudós Priscos rhetor és fiatal íródeákja. Priscos negyven körüli férfi. Arca ráncos, betegesen sárgás, mint az epebajosoké. A szeme fekete, gyanakvó-kutató, égő, éles; kelet-római tógája dísztelen. Az íródeák annál kecsesebb. Testhez álló, feszülő nadrágja megmutatja szép hosszú combjait, arca barnapiros, a szeme mélykék. Az íródeák az egyetlen, aki élvezi az utazást. Azt, hogy most meglátja egy nagy barbár udvarát, és azt, hogy szeretett mestere közelében lehet, hosszú úton kettesben; kívülük csak a nagy vaspántos láda van a kocsiban, és a vaspántos ládában a legdrágább ajándék, melyet a bizánci követség hoz Attilának és főembereinek. Priscos pergamentlapos könyvben olvas. Ha nagyot döccen a kocsi, felszisszen, de aztán rögtön, idegesen keresi a sort, ahol az olvasásban tartott, ahonnan a kocsi döccenése kizökkentette. Az ifjú hol írószereit rendezi, hol kis apródkardját húzogatja hüvelyéből: minden pillanatban mindenre készen akar lenni.

A kocsisor megáll. És Priscos gyorsabb, mint a fiú, hirtelen elhúzza a kocsi függönyét.

Messziről porfelleg; a porfelleg gyorsan közeledik, lovasok körvonalai bontakoznak ki. A lovascsoport félkörbe fejlődik, aztán egyetlen rándulással megtorpan. Vagy fél mérföldre lehetnek a követség kocsisorától, az úttól. A por lassan leülepszik. Hét lovas kiválik a félkörből, és lassan közelebb léptet.

Priscos kihajol a kocsiból. Maximinos is kihajol, és nézi a közeledőket. Maximinos egy kézmozdulattal kéri Priscost, hogy fogadja a lovasokat, visszaül a kocsiba, a függönyöket összehúzatja.

Priscos lassan, ceremóniásan száll ki kocsijából, mögötte deákja. A deák oldalán a rövid, egyenes kard, inkább játékszer, mint fegyver. Szép, karcsú ujjú, fehér kezében most felgöngyölt pergamenttekercs van; a tekercsről selyem zsinóron lóg a nagy aranybulla.

A hét lovas egyszerre ugrik le a lóról. De még nem jönnek; első gondjuk a ló. Meghúzzák a hevederszíjat, tenyerüket végighúzzák a ló hátán és a nyereg alatt.

Priscos idegesen figyel. A lovak aprók, fénytelen szőrűek, szemre nem szépek, de erősek. Látja, hogy Maximinos függönye is meglebben; a követ is nézi a hunokat.

A lovasok gyorsan végeztek lovaikkal. Priscos felé közelednek. Egykedvű mongol arcok, és úgy hasonlítanak egymáshoz, mintha testvérek lennének. Bőrruhájuk is egyformán egyszerű. Hátukon nyíl, tegez, oldalukon görbe, alul széles kard. Rövid combúak, széles vállúak; lovasemberek apró, gyors lépteivel közelednek.

Priscost idegesíti, hogy ennyire egyformák. Ünnepélyesen három lépést tesz feléjük, megáll, átveszi íródeákja kezéből a pergamenttekercset, és átnyújtja annak a hunnak, aki a hat másik előtt áll, akinek a tartásából látszik, és abból, hogy a többi egy lépéssel mögötte állt meg - hogy a vezetőjük. Az arc, a ruha, a fegyverzet nem árul el semmit - ez nagyon különbözik a bizánci szokásoktól, ahol polgári életben, udvari szertartásokon, de még az ikonokon is pontos a rangsor és ruházat. Ezeknek bizony mindegy, hogy a követ vagy a tanácsos adja-e át az okmányt.

- A bizánci császár követsége - mondja Priscos ünnepélyesen.

A lovas átveszi az okmányt. Forgatja. Látszik, hogy nem tud olvasni. Priscos merev arccal figyeli, mit csinál majd a mongol.

De az, úgy látszik, azt se tudja, hogy a tekercset szét kell göngyölni. A tenyerébe fekteti a zsinóron himbálódzó aranybullát, nézi a bullán domborodó almát és kettős keresztet, visszaadja a pergamentet, és kézmozdulattal teszi érthetővé: „Vendégeink vagytok”.

Priscos biccent.

Most a vezető a mögötte álló lovasokra mutat, és jelekkel teszi érthetővé, hogy ezek fognak az equitusok előtt járni: „Vezetőitek” magyarázza jeleivel.

Priscos biccent.

Ekkor a hun int a távolban mozdulatlanul álló lovascsoportnak, és a félkörből még egy lovas vágtat hozzájuk.

Ugyanekkor Priscos is int: a harmadik kocsiból egy szolga közeledik, hét bizánci kardot hoz gazdag bársonyhüvelyben. A vezető elfogadja az ajándékot. Hat kardot kísérőinek ad, a hetediket a már melléjük rúgtató új lovasnak.

Priscos újra int; még egy kardot hoznak. De még mielőtt odaérne a bizánci szolga, a hun egyetlen ugrással nyeregben terem, tagadólag rázza a fejét, és elvágtat.

A hét íjas mongol már a szekérsor elővédjéhez lovagol. Rögtön látszik - és Priscos jól látja -, hogy kitűnő lovakon kitűnő lovasok. A bizánci nehéz fegyverzetű lovasok is mérlegelik őket, a mongolok meg a bizánciakat.

Priscos nehézkesen, rosszkedvűen készül felkapaszkodni kocsijába, mikor Maximinos kihajol a bársonyfüggöny mögül, és kéri, hogy üljön át hozzá egy kis megbeszélésre. Priscos átmegy, beül. A kocsisor megindul. Elöl a hét hun lovas.

A többi hun nagy porfelhőben távolodik, és gyorsan eltűnik. Néptelen, keveset használt, régi római hadiúton vonul tovább a bizánci követség hosszú kocsisora.

2

A három szolgafiú most a kocsi elejében guggol. Az egyik Priscos lábát veszi az ölébe, a másik Maximinos lábait... A vánkosok most mind a követ és tanácsosa hátát védik. A harmadik fiú illatszert szór. Priscos, miután így elhelyezkedtek, nyekergő, kedvetlen hangon jelenti:

- A vezetőjük nem fogadta el az ajándékot. Neki mást kellett volna adni. Vagy többet... vagy neki először...

Maximinos kicsinylően legyint.

- Egyforma volt az öltözetük - folytatta Priscos. - Jobban meg kellene őket nézni, hogy kitaláljuk a rangjukat... A formaságok betartásában, én úgy tudom, nagyon kényesek.

- Kényesnek mondod őket. Kihívóan szemtelenek. Nem is baj, ha megsértődnek. Attila azt kívánta, hogy konzulviselt ember legyen a követség vezetője. Nékem pedig az a véleményem, hogy magam is túl magas rangú vagyok ilyen követi tisztre. Egy ilyen barbárnak menjek udvarolni én, aki... - Priscos arca kissé gúnyos, de nem szakította félbe Maximinost. - Vigyázni kell a tekintélyünkre. Amint megtudta, hogy követséget szándékozunk indítani, úgy kezdett tenni, mintha fogadni se akarna bennünket. Nis-ben jött a hír, hogy máris tudja, mi van a levélben, mely még itt van nálam, és rajt a pecsét.

- Tudja - felel Priscos. - Sajnos uram, úgy látszik, többet is tud, mint ami a levélben írva van, olyat is, amit mi nem is tudunk. - Priscos epés arca kipirul. - De csoda-e? Herélt udvaroncok irányítják a császár akaratát. A férfiasság hiánya, úgy látszik, csak növeli a kapzsiságot és a hatalomvágyat. Ez az igazság.

A kocsi nagyot döccen. Priscos arca eltorzul a fájdalomtól, Maximinos felszisszen, és haragosan néz az előtte guggoló fiúkra.

- De ezt azért jól kigondolta a herélt! - mosolyog Maximinos. - Ha Attila konzulviselt embert kíván követnek, akkor a mi kívánságunk: hozzánk követnek Oneg fővezért küldje. Jó? Mi?

- Lehet - felel Priscos.

Többet nem beszéltek. Maximinos szemei lezárulnak, fel-felnyílnak. A kocsi zökkenése minduntalan felriasztja. De beszélni mégsincs kedve. És Priscosnak sincs. Mikor a kocsik megállnak, Maximinos rögtön elalszik.

Kinn, egy római őrtorony romjai körül szakácsok gyorsan tüzet raknak, lovászok abrakos tarisznyát kötnek a lovak szája elé, szolgák sürögnek.

Elkészült az ebéd, a szolgafiú felkölti Maximinost.

Priscosszal együtt kiszállnak a kocsiból, tábori széken ülve fogyasztják az ebédet.

Mikor újra elindulnak, Priscos a saját kocsijába száll.

A délelőtt még néptelen úton jártak, most szemben velük hatökrös szekerek jönnek, fehér, lant szarvú ázsiai fajta rideg marha, és az út mellett bégető juhnyájak. A pásztorok patkolatlan lovakon száguldoznak közöttük.

Priscos a kocsiban meghallotta a zajt, heves mozdulattal félrerántja a kocsi függönyét. - Így hát megérkeztünk Attila úr birodalmába - mondja.

Éppen szénásszekerek hosszú sora jön velük szembe. Megfogja íródeákja könyökét, és odavonja őt a kocsi nyitott ablakához. - Nézd. Szénát hordanak. Pedig mi úgy tudtuk, régi tudósításokból, hogy csak legeltetnek. Lám, itt, a Thrákia és Pannónia közti vidéken, ez elégtelen volna. Tehát alkalmazkodtak.

Ránéz fiatal társára, és úgy találja, hogy a fiú nem eléggé érti. Bólint, és kissé kelletlenül, oktató hangon folytatja: - Nem szabad beérni amit másoktól hallunk, vagy amiről régi könyvek tudósítanak. Ha eljössz egy országba: nézz és láss.

Újra a fiút nézi, elmosolyodik.

Porfellegben ökörcsordák vonulnak szikes mezők és mocsarak között. Priscos tovább folytatta a tanítást.

- Élelem, de főképp a sátrak és családok ökrösszekereken jöttek sok ezernyi mérföldet. A harcosok lovon.

Egy újabb porfelhő közeledik nagyon gyorsan.

- Nézzük, mi ez? Ménes? Vagy harcosok? Lehet, hogy minket kísérnek, tisztes távolból persze. - És újra oktató hangon folytatja: - Mert a követ...

Meglátta, hogy az ifjú az írószerért nyúl.

- Jegyezd meg - mosolyog - de ne írd... Szóval a követ tisztelt vendég, de egyben foglya is az idegen országnak, ahová eljön. - Kis szünet után római büszkeséggel egészíti ki a tanítást: - De a konstantinápolyi, a római császár követe mindig és mindenütt úr.

- Ezt leírhatom? - kérdezte ragyogó szemmel a fiú

Priscos megfogja a fiú kezét, nevet, és a fejét rázza - A legkevésbbé fontos megjegyzés. - Igyekszik a kis vasrúdon mozgó függönyt még jobban szétnyitni. - Nézz, figyelj, hasonlíts és érts.

Hallgatva nézik a kocsi ablakából a legelésző ökörcsordákat, méneseket és élelmiszerrel megrakott társzekereket. Az országút egyre népesebb.

A békés élet jeleit most harcias kép váltja fel. Az úthoz közel nagy lovasseregek gyakorlatoznak. Szélvészszerű lovasroham indul, megtorpan, visszafordul, megfutamodik, széles sugárkévékbe nyúlva. De a nyeregben megfordulva nyilaznak a lovasok, a szétkuszált sorok hirtelen körré igazodnak, visszafordulnak, és koncentrált rohamra vágtáznak.

Priscos kihajol a kocsiból és jelt ad: a követségi kocsisor megáll. Maximinos ingerülten néz ki a függöny mögül. A harmadik kocsiban a kukta főzőkanállal a kezében ugrik le az útra. De a menet éléről a hét mongol lovas az első kocsihoz rúgtat, és nógatja a kocsist: „Gyerünk, gyerünk. Megállni tilos.”

Priscos kezével int: a kocsisor megindul. Aztán ő is leül a fiú mellé.

- Láttad? - kérdezi, és a hét mongolra mutat, akik még az út mellett állnak, mikor Priscos kocsija elhalad mellettük. Arcuk széles mosolyban fénylik: - Láttad? - ismétli Priscos, és behúzódik a kocsi mélyébe. Az út mellett lovasság vágtat zárt oszlopokban.

Az íródeák habozva szólni merészkedik:

- Ugye, most olyat láttunk, amit érdemes feljegyezni?

De a mester epés ember, és csak a szája sarkából adja a feleletet.

- Hm. Érdemes? Ezt már Herodotos is tudta. Hátha csak megrendezett színház volt, és épp az a cél, hogy jelentsük a császárnak... Láss, figyelj, érts, de ne túl hamar. A következtetés... Ma csak ennyit írj... - Priscos megköszörüli a torkát, az íródeák a nagy fekete kincsesládára helyezi a pergamentet, keze írásra kész. Ekkor kezd diktálni Priscos rhetor: - „A politika azon tudomány, melyet tapasztalatok gyűjtése erősít. Könyvet akkor írj, ha utad befejezted. Elöljáróban jegyezd meg jól a tényeket, a téglát gyűjtsd, melyből később épületet emel az értelem.”

Lassan beesteledett. A kocsisor oldalán haladó bizánci lovasok szurokfáklyákat gyújtottak. A fáklyák nyelét a kengyelvashoz támasztották. A kocsik letérnek a római hadiútról, a nagy kerekek csikorognak; az út éles homokja sikálja, súrolja a belesüllyedő kerekeket.

Az íródeák elszunnyadt a puha vánkosokon. Arca még gyermekibb lett, kinyílt ajkai mintha anyamellről álmodnának.

Priscos gondosan összehúzza a függönyt, hogy az éji hűvösség és mocsárköd a fiút ne érje. Elgondolkozva nézi a szép arcot, a gyermektelen, idősödő férfi apai gyengédségével. Priscos is álmos már, fáradt, aludni szeretne, de nem lel álmot a döcögő vagy homokban súrlódó kocsiban. Csak forog, sóhajtozik.

Maximinos nyitott szájjal rázódik kocsijában, az alvó fiúk keze elkókadt.

3

Éjjel van Attila sátorpalotájában is. Itt, az ötkupolás sátor középső termében sűrű a csend. A fáklya a sárkányos díszű faoszlophoz erősített vastartón lebbenéstelen, egyenes lánggal ég. Attila egyedül van, a sátorpalota legmélyén, a bársony falú, selyem vánkosokkal bélelt oldalon. Középen, az emelvényen az aranyozott, sárkány-lábú szék üres.

Attila arca mozdulatlan. Már gyerekkorában megtanulta, hogy az arc ne mutasson érzést vagy gondolatot. Mikor Rómában, volt barbár túsz-tanuló, cseregyerek, lett mestere ennek a mozdulatlanságnak. Most, negyven éves korában, ez már lényege.

A ritkás szakállú arc kissé puffadt, alacsony termete mintha kövér volna, de ez inkább betegséget sejtető duzzadtság. Vagy csupa izom? Domború mellű, széles vállú, felsőteste nagy, rövid lábai erőteljesek. A szeme nyugodt, szinte álmos.

Attila halkan, nem parancsolón, olyan halkan, hogy nehéz legyen meghallani, ha a nehéz függönyök mögött nem elég éberen lesik parancsát - szól: - Edeket.

Egy perc se telik el, hang nem hallik, csak a függöny mozgásától rebben meg a fáklya lángja, belép Edek.

Edek arca hasonlít Attila arcára, de idősebb, sovány, ideges. Gazdag selymekbe öltözött mongol, díszruhában jön, mint aki örök készenlétben volt. Letérdel selymeiben a bőrruhás, katonásan egyszerű Attila előtt.

Attila rá se néz.

- Beszélj.

- A kelet-rómaiak holnap megérkeznek - jelenti Edek.

Attila bólint.

- A császár levelét és megbízatásuk szóbeli tartalmát már hallották füleid. Azzal, hogy téged meggyilkoljanak, épp engem bízott meg a császár bizalmasa - nevet kényszeredetten Edek. - Khrysaphos.

- Ezért a fejét követelem tőlük.

- Ha szabad valamit hinnem, azt hiszem: nem adja a császár. A herélt, a tanácsos, a mindenható. - Edek kissé habozik, majd hozzáteszi: - Követelésed megtagadása ok lesz, hogy háborút indíts...

Attila kérdez:

- A nyugatiak?

- A nyugat-római követek két napi járóföldre vannak tőlünk...

Attila int, és Edek folytatja:

- Római írnokod rokonai a követek. Támogatására számítanak, hogy apró, kis ügyeikben segítsen. - Gúnyosan mosolyog, és vár.

Attila legyint.

- Tovább!

- Fővezéred, Oneg és legidősb fiad győzelmesen jön keletről. Megfékezték kazár szolgáidat. De a vezér fejére több fény gyűlt, mint Ilek királyi fejére. Mert Oneg úgy viselkedett, mintha gyámja volna az ifjú királynak, kire te bíztad a keleti részeket. És gondatlan gyámja: Ilek leesett a lóról. Hogy történt ez? Ki tudja? A karja eltört, és ha a táltos rosszul forrasztotta össze a csontot, megrövidülhet a karja. Oneg megrövidítette a karját, és megrövidítette kardja dicsőségét.

- Királyfi ne essen le a lóról! A jósok se ezt a fiamat nevezték örökösömnek... Na, tovább.

- Még néhány nap, és meg kell érkezni a lovasnak, aki hatalmunk mai határán túlról, hatalmad határtalanságának jövőjéről hozza a híreket.

- Beszélj rövidebben. Ha Kínáról beszélsz, mondd „Kínából". Na?

- Tűzfénnyel jelzőink háromnapi járás távolában látják.

- Mért nem így mondtad mindjárt. - Attila int, Edek kihátrál. A függöny meglibben, a fáklya-láng meglebben, inog, lassanként elcsendesedik, és újra mozdulatlan lánggal ég.

Attila szeme átlát a sátorpalota belső bársonyán, külső nemezén, a hunok táborába. Járnak az őrök, a lovak állva alusznak, bokladoznak. Itt éjfél van. Messze távolban már hajnalodik: a határőrök portyáznak itt, még távolabb napfény süti a kínai nagy falat; álöltözékes hun lovas settenkedik ki a zömök tornyú keskeny kapun, megereszti a kantárszárat, porzik a pusztaság... Lovasküldönc a hajnalból esti portyázókhoz ér, lovat vált, tovább vágtat... Jön Oneg serege, és Ilek, deszkák közé kötött karral.

A vénasszony arcú Krysaphos a császári ágy mellett térdel, és úgy suttog a császár fülébe...

Római gyalogosok keményen menetelnek...

Gótok harci játékban vetélkednek...

Aztán csend van, a fáklya lángja mozdulatlan lándzsa a sötétben. Attila egyedül van, teljesen egyedül.

4

Éppen napfelkelte volt, mikor a bizánciak kocsisora a Tisza-parthoz érkezett. Meztelen legények, nyergeletlen lovak hátán, százával vágtattak a vízbe; habzott fröcskölt a víz emberen és lovon, a nap szivárványszíneket vetett a felcsapódó tajtékon.

A komp közelében megálltak a bizánci kocsik, más kocsik és utasok mögött. Priscos és Maximinos kocsijának lépcsőjéhez odaszaladtak a szolgáik, és a lépcsőn állva nyújtották be ezüst tálcán a dús reggelit. Nyilván útközben főzték a szakácsok.

A szemben levő parton Attila nagy, földsánccal kerített sátorvárosa áll. A komp éppen onnan jön, utasokat, lovasokat, üres szekereket hoz át a folyón.

Kiköt a komp, elhagyják a túlparti utasok. Megmozdulnak a kocsik a bizánciak előtt, hogy a kompra hajtsanak De ekkor a komphoz vágtat a hét mongol lovas, akik vezették a bizánciakat. Nagy lárma, zűrzavar támad. Priscos kiszáll a kocsiból, keresztbe font karokkal, hideg arccal figyeli a jelenetet, ahogy az ő mongolaik parancsára szétnyílik előttük a kocsisor, és az ő kocsijaiknak adnak helyet. Priscos visszaszáll helyére, ahol a fiú még mindig alszik. A nehéz bizánci lovak már a komp pallóin dobognak, mikor Maximinos elhúzza a függönyt, és átszól Priscosnak.

- Tiszteletteljesen fogadnak.

- Igen, uram - feleli a rhetor, és nézi a félmeztelen, szőke szláv rabszolgákat, akik a komp kötelét húzták. Látja, hogy Maximinos függönye behúzódott, és tudja, hogy most három szolgája dörzsöli, és illatos olajakkal szagosítja a követet. Legyint. És örül, hogy íródeákja felébredt.

- Nézd - mondja.

Bejutottak a földsánc nyitott kapuján. De a kapun belül, a szabályos főutca mindkét oldalán újabb tölgyfa oszlopokkal elkerített városrészek voltak, és minden kapu előtt őrség. Az egyik kapunál jakutok, a következőnél magas, keskeny arcú üzbégek, a harmadiknál kerekfejű kirgizek, a negyediknél kiálló pofacsontú, szikár arcú ujgurok, az ötödiknél nagy testű, vörösszőke kazárok, a hatodiknál széles vállú, nagy orrú csecsencek, a hetediknél marcona, ökörszarv-sisakos gótok, a nyolcadiknál kínaias arcú hanghuzok. Aztán jöttek a hunok sok kapui.

A nyitott kapukon át látszottak az utcák. A sátrak előtt szíjgyártók dolgoznak, fegyverkovácsok nyílvégeket kalapálnak, kardokat köszörülnek. A kötélverő fakerekekkel sodorja egybe a hosszú kötél három ágát; nyerges éles kővel a nyereg favázát csiszolja simára, asszonyok nagy tűvel, keskeny bőrszíjjal bőrruhát varrnak, gerencsérek korongja forog, és ott vannak az asszonyok is, akik a kész fazekak közt válogatnak. Bognárok kereket hajlítanak, és kötéllel húzzák össze a meghajlított, rugalmas fát.

A bizánciak bevonulásának sok a nézője. Asszonyok felemelik ölbeli gyereküket, nyíllal játszó kisfiúk abbahagyták a célbalövést. Pásztorlegények ijedt birkanyáját hajtanak el az útból, de a felnőtt férfiak csak szemük sarkából figyelnek.

A követség nagy térségre érkezett. Szemben velük áll Attila díszes palánkkal körülvett, ötkupolás sátorpalotája. A bejáratnál, kapu helyett gazdag faragású zászlórudak: lófark és lókoponya van a tetejükön. Az ötkupolás sátort karmazsin színű oszlopok tartják. A négy kisebb és a középső nagy kupola fehér nemezből készült, vörös bőrből varrt díszítés cifrázza.

A tér másik két oldalán is szép sátrak állnak.

Maximinos hátraküldi az egyik fiút a tolmácsért; a tolmács jön, és feláll a kocsi lépcsőjére.

- Ki lakásai ezek? - kérdi Maximinos.

- Attila úr palotája. Jobbra a királynő, balra a fővezér háza.

- És ezek a kisebbek?

- A női sátrak, az udvartartás és a baráti fejedelmek lakása.

- A leigázottaké?

A tolmács bólint.

- Akkor mi - pattog keményen Maximinos - a tér negyedik oldalán Attilával szemben üttetünk sátrat, szemben Attilával.

A tolmács meghajol, és leszáll a kocsihágcsóról. Maximinos és Priscos kiszállnak.

Attila palotájának udvarán lovászok paripákat jártatnak. Kukták, szakácsok nagy húsdarabokkal, halakkal szaladnak át az udvaron. Kürtszó hallatszik, vadászok kutyafalkával vágtatnak ki a két zászlórúd között.

Egy férfi, gazdag keleti öltözetben, közeledik. Maximinos visszaül kocsijába. Priscos állva marad, és vár.

A keleti ruházatú férfi mélyen meghajol Priscos előtt. Priscos pontosan ugyanúgy viszonozza a meghajlást. Az íródeák most Priscos felé nyújtja az összegöngyölt pergamentet, a lógó bullájú megbízó levelet. Priscos úgy tesz, mintha nem venné ezt észre, nem nyúl a pergamentért. Nézi a férfit, az éles, energikus, hosszúkás, durva kicsapongások nyomától barázdált koros arcot, és kitalálja, hogy a keleties ruhában egy német áll előtte.

Priscos int deákjának, hogy adja át a pergamentet a németnek.

A német nem veszi észre ezt a különbséget. - Priscos számára ez is érdekes. A német ceremóniásan meghajol előtte. Priscos is meghajol, de kissé már gúnyosan, kissé kevésbé mélyen.

5

A tér most üres. Szolgák seprik a térséget tisztára, simára; szalmaszál se marad felszedetlen.

Lovasküldönc áll meg a királynői sátor előtt, és hangosan jelenti:

- Jön! Ő.

Attila háremében is hallották a küldönc szavát, a nők sietve készülődnek, pirosítót dörzsölnek arcukra.

A királynői sátrakból ifjú nők jönnek, hosszú fehér fátylakat tartanak magasra - a szélsők piros pálcákkal, a középsők felemelt karral. Fátylak diadalíve emelkedik, harminc sor fátyol íve alatt lovagol át Attila.

Ekkor lép ki sátrából a királynő. A szolgától serleget vesz át és tálat.

De Attila előbb a fővezér, Oneg háza előtt áll meg. Asszonyok állnak itt is, étellel, itallal kínálják. Attila eszik egy falat ételt, lenyel egy korty italt, aztán tovább üget oda, ahol a királynő várja.

- Fiaim anyja - üdvözli őt Attila, és nyergéből lehajolva, kezével megérinti a királynő homlokát. Elfogad egy mézes golyót, iszik egy korty italt. A királynő büszkén áll. Mögötte, tiszteletteljes távolságban a hárem.

Attila a nyeregből görnyedő szolga hátára lép, a szolga hátáról hordszékbe ül; a földre lépni őt senki se látja.

Végigmegy a háremen. Mögötte vénasszony fonott kosárral. Attila a kosárból válogatja az ajándékokat, és osztja a hárem hölgyeinek, hun, alán, geppida, frank, római és görög nőknek.

6

A követség még nem tudja, mikor járulhat Attila elé. Priscos maga mellé veszi íródeákját, és egy tolmács kíséretében sétál a nagy sátorvárosban.

A kovácsok és szíjgyártók utcájában Priscos megkérdezi.

- Ezek a mesteremberek leigázott szolgák?

- A legtöbbje harcos. A hunok maguk készítik nyergüket, kocsijukat és a bőrt, amit asszonyaik megvarrnak.

Priscos bólint, és íródeákjához fordulva halkan megkérdezi:

- Te érted már, hogy milyen nép ez?

- Értem - feleli a fiú.

- Akkor gratulálok, ifjú barátom. Mert én még nem.

A fiú elpirul. De Priscos gúnyolódó arca már jóakaratú, okos mosolyra vált. A séta megszakad, mert bevonul Ilek, Attila legidősebb fia és Oneg, a hadvezér. Keleti hadjáratukból jönnek, az utca megtelik kíváncsi néppel.

Porosan, sovány lovakon vonul a sereg; az Attila palotája előtti téren van már a had eleje, de túl a Tiszán a sereg vége.

A téren Ilek, akinek felkötött karja csodálkozást és ijedtséget keltett a tömegben, és Oneg - sovány, cserzett arcú lovas - megfordítják lovukat, szembe a sereggel.

Oneg vékony, átható hangon kiált a harcosoknak.

- Térjetek sátraitokba, és örüljetek a békének.

Ilek apja palotájának udvarába léptet.

Oneget körülfogják katonái, a közösen vívott harcok fesztelenné teszik a búcsúzást. És odajönnek a fiai is, három fiatal harcos. - Édesapám - szól a legfiatalabb - anyánk már türelmetlen.

- Megyek, megyek.

Int a harcosoknak, odaléptet a sátrához. A legfiatalabb leugrik a nyeregből, és megfogja apja lovának kantárszárát. Oneg leszáll.

Oneg felesége meghajlással üdvözli urát, csókolja, tapogatja fiait.

- Épek, egészek - mondja Oneg mosolyogva.

Az asszony még mindig tapogatja fiait. - Bár soha többé ne mennétek háborúba.

- Ezt kívánom én is az egész hun népnek - mondja Oneg, és végignéz magán. - Olyan piszkosak vagyunk, hogy be se akarunk így menni a házba.

Egy görög lép elő, a hátrább várakozó háznépből. - Jól fűtött fürdő vár rátok, uram.

- Akkor gyerünk - nevet a fővezér a fiai felé.

A görög is velük jön a fürdőbe.

A vízpárás fürdőben csattog a testekre loccsantott víz.

Oneg a nagy zajban és párában hangosan kiált a görögnek.

- Minden tudománytok közül ezt becsülöm a legtöbbre.

- Én meg azt becsülöm benned, hogy szabaddá tettél, és mint szabad ember szerethetlek.

Mire a fürdővel elkészültek, a sátorban frissen fejt habzó tej és méz várta őket az ivóedényekben és tálakban. Oneg, a felesége és fiai együtt ültek le az alacsony asztalka mellé.

7

A visszatért hadak tiszteletére seregszemle készült, a követeket tehát még nem fogadhatták. Maximinos haragjában megbetegedett. A rhetor és a fiú kimentek a szemlére.

Napfényes sík mezőn tartják az ünnepséget. Zárt négyszögekben, csillagformában és kör alakban állnak a hadoszlopok fagyott mozdulatlanságban. A gyeplők rögzítik a lovak fejét is.

Hat díszes lovú, gazdag öltözetű vezér léptet egy sorban az ásóval készült kis halom felé. Előttük Attila, a harcosok egyszerű bőrruhájában - hisz őt ismerni így is törvény. Tündökletes a mén, melyen ül.

Felérnek a dombra, Attila közelebb léptet a sereghez.

A lovasok felállnak kengyelükben, megszámlálhatatlan nyíl feszül a fejük felett, megszámlálhatatlan nyílvessző repül sűrű búgásban egyesülve az ég felé, felhőként elsötétítik a napot - és a csapatok előtt kupacokban esnek a földre, mintha kézzel raktak volna vesszőket máglyák gyújtására. Újra süt a nap, és Attila kerek arca napként fénylik.

Mikor az utolsó nyíl is pontos helyére hullt, a torkokból egyetlen, félelmetes - U-u-u - tör ki, éles és sivító, mint mikor kardok ezreit rángatják ki szoros hüvelyükből.

Kürtjel hallik, eszeveszett összevisszaságban vágtáznak a csapatok, hogy a következő kürtjelre újra csillagban, körben, négyszögben merevedjen ember és ló. A harmadik kürtjelre harminckét lovas léniákban vonul el a sereg Attila előtt.

Attila összehunyorított szemmel figyel, nézi a vonalak pontosságát. A környezete őt figyeli, hogy talán egy szemrebbenés elárulja. Elégedett? Vagy nem tetszik valami?

De hiába, a szem meg se rebben.

Még vonulnak a harminckettes sorok, mikor vezérei felé fordítja lova fejét.

- Holnap lakoma. Az összes vezérek és alvezérek, a baráti fejedelmek, nagy és kis népek követei mind legyenek sátramban. - Ezzel körbefordítja lovát, és lassan elüget sátorpalotája irányába.

Éjjel van, és Attila megint mozdulatlanul merev szemmel ül vánkosain. Aztán kis fejmozdulat, valakinek, láthatatlannak szóló, és megnyílik a sátor függönye.

Bende lép be.

Bende féltérdre ereszkedik. Vérrokon és idősebb - ennyi a joga. De a családtag és első tanácsos, a hírszerzés főfeje is megvárja, míg Attila kézmozdulata engedélyt ad, s csak ekkor szólal meg:

- A bizánciak ott várnak Oneg háza előtt. Beszélni akarnak vele. Nagy ajándékot hoztak.

Attila számára, úgy látszik, ez nem újdonság.

- A követ - folytatja Bende - már ötször küldte hozzám a tolmácsot: „Mikor jöhetünk a királyhoz?"

- Mikorra várod a lovast?

- Holnapután reggelre, ha tönkre lovagol három lovat.

- Csak azután, utána jöhetnek. Közben tudd: kivel beszélnek, kitől mit akarnak.

- Igen.

- És ejts egy-két szót, nem a követek előtt, hanem az írnokok sátrában: Attila sereget gyűjt, úgy látszik, a perzsák ellen készül, ez se biztos... de lehet...

Bende megértően bólint. Ajkán látszik, hogy kérdezni szeretne. Ajka ki is nyílik, de észbekap, lehunyja a szemét. Aztán meghajolva, és vállba húzott nyakkal távozik.

8

Csupa fény a sátorpalota nagy kupolája. Sötét meggyszínűek a falak, a kupola zöld bársonyát aranyozott fájú ívek tartják. A szolgák sárkánydíszes sárga lakktól fénylő székeket állítanak fel két sorban. A díszes trónszéket kiviszik, középen hosszú asztalokat állítanak. A teremszerűvé vált helyiség végén az alkovszerű mélyedés elől elhúzzák a függönyt. Itt is egy asztal áll, egy dívány; szék nincs.

A szolgák hangtalanul távoznak, bejön Bende, és vár.

Egyenként és kisebb csoportokban jönnek a meghívottak. Bende házigazda udvariassággal fogadja őket.

A hun vezérek csillogó aranysodronyból font páncélinget vettek magukra. A gótok meztelen karján, széles aranyperecek alatt, látszik izmaik feszülése. Finom mozgású perzsák, daliás gallok, alázatosan, és gúnyos arcú ázsiaiak után kéklő acél páncélokban jönnek a németek, fesztelenül és hányavetin. A tógás nyugat-rómaiak méltóságteljes komolysággal jönnek, lassan. A kelet-rómaiak is megfontolt-lassan jönnek. Elöl Maximinos, mögötte Priscos, a rhetor, Priscos mögött íródeákja. A bejáratnál egy kis torlódás keletkezett, és Priscos suttogva mondja a fiúnak.

- Theodosius követeit főhely illeti. Ha neked ülőhelyet nem adnak, a székem mögé állsz. De nehogy leülj valahol hátul, a sarokban.

A derékig meztelen szolgák megfeszülő izmokkal hozzák nehéz aranytálcákon a súlyos aranyserlegeket. Akik már ismerik ennek az udvartartásnak szokásait, a tálcákról veszik el a serleget, és ahol éppen hely van, leülnek. Új szolgasereg jön, gólyanyakú aranykancsókkal járnak a vendégek között, és teletöltik az üres vagy félig telt serlegeket.

Más szolgák ezüsttányérokat tesznek a sárgán fénylő asztalokra.

Priscos még tétovázik, még nem nyúlt serlegért, figyeli a többi vendég viselkedését. És mikor megértette a hun szokást, valamit súg Maximinosnak. Az íródeákra nincs gondja. Az íródeák

az ő mozdulatait figyeli, és minden mozdulatában utánozza mesterét. Mindhárman serleget vesznek a kezükbe, és az asztalfőhöz mennek, közel az emelvényhez.

Az asztalnál kerülnek a nyugat-római követek szomszédságába, köszöntik egymást.

Maximinos udvariasan kérdezősködik útjukról és követségük eredményéről.

- Semmi - felel a követség vezetője. - Néhány aranytárgy és egy ember kiadatását követeli, engedményre nem hajlandó. Ezt az emberei mondják, vele még nem beszéltünk.

- Mi se - felel Maximinos. - Tőlünk a császár bizalmasának fejét fogja követelni. És foglyok visszaadását, és ki tudná felsorolni, mit még.

- Határtalanul elbizakodott. Mi mint birodalmunk tábornagyának küldtünk neki fizetést, és ő ezt adónak nevezi...

Maximinos vállat von. - Nekünk még cifrábbakat izen.

- Beszélik, hogy a perzsák ellen készül. Ha a perzsákat is legyőzi, mi a következő lépés?

- A hír nem megbízható. De, igaz-é, római királylányt kér feleségül?

- Nem kér, követel. A császárlányt. - A római gúnyosan legyint. - Mit bánnánk: vigye... Csakhogy a fél birodalmat kéri hozományul. Kedves, mi?

- Mondják, nagyon szerelmes természetű fehérnép - szól Maximinos.

A római Maximinos füléhez hajol. Valami nagyon borsosat mondhat, mert mindketten hahotáznak. Az udvari pletykák két kedvelője kitűnően mulat. Priscos távolabb húzódik tőlük, epésen, szótlanul ül.

A szolgák nagy tálakban ételeket raknak az asztalokra. De még senki se kezd enni.

Egy vasba öltözött német közeledik a szótlan rhetorhoz. Köszönti, lábával egy széket húz Priscos közelébe, leül. Sovány, öregedő férfi, az egyetlen koros ember, a fiatal, nagy testű németek között. Priscos nézi a vasba öltözöttet, és megismeri benne azt, aki keleti öltönyben fogadta őket, aki átvette tőlük a megbízólevelet. Már tudja a nevét, hallott is róla a tolmácstól. Ez Dietrich lovag, ahogy a hunok mondják, Detre.

Detre kiissza serlegét, és már nyújtja is a szolga felé, aki tölt a hosszú nyakú edényből.

Priscos tartózkodó mosollyal kezdi a beszélgetést. Bár tolakodónak, szemtelennek tartja a német viselkedését, de ha gondolja, hogy megtudhat valamit, legyőzi ellenszenvét. - Detre úr, ugyebár, régen él a hun udvarban?

Dietrich, mielőtt felelne, nyel egyet. Sovány nyakán, a vasöltözet felett fel-alá mozog az ádámcsutkája. Újra nyel.

- Öreg Haudegen vagyok. Minden tűzben edzett. - Elhallgat, élesen nézi Priscost. - Minden és semmi!

- Minden és semmi, dupla vagy semmi. A német lovagok szeretik az ilyen kockajátékot...

- Tja... aha! Régebben lovat, asszonyt, kutyát vesztettem és nyertem ilyen játékon.

Priscos nem felel. Detre is hallgat, nyel, ádámcsutkája mozog. Várja, hogy még mit mond a bizánci. De Priscos hallgat.

Maximinos és a rómaiak most már egészen összemelegedve hahotáznak. A hun vezérek halkan énekelnek valami monoton dalt. A többi vendég unatkozva ül. Senki se eszik, Attilát várják.

9

Attila még ágyasházában van. Indulni akar, egy szolga ezüsttükröt tart elébe. Attila csak egy pillantást vet a tükörbe, talán nem is látja magát.

- Csaba fiam itthon van? - kérdezi.

A szolga főhajtással felel.

Attila kissé rövid, erős lábával ritkán jár gyalog, lovon annál többet - átmegy a fia szobájába.

Amikor belép, az egyik szolga ágyat bont, a másik a párnákon fekvő királyfi lábáról éppen húzza lefelé a puha bőrű kis csizmát. Csaba tizenöt éves, karcsú, arányos testű. Amint meglátja apját, felugrik a párnákról, és letérdel a belépő előtt.

- Atyám! Uram!

Attila közelebb lép hozzá, megsimogatja a fejét.

- Aludni készülsz? Elfáradtál?

- Igen, uram. Egy kicsit. Vadászni voltunk.

- Mikor még ilyen fiatal voltam, magam húztam le a csizmámat.

Csaba nem tudja, mit feleljen. Attila segíti ki zavarából.

- No, mindegy. Hogy halad a tanulás?

- Húsz nyúl közül tizenkilenc a közepébe - élénkül fel a fiú.

- Jó. Válassz magadnak lovat az én istállómból.

- Atyám! Uram! - lelkesedik a gyermek. - Én... én már választottam. Már régen... Ha megkaphatnám azt a fekete mént, azt a piros szeműt... Amelyiket, tudod, Afrikából hoztak a követek...

- A tiéd - és újra megsimogatja fia haját. - De lefeküdnöd most nem lehet. Felöltözöl szépen, és lejössz a lakomára. Mellém ülsz. Hadd lásson mindenki mellettem. Siess!

10

Szétterpesztett lábakkal ül Detre, felemeli serlegét, Priscos csak a nyelve hegyével érinti meg a maga serlegét.

- Ki Attila úr legbizalmasabb tanácsadója?

Detre részegen, hamiskás bizalmaskodással néz reá, és vállat von. Furcsa ez a vállvonogatás a vaspáncélos öltözetben. Az ádámcsutkája fel-alá jár, mielőtt felel.

- Mondják, Bende. Rokon, testőr, udvarmester, bíró, ítélőmester, és néha és mindig - ujjával nyolcasokat rajzol a levegőbe. - Aztán Oneg. Hun, de nem rokon. Fővezér. Lovasokkal nem mondom, lovas módra tud valamit. De haditudomány? Ehhez csak én értek itt.

- És országkormányzás dolgában kire hallgat?

- Ha szerénységem nem tiltaná... - mondja tréfásan-komolyan Detre.

Priscos, hogy mosolyát eltakarja, szája elé emeli a serleget, és a serleg fölött nézi a németet.

Így ülnek, mikor gong dobban. A sátorteremben sűrű csend lesz, az arcokon megfagy a mosoly, a kezekben megáll a serleg. Detre gyorsan a németek közé oson. Halk zeneszó emel-

kedik lassan, kígyóbűvölők fuvolájára emlékeztető. A vendégek felállnak, megmerevedve néznek az emelvény felé, hol most lép be Attila. Leül a kerevetre. Aztán Oneg jön, és jobb oldalra ül. Aztán jön Ilek. Karja még mindig kötésben. Apja mellett foglal helyet. Mindhárman tábori bőrruhában vannak. Oneg nyakában aranylánc, Ilek nyakában aranylánc, Attilán semmi dísz.

Ekkor jön elkésve Csaba.

Császári sárga selyem Csaba ruhája, a bő selymeken át is érezni karcsú teste izmosságát. Ilek rosszkedvűen nézi, és mogorván húzódik a kerevet szélére. Csaba mosolyogva ül apja mellé.

Most a pohárnok aranyserleget nyújt Attilának, aki feláll, és serlegét emelgetve felköszönti a vendégeket.

Ezalatt láthatatlan kezek egy széket tesznek az emelvény közepén álló asztal elé. Attila állva kiüríti serlegét, és aztán a kis asztalhoz ül. Egyedül, háttal a vendégeknek.

Most kezdődik az igazi lakoma. Szolgák nehéz tálcákon hordják az ételt, kinek serleget, kinek aranyfogantyús ökörszarvból készült ivóedényt adnak.

A vendégsereg közt csillognak az aranyedények, csillognak a vendégek ruhái, ékszerei. Az emelvényen Attila asztalára a láthatatlan kezek dísztelen fatálat tesznek, durván esztergált fakupát, fakanalat.

Attila sietve eszik, az ételt gyakran öblíti egy-egy korty itallal. Ilyenkor a teremben mindenki magasra emeli serlegét, és iszik. Attila gyorsan befejezi az étkezést, és anélkül, hogy egyszer is vendégei felé fordulna, eltűnik a függönyök mögött.

A vendégek némán néznek a függönyre, ahol Attila eltűnt. Az első, aki megmozdul, Priscos, a rhetor. Odahajol íródeákjához, és halkan mondja.

- Ezt megírjuk.

Detre egy hajtásra kiüríti serlegét.

Lassan zene indul: a kígyóbűvölő fuvolák zenéje most kosarába kényszeríti a kígyókat. Aztán elnémul ez a zene, hun regős mesél és énekel.

Az aranysodrony ingű hun vezérek nevetnek; egy öreg, ősz varkocsú vitéz szeméből lassan folynak a könnyek, öregség és meghatottság könnyei.

A rómaiak komoran néznek. Ilyen gőgösséget mint itt tapasztaltak, Rómában sem láttak.

A németeknek csak furcsa minden; hahotáznak, röhögnek. Detre otthagyja őket. Elindul, Priscos közelében köröz.

Most Maximinos is észreveszi Detrét. Odahajol Priscoshoz.

- Beszéltél vele?

- Egy hordó borért megvehetjük - mondja ez kicsinylőn. - De ezer solidus se teszi megbízhatóvá.

Oneg és Bende a vendégek között kíséri ki a két királyfit. Az egyik római, mintha csak véletlen lenne, megtapintja a mellette elmenő Csaba köntösét.

- Selyem - súgja a másik rómainak. - Fagyott napsugárból fonják, a világ legmesszibb országában.

- A perzsáknak is van - felel a másik.

A vendégeket bohócok, akrobaták, bűvészek szórakoztatják. Oneg, aki kikísérte a két királyfit, visszatér a vendégek közé. Körülötte, mint két keselyű kereng a sovány Bende és a hosszúnyakú Detre.

Oneg leült Maximinosszal és Priscosszal szemközt. Egy valahol már megindult beszélgetést folytat:

- Ha valóban azt akarjátok, hogy országaink békéjének tegyek szolgálatot, ne kívánjátok uramtól, hogy én jöjjek követségbe. - Egy fejmozdulattal mutatja, hogy már körülöttük settenkedik Bende és Detre.

- Hozzánk az út a császár aranyaival van kikövezve.

Oneg keményen válaszol. - Itt szolgálni, szabad lélekkel: erre születtem. Nálatok a lelkem is szolga volna, fizetségért szolgálna.

Detre és Bende már egész közel vannak, Oneg feláll, és a hunok csoportjához megy. Maximinos Edekhez lép. Megteheti. Edek követ volt Bizáncban.

- Tudtommal volt ajánlat, melyet elfogadtak - suttogja Maximinos sietve - fej, melyet kértek és eladtak...

Edek bizánci módra hajol meg Maximinos előtt.

- De hű maradván többet kap Edek, hun vezérek közt legelső helyet...

Maximinos ugyanígy meghajol:

- Az úr az árulást is áruba bocsátja? Csak így tovább! Már kevés marad hátra...

És sarkon fordul, a rómaiakhoz megy. A diplomatamunkát elvégezte, most már újra nyugodtan hallgathatja a legfrissebb ravennai és római pletykákat.

De a rómaiak megelégelték az udvari ünnepet, indulni készülnek. Erre Maximinos is odaszól tanácsosának:

- Menjünk.

Szilajon szól a muzsika, mikor a két római követség a kijárat felé indul. Hunok, gótok, ujgurok, németek részegen ordítoznak.

Kint, a sátor előtt is hallatszik a mulatozás zaja. A sötétből zablavasak csörgését, lovak és barmok békés szagát hozza feléjük az éjszakai szellő.

A két római követség gyorsan elbúcsúzik egymástól.

Maximinos sátorába érve, Priscos kinyitja a pántos vasláda zárját, melyet az ő kocsija hozott, és felemeli a fedelét.

Az íródeákkal együtt külön halmokba rakják a gyűrűket, kardokat, arannyal átszőtt bíborszöveteket, bársonyvégeket, kókuszdió és strucctojásokat - melyeket aranyba foglalt, és kehellyé alakított az ötvösmester - a szattyánbőrt, a datolyát, a fügét.

Maximinos közömbösen szemléli a kincseket.

- Ezt - és legyint - a császár mind neki szánta. Holnap átadjuk... No, és a németeknek mit küldünk?

- A német csak henceg. De azért küldess neki tizenkét hordócska számoszi bort. Szégyen volna hazavinni... Haszonra ne számítsunk.

- És a vezérnek?

- Onegnek - felel Priscos - már küldtünk ajándékot. Ha újra megajándékozzuk, ez veszte lehet.

- Nagyszerű! - élénkül fel hirtelen Maximinos. - Ha vesztére, akkor legyen is vesztére. - Egy kisebb ládára mutat, felnyittatja az íródeákkal. - Én úgy láttam, Attila máris gyanakszik. Láttuk, figyelteti. Nos, mi, mert nem hagyja magát megolajozni, olajat öntünk a gyanakvásra. - Nem is vár Priscostól véleményt, nagyon tetszik neki a pompás cselszövés... - Ehhez képest Krysophorus terve badarság. Megölni Attilát? Durván szőtt, máris áttépett szövevény. De hadd éljen, és élve rohassza gyanú mérge a lelkét, lelke a testét és minden hatalmát.

Priscos hangjában több a lenézés, mint az elismerés.

- Számításod helyes lesz, uram. Mert őrült észjárást számítsz ki józan ésszel. Kiszámíthatod, mert az őrültség több út közül választani nem képes, és bölcs tanács se ingatja meg. A beszámíthatatlan - kiszámítható...

11

Attila várakozón ül, maga alá húzott lábbal. Egyedül van, gondolkozik, és valahova messzire néz, át és túl a sátorpalota falán.

Magányos lovas vágtat a pusztákon. Ha járőrhöz ér, lovat cserél, és továbbvágtat. Tisza-part. A lovas a komphoz ér. Itt dőlt ki a ló alatta.

Attila még mindig mozdulatlanul ül, akkor se mozdul, mikor egy szolga belép, földre veti magát, és jelenti:

- Levél a központi birodalomból.

A lovas most jön, senyvedt, merev lábakkal a palota bejáratához. Porlepten, soványan, ereje végső megfeszítésével.

Nyílik a sátorfüggöny, Bende kíséretében jön a lovas, meglátja Attilát, földre veti magát. Tiszteletadás ez, de a teljes kimerültség is. Úgy fekszik a sátor szőnyegén, mint aki sose fog már felkelni.

- A levelet - szól Attila.

A levélhozó mozdulatlanul fekszik. Bende lehajol az ájult emberhez, majd apró kést vesz elő, és minden keresés nélkül felfejti a levélhozó vállán a ruhát. Sárga selyemdarabot húz ki a bélés alól. Gondosan szemléli a piros selyemfonállal összevarrt sárga selymet, a varrás épségét vizsgálják. Aztán szétvágja a fonalat, és kinyitja a nyolcrét összehajtott pókháló-vékony selyemlapot, mely fekete tussal írt apró írásjelekkel van teleróva.

- Hány napot utaztál? - kérdi Attila, és erre a hangra az ájult ember felemeli a fejét.

- Hetven nap és hetven éjjel. Nappal lóháton, éjjel kocsin.

- Adjanak neked egy keveset inni, egy keveset enni, és hagyjanak sokat aludni. Kialuszod magad, és akkor adjanak inni, amennyit elbírsz, enni, amennyit belédfér, és háromszor hetven aranypénzt.

A levélhozó feltérdelni igyekszik. A függöny mögül karok nyúlnak a teste alá, felemelik, kiviszik.

Attila int Bendének. Bende előbb lábujjhegyen a függönyhöz megy; valakit elküld onnan, aztán Attila lábához ül, és olvasni kezd:

- „A mennyei birodalom ura, vagyis az, aki így nevezi magát, avval kérkedik jadéköves trónján, hogy egyetlen rúgással...”

Bende észreveszi, hogy Attila kezei belemarkolnak a vánkos selymébe, és ijedten elhallgat.

Attila merev arccal, rekedten szól: - Olvasd! Mit bámulsz?

Bende akadozva folytatja: - „... a világ másik végére, a nyugati tengerig kergette a hunguzok, a rablók parancsnokát.” - Elhallgat.

De Attila már nyugodt. - Olvasd csak, olvasd.

- „De ez csak a puha, nemezpapucs rúgása volt. Ha netán újra közelébe kerül a hungur, a második rúgást sarkantyús harci csizmájával adja.”

- Aha. A világ végéig kergetett, tengerbe lökött, és mégis harci csizmát húz.

Bende mosolyogni igyekszik, és folytatja az olvasást.

- „A mennyei birodalom nagy falát javítják, és igen erősítik, és sohse látott nagy sereget szerelnek.”

- Mennyit?

- Nem írja.

Attila bosszúsan legyint. Bende folytatja.

- „A harcosok az ég villámát és mennydörgését vascsövekbe forrasztva hordják magukkal, és felhőtlen időben is villámokat és mennyköveket tudnak szórni tíz, száz és több nyílvessző-lövés távolságába.”

- Miféle mennydörgés, miféle villámok? Tovább!

- „Békét kötni, Attilát urának elismerni nem akarja. Hallott nagy győzelmeiről napnyugaton, de efölött csak gúnyolódik, mondván: odáig szaladt, ahol még őt is úrnak tartják.”

- Ez minden?

- Ez.

- A levélben több az udvari bohócság, mint a komoly jelentés. Még ma harminc embert küldj, mindegyiket más úton, és hogy egyik se tudjon a másikról. Azt nézzék: mit csinálnak a falakon? - Nyugodtan, mérlegelőn folytatja. - Ha falat erősít... védekezésre gondol. Védekezésre gondol... támadásra készül, így?... - De nem vár Bendétől feleletet. - A fő: megtudni, miféle villám, miféle mennydörgés az, amiről ez a gyengeelméjű udvaronc firkál. Vénasszony fecsegés vagy hadiszer? Ha a görögök tudnak olthatatlan tüzet önteni falakra, hajókra... mért ne lehetne villámot és mennydörgő tüzet szórni...

- Megtudják.

- Ezt a levelet nem hallottad! Mi vagyunk a tenger. Apállyal elhúzódó, holdforduláskor visszaözönlő. És akkor márványsátrat építek sok csúcsú, sárgacserép fedelű palota romjain. Eredj, tedd, amit mondtam, és beszéld: a perzsák ellen megyünk. És tudd: nemcsak te figyelsz, téged is figyelnek.

- Így jó.

- Mi?

- Az, hogy figyelnek. Legalább tudod, hogy nélküled nincs életem. A vadászölyv nem élhet, ha nem röpülhet vissza gazdája karjára. Fülem meghallja, amit tudni kívánsz, szemem meglátja, amit látni kívánsz, és csak neked lát, neked hall. Hatalmasságod földön járó árnyéka vagyok, nincs kard, mely levághatná az árnyékot.

- Denger fiam csordákat rabol és karavánokat sarcol - panaszolja most családi bajait Attila, a rokonnak. - Ilek gyenge. Csaba még gyerek. Te, mondod, árnyék vagy. De Oneg test, és minden test kísértésbe vihető. Egyedül vagyok.

- Magad vagy, egyetlen kard lehet csak az egész világ ura.

- Jól beszélsz, de én azért figyellek.

Bende megcsókolja Attila lába alatt a padlót, és távozik. De mikor már a függönyön kívül van, felel.

- Egy bizonyos csak. Neked nagyon kellek.

Attila ül párnáin. Arca, teste mozdulatlan, de olyan mint egy ugrásra kész acélrugó.

- Jöjjön a német - mondja hosszabb idő múlva, egész halkan.

Nemsokára láthatatlan kezek elhúzzák a függönyt, Detre jön, nyikorgó vasaiban. Megáll, aztán szinte gúnyos alázatossággal letérdel Attila előtt. - Mesélj, barátunk! Mit tudsz Rómáról, Itáliáról?

- Ó, Itália - kezdi Detre. - A bor olcsóbb, mint a víz - mondja ittas bőbeszédűséggel.

- A bor, úgy látszik, itt se drága - szólt Attila. - Van még a tizenkét hordócska görög borból? - És még hozzáteszi. - A thrákiai tölgyfából készült hordókban.

Detre menten kijózanodik. Tagadni nem lehet, felelni nem lehet. Mintha valami tankönyv leckéjét darálná, az első kérdésre válaszol.

- Először: a római hadsereg felosztása.

Attila hallja a hangot, de a német arca már jobban elmosódik, kisebb lesz.

Detre felemeli hangját:

- Másodszor: a római harcmodor...

- Jó... Majd máskor - szól Attila, és elbocsátja a németet.

Bende lép be, jelenti:

- Az egyik bizánci azt kérdezte tőlem, hány nap kellene seregünknek, hogy leérjen az olasz síkságra.

- És te?

- Azt feleltem, hogy a hun lovasok gyorsaságát egyedül urunk parancsa kormányozza.

- A felelet jó. A németet kérdeztem Itáliáról.

- Hisz fiatal korunkban mindketten voltunk ott.

- Azért kérdeztem, hogy fecsegjen. Rendelj sereggyűjtést. Hadd találgassák: Perzsia, Róma - vagy máshova...

- Isten kardjának vivője. Nem volt még ilyen vezére a világnak.

Alig múlt el egy-két óra, és a bizánci követeknek is látniok kellett a nagy mozgolódást.

A Tisza-parton meztelen legények csutakolják a lovakat. Oneg harcosai, a legelőkről visszatérő ménesekből friss lovakra cserélik elcsigázott állataikat. Öreg kovácsok és gyerek inasaik nyílvégeket kalapálnak az üllőn. Öreg kötélverőnek ötévesnek látszó kisfiú segít. A harcképes férfiak nyergeiket, szíjaikat vizsgálják. Lovas küldöncök vágtatnak. Az asszonyok csoportokban ülnek, és szomorú dalokat énekelve varrnak. És az egész tábor és sátorváros felett köszörülő köveken sivító kardok ideget vágó zaja erősödik, néha rövid időre megszűnik, és újra felsivít.

Attila még mindig nem fogadta a bizánci követeket. És nem is fogadja őket. Levelet küld a császárnak, levelet, melynek tartalmát úgyis ismerték. A követség kocsijai előállnak, pakolnak, bontják sátraikat.

Épp ekkor vezetik el mellettük a megkötözött Edeket.

12

A követségek távozása után lelassult a harci készülődés. A legelőre kicsapott lovak legelésznek: a kutak körül békésen delelnek az ökörcsordák. A sátorvárosban az asszonyok vidámabb nótái hangzanak.

Csaba királyfi az anyja lábánál ül, ölébe hajtja a fejét.

A királynő simogatja.

- Vigyázz magadra, én édes kis szolgám. A jóslás azt mondta, te leszel apád örököse... Hallgasd, hogy is mondta...

- Majd máskor, édesanyám. Meg már mondtad is.

- De...

Csaba azonban felugrik, kiszalad. Kiér az udvarra, füttyent. Egymást lökdösve rohan hozzá a kutyafalka. Ráugrálnak, nyalják a kezét, az arcát. A nyüzsgő kutyákat vadászok, apródok, szolgák csitítgatják.

Az öreg vadász, szakállas, szikár férfi áll Csaba elé.

- Farkasfészket találtunk a nádasban. Négy kis farkas és az anyjuk.

- Nyergeljetek - ez Csaba felelete. A szolgák elrohannak. Csaba a vadászhoz fordul. - Én akarom megfogni őket. A kis farkasokat hazahozzuk, felneveljük.

- Nagy ám a víz - mondja a vadász. - Én arra gondoltam... idehoznám.

- Nem, nem. Majd én...

A királynő kijött. - Csaba! - mondja. - Apádurad serege közeledik.

- Akkor nem lehet - mondja kedveszegetten Csaba a vadásznak. - Elébe kell mennem. De holnap! Nehogy más kiszedje!

Elővezetik Csaba új, fekete ménjét. Csaba lóra ül, és kíséretével apja elé üget. Alig értek a sátorváros szélére, már találkoznak az előőrsökkel. Gyakorlatról jönnek, nem fáradtak, mint a hadból jövő sereg. Csaba most vágtatásra szorítja ménjét, előre, a főseregheż.

Mikor meglátja Attilát, odarúgtat, leszáll a lóról, letérdel apja előtt. - Uram!

Attila bal kezébe veszi a gyeplőt, jobbját ölelésre tárja.

Csaba felugrik, egyik lábával apja kengyelébe lép, és fejét apja széles melléhez szorítja.

Öröm csillan Attila szemében. Megtapogatja fia nyakát, vállát, hátát.

- Nagy fiú vagy már, férfi.

Csaba leszáll Attila kengyeléből, felül a ménjére, és most egymás mellett lovagolnak. Egy ideig hallgatnak. Csaba, a kisfiú jogán kezd beszélni.

- Apám! Öz, a vadászok aggszakálla farkasfészket talált. Hazahozom a kis farkasokat. Neked hozom, jó?

- Már megfogtad őket?

- Ha hazaérünk, és engedsz, ugye engedsz, azonnal értük megyek. Jó?

- Nem bánom. Csak ne osztogasd, ami még nincs a kezedben... Nem bánom... Vadászat, jó iskola... Ha újra hadba szállunk, magam mellé veszlek. Ott nem farkasfészket, egész városokat foglalsz el.

- Igen, uram - felel Csaba. Ő most nem városokat akarna, hanem a farkasfészket, minél hamarabb.

- Nagy-nagy birodalmat hagyok rád, ha megöregszem.

Csaba megütközve néz apjára. „Megöregszem...” Hisz ő máris öregnek tartja. És amit mond, éppoly unalmas, mint anyja meséi a jóslatról.

- Engedd, és elhozom a farkasokat - próbálkozik. - És mind a négyet neked adom.

- No, eriggy - hagyja rá Attila.

Csaba nem vár további biztatást, azonmód elvágtat.

Attila hosszan néz utána. Aztán, ahogy szokta, oly halkan, hogy nehéz meghallani, szól. - A németet.

A kíséretből kiválik Detre, vasba öltözve, nehéz lovon.

- Uram - tiszteleg.

- Keress alkalmas lovagokat. Csaba úrfit fogjátok tanítani egyelőre...

- Van. Lesz. A legragyogóbb lovagokat hívom udvarlásra.

Attila bólint. A sátorváros előtt, a vesztőhelynél épp Edek kivégzésére készülnek.

Attila úgy lovagol el mellettük, mintha észre se venné.

Bende áll Edek közelében. Edek nyugodt, de haragos.

- Én jelentettem, hogy mi készül, tőlem tudta meg, hogy felbéreltek ellene. És most... Miért?

- Mert miért hihették, hogy alkalmas vagy megölni uradat? Ha hihették - lehetséges.

- Nem!

- Na, fogadd nyugodtan a halált.

- Ebben nem lesz hiba.

13

Attila úgy fogadja Oneget, mint senki mást. Amint a függöny nyílik, eléje siet, kézen fogja, maga mellé ülteti.

- Fiamról, terveimről kell veled beszélnem.

- Parancsolj, uram - szól Oneg, és letérdel.

De Attila felemeli, újra maga mellé ülteti.

- Ne így. Azt akarom, hogy mindenre felelj. És mindent kérdezhetsz.

Oneg nyugtalan lesz, és nem tudja, mit szóljon.

- Nos, majd én kérdezek - folytatja Attila. - Keleten voltatok. Milyennek láttad idősebb fiamat?

- Harcban bátor, ha határozni kell, tétovázó - felel Oneg nyíltan.

- Így van, igaz. Nem ilyenből lesz a nagy hadvezér. És a középső fiam?

- Az is bátor, csak...

- Mondd ki: botor. Eszeveszett az olyan bátorság, mely vesztébe rohan... No és a legkisebb?

- Még gyermek volt, és idehaza keveset láttam, hisz szinte folyvást a határokon és azon túl jártam.

- Jóslat és akaratom őt teszi örökösömmé.

Oneg letérdel, és Attila lábához hajtja fejét. Attila Oneg fejére teszi kezét. A hűségfogadalom jele után újra felemeli Oneget, és maga mellé ülteti.

- Német lovagokat hívok, hogy tanítsák.

- Nagyúr, először kérdezek: Mit tanulhat tőlük a fiad?

- A németek bátrak. Műveltséget is tanultak a rómaiaktól, de nem elpuhultak.

- Bátorságot Attila fiának nem kell némettől tanulni. Műveltséget Attila maga is szerzett, mikor gyermekkorában a rómaiaknál volt vendégherceg. Finom modort keletről hoztunk annyit, amennyi egy lovas iszákjában elfér. Ha fürdő kell: göröggel építtetem. Ha törvénykönyv: Bizáncból veszem. Népeket összetartani Róma tudott valaha, és az, ahogy most szertehull, nekünk nagy tanulság.

- Ezen gondolkodni fogok. Gyerünk tovább! Bizánc felbérelte Edeket, hogy meggyilkoljon. Aetius többé nem barátom, és tudja, hogy ezt én tudom. A gót, ha békén hagyjuk, csak erősödik. Mit szól a vezér?

- Bizánc urát hitványságáért meg kell alázni.

- Jó. És hogyan?

- Fizessen adót, legyen gyenge, és örüljön, hogy erős falai közt háborútlan.

- És az erős falak mögött?

- Legyen gyenge, hogy hadaid járását kelet-nyugat közt ne háborgassa.

- Hm... És Róma?

- Őseid békében éltek velük, segítették őket gótok, germánok ellen, és csak apránként törtek le egy-egy darabot nagy országukból.

- És a gót? Ő akarja a legnagyobb darabot letörni; nem is darabot, az egészet akarja.

- Igazság a szavad, nagyúr. Az egészet akarja, és erejét békével kívánja tízszerezni. Te békével százszorozd meg erőd.

- Mért nem mentél most Ilekkel tovább? Túl a kazárok földjén.

- Ilyen parancsot nem küldtél, magam pedig jónak nem találtam... - Oneg elhallgat.

- Folytasd! Mért nem találtad jónak?

Oneg habozik, de aztán felel:

- Még ha sikerülne is... Népünk azt tartja: aki sokat markol, keveset fog. A birodalom túl nagy.

Attila arca merev marad, de tekintete elsötétül. - Túl nagy?

Oneg újra letérdel elébe, remegő hangon mondja: - Kisebb, mint fenségedet megilleti, de nagyobb, mint amennyit lovainkon be tudunk nyargalni. És...

- Mondd csak, mondd - biztatja Attila. - Kezei belemarkolnak a vánkosokba. Ez nem kerüli el Oneg figyelmét, de most már mondani kell, amibe belekezdett.

- Hunjaink rosszabbul harcolnak, mint azelőtt.

- Ócsárolod saját véreidet?

- Bocsáss meg, nagyúr. De való, hogy jobban harcoltak és hódítottak, ha csordáinknak kellett legelő, és népünknek kellett élelem. Most hódítunk, és nem látják, mire kell a több föld...

Attila int. Oneg elhallgat. Attila kérdez.

- Most arra felelj: miért téged kívánnak Bizáncba követnek?

- Sértés! Fővezéred méltóságát szándékoznak megalázni.

- Mert olyan katona vagy, aki kelleténél többet beszélsz a békéről. De hagyjuk ezt. Mi az „túl nagy birodalom”? És példának a gót. Aki szökevény szolgám.

Oneg térdre veti magát. - Parancsolj, nagyúr. Mondd, hova menjek? Kire irányuljon harcosaink nyila? Szolgád vagyok, és engedelmes szolga.

- Hova menj? Most kérdezetlen kérdeztél. Eljön az ideje, és megtudod.

Int, kimennek, lóra szállnak. Kint Csaba várja őket lóháton, a hun lovas egyszerű öltözékében. A sátorváros előtt most másfajta seregszemle folyik, díszes felvonulásnak nyoma sincs. Lovak inát tapogatják, szíjak erősségét próbálják, kétkerekű kocsikra nyílvesszők kötegeit rakják, társzekerekre ácsszerszámot, vezetéklovakra teli abrakos zsákokat szíjaznak, minden harcosnak oldalakba vágott szárított húst osztanak - csendben, begyakoroltan, szinte vezényszavak nélkül. Lovasfedezettel körülvéve lassú ökörcsordák indulnak útnak. Csak lónyerítés hallatszik, és néha ökörszarv-kürtök jelhangjai.

Attila és Csaba kis kerek dombról nézik a készülődést.

- Nos, milyen a tanítód?

Csaba szó nélkül leugrik lováról, utánozva Detre merev lépteit, fontoskodó mozdulatait és esetlen, vasruhás meghajlásait. Az ujját az ádámcsutkájára teszi, és mutatja, hogyan mozog Detre torka, ádámcsutkája.

Attila elneveti magát. Apai nevetés ez, és oly ritka lehet, hogy maga az arc elszokott tőle. Megható volna, és mégis rettenetes. Aztán újra megmerevedik Attila arca, sőt komorabb mint rendesen.

- A szavának ne higgy - oktatja fiát. - Keresd, mi van a szava mögött. Érted? Tanulj német kardforgatást. És ami a fő: tanuld ki benne a szolga ravaszságát. Tudod-e, hogy minden szolga ravasz? És tudd: mikor én már nem leszek, mindenki csak szolgád. Hallgasd, amit mond, tanács lehet sokféle. De akarat csak egy! Most az enyém, utánam a tiéd.

Alán lovasok vonulnak el előttük, gepidák, türkök. - Lám - mutat Attila a hadsorokra - mennek, mennek. De hová, azt majd én mondom meg.

- Uram, apám! Te vagy a világ legnagyobb királya?

- Én - feleli Attila a gyermeki kérdésre. Magától értetődőn mondja ezt, bár a gyerek is sértően tévedett. Azt kellett volna tudnia - hogy ő az egyetlen.

14

A bizánci császári trónteremben a császár és császárné mereven ülnek arany trónszékeiken. Az udvar főemberei pontos rang szerint félkörben állnak mögöttük. Előttük három hun, fegyvertelenül, közömbösen.

A középső kinyújtott kézzel nyújtja a levelet. A császár előrehajol, át akarja venni, de az udvarmester ijedten közbelép, megakadályozza a ceremónia megsértését. Ő veszi át a levelet, melyet a császár jobbján levő kisasztalra helyez.

- Választ kapni meghívnak benneteket - tudatja a követekkel, és a követek eltávoznak.

Megkezdődik a tanácskozás, az udvarmester kézbe veszi Attila levelét. - Adót követel a barbár és háborúval fenyeget.

A kincstárnok savanyú arccal csak ennyit mond:

- Egyik se újság. Már évek óta pénzért vásároljuk a békét...

- ...a békét - vág közbe a hadvezér -, melytől fűvel nőttek be a városok romjai, és a fű közt csontvázak fehérlenek.

Maximinos jelentkezik szólásra. Ingerült. - Ezt is tudjuk. Kérdezzük a strategostól - fordul a hadvezér felé -: elég erősek-e városunk falai, ha védeni kell őket?

- Ez meg felesleges kérdés - felel ridegen a hadvezér. - Ezt tudni kell. Egyszer már volt itt Attila és elég eszes, hogy nem is fogott ostromba.

- Egyszer így. De - mérgeskedik Maximinos - tudja a sztrategosz, hogy így lesz másodszor is?

A császár már unja a szavak párbaját. Csendet parancsol. - Válaszunk olyan császáré - szól -, aki gyerekkorától szinte mindmáig katona volt. Izenjük Attilának: „Ajándékot, pénzt barátainknak adunk. Aki háborúval fenyeget, annak számára fegyvereink vannak és katonáink."

Maximinos szól: - Császári válasz a sok megalázkodás után. - Maximinos udvaronc, tudja, hogy az ilyen közbeszólásért császárok nem haragszanak.

S valóban, a császár ránéz Maximinoszra és növekvő biztonsággal folytatja:

- Mutassátok meg a követeknek a város erdőit. A sztrategosz pedig vezesse fel seregeit a Duna-Száva vonaláig. Reá bízom ezt, mert nékem a császár isteni hivatását kell ellátnom - a kereszténység főpapjai tőlem várják, hogy az eretnek tagadást kiirtsam.

A püspök-patriarcha emelkedik szólásra. - Ó, isteni és legjámborabb urunk és tanítónk, a hit harcos kardja...

A főpap szavai közben Maximinos Priscos füléhez hajol - ...kinek az a szerencséje, hogy Attila nem tartja erősnek.

- Hova viszi hadát, senki se tudja - súgja vissza Priscos -, de minden jelentés abban egyezik, hogy nem ellenünk.

A tanácskozás a patriarcha kívánságára imát mormol. Maximinos a mellette térdelő Priscosnak suttog: - Még ma elintézem, hogy elkészítsék megbízóleveledet. Körülnézel Itáliában.

15

A Tisza partján, hajnali szürkületben áldozati tűz lobog egy messziről idehozott nagy áldozókő előtt. A sámánok átveszik Attilától az egyenes kardot, és belefúrják az áldozati tűz közepébe. Attila az áldozati kövön áll és mikor a kard éle kitüzesedett, kirántja a vörösen izzó kardot a tűzből és az ég felé emeli. A kard hegyén zászlóként láng lobog.

A kőről Attila - aki most nagy papi díszben van - egyenesen a hordszékbe lép. Mögötte ősz szakállú sámánok nagy ezüsttálcán viszik a még füstölgő kardot. Így vonulnak be a sátorvárosba. Az utca két oldalán lányok fátylakat lobogtatnak, fiúk nyilakat bocsátanak a magasba. Az ég peremén felbukkan a nap és ekkor felhangzik az ének:

Ó, papok papja: Attila
Hadvezérek hadvezére: Attila
Királyok királya: Attila
Tudás lángoszlopa: Attila
Lángoszlop hadvezére, pap királya, tudományok papja: Attila
Szemedtől híznak a barmok
Kezed osztásától sokszoros a zsákmány
Ágyékodból sokasodnak a királyfiak
Ostorodtól reszketnek az ellenségek.
Akaratodtól megjuhászodnak a vizek
Intésedtől boldogok az asszonyok
Szavadra harcba vágtatnak a férfiak.

Mert te vagy Attila
Istenkirály
Hunok ura
Az úrnép ura, melytől minden nép példát vesz, megalázkodik.
Vagy elpusztul
Ég fia Attila
Világ hódítója Attila
Istenkard markolata Attila.

Zúg, a kantáta, míg Attila hordszékét beviszik a sátorpalotába. Aztán az utcán folytatódik a lovak patkolása, kerekek hajlítása és pengnek a kovácsüllők.

16

A ravennai udvarnál szinte megismétlődik a bizánci jelenet. Csak itt kevesebb a pompa, és kis ember a császár. Aetius, a hadvezér veszi át a levelet és a hun követek feléje fordulva búcsúznak.

A tanácsnok, aki közben elolvasta Attila üzenetét, jelenti a császárnak:

- Honoriát, nővéredet kéri feleségül. S vele, hozományként a birodalom felét.

- Már megint! - kiált idegesen remegve a császár. - Írjátok: meghalt Honoria.

- Talán adjuk sürgősen férjhez, így...

- Még ez is! Egy ilyen sógorság... Istenem...

Most Aetius emelkedik szólásra. Mindenki tudja, hogy ő dönt, mert az ő szavára hallgat a hadsereg. - A hadsereg - mondja Aetius és nyomatékos szünet után folytatja - a császár bölcsességére hallgat. Hírszerzőink Attila nagy készülődését jelentik. Lánykérőbe nem így készülnek. Nos, a hadsereg éber. És írtunk a gótoknak, szövetséget ajánlottunk.

Amit Aetius mondott: határozat. A tanácskozás befejeződött. Aetius megy ki a teremből. Mikor meglátja Priscost, maga mellé inti.

Szótlanul mennek ki a tengerpartra. Aetius csak itt, ahol csak ketten vannak és senki se fülelhet, kezd beszélni:

- Látod, tudós uram! Hol az egyikkel, hol a másikkal kell szövetkeznem, hogy el ne merüljünk barbár hullámok árjában. Harcolok, de az eszem tudja: Róma szakadék szélén áll. Tudom: nincs remény. Legfeljebb az, hogy azt remélem, hogy eszem téved. - Elhallgat, megáll, szembefordul Priscosszal.

- Róma két darabra tört - szól Priscos keserűn. - Letűnt a boldog világ, mikor vidám istenek éltek ligeteinkben. Császárunk most egyházi zsinaton karddal és kereszttel dönti el: emberi isten volt-e Jézus avagy isteni ember.

- Egy római számára emberi az isten. Az istenember barbár képzelmény... Látod, nekem meg keresztényeink barbársága és kutyafejű lovasok közt kell választanom. Úgy csinálom, ahogy lehet. A hunnal voltam szövetségben, most a gótra kell támaszkodnom. Megeshetik, hogy majd megint cserélek és a hunt választom szövetségesnek.

- A barbárt választani? Hogy tehet ilyet egy római?

- Máskor is megtették. És úgy látszik, Attila nem lesz többé szövetségesem. De ebben nem köt princípium. Vagy csak az, hogy emberibb barbárul élni, mint római módra meghalni. Ez, rhetorom, szerintem görögös, derült bölcsesség.

- Barbár a te görögséged.

- Lehet. De még egyszer, talán csak rövid időre és utoljára - megmenti Rómát. Vagy te tán nem azt fogod jelenteni Bizáncban, hogy nem érdemes segédcsapatokat küldeni? Ugye ezt fogod jelenteni?

Priscos bólint. Aztán egy nagy rhetori mondathoz vesz lélegzetet. - Légy üdvöz rómaiak vezére! Míg ilyen férfiak élnek, nem veszett el Róma.

- Légy üdvöz - felel ugyanígy Aetius. - Hérodotoszok és Thukidideszek követője. Míg ilyen férfiak élnek, érdemes Rómának élni.

Kifáradtak, elhallgatnak. Gondba borultan járnak a hullámzó tenger partján.

17

Theodorich, a nyugati gótok királya hatalmas termetű ősz szakállú dalia. Nagy tölgyfa árnyékában egy kőpadon ülve tart tanácsot fiaival, vezéreivel. Nyugodt, mérlegelő hangon beszél.

- Ugyanegy napon két levelet kaptunk. A hun a római ellen, a római a hun ellen ajánl szövetséget. Lám, akik nem is olyan régen együtt jöttek ellenünk, most általunk szeretnék egymást elpusztítani. Hát nem! Az erős hunnal szövetkezni Róma ellen: magunk gyengítése. De megerősítsük Rómát? Hadd vérezzen! Segíteni csak akkor fogunk, ha a hun a mi határainkhoz közeledik, ha Róma már nem elég erős, hogy megvédje a földet, mely köztünk és a hunok közt ma még az övé.

A vezéreknek és fiainak nem tetszik ez a döntés. Feláll fia, Thorismund.

- És addig? Rozsdásodni hagyjuk a gót kardot?

- Ne siess, fiú - utasítja rendre Theodorich. - Nincs messze az idő, mikor örökömbe lépsz. Lesz harc elegendő, lesz alkalom, hogy megmutasd vitézséged.

Theodorich szünetet tart. A nagy tölgyfa körül sisteregnek a köszörűkövek, szikráznak az élesedő kardok. Theodorich széles mozdulattal mutat a kardokat köszörülő gótokra.

- Mikor eljön az ideje, vén apátok megmutatja még, hogyan harcol a gót.

18

Attila serege lassan vonul egy alpesi völgyben. Attila és mellette Csaba nézik hunok, gepidák, ujgurok, keleti gótok vonuló hadoszlopait. Csaba bő, sárga, sárkányokkal kiszőtt selyemruhát visel, homlokánál tartja a kezét, hogy jobban lásson. Mögöttük sámánok az Istenkardot tartják füstölgő bronzkatlan felett.

Attila a közelben álló Bendéhez fordul.

- Jöjjön Oneg és a német.

Különböző oldalakról odavágtat Oneg és Detre.

Attila Detréhez szól, de Csaba és Oneg arcát figyeli.

- Nos, Detre...

Detre nyel és hallgat, ádámcsutkája izgatottan jár fel-le. Csaba arca majd kipukkad a visszafojtott nevetéstől. Annál komorabb Oneg.

- Nos! - követeli Attila, hogy Detre tudja, mire kell válaszolni.

- Nyugat felé gallok és gótok földjére érünk. - Tudja, hogy ezzel nem mond újat, de elhallgat.

- Nos - türelmetlenkedik Attila. - Nos!

- Ha délre kanyarodunk, Itáliába érünk. Itália a birodalom feje.

- Úgy értsem: délen a fej, nyugaton a kéz? - Beszűkült szemekkel figyeli Detrét.

- Tökéletesen, tökéletesen így van, uram - siet Detre a válasszal.

Attila figyelő szeme újra fiát és Oneget vizsgálja. Látszik, hogy nem a válasz érdekli. Detrét kérdezve fiát kívánja oktatni. - Mit vágjunk le, tanácsodhoz képest? A kezet vagy a fejet?

- Ha a fejet levágod, a kéz nem tud mozdulni.

- Igaz. De ha a kéz erős, megvédi a fejet.

Detre ádámcsutkája idegesen ugrál. Nem tudja, mit feleljen. Attila a fiát nézi és látja, hogy azt, gyerek módjára, csak Detre nevetséges nyaka, zavarodott arca mulattatja.

- Elmehetsz - int Detrének Attila.

- Elmondom énekeseinknek, hogy dalok hirdessék bölcs szavaidat.

Attila legyint. - Jó.

Mikor Detre már eltávolodott, Csabához fordul:

- Most, fiam, hallgasd, mit mond a tapasztalt hadfi... Mit tanácsolnál, Oneg, ha Csaba volna már a király?

- A király te vagy, uram, tanácsomra, látom, szükséged nincs.

- És ha volna?

Oneg habozik. Jobb szeretné, ha nem kellene felelni, tudja, hogy felelete veszélyes. De mégis kimondja:

- Válaszd a békét, békével erősödj.

- A harcot választom. Mert egy ország vagy erősödik vagy szétmorzsolódik. Ha nem akarjuk az egész világot - egy jó legelő se maradna lovasaimnak.

Oneg nem felel rögtön. Gondolkozik, az érv erős. - Lehet, hogy igazad van, uram - feleli, amit gondol.

- Lehet? Hm - mondja Attila. - Kutatón néz Oneg szemébe, hangja éles lesz és vitázó. - Nos, tegyük fel, hogy urad - és Csabára mutat -, erejét elégnek ítéli az egész világ meghódítására. Merre tanácsolnád, hogy forduljon serege? A fejet levágni, vagy a kezet?

- A legszebb képek is csalókák néha. Ha a gót ellen parancsol: itt kis sereggel lekötném a rómait és a főssereggel átkelnék a Rajnán.

- Ugye, így csinálná minden tapasztalt vezér.

- Így, uram.

- Mi pedig Csabával, éppen mert mindenki így csinálna, mert mindenki erre számít, másképp csináljuk. Nem osztjuk szét a sereget, nem küldöm Oneget Aetiust nyugtalanítani; nem bízom Onegben. - Nézi Oneg megdöbbent arcát. - Egy kézben, egy sereg, együtt fog győzni, villámgyorsasággal. Hogy a tenger legyen birodalmunk biztos határa, aztán vissza keletre. Nem mint Oneg, hanem túl a kazárok földjén. És át a Nagy Falon, és tovább, míg elérjük a birodalom másik határát. Ez is a tenger. - Egy lépéssel közelebb viszi Oneghez a lovát. - Emlékszel: kérdeztél. Most tudod, merre megyek. Senki se tudja még, csak Attila, Csaba és te.

- Tudja - felel Oneg dacosan. - Leveleid megtéveszthették az írnokok közt settenkedő kémet, de egy nagy sereg vonulását titkolni nem lehet. Terved merész, nagy uralkodóhoz méltó. De ha nem sikerül...

- Akkor - csap le Attila és hangja indulatos... - te lennél az első, aki reám törne. És mert ezt is tudom... - int, és Bende háta mögül már jönnek az ott elbújtatott porkolábok. Hatan jönnek, Oneget lerántják lováról, megláncolják.

Oneg zöldre sápadt arca kivörösödik a haragtól. Sietve mondja: - Csak tipord tanácsadód, hizlald a hízelgőt... Te pedig, ifjú király, ha baj fenyeget, jó lesz, ha Oneg fiait keresed. Segítenek...

Attila ostorral végigvág Oneg száján. A porkolábok elhurcolják a meggyalázott, vérző arcú Oneget.

19

Dombok, megművelt földek közt vonulnak Attila népei. Lent folyó látszik: a Rajna.

Attila Detre kíséretében közeledik a folyóhoz, ahol meredek sziklán vár áll.

- Szép földön laknak rokonaid - szól át lováról Attila - és szép várakat építenek.

Attila emberei fákat döntenek, kifogott lovak istrángjához farönköket erősítenek, vontatják őket a folyóhoz. A parton ácsok tutajjá kötözik a fákat. Mások fejszével és tűzzel csónakokat készítenek. A sereg már a parton tolong, az átkelésre vár. Más csapatok tovább menetelnek, talán más átkelőhelyet, vagy gázlót keresnek.

Attila a folyó partjáról nézi az átkelést. Parancsőrök jönnek, jelentenek és vágtatnak vissza.

Kinyílik a parti sziklavár nagy kapuja, fénylő páncélú lovagok ömlenek a kanyargós útra, Detre vezeti őket, le Attilához.

A lovagok hajlonganak, és mikor Detre bemutatja őket, Attila esetlenül igyekszik utánozni meghajlásaikat.

Egyszerre a nyitott várkapun új csoport léptet kifelé. Lovagok és hölgyek élén, lóháton Krimhilda. Szőke haja kibontott zászlóként úszik a távolban.

Attila elbűvölten nézi Krimhildát, míg az út egy fordulójánál eltűnik a látomás.

- Ha rokonsággal erősíthetnénk meg barátságunk - szól Attila.

- Legyőzhetetlen birodalmat kovácsolnánk - vágja rá Detre menten.

Attilának ez elég, újra az átkelést figyeli, ahogy serege csónakokon, tutajokon átkel a Rajnán...

Aztán már Galliában vonul a sereg és faluk égnek és foglyok szíjra fűzve mennek a csapattestek között.

20

A fősereg elvonul egy város mellett, de egy része a város fala körül üt tábort. Ennek a seregnek a vezére kíséri Bendét. Körüljárják a város falait.

Mesteremberek éppen hajítógépet ácsolnak szálfákból és faltörő kosokat készítenek. Bende érdeklődéssel nézi munkájukat. De a vezér arca komor.

- Két hete állunk itt. És még nem volt ütközet. Élelmük van a várban, több, mint nekünk.

- Majd ha elkészülnek - mutat Bende a faltörő kosokra.

- Míg elkészülnek, míg rést ütünk, míg... Eh, szokatlan harc ez a mi seregünknek... Lovaink már kopárra legelték a környék minden legelőjét. - Nagyot lélegzik a hun vezér, mielőtt mégis kimondja: - Jobb volna itthagyni ezt, a főseregh ez csatlakozni.

- Attila nem engedheti, hogy hátát ellenséges város fenyegesse.

- Az ellenség meg... - fújtat haragjában a hun vezér -, meg nem engedi, hogy kicsalogassuk a falak közül. - Szinte nekirúgtat Bendének, csak utolsó pillanatban rántja meg a gyeplőt. A ló hátsó lábain ágaskodik. - Téged urunk látni küldött, hát akkor láss!

Most Bende is komoran néz a készülődésre, majd a vezérre, de nem felel.

A hun lecsillapítja lovát, hangja most már könyörgő. - A Nagyúr hallgat a szavadra. Benned bízik. Mondd meg, hogy...

- Mit? - vág közbe Bende. - Mondjam, hogy te azt tanácsolod, hogy változtassa meg akaratát?

- A fejemet kívánod, Bende?

- Minek nekem a botor fej, mely azt tanácsolja, hogy tanácsoljak.

Elhallgatnak. Rabszolgák százai tolják és vonszolják a kész ostromgépet, közelebb a város falához.

- Meg kell tanulni az új harci módszert - mondja Bende, noha maga se hisz abban, amit mond.

A harci gépet felállították. A löveg óriási vashegyű gerenda, mély búgással repül, nekiütődik a falnak. Alig embernagyságú csorbát üt az erős, magas falon.

- Már romboltunk - magyarázza Bende -, régen is romboltunk falakat.

A hun vezér haragosan hallgat. Bende elindítja lovát.

21

Aetius római légiói menetelnek. Hírnök jelenti Aetiusnak. - Theodorich és Thorismund közelednek.

Aetius kiszáll kocsijából, lóra ül, elébe megy és üdvözli a serege élén jövő ősz Theodorichot és fiait.

Thorismund alig várja az üdvözlés formaságainak befejezését. Sürgős dolgot kell közölnie.

- A hun nagy sereggel Orleanst dönti romba.

- Főserege itt van, nem messze innen.

Thorismund azonban nem erre felel: - Lovasainkkal, talán, még megmenthetjük a várost.

- Ha atyád jónak látja, én helyeslem.

A hun seregek már betörtek a városba, harácsolnak. Ekkor érkezik a felmentő sereg, a hunok mögött benyomulnak a városba, lekaszabolják a rendetlen csoportokban fosztogató hunokat. A hun vezér haldoklik. De még ennyit mond...

- Jelentsétek: harcban estem el. Így legalább gyermekeimen nem torolják meg, hogy esztelen parancsot jól véghezvinni... nem lehet.

22

Az ostromlók maradék csapatai Bende előtt állnak.

- A vezér meghalt? - szólt hozzájuk Bende. - Szerencséje, így én tudatom a Nagyúrral, ez szerencsétek...

Mikor Attilához ér, hírnök éppen jelenti:

- Gótok és rómaiak egyesült seregei jönnek.

Most Bende jelent:

- A várost elfoglaltuk. A csapatok csatlakoztak a főseregh ez.

Attila bólint. Ez jó hír most, mikor a nagy ütközetre készül.

- Ott - mutat le a dombról egy folyó partjára - állítjuk fel a szekértábort.

23

Aetius dombról nézi Attila készülődését, majd alvezéreihez fordul:

- Holnap dől el, hogy barbárok árja elönti-e Rómát, vagy hogy Róma, és ami Rómában örök, élni fog.

A nap gyorsan tűnik le nyugaton.

24

Hajnal van.

Attila ruhája bőr, karja meztelen. Hétágú ostor és aranymarkolatú kard felszerelése.

Csaba fiához fordul, aki selyemruhában van, ő csak néző lesz.

- Ha ma itt győzünk, holnap keletre fordulunk. - Aztán Bendének adja ki a parancsot. - Gót-jainkat állítsd szembe Theodorichhel. Testvér a testvérnek veszett ellensége. - Ránéz a fiára, a fia ijedt és csodálkozó szemére. De úgy találja, hogy fiának ezt is tudnia kell, és folytatja a parancsadást: - Szolganépeinket állítsd a római légiók elé. Valamikor a legjobb katonák voltak a rómaiak, ma szolgahad is feltartja őket. Mi középen leszünk. Átvágunk az alánokon, mint kés a vajon. Aztán lovasaink odajönnek, ahol még nem tört meg Aetius ereje.

A szekértáborból három hadoszlopban vonul fel Attila. A római-gót sereg már hadirendben áll megmerevedve.

Attila elhagyja a szekértábort. Csak Csaba marad ott harciatlan bő selyemruhájában. Néhány házicseléd lézeng körülötte.

25

Megkezdődött az ütközet. Kavargó összecsapások, hullámzó előretörések. Gyalogsági közel-harc: gótok a gótok ellen.

Aetius a magaslatról nézi az ütközetet. Alvezérét utasítja. - Tartalék a balszárnyra. Középen fognak áttörni és szaladni fognak. Aztán újra támadnak. Csakhogy már ismerjük ezt...

26

A szekértáborba lovashírnök ugrat és jelenti Csabának:

- A gót királyt körülfogták csapataink.

Csaba apjától tanult módon bólint.

27

Ez igaz. Theodorich a keleti gótok gyűrűjében vagdalkozik. Ősz szakálla vörös színre vált a ráfreccsenő vértől.

De újra támadnak a nyugati gótok, ki akarják vágni ősz vezérüket a támadók közül. Holtak és sebesültek halma torlódik ott, ahol Theodorich állt. A nyugati gótok a szekértábor felé szorítják vissza a keleti gótokat; a holtak véres boglyájában ott fekszik Theodorich is.

28

Habzó lovon jön a hírnök és jelenti Csabának:

- Atyád urunk zászlaját körülfogta az ellenség.

Csaba újra bólint, mint ahogy az apja szokta. De ilyen hírt nem várt. Fel-alá jár, nem tudja, mit kellene tenni.

29

De ez csak volt igaz.

Attila már visszavágtat a dombhoz, melyen előző nap is és a harc kezdetekor állt. Meztelen karjával törli le arcáról az izzadságot és az ellenség vérét. Kezében ostor van, a kard az oldalán.

Porfelhőn át vérvörös a lebukó nap korongja, a ferde sugaraktól megcsillannak a fegyverek.

30

Nyugtalanul szól Aetius egyik alvezére.

- Már este van és egy tapodtat se jutottunk előre.

- Nem győzelem, de mégis az - feleli Aetius.

31

Bende lép Attilához.

- A gót elesett. Az ellenség elvérzik.

- De elvérzünk mi is - felel komoran Attila. - A harcteret nem adjuk fel... Ma nem... de holnap, lassan, sietés látszatát kerülve, visszavonulok...

Bende habozik. Tudja, hogy amit mondani akar, azt kimondani nem szabad, tudja, hogy Onegnek ezért kellett elvesznie. Mégis, elszántan, félig sírva kimondja.

- Uram. A kazárok földjéig tiéd a világ.

- Keletnek fordulni? Igen. De nem így. Előbb győzni itt, Nyugaton és aztán...

Már sötét lett, de helyenként fel-felélénkül a harc. A hun sereg a szekértáborban gyülekezik. Tábortüzek világánál sámánok kötözik a sebesülteket.

32

A csatatéren fáklyafények imbolyognak: Thorismund keresi apja holttestét. A halottak boglyájából gyengéden kiemelik Theodorich tetemét. Az agg harcos szakálla vértől és fáklyák fényétől vöröslik.

A halottaknak sírt ásnak, de Theodorich testét hordágyra fektetik és Thorismund a táborba viteti. Itt tiszteleg előtte Aetius.

- Íme, a győztes, kit vereség már nem ér... És Róma, tán utoljára nyert csatát.

Thorismund seregei még napkelte előtt elhagyják a tábort, Thorismund apja teteme mögött lovagol.

Aetius a hajnali szürkületben nagyon fáradt, nagyon öreg.

- Vissza Itáliába! Aki ma volna oly erős, hogy támadni tudjon, az győzne igazán. De Róma már csak védekezik.

33

Attila is rendelkezik:

- Lassú menetekben, pihenőkkel, a Tisza partjára megyünk...

34

Attila seregét tutajok és csónakok viszik át a Rajnán.

A német lovagok tömbje kiválik a seregből. Attila gazdag ajándékot adat át, a lovagok elvonulnak, csak Detre marad mellette.

Attila az elvonuló csapat után néz, magához inti Detrét.

- Beszélj a királylánnyal, beszélj királyi apjával.

A hun sereg lassan délre vonul a Rajna völgyében. Detre is ezt nézi, aztán néhány szolgája kíséretében arra az útra fordul, amerre a német lovagok elmentek.

35

A lovagteremben borozás és ének. Detre halkan beszélget egy öreg férfival.

Egyszerre székek röpülnek, durva verekedés kezdődik. Az öreg közbelép. Újra csend és egy ifjú lovag halk, poetikus dalt énekel.

Az öreg visszatér Detréhez.

- Először te beszélj a lányoddal - mondja Detre -, én csak azután.

Az öreg helyeslően bólint.

Detre - a munka egy része ezzel már mögötte van - hátraveti magát a széken, iszik, hetykén körülnéz.

Egy lovag odalép eléje. Ittasan, kötekedőn kérdezi.

- Na, öreg hős! Vendég? Vagy állandóra?

- Lánykérőbe - hunyorít Detre.

- Halljátok! Lánykérőbe! - ordít az ittas lovag. - Nősülsz, vén csont?

- Márhogy én? Korai volna búcsút mondani a szép legényéletnek.

- Halljátok! Még korai volna neki...

- Így van. Még várok tíz kis évet. És ha már minden csontomat szétrágta a köszvény és nyáron is fázom, akkor keresek egy tüzes, fiatal feleséget.

Már egész kör áll Detre előtt, röhögő, részeg.

- Aki felmelegíti? - kérdi az egyik.

- Akit majd mi melegítünk - bömböl egy másik.

Nevetés, röhögés. Detre maga is hahotázik. De meglátja Krimhilda apját az ajtóban, feláll, megy kifelé.

- Megmondtam - súgja az öreg.

A sziklán épült vár belső falai közt ültetett kertben Krimhilda sétál hölgyeivel. Nagy, szőke, fiatal, erős. Lovagok, apródok kísérik.

Egy nyíló rózsabokornál megáll. Az egyik ifjú féltérdre ereszkedik előtte, valamit szaval.

Épp akkor jön a lovagterem felől Detre.

Krimhilda már meglátta, de úgy tesz, mintha észre se venné.

Detre odajön és átérzett tisztelettel - egész másképp, mint Attila előtt - féltérdre ereszkedik. Nem szól még, megvárja, hogy a szolgák is odaérjenek, akik bársonypárnán aranyékszereket, jádéköves szelencéket raknak Krimhilda selyemcipős lábához.

- A vőlegény ajándéka - szólt Detre, mikor az ifjú és a szolgák eltávoztak.

Krimhilda megvetően nézi az ajándékot, cipője orrával odébblöki a párnát.

- A kutyafejű vőlegény - mondja fintorogva.

Detre feláll. Haragosan néz a lányra. Eltűnt az előbbi lovagias hódolat. Könyökön felül megszorítja a lány karját és szó nélkül vezeti a kert legtávolabbi sarkába. A hölgyek és az ifjak a kert másik végében sétálnak, nevetgélnek.

Detre elereszti a lány karját, szembeáll vele.

- Hallod-e, te lány. Vőlegényed feje nem túl szép. Annál jobban simogasd és csókold azt a fejet. És nem az ágyasa, úrnője kell legyél.

Krimhilda fiatal lányarca egyszerre megváltozik. Tetszik neki a terv. Merészen és büszkén néz a vén lovagra, aki lassan újra térdre ereszkedik és így szól:

- Mi - int a lovagterem felé Detre - mindig veled leszünk. Ha kell, segítünk.

Krimhilda érzi, már tudja is, hogy nem szorul Detre segítségére. Büszkén hátraveti szőke sörényű fejét.

Detre csodálkozva nézi ezt az új, gőgös arcot.

- Szép a hajad, te lány - mondja - a világ végéig nyúló birodalmat fonj vele össze - és letérdel.

Krimhilda a kert végében udvarló ifjak felé tekint, aztán az előtte térdeplő vén lovagra. És egészen királynő. Detre mondana még valamit, de Krimhilda közbevág:

- Köszönöm, lovag. - A hangja hideg. Int Detrének, hogy elmehet.

És másnap Detre válogatott lovagok kíséretében indul a várból. A kapuboltozat alatt visszhangoznak a lovak patái.

36

Attila serege a Duna völgyében vonul, mikor Detre csapata beéri.

Attila rögtön látja, hogy kedvező hírt hoznak. A mellette ügető Csabához fordul.

- Apád nősül. Német királylány lesz második anyád.

- Szép a királylány? Szőke?

Attila elkomorodik. Féltékeny. De Csaba kérdő szeméből látja: gyerek ez még egészen.

- Szép. És szőke... És ha elfáradunk, mint ahogy ezen az úton elfáradtunk, csaták után, nem meghódolt ellenség országain kell átvonuljunk; rokonaink lesznek ezen a földön... Eriggy, ismerkedj a lovagokkal.

Csaba közeledik a fénylő páncélú lovagokhoz, félszegen köszönti őket. A németek hetykén üdvözlik a kistermetű, selymekbe öltözött, harcosnak nem tetsző Csabát.

Detre, hogy megnyerje Csabát, és hogy rögtön kioktassa az arcfintorgató kísérőit, versenylovaglást ajánl. Egy sorba állítja Csabát és a lovagokat - kardjával jelt ad.

A németek szántszándékkal kétoldalról akarják összeszorítani Csaba lovát, a többiek elébe kerülnek.

De a fekete mén kitör, büszkesége áhítja a győzelmet. Csaba tenyerével simogatja a ló nyakát. Értik egymást és röpülnek.

Az elmaradt németek ütik, sarkantyúzzák lovaikat.

A fekete mén messze elöl van. Csaba feláll a ló hátára és lobogó selyemruhában, nevetve integet az utána jövőknek.

A versenynek vége. Detre az izzadó, fogcsikorgató németeknek kis leckét tart.

- Sok mindenre taníthatjátok, de lovagolni tőle tanulhattok.

37

Priscos rhetor boltíves könyvesházában a deák mécses fényénél írja pergamentjét.

Priscos fel-alá járkál, kezét dörzsöli. Odamegy a fiú háta mögé, nézi amit ír.

- Kész? - szól. - Akkor gyerünk, tovább.

38

Füstölgő áldozati edény felett izzik az Istenkard. A Tisza-parti tábor győzőként várja Attilát. Jön a sereg, zsákmánnyal, foglyokkal.

- Szedjetek össze mindent, ami zsákmányrészem - parancsolja Bendének Attila. - A többit osszátok el igazságosan. Az enyémet: asszonyrabokat és ékszert vigyék a jegyesemnek.

Bende habozva néz rá.

- No, mire vársz? Olyan holmi is van ott, hogy te azt se tudod: enni kell-e belőle vagy lószerszámra készült dísznek. Az a lány tudja.

- Még ma elküldöm - felel Bende.

- Ami pedig... a németek... Ne aggódj! Te annál közelebbi emberem maradsz. És rokonom. És örökösömet óvó kéz.

Bende leborul előtte.

Füstölög, lángol az Istenkard. Egy hang, sámánhang, de Attila hangja, süvít:

- Seregünkben láng lobog a győzelem akarata. Újra hadba vonulunk.

A füst felhővé válik.

39

Az Alpok csúcsai közt felhők füstölögnek. Attila hadai már lefelé ereszkednek. Kisüt a nap, megcsillan a tenger, az Adria. Szálfaerdők közt kötőféken, gyeplőszáron vezetik a hunok botladozó lovaikat. Csak Attila és Bende nem szállt le lováról; a pompás állatok idegesen keresik a biztos lépést.

Detre is gyalog vezeti a lovát, csak Attila közelében ül fel újra.

- Az itáliai tenger - mutat a mély völgy szélén fehérlő keskeny sávra.

Attila ravaszul kérdi: - Ilyen kicsi a tenger?

Bende gúnyosan néz Detrére. - Ha nem tudnád, jártunk mi már itt ezelőtt is - mondja.

A sereg mélyebbre ereszkedik, a hun lovasok nézik az egyre szélesedő sávot és most már látják: a sáv nem sáv, másik partja nem látszik, végeláthatatlan nagy ez a víz.

40

Aquilea főterén rézkürtök fújják a riadót. A lakosok kitódulnak házaikból, pánik az utcán.

- Mi történt? - kérdi az egyik polgár.

- Jönnek a hunok.

A városfal nagy kapuit bezárják, gerendákkal eltorlaszolják. Először a hegyek felőli kapukat, aztán a tengerpartra vezetőt.

A főtér megtelt emberekkel. Mind a városi tanács ablakai fele néznek. De hirtelen egy szerzetes vonja magára a figyelmet.

Magasra emelt kereszt a kezében.

- Vezekeljetek! - kiáltja haragos, komor hangon. - Vezekeljetek! Isten ostora bünteti a hitetleneket. Vezekeljetek!

Fenn a városházán lassan gyülekeznek a tanácstagok. Várjak az ülés megnyitását, lenéznek a térre, ahol a nép hullámzik, ahol a szerzetes hangja csapkodja a hullámokat.

Belép a tanács elnöke. Fehér hajú, ősz szakállú férfi, bársonyköntöse felett durva szíj az öv, az övön kard. Mielőtt beszédbe fogna, megszorítja derekán a szíjat. Elszánt és nyugodt.

- A barbárok egynapi járóföldre vannak városunk falaitól, felfegyverezzük a népet és harc mindhalálig.

Az elnök leül, egy tanácsnok emelkedik szólásra.

- Őz az oroszlánnal nem harcol, hanem elfut.

Haragosan kel fel egy másik. - A nyúl fut! - kiáltja.

De az első felszólaló tudja, mit feleljen:

- Szamár, aki állva marad, és ordít. De ettől még nem oroszlán.

Most már egy harmadik ordít, fejvesztve:

- Futni! futni! Hova fussunk? A világ végéig leszünk földönfutók.

- És asszonyaink, gyerekeink - kiált egy megrémült ember.

- És a vagyonunk. A házaink!

Az ősz tanácselnök felugrik, az asztalra csap. - Harc. És ha kell, halál városunk romjain!

Zúg a tanácsterem, viharzik az utca.

Egy fekte szakállas tanácstag az ablakhoz lép, bezárja az ablaktáblákat. Lassan elcsendesül a terem lármája is. Vár, míg teljes lesz a csend és csak most kezd beszélni. Először a tanácselnökhöz fordul:

- Harcolni? Igen! Ha van remény a győzelemre. - Aztán a pániktól remegő felé fordul. - Fejvesztve futni? Biztos pusztulás.

De ez nem is hallja, hogy hozzá beszélnek és csak a magáét hajtogatja.

- A világ végéig kerget, vagy itt azonnal a tengerbe szorít.

Újra felel a legnyugodtabb:

- Így volna, hacsak nem mi keresünk akarattal védelmet a tengernél. Javaslom: az összes csónakokon ki a lagúnákra!

Újra lárma, ordítás:

- Szavazzunk!

- Elég a szóbeszédből!

- Nincs idő vitára!

A tanácselnök feláll, kézmozdulata csendet parancsol:

- Az én javaslatom: felfegyverezni a népet és harc mindhalálig. A másik javaslat - és int hogy beszéljen a javaslattevő.

Ez, kinyitja az ablakot, lenéz a térre. A szerzetes egyik kezében most is a kereszt, a másik kezében kard. A nép körülötte csoportosul. Ezt látva így szól.

- Javaslatom, úgy látszik, korai. Nincs másik javaslat. Harcoljunk!

41

Ostromzár fogja körül Aquilea falait. A hun tábor felé zsákmányolt ökörcsordákat hajtanak lovaspásztorok.

A hunok kis erőkkel támadnak, csak annyira, hogy közelebb vihessék ostromszereiket a város falához.

42

A városban kenyéradagokat osztanak. Kevés a kenyér, a nép zúgolódik. A tanácstagok haragvó emberek közt mennek fel a városházára.

Itt, a tanácsteremben, az elnök egy tanácstagnak ad először szót. A jelentés rövid:

- Az élelem elfogyott.

A tanácselnök kardjára üt. - Egy utolsó kirohanás. Ez minden.

A tanácstag, aki az ostrom kezdetén visszavonta javaslatát, most szólásra emelkedik. Fején kötés bizonyítja harcos voltát. De nyugalma a régi.

- Javaslom, bár majdnem késő: ki a lagúnákra! Csónakba az asszonyokat, a gyerekeket. Ez az első. Aztán a férfiak. És legyen tilos aranyat és ruhát vinni. Ácsszerszám kell, gerenda, épületfa, horgok és hálók, mert élelem úgy sincs. - Hallgat, körültekint, folytatja: - A vízen át a lovasok nem tudnak bennünket üldözni... A kirohanást helyeslem. Ez fedezze csónakjaink távozását.

Újra a tanácselnök emelkedik szólásra.

- Javaslataink közt, sajnos, nincs ellentmondás - és törődötten roskad székébe.

43

Kinyílik a város főkapuja: lovasok rúgtatnak ki a kapun, utánuk gyalogság, zárt római hadoszlopokban.

A mongol könnyűlovasság támad, aztán visszaözönlik. A város lovassága, utánuk veti magát, a harc eltávolodik a város falai alól.

A csónakok egy része már a lagúnák felé evez.

- Gyorsan, gyorsan! - sürget a bekötött fejű tanácsnok.

Mert a harci zaj közeledik. A hun lovasok és a városi katonaság szétzilált oszlopai egyazon időben érnek a kapuhoz.

A csónakok egy része közben már visszatért. Gyorsan beugrálnak újabb menekülők. De nem mindenki érte el a csónakokat. A hunok behatoltak a városba, már nem lehet átjutni az utcákon, ahol megindul az öldöklés.

Martalócok elfogják az utcán rohanó asszonyokat.

A bekötött fejű megállítja a futó katonákat. Velük fedezi a csónakok elindulását; ő a legutolsó csónakba száll.

Sokan a városban rekedtek. Az utcán szíjra fűzött foglyokat kísérnek. Katonákat, asszonyokat, gyerekeket. Az ablakokból szőnyegek döbbennek az utca kövezetére, aranyholmi csörren, szövetek lappannak. Házak égnek.

Egy asszony az üldöző martalócok elől egy magas ház ablakából a folyóba ugrik; felbukkan, elmerül.

Mikor Attila a főserеggel átlovagol a romhalmazon, nincs élő lélek Aquileában.

44

Egy lombardiai város elé ér a hun sereg. A város kapui engedelmesen megnyílnak, Aquilea elestének híre nyitja fel. A hun sereg lerombolja a város falait és vonul tovább.

45

A lagúnákban nehéz kalapácsokkal verik földbe a cölöpöket. Csónakok megszenesedett régi, és újonnan kinagyolt friss oszlopokat vontatnak maguk mögött és lerakják az építkezésnél. Ácsok faragnak. Kisfiúk a forgáccsal teli vízben horgásznak; mintha születésük óta itt horgásztak volna.

Az átkelés szervezője, már tanácselnöki ruhában, szögletes brokátsüvegben, nézi a horgászó gyerekeket. Mosolyog, elégedett. Aztán a part felé tekint.

A rombadőlt városnál néhány lovas mutatkozik. Megállnak. Mozdulatlanul farkasszemet néznek a lagúnák lakóival, majd lassan elporoszkálnak. A nyílt tenger felől vitorlás halászcsónakok közelednek.

46

Mialatt a sereg átvonul Közép-Itálián, a lovak gebékké soványodtak, jártukban gaz után boklándoznak, szőlőlevelet tépnek. A takarmányos zsák, az iszák, mindenféle zsákmánytól duzzadozik; még a szíjakra is fémedényeket fűztek. Tompán verődik össze a réz és ezüst az elgyengült lovak oldalán.

Így érnek Róma elé, ahol a sereg megpihen. Attila néhány testőr kíséretében, körüljárja a tábort. Nézi a harcosokat, a lovakat és a zsákmányt. A szokottnál is merevebb az arca.

47

A pápa, I. Leó, felölti pápai ornátusát. A körülötte sürgölődőknek megparancsolja.

- Készítsétek a város kulcsait. - Aztán egy bíborosnak magyaráz: - Ilyenkor persze, mikor a vezér is, a császár is tehetetlen, az egyházhoz fordulnak segítségért. Nos, így lehet és lesz az egyház igazán hatalmas... Én fogadom. A nép imádkozzék.

A pápát hordszéken hozzák ki az Angyalvár kapuján. Nagy segédlettel, kísérettel vonul ki a városból. Elöl templomi zászlók; a pápai hordszék felett baldachint visznek.

Attila előrelovagol, kísérete csak néhány ember. Jóval a táboron kívül áll meg és várja a pápát.

A pápa baldachinja ingadozva közeledik Attilához. Templomi énekek hullámoznak körülötte, mikor megáll a baldachin.

Erősen nézik, mérlegelik egymást. Végre a pápa szól:

- Kíméld a várost, melyet Isten a világ közepének lenni rendelt és melynek én, Isten nevében, csak helytartója vagyok.

Attila szemei egy pillanatra gúnyolódók. - Sok közepe van, úgy látszik, a világnak? De ott a közepe, ahol én állok...

A pápa nem felel. Attila nem is vár feleletet, pontosan megmondja, amit akar.

- Isten helytartója vagy? Engem itt, hallottam, Isten ostorának neveznek. Jó. Az ostor egybetereli a sok közepet.

A bíboros, akit a pápa alakja eltakart, most előrefurakodik. Két tenyere felett bársonyvánkost tart, a vánkoson egy nagy kulcs, Róma kulcsa.

A pápa haragosan sziszeg a bíborosra.

- Takarodj.

Attila már meglátta a városkulcsot és megérti: a pápa még alkudozni akar. Lehajol lova nyakához, hogy halkabban beszélhessen, hogy csak a pápa hallja, amit mond.

- Isten helytartója vagy? Jó. Legyél, az égben. Itt az én helytartóm leszel és akkor nem kell az a kulcs...

A pápa hallgat. De beleegyezése jeléül lehunyja a szemét.

- Mától kezdve hirdessék papjaid, hogy Isten ostora és égi helytartója egy ügyet szolgál.

A pápa áthatóan, mérlegelőn nézi Attilát, aztán újra lehunyja a szemét. Ez már a megegyezés. Attilának több nem is kell. Felemelkedik a nyeregben és hangosan, ünnepélyesen beszél.

- Menj vissza szent városodba és uralkodj békében.

A pápai menet zsolozsmázva indul vissza Róma felé. A templomi zászlók ropognak a szélben.

Attila még nézi a távolodó menetet, mikor Detre átfurakodik a vezérek lovai között. Páncélruhában van, a páncél felett vastag aranylánc, drágakövek. Oly izgatott, hogy nem bírja megvárni, amíg kérdezik.

- Uram! Róma! A világ leggazdagabb városa! A bíboros a kulcsokkal... Hát nem láttad? Visszahívjam őket?

Attila az ostorát markolja, hogy arcul üsse vele Detrét. De megfékezi magát, hisz Detre lesz a vőfély. Csak ráförmed:

- Szemed van? Lovaink egy hete csak szőlőlevelet ettek. A lovasok persze megnehezedtek, de a ló csak csont és bőr. Hazamegyünk!

Detre elsompolyog.

A táborban már tudják a parancsot. Duzzadó arcú kürtösök fújják ökörszarvon jeleiket. A tábor szedelődzik.

- Látod - fordul Attila Bendéhez -, próbálok én tanácsot találni, de hiába. Akármelyik lovász, csutakoló gyerek látja, hacsak nem mulya, hogy vissza kell fordulni. Eh, de buta ez a német... ez a, ez a... fiam tanítója.

- Vagy csak ravasz...

Attila bólint.

- Vagy - folytatja Bende - még tíz aranyláncot akar szerezni. Egy bivalybőr-zsák már tele színarany holmival.

Attila legyint, nem ez érdekli.

- Ha a pápa lesz egyik helytartónk, a bizánci császár adófizetőnk, német királylány a feleségünk, akkor...

Attila kürtösei indulást fújnak; a tábor felkerekedik.

48

A bizánci császárság nagy tanácsterme kupolás, freskós építmény. Az ablakok magasak, mint valami templomban.

A császár aranytrónja nagy, bíborszőnyegekkel bevont, dobogón. A dobogó alatt hosszú asztal; itt ülnek a tanácsnokok szigorúan rang szerint, rangjuknak megfelelő tógákban. Az asztal legvégén, a jegyzőkönyvet író deákoknál is lejjebb, Priscos rhetor epés arcát látjuk.

A főember, a szakálltalan eunuch vékony hangja, mint kés az üvegen, kezdi: - Jelentés érkezett, hogy Attila Róma előtt visszafordult.

A sztrategosz áll fel.

- Hadai épek. Veretlenül megy vissza, nem úgy, mint tavaly, Galliából.

A főember eunuch-hangja most még élesebb.

- Lakodalmat ülni tér vissza a Tisza partjára. Krimhilda a menyasszony, Detre a vőfély.

A sztrategosz bólint:

- Most kellene rajtuk ütni, míg lovasai a hegyek közt vergődnek.

De a császár, mintha nem hallotta volna a javaslatot, Priscoshoz fordul.

- Mit tud a rhetor? Nemrég volt Itáliában, Attilánál is megfordult.

Az epés arc udvaronc mosolyba simul, de amit mond, megfontolás gyümölcse.

- Mikor én ott voltam, Detre csak részeges bohóca volt a hunok udvarának. De semmi se állandó, minden változik, még az is, ami a legváratlanabb: a buta is megokosodhat.

Elégedetlen pillantások érik a rhetort. Alacsony rangjához képest túl szabadon beszélt. De Priscos él az alkalommal, hogy őt kérdezte a császár és folytatja.

- Egy józan lány selyempántlikái pedig bizony veszedelmesebbé válhatnak, mint egy részeg kard hadonászása.

A császár türelmetlenül közbevág.

- A ravennaiak mért hagyják nyugodtan vonulni?

- Mert - felel Priscos - ott nem kívánják, hogy növekedjék Aetius dicsősége. Ami ma Itáliában van, az már nem Róma. A rómaiság határa ott van, ameddig a te uralmad ér, felséges császár.

Most áll fel a papi ruhás patriarcha, és dörgő hangon szól:

- A római eretnek átkos keze ez, látom...

- Ne becsüljük túl az eretnek hatalmát - szól Priscos szerényen.

De a pap már dühbe jött.

- A sátán hatalma csak egy fokkal kisebb az isteni hatalomnál.

Priscos gúnyosan, ám udvariasan mosolyog. „Ebbe már nem szólhat bele” - mondja mosolya.

A tanácsterem halkan morajlik. Az eunuch csendre int, s újra az ő éles hangja vágja át a termet.

- Hadviselésre kevés az aranyunk... - Észreveszi, hogy a császár arca elkomorul és nyomban másképp folytatja... -, de pénzt küldeni Attilának, előtte megalázkodni, nem fogunk.

A császár helyeslőn bólint. Ezt látva az egész gyülekezet helyesel. Az eunuch pedig, egyre magabiztosabban folytatja:

- Aquilea isten kegyelméből megmenekült, lakosai várost építenek a lagúnákon. Így biztonságosabban érzik magukat. És tőlünk várnak támogatást. Hajóépítőket, kőműveseket, festőket kérnek. Velencének nevezik városukat. Székesegyházat is szándékoznak építeni.

A pap veszi át a szót:

- Szent Márk evangélista székesegyházát, Aquilea régi védszentjének tiszteletére.

- Nagyon jó, nagyon jó - helyesel a császár.

Priscos bátorságot vesz, hisz a sokat látott embernek kötelessége a tudósítás.

- A közeli hegyekben minden fenyő szinte kész árboc.

- Erős sarokbástya lehet belőle az Adrián - mondja gondolkozva a császár.

- Úgy van - bólint a sztrategosz.

Az írnokok sietve írnak.

49

Lakodalmat ül Attila udvara. Az alkóvszerű mélyedésben, ahol máskor Attila asztala állt, német apródok énekelnek, zeneszerszámaik kísérik a dalt.

Patkó alakra összetolt terített asztalok; Attila és Krimhilda az asztalfőn. Körülöttük, közelükben a Nibelung vitézek ragyogón és kalandormód vidáman lakomáznak. Lejjebb ülnek a hun vezérek, megbántottan, komoran és lent, a patkó végén a meghódított népek királyai és vezérei.

Krimhilda ajka megérinti a serleget, aztán Attilának nyújt belőle inni. A Nibelungok tapsolnak, éljeneznek, nevetnek, hahotáznak.

Attila elveszi Krimhilda kezéből a serleget, de látszik, nem tudja, hogy mit kell most csinálni, hiszen se felesége, se ágyasai így tenni nem szoktak.

A Nibelungok, az új rokonok, fesztelenül körülfogják és serlegéhez koccintják serlegeiket.

Attila egy pillanatra megtorpan, aztán megérti, miért veszik körül ily lármásan és tiszteletlenül. Mosoly jelenik meg ajkán és mindegyikkel új serleget ürít, fenékig.

Az apródok vidám bordalba kezdenek. A hun vezérek sötéten figyelik Attilát és a németeket. De az ő komor arcukat is figyeli Bende.

Attila a sok koccintástól megittasult. Átkarolja Krimhildát.

A menyasszony arcát undor húzza el.

Detre az egyetlen, aki ezt észreveszi. Merőn és parancsolón néz a lányra. És Krimhilda megérti, mit követelnek tőle.

Attila kézen fogja Krimhildát és eltűnik vele a függönyök között.

A Nibelungok egymás fülébe sugdosnak, féktelenül hahotáznak, hátra terpeszkedve vedelnek, lábukat az asztalra rakva bokáznak. Szájba, földre, páncélingre folyik a bor...

50

Krimhilda ezüst tükör előtt bontja ki szőke, nagy sörényét. Attila a nászágyról, félig fekve, mozdulatlanul nézi.

Krimhilda a tükörből figyeli Attilát. Látja, hogy Attila felkel, közeledik hozzá, és remeg a keze, mikor megsimogatja szőke haját.

Krimhilda feléje fordul és szavakkal, jelekkel biztatja.

- Mondj valami szépet.

Attila nem érti se a szavakat, se a jeleket, e pillanatban Attila meghatóan gyámoltalan.

Krimhilda felnevet és Attila ölébe ejti a fejét.

Attila melle megremeg. Kezei belenyúlnak a szétomló dús szőkeségbe.

Krimhilda Attilához fordítja arcát: Detre tanácsai forognak fejében. Igéző akar lenni, hódító. Mosolyog.

Attila felkapja a lányt, két karján viszi a selyem nászágyhoz. De Krimhilda könnyedén kicsúszik a kezéből, és nevetve a szoba másik végébe fut.

Attila lihegve követi. Odamegy, átkarolja. A lány belecsókol Attila szájába, és nevetve újra elszökik. Tetszik neki a játék, az adni és mégse adni, és hogy Attilának kérni kell.

A játék vadul folytatódik. Attila letépi a lány ruháját.

De egyszerre megtántorodik, néhány lépést tesz és lezuhan a földre.

51

Már minden vendég részeg. Komor részegség ez - külön mulatnak a hunok, külön a Nibelungok, magukban isznak a meghódított népek vezérei.

Csak Bende józan, és figyeli valamennyit.

Táncosnők lépnek az emelvényre, vékony fátylaik lebegnek. Az ittas férfiarcok kidülledt szemmel nézik a fátylak hattyúlebegését.

Ekkor szolga rohan be egyenesen Bendéhez. Remegve hajol a füléhez.

Bende arca megrándul. Felugrik. De már újra kifejezéstelen az arca. Fejmozdulattal parancsolja a szolgának: „Hallgass" - és sietve eltűnik a függönyök között.

A hun vezérek körülfogják a szolgát, faggatják. A szolga azonban leszegi a fejét, egy szót se felel.

Mikor Bende benyit a nászszobába, Attila már az ágyon fekszik. Orrából, szájából vér patakzik. Krimhilda meztelenül, hajába takarózva guggol az ágy végében, szélesre nyílt szeme, mint a tűztől megriadt állaté.

A hun vezérek tőrt szegeznek a szolga mellének: „Beszelj!

- Urunk haldoklik - nyögi ki a szolga. - Vagy már meg is halt...

- Meggyilkolták! - kiáltja valaki. A tőrök az övbe kerülnek, a hunok kardot rántanak.

A Nibelungok egy pillanat alatt védelmi állásba csoportosulnak.

Néhány széket félrerúgnak, hosszú, egyenes kardjaik vívásra készek.

Ekkor, és szinte egy időben, siet be Detre az ajtón és Bende a függönyök közül.

Bende a hunok elé áll: - Nyugalom.

Detre erőszakkal tuszkolja ki a németeket a teremből és ő megy ki utolsónak.

A legyőzött népek királyai és vezérei is indulnak. Bende tartóztatná őket, de szóra se méltatják.

Aztán az énekesek hagyják el a termet.

Végül a hun vezérek is távoznak.

Csak Bende áll az üres teremben. Feldöntött székek, félrecsúszott selyemabroszok, eldőlt serlegekből csepegő bor, behorpadt serlegek a padlón.

52

Attila ötkupolás palotája feketébb a fekete éjnél. Fáklyafények imbolyognak a sátorvárosban.

Zablavasak zörögnek. A Nibelungok lovaikat nyergelik, Detre sürgeti őket. S amikor elkészültek, ordítva vezényel:

- Lóra!

Krimhilda is velük van. Férfiruhában. Szétbomlott szőkesége takarja a vállát, a hátát.

Már zöldell-pirosodik a hajnal, mikor kiérnek a sátorváros on túlra. Detre még egyszer visszatekint.

- Eh! Micsoda tervek omlottak itt össze... - Megsarkantyúzza lovát.

53

Napkelte van már. De a Tisza partján, a lóitatónál, nincs senki. A komp a parton, kikötve, üresen.

A palota nagyteréből már kitakarították a dáridó maradványait. Attila ravatala áll középen - ez is olyan, mint egy mozdulatlan komp.

A Tisza medrében egymáshoz láncolt rabok gátat építenek.

A sátorvárosban megkettőzött őrök állnak az egyes népek területének kapuja előtt, járókelők, mesteremberek, szekerek sehol. A kovácsüllő, a kötélverő szerszámok gazdátlanul állnak az utcán.

Készül, emelkedik a gát; a Tisza medrében a rabok nagy sírgödröt ásnak.

54

Bende és Csaba Attila ravatala mellett állnak, mozdulatlanul.

Egy szolga lép be, és jelenti:

- A pecsegenek elhagyták a tábort. A gepidák királya is menetbe parancsolja népét.

Bende felrebben, gyorsan összeszedi gondolatait. Haragosan förmed a hírhozóra:

- Ki adott engedélyt?

- Meghalt Attila, nincs uralkodó - feleli a hírhozó, és egykedvűen hozzáteszi: - Így mondják.

Bende Csabára mutat.

- Íme, Nagyurunk.

- Mondtam nekik. Süketek.

Bende int, hogy hallgasson.

A kerületek kapuinál még szobormereven állnak az őrök, de az egész sátorváros nyüzsög körülöttük. Sátrakat szednek fel, szekereket raknak meg, ponyvákat szíjaznak.

Bende és Csaba a ravatal előtt állnak.

- Hol vannak Oneg fiai - kérdi Csaba. - Emlékszel, mit mondott nekem: „Ha baj fenyeget, keresd fel Oneg nemzetségét”.

- Ők már nincsenek - felel Bende. Majd, látva Csaba kérdő szemét, gyorsan hozzáteszi: - Pártütő bátyád táborába igyekeztek, és... - Elhallgat.

- Kár.

Bende nem akar erről beszélni. Ünnepélyesen, kenetteljesen beszél: - Urunk nem akart halmot sírja felett. Folyó medre alatt akarja kipihenni harcait.

Szolgák jönnek, Attila tetemét aranykoporsóba helyezik, az aranykoporsót ezüstkoporsóba, az ezüstkoporsót vaskoporsóba.

Már este lett. Rabszolgák viszik a hármas koporsót a Tiszához.

A koporsót leengedik a mély sírba. A sírások gyorsan behantolják a koporsót. Közben Bende a sírások láncait és a koporsóhozók szíjait gyorsan összefűzi, egybekapcsolja. A láncok összegubancolódnak és szorosra hurkolják a rabokat.

Bende felsiet a töltésre, kirántja a gátat tartó keresztgerendát. A víz sisteregve, habzón zuhog vissza a régi mederbe, elborítja a sírt. Már az összeláncolt emberek térdéig ér. A rabszolgák megadón állnak, a víz emelkedik, emelkedik, elsimul.

Csaba nézi az elcsendesedett vizet.

- És tovább mi lesz? - kérdi Bendét.

- Szólítsd indulásba a tábort. Megyünk vissza, régi hazánkba. Amíg nem késő. Légy szövétnek, én majd tartalak... - és halkan hozzáteszi: - Az árnyékfiból így lesz akarat.

55

Útban keletnek Attila népe: csordák, lovasok, társzekerek kanyargó, végeláthatatlan sora.

De egy nagy csoport íme kiválik a menetből, oldalt kanyarodik. Bende odavágtat. Dühtől eltorzult arccal áll a vezér elé.

- Hova?

- Sehova. - Vállat ránt. - Megtetszett ez a hely - ostorával az erdélyi bércek felé mutat. - És itt maradunk.

- Csaba parancsa: keletnek.

- A másik Attilafi - felel lustán, kelletlenül a vezér - meg úgy tartja: nyugatnak. Mi meg - és hangja most már kihívóan éles - ha akarod békésen, ha akarod harccal. - Aztán bártortalanabban mentegetődzik: - Lovaink fáradtak.

Bende lemondóan int, beleegyezik. De észbekap.

- Ha kipihentétek magatokat, gyertek utánunk.

A vezér csak megvető mosollyal felel.

Vonul Csaba serege. A kanyargó menet részei közt nagy közök tátongnak. Újabb csoport válik ki a menetből, csupa lovas. Elvágtatnak.

Így fogy a sereg, és mire kiérnek a nagy síkságra, tizedére fogyatkoznak a Csabát követők.

Egy hun vezér szól egyik társához.

- A régi nagy haza már régesrégóta nincs. Apámtól hallottam, milyen címet adott Attila őseinek a nagy falon túli császár. Mondjam?

- Én is tudom - felel a másik. - „Meghódított rabszolgák engedelmes ura”. De lám, Bende Csaba mellett maradt.

- Vele maradt, mert senkinek se kell.

*

Csak néhány száz ember vonul Csabával a nagy síkságon.

A kis csapat vonul, távolodik, kicsinyül.

Már alig látszanak, nagyméha csillannak meg fegyvereik a napsugárban.

Aztán szinte párává változnak, délibábbá, felemelkednek, a felhőkbe vegyülnek.

Éjjel lett, csillagos az ég. Látszik a tejút. Benne Csaba serege vonul.

És mikorra nappal lett, a vonuló sereg patkónyomai eltünedeznek a futóhomokban.

Homoktól félig eltemetett lócsontvázak meredeznek itt-ott az út szélén.

Cifra nyelű hun ostor fekszik keresztben az úton; azt is már temeti a homok, az is eltűnik a homokban - először a nyele, aztán az ostor szíja is.

56

Priscos sárga, kiaszott arcában már csak a szemek világítanak. Ágyában felkönyökölve diktál megférfiasodott íródeákjának.

- „...és Velence, Bizánc segítségével, nagyhatalommá fejlődhetik. Helyzete ott az Adriánál mindig szövetségbe kötheti városunkkal, mely az Aranyszarv és Márványtengernél kulcsa a vizeknek...

Attila volt elindítója Velence alapításának és bár, mint tudjuk, e városalapítás akaratának épp ellenére történt, mi sem fog inkább emlékeztetni e hódítóra...” - Priscos kimerülten elhallgat.

Az íródeák aggódva nézi mesterét. De nem bírja megtartóztatni tudásvágyát.

- És ha nem hal meg a nászéjszakán? - kérdi habozva. - Talán csak véletlen, és...

- Mi sem változott volna - ingatja a fejét a fáradt rhetor. - Élt volna egy évig, kettőig, még tízig... Volt utódja, vérbeli fia, nem is egy. De az utód nem mindig örökös... - Megfogja az ifjú férfi kezét. - Te nem vagy utódom test szerint, de örökösöm leszel mégis. Kiegészíted, folytatod a művet, művünket...

Priscos szemében könny csillog. De szigorúan és szinte megerősödve folytatja:

- Írd! Írd fel újra: „Hadvezér egy személy legyen, de államot kormányozni csak tanáccsal lehet. És ha igaz is a sokat emlegetett szabály, melyet már Nagy Sándor, a macedóniai szájából ismerünk, hogy egy közepes hadvezér, aki egyedül dönt, hasznosabb mint két kitűnő, aki egymással vetélkedik, úgy ehhez tegyük hozzá, mert a görög köztársaság és Róma fénykora bizonyítja, hogy száz közepes, egyenként nem kiváló, de együtt lelkiismeretes tanácsos jobb,

mint a legragyogóbb kényúr... Ezért kellett Attila birodalmának, Attilával együtt eltűnni a puszták homokjában.”

Az íródeák lázasan jegyez.

57

Az ostorszíj a homokban. Már csak egyes mongol írásjelekre hasonlító részei látszanak.

58

Kínai tudós írja a hungurok és hsziungok történetét.

59

Lovagterem. Apródok énekelnek.

60

Rómában, a Vatikánban Rafael a Stanzákat festi.

A pápa Rafael háta mögött áll és nézi a készülő képet, mely Attila és I. Leó pápa találkozását ábrázolja. De a nagyszerű kép más, mint ami valóságban volt; nagyszerű, de más.

A pápa elragadtatva dicséri a képet.

- Micsoda színek! Micsoda jellemzés! Isteni Rafael! Ecseted nyomán mily meggyőző, hogy a pápa előtt meghajlásra kényszerül a pogány. Mert Isten és minden angyali a legyőzhetetlen Anyaszentegyház védelmére keltek.

61

A XX. század Rómája. Hitler vert hadai kivonulnak Rómából.

62

Hitler vert hadai elhagyják Velencét, és a kopár Karszthegységben vonulnak északra, ott, ahonnan valaha Attila hadai látták meg az Adriát, ahol akkor még csupa árbocnak való fenyő állt.

63

A Tisza csendes, mint Attila halála napján. De hirtelen megélénkül a part, a folyó. Gátat építenek, elektromos művet, csatornát.

Egy fiatal mérnök áll az, épülő gáton. Kisportolt, fiatal. Lenéz a még üres, új mederbe:

- Valahol itt kellene lenni... - mondja szkeptikus „műszaki” mosollyal - állítólag... Attila sírjának.

64

Csatornák, rizsföldek, virágzó gyümölcsösök.

65

A homokba temetett ostort szélvihar kiássa a föld alól. Az ostor szíja kígyózik, míg egy újabb szél és por hulláma eltemeti.

A HÍDÉPÍTŐK

ELBESZÉLÉS EGY ALKOTÁS ELŐÉLETÉRŐL

SIGHTSEEING

Ön tegnap érkezett Budapestre, tud néhány szólamot erről a városról, épp most jött a Gellért-hegyről; gyakorta kattintott fényképezőgépével. Remélem, kitűnően sikerültek felvételei a folyóról, a hidakról és...

Á, azt is látta, hogy szépek a lányok, egészségesek a fiúk, békésen sütkéreznek a nyugdíjasok? És lefényképezte a gránát ütötte nyomokat is? A törmeléket, a szétlőtt palotát?

Színes film? Szabad egy pillanatra megnézni a gépét... Nagyszerű. Könnyű, és úgy látom, jól kezelhető.

Nálunk? Nálunk is vannak kitűnő optikai művek. És a Zeiss-Jena sem idegeneké - jonatán almán vesszük a felvevőkészülékeket, mint ahogy autóbuszokat adunk el, és személyautókat veszünk. Ön tegnap egy Ikarusz kocsin járt a Balatonnál. Személykocsit viszont Skodát, Moszkvicsot, Wartburgot, Varszavát láthat, de Mercedeseket is, mert jók.

- - - -

A szóban forgó műhely Thorwaldsen műterme Rómában. És az így vélekedő nem valami ostoba ficsúr, hanem olyan ember, aki később - persze, nem a szobrászat dolgában - nagyon messze és nagyon élesen látott...

Indulhatunk.

... Itt balra ez a Gellérthegy, melynek tetejéről épp az imént fotografált. Jobbra, előttünk a híd roncsa, a volt Erzsébet híd. Hitlerék robbantották fel. Még nem értünk rá újjáépíteni, de nemsokára sor kerül erre is.

Sajnos, Budapest, egész Buda és Pest, ezzel a gyönyörű folyóval, stratégiai pont volt. Katonailag szólva: hídfő. Hitleréknek tartani kellett ezt a kulcspozíciót, míg egyrészt a Balkánról, másrészt Olaszországból visszahúzódnak vert hadaik. Mindaddig, míg a visszaözönlők mindkétfelől elérik az osztrák Alpokat. Nem nagyon sikerültek ezek a arrièregarde hadműveletek, de arra elegendők voltak, hogy a város jóformán elpusztuljon... Miután Pestet kiürítették, és felrobbantották az összes hidakat, ezt a részt, ahol mi most megálltunk, még hetekig tartották. Körülbelül hat héttel hosszabbították meg ekképp Hitler életét; úgy hiszem, felesleges most arról beszélni, hogy ez mennyi halálba került. De hát végül mindig az pusztul el, aki felégeti a hidakat, aki csak pusztaságot vagy vízözönt akar maga után hagyni... Ilyen gyilkos öngyilkosság példátlan az emberiség életében, bár a világnak ezen a pontján nem volt újdonság a pusztulás.

Sokszor épült, dőlt romba, és épült újra ez a város. Római légió állomásozott itt, a Duna volt a határ, a limes. A római birodalom védvonala; a barbárság és Európa határa. A népvándorlás hulláma átcsapott a Dunán...

A hegy Gellért püspöktől kapta nevét, az első keresztény hittérítőről. Állítólag itt, ezekről a sziklákról lökték a Dunába a pogány magyarok. Elég magas, elég meredek. A folyó akkor még, persze, közvetlenül a sziklák alatt folyt, ott ahol most eljöttünk. Gellértet belökték a folyóba, de azért ő és amit ő hozott, volt az a horgony, melyhez az új államot kötötték... Itt, előttünk a Várhegyen épült párszáz év múlva Mátyás reneszánsz palotája, és benne a kor egyik leggazdagabb könyvtára. De ez már a harmadik palota volt. Régészeink most tárják fel ezt a romokon mindig újraépülő várat... Mátyás palotáját a törökök pusztították el. A másfél évszázados török uralom is csak epizód egy ilyen városban. Itt jobbra, közvetlenül mellettünk, Musztafa pasa fürdője. Ez és alig valami még, ami a török világ másfél száz évéből ránk maradt. Még két fürdő, egy zarándoksír. Jelentéktelen. Semmi! De rengeteg a műkincs, a könyv, ami elpusztult.

Amit ott feljebb lát, ez a várfal, már csak restaurált műemlék; nem érdemes fotografálni. Feljebb a rom az összeomlott Habsburg birodalom királyi palotája. Mondhatnám, a kelleténél később omlott össze; Horthy admirális a Habsburgok bukása után is huszonöt évig lakott még ott valahol...

- - - -

ebbe a nagy budai temetőbe, ahol így is olyan a szorongás, mint a krisztinavárosi búcsún. A fiúgyerekek kevés helyet foglalnak el Farkasréten, legalábbis az utóbbi ötven esztendőben. Adtak nékik széles helyet a harcmezők temetői.

Hát, kérem, ilyen város ez. A török árulással foglalta el. Visszafoglalni - rohammal kellett. Az osztrákokat is, akik a török után fészkelődtek be, 1849-ben ismét rohammal kellett kiverni. Rohamlétrákon felkúszni! Nézze! Ezekre a falakra! Ennek száztizenegy éve, három egyes egymás mellett. Horthyék is árulással, kényre-kegyre adták Hitleréknek. Visszavétele megint sok vérbe került... Alig tizenöt éve ennek... Mintha azért lenne szükség itt annyi hősre, mert annyi áruló akad.

Ön, lehet, nem beszélne így a hazájáról. Én, azt hiszem, így kell beszélni, nyíltan.

Íme, a Krisztina térre értünk. Itt volt valahol a Budai Színkör, egy fából épült színház. Sajnos, magam se ismerem ki magam... Nem értem. Hol is állt?

Látja, kérem, milyen nehéz lehet a kutatóknak, sőt még annak is, aki saját emlékeiben keresgél. Sok rom helyét befásították; valahol itt volt a régi Horváth kert is... Valaki, aki esetleg negyven évvel ezelőtt találkozott itt egy lánnyal, szerencsésnek tarthatja magát, ha felismeri a hajdani parkot. Akkoriban fiatalemberek találkoztak itt a Pestről hazajövő tabáni masamódokkal. Egy kedves cukrászda volt a közelben. A fiú, mielőtt bemerészkedett volna, megszámolta a pénzt a zsebben, óvatosan, de pontosan, hogy a nikkelt a rézzel össze ne tévessze...

- - - -

Lehet. Az első filmkockák talán nem sikerülnek. A gép hibája, ha nem elég érzékeny... Most vagyunk középen! Innen már, azt hiszem, jó lesz! Mindig egyenesen előre. Az alagút fél oválisában, a füst aranyködében, ott, az aranyköd mögött a napfényben csillogó híd, melynek mi most nekirohanunk a sötétségből. Lassítsa a gépét, hogy gyorsuljon a kép... Sűrű aranyköd és a legpompásabb napfény. Micsoda szerencse volna, ha ezt az egyre csillogóbb hidat sikerülne megfogni! Az alagút és a híd... Aki akarta, aki tervezte, aki megépítette, soha ilyen szépnek nem láthatta, mint mi, akik ilyen könnyen az autónkkal rárohanunk, lenyűgözzük, s agyunk hártyáján és a filmen egyaránt megörökítjük... Csak tovább, tovább! Ne állítsa le a gépet.

Nekünk ez most esztétika. Ők azonban, az építők, elsősorban nem szépséget akartak alkotni, hanem hidat. És a hídhoz alagutat. Ez közgazdaság volt, országfejlesztés. És a politika, közjogi vívmány. És technika. Elég a filmje? Akkor tovább! Ez a Lánchíd. A múlt század minden lexikonjában szerepel: a XIX. század első felének grandiózus technikai alkotása... Itt vagyunk, Széchenyi híd a neve, de Lánchídnak hívjuk. A tér, melyre az alagútból jutottunk, mielőtt felrohantunk a hídra, a Clark Ádám tér volt. Folytassa a felvételt: a hidat a hídról. Friss szélben pattognak a kis zászlók, új szél, új folyó, a híd is új - úgy új, mint a szél és a folyó: volt, marad és lesz.

- - - -

Szóval, az bizonyos, hogy Széchenyi számára ez a „közjogi” tett, mármint a nemesi előjogok megbontása, fontosabb volt, mint a közlekedésügyi újítás. A tervező: William Tierney Clark, a nagy mérnök. Nem ez volt az első híd, mely az ő tervei szerint készült. De itt nyílt alkalma a Themze-hidaknál nagyobb, nehezebben építhető alkotásra. A folyam széles. Áradásokkal, jégtorlaszokkal kellett számolni. Mindez felkorbácsolja egy technikus alkotóvágyát. Az alkotásvágy szerintem a legfontosabb. Persze, szerette a pénzt is. Furcsa lenne, ha nem szerette volna. De ha csak a pénz izgatta? Akkor rosszul számított. Sok vesződséget, utazgatást, rengeteg időt ölt ebbe a munkába. 1832-ben tárgyalt először a híd építéséről, és mennyi tárgyalás és megbeszélés követte az elsőt! 1839-ben szerezték meg az építéshez a királyi engedélyt, 1840-ben verték a folyó medrébe az első facölöpöt, mely az építést biztosító gáthoz kellett, és csak 1849-ben nyílt meg hivatalos ünnepség „keretében” a híd. De mi minden történt eközben, és milyen kevés maradt addigra már Tierney Clark életéből. S a harmadik építő, Adam Clark - nem ön lenne az első, aki a névrokonságból rokonságra következtet -, Adam Clark az építésvezető, nem rokona a diplomás mérnöknek. Egy malommunkás és egy szakácsnő fia. Ő vitte véghez, valósította meg, amit a másik kettő csak kigondolt, kitervezett. És azt is, amit kitervezni nem lehetett, ami ott a helyszínen, a folyómederben kellett kitalálni, megtalálni, felfedezni neki és munkatársainak.

- -

És íme, ebből a politikai, gazdasági, technikai prózából lett az, amit ma mint műalkotást láttunk élni. A köztudatban még ma sem műalkotásként él. Mert autóbuszon utaznak, és gyalog járnak, és mint ön, Mercedesen röpülnek rajta. Nincs üvegbúra alatt, úgy tudom, nincs is oldalán márványtábla és ráírva: „Műemlék.” Nem is kell, nem is szabad, mert él. Mert magassága és mélysége, ívelése és ritmusa, arányai és finom rezgése csupa ihlető élet, jelenidő. Jelképe ennek a városnak. Híd a limesen? Inkább annak a jelképe, hogy nincs limes, ahol híd van...

Ezen a hídon járva ön megszereti ezt a várost. Úgy tudom, Liszt Ferenc miatt jött Budapestre? Ez a híd Liszt Ferenc korában épült. Liszt Ferenc, ki bárhova jut, „mindig hű rokon”. Hű rokon lehet itt, aki bárhonnan is jött. Adam Clark Britannia szülötte volt, Magyarország fia lett.

Ön Liszt Ferenc nyomában jött, ez nagyon megkönnyíti feladatomat, melyre vállalkozni szeretnék. Gondolkozzunk együtt - nem találok más szót - az átlényegülésen. Azon, hogy a már jelzett premisszákból létrejött hidat mi már mint a művészet alkotását voltunk szerencsések - ez nem közbeiktatott szóhasználat -, szerencsések voltunk - érzékelni. A ritmust absztrakt tisztaságában. Ezt önnek, zenésznek, nem nékem kell magyarázni. Az építészet - ritmus. Főképp ilyen formailag absztrakt műalkotásban, mint egy híd, mely ugyanakkor a legteljesebb konkrétum. Szép híd a jó híd, mikor ezer jármű dübörög rajta.

Egyébként - erre sokszor visszatérünk - a híd még egészen el se készült, de már kétszer is fel akarták robbantani. Elsőnek: Hentzi, a Habsburg ellenforradalom generálisa. Sikertelenül. Aztán lövette, onnan a Gellérthegyről. Egy láncrészt sikerült elpusztítania. Az egész 10 font és 4 shilling összegű kárt okozott; ennyibe került a kijavítása. Ez volt az első.

A magyar szabadságharc vezetői, mikor visszavonulásra kényszerültek, egy percig szintén gondoltak a híd elpusztítására. De aztán jobb belátásra jutottak és Dembinszky generális megelégedett a hídpallók felszedésével. Mert ez épp annyit ért a visszavonulás biztosítására, mint a híd felrobbantása, hiszen hat-nyolc nap alatt könnyen építhet hajóhidat az ellenség.

A hitlerista-nyilas robbantás, sajnos, sikerült. Elpusztult a Lánchíd. De íme: megint él. Ebben, ugyebár, nem kételkedhetünk. Újraéledt és megmarad, és ha majd vasai megrozsdásodnak, és kövei elkopnak, akkor is újraéled! Ilyen Budapest!

Ez, félek, megint kicsit fellengzősen hangzik. De higgye eh mi csak eleinte beszélünk így, míg önt idegennek tartjuk. Mikor érezzük, hogy ön már nem udvariasságból dicséri „this pretty town", akkor majd elmondjuk sok hibánkat. Mert akkor bántana bennünket, ha az ön jó véleménye felülmúlná azt, amit megérdemelni szeretnénk. Egy ilyen kis ország, mint a miénk, nagyon érzékeny; nálunk számít az idegen véleménye.

ELSŐ VÁZLAT EGY ARCKÉPHEZ

Érdeklődése rendkívül lekötelez, meghat, most aztán elhagyjuk a fellengző szavakat. El se tudja képzelni, micsoda öröm a magamfajta hivatásos idegenvezetőnek, ha „kliensét" is érdekli az, amire saját érdeklődése is koncentrálódik.

Miután már látta a hidat, felülről a Gellérthegyről, oldalról, mikor a parton álltunk, és úgy mondhatnám, belülről, mikor az alagútból rárohantunk - kérem, ne tekintse ezt az idegenvezető kötelező hízelkedésének -, az ön tegnapi koncertjére emlékezve, már nem igyekszem suta szavakkal, mintha egy nagyszerű verset akarnék szótár segítségével lefordítani, a híd ritmusáról, az örök ritmusról beszélni, mely a kőben és vasban együtt él vízzel, éggel és várossal, s amely emberkéz alkotta, szigorú törvényű mű, tájkép, jelkép és történelem is. Mikor a megértett mű már felkelti az alkotók iránti érdeklődést, róluk kell beszélni.

A történet egyszerű sorrendje is azt követeli, hogy az első képet Széchenyiről rajzoljam. Ő akarta, a hidat. Ő kereste meg, és zseniális módon meg is találta azt a két férfit, aki megvalósította el nem múló álmát.

Önnek gróf Széchenyi neve aligha mond valamit, ámbár saját korában ennek a névnek jó „publicity"-je volt Angliában. A *Quarterly Review* már 1825-ben figyelmes lett Széchenyi tevékenységére. A *Times*-szal való kapcsolatának csak 1860-ban bekövetkezett halála vetett véget. Cikkei és sugalmazott cikkei mindvégig sok nyugtalanságot okoztak az osztrák birodalom urainak. A *Times* bécsi munkatársát, Mr. Thomas Birdöt, ki is akarták tiltani a császárvárosból. Aztán a rendőrállam tapasztalt hivatalnokai mégis a simább utat választották. „Beszéltek" Mr. Birddel... De hát ma már ki tud erről... kerek száz éve ennek.

Megpróbálom egy szóval jellemezni Széchenyit, így talán felvillan a kép egésze. Széchenyi: a magyar Byron...

Alighogy kimondtam, kínosan érzem, hogy ez a hasonlat jobban sántít, mint az efféle mindig is sántító hasonlatok általában. Hiszen ha magának Byronnak személyét akarnám a Byron-„fogalommal" meghatározni, még ez is nagyon kétséges sikerű kísérlet volna. Úgy értem: a Byron személyére alkalmazott Byron-fogalom is sok korrekciót igényelne - annál inkább Széchenyi és Byron összehasonlítása. Byron költő volt, Széchenyi reálpolitikus. Rendkívül éles szemű és messzelátó. Ugyanakkor egy különös látáshiba üldözi. Amit a nagy messzeség ellenére pontosan lát, azt időben is közelinek érzi. Csak egy példát: az 1848-as és már az előbbi európai forradalmak mögött is őt már vagyontalanok uralma, mondhatnánk a kommunizmus kísértete ijesztette. De nincs-e ebben a látnokiságban a költővel rokon képesség?

Byron nagyon szép volt, Széchenyi, véleményem szerint nagyon csúnya. Összenőtt busa szemöldök, nagy húsos, érzéki orr, olajos szemek. Szinte törökösek, mint az epés sárga arcszín is. Homlokán a ráncok folyton mozognak, és furcsán kísérik gyorsan változó kedélyhullámzását. De - byroni vonás vagy korjelenség? - ez a csúnya férfi veszélyes volt a nőkre, még veszélyesebb nős férfiakra; olyan sikerei voltak, hogy azok élete végéig kínozták: a szerencsétlen szerelmek a testét vagy a lelkét, a szerencsés szerelem a mozgásszabadságát...

No de a legnagyobb különbség Byron és Széchenyi közt az, hogy Byron belül látta Angliát, s ezért lenézte és gyűlölte, Széchenyi, a Habsburg-birodalom ifjú arisztokratája, saját hazájával hasonlította össze az iparosodó, polgáriasodó, a jobbágyságból kiszabadult, vasútépítő, gépgyártó országot, ahol sok jót látott, és ezt a jót haza akarta vinni szegény hazájába. Ezért anglofób Byron és anglomán Széchenyi. Összeköti őket az a kozmopolita közösség, melyben

Európa arisztokratái a XIX. század első felében éltek, barátkoztak, szeretkeztek. Byronnal sohase találkozott Széchenyi, de egy londoni szalonban természetesen megismerkedett a „bolondos" Caroline Lambbel, Byron híres szeretőjével...

Még csak egyet, mielőtt Széchenyi életéről kezdek beszélni - igen szűkre méretezett keretben - és csak amennyire ez a híd előéletéhez tartozik. Talán sikerül így az ön érdeklődését fokozni. 1840-ben - az akkor már akadémia-alapító, Duna gőzhajózást megindító, Duna-szabályozó, a selyemtenyésztést propagáló „Szederegyelet"-et alapító, magyar rendi országgyűlésen először magyarul felszólaló (ez, kérem, nem volt kis dolog, és személy szerint is nehéz, mert Széchenyi még alig tudott az anyanyelvén beszélni) - a jelentős államférfi és nagy politikai ellenfele, Kossuth Lajos - egy beszédében „a legnagyobb magyar"-nak nevezi. És Széchenyi azonnal észreveszi: mi az ellenfél szándéka. Egy pillanatra se tántorítja meg a dübörgő tetszés.

Odamegy Kossuthhoz: „Mért emel oly magasra, hol nem tarthatom magam?" - kérdi.

Ez persze minden, csak nem szerénység. Egy ember, aki mint Széchenyi ötven éven át vezet naplót, mert minden gondolatát feljegyzésre érdemesnek tartja, aki annyiszor vétett a szerénység legelemibb kívánalmai ellen, aki ifjúkorában oly szívesen volt enfant terrible, és játszotta az enfant terrible szerepét a Szent Szövetség bécsi kongresszusi báljain, mindennek inkább nevezhető, mint szerénynek. Csak - nagyon éleslátó. Azonnal, ott a dübörgő éljenzések közepette is megértette, hogy nagy ellenfele ezzel a szoborrá emeléssel, szentté avatással kővé merevíti, és megfosztja a további kezdeményezések lehetőségétől.

Vajon sok ilyen politikusról tudunk bárhol a világon, aki ilyen pontosan és gyorsan kiszámítja a dicshimnusz reális értékét, s aki így belelát ellenfele veséjébe? Igaz, Kossuth is kevés van, aki így tud támadni. Egyébként a legnagyobb magyar e korban mindinkább Kossuth lett. De még inkább, mindjobban - és valójában Petőfi.

De hagyjuk ezt, mert teljesen magyar ügyekről lenne szó, melyeket indokolni és bizonyítani kellene. És akkor sose jutunk el a hídig, a híd alkotásának előéletéig. Széchenyi ifjúkorához kell visszatérni, mert ez valójában ide tartozik.

- - - -

Bécsbe féltucat hercegnőjét, mindmegannyi jól dolgozó politikai ügynököt. Köztük Bagratyion hercegnek, sok csata hősének és Borogyino hősi halottjának özvegyét is. Bagratyionné bálján azt játszották, hogy a táncosnőknek bekötött szemmel kellett felismerni, ki a táncosuk.

Szép fiúkat is hozott a cár. A legnagyobb sikere adjutánsának, gróf Csernovnak volt, aki olyan szűk selyemnadrágot viselt, hogy a hölgyek nála - mondhatnám - nem zsákban vettek macskát. Mintha a Napóleon sikereitől eunucchá vált diplomaták, vezérek és uralkodók - ez a jelző persze nem az említett adjutánsra és a katonákra vonatkozik - most kárpótolni akarnák az elmulasztottakat.

Széchenyi és sógornője, a „beauté coquette" talán kicsit őszintébben csinálta, mint a többiek; fiatalok voltak. De amin a kongresszusi bálok közönsége csak nevetgél, hogy Széchenyi Pálné született Caroline Meade az angol arisztokrácia sarja és Lichnowsky hercegnő nevelt lánya túl messzemenő flörtbe kezdett fiatal sógorával, azt a pietista apa - valamikor hasonló bűnök vétkese - mégse tűrheti szó nélkül. Száműzeti fiát, már ahogy ilyen ifjú szalonhőst száműznek - Metternich herceg egy megbízatással Nápolyba küldi. Megfigyelőnek Murát udvarába.

Kitűnő hely, ahol igazán el lehetne feledni egy bécsi szerelmet. Kalandokban nincs is hiány, és ha mindamellett nem feledi el Karolinát, a sógornőt, annak Byron és a goethei Werther-divat az oka. A naplóban, melyet akkoriban kezd írni, igen gyakran feltűnik a szerencsétlen szerelem emléke. S mert a naplót élete végéig írja - egész az utolsó pillanatig szerepelnek wertheri és Childe Harold-i reflexiók. Érzelmesen nézi a naplementét a hegyek felett. Divat ez is, mint a „demonizmus" vagy az öngyilkosság gondolatával való játék. Az öngyilkosságnak persze „egy magas hegyen", egy kőszirten kellene történni. Lehetőleg magasan és minél messzebb. Például az se volna rossz, ha a Niagara-vízesésbe dobná magát... Lelkiismeretfurdalásai is vannak, amit katolicizmusa is követel, egy elnémetesedett, aulikus, a Habsburgok sorsához kötött magyar mágnás katolicizmusa. És ekkor még az az érzés is csak divat nála, hogy pillanatnyi habozás nélkül végezni kellene magával, ha nem volna kész valami nagy, az egész emberiség javát szolgáló tettre áldozni életét.

A nagy szerelmek és naplóbeli romantikus ábrándozások persze nem zavarják a tényleges szerelmi kalandokat, melyekben most bécsi grófnők, álarcosbálról hazakísért orosz hercegnők, a cenki uradalomban dolgozó jobbágylányok, kastélybeli szobacicák után - útszéli olasz kocsmák szolgálói, majd Murát nápolyi udvarának sokféle hölgye szerepel. És mert a fiatal lovas tiszt bizonyos Childe Harold-i pózokban mutatkozik Nápolyban, ahol Napóleon volt őrmestere királyi udvartartást igyekszik a csillogó nevű nemzetközi kalandor bandával összehozni, az egyik lady egyenesen üldözi szerelmével. S ugyanakkor, midőn egy hercegnő férje párbajra hívja, ő már egy harmadiknak, negyediknek udvarol.

Nemsokára abbamarad a diplomácia, újra kezdődik a háború. Széchenyi Milánóban jelentkezik ezredénél, és néhány hónap múlva - már nem mint diplomata, hanem mint az ötös huszárok kapitánya - vonul be Nápolyba. Nápolyban-e vagy még a hadjárat alatt - trattoriában-e vagy palotában - ezt talán maga se tudja -, olyan szerelmi emléket kap, amit aztán igazán nem lehet elfelejteni. A győztes huszárt megsebzi a venerea.

Betegen utazik Bécsbe, a bécsi orvosok higanypilulái úgy-ahogy kigyógyítják. De mire talpra áll, mire Párizsba kerül, Schwarzenberg főherceg főhadiszállására, már vége a háborúnak, és vége Napóleon száznapos uralmának.

Párizsban ekkor, Waterloo után, a győztesek, az orosz, angol és a Habsburg-birodalom seregeinek tisztjei flangíroznak az utcán. A környező erdőkben, külvárosokban és falvakban pedig az idegen katonaság nyeleti a francia néppel a legyőzöttség keserűségét.

Különös világ ez itt, ahol a győzők, és közülük éppen a műveltebb, a franciául beszélő tisztek - itt Párizsban sokkal inkább érzik cselédvoltukat, mint odahaza. Azt, hogy ők cár- és császárszolgáló cselédek.

Nem utolsó sorban Napóleon irtózása a republikánus, jakobinus demokráciától segítette győzelemre a Szent Szövetséget. Ám a harctéren legyőzött koreszme befészkelődik a győzők agyába. Itt a francia fővárosban tanulnak alkotmányjogot I. Sándor cár tisztjei. Meglehetős gyorsan és jól tanuló tanítványoknak bizonyultak. 1825 decemberében Szentpéterváron már a Szenátus téren állnak; a cári önkényuralom megdöntésére készen. Ők, ezek a tisztek, a „dekabristák", akik I. Nyikoláj ágyúinak tüzében esnek ott el, már felkészülten az önkényuralom elleni tiltakozásra, de támadni még nem tudón.

Párizsban van Lady Holland és Lord Holland is, Fox, a nagy liberális államférfi unokaöccse és követője.

Lord Holland a polgáriasulás, az alkotmány és az amerikai szabadság tiszteletét mint családi tradíciót ápolja. Lady Holland még radikálisabb - persze a maga módján. A lady majdnem republikánus volna, ha nem imádná Napóleont. Ami férjénél következetes politika, nála hangos és feltűnésvágyó kihívás: ellendivat. Mikor a nagyvilági társaságban mindenki úgy tartja illendőnek, hogy Napóleont „a szörny"-nek nevezze, és mindenki siet kinyilvánítani örömét, hogy ezt a Bonapartét jó messzire, a Szent Ilona-szigetére vitték, Lady Holland hangosan tiltakozik az angol ármány ellen, mely szégyenleni való ravaszsággal bánt el a francia császárral. Számára éppen most nem „a" Bonaparte ő, hanem az Empereur.

Itt van ez időben Párizsban Becky Sharp úrhölgy is, kit saját ügyessége vezet abba a karámba, melyet „nagyvilági társaságnak" nevezünk - és Thackeray úr regényében regisztrálja ezt a tényt.

Éppily természetes, hogy Párizsban van gróf Széchenyi István lovas kapitány is, szardíniai, orosz, angol érdemrendek és a porosz katonai érdemkereszt tulajdonosa, bécsi és nápolyi kalandok hőse, Schwarzenberg parancsőrtisztje. De mintha itt Párizsban halványodna a jelentősége. Egy magyar vagy akár félig magyar katona, mégha arisztokrata is, ha a háború befejeződött, keveset számít a monarchia hadseregében. Ha nem érezné, éreztetik vele...

Széchenyi, akit szívesen lát társaságában lady és lord Holland, beszélni akar Schwarzenberggel. A herceg nem fogadja. Napokig előszobázik! Egy Széchenyi. Pedig semmiség, amit kérni akar, és korántsem sértené a fővezér körül tülekedő vetélytársak érdekeit. Mindössze útlevelet szeretne kapni, hogy Angliába utazhasson.

Három napig kényszerül előszobázni, szaladgálni, mire útlevélügyét elintézik. A felpöffedt herceggel azonban mégis találkozik. Nem a hivatalában, nem a főhadiszálláson, hanem az Operában. Valami Molly és Flóra nevű hölgyek páholyában, ahol a kövér Schwarzenberg éppen aludt - Pesten azt mondanák, durmolt -, amikor a fiatal huszár belépett. - Kevéssé hasonlít alvó oroszlánhoz - mondja a hölgyeknek, és nem rest ezt bizonyítani. Rálép Schwarzenberg herceg jól fejlett tyúkszemére. Nem ahogy diplomaták szoktak, képletesen, hanem jó talpú huszárcsizmájával, naturálisan.

A tottyadt ember felretten, dühösen körülnéz. A kis huszárkapitány kihívó mosolya és a hölgyek kuncogása korántsem változtatják oroszlánná...

Széchenyi meghajol és távozik, De mielőtt elhagyná Párizst, egy jó kis mondást hagy emlékül a párizsi szalonok örömére: „Alapjában véve szomorú, hogy a hadsereg eleje ilyen nehézkes és kövér lett!" A „mot" szerzője nem maradt ismeretlen, a tyúkszemre-lépési esetet Molly és

Flóra szintén kiharangozták. A monarchia hadseregében Széchenyi sose viszi többre kapitányi rangnál.

Ó, nemcsak emiatt! Közrejátszott az is - legalábbis szerinte -, hogy mégiscsak magyar volt, az is, hogy vagyona függetlenné tette, és az is, hogy később hacsak képletesen is, de szívesen rálépett a tyúkszemekre... Még jó pár évig katona, még jönnek idők, mikor szeretne feljebb kerülni a ranglétrán, bár csak ritkán tartózkodik ezredénél, és elhanyagolja katonai karrierjét. Egyre szabadságot kér, utazgat, és naplót ír. Jól beszél olaszul, angolul is, leveleit franciául írja, naplóját németül - magyarul talán csak a huszárainak kommandíroz, mikor nagy ritkán ott van az ezredénél.

Ha már előbb nem tudta volna, itt Párizsban aztán látta Széchenyi, hogy a „zsarnok", a „szörny", aki most Szent Ilona-szigetén van, akinek az angolok ott nem kézbesítik a levelet, ha a címzésben a „császár" szó előfordul, hogy az, akit most csak „a Bonaparté"-nak szabad nevezni, most is ezerszebb több, mint legyőzői és kiváltképp ez a kövér osztrák herceg, Schwarzenberg.

Így teszi a Szent Szövetség Napóleont imádásra méltó nagy férfiúvá, aki megújította volna Európát, az egész világot, éspedig úgy, hogy egy fiatal Széchenyi is megtalálta volna ebben az Európában a helyét. Mert hisz Napóleon forradalmisága a szabadságnak csak a „jó" oldalait hozta volna minden republikánizmus és jakobinizmus nélkül. Szóval az igazi, a nagy ember uralkodna a világon... Mennyi csábítás egy Habsburg előtt hajlongó magyar származású grófnak. Mért volna szörny? Végre is ehhez a „szörnyeteghez" adta feleségül Metternich Ferenc császár leányát... Kicsinységük teszi naggyá Napóleon elleni gyűlöletüket, aki még óriásibb, mióta a törpék megkötözték, mint Gullivert. Érdemes-e néki Steflnek lenni Bécsben, Metternich protezséjának és ügyes bonmot-kat és versidézeteket írni a naplójába? Hogy ezzel tündököljön a társaságban? És micsoda tündöklés ez? Sötét, összenőtt szemöldökéért, gyors felhevüléseiért egymásközt „a kis kéjvágyó töröknek" nevezik a szépasszonyok. Csak ha kettesben maradnak, áll el a szavuk, és csak lihegnek... De a nevét még ők se, senki se tudja rendesen kimondani - Szecheni, Secheni - ördög vigye, nem volna-e jobb teljesen magyarnak lenni, Széchenyinek, és világfájdalom helyett ezt a Magyarországot tenni európaivá, európaibbá mint Ausztria, ahova ő és a magafajta a parasztból, a földből kisajtolt vagyonukat viszik és herdálják? Még jó, hogy az apja a háború alatt rendbehozta a család pénzügyeit. A háború idején ára volt a lónak, zabnak és a búzának. De most már megint zsidó pénzemberekhez kell fordulni, mert egy Széchenyinek mindenért duplán kell fizetni, Bécsben is, ahol meg kell mutatni, hogy úr, külföldön is, mert ott nagyon nagy úrnak tartják, öt lovat fognak könnyű kis kocsijába, és így utazik Franciaországban. Pedig ha jól megnézzük, grófságuk nem is olyan régi. A Széchenyiek nagy gazdagságát nem hódító oligarcha, hanem az ellenreformáció egyik papja szerezte. Kölcsönadó, protestáns birtokokat kikunyoráló, testvéreit gazdagító, kurucok és császáriak közt közvetítő, nem nagyon bizalomgerjesztő pap. Ez a bizonyos kalocsai érsek kotorta össze a Széchenyi-vagyont. De vajon nem különb-e ő, akinek a nevét rendesen kimondani is lusták Bécsben és Párizsban, nem különb-e ő, mint a Hohenbergek, Lichtensteinek vagy Schwarzenbergek? - Schwarzenberg a pöffedt senki, mikor Napóleon seregeivel kell megütközni, most meg szenvtelen gőgű dagadt nagyúr a párizsi páholyban. Elég volt! Eleget hajszolta lovát, hogy ostoba parancsait hordozza, melyeket szerencsére senki se akart teljesíteni. Szerencsére, mert teljesen értelmetlenek, idejétmúltak voltak. Idejétmúltak az aznapi csatában és elavultak a napóleoni hadászat új formái között. Ez és az ilyenfajta ostoba vénemberek, mint Schwarzenberg, akinek Párizsban a tyúkszemére lépett, és a még butább Windischgrätz mondhatja majd neki Bécsben: „Az kellene, Stefl, hogy én vegyelek a kezembe, akkor még ember válna belőled"...

SZÉCHENYI LONDONA 1815-BEN

A londoni kirándulás műsora elég változatos. Vezetője Londonban a Habsburg-birodalom angliai nagykövete, herceg Esterházy Pál. Alig nevezhetnők barátnak, de birtokosszomszéd, aulikus mágnás, Habsburg-kreatúra. Aki magyarországi birtokait, magyar jobbágyait szipolyozza. Észvesztett tékozlásával még Londont is megdöbbenti. De hát ezzel emeli, Metternich örömére, a monarchia fényét. Úgy szórja a pénzt, hogy ehhez még az Esterházy-vagyon se elég. Adósságokat csinál, pénzeket vesz fel, váltókat ír alá. Pedig ennek Londonban fele se tréfa. Ez nem Magyarország, ahol egy mágnás az inasával dobathatja ki a hitelezőt, kit nemessel szemben nem véd a törvény.

Igaz, hogy nem védi, de jól védi az, hogy további, újabb hitelek kellenek. „Becsületszóra" tehát inkább lehet kölcsön adni, mint aláírásra. A bécsi-magyar és a bécsi-osztrák arisztokrácia ekképp a Rotschildok, Eskelesek, Biedermannok kezében van. Egy újabb bankcég is magasra emelkedik ez idő tájt, a görög Sináék bankháza. Ezek a bankosok már majdnem valamennyien bárók, vagy bárók készülnek lenni - nem egész száz évvel fiatalabb a báróságuk, mint Széchenyi grófsága...

Volt-e valaha lovas tiszt, aki uzsorás nélkül élhetett? Széchenyi bankárját Biedermannak hívják.

Széchenyi első nap a Brunet-hotelban szállt meg, ott jól főznek; francia a tulajdonos. A jó szakács már a fiatal Széchenyinek is fontos. Sokszor étkezik a követségen, Esterházyval együtt járnak estélyekre. Ő és a két főherceg, János és Louis, akik inkognitóban jöttek Londonba, s akikkel Esterházynál találkozik.

A régensherceg nagy díner-jén Széchenyi pironkodik - a Habsburgok miatt. „Szörnyű bután és ügyefogyottan viselkednek a mi jó uraink", vallja be magának, azaz naplójának, ezt a közismert titkot. De hát lám, Esterházy Pál se igen állja a sarat. Lady Heathcote, akihez együtt mentek, így szólítja meg a nagykövetet.

- I am so happy to see you - you was quite a child - it is now... I think about four years when I saw you the last time.[2]

Esterházy nem tudja; mit felelhetne. És lady Heathcote immár franciául folytatta.

- Je sois sûre qu'on vous aimera beaucoup ici parce qu'on n'a pas peur de vous.[3]

Esterházy nagyon lágyan - mi mást tehetett volna - feleli, hogy nem is kívánja ő, hogy féljenek tőle, jobb szeretné, ha olyan tehetsége volna, mellyel mindenkit magához vonzana.

Az angolok ezt az Esterházyt egy fiatal és nagyon szembetűnő ravaszságú rókához hasonlítják. A megtisztelő összehasonlítás alapja valószínűleg a két bárgyú főherceg János és Louis, vagy Knorr báró és Pillendorf, az attasék. Hozzájuk képest még Esterházy is róka.

Széchenyi „jóban van" Esterházyval. Együtt járnak lebujokba, és ha Miss Mills nincs otthon, és ha a Green Street 17-ben valami gentleman elriasztja őket, akkor az utcán próbálnak ismerkedni.

---

[2] Úgy örülök, hogy láthatom önt, ön még egészen gyermek volt... Gondolom, körülbelül négy éve, mikor legutoljára láttam.

[3] Bizonyos vagyok benne, hogy itt nagyon fogják szeretni önt, mert nem félnek öntől.

Éjféltájt találnak egy feketébe öltözött nőt, kire egy öreg mama vigyáz. A bécsi Hübschlerinekhez szokott két úr odamegy. Széchenyi „Jó estét" kíván a nőnek. Ezen felbátorodva Esterházy már megcsipkedi az arcát. De a nagykövet itt is kudarcot vall.

- You Gentleman are mistaken[4] - mondja a fekete ruhás nő. És szavainak nyomatékot adott, hogy egy olyan testes angol közeledett, amilyet még életükben nem láttak. A két úriember gyorsan „Jó éjszakát" kíván, és eliszkol. Így aztán nem is tudták meg ki lehetett az az új, cseppet se shakespeare-i „black Lady of Sonetts".

Esterházy Pálnak nem volt elég esze, hogy nagyrabecsülje Széchenyit, neki ő mégiscsak a „kis Stefl", akit Bécsben senki se vesz komolyan. Széchenyinek sem volt oka, semmi oka Esterházyt becsülni: „Alapjában véve derék fiú. Még csak azt nem tudtam eldönteni, hogy én imponálok-e neki, vagy ő nekem - hogy én kellek-e neki, vagy ő kell nekem" - elmélkedik.

Valójában túlságos szükségük nem volt egymásra. Széchenyinek régi ismerőse a Meade-család. Karolina, bátyjának, Pálnak a felesége, akivel ama bizonyos bűnt elkövette, Meade-lány. A húgát Selinának hívják. Neki ugyancsak udvarolt, nevét a karjára tetováltatta, de „bűnt elkövetni", úgy látszik, Selina nem volt hajlandó A Meade-lányokhoz való kapcsolatáról tudott az egész londoni „jó társaság", sőt - így szokott ez lenni - többet és többfélét, mint talán maguk a szereplők. Az efféle pedig „érdekessé" teszi a jövevényt, és a meghívások egymást érik.

A kövér, csúnya Galles hercegnőt, Anglia régensének, a későbbi IV. Györgynek feleségét még Murat Nápolyából ismerte. Abból az időből, mikor Lady Proctor szerelmes leveleivel üldözte Széchenyit, és őrajta próbálta ki, mire is képes egy nő, ha vele szemben a kegyetlent vagy közömböst játssza. Más nőkkel szemben a tüzest játszotta... Galles hercegnő nem tartozott hódításai közé. Ez a hölgy szerelmi játékok céljára egy csomó jól megtermett szépfiút tartott, kamarásokat, csupa válogatott Adoniszt.

Londonban a régens, a leendő király, látja vendégül. Az első, ami Széchenyit meglepte, hogy a régens megdöbbentően hasonlít Schwarzenberg herceghez és saját ördögien csúnya s ördögien kéjvágyó hitveséhez. Csakhogy a pohos, felfújt és felfuvalkodott Schwarzenberg öreg idióta, aki mindig és mindenütt elalszik, és ez még jó. Anglia régense viszont fáradhatatlan, ha ostoba vicceket mesélhet, trágárságokat mondhat. Órák hosszat, megszakítás nélkül rotyog ez a fazék, de hát egy régenst aztán nem lehet elhallgattatni... Egyébként ez a pohos úr barátságosabb Széchenyihez, mint Schwarzenberg. Miután azzal kérkedett, hogy „magyar tábori egyenruhát" varrat magának, és a dolmányhoz már szerzett is megfelelő prémet, úgynevezett könnyű csevegésbe kezd órákig, megállás nélkül. Kimeríthetetlen tárháza esetlen, trágár anekdotáknak.

Más alkalommal a Carlton-house-ban ebédel a régenshercegnél szűkkörű férfitársaságban. A régens felajánlja, hogy lépjen be az ő ezredébe; Széchenyinek azonban elég esze van, és kitérően válaszol. Inkább kis huszártörténetekkel szórakoztatja az urakat. Két és fél, három óra hosszat tart az estebéd. Aztán a szolgák távoznak, az urak áttérnek a pezsgőre, és a régens-herceg elkezd anekdotázni. Teljes négy óra hosszat egyfolytában. Otrombán, cinikusan; nincs trágár szó, amit csak jelezne; az anekdoták egész sava-borsát az adja, hogy jó zaftosan kimondja őket. És a hallgatók egyetlen kötelessége: nevetni.

Lady és Lord Hollandnál érdekesebb a társaság. Lady Holland Széchenyit még Párizsból mint Napóleon tisztelőjét ismeri. Azt is tudja, hogy valamikor Nápolyban volt Murat udvarában.

[4] Uraim, önök tévednek...

Ezért úgy rendezi a dolgot, hogy az asztalnál Széchenyit Murat volt „titoknoka” mellé ültette. Széchenyi mindenkit ismert Murat udvarában, kivéve ezt a nevetségesen komoly férfiút. Számára Nápoly szerelmi bolondozások központját jelentette, olaszos buffót, napóleoni bálok karikatúráját, ahol Galles hercegnő - az angol régens férfibolond felesége volt a társaság központja, és a kamarásai tiszta fehér selyembe öltöztetett selyemfiúk. Bajuszuk kipödört, szakállkájuk à la Henri Quatre...

A nápolyi udvar báljain annyi a valódi és kétes hercegnő, fejedelemnő, hogy együtt az már csak izzadó, tolongó csürhe... Madame Vaudricourt, Walewska grófnő, ki lengyelországi birtokairól kapja a pénzt, Napóleon hajfürtjét viseli egy medalionban, melyet az ágyban kinyit, és minden új szeretőjének megmutat. Sokan látták így Napóleon haját... És eszébe jutnak Széchenyinek a saját bolondos levelei is, melyeket az angol hölgynek firkált - és a higany-pilulák, később, Bécsben.

Murat-t élete nulla fokán ismerte meg, amikor éppen ott tartott, hogy elárulta Napóleont, gondolván: így király maradhat Nápolyban. Szegény ostoba király, egykor bátor közlegény, aztán rámenős őrmester, később selyemköpenyes és strucctollas marsall! Lovas furfangok és ripacsos, színészi rajtaütések megrendezője, Napóleon legkisebb húgának férje és nápolyi király, ostoba uralkodó. Későn árulta el Napóleont, és Napóleon visszatérte után későn állt újra gazdája mellé. Nem a harctéren halt meg, haditörvényszék végzett vele - és Széchenyi nem tartotta megtiszteltetésnek, hogy a „titoknoka” mellett ülhetett.

Itt a Holland-house-ban azonban komolyan veszik Murat titkárát, talán jobban becsülik, mint Murat-t valaha is becsülték.

Lady Holland és a férje rendületlenül Napóleon oldalán állnak, ők Napóleon közismert tisztelői és mint ilyenek akarnak közismertek maradni.

Lady Holland az egész társasághoz fordulva közli, hogy könyvküldeményei rendszeresen megérkeznek Szent Ilona-szigetére. Ő mindent megtesz, hogy az angol hatóságok enyhítsék rendszabályaikat, melyek nem egyebek, mint a foglyul ejtett oroszlán kicsinyes ingerlése.

Íme milyen érdekes asszony. És szép is, még mindig nagyon szép pedig már tizenöt-húsz éve utazgat Európában, és „csinál politikát”, újfajta módon. Nem, vagy nemcsak a hálószobán keresztül ahogy annyi nő csinálta azelőtt és még azóta is. Nem bújik diplomata férje mögé, aki a nagy Fox unokaöccse - a Napóleonnal való kapcsolatot ő tartja fenn és korántsem titokban.

Lady Holland leveleket ír, kijelentéseket tesz, cselekszik.

- Önt mylady, csak szenvedélyesen lehet szeretni - mondja Széchenyi, mikor asztalbontás után sikerül közelébe kerülni - Vagy szenvedélyesen gyűlölni - próbálkozik bécsi módra, gálánsan.

- Rendben van - feleli az ennél szellemesebb bókokhoz is hozzászokott szépasszony. - Mi asszonyok tudjuk, hogy a szalonokban nem mondanak udvariatlanságot... A kellemetlen megjegyzéseket akkorra tartogatják a férfiak, mikor egyedül maradnak.

Széchenyi zavarba jön. A lady az ő indiszkrét voltára célzott? Arra, hogy egyszer, még Bécsben, borközi állapotban a két Meade-lányról fecsegett valamit, amiért az unokafivér, Lichnowsky, párbajra is hívta... Úgy látszik, erről itt Londonban is tudnak... Talán azt is tudják, hogy olaszországi útjának ez volt előzménye és oka?

De a szép lady már egy másik beszélgető csoporthoz megy, és Széchenyi a lord Holland körül tolongok közé vegyül. Természetesen Napóleonról beszélnek. És mikor lord Holland észreveszi a szemöldökét rángató Széchenyit, mintha véletlenül tenné, Metternichre fordítja a szót.

- Kár volna elfelejteni, hogy Metternich herceg eredetileg a francia irányzat híve volt, Napóleon engedelmes eszköze. Most, a nagy férfi bukása után, átvette bizonyos módszereit.

- Ó - mondta Caroline Lamb. Ő rögtön észrevette, hogy lord Holland szavai Széchenyinek szólnak.

- No persze a módszernek csak azt a részét, melyet kárhoztatunk - folytatta mosolyogva a Lord. - Metternichhel csak itt Londonban ismerkedtem meg, elég felületesen. Semmi különöset nem találtam benne. Úgy viselkedett, ahogy elvárhatjuk egy némettől, aki a legújabb divatos regényekből tanulmányozta a francia élénkséget. Államférfiúi, figyelő éleselméjűségből, vagy a valóban finom és szellemes társasághoz szokott udvari ember tulajdonságaiból alig valami... majdnem semmi...

A fiatal bécsi-magyar olajosszínű arcán átüt a pirulás. Számára Bécs és Metternich szellemessége volt a példakép. Hát ilyennek látják Londonban? Ez a lord Holland Napóleont még első konzul korából ismerte. És ismerte a mércét is, kihez Metternichet néha hasonlítják... Talleyrand-hoz nem felületes ismeretség kötötte. Helyesebben szólva taszította...

Széchenyit elhívják a lord Holland körül csoportosuló férfiak köréből. „Lady Caroline Lamb kíván önnel megismerkedni" - szól egy ismerőse. És súgva hozzáteszi. „Byron volt szeretője."

Caroline Lamb már harmincéves, és nem nagyon vonzó jelenség. Bár a legújabb divat szerint öltözik, és a legújabb divat szerint beszél - gyorsan, kicsit bolondosan. Úgy látszik, nem volna ellenére, ha a fiatal - és a Holland-house figyelmét élvező - egzotikus lovastiszt udvarolna néki.

Széchenyi huszáros-byroni hangon kezdi, mindjárt amint bemutatják.

- Számomra veszélyes a Karolina név. Sokat kínlódtam, és hiába igyekeztem ezt a nevet elfeledni.

A tragikus hangsúlyt figyelemre se méltatva franciául csörög Byron volt kedvese:

- Mon nom est aussi Caroline - et j'en suis bien aise - car je suis sûre que vous ne m'oublierez plus...[5]

Ennek az ostobaságnak töménysége megbénította Széchenyi nyelvét. Azt hiszem, ezután még Byront is kevésbé tisztelte.

Szerencséjére ezt a Karolinát most elhívta az anyja, Lady Bessborough. Őt pedig az orosz katonai attasé fogta karon.

- Önnek itt Londonban - súgja az attasé, miközben a kártyaszoba felé vezette - már neve is van: - „A byronizált török" - és Széchenyire nézett, Széchenyi vastag, fekete, összenőtt szemöldökére.

- Az első rész megtisztelő, a második se sértő - felel Széchenyi hűvösen. - Lamb kisasszony roppant érdekes hölgy.

- Ilyen sok van Londonban, de lady Holland csak egy. - Várta, hogy Széchenyi feleljen.

- Kevély királynőre hasonlít, lehetetlen közönyösen venni, kényszerít a legélénkebb érdeklődésre - mondja a Metternich árnyékát érző fiatalember.

- Amellett nem rossz üzletasszony. Állítólag ruhája rejtett helyeit a vámhatóságok megtévesztésére használja.

---

[5] Az én nevem is Karolina, és nagyon örülök neki, mert biztos vagyok benne, hogy nem fog elfeledni...

- Ön valószínűleg nem ismeri ezeket a rejtett helyeket - felelt Széchenyi élesen.

Megállt egy kártyaasztalnál a játszók mögött, és hogy kissé enyhítse élességét, a szoba újformájú vörös mahagóni bútoraira fordította a beszédet.

- Kitűnő, szép és egyszerű - mondja.

- „Empire" - felel mosolyogva az orosz attasé. A ladynek minden tetszik, ami az Empereur-re emlékeztet.

- Ami a bútort illeti, csak dicsérhetem az ízlését - óvatoskodik Széchenyi.

- A legérdekesebb, hogy Moszkva, melynek leégéséhez mégiscsak van valami köze a császárnak, most mindenütt az ő stílusában épül újra, és a bútor, amit most a moszkvai nagyurak csináltatnak, csupa mahagóni, „empire".

- Kitűnő.

- Kevésbé kitűnő, szerintem, hogy jobbágyasztalosok csinálják - felel komolyan az orosz.

- Így olcsó - veti oda Széchenyi ridegen. Nem akarja folytatni a beszélgetést. Végre is Talleyrand orosz kém volt, miért ne lehetne egy orosz attasé Metternich embere? Ha pedig forradalmár, carbonári, Tugendbundista vagy efféle, akkor ne fecsegjen feleslegesen.

A bolondos Lamb még egyszer megpróbálkozott. A Drury Lane-színházban anyja, Lady Bessborough páholyában találkozott Széchenyivel. Lady Caroline egyszerűen megfogta a tenyerét, és sokatmondóan a szemébe néz.

- Én első látásra megmondom, ki ön. Ilyen képességeim vannak. - S mielőtt Széchenyi még szólhatott volna, elkezdett franciául:

- Vous n'avez pas de principes.

- Manapság nagy szerencse - felel Széchenyi.

- Beaucoup de légerté, un coeur excellent.

- Ez már rosszabb.

- Beaucoup d'esprit, et vous avez lu passablement dans votre vie.

- Nagy baj volna. De szerencsém, hogy téved.

- Votre expérience n'est pas grande.

- Ezt tökéletesen eltalálta!

- Vous avez un talent d'amuser le monde et de donner une tournure agréable à tout ce que vous dites.

Széchenyi homlokán mulatságosan mozogtak a ráncok.

- Vous ne saurez quère vous attacher - folytatja lady Caroline -, et l'amour reste constant dans vous - mais vous changez très souvent l'objet.[6]

---

[6] *A párbeszéd francia mondatai:*
Önnek nincsenek elvei. - Nagyon könnyelmű, jószívű. - Nagyon szellemes és elég sokat olvasott életében. - Tapasztalata nem sok. - Tehetsége van az emberek mulattatására, és kellemesen ad elő mindent. - Nemigen tud ragaszkodni, és mindig szerelmes lesz, de igen gyakran váltogatja szerelme tárgyát.

- Míg nem találok ilyen elragadó jósnőre - feleli Széchenyi.

Szerencsére Liven grófnő, az orosz követ felesége és régebben Metternich szeretője, kiszabadította Széchenyit Lady Lamb karmaiból. Ez az okos és ravasz kalandornő magának szeretné megkaparintani Széchenyit.

Így kezdődött a londoni társaság megismerése. Sikerekben egyébként se volt hiány. Valami kis Stefániával a Hyde Parkban lovagol. Megismerkedik Sarah Kemble-el, és sajnálja, hogy ily későn ismerte meg. „A véletlennek kéne - anélkül, hogy akarnók - összehozni az embereket, akik egymással konveniálnak?" - mondja neki byroni komorsággal.

Megismétli nápolyi bohóckodását is. Áldozata most Lady Elisabeth Forbes. Naplójában is feljegyzi: „A lady a legnevetségesebb levelek egyikét írta, amit valaha is láttam. Válasz volt egy levelemre melyben sok compliment-t tettem néki, melyeket - mivel extravagánsok voltak - kellemetleneknek szántam. Azért írtam így mert gyűlöletesen, ördögien unalmas nő. Lehetetlennek tartottam, hogy jólesően fogadja majd őket, és minden szavamnak hinni fog. Csalódtam - íme az ellenpróba! Az ember akar egy sárkányt is biztosíthat arról, hogy meg akarja csókolni - és az el fogja hinni. Az önszeretet annyira vakká tesz minket, hogy sohasem láthatjuk magunkat olyannak, amilyenek vagyunk."

Lady Forbes ugyanebben a levélben közölte, hogy írt az Earl of Morleynek, hogy viziteljen nálam: „If you are acquainted with my brother-in-law, you will have afterwards the possibility to see me every day"[7] - „Ha tudná, hogy holnapután elutazom..."

Bohóságok és bohóckodás, szerelmek és régi ismerősök, egy Schwarzenbergnél is kövérebb régens, aki értésére adja, hogy szeretné ha átlépne az ezredébe, bálok, ebédek, színházi esték, bordélyházi éjjelek, női meztelenség, indiai bűvészek - és csak úgy mellékesen gőzgép, gyár, körfűrész, gázfejlesztő-gép. De azért nemcsak ez, és mégse egészen így.

A pocakos Silenusszal, a régenssel, a későbbi IV. György királlyal való vacsora után ezt írja a naplójába:

„Egyébként Angliában nem különösen fontos, hogy a király bölcs ember legyen, mint nálunk. Az angol constitució olyan természetű, hogy a királynak csak arra van hatalma, hogy jót tegyen - rosszat egyáltalán nem tehet."

Ezt magának írja és a naplójának. Ez megmarad. Feljegyzi Blanke admirális egy mondását is: „It is our duty to fight for our country into whatever hands the governement may fall". Egy ilyen magabiztatás bizony elkelt 1815-ben és még nagyon sokáig. Ilyen aforizmát a későbbi elmondás céljából jegyez fel. Mert ha Bécsben ilyet nem is lehet elmondani, de Cenken, otthon, a kastélyában, bizony majd elmondja...

Maga is megfogalmaz egy találónak mondható mondást:

„Die Deutschen schreiben viel.
Die Franzosen sprechen viel.
Und die Engländer tun viel."[8]

---

[7] Ha megismerkedett a sógorommal, akkor aztán meglesz a lehetőség arra, hogy mindennap találkozzunk.

[8] A németek sokat írnak,
a franciák sokat beszélnek
az angolok sokat tesznek.

Ezt is azért írja fel, hogy egyszer majd elkápráztasson egy társaságot. Pedig ha ez valóban így igaz, akkor ő német, francia és angol volna egy személyben. Naplói számtalan kötetre rúgnak. Könyveket ír majd. Az országgyűlésen és egyebütt szónoklatok százait tartotta. Tehát német. Csevegni is szeretett; szakácsáról is huszárcsínyjeiről is sokat beszél, annyit, hogy Bécsben kétségbevonták józan eszét és bolondos Steflnek nevezték. Tehát francia. És tenni is tett annyit, mint akármelyik angol.

Tetteiből akarnám megismertetni önnel, de most veszem észre, hogy már későre jár az idő.

- - - -

GASLIGHT ÉS EAU DE RASUMOFFSKY

Úgy gondolja, érdemes volna regényt írni Széchenyi szerelmeiről? Írtak már róla, fertelmesen rossz regényt. Az író talán az államférfi életét szándékozta megírni, de csak mindenféle női alsóneműről ír három kötetet, és Karolina, Seléna, Crescencia körül forog, topog, és angyalokat csinál belőlük, főleg Crescenciából.

- - - -

Megtudták ugyanis, hogy nappalait másképp tölti, mint estéit. Liven grófnő az Esterházyak estélyére tartogatta ezt az érdekességet, ahol a két főherceg is ott hervadozott a vendégek közt.

- Képzeljék uraim, ez a Stefl mit talált ki! Mindent géppel akarna végeztetni! - fordult a férfiakhoz, akik körülvették. - Rendelt egy kiszolgáló gépet. És az a vágya, hogy csinos, bóbitás szobalány helyett egy gép világítson, ha hálószobájába megy. És talán egy másik gépet is vesz, hogy csinos szobacica helyett az hozza be ágyhoz a reggelit.

- Úgy van, kegyelmes grófnőm - hajolt meg Széchenyi, ki itt férje jelenlétében, másképp szólította, mint négyszemközt. Különben is óvatos volt evvel az asszonnyal szemben, ki szeretőnek már öreg, bizalmasnak pedig veszélyes. Volt oka feltételezni, hogy a grófnő jelentéseket írogat egykori lovagjának, Metternichnek.

Liven grófnő cinkosan rákacsint Széchenyire: „Hadd nevessenek az ostobák" - mondják most ezek a szemek... ha Széchenyi kívánná többet is mondanának... És azt is mondják Liven grófnő szemei, hogy Széchenyin kívül egyedül ő ismeri Nagy Péter cár külföldi útjainak értelmét. Igaz, ez a cár inkognitóban tanulmányozta a külföld szokásait és a hajóépítést, nem elégedett meg dilettáns érdeklődéssel, hanem hajóácsként dolgozott Hollandiában, ahol akkor a világ legjobb tengerjáróit építették. A beszélgetést azonban társaságbeli, kötekedő hangon folytatja.

- Tehát szobacica helyett gép! Tudtommal nem mindig volt ily érzéketlen „a nép egyszerű gyermekeinek" bája iránt.

- Csak ritkán esett meg, kegyelmes grófnő. A kertek és mezők oly nagyok, és én oly kevéssé szeretem a gyaloglást... ritkán szántam időmet a mezők virágainak felkeresésére...

- Ej, ej, Stefl. Már megint dicsekszik! Azt akarja tudtunkra adni, hogy elég virágot téphetett a szalonokban? Aki így dicsekszik rendszerint balsikereit takargatja.

- Vett egy gázgépet - terelte Esterházy Pál, a nagykövet más irányba a beszélgetést. - De hogy mit csinál majd vele, azt egyedül az istenek tudják.

- A gázgép világítógázt produkál. Tehát világítani fogok vele.

- Bécset akarja kivilágítani? Vagy Zinkendorfot, a faluját? - kérdezi nevetve Liven grófnő.

- A falumat, grófnő, a házamat.

- Szerencséjére! - mondja Liven grófnő. - Bécs így is elég világos, de a világosítás igen sötét helyre viheti a felvilágosítót. Nem gondolja?

- Egy gép számára ez tán nem lesz ilyen veszélyes.

A két vérbeli főherceg eddig kukán ült itt Esterházy aranyozott, rózsaszín selyemmel bevont Louis XV. szobájában. Most egyszerre, duóban, mint vezényszóra, elkezd hahotázni.

- Hát nem különös - fordult Liven grófnő a főhercegekhez -, ha egy huszárkapitány minden nap gyárakba jár. Reggel valami „faolajat" csepegtet, este pedig csupa parfüm.

- Jöjjön közelebb, Stefl - hívja Esterházyné. Széchenyi közelebb jön, és megáll Esterházyné előtt.

- Még közelebb! Tőlem csak nem fél? No, hajoljon ide!

Széchenyi meghajol, haja egész közelér a szépasszony arcához.

- Eau de Rasumoffsky!... Eltaláltam?

- Igen, hercegnő. A legutóbbi időben megszerettem ezt a finom, és mégis nyers illatot.

- Ez most a „dernier cri”, a legdivatosabb illatszer egész Angliában - mondja az orosz követ felesége.

- Hogy hívják? - kérdezi Louis főherceg.

- Eau de Rasumoffsky - ismétli Széchenyi -, de a grófnő kicsit túloz, fenséges uram. Én nem a „faolaj”-at, hanem főképp a lótenyésztést tanulmányozni vagyok itt Angliában.

- Nagyon helyes. Nagyon helyes - mondja Louis főherceg. A híres leleffedt Habsburg ajkon, melyet már Velasquez megörökített, valami bágyadt mosolyféle mutatkozik. - Katonalovak... Ez nagyon helyes.

- A mi spanyol-arab lovaink is szépek - ezt nem találja elégnek, és hozzáteszi -, gyönyörűek. Méltóságosak, festő ecsetjére valók. Velasquez ecsetjére, de fel kellene frissíteni a vérüket. Erre, szerény véleményem szerint, az angol lovak és az angol lótenyésztés módszerei a legalkalmasabbak.

- Nagyon helyes. Nagyon helyes - mondja most Kari főherceg.

- Hogy is mondta, gróf - kérdezi Louis főherceg. - Eau de... hogy is?...

- Eau de Rasumoffsky.

Liven grófnő apró, sötétkék szattyánbőrbe kötött jegyzőkönyvecskét vett elő. - Ha megengedi, fenséges uram... - Felírja kis jegyzőkönyvébe az illatszer nevét, kitépi az elefántcsont-színű kis papírlapot, és pajkos mosollyal átadja a piruló főhercegnek. - Ilyen nagy nyilvánosság előtt, fenséges uram... talán még a rossznyelvű Stefl se értheti félre.

- Én csak azt nem értem félre, kegyelmes grófné, ami szeretne félreértődni - mondja Széchenyi. - „Hadd gondolják, hogy ezek mögött a szavak mögött mély értelem rejtőzik”. Vagy tartsanak bolondos Steflnek, vagy „byronizált török”-nek. Csak arra ne gondoljanak, hogy carbonári...

Nem is hazudott. Valóban húsz tenyészlovat és versenylovat vásárolt. Annyit, hogy kiürült a cenki kassza, de még az adósság is megszaporodott. A gázgép, az valójában csak apró kiadásnak számít. De lovak, bútorok, képek és a sok ajándék, borotvák tucatjai, evőeszközök, papucsok, mindenféle, amit összevásárolt... És csak nem beszélhet ennek a két hülyének arról, hogy az alkotmányt is érdemes itt tanulmányozni. Mégha nem is lehet átszállítani, mint a lovakat... és ha sikerül a gépet... Ám alkotmány nélkül mit ér a gép? Metternich nem is igazán ellensége a gépnek, ha Ausztriáról van szó. A gép legnagyobb ellensége a magyar rendi alkotmány... „A gőzgép nem bírja a feudalizmus szagát.” Talán nem is Metternich a valódi ellenség, hanem a rendi alkotmány és a jobbágy rendszer?

Alkotmányt nem lehet importálni. Mégis géppel kellene kezdeni? A gőzgép lényege a feszítő erő, mely kénytelen mozgásba hozni a kerekeket. Talán a magyar közjog kerekeit is mozgásba hozná?

Lehet-e erre még csak gondolni is ebben a rózsaszínű „ancien régime” szalonban? Lassan felkel, és ahogy az új londoni divat megtanította, „angolosan”, azaz búcsúzás nélkül, csöndesen távozik.

- - - -

Lady Caroline Lamb, igen ez az a Lamb, aki akkoriban írta vagy már megírta *Glenarvon* című regényét, melyről Byron ad igen rövid jellemzést: „Ha a szerző igazat írt volna, semmi mást, tisztán és nyíltan csak az igazságot, akkor könyve nemcsak romantikusabb, hanem mulattatóbb is lett volna. A kép nem hasonlít - nem elég sokáig ültem hozzá modellt."

Egyébként Széchenyit a könyv még 1817-ben is foglalkoztatja; felírja magának, hogy kik lehettek a kulcsregény személyei a valóságban.

Végre is nem volt titkolnivaló, hogy reggelente, minden reggel gyárakba járt és különböző mérnökökhöz. Megtekintett néhány gépet. Látott egy körfűrészt - és ami nagy újdonság, saját szemével látott egy hat lóerős gőzgépet. Sőt megtudhatta azt is, hogy vannak már óriási gőzgépek. Fantasztikus nagyságúak, hatvan lóerősek. Világítógáz-berendezést is lát, sőt megismerkedik a feltalálóval. Érdekes számára, hogy már huszonöt mérföld hosszú gázvezeték van a föld alatt. Talán ő is csináltathatna effajta gázvilágítást? Otthon a birtokán, Zinkendorfban, Cenken? Brunel úr cipőgyára Chelsea-ben szintén figyelemre méltó; negyven munkás ötszáz pár cipőt készít naponta.

A sötét bizalmatlanságot, mellyel néhol fogadták, arany fontsterlingek napnál hatásosabb fényével és melegével oszlatta el. Meg azzal hogy ő a „hungarian", valami nagyon messzi, nagyon barbár ország szülötte, afféle indiai maharadzsa, török pasa, vagy ehhez hasonló - szóval nem konkurrens. Franciának, németnek, amerikainak bizony nehezebb (vagy még drágább) lett volna az angol ipar titkaihoz hozzáférni, de egy ilyen egzotikus úrnak valósággal leckéket adtak a gépészmérnökök és munkások. Mogorván, minden udvariasság nélkül. De az aranyat megszolgálták.

Nehezebb volt, több aranyba került megszerezni egy gázfejlesztő-gép mintapéldányát. A mérnök, aki mégis vállalkozott erre, nagyon óvatosan járt el. Az összeállított modellt kipróbálták a mérnök kis műhelyében. Ezután Széchenyi jelenlétében ládába pakolták. Széchenyi pecsétgyűrűjével lepecsételte a ládát. De még ekkor se szállították Széchenyi londoni szállására, hanem kivitte kocsin egy elhagyott malomhoz. Innen - így szólt a megállapodás - Széchenyi csak másnap hozathatta el, egy felfogadott fuvarossal.

Ilyen elővigyázatra azért volt szükség, mert a gépek kivitelére halálbüntetést szabott az angol törvény.

De egy huszonhat éves lovaskapitány, egy Széchenyi, már csak azért sem mondhat le a gép kihozataláról.

Egy „Gaslight"-gép kedvéért felakasztassa magát? Ennél tisztességesebb halálnemet is talál egy huszár. Ha nincs ütközet, van még párbaj. Rábízni valakire a szállítást? Ez annyi, mintha más kezébe adná a fejét. A legegyszerűbb a huszáros nyílt roham.

Elhatározta, hogy maga viszi ki a gépet, és - a legrosszabb esetben - a törvény nem ismerésére fog hivatkozni.

Jogászilag kissé naiv felfogás. A város végén mindenütt ott álltak az akasztófák. Megkérdezik-e a tolvajt, aki egy kenyeret lopott a péktől, vajon nem ismerte a törvényt, mely megtiltja a lopást? A kenyértolvajt felakasztják. A kis zsebtolvajt is, aki zsebkendőt húz ki egy gavallér zsebéből. Ezt tudja. De vajon felkötnek-e egy lordot?

Minden furfang nélkül fog cselekedni. A közönséges csempészés a legveszélytelenebb. A legegyszerűbb megoldás: megmutatni a gépet, és pár aranyat csúsztatni a vámhivatalnoknak a kezébe!

Úgy látszik, jól kitanulmányozta az angolokat, a dolog sikerült.

A vámtiszt hűvösen és büszkén nézett rá, és semmibe se vette, mikor megtudta, hogy Count Széchenyi beszél most vele. De mikor a negyedik aranyat érezte a kezében, a másik keze egy mozdulatával átengedte a ládát. A doweri vámhivatal másik ajtajánál már vártak a teherhordók. Még néhány perc, cipelték a hajóra. Kész!

„Négy darab aranyért eladta nekem a nemzet lelkét: egy gépet" - jegyzi fel naplójában. Még ott Doverben írja ezt, mert unatkozik, mert várni kell az indulásra. „A szélcsend miatt ezt a napot megosztva töltém el, az angol vámhivatalnok megvesztegetése és egy »Les amours secrets de Napoleon« című könyv olvasása közt. Közben kis kacsingatás a háziasszonnyal és jókora séta a Castle felé. Így a kietlen és kellemetlen kikötőben való tartózkodás tűrhetőbbé vált."

A hajón és mialatt a posta különkocsija Bécs felé vitte, sokszor gondolt arra, hogy mi volt az, amiért London és Anglia tűrhetetlenné vált Byron számára, ahol Lady Holland oly nyíltan beszélhet a Napóleon iránti szimpátiájáról, ahol még egy megvesztegethető vámtiszt se emeli meg a kalapját, ahol úgy beszélnek Metternichről, mint Metternich egy erdélyi mágnásról, ahol a nők nem is olyan hidegek, a kis prostituáltak a Sohóban szinte könnyezve köszönik meg, ha valaki többet ad, mint a kialkudott összeg, ahol alkotmány van és gépek, és a munkás amiatt elégedetlen, mert nem elég a hús és nem elég a sör. Csak kérdeznék meg, mennyi húst eszik, vagy sört iszik (ne beszéljünk sörről, csak egy kis gyenge bort vegyünk) - egy magyar paraszt, egy magyar jobbágy? Vajon ennél is többet akart Byron? Aligha akarhatta, hogy a jakobinusok vegyék kezükbe Anglia sorsát... Napóleon is inkább a royalistákkal békült ki, mint velük... Különben is a jakobinizmus egy elmúlt, elavult rendszer. Nem a köznép véres uralma kell, hanem egy művelt, szellemileg fejlett arisztokrácia fölényes és igazító vezetése... No nem Metternich, aki miközben visszafordítaná a világot, az öreg Rotschilddal bensőbb barátságot tart, mint egy református nemessel, ami - az ő Biedermannjával való tapasztalat szerint - érthető...

Szóval nem gépekkel, nem alkotmánnyal kell Magyarországon kezdeni. Egyelőre a lótenyésztést kell megjavítani, az ország gazdagságát növelni... Így, efféleképpen töpreng a fiatal huszár Londonból hazajövet. De Bécset már meglehetősen utálja. S ha ez az ellenszenv nem is végleges - mint ahogy egyetlen elhatározásánál se tud még megállapodni - utazása tempóját úgy lassítja, hogy elkerülhesse a bécsi szilvesztert és a kötelező újévi látogatásokat. Január 2-án ér a császárvárosba.

Nekünk ma, itt a Gellért-szállóban a gyári kirándulások tetszhetnének a legfontosabbnak, a többi mellékes. De nem így volt. Még soká nem ez a főügy, és mikor főügy lesz, akkor is eszköz és sohasem a cél...

KELETI INTERMEZZO

Ha Széchenyinek, akárcsak vázlatos életútját volna célom elbeszélni, abban nagyobb helyet foglalnának el a pénzügyek, mint a nőügyek, a vadászatok, mint a szerelmek, s legnagyobbat: a folytonos utazások. Pár hónap múlva újra Párizsban van, francia borokat küld Cenkre. Aztán Londonból lovakat. Annyi pénzt költ, hogy jószágkormányzója már azt sem tudja, hol áll a feje. Széchenyi parkokat lát - új parkot akar. Fényes úriházakat lát - ő is építtet. Ezrével vásároltat fogolytojásokat, hogy a bécsi urak, osztrák, francia, angol arisztokraták számára majd fényes vadászatokat rendezhessen. „Gondoljon ki valamit" - biztatja levélben jószágkormányzóját -, mert a zsidó uzsorás, a Herz, és Lichtenstein Wencel, a herceg és lókupecek és szállítók és saját fivérei egyaránt szorítják. Ő maga, mert a jószágigazgató nem tud semmit kigondolni, egy kiutat ismer: „Kaparja a földet, nyomja a parasztokat" - utasította a jószágkormányzót immár Milánóból, ahol most az ezredénél tartózkodik, mert Milánóban van újabb szerelmének tárgya is. Egyébként megígéri az adósságok miatt jajgató emberének, hogy havi háromszázötven tallérból fog élni, egész 1819 január elsejéig! Ekképp rendbejönnek a pénzügyek, és akármit beszél is a hazai fáma, nem megy ő tönkre... Igaz, elmúltak a szép idők, a napóleoni háborúk, mikor a magyar földbirtokosoktól a hadsereg minden zabot, kenyérgabonát és birkát magas áron megvásárolt.

- - - -

A festő: Ender. Igen jó festő. Az archeológusnak csak a nevét ismerem: Landschulz. De velük egy fiatal Széchenyi kevesebb közös beszédtárgyat talál, mint a lakájával. A lakáj informálja mindenről, így tudja meg, hogy Landschulz azért olyan piszkos, mert a frakkját sohase veti le. Abban is alszik. „Sose mosakszik" - de nem rest szidni a vendéglők, azaz karavánszerájok piszkosságát és kopárságát. És becsméreli a kosztot. „Pedig Bécsben jó, ha pacalt ehetett, hitvány padlásszobájában, a hatodik emeleten" - közli a lakáj. És a festőről, Johann Enderről is hallgatja szolgája pletykáit. Pedig az a vízfestmény, melyet Ender készített róla, Széchenyi legjobb portréja. Romantikus köpenyben, divatos óriáscilinderben, karabéllyal ábrázolja Széchenyit. Összenőtt szemöldökét Széchenyi ekkoriban kiborotváltatta, és a festő valóban Byronhoz teszi hasonlatossá. Byronhoz és egyéb „korunk hőseihez", akik ha nem Olaszországból jutottak keletre, Lermontov néven a Kaukázusban harcoltak a Kelet ellen, vagy készültek harcba szállni Missolunghinál ezekben az években. Missolunghinál Byron. Kettőjük közt középütt Széchenyi, aki életútjában nem kisebb romantikus, de se írni, se meghalni nem tudott olyan jókor, vagy mondjuk romantikusan, ahogy csak nagy művészek „rendezik" ezerviharú életüket.

Nehéz ilyet eldönteni, de Széchenyi talán nem is volt kisebb tehetség, mint ezek a költők, inkább az lehetett a szerencsétlensége, hogy igen sokféle tehetsége volt, és egyiknek a gyeplőjét se tudta egészen megereszteni. Mert nagyon is a közepén állt a földrajzi és élettérképen. Talán azért nem tudott eljutni odáig, hogy ha nem is versben, de tettben kimondja:

„Ég áldjon, mosdatlan Oroszhon,
Rabok hona, urak hona".[9]

és oda se, hogy mint Byron lenézze hazáját.

Hazáját? Tán tudta melyik igazán a hazája?

Magyarország? Magyarországot nem szabad lenézni. Előbb bilincseitől kell megszabadítani, és akkor talán a legszebb és legjobb ország lesz. Vagy Ausztria? De hisz Ausztria nélkül - ez volt a legnagyobb és örökké visszatérő fenyegető kétség egy Széchenyi származék számára - Magyarország még mélyebbre süllyed, mint amilyen mélységben van máris. Ki ismerte volna nála jobban a magyar főnemesség kicsinyes, törleszkedő, pereskedő és harácsoló, a parasztot igás állatnak néző hitványságát és degeneráltságát. Micsoda szabadság a magyar szabadság? „Micsoda Polichinelle-csíny lenne, ha egy magyar az ő egyoldalú szabadságának elvesztéséért - melyben ő botoztathat, a paraszt meg kiabálhat - a Dunába vetné magát?"

És Széchenyi úgy lehet, mélyebben lelátott a gyökerekig, mint a két nagy költő. Mert nemcsak a szenvedélyeket és szokásokat látta, hanem azt is, amin azok teremnek. Ökonómiájában, közjogi viszonylataiban látja a világot. Romantikus ömlengések, archeológiai dilettantizmus közt, még itt Keleten is, közgazdasági kérdéseken töpreng. „Magyarországnak kétszer annyi gabonát, bort, húst, gyapjút stb. kellene termelni, a szükségleteit mérsékelni, s gyárakra nem is gondolni... Egy kenyérország úgy viszonylik egy kerek országhoz, mint egy gazdag úr, kinek egy szegény művészhez, kit házánál tart... Lehet egy nép egyúttal a legműveltebb."

Ezt Szmirnában írja 1818. december 7-én. Vajon olyan „kerekországot" látott itt Keleten, mely szegény? Hiszen kenyértelen „kenyérországban" járt. Két évvel ezelőtt, mikor a gazdag Angliában volt, vajon „kenyérországot" látott? Ha nem kel gép, miért kockáztatta a nyakát a Gaslightért, a doveri vámnál? És kinek kellene a szükségleteit mérsékelni? Csak nem a parasztnak, akiről már tudja, és megírja később, hogy Debrecen környéken egész nyáron görögdinnyén él? Nem erre gondol, egész biztos, hogy nem.

---

[9] A Lermontov versrészlet Nemes Nagy Ágnes fordítása.

Saját magára, mágnás és nemestársaira gondol, akik íme, fejedelmi fénnyel utaznak keletre, vagy fejedelmi fénnyel rezideálnak bécsi palotájukban, és kastélyokat tartanak teljes készenlétben Magyarországon, ahova vadászatra hívják egymást, külföldi ismerőseiket, de főképp azokat a férjeket - akiket kívánatos feleség kísér... - „Lehet egy földművelő nép a legműveltebb.... Ezt előbb be kellene bizonyítani.

Mintha azzal a porosodó ládával vitáznék - annak bizonyítaná, hogy még nem jött el a Gaslight ideje, tehát mezőgazdasággal kell eljutni Magyarország felemelkedéséhez. A keleti utazás csak bonyolítja gondolatait. Hisz nem igaz, amit byronosan a naplójába ír: „Hazámat egyáltalán nem szeretem többé."

Vagy Ausztriát érti haza alatt, a Habsburg-birodalmat? Vagy Magyarországot is? Vagy mindkettőt?

Szabadabb volt, mint Lermontov, kötöttebb, mint Byron. A határon állt, a magyar limesen, mely se kelet, se nyugat, se Európa, se Ázsia. Nem német ő, ez bizonyos, de nem is olyan magyar, aki látná azt az utat, melyen Habsburgok és Ausztria nélkül járhatna. Nem lehet carbonári, még jobbágyfelszabadító se tud lenni, de a nemesi előjogok botosispánja se lehet... „Micsoda Polichinelle-csíny..." Szerencsétlen ember, akitől mindennél távolabb állt a középszerűség és egész életében a középszert kell majd keresnie, a fontolva haladást, azt, ami egész lényének annyira ellentmond.

AZ AULIKUS GRÓF ÉS AZ ERDÉLYI BÖLÉNY

Kicsit zavarban vagyok, mert akárhogy sietek, mégis túl soká időztem ennél a keleti utazásnál. De ez is a hídügyhöz tartozik, azaz Széchenyihez, gondolkozásának kialakulásához. A Kelet és Anglia ellentéte Széchenyi gondolkozásának formája lett, ma az effélét helyesen - dialektikának neveznék. Mi azonban nyugodtan nevezhetjük kontrapunktnak, ha önnek jobban megfelel a zenei terminus. Rövidesen megint áttesszük a történet színhelyét Londonba, mert Széchenyi újra Londonba megy. Csak előbb még útitársával, Wesselényi Miklóssal kell kissé megismerkedni.

Igaz! Itt van nálam egy kis idézet Széchenyi leveléből. Tegnap kerestem ki, mikor hazaértem, mert magamban még vitatkoztam az ön ellenvetésével.

A jószágkormányzóhoz írt levél, melyet említettem: „Kaparja a földet, nyomja a parasztot" - Bécsből van keltezve, 1817. február 22-éről. És nem mondhatjuk, hogy a fiatal gróf a fellegekben járt, nem tudta, mit tesz, pontosan tudta! Milánóból szeptember 4-én ugyanennek a jószágkormányzónak többek közt ezt írja, szó szerint idézem, hogy a fordításban se több, se kevesebb ne legyen, mint az eredetiben. „Unter Andern hat N. Esterházy mich gebeten, ihm meine zwei Windhunde schenken zu wollen... Sctucken Sie sie ohne allen Aufschub nach Pressburg, in das Haus des Grafen Carl Esterházy, wo sie dem Hausmeister übergeben werden müssen. Besorgen Sie das auf eine legalmässige Art. Es soll sie nicht etwa ein Bauer mit zerlumpten Gatyen, worüber die junge Frau erschrecken könnte, überbringen, sondern ein ordentlicher Mensch, der uns keine Schande macht".[10]

Hát így van ez, kérem. Az egyetlen magyar szó: gatya. Széchenyi ekkor még alig tudott magyarul, de hogy a parasztjai rongyos gatyában járnak, azt tudta. Mellesleg: a naplóját mindig németül írja. Csak beszédeit tartja magyarul, némely levelét írja magyarul. Vannak francia és angol nyelvű levelei is.

- - - -

Igen, igyekszem objektív lenni, noha tudom, hogy ez úgyszólván lehetetlen.

- -

Mondjam el Széchenyi teljes életrajzát? Ehhez nem elegendők se az ön ideje, se az én ismereteim. Nem is lehet. Egy ember egész élettörténetét elmesélni száz ember életideje se volna elegendő, mert akkor tulajdonképpen nemcsak a szavait és tetteit kellene felsorolni, hanem gondolatait is el kellene mondani. A gondolatok azonban éppoly gyorsan repülnek, mint a bolygók. És bennük ugyanannyi a vonzás és a taszítás; kiszámításukhoz kevés volna a csillagászok munkája és a mai elektronikus számológépek segítsége...

Joyce egy igen közepes ember egyetlen napját két vastag kötetben írta meg. Valószínűleg ismeri ezt a könyvet... Grandiózus munka. De még az ezernégyszáz oldalon megírt, középszerű nap története is rendkívül hézagos. Joyce nem tudott eljutni céljához, az agyműködés pontos naturalisztikus hangképéhez. A legtöbb vonzás és taszítás okát csak kész eredményként mutatja, és analógiákra számítva feltételezi, hogy úgyis ismerjük - vagy felismerjük őket...

Én viszont némi idegességgel hajtom előre a történetet, mert még mindig nagyon messze vagyok a tulajdonképpeni céltól. Szeretnék már legalább ott tartani, mikor Széchenyi és Clark, illetve mikor Széchenyi és a másik Clark megismerkednek. De nem tudok elég gyorsan odáig eljutni, még az első találkozástól is tíz év választ el bennünket.

- -

„Csupa bevezetés, csupa előszó.” Találó megjegyzés. Köszönöm, hogy oly lekötelezően preludiumnak nevezi ezt. Valójában többet nem is adhatok. Egy mű, egy alkotás előéletét szándékozom elmondani. Ehhez emberek életét kell töredékesen bár, felvázolni. Hiszen maga a mű, az egész, már készen van és ön látta. Először az én kíséretemben, aztán egyedül. Mégis, a megértés után, még inkább szükségét érezzük, mint látom, többesszámban beszélhetek, a részleteknek.

A keleti útnak majdhogy folytatása egy utazás Debrecenbe, Csak kellemetlenebb, mert parancsra történik; Széchenyinek be kell vonulnia az ezredéhez, a Hessen-Homburg-huszárokhoz!

Nehéz együtt élni a garnizonbeli parlagi bajtársakkal, akik borszagú szájjal megcsókolják, és „Bruderkám”-nak nevezik... Apja halálának híre itt éri Debrecenben, és rögtön felsiet Bécsbe.

Most már nagyon gazdag. Mégis, Bécsbe jutva őrnagyi kinevezése ügyében lót-fut. Hát nem furcsa? És nem rajta múlik, hogy fáradozása eredménytelen. Valami ott Bécsben nem stimmel, valami gátolja Széchenyi katonai karrierjét.

Visszatér Debrecenbe. Debrecenből Erdélybe küldeti magát, lovakat vásárolni a hadsereg számára. Isten háta mögötti garnizon tisztjének nincs kellemesebb küldetés, mint a lóvásárlás. Utazás, vendégeskedés, kalandok. Egy Széchenyi számára, ezeken kívül, tapasztalatgyűjtés is. Például, látnia kell, hogy ott van tisztességes út, ahol azt még apja egykori eszményképe, József császár megépítette. A Bécs-közeli mágnás számára érdekes: hogyan él az ország keleti részében némely magyar nagyúr.

Bánffy Farkas, erdélyi oligarcha háza így néz ki: „A háziúrnak, a háznak és személyzetnek mocskossága a legnagyobb csodálatba ejtett. Ilyet még sohasem tapasztaltam.” És mihez hasonlítja? „Olyan, mint egy visszatért török renegát - kinek hitéből és viseletéből nem maradt meg semmi. Gazdaasszonya, egy körülbelül tizenkilenc éves csinos lány, lázban feküdt, félig meztelenül, *de nagyon barátságosan*, a szomszéd szobában a legmocskosabb lepedőn. Wolfgang - Széchenyi így németíti a Farkast - felesége egy M. grófnő volt. Szolgája, kit

megkérdeztem, hogy miért váltak el, azt feleli: »Mert a grófné nagyon szerette a világot« - amit megbocsátok neki! III. Richárd az ő grófjához képest Adonisz kellett, hogy legyen."

De nemcsak a mocskos lepedőn fekvő nőt látta ez a huszár. Jól megnézi a sóbányát is, mint Londonban a gépeket. A bányászat, a bányászok egészsége és fizetése érdekli, noha a bányafelügyelő ispán főképp a templomot, az irodát, az orgonát akarta megmutatni. Kolozsvárt pedig feljegyzi, hogy ott öt vallás van és egyetlen közös temető. Franciául jegyzi be a különben németül írt naplójába: „Ha a vallás legfenségesebb része a tolerancia, akkor bizonyára még nem láttam említésre érdemesebb helyett Kolozsvárnál." Ilyen Széchenyi.

- - - -

Wesselényi komolyan veszi a barátságot. Bár öt évvel fiatalabb, de férfi, családfő, anyjának szerető támasza. Minden fogékonysága és lelkesültsége mellett is együgyű, mint azok, akik egy ügyért élnek. Lám, még a nyelv is (az érzésnek és gondolatnak ez a Taleyrand-ja) kétértelműen dicsérve-gúnyol. Ha hosszabb ideig tart első találkozásuk, talán barátságuk is azonmód befejeződik. De mert megelőzően alig néhány napig voltak együtt, folytatódnak a közös utazás előkészületei; folytatódnak, és Wesselényi megérkezik Bécsbe.

1822. január elsején Széchenyi újévi tisztelgésre járul Metternich elé. Hat évvel ezelőtt kikerülte ezt a szertartást. S miután franciául elmondja, amit ilyenkor elmondani illik, az öregedő herceg - aki mégiscsak szellemesebb, mint lord Holland gondolja - jó bécsiesen rátér a lényegre.

- Na és hol szándékozik tölteni az 1822-es évet?

- Köszönöm, hogy alkalmat nyújt megemlítenem, hogy Franciaországba és Angliába szóló passzust kérhessek.

- Részemről... Számíthat rám - feleli Metternich. És mert szellemesnek lenni csak franciául lehet, így folytatja: - et croyez moi, c'est toujours mieux, que vous restiez tout ailleurs qu' ici".[11]

Széchenyinek eláll a szava, annyira megdöbbenti Metternich burkolt fenyegetése. Amerikáról, amerikai utazásról már beszélni se mer. Ha ennyire nem kívánatos Bécsben, ez korántsem jelenti, hogy kívánatos volna, hogy Amerikába utazzék. Csak nem sejtetheti Metternichhel, hogy szívesen vállalná egy La Fayette szerepét. Sőt! Ilyen szavakkal való jóváhagyása az utazásnak és Munkács vagy Kufstein várának börtöne közt csak árnyalati vagy csak átmeneti különbség van.

Így kell érteni, így is érti Széchenyi, a „mindenható" kancellár szavait.

Mindezt még ott a nagy fogadószobában végiggondolja. Hallgat, legfeljebb ha homloka ráncolódik idegesen. Alig hiszi, hogy életében valaha is kijut még külföldre. Annál inkább meg kell kísérelnie, meg kell tudnia, hogy rab-e már vagy sem? Utazásának nemcsak ürügye, valójában célja is a magyarországi lóversenyek megalapítása, lótenyésztés és hasonlók. Ezért viszi magával Wesselényit.

A lóversenyeket pártoló urak újév idején szinte valamennyien Bécsben vannak. Meghívja őket, hogy tető alá hozzanak egy, a lóversenyek ügyét biztosító véghatározatot. De a fontos emberek nem jöttek el. Rossz jel. Akik eljöttek, nem fontosak, afféle urak, kiket Széchenyi híres jó ebédje vonzott. Pár fiatal mágnásúrfi és letört öregember, teljesen megbízhatatlan társaság.

A Metternichhel folytatott beszélgetés és a Bécsből való elutazás közt három hónap múlik el. Széchenyi már biztosra veszi, hogy Kufstein lesz az útirány. De semmi, kérem, csak a bécsi kancelláriák útvesztőjében akadt el valahol az útlevél. A bécsi kancelláriák tudják, hogy nem carbonári ő. Ezt ő is tudja. „De »ultra« se vagyok." Valami a kettő között. És talán ezért nem veszik őt olyan komolyan, ahogy szeretné...

Alig hagyták el Bécset, azaz hatvenegy órai gyors kocsizás után, elérkeznek Münchenbe. Széchenyi hangulata itt megváltozik. A színházban Károly bajor herceg páholyába hívatja, majd bevezeti a király páholyába. A király pedig meghívja ebédre. „Olyan aimable volt hozzám, hogy megtagadom a constitutiont és a république-ot. Kedves Stefljének nevezett! Megszorította a kezemet - mikor pedig veje nem nevez ki őrnagynak" - írja naplójában. Lám milyen árulkodó napló. De aki ezt a naplójának írja, az úgy látszik, a respublika és az alkotmány pártján volt - és van, bármit ír is.

---

[11] Higgye el nekem, még mindig jobb, mintha ön itt marad.

De ki higgyen neki, mikor maga se hisz magának. Íme a következő mondat: „Milyen különös és tréfás egy ilyen kis udvar! És az idő múltán - ily szűkösségben mily szerencsétlennek kell érezni magát az embernek”. Persze, azért jólesik - és feljegyzi és aláhúzza, hogy Taxis grófnő, a királynő udvarhölgye „még mindig nagyon szeretetre méltónak talál”... Jólesik, hogy az osztrák követ Trautmansdorff hiába akadékoskodik: ő a királynál ebédel. Sőt, bemutatják a két princessznek, Elise-nek és Emilie-nek. S azonmód ilyen gondolat kerül a naplóba. „Ki fogja ezt a két lányt elvenni? Teljesen lehetetlen lenne hát e lányok egyikének elcsavarni a fejét és sógorságba kerülni a császárral?” Hm. Nem rossz ötlet. Majd akkor megmutatná, hogy ki is az a Stefferl, aki jobb ha nincs Bécsben... Elkezd számítgatni. „Udvari körökben nyílt titok, hogy Elise hercegnő szerelmes a porosz trónörökösbe, s az is őbelé. Ez azonban nem akadály, inkább csak előny. Mert a házasság lehetetlen, a királylány katolikus, a porosz trónörökös protestáns.”

Lám, amint kívül van az osztrák határon, Metternich ólomsúlya korántsem oly lenyűgöző. Rechberg, a bajor főkvártélymester, az udvari ebéd végeztével így elmélkedik:

- Ha Metternich meg tudja akadályozni a háborút Oroszország és Törökország között, akkor ő a legnagyobb államférfi évezredek óta. De vajon feltartóztathatja Metternich az idő folyását, vagy csak az események kedveznek neki? Metternich kockája most hatot vet, poroszosan szólva: „Er hat Schwein. De vajon a szerencse egyenlő-e az értelemmel? És a szerencsétlenség egyenlő lenne a butasággal?”

És míg Széchenyi a kis bajor udvar fényében sütkérezik, és mindenféle merész és meglehetősen alaptalan terveket sző, vajon hol van az örök barát, a vaskos és jólelkű Wesselényi?

Szállodai szobában ül vagy sétál. Vagy vívóórákat vesz, és sportol. Csak pár órát vannak együtt, mikor Kessling főistállómester a király utasítására megmutatja az istállót és a lovakat. A lovak ügyében a két „barát” véleménye megegyezik. „Nagy rend, takarékosság - jó vezetés - miserábilis lovak.”

Így utaznak Németországon át, és csak a méneseket nézik meg együtt, egyébként alig látják egymást. Így van ez Franciaországban is, annyi különbséggel, hogy itt együtt látogatnak el a trappisták kolostorába. A furcsa, aszkétikus szerzetesrend kolostorának meglátogatása - ha útba esik - hozzátartozik a bontonhoz, és naplóíró úriembereknek - most kivételesen Wesselényi is útinaplót ír - jó néhány oldalnyi elmélkedésre ad módot. Ami aztán valahol társaságban alkalmatos beszédtéma...

Wesselényi, a protestáns, nagy megérteni akarással bámulja a trappisták életét. Széchenyi, a sokarcú, a priorral írást is adat magának, mely szerint ő ezentúl „associirozva” van velük... Naplójának pedig megvallja: „Gondolná valaki, hogy nem vagyok más társaság tagja, csak a La Trappe-i barátok társaságáé?” Ez nem árt, persze nem is használ.

...Londonban senki se fogadja oly kitüntető kedvességgel, mint lord és lady Holland.

- Mindenütt megtalálják és szeretik egymást a carbonárik - mondja a lady. Aztán átviszi a kis szalonba, és a szoba közepén álló vitrinből elővesz egy cizellált arany dohányszelencét.

- Rám hagyományozta... - és Széchenyi tenyerébe helyezi a szelencét. Az aranyszelence fedelébe nagy domborműves kámea volt befoglalva: egy kecske és egy szarvasborjú szőlőtövet rágcsálnak.

A lady elveszi Széchenyi tenyeréről a szelencét, óvatosan kinyitja, és egy lapot vesz ki belőle.

- Olvassa!

A pontosan a szelence formájára kiszabott papírhártyán energikus kéz írása: „De l'Empereur Napoléon à Lady Holland témoignage de satisfaction et d'estime".[12]

Széchenyi meghatottan vissza akarja tenni a papírlapot.

- Olvassa el a hátlapot is - szól a lady.

Széchenyi megfordítja a hártyalapot.

- „Donné - olvassa hangosan - par le Pape Pius VI. à Tolentino 1797"[13]. Ez lenne...? - kérdi.

- Igen. Ez az, amit a pápától kapott.

Most lord Holland is odajön.

- Nagy stiliszta volt, a helyes mérték betartásához kitűnően értett. Ha az ajándék értékesebb, lady Holland nem fogadhatta volna el. Ha a kifejezések erősebbek, nem lehetne őket őszintének tartani. Így azonban nagyszerű elismerés... Lady Holland fáradhatatlan volt, mindent megtett a Szent Ilona-i napok enyhítésére.

- Haláláról is én kaptam először híradást - folytatta a lelkesült hölgy -, névtelen levelet. Épp Párizsban voltunk. Tavaly július 5-én. Május 5-én halt meg... A párizsi társaság csak jóval később értesült az eseményről. - Ez a rekord nem kevéssé járult hozzá a lady titkolhatatlan megelégedettségéhez,

- Mint carbonárit üdvözölt, asszonyom! - mondja Széchenyi, kinek figyelmét nem kerülte el a lady hiúsága. - Napóleon nem volt carbonári.

- Sajnos - felel haragosan és harciasan a lady.

- Napóleon véleménye szerint - segít nejének a lord -: „a franciák az egyenlőséget szeretik, és nem sokat törődnek a szabadsággal" - lassan tagolja a szavakat. - Mikor első száműzetésében volt, Elba szigetén, akkor mondta ezt lord Elvingtonnak... A szavak hitelességéhez nem fér kétség.

- És az lett a veszte, hogy nem volt carbonári - vágott közbe kivörösödött arccal a lady. - Gróf Mole elmesélte nekünk egy beszélgetését Napóleonnal, pár nappal Waterloo előtt. Nem akarta igénybe venni a demokraták, a jakobinusok segítségét, pedig már látta, hogy nélkülük nem tudja ellenállásra bírni Franciaországot. Így és ezért győzött Blücher és Wellington.

„Ingok, mint a nád, nem tudom, mit tegyek" - írja naplójába. Még mindig kapitány, de be akarja adni lemondását. Érdekes volt a Holland-house-ba menni, de Sir Hudson Lowe-val is megismerkedik, Szent Ilona-szigetének helytartójával, Napóleon börtönőrével és Wellingtonnal is, Napóleon legyőzőjével. Látogatást is tett Wellington hercegnél. Gyakran ebédel Esterházy Pálnál, a követnél. Ifjú ladyk arca tetszik neki. Látható érdeklődéssel jegyzi fel naplójába az angol arisztokrácia szerelmi összevisszáját. Csak Wesselényivel találkozik ritkán.

Mindjárt megérkezésükkor elvitte Newmarketbe a lóvásárra. Néha ő is kimegy lovakat nézni, de rosszkedvű, fukar, goromba - Wesselényi már megbánta, hogy elfogadta a meghívást, és látja, hogy Széchenyi nem az a barát, akitől anyagi segítséget szabad elfogadni... Kiválaszt magának egy lovat. Jó is és olcsó, úgy hogy az ő kis pénzével is megvehető. Azonban, míg a kispénzű Wesselényi habozik: megvegye-e, ne vegye - Széchenyi ezt a lovat is megszerzi magának.

Igaz, egyszer-másszor elviszi Esterházyékhoz. Wesselényi érzi, hogy félszegsége miatt Széchenyi pirul. Ettől még jobban elügyetlenedik, és mikor egy alkalommal a fényes követségi palota

---

[12] Napóleon császár Lady Hollandnak nagyrabecsülése és megelégedése jeléül.

[13] Adva VI. Pius pápa által, Tolentino 1797.

lépcsőjén mennek felfelé, a nagy darab ember, erdélyi medve, erdei bölény, hasravágódik a kivikszolt lépcsőn. Elbátortalanodik, rosszkedvű.

Bezzeg, mikor lóra kell ülni, lovat kipróbálni, akkor még a newmarket-i trénerek és zsokék, a biggyedt szájú professzionális lószakértők is elcsodálkoznak.

Ám, ha leülnek alkudni, Wesselényi újra csetlik-botlik. Nem ismervén az angol törvények agyafúrtságát, még az adósok börtönét is majdnem megjárja... Weatherley, a lókupec, elad neki egy lovat. Másnap aztán magasabb árat kér, nem azt, amire megalkudtak. Wesselényi megmérgesedik. „Nem kell a ló, se a régi, se az új, semmilyen áron!" És egyszerre elfogják, törvény elé állítják s már-már megismerkedne az adósok börtönével is.

Szerencsére Tattersall azonnal értesül erről. Tattersall nagyobbstílű kereskedő. Tudja, hogy ez a Wesselényi gróf Széchenyi barátja, Széchenyi pedig a legjobb vevője. Tattersall jótállást vállal Wesselényiért, mire az éppoly magátólértetődően kisétálhat a bíróságról, mint amilyen könnyen bekísérték.

Széchenyi csak jót nevet az eseten. Wesselényi kevésbé tartja mulatságosnak a dolgot. De főképp Széchenyi önzése, tűrhetetlen modora, ahogy kiszolgáltatja magát a lóvásárlásoknál, háborítják fel ezt a szelíd-vad óriást.

Míg Széchenyi epés arccal, felhúzott sűrű szemöldökkel egyik társaságból a másikba hajtat, Wesselényi úszik, tornászik, és megtanul bokszolni. Jackson, egy öreg angol a trénere. Ez a Jackson az egyetlen ember Londonban, aki még nála is testesebb. De nem ez, hanem nyílt, szolgaiság nélküli viselkedése kelt vonzalmat Wesselényiben. Miután utoljára bokszolt vele, és kemény kézfogással már elbúcsúztak, Wesselényi ezt írja útinaplójában, augusztus 10-én: „Kevés ember van, kit jobban szeretnék, mint őt."

Wesselényi, de Széchenyi is, alaposan kitanulmányozták az angol lótenyésztést. Wesselényi végül is olcsón és a legjobb ményt vette meg: Catót. Széchenyi pedig nemsokára megírhatta könyvét: *„A lovakrul"*.

Az utazás végén ez kerül Széchenyi naplójába: „Megnéztem Hemsiey Castlé-t - és Mr. Duncan házát. Brannhamm Lodge, Mr. Fox Lawenál, Mr. Gasconénál - Houldforth and Lumley. Házaikban tisztaság és kényelem. - Boldogság csak bizonyos fokig. Anglia most van a kulminációs pontján."

Wesselényi utolsó bejegyzése talán naivabb, de érdekesebb.

„Azt hiszem, hogy ez út alatt nem vala számomra hasznosabb tapasztalat s megbecsülhetetlenebb előny annál, minthogy hét hónapig élek anélkül, hogy valakinek is parancsolhattam volna... A mágnás, a nemes, emberré lesz, s ez az egyedüli lépés, melyet tennünk kell, hogy állatok ne maradjunk."

Nem is tudtak ők soha igazán barátok lenni. Széchenyi lehetett az oka. Ender, a festő például közelkeleti utazásuk óta gyűlölte őt. Ez a Wesselényi... de hagyjuk. Wesselényi már csak minket érdekel, egy Wesselényit nem vesznek észre nyugaton.

- - - -

A *Hiúság vására* című regény Chiswick Mailben kezdődik Pinkerton kisasszony nevelőintézetében, kit a szerző a „hammersmithi Semiramisnak" nevez. Innen indul el Becky Sharp kisasszony arra a fényes útra - mely közepe felé Lord Steyne estélyére vezet.

Idézem: „Ott volt őexcellenciája Pétervárad hercege a hercegnőjével, szorosan fűzött, katonásan széles mellkasú, előkelő úr, aki ragyogó rendcsillagot viselt, s nyaka körül az aranygyapjú piros szalagját. Számtalan juhnyáj tulajdonosa volt. - Nézze csak meg az arcát, azt hiszem, ő maga is egy birkától származik - súgta Becky Lord Steyne-nek. Valóban őexcellenciájának hosszúkás, ünnepélyes, halovány ábrázata, a nyakában lógó rendszalaggal emlékeztetett némileg egy tiszteletre méltó vezérürüre."

„Amikor a Duna-menti magyar megjelent, a társalgás franciára fordult, s Lady Barcocres meg az ifjabb hölgyek újabb bosszúsággal tapasztalták, hogy Creawley-né sokkal jobban tudta ezt a nyelvet, mint ők és sokkal jobb kiejtéssel is beszéli. Becky más magyar mágnásokkal is megismerkedett, már a hadseregnél 1816-17-ben, Franciaországban. Nagy érdeklődéssel kérdezősködött barátairól. A külföldi vendégek azt hitték, hogy nagyon előkelő hölgy, s a herceg és a hercegnő külön is megkérdezte, Steyne lordot és a márkinét, aki asztalhoz vezette őket, hogy ki ez a petite dame, aki oly kellemesen társalog."

„A Lord Steyne-nél eltöltött estének az volt az eredménye, hogy őfensége a péterváradi herceg, másnap megragadta az alkalmat a clubban, ahol találkoztak, hogy felújítsa ismeretségét Becky Sharp férjével, Crawley ezredessel, és a Hyde Park-i kocsikorzón pedig mély kalapemeléssel üdvözölte Crawleynét, született Becky Sharpot. Becky, azaz Rebecca, férjével együtt hamarosan meghívást kapott a herceg egyik szűkkörű estélyére a Levant House-ba, ahol őfensége, a palota tulajdonosának távolléte idején lakott... Rebecca ebéd után egy nagyon kis társaság előtt énekelt. Az öreg Steyne márki is ott volt, és több mint atyai jóindulattal nézte pártfogoltjának sikerét."

Mintha szintetizált arckép volna - az évek folyamán Széchenyi is kissé birkaorrú lett. Ám Esterházyt 1815-ben, a londoni társaságban fiatal rókához hasonlítják. Ez az ellentmondás semmit sem jelent. Ha egy fiatal róka, aki úgy él, mint ez a nagykövet, pár év alatt nagyon is birkává, vezérürüvé változhat. Tehát Esterházy táncolt a *Hiúság vására* kis kalandornőjével, mégpedig olyan hevesen, hogy - idézem - „csizmabotjáról és huszárdolmányáról lepattantak a gyémántok, míg végül őfensége kifogyott a szuszból."

Csak Esterházy fogyhatott ki a szuszból, Széchenyi fiatal volt, erős is, jó úszó. Maradjunk annál, hogy Thackeray Esterházy Pált örökítette meg.

Egy azonban bizonyos: Becky mulatságosabb volt, mint az a Lady Wilton, aki így nyilatkozott Széchenyinek: „Sajnálom Sokratest, hogy nem lehetett az igaz hitben."

Ez a hölgy is mintha egyenesen Thackeray könyvéből lépne elő. Azaz megfordítva - mintha Lady Wilton volna az 1848-ban megjelent könyvben szereplő Lady Southdown prototípusa. A hölgyé, aki Ázsia, Afrika és Ausztrália valamennyi hittérítőjével levelez. Ha nem Lady Wilton volt Lady Southdown mintája, ez csak annyit jelent, hogy Thackeray éppen elég efféle figurát talált Angliában. A „pétervárad" hercegek kissé ritkábbak voltak, Thackeray mégis egységesített típust alkotott belőlük.

- - - -

HAMMERSMITH

Végre már el kell érkeznünk Széchenyi és Tierney Clark első találkozásához, 1832. szeptember 15-éhez. Tíz évet átugrottunk, tíz nagyon fontos évet. Valószínűleg vissza kell majd egyre-másra térni, nemcsak Széchenyi személye miatt - aki közben Akadémiát alapít, magyarul szónokol a főrendek gyűlésén, és könyveket bocsát ki, hanem a történelem eseményei miatt is, melyekből csak kettőt-hármat említek most: megindult az első vasút Manchester és Liverpool között, forradalom volt Franciaországban 1830-ban. A harmadiknak talán a lyoni munkásfelkelést említeném - de azonnal még száz dolog ötlik fel az ember előtt: már megint ott tartok, hogy megismételjem: egy hangya életét se lehet rövidebben, mint száz kötetben megírni.

Tehát és éppen ezért: Hammersmithben vagyunk. 1832. szeptember 15-én, ahol most négy ember megtárgyalja a híd építését. Két magyar és két angol.

Erről a megbeszélésről okmány maradt az utókorra. Címe: „The Questions as proposed by the Count Georg Andrássy and the Count Stephan Széchenyi to W. T. Clark C. E. together with the answers, 15. September 1932."[14]

A tárgyalások október 20-án folytatódtak, és csak november 10-én írja alá William Tierney Clark a kérdések és feleleteknek ez okmányát. Ezt viszi haza Széchenyi és Andrássy a Hídegyesületnek, mely ugyanez év februárjában megalakult.

Ennek az okmánynak létrejöttétől számíthatjuk a híd megépítésének kezdetét: itt találkozik Széchenyi, aki a híd építését akarta (nem véletlenül használok ez esetben múltidőt) azzal, aki a hidat meg is tudta, és meg is fogja mérnökileg-művészileg tervezni. Széchenyi és Tierney Clark... A másik kettő, akiről az elmondhatás ökonómiája okából a továbbiakban kevés szó esik, szintén jelentős ember.

Jelentős ember Yates, a Walker & Yates cég főnöke. Óriási vasmű tulajdonosa, mely ekkor már kétezer embert foglalkoztat. Ő hozta össze Clarkot a két magyar mágnással. Talán mert részt akar venni a híd anyagának szállításában, talán csak mert Nathan Mayer, a Rotschild dinasztia londoni ágának feje, a nagy bankár megkérte, hogy járjon kezére a két magyar úrnak.

Andrássy György liberális mágnás. Okos, megfontolt, s bár fiatalabb, mint az ideges „gőzfejű" Széchenyi, úgy látszik, egy kapitalista szemében bizalomgerjesztőbb. Talán mert Londonban Metternich rokonának tartják... Mindenesetre az történik, hogy Rotschild őt meghívja estélyére, és Széchenyit mellőzi. Pedig Rotschild házába bejutni nehezebb, mint egy lordhoz.

Bizonyos, hogy Yates nem valamelyik megfelelő, de a valóban legalkalmasabb emberrel hozta össze a két idegent. Tierney Clark hídjai már ott álltak a Temzén. A Hammersmith, Shoreham és Marlow híd. Csak az öreg Telford volt nála tapasztaltabb hídépítő mérnök egész Angliában, ami annyit is jelent, hogy az akkori egész világon. De Telford ekkor már hetvenhat éves - a megfelelő ember Tierney Clark.

A négy előrelátó és megfontolt férfi közül kettő kétségtelenül magában hordja azt, amit jobb kifejezés híján a zsenialitás látnoki erejének nevezünk. Milyen kár, hogy mégsem festhetek most róluk afféle szép és patetikus tablót: Széchenyi, ez az olajbarna arcbőrű, homlokát egyre

[14] Gróf Andrássy Gyula és gróf Széchenyi István által W. T. Clark C. E.-nek feltett kérdések a feleletekkel együtt, 1832. szeptember 15.

furcsa ráncokba kínzó egzotikus nagyúr és Tierney Clark, kinek petyhüdt, halvány arca gyorsan kipirosodik, ha ingerlik és elzöldül és sárgára sápad, ha londoni pincékben pancsolt portóit vagy madeirát ivott (szereti a borokat, de nem ért hozzájuk), most meglátják egymást, felismerik egymásban a rendkívüli embert, kezet ráznak, sőt össze is ölelkeznek...

Hát nem ilyen festőien ment ez, hanem hogy is mondhatnám - konvencionálisan. A jobb vásár kötésének reményében úgy hiszik, nem szabad elárulni, mennyire érzik minden idegükben, hogy szükségük van egymásra. Nem olyan ez, mint mikor szerelmesek érzik, hogy egymás nélkül nem élhetnek, de nem annyira idegen ettől, mint külső megnyilvánulásából gondolnánk. Nem Trisztán és Izolda találkozik, hanem a karmester és a partitúra, az iniciátor és az alkotó. Az érzések itt más szférában mozognak, mint a szerelemben. A gondolat akar testet ölteni. Ez a tudat mélyebb rétegben fekszik, ahol az érzés a logikával érintkezik. Érintkezik vagy egyesül...

Egyelőre méregetik, nézegetik egymást.

Tierney Clark így beszél: - Szívesen vállalnám a megbízatást. Nem Pest-Budán építeném az első hidat. Most is sok híd építésére találok mindenfelé alkalmat.

Széchenyi felel: - Nagyon örülnék, ha a mi hidunkat ön építené, nem volt nehéz észrevenni, milyen pompásak az ön művei, melyek a Temze felett állnak. Bár meg kell jegyezni, egy Duna-híd megépítése sokszorosan nagyobb feladat. Nagyobb, mert a Duna maga is nagyobb. A híd árvíznek és jégtorlódásnak lesz kitéve. De Angliában oly sok a kiváló szakember. Nem kétlem, hogy ilyen szakemberek képesek megbirkózni a feladattal. - Úgy beszél, mintha retorikai feladatot írna vagy olvasna.

- Bizonyára. Ha jó előre figyelembe vesszük a nehézségeket, akkor azt is ki tudjuk számítani, hogy milyen erő kell a leküzdésükre.

Ezután Széchenyi elővesz egy papírlapot, melyre már felírta kérdéseit, és most már gyorsan beszél.

- Mennyibe kerül egy vashíd? Mennyibe kerül egy lánchíd? A lánchíd bár olcsóbb, célszerű-e? Hiszen a lánchidak inognak-lengenek. Célszerű-e lánchidat építeni ott, ahol roppant forgalomra kell számítani? Gyalogosok, lovasok, szekerek, katonaság - és a közönség nem hagy magának parancsolni. A kocsik gyorsan hajtanak. A tömeg összetorlódhat. Mibe kerül a vas mázsája helyben? Mennyibe kerül a szállítás Fiuméig? Feltéve, ha Fiuméba szállítják, ami még megfontolandó... Nem lehetne a vasrészeket Magyarországon gyártani? Vagy esetleg Ausztriában?

Clark higgadtan válaszol:

- Mindenekelőtt tudni kell: milyen talajra épülne a híd? Sziklára, homokra, agyagra? Mert sziklára építeni könnyebb...

- A talaj homokos. És nem okoznak-e a nagy hídpillérek árvizet?

- Nem. Egy lánchíd vagy vashíd ilyen meggondolásból is célszerű. Kevés pillére nem gátolja a víz folyását.

- De nemcsak a vízre kell számítani, jégtorlaszokra is.

- Angliában nincsenek nagy jégtorlaszok. De ha jó előre figyelembe vesszük a jégzajlást, a jég erejét, akkor az építésnek nincs akadálya.

Itt Yates jön Clark segítségére. - Beszélünk Colguhounnal. Ők Szentpéterváron építettek hidakat, a Néván. Ott a jég vastagsága huszonhat-harminc-harmincnégy hüvelyk.

- A sok vasalkatrész nem vonzza-e az elektromosságot? Nem fenyeget veszély, hogy villámcsapás elpusztítja a hidat?

- Angliában nem tapasztaltunk effajta viharokat, de ezt is megvizsgáljuk.

Így kezdték tárgyalásaikat. A kérdésekből és Clark megfontolt feleleteiből alakult az említett okmány. Így volt ez jó. Természetellenes és veszélyes lett volna, ha másképp indul az ügy, ha Széchenyi rögtön megszerette és átölelte volna ezt a polgárt.

Gyors, repeső barátságot csak a magafajtájával kötött, mondjuk egy Esterházy Dénessel, kivel ott lenn Debrecenben ismeretségük három első napján nagy pajtáskodást játszottak. De mondtam már, a negyedik napon Széchenyi alig bírja már fékezni ellenszenvét.

Olyan „ideális" barátságot se tudott Tierney Clarkkal kötni, mint pár nap alatt Wesselényivel, barátságot, melytől életük végéig csak ressentiment maradt mindkettőjükben... Clarkot egyenesen megijesztette volna az efféle expanzivitás.

Clark hűvös volt, Széchenyi nem titkolta bizalmatlanságát. De mindketten akarták a hidat. Érezte Széchenyi, de azt hiszem, Clark még inkább érezte, hogy most érkezett el az alkalom a legnagyobb mű, az életmű testetöltéséhez, melyet nem szabad s nem is lehet elszalasztani. És ezért egymást sem szabad elszalasztaniok.

Széchenyi még nem határozott, de nem hagy békét Clarknak. A két hivatalos megbeszélés közti időben többször is felkeresi.

Október 3-án megjelenik Hammersmithben. És Clark se tud tétlen maradni. Íme, már kész, meg is mutatja az elképzelt híd rajzát.

Elmenet Széchenyi a Hammersmith-bridge-nél csónakba ül, és elviteti magát az összes londoni hidak alatt.

Megnézi a Putney-fahidat, a Battersea-fahidat - hisz az sincs kizárva hogy fahíd építését határozza el a Hídegyesület. Aztán megnézi a Vauxhall-vashidat, a Westminster- és Blackfriars-kőhidat, a Suthwark-vashidat, és úgy találja, úgy is beszélték, hogy ez a legszebb a világon. Végül a London-bridge-hez, a mohos öreg kőhídhoz viteti magát. Ilyképp csónakon végigjárja az egész Temze-parti óriási várost. Kilenc angol mérföld, kilenc híd! Ezek közül a hidak közül három hidat tervezett Clark...

Mi minden van a kilenc híd között, kilenc mérföldön. Ötárbocos óceánjárók, melyek Ausztráliából jöttek gyapjúval és gabonával és ezernyi más vitorlás. Gőzhajók, melyeken árbocok is vannak még, rengeteg gőzös. Dokkok, rakpartok és raktárak - a világ gazdagságának gyűjtőmedencéje ez a folyó, tele egy milliós város minden szennyével és gazdagságával. Dögszagú víz lefelé, ahol a gazdagság gyűlik, mint az arany és a genny. Csónakázó hely és árnyas partok fenn, ahol a gazdagok, a jóllakottak laknak. És ember, ember, ember. Négerek és izlandiak, olaszok és oroszok, emelődaruk és csigák nyikorgása keveredik perlekedéssel és részeg matróznótákkal.

Széchenyi már negyedszer látja ezt a folyót, a hidakat is látta már. Mikor tíz évvel ezelőtt Wesselényivel volt itt - Wesselényi már hajnalban lovagolt - ő a Vauxhall-bridge-től a Westminster-bridge-ig úszva tette meg az utat, másfél mérföldet. De akkor inkább csak a szép sportcsónakokra figyelt. Most, mikor negyedszer látja: hidat akar és hajókat, s jelentősebben érti ezt a hajózható mély folyót, mely minden szennyet levisz a tengerbe, és minden gazdagságot felhoz ebbe a városba. Az új találkozás többé teszi az élményt. Lordok, lovak, paloták, proletárok. Piros mahagóni, arany déligyümölcs és pinceszínű gyerekek. Ólábú angol betegség. Gabonaraktárak. Patkányok... De hagyjuk ezt nem London leírása a dolgom. Ha egy

világváros hiteles képét akarja élvezni, olvassa el Thomas Mann *József legendá*-ját. Ahol József megérkezik a százkapujú egyiptomi Thébába. Szorozza meg százzal, és megkapja Londont 1832-ben. De lehet, hogy a százas szorzószám kevés lesz...

- - - -

kőpilléres híd is - vajon kibírja-e a dunai jégzajlás rettenetes erejét. Vas és vas kell a budapesti hídhoz. De ezt is jól meg kell tudakolni. Például a villám nem csap-e a hídba? Clark szavai homályosak... Kedvenc írója, Benjamin Franklin, ugyan felfedezte a villámhárítót, de mégis... És a vashíd milyen legyen? Mert Clark nem bírta eloszlatni aggodalmait: a lánchidak szörnyen himbálóznak. Egy himbálódzó híd! Még csak ez kellene! - Magyarország összes táblabírái összeröffennek, minden ellenség megmozdul... Nem is olyan régen, Kölnben a papság a gázvilágítás ellen tiltakozott, mivel „Isten ellen való vétek világossá tenni az éjszakát, melyet Isten sötétnek rendelt". Ó, még sok kérdést kell tisztázni, mielőtt belekezdhetnek az építkezésbe.

Október 7-én megnézi Yates üzemeit.

A Gospel-oaki gyárban kétezer ember dolgozik, „komor cyclopsok". Széchenyi a tulajdonos kíséretében jár közöttük. Yates nem szól a munkásokhoz. És azok? Mintha nem is látnák, hogy ott járkálnak. Se köszöntés, se hajlongás, se barátságos, se szolgai mosoly. Semmi. „Komor cyclopsok." Széchenyi ezt megérti és így érti: „A régi jogok és szokások adta angliai egyenlőség." De, igen, még valami: „Hihetetlen gondatlanság! 1831-ben tizenhárom ember vesztette életét."

A jobbágytartó földesúr, aki tudja, hogy rongyos gatyában járnak a parasztjai, elpusztulni, vagy éhen halatni mégse hagyná saját embereit. Vigyáz rájuk, legalább annyira, mint a kevésbé értékes jószágra. Néki, aki jótékony célra, kórházra és effélére soha pénzt nem adott, még neki is feltűnik a kapitalista rideg közönye. Bizony a Yates-féle vasművekben és bányákban a „szabad" bérmunkás élete annyit se ér, mint egy csillehúzó lóé. Nem az ember, csak a munkája Yatesé. A munkásnak nem ura, de kegyetlen sorsa - mert a munkás bére és így élete - Yates kezében van. Egymás üdvözlésére nem reflektálnak...

Október 20-án befejezik a kérdések és feleletek megtárgyalását. De Széchenyi továbbra is bizalmatlan és folytatja a hidak tanulmányozását. Október 23-án megnézi a Menai-hidat, az öreg Telford remekművét: „Négy láncon függ, mindegyik négy részből áll, s ezek mindegyikének öt rúdja van, úgy hogy nyolcvan láncnak kellene elszakadni, hogy a híd leessék. Mikor rajta valék, öt lovas ügetett rajta végig; hanem szörnyen himbálódzott!" „A Conway-bridge a legszebb, amit láttam".

Ezek után meglátogatja Telfordot, és alaposan kikérdezi a rózsásarcú, igen jókedvű, süket öregurat. A látogatást így írja le:

Ő: - Építettem vagy ezerkétszáz hidat.

Én: - Mi Magyarországon csak egyet akarunk. Mintegy ezerhatszáz láb hosszút. Nálunk azt hiszik, hogy ez lehetetlen. A jég elviszi a pilléreket - vagy árvizet okoz. Mi az ön nézete?

Ő: - Nehéz megítélni, anélkül hogy az ember a körülményeken ismerné. Tudni kell: milyen mély a víz, milyen a talaj?

Az árvíz és a jégtorlaszok Telford szerint se veszélyesek.

De Széchenyit Telford hídja, a Menai-híd ingása aggasztja. Meg is kérdezi:

- Nem gondolja, hogy ez veszedelmes, vagy hogy egy másfajta jobb volna?

Telford: - Semmi esetre sem veszedelmes. Azonban tudja, mi volna a legjobb: öntött vasból való híd négyszáz lábnyi ívekkel. Egy ilyen híd örökké tartana. Jég el nem torlaszolná, áradást se okozna. Csakhogy van-e elég pénze? Az ilyen hidak kétharmadával többe kerülnek, mint a függő hidak.

A szívesen beszélő, rózsásarcú, ősz öregúr szívesen magyaráz:

- Én a pilléreket belül mindig üresen hagyom, hogy az ember belülről is láthassa, hogyan fektették a köveket.

- És nem lesz ettől gyengébb a pillér?

- Hogy érti ezt? - kérdi Telford, és egy nagy fekete hallócsövet emel a füléhez.

- Ha a pillér nem kompakt, azaz belül üres, nem lesz ettől gyengébb?

- A nyakunk se gyengébb attól, hogy lélegzünk és levegőt viszünk le. És milyen jó volna, ha egy géppel bele is nézhetnénk. Ha volna ilyen gép és valamiféle tükör, akkor az orvos megnézhetné mi van a fülemmel... Talán ki is tudná javítani. Kicserélné a hibás részeket. Hm? - nevet az öreg.

Széchenyi összehúzta vastag szemöldökét, a mozgékony bőrű homlok ráncai játszanak, aztán mosolygósra kényszeríti arcát.

- Értem - mondja.

- No lássa, gróf. Én pedig megértem, hogy maga gyorsan ért - mondja Telford.

Miután mindent a legszívesebben elmagyaráz, a Waterloo-kőhíd egy rajzával is megajándékozza Széchenyit.

- Ha valamire szüksége van, jöjjön el hozzám, gróf. Közvetlenül hozzám forduljon, ne holmi ügynök útján.

Széchenyit nemcsak a híd, a hajóépítés is érdekli. A gőzhajók, a Duna szabályozása, a vízi útnak a Fekete-tengerig való kiépítése legalább annyira foglalkoztatja, mint a híd. A híd mindennek betetőzése kell legyen...

Elmegy Seaward-hoz, ki éppen egy kísérletet csinál a híres lord Cochrane számára. Hosszan elbeszélget Seaward-dal és a lorddal. Seaward véleménye szerint a hidak dolgában egy bizonyos Brown kapitány a legilletékesebb, kinek a kormány ad hidakra megbízatást...

Ezután Seaward megmutatja legújabb gőzgépét, a Brilliantot. Százhúsz lóerős gép, még egyszer olyan erős, mint az, melyről Széchenyi első londoni utazása idején hallott. Seaward az árát is megmondja: tizenegyezer fontsterling. Ha hatvan lóerős kell, az hatezer fontsterling. Ha rá kerül a sor, akármilyen gépet leküldhet Galacba, és embert is küldene, aki a gépet ott összeszerelné. Mennyibe kerülne egy gőzhajó? A gépezet egy gőzhajó építési költségének több mint a fele...

Minderre a napló felel:

„Nem volna rossz üzlet, egy ócska hajót venni, biztosítva elindítani, a kataraktákon felhúzatni egy sertvésszállítmánnyal..."

Hát igen, „sertvésszállítmánnyal"... Nem tudom, akkor ez hogyan volt, de a századfordulón s főképp 1914 előtt nem tűrték volna a magyar földesurak. Inkább háborút Szerbiával! Mert ha elfeledtük volna: a magyar urak lelkesedését az első világháború elején a szerbiai sertések zsírja - pontosabban ettől a zsírtól való félelem - fűtötte.

Londoni tartózkodása végefelé Széchenyi hat-hat pontban összegezi, mi volt „Ostobaság" és mi „Nyereségem".

Az „Ostobaságok” közt szerepel, hogy két kocsit és három fölösleges lovat vett és a hatodik: „Vakon átengedtem magam Yates és Clarknak...”

A „nyereség”: híd-rajzok, cement, mezőgazdasági gépek, adatok vasutakról, gőzhajókról, gőzmalmokról, kotrógépekről...

Clark bizonyára megtudott egyet és mást Széchenyi különböző útjairól. Ezért hűvös, hűvösnek mutatja magát, mégha remeg is az izgalomtól, hogy megkaphassa a gyönyörű, legnagyobb feladatot. Ez a hirtelenharagú, indulatos nép legnagyobb sikerei korában megtanult hidegvérűnek mutatkozni. Talán kapzsiságból, de talán csak hogy pénzügyileg is lekösse Széchenyit - ezt a nagyon okos, gyorseszű, üzleti szelleműnek látszó és bizalmatlanságával ingerlő grófot - az előzetes munkálatokért, az okmány megszerkesztéséért és a hídvázlatért pénzt kíván. Nem sokat, nem keveset: százötven fontsterlinget.

Széchenyi erről így vélekedik:

„Clarknak. 150 £. Keserű szemrehányásokat teszek magamnak. Időmet, pénzemet rosszra fordítottam! Este a Bellefast gőzhajón.” De adott volna egy pennyt is, ha nem bízik Clarkban? A Clark iránt megfogamzott bizalom objektív körülírása a naplóban így hangzik: „Ha egyszer országgyűlési határozat lesz, hogy hidat kell építeni, akkor minden személyes tekintetek mellőzésével fogjuk a talentumokat felhasználni” - bizonygatja bejegyzésével naplójának is.

Így utazik el Londonból. És bizalmát csak megerősíti, amit Párizsban lát. November 16-án ezt írja: „Pont des Invalides. Lánchíd, kocsikra is. Középfeszítés 200 láb, alig inog valamit. Aztán Pont d’Arcole, egészen Clark tervrajzai szerint.” Az utolsó félmondatot aláhúzza és a híd képét is berajzolja naplójába. November 27-én Bécsben van: „Metternichnél ebédeltem két törökkel.”

AZ ALKOTÓ

Clark tehát október harmadikán már előzetes vázlatokat mutat Széchenyinek. Pedig még három hét se telt el első találkozásuk óta.

A meglehetős dilettáns grófokkal való tárgyalást komoly adatként legfeljebb az állami „Bau-Direktion" jelentése és a Duna 1832. évi vízrajzi térképe támogatta. Tegyük fel, hogy ezt a jelentést és térképet Clark már az első találkozáskor, szeptember 15-én kézhez kapta.

Kitűnő térkép, komoly munka. Egy mérnöknek sokat mond. Egy Tierney Clarknak mindent. Ámbár a térkép csak a víz állását és a medret mutatja: soha senki se vizsgálta még, hogy milyen homok-, agyag- vagy sziklarétegek vannak a meder alatt.

A nyugodt, a hidegvérű Clark - aki egy okmány megszerkesztésében oly körültekintő, aki a megbeszéléseken mindig közbeveti, hogy a helyszín megvizsgálása nélkül komoly szakértő nem mondhat véleményt - alighogy a bizottság elment, és ő ott Hammersmithben egyedül marad a térképpel és gondolataival, nem tudja kivárni, míg ásás, fúrás, vizsgálat megállapítja a talaj minőségét. Rögtön nekilát, megrajzolja a híd formáját, egy olyan hídét, mely a legkedvezőtlenebb feltételek esetén is biztosan és győzelmesen megáll.

Mert ő már látja a hidat. Látja egészében. Az alkotó szellemében az egész előbb jelenik meg, mint a részek. Másképp ez nem is lehet. Mit gondol ön: megteremtődik a IX. szimfónia, ha Beethoven nem látja előre a mű tartópilléreit, nem tudja előre, hogy mi az alkotás célja, és azt is, hogy milyen lesz a végakkord?...

- - - -

Ha Széchenyi megtagadja a százötven fontot? Nem tudom elképzelni a folytatást. De hát tény, hogy nem tagadta meg. Nem tudta megtagadni. Persze elképzelhető, hogy ezen a százötven fonton múlhatott volna, hogy Tierney Clark csinálja a hidat vagy más...

De mégsem! Ez lehetetlen! Ilyen esetlegességet egyes írók gondolnak ki - és néha, sajnos, maga az élet is. Nos, az én meggyőződésem, hogy Clark, ha kell, visszakozik és enged. Így, láttuk, Széchenyi rágódik azon, miért is adott százötven fontot? A másik esetben Clark nevezte volna magát ostobának, hogy mindenek ellenére is hajlandónak mutatkozott a híd építése iránt továbbra is... érdeklődni. De a fogaskerekek - eh, rossz hasonlat - az egyéni érdekeken győzedelmeskedő felsőbb érdekek már annyira egymásba kapaszkodtak, hogy mindegyik esze mélyén úgy érzi: ő az, aki nem tud meglenni a másik nélkül. Rosszabb ez, mint a szerelem!...

Tierney Clark apja - úgy tudom - orvos volt. Tierney mérnöki diplomát szerzett. 1832-ben negyvenkilenc éves és meglehetős módos ember. Nyugodtan meghívhatja házába a magyar grófot. Öreg, kevés díszű, de nagyon kényelmes bútorok. Nem francia királyok fogadószobáit majmoló dísztárgyak, hanem olyanok, hogy velük és köztük lakni és dolgozni jó. Sima, politúrozott, egyszerű és kényelmes székek, asztalok, szekrények és íróasztal. A sima politúr nemcsak fényes, hanem tiszta is és tisztán tartani könnyű. A kertben Clark pompásan ápolt növényeket mutat, és elmondja, hogy pácolt sonkákról leöntött vízzel trágyázza őket. Egy gentlemané lett polgár háza ez 1832-ben, a polgárosult lordok Angliájában. Jólápoltságra alapozott elegancia. Az agglegény Tierney Clark háza igen megnyerő lehet annak számára, aki látta Bánffy Farkas gazdaasszonyát mocskos ágyában...

Angliában akkor Constable és Turner voltak a festők, Chippendale-t követték a pompás anyagból való bútorok készítői... Az angol „home" tradíciója mindmáig haladó hagyomány, melyből tanulni kell, mikor lakást akarunk berendezni. A bútor szinte ma is megfelelne; talán inkább Clark tűnne fel kissé nevetségesnek. Mert majdnem túlságosan elegáns. Gomblyukában mindig friss a virág, és minden mozdulatával hangsúlyozni kívánja, hogy úriember.

Tierney Clark a pénzt nagyon szereti; ez a tulajdonsága, látni fogjuk, mindvégig megmarad. Az a százötven font, mindinkább úgy látom, elég nagy szerepet játszott. Hiába is akarnánk egy zseniális embert erről az oldaláról idealizálni. És mégis azt hiszem, hogy voltak pillanatok, mikor ő fizetett volna: csak engedjék megvalósítani a nagy művet. Tudjuk, egy nagy művész néha a fél életét beleadja egy képbe vagy szoborba. De mikor eladásra kerül a sor, úgy alkuszik, mint egy lócsiszár. Én azt hiszem, hogy saját magát akarja ilyenkor megnyugtatni: „Lám, munkám értéke pénzben kifejezvén is nagy"...

- - - -

vándorlásából, ha korai tavasz lesz, de vár jövetelével, ha a tavasz késik, ha fagyok és viharok az utazás elhalasztását tanácsolják. Mi a különbség, ha ezt nem tudásnak, hanem ösztönnek, sejtésnek vagy megfigyelésnek, érzésnek vagy gondolkodásnak nevezzük?

- - - -

Az eredmény, hogy Clark meginog, és már maga se tudja, miképp győzze le konkurrensét. Az első, a tökéletes vázlat helyett - csak hogy ki ne essen kezéből a megbízatás - két variánst is készít, és Széchenyitől és Sinától kérdezi: milyen legyen a híd?

- - - -

Mennyire igaza van! Az országgyűlés ugyan elfogadta a hídépítésről szóló törvényt, de ez a törvény továbbra is a legnagyobb veszélyben van. Mert ha az uralkodó bizonyos módosításokkal fogja csak szentesíteni, akkor a módosítások következtében a törvényt újra az országgyűlés elé kell terjeszteni. És akkor mindennek vége - vagy legjobb esetben -, minden kezdődik elölről...

Széchenyi segítségért folyamodik gróf Kolowrat államminiszterhez, Metternichhez és Metternich vejéhez, gróf Sándor Mórichoz. Sándort arra kéri: beszéljen személyesen a mindenható miniszterrel. Kolowratnak így ír: „Excellenciás uram, hét éve kimondhatatlan fáradsággal viszem ezt az ügyet, mely lépésről lépésre közeledett a szerencsés befejezéshez. De ha most elbukik, akkor vége, mert a magyar nemesség soha többé nem lesz hajlandó önként és törvényesen - ami pedig sokat ér - megtenni a lépést, hogy magára vállalja a közteherviselést".

Szinte szó szerint ezt írja Metternichnek is, kit arra is emlékeztet, hogy ő, Metternich mindig pártolta a hídépítés ügyét - csak azt kívánta, hogy ne egyes személyek kezdeményezése legyen, hanem a „legfelső" helyről induljon ki.

Látta Széchenyi, honnan fenyeget a veszély. A magyar kancellária Metternich közbelépésére ugyan támogatta a törvényt, mégis Pálffy, a magyar kancellária feje különvéleményt nyilvánít. De ez a „votum separatum" szerencsére már nem tudott ártani. A monarchia pénzgondjaitól gyötört Metternich szívesen látná, ha a magyar nemességet apró kis hídvámmal az adófizetés felé lehetne szorítani, azaz hogy a magyar nemes „szűzvállát" megterheljék. Úgy gondolta, hogy a nagyobb adókat majd Bécs állapítja meg. Persze az ilyen metternichi segítség árát később meg kellene fizetni, azonban a híd dolgát most támogatja.

Széchenyi pedig már kész tények elé akarja állítani Sina Györgyöt, a bankárt.

„Szerződést kötöttem fára, kőre és Clarkkal, Bona fide tettem. Ha akarja, cserbenhagyhat." További tevékenységet sürget. Sina küldje Rotschildot Metternich nyakára, benne bízik Metternich. És Rotschild tegyen úgy mintha csodálkozna, hogy a kormány, azaz Pálffy, el akarják gáncsolni az ügyet. „És Clarknak is írjon azonnal pár sort, hogy jobb hangulatba hozza, mert úgy látszik, elvesztette minden kedvét, írja: »Még nincs döntés, várjon még egy kicsit« valami effélét..."

Maga is ír Clarknak: „Lehetetlen, hogy a kormány nem látná saját érdekeit" - és így biztatja: „A hídon kívül is sok vállalkozás indul majd Magyarországban, melyek kivitelezését az Ön kezébe adják." Aggódik, hogy Clarkot hatalmába keríti a levertség, a spleen, a régi, kissé még divatos, angol betegség.

Közben a többi bankárok Sina ellen intrikálnak. Arnstein és Eskeles ajánlatot tesz, hogy Sinával ellentétben, ki kilencvenhat évi jövedelemre tart igényt, negyvenhét évi jövedelem biztosítása mellett hajlandók a híd építését vállalni. Nem is volna rossz, de titkos céljuk csak az elgáncsolás...

- - - -

Hát például: Pálffy Ferdinánd a saját bankárjával, Pereirával szándékozott Budára jönni, hogy saját tervüket adják át a főherceg-nádornak. Ezeknek az ajánlattevőknek Széchenyi készíti elő a síkos utat: „Úgy fogadják majd őket, mint a kuglijátszók a kutyát."

Clark újra kijátssza a szentpétervári meghívás kártyáját. Ezt Széchenyi az előmunkálatok gyorsításával ellensúlyozza, és levélben közli: „A budai fúrások befejeződtek; az eredmények kedvezők. Pesten a legközelebbi napokban fejeződnek be ezek a munkák, és az eredményt nyomban közlöm."

Végre májusban a császár szentesítette a törvényt. Clarkot azonnal és sürgősen Pestre hívják. Clark válaszol: júliusban megérkezik. „A főherceg ennek nagyon örül" - jegyzi fel Széchenyi.

Széchenyit Clark tisztára angol szokásai és elképzelései is aggasztják. Levélben figyelmezteti is Clarkot, hogy minden egyes szállítást és vásárlást személyesen kell majd ellenőriznie, különben becsaphatják, félrevezethetik, és a szállítási határidőket elmulasztják.

- - - -

A NAPLÓÍRÓ ÉS A NAPLÓÍRÁS

Ami kellemetlen, ami idegesítő, azt mindvégig Széchenyinek kellett elvégezni.

- - - -

főnyi szegénylegény. Széchenyi, érthető, nagyon meghatódik, és ad nekik a nyolcszáznak, összesen kétszáz forintot, annyit, hogy egyszer megebédelhetnek...

Magafajtájú úrnak néha aláír egy váltót, ha az különben börtönbe kerülne, de gyakoribb, hogy tízforintos kölcsönt is megtagad. De hiszen Clarknak nem kölcsönt, nem ajándékot adott. Még előlegnek se mondható. A hídépítés kérdéseiről készített okmány, a rajz s az időt rabló tárgyalások mérsékelten megszabott ára volt ez. Csakhogy Clark nem mágnás - aki ha nem rántják ki a csávából, börtönbe kerül -, nem prostituált, és nem angol lovász. Önálló, kinézvést vele egyidős, valójában nyolc évvel idősebb férfi, jól öltözött, saját háza van, gentleman módra él. Tőle nem várta volna, hogy minden szaváért, minden tollvonásért rögtöni fizetséget kérjen...

Szerény véleményem szerint Clark abban hibázott, hogy csak százötven fontot kívánt a munkájáért. Ha többet követel, akkor a gróf előtt emelkedik a tekintélye.

Miután ilyenformán kitöltöttük mérgünket a nagyurak kicsinyessége felett, most aztán ne felejtsük el, hogy éppen ez a magyar, ez a Széchenyi István, nemcsak kicsinyes tudott lenni, hanem nagyvonalú is. Hiszen ő, éppen ő ajánlotta fel egy évi jövedelmét, hatvanezer forintot a Magyar Tudományos Akadémia megalapításának céljára. Mindjárt hozzáteszem, hogy egyes források szerint csak felajánlotta, de nem fizette ki. Más források szerint kifizette. Nos, tegyük fel, hogy nem fizette ki... Esküdni mernék, hogy abban a pillanatban, mikor felajánlotta, azt hitte, hogy oda is adja azt a hatvanezret. Az vesse rá az első követ, akit első felbuzdulások után... na, szóval tudjuk, hogy van ez... Legszívesebben egy sikamlós anekdotát mondanék erről.

- - - -

Ez a Széchenyi István naplót ír. A naplóírás pedig bizonyos mértékig mindig a tudathasadás szimptomája. És annak is jele, hogy írója a vele és benne történő dolgoknak nagy fontosságot tulajdonít...

Események időrendben való leírása még nem napló, hanem krónika. Ha az események nagy jelentőségűek - akkor a történelem anyakönyvi lapja, mint a családoké a biblia utolsó oldala. Az iskolás diáriuma és a kereskedő strazzája, bár naplónak nevezik magukat, a mi ezúttali értelmezésünkben szintén csak krónikák. Nem tekinthetjük naplónak se egy orvos feljegyzéseit, se a tudományos kísérlet eredményeinek napok vagy órák szerinti egzakt regisztrálását. Ezek is jegyzőkönyvek, adattárak, krónikák.

Serdülő fiúnak vagy lánynak saját életéről és érzéseiről szóló feljegyzései: ez valódi napló. Mert szándékokról beszél, mert nemcsak tényekről ad hírt, hanem hangulatokat, véleményeket is tartalmaz. Igazi napló. Abban is igazi, hogy „titkos". Éppen a belső ellentmondásban, kettősségében valódi: azt közli, amit nem akar közölni...

Miért írjuk le, amit nem akarunk elmondani? Mert nincs kinek elmondani? Ez kevés! Azért írjuk, hogy megmaradjon és elolvassák. Még ha áltatjuk is magunkat, hogy csak emlékezetünk támogatása a célunk. Hiszen emlékezetünkben megmarad, ami fontos, jaj, mennyire megmarad, kínzón, kitörölhetetlenül. Ha pedig nem fontos, ha különben úgyis elfelednők, akkor miért adunk néki állandóságot, szinte örökéletet? Íme, a titkos szándék; el akarjuk mondani, amiről azt állítjuk, hogy az egyedül a mi titkunk.

Minden naplóíró tudja, hogy a napló idegen kézbe is kerülhet. Vajon bízik-e például Széchenyi a kis lakatban, mellyel naplói fedelét lezárja? És egész őszinte-e a kívánság, ami a szerelmes levelek és egyéb írások lepecsételt borítékjain olvasható: „Halálom után olvasatlanul elégetendő!" Miért nem égeti el a tulajdonos? Jókor, a halála előtt. Mellesleg, amit el akart égetni: azt el is égette, amit titkolni akart, azt a naplóból kihúzta vagy kivágta. Volt egy végrendelete, melyben a naplók elégetését kívánta. Megmásította. És végakarata szerint Tasnerre, a titkárára bízza a napló kigyomlálását. Tasner aztán nagyon gondosan elvégezte, amihez Széchenyinek nem volt szíve. Nagy kár!...

A napló: a nem közlésre készült közlemény. Már megszületésekor is kétszínű, az őszinteség és az őszintétlenség egyesülése, a nem őszinte lélek titkos nyíltsága. S ez a nyíltság esetenként igen különböző fokú. Széchenyinél a leírás pillanatában meglehetősen nagy. Később, mondtam, sok oldalt kitép, áthúz, és főképp áthúzat. Például a nőügyeket. Arra is számítani kellett, hogy abszolutisztikus kormányzat területén él. Egész életében okkal félhetett attól - ami élete végén be is következett, hogy a kis lakatok nem védenek a rendőrségi házkutatások és perlusztrációk ellen.

Ezek a külső körülmények. De a lélek maga se őszinte. Csak őszintéskedik. A lélek másik felével való vetélkedésben őszintéskedik. Leírja, hogy szeret - mikor a viselkedése, a nappali, helyesebben a társaságban töltött estélyi - közönyösséget mutat. Leírja, hogy csúfolódik, mikor a levelei ostoba angol nőknek - azon bizonyos Madame Proctornak Nápolyban és lady Forbesnek Londonban - szerelmi viszonyt ígérnek. A naplókban kompenzálja sértett önérzetét, felületes, ostoba embernek nevezi Metternichet, ha az aznapi beszélgetésben alulmaradt a maga dolgát értő, ravasz öreggel szemben.

És leírhatja, hogy számára már minden hiábavaló, éppen akkor, mikor útban van Londonba hídügyben, Clarkhoz Hammersmithbe, mikor a legnagyobb alapossággal fog a híd felépítésének megindításába... Ezt a naplórészletet ki is írtam, mindjárt kikeresem a noteszomból, de előbb még mondanék valamit a naplóírásról:

Egy serdülő fiú vagy lány naplója is kettősség jele. Azonban a serdülő rendszerint abbahagyja a naplóírást, mikor a pubertásból, ebből a kettősségből a fiú átjut a férfikorba, a lány az asszonyi érettségig. Metternich nem is olyan rosszul érezte meg Széchenyiben az örökké serdülő „gőzfejű" Stefferlt, akit kettősség érzete gyötör, lázak hevítenek, és hiúságok visznek mindenféle vad vállalkozások felé még férfikorában is. Talán el is ismerné jó szándékát, önzetlenségét, becsületességét. Csakhogy egy Rotschilddal tanácskozó államférfi szemében ez csak veszélyesebbé teszi! Ha Széchenyi pénzéhes, hatalméhes, szóval számító lenne, akkor ebből mások már ki tudnák azt következtetni, hogy merre veszi útját. De aki kiszámíthatatlan - az a Rotschildok, Metternichek szemében - beszámíthatatlan. Gőzfejű és veszélyes...

Széchenyi Metternichnek ezt a véleményét nagyon jól ismeri, és beveszi számításaiba. Mert ragyogóan tud számolni és előrelátni. Már tán mondtam: szeme élessége szinte már látóhiba. Ezenkívül egész életében inkább játssza a bolondost, a kiszámíthatatlant, és ezt a játékot is belekavarja naplójába. Őszinte barátnője, Zichy Vincéné, meg is mondja neki, hogy csak játszik az emberekkel, „misztifikálja" őket. „Nem tudják, mikor komoly és mikor bolondít - s megharagusznak."

Széchenyi így is akarja. Ez csak emeli öntudatát, hízeleg annak az elképzelésnek, melyet a nagy emberről alkotott magában. Mert tévednénk, ha azt hinnők, hogy Byron az egyetlen példaképe. A Talleyrandosított Macchiavelli is sok fantáziát foglalkoztat korában és körében: „Minden nappal nagyobb a lebecsülésem az emberek iránt; belső értékeimre vagyok büszke. Szívesen mutatom magamat gonosznak s romlottnak, mert kifejezhetetlen gyönyör, hogy olyan emberek nem értenek és értenek félre, akiket én is megvetek. Érzem, hogy mindaz, amit kezdek, sikerülni fog, de nem most és nem is általam." A nappali - azaz estélyi Széchenyi - büszkén vall hajnalban a naplóíró Széchenyinek.

Ám kint a világban is több Széchenyi jár. Egy jó, egy rossz, egy bizakodó, egy reménytelen, azaz mindezeknek maguk közt is változó egész sokasága. És ami másnál, lehiggadónál inkább pubertási jelenség, az Széchenyinél - aki testileg és szellemileg igen fejletlen gyermek volt - csak a pubertása után kezdődik igazában. Első naplója 1814. december 13-i dátummal kezdődik. És 1860. április elsején, egy-két nappal a halála előtt - írja utolsó bejegyzéseit. Mindvégig őszinteség és misztifikáció bonyolult összefonódását.

Saját véleményét a naplóírásról fiának írt *Intelmei*-ből ismerjük. A hatvanhat éves Széchenyi a döblingi elmegyógyintézetben ilyeneket ír:

„Véleményem szerint minden embernek naplót kellene vezetni." A nagy emberek - Wellingtont, Lord Nelsont hozza fel például - naplói rendkívül érdekesek lennének. „De - folytatja - ha a naplónak nem az a fő célja, hogy nyomtatásban megjelenjen vagy felolvassák, hanem hogy az idővel való gazdálkodás - ezt nagyon ajánlja fiának - szempontjából, sajátmagunkat ellenőrizzük, akkor egy szabólegény naplója - személyesen az ő számára - éppolyan érték, mint például Ferenc József őfelségéé az ő szent személyére vonatkozóan. A szabó talán azt jegyezné fel: szombaton, december 5-én csak félnapot dolgoztam; - vasárnap, december 6-án dévaj társaimmal mulatságban voltam - hétfőn, 7-én teljesen másnapos voltam, mert kiváló grinzingit ittam, 8-án fejfájás stb. - Ám, ha ebben az emberben van javulási irányzat - ami persze a conditio sine qua non - akkor, ha litánia helyett néha naplóját lapozza át, biztos így szól majd magához: mennyi szép időt elherdáltam stb. - és ha még maradtak napjai, sőt még évei, úgy igen valószínű, hogy a még megmaradt óráival jobban fog gazdálkodni, mint azelőtt."

De, írja Széchenyi, a napló az időtöltés ellenőrzésének főmotívuma mellett még rendkívül instruktív célt is szolgálhat „nemcsak a naplóíró, de mások számára is".

Nem tudjuk, tanácsait megfogadta-e a fia? Az *Intelmek* arról is szólnak, hogy londoni utazásakor a fiatalember az apja által útravalónak adott fehér lapokat nem valami jól használta fel. „Te egy külön kis könyvecskében feljegyezted a bálokat és ebédeket, melyekre hivatalos voltál, s hogy azok szépek voltak-e és finomak, ami különben helyet kaphat egy naplóban, de mint fődolog, úgy vélem, mégsem egész rendbenvaló."

Elolvasta-e a fiú az *Intelmek*-et Vagy úgy tett, mint az apja, aki el se olvasta az atyjától annak idején kapott intelmeket? A Nagy Széchenyi utódai igen kis Széchenyik voltak - nem érdekes, hogy mit csináltak... Inkább azt volna jó megkérdezni a nagy naplóírótól: Mennyit használtak önnek e több mint négy évtizeden át vezetett naplók? A legfőbb célt: az idő ökonómiát nemigen szolgálták. De a be nem vallott mellékcélt annál inkább. A mai olvasó rengeteget tud meg belőlük a korról és a naplóíróról, erről a kéthazájú, kétnyelvű, kétpártú, mert mágnás és demokrata - és kora diplomatáit utánozva kétszínűsködő - és mindamellett egyetlen nagy, és ellentmondásai ellenére is humánus törekvésű szerencsétlen, kétkedő és mégis optimista emberről -, akit végre itt nem kisebb ellenfele, mint Kossuth nevezett a legnagyobb magyarnak.

Itt van, kérem, megtaláltam a feljegyzéseket, melyeket csak néhány nap választ el a hammersmithi napoktól. Tehát:

„Minden franciául megy! A forradalom hatása."

„A dráma képe, mely nemsokára Magyarországon kezdődik, élénken áll előttem. Akiknek van valamijük, semmijük se lesz - vagy védeniök kell azt. Nyugalomról szó sem lesz... Korábban a nemzet felemelésére gondoltam; most majd vagyonom megmentésére kell gondolnom."

Ezt Frankfurtban írta, 1832 augusztusában, útban London felé.

Szeptember 4-én már Londonban: „Magyarországra nézve azt hiszem minden hiábavaló. Európában is nemsokára minden összevissza keveredik. Az újságokat olvasva az ember feje szédül."

Tizenegy nappal a Tierney Clarkkal való első megbeszélés előtt... És mi következik ezekből a félelmeiből, melyek sajnos csak nyolcvanhat év múlva, 1918-ban kezdtek igazolódni! Semmi, vagy majdnem semmi! Soha, talán egyetlen munkájában se volt olyan alapos, megfontolt, előrelátó és optimista, mint a hídügyben.

És ilyen élete végéig. A híd is épül, és e kétségek is megmaradnak. Élete nem osztható szakaszokra. Bátor előretörés és lenyűgöző félelem egy időben és véges-végig.

„Jó embernek" a szó házias sütetű értelmében még legnagyobb tisztelői - mondjuk inkább dicsőítői - se nevezik Széchenyit. Igazságosnak se nevezhetjük - még saját magát se ítéli meg igazságosan: olyan vétkekért vádolja magát, melyeket nem követett el, el se követhetett. Metternichhel szemben se igazságos, mikor Metternich karrierjében túlozza a szerencse szerepét. A szerencse nem ok, hanem okozat is lehet. Ha Metternichnek szerencséje volt, orientációs képességén kívül abból is származott, hogy még egy Széchenyi se tudott soha egészen kibontakozni érveinek hálójából.

- - - -

embertelenül magányos maradt. Mint oly sokan, kik életükben soha senkit sem tudtak szeretni - az egész emberiség szeretésére tartja magát hivatottnak.

- - - -

újabb három, most már Széchenyi-gyerek szülését eredményezte, nagyon zavaró, felette kellemetlen viszonnyá változott - éppen boldog korában.

A legérdekesebb kapcsolat az lenne, melyből nem tudjuk lett-e „viszony". A Melanie-Metternich-Széchenyi háromszög... Meglátjuk, hogy lesz-e idő erről is beszélni.

- - - -

ŐSZINTESÉG ÉS PÉNZÜGYEK NAGYÚRI KÖRÖKBEN

Talán sikerült önt meggyőzni arról, hogy a százötven font körüli kicsinyesség csak kicsiny része Széchenyinek, kinek lelkét olyan nagy és ma már érthető kettősségek és kétségek mezsgyézték, szaggatták. Az eredményt nézzük: a hidat. Nem volna kedves ismét autóba ülni és megnézni?

- - - -

Melanie kislány kora óta Széchenyihez vonzódik, és azt hiszi, hogy Metternich feletti hatalmát ifjúkori ideálja javára tudja majd érvényesíteni. Ráveszi Metternichet, hogy beszéljen komolyan a Stefllel, és ráveszi Széchenyit, hogy menjen kihallgatásra a mindenható miniszterhez.

Metternichnek, az öreg udvarlónak, a későbbi férjnek, nincs szüksége a csak intésére váró sok besúgóra: Melanie hízelgése, a szinte karácsonyi ajándékként kunyorált kihallgatás, de Melanie szemei is eleget elárulnak. Metternich gálánsan teljesíti a lány kérését. - Ó, miért ne. Szívesen beszél Stefllel, ha egyszer egy ilyen szép ifjú lány kívánja.

Karácsony másnapján fogadja Széchenyit.

Metternich, számtalan szerelmi kaland hőse, valaha korának legszebb, vagy egyik legszebbnek híresztelt férfia, most öregkorára először hencegéssel ellensúlyozza a tizennyolc év korkülönbséget.

- Én jobban meg tudom ítélni a dolgokat, mint maga, mert én felülről látom őket, maga pedig alulról.

Széchenyi mit tehetne? Nyel egyet. Felelni majd a naplóban felel.

- Zavarba jönnék - dicsekszik Metternich -, ha egy szakasz katonának kellene parancsolnom, de biztosíthatom: vezetni tudnék ötszázezer főnyi sereget.

Ezt maga is hiszi. Aztán olyat mond, amit maga se hisz, csak nagyon szeretne mással elhitetni:

- Fene nagy a gyakorlatom. Ich habe eine Mordpraxis. Nem a jelenre gondolok. Az én nevem halhatatlan! Előre megmondtam Bonaparténak, kivel napokon át szakadatlanul beszéltem, hogy milyen vég várja. Én buktattam el. Meghajszoltam, mint a vadat, aztán leterítettem.

Ez a bevezetés. Aztán fenyegetések következnek. Végül a befejezés: karriert ígér.

Mindezt a jóakarat köntösében, hisz gáláns ember, aki Melanie kívánságát teljesíti.

Széchenyi persze nem mondhatja: A Metternich-Napóleon harcban ön, Metternich herceg, nem a vadász szerepét játszotta, hanem először a kerítőét, mikor ura és császára leányát Napóleon ágyába tuszkolta. Aztán a sakálét, mikor a zsákmányon kellett osztozkodni.

Metternich sokatlátásáról is csak naplójának mondhatja el a véleményét... „Ha igaz, hogy felülről sokat lát, ám ködösen.” Azonban mégis: „Hitvallásunk épp ellenkező, de sok dologban azonosak nézeteink.” Széchenyi hallgat, és Metternich szóáradatára a *Memorandum*-ban válaszol.

Vegyük elő a *Memorandum* szövegét, melyre - Széchenyi reakciós voltát bizonyítandó - oly gyakran hivatkozik a sok „mélymagyar”, „fajmagyar” és a legitimista. Mert íme, ebben a *Memorandum*-ban ez áll:

„Halálos ellensége vagyok minden rendetlenségnek.” - Unordnungot ír - fordítsuk inkább, ha úgy tetszik „felforgató törekvésnek”. És így folytatja:

„Gyűlölöm az Innovatiókat, melyeknek szomorú következményeit ismerem, de barátja vagyok a hasznos találmányoknak és javításoknak, noha belátom, hogy igen nehéz megkülönböztetni a javítást a megújítástól; irtózom a régi forradalmi jelszótól »Égalité et Liberté«, félek a század fáklyahordozóitól, kik mindent ki akarnak fordítani régi alapzatából, mindent fel akarnak forgatni, tűzbe és lángba akarnak borítani.” Eddig szokták idézni.

De, tessék kérem, olvassuk tovább: „Szívemnek jólesik azt hinni, hogy az emberek minden osztálya talán egyenlő lehetne a törvény előtt, és hogy talán el lehetne érni, hogy a leggazdagabb és leghatalmasabb se bánthatná bűntelenül és büntetlenül az, ország legszegényebbjét”...

„Kijelentem hercegségednek, hogy félek a nyugtalanságtól, forradalmaktól, hogy én - ha szabad így neveznem a régi schlendriánt”...

Erre az osztrákságra nem találok magyar szót. Gondatlanság, kincstári nemtörődömség, felelőtlenség, hebehurgyaság - ez mind benne van ebben a szóban. De folytatom... „a régi schlendrián mellett maradnék - bármennyire utálom is -, semmint valamiféle utópiára térnék át, ha ezt az átmenetet csak erőszakos válság tudná megvalósítani. Én tehát természetesen és alapelveim szerint szorosan az ellenforradalmárokhoz tartozom.” Ezt is idézik.

Aztán, és ezt már nem szokták idézni, így folytatja: - „...de ezzel szemben áthat az a hit, hogy az emberiség boldogsága a lehető legnagyobb civilizáción alapul, mert sohase hagyom magam meggyőzni arról, hogy isten az embereket csak negatív boldogságra teremtette.”

Tovább: „Hercegséged látja, hogy némely tekintetében nagyon liberálisan gondolkozom”...

Hát látta Metternich, nagyon jól látta. Már a *Memorandum* átadását megelőző beszélgetésükkor sem titkolta véleményét. - Ön elveszett ember.

A *Memorandum* benyújtása után pedig Széchenyi állandó rendőri megfigyelés alá került, élete végéig... De hogy is lehetett volna másképp, mikor ugyanebben a *Memorandum*-ban még a következőket is olvashatjuk:

„Ha azonban jó, lelkiismeretes és bölcs királyok követnék egymást sorjában, akkor én volnék az első, aki alávetném magamat egy abszolút monarchiának. Mert ha én és az enyémek boldogok lennének, talán nem vizsgálnám, hogy boldogságomat királyi kegynek avagy jogomnak köszönhetem. De nem agyrém-e az ilyen jámbor kívánság?”

Hát agyrém volt. Nem is agyrém, kihívó csúfolódás.

Képzelje, kérem! Nem egy darab jó, lelkiismeretes és bölcs uralkodót, hanem azok egész sorát kívánni! 1825-ben! Ferenc császár életében, akit az elmebeteg V. Ferdinándnak kellett követnie a trónon. Ferdinánd eltitkolhatatlanul, közismerten, szemmel is láthatóan elmebeteg, úgy hogy néhány évi uralkodása után gondnokság alá helyezik... bár utána se egy jó és okos, hanem ostoba és korlátolt gyermek kerül 1849-ben a trónra, I. Ferenc József. Aki vénségére se lett okosabb, aki 1914-ben a világháború kitörését - ha nem is mondhatjuk, előidézte, de annyit méltán mondhatunk - siettette. Ilyen a jövő sor, és Széchenyi bölcsek és lelkiismeretesek egész sorát kívánja.

De olvassuk csak a *Memorandum*-ot: „Szeretném minden előítéletek eltűntét látni, bár nagyon is érzem, hogy erre meg kell választani a helyet és időt. De nem tartom az előítéleteket - mint némelyek - hasznosnak és célszerűknek, mert nem azt érdemlik az emberek, hogy álutakon, sötétben, csalafintasággal irányítsák őket.”

... „Csak a vallás dolgaiban nincs határozott véleményem. Határtalan türelmesség van bennem.”

Miután mindent ilyen félreérthetetlenül megmondott - és nem tudom ezt az előbb felolvasottak után másnak, mint kihívásnak látni - a *Memorandum* további soraiban a dinasztia iránti feltétlen hűségéről biztosítja Metternichet. Ez a gúny fokozása.

Metternich a *Memorandum*-ot persze még aznap beterjeszti az államtanácshoz hivatalos megtárgyalásra, így eljut I. Ferenc elé is...

Metternich a *Memorandum*-hoz csatolt kísérőlevele elég jól jellemzi egy egész rendőrállam gondolkodásmódját. Csak az utolsó mondatot idézem: „Egyébként nem fogom felfújni gróf Széchenyit, mert legalább hőmérőként szolgál nekünk. Megmutatja az őt körülvevő tömegek hőmérsékletét."

Szóval, ha előbb nem figyelték volna, 1825 karácsony havában íme bizonyíthatom, rendőri megfigyelés alá kerül Széchenyi a „hőmérő". De 1830-ban a *Hitel*, Széchenyi könyve, tetszett Metternichnek. Az állam pénzügyi és katonai erejét gyengítő használhatatlan parlagi nemesség ellen Széchenyi is alkalmas szövetséges. Ezt a könyvet különben néhány vármegyében máglyán égették el.

Így sikerült félre a kis Melanie ravaszsága. „Szegény M... Éllé commence á lire *La nouvelle Héloïse*" - írja naplójában Széchenyi. Mi, ha feljegyezhettük volna, így írnánk: a ravasz róka becsapta a kis szukát, aki azt hitte, hogy dróton rángathatja ezt a vénembert.

Melanie ezt persze sohase vette észre. Még asszonykorában is jó néhányszor igyekszik Metternichet Széchenyi számára előnyösen hangolni. Inkább ártott, mint használt.

Metternich hőmérőnek akarta felhasználni Széchenyit. Csakhogy mikor a forradalom 1848-ban igazán nagy lázakat mutat, akkor elromlik a hőmérő - és Metternich már rá se érne hőmérőt nézegetni; lefüggönyzött kocsiban szökik Bécsből - Melanie társaságában és Rotschild pénzén.

- - - -

A levél oly alázatos, édeskés és aljas, hogy félek, a fordítást túlzásnak fogja tartani. Tehát eredetiben olvasom:

„... Niemand konnte wohl an diesem freudigen Ereigniss einer wärmeren Anteil nehmen als ich, der so oft Zeuge des häuslichen Glückes Eurer Durchlaucht war, und in diesem teuren Kinde die Befestigung so zärtlicher und glücklicher Bande sieht" stb. stb., a legmézesebb szavakkal... Aztán: „...der so oft das Glück hatte" - tudniillik Rotschild - „in der Nähe des klügsten und liebenswürdigsten Staatsmannes zu leben, wenn man, wie ich imstande war, die väterlichen und weisen Absichten Euer Durchlaucht zu würdigen".

Ezután néhány politikai tanácsot ad és íme, így folytatja: „Ich habe mir die Freiheit genommen, einige Kleinigkeiten, welche mán hier im Lande der Mode und Frivolität mit so vielem Geschmacke macht, für die gnädige Frau Fürstin und Dero liebe Prinzessin als einen kleinen Beweis meiner herzlichen Gefühle verfertigen zu lassen."[18]

És ha már szóltam erről, akkor pontosabb leszek. 1848. március 14-én este hatkor, Metternich és felesége elmenekül Bécsből. Rotschild Salamon küld nekik egy Romano nevű építész útján ezer tallér útiköltséget.

- - - -

Széchenyi a hídépítés kapcsán, helyes érzékkel, az újonnan felemelkedő nagy bankárral, báró Sina Györggyel, a Rotschildok ellenfelével szövetkezik. Sina a hídügyben tisztességesen járt el. Lehet, hogy így akart ennél nagyobb vállalatokat is megkaparintani: a Duna balparti vasútépítést. Mert a Rotschildok vasútépítési monopóliuma - Metternich ajándéka - csak a Duna jobb partján építendő vasutakra szólt. A balparti vasutak építési monopóliumáért még csak most kezdődött a nagy vetélkedés. Szóval Sina az első nagy vállalkozásnál aránylag rendes. Mi volt az indíték? Mindegy! Egy bankár, egy Sina György tisztességét elemezni már igazán nem a mi dolgunk...

Annyi biztos, hogy az aulikus arisztokrácia az Esterházyak, Pálffyak, Festetichek, a Széchenyiek i tutti quanti az ellenreformáció által és a kurucoktól elkobzott vagyonból lettek az ország legnagyobb földbirtokosai, leggazdagabb mágnásai. Ez az aulikus arisztokrácia se viselkedésben, se lelki alkatban nem állt oly messze a pénzarisztokratáktól, az új bárótól, Rotschildoktól, Sináktól, mint mondjuk egy Wesselényi. De amint Széchenyi, a szó szoros értelmében észre se veszi főúri ismerősei és Metternich pénzügyeit, mert egész természetesnek találja őket, úgy Wesselényi meg egész természetesnek tartja, hogy ő, a nádorivadék sokkal alacsonyabban áll a társadalmi ranglétrán, mint nevezzük új szóval, az „újgazdag" Széchenyi.

De egyet meg kell mondani: Széchenyi abban is különbözött a züllött aulikus nagyuraktól, hogy nem voltak szennyes pénzügyei, hogy nem igyekezett vagyonát a köz kárára gyarapítani. Ez a különbség természetes: hogyne lett volna ebben is különb, mint a Pálffyak, Esterházyak és a többiek? És ha ebből a szempontból - immár utoljára - emlékezünk a százötven fontra, amit oly aggályoskodón fizetett ki Tierney Clarknak, akkor ne feledjük, hogy ez a pénz közpénz volt, és Széchenyi a közpénzzel a régi római jognak szellemében pater familiasként sáfárkodott. Ebben sem osztrák legitimisták, se magyar nagyurak, se francia diplomaták, de angol parlamenti nagyságok példáját sem követte. Tőlük épp az ellenkezőjét tanulhatta volna...

Melanie közvetítő kísérletei később se szűntek meg. 1839. április 30-án, Metternich nem akarja fogadni Széchenyit. Az előszobában várakoztatja. Melanie azonban közbelép, s Széchenyi bejut Metternichhez.

Metternich közli, hogy a hídra vonatkozó királyi jóváhagyás huszonnégy órán belül megtörténik. Aztán jönnek a metternichi jó tanácsok és intések:

- Nemzet. Nemzet! Mi az, hogy nemzet? Az állam a minden. A hídépítésnek helytelen az iránya, mivel ennek kormánykérdésnek kell lenni!

Széchenyi csak magában gondolhatja. „Persze nem jó, ha Sina építi és nem a te Rotschildod."

- Magyarország az utóbbi tíz évben teljesen elromlott - beszél Metternich.

Erre is csak naplójában felelhet Széchenyi: „Tíz év előtt azt mondta: »Rennweg utcai házam a civilizáció határköve«..."

Egyébként a királyi jóváhagyást megkapták, nem huszonnégy órán belül, ahogy Metternich ígéri, de május 18-án. Ez nagyon szép és gyors eredmény egy Metternich vezette birodalomban... Melanie közvetítései ezzel se végződtek, sajnos. Sajnos, mert némely nehéz órában Széchenyi valóban elég közel került Metternichhez.

KIK ÉS HOGYAN...

A normális ugyebár az volna, hogy miután az építés előkészületei a pénzügyek és tervezés befejeződtek, már csak egy jó pallért vagy építésvezetőt kell keresni, aztán a munkások izzadnak, a pallér kiabál, és hosszabb-rövidebb idő után - ha egy villáról van szó - a tulajdonosnak átadják a ház kulcsait. Egy ilyen hatalmas hídnál azonban már az alapkőletételhez is egy főherceget küldenek, a felavatásnál pedig ott van, ha még él, az iniciator - tehát Széchenyi István, Clark a tervező, a másik Clark az építő és persze megint és elöl az ország nagyjai.

Hát nem egészen így történt és nemcsak ennél a hídnál. A nagy művek megalkotása sohase megy „normálisan", már a piramisok se épültek ily simán, a Szuezi-csatorna se, hogy a panamairól ne is beszéljünk, és így van ez mindmáig. Mindmáig - de nem örökké.

A hídnak különben rendkívüli szerencséje volt. A harmadik ember, aki most lép a történetbe, az építésvezető a maga nemében cseppet se kisebb, mint Széchenyi István vagy Tierney Clark és a híd testetöltésében aligha kevesebb az érdeme. Ez a harmadik ember Adam Clark. Csak névrokona Tierneynak, egész másfajta ember, munkáscsaládból származik és maga is munkás.

- - - -

Úgy van! Örülök! Miért nem tudta, miért nem akarta a Labour Party sajátjává tenni a béke-programot? Miért ásta alá saját létezése értelmét?

- - - -

Az Akadémia Széchenyi-gyűjteménye 1945-ben telitalálatot kapott; a levelek, írások, okmányok kiszóródtak az Akadémia előtti térre, ott repkedtek a felrobbantott Lánchíd pesti hídfőjénél, pernyével és törmelékkel együtt a februári szélben. Mi repült innen a folyóba? Mit tiportak sárba? Mit gyűjtöttek megint össze? És ki gyűjtötte össze és milyen célból? Erre nehéz felelni. Egy bizonyos: a katonáknak nem kellettek ezek a régi, poros, teleírt és ezért értéktelen papirosok, melyekre levelet se lehet írni. Katonáknak még arra se kell papír, amire másnak akkor is szüksége van, ha nem ír és nem olvas. A katona még csak nem is csomagol... A katona... a katona előtt a halál jár, nem kell neki semmi, saját élete se az övé. A patkányok, varjak, hullafosztogatók csak mögötte, a front mögött bújnak ki a csatornából. Ezeknek aztán minden kell... Nos, szóval a szétrepült könyvek és iratok egy része visszakerült az Akadémia levéltárába és könyvtárába. A leveleknek, ha ugyan voltak - mert abban is kételkedem -, csak a nyomuk maradt. Találkoztam egy emberrel, aki azt állítja, hogy az ő birtokában vannak, nem a levelek, de az összes levelek magyar fordítása. Ezekből a fordításokból némely levelet tudományos előadásban közölt is. A fordítások az ő magántulajdonát képezik - és esze ágában sincs őket megmutatni.

- - - -

Adam Clark születési dátumáról nincsenek pontos adatok. Az egyik adat szerint 1814-ben született Glasgow-ban; a másik adat szerint 1811-ben. Apja, úgy látszik, gyári munkás volt, 1834-ben Adam Clark a Hunter & English vasöntödéjében, gépgyárában dolgozott. Állítólag itt talált rá Tierney Clark, aki Széchenyi kérésére gépészt keresett a „Vidra" nevű kotrógép számára. Valószínűbb, hogy Széchenyi magával a szállító céggel állapodott meg abban, hogy küldjenek hozzáértő embert, aki a gépeket felszereli, vezeti és karbantartani is tudja. Exportált gépek szerelését manapság is gyakran a cég szerelői végzik.

Így hát nagyon természetes módon érkezett Adam Clark Magyarországra, nyilván mert kiváló képességű munkás volt, ráadásul fiatal és nőtlen. Értett a gőzhajó vezetéséhez, melyet az akkor legkiválóbb gőzhajóépítő cég, a Boulton és Watt készített, és a gőzgép által hajtott kotrógéphez is, melyről Széchenyi a József nádorhoz intézett részletes jelentésében így ír: „A Hunter & English készítette gépezetek a legdrágábbak, de a legjobbak." A gőzgép tíz lóerős volt, és kilencszáznyolcvanöt fontsterlingbe került, a kotrógép berendezése ezerszázötven fontba.

A kotrógép megrendelése Széchenyi Duna-szabályozási terveinek a megvalósítása felé tett első lépése. De még ennél is érdekesebb manapság a jelentésnek az a passzusa, melyben Széchenyi már látja a kapitalista krízisek periodikus jelentkezését. Haladó és reakciós nézeteinek mintegy összefoglalása ez az 1834. február 3-án Londonból keltezett terjedelmes jelentés, mely egy ilyen részt is tartalmaz:

„Véleményem szerint Angliában újra közeledik az az időpont, mikor - 1824 és 25-höz egészen hasonlóan - a tőkék fölhalmozódottságától indítva találnánk embereket, kik saját kockázatukra hajlandók vállalkozni mindenre, amit csak ajánlanak nékik. Fenséges uram jól tudja, hogy én a hídtervezettel inkább a fizetés elvére, mint magára a hídra gondoltam, s most a cél, melyet elérni gondolok a következő: jó angol mechanikusok és építőmesterek stb. találjanak indítékot, hogy saját költségükre országainkba jöjjenek. A hidat valószínűleg nem fogják felépíteni - bár ez is lehetséges -, de egy csomó dologra tesznek bennünket figyelmessé, és sok mindent végrehajtanak, amire nincs se kivitelező emberünk, se pénzünk."

Mi ez? Ajánlat a krízisben holtan fekvő tőkének az országba hívására vagy a krízis munkaerőfeleslegének kihasználására? Úgy látszik.

Persze, ezután arról is ír, hogy az építkezések az embereket „mindenfajta túlzó szabadságeszméktől és alkotmány-teóriáktól és spekulációkról is elvonnák". De véleményem szerint ez inkább szükségdiktálta kétszínűség, akárcsak a jelentés végéhez biggyesztett ilyen ajánlkozás: „Ha oly szerencsés volnék, hogy fenségedtől privát megbízásokat kapnék, például vetőmag vagy mezőgazdasági szerszámok beszerzésére vonatkozóan, úgy ezeket sokkal jobban és pontosabban elvégezném, mint magánügyeimet."

- - - -

Mindenesetre elérte, hogy Adam Clarkot a főherceg is nagyon szívélyesen fogadta. Mert Clark nemsokára megérkezik és évekig a „Vidra" szerelője, vezetője, kapitánya. Clark megismeri a Dunát, Magyarországot, a magyarokat - a Lánchíd építése már a második magyarországi megbízatása.

Közvetett adatokból tudom, hogy rendkívül ügyes, szorgalmas ember volt én nagyon mértékletes. Az azonban nem csoda, hogy a derék angol munkásból itt Magyarországon csakhamar sznob lett, hogy is lehetett volna más. Az angol különben is nagyon hajlamos a sznobizmusra, hátha még egy anglomán, arisztokrata-sznob a patrónusa.

- - - -

Állítom, hogy ha elkallódik, ez nem feltétlenül azért eshetett volna meg, mert Anglia olyan gazdag volt kiváló szakemberekben.

- -

Igaz! Jól emlékszik! Széchenyi maga is utal rá, hogy sok kiváló mechanikust és építőmestert lehetne onnan szerezni. De olyat, mint Clark, nem nagyon. A legkiválóbb jött ide, Magyarországra, kire rá lehetett bízni egy kényes gépet. És én az ilyet nem nevezném véletlennek.

- -

Az ön makacssága az oka, de bele kell kontárkodnom az ön mesterségébe. Nos, elismerem: technikus sok volt Angliában. De zenész, és főleg zeneszerző - nem vitás - nagyon-nagyon kevés. Zeneszerzőkben Anglia mindig importra szorult. Mégis, John Field egyike Anglia ritka tehetségű zeneszerzőinek, az, aki Chopinnak, a nocturne-öknek közvetlen őse. Field majdnem egész életét Moszkvában töltötte. Zenetanár volt. És a lefortovói temetőben nyugszik, akárcsak Adam Clark a Kerepesiben.

- -

Ó, igen. Én láttam a sírját Lefortovóban, Szépen gondozott sír; egyszerű gránitkő van rajta... 1837-ben halt meg. Egyébként utam Field tiszteletéhez Tolsztojon át vezetett. A *Gyermekkor*-ban a gyönyörű és hallgatag „maman” Field nocturne-öket játszik...

Nos, Adam Clark, ez a mechanikus-szerelő talán egy és másban hasonlított a gyengédlelkű Fieldhez, de a legtöbb vonatkozásban bizonyára talpraesettebb volt. Másképp nem lehetett volna egy nagy építkezés vezetője. Bár ő se nagyon élelmes, még nem tudja magát jól adminisztrálni. Ezt megint Széchenyi leveleiből látjuk, aki mindent megtesz, hogy ezt a kiváló embert Magyarországon tartsa.

Mert hiába készült el a „Vidra” szerelése 1835 januárjára, fél évnél is rövidebb idő alatt, hiába sikerült oly jól a kotrógép bemutató próbája márciusban, sőt talán mert túl egyszerűnek látszott a teljesítmény, Széchenyinek levelet kell írni József főherceg-nádorhoz: „A »Vidra« gépészét nélkülözni nem lehet. Még egy darut és több merítőt kell felszerelni, és ezért szerződését fél évre, vagyis május 29-ről november 29-ig meg kell hosszabbítani.” Továbbá megkérdezi, hogy ő fizesse-e Clarkot, avagy gróf Zichy Ferenc hivatalból fog erről gondoskodni?

Clark persze érzi, hogy csak kihasználják; miután munkáját jól végezte, csak fél évre kötnek vele szerződést. Ilyen alkalmazást - azaz ilyen bizonytalanságot - Angliában is kaphat.

Széchenyi nem akarja elveszteni a fiatalembert, ezt a kitűnő munkaerőt. Október végén újra ír a főhercegnek. Felhívja a főherceg figyelmét arra, hogy „nemigen találni gépészt, aki a gőzgép kezeléséhez éppúgy ért, mint a kotrógéphez”, és ezért alázatosan kérdi ő császári stb. stb. fenségét, „ne kíséreljem-e meg, hogy Clark úrral további szerződést kössek? Egy esetleges hosszabb, több évre szóló szerződés tán nemcsak azt a nehézséget küszöbölné ki, melyet Mr. Clark hangoztat: - »Nem akarok tovább a cs. és k. osztrák birodalom területén maradni« - de igen valószínű, hogy maga után vonná a fentemlített gépész fizetésének csökkentését is”.

Ezután maga a főherceg is felszólíttatja Clarkot, hogy telepedjen le Magyarországon. Széchenyi, november 4-én, Clark elképzelt magyarországi működésével kapcsolatban írja Tasnernak: „Én jobbat respublicanus szellemben szinte semmit nem ismerek.”

- -

Úgy látszik, épp ezt a mondatot értelmezte kissé túl demokratikusan a nagyon szolgálatkész Tasner. Mert ennek következménye lehetett az a meghívás, melyet említettem, és melyet Széchenyi nagyon gyorsan, a *The book of snobs*-hoz méltón leintett: „Das war theoretisch."

Clark nagyon rendes és főképp józan ember. Egy másik, Dewar nevű angollal kapcsolatban, kit Széchenyi a kikötőben telelő hajók felvigyázójának jelöl ki, következőket írja Tasnernek: „Jó lenne őtet valamire occupálni, Clarkkal összehozni, mert másképp egészen elromlik."

És ami a legfontosabb, Széchenyi látja, hogy Adam Clark többre is alkalmas, mint a „Vidra" kezelésére.

Barátom - írja Tasnernak -, keressen alkalmat Clarkkal beszélni, s hozná elő, mint saját gondolatát: „A híd építése ellen csak az nagy akadály, hogy sokan gondolják, a jég elviszi, s így az építést lehetetlennek tartják. Ön ugyan nem Engeneer, de sokat látott. Vigyázzon télen át, tegye észrevételeit, és annak idején mondja meg vélekedését."

Íme: ha úgy tetszik ettől az 1835. december 18-án írt levéltől számíthatjuk Adam Clark bekapcsolódását a hídépítés ügyébe. Széchenyi, kinek már az öreg Telford is értelmesen elmagyarázta, hogy a jég nem árthat a hídnak, még mindig aggodalmaskodik. Kerülő úton, a fiatal Clark véleményét akarja kitudni, akit esetleg - és persze, csak falun - még asztalához is meghívna.

De néhány hónap múlva, februárban, már mint eldöntött kérdést közli titkárával: „Clark nemsokára el fogja hagyni a »Vidrát«. Ugyan tett-e már fel valami attestatumot számára?"

Szóval attestatumot, bizonyítványt írnak Clarknak, mert jól dolgozott. Ez, ugyebár, nem túl sok?

Annál is inkább, mert még most is nagyon kellene ez a Clark. „Ha Clark még - írja Széchenyi Tasnernak - Pest-Budán volna, kérdezze meg tőle, hogy a gőzmalmokban szárazon vagy nedvesen őrölnek-e. S a bennük őrölt liszt odébb tétetik... Kell-e azt előbb megszárítani? Ezt talán Fowles és Pearson is tudja."

Hát igen, lehet hogy más is tudja. Hisz Széchenyi tízfelé is munkálkodik: gőzmalom, vasmű, hajók, Duna-szabályozás, országgyűlési viták, alkudozás a pesti városatyákkal, akik a hajóhídból eredő hasznukat féltik. Az se volna csoda, ha Clark rendes bizonyítványáról megfeledkezne - hogy nem feledkezett meg, bármily kevés is ez, száz szónál többet nyom a latba, mikor Széchenyit dicsérni akarjuk.

Azonban Adam Clark mégis elhagyja Magyarországot. Úgy látszik, újra Hunter et English gyárában dolgozik. Visszatérését Tierney Clark eszközli ki jóval később, 1839-ben. Ezt pontosan tudjuk Széchenyinek Sina Györgyhöz, a pénzemberhez írt leveléből:

„Tierney Clark szándéka, hogy Angliában egy második Clarkot alkalmazzon (főfelügyelőnek) - melyre vonatkozóan az Ön rendelkezését várja - teljességgel helyes, és én a magam részéről nagyon tanácsolom. Nem csak azért, mert az egyik megbetegedhetne, és akkor az egész - tudniillik a hídépítés - teljesen megakadna, hanem mert az egyik személyesen nézhetne utána az erdőkben és a kőbányákban folyó munkának, míg a másik a központban maradna."

Adam Clark megváltozott. A fiatalemberből férfi lett, aki ismeri saját értékét. Mikor Tierney Clark felkereste, alighanem másképp beszélt, mint mikor a „Vidra" volt gépészeként először küldték Magyarországba.

- Csak önnek akarok felelősséggel tartozni - mondja keserű tapasztalataira emlékezve.

- Helyes - felel Tierney Clark.

- És szerződésem a híd felépítéséig szól?

- Magától értetődik. De tartani azért mégiscsak úgy tudja majd magát, ha a nehézségek esetén gróf Széchenyihez fordul. Felteszem, érti ezt?

- Széchenyihez szívesen fordulok. Rajta kívül nincs is senki, akihez fordulhatnék. Vagy talán Sina?

- Sina az olcsóbbat szeretné. Széchenyi a jobbat. Tehát ő a mi emberünk. Nem kockáztathatom mérnöki jó híremet. Mindenből csak a legeslegjobb anyagot engedje beépíteni! Presztízsünk függ ettől.

- Világos.

- A jövedelme mindent felülmúl, amit itt Angliában kereshetne. Mégse hosszabbítsa az építkezés idejét! Sőt! Igyekezzünk minél gyorsabban befejezni. Azt hiszem, olyan tapasztalatot szerez, hogy ezután annyi munkája lesz, amennyit akar... Különben nem találja, hogy a gróf kicsit bolondos?

- Ha Széchenyi bolondos, akkor nem tudom milyenek az okos emberek.

- Okosság és bolondság nem zárják ki egymást. De a fő: mutasson teljes biztonságot. Ezt ő tanácsolta nékem arra az esetre, ha Sinának írok. Ugyanezt tanácsolom magának, akár Sinával, akár vele beszél.

- Igen.

- És ne mondja el néki, ha valami aggasztja. Úgyis tele van hipochondriával.

- Egészségét illetően.

- Mindenben. És még valami: tartsa magát mint angol gentlemanhez illik. Csak így tud megfelelő pozíciót tartani.

- Úgy tudom, az ön alkalmazottja vagyok.

- De én az övék. Náluk az ember sohase tudja, nincs-e valahol csapda a felszín alatt.

- Nálunk se...

- Gondolja? - vörösödik el Tierney sápadt arca.

- Uram, ez a megjegyzés nem önre vonatkozik. Nagy megtiszteltetésnek tartom, hogy rám esett választása.

- Hát akkor: szerzünk útiköltséget. Közben pakoljon, és legyen útrakész. A híd befejezte után önállóan vállalhat majd építést.

- Remélem.

- Most az én alkalmazottam! Fizetéséből - persze, ez a privát dolga - küldjön haza. Akár a kelet-indiai társaság tisztjei... Vagy ön is elissza majd a fizetését, mint derék honfitársaink? A magyar borok jók. Vigyázzon!

- Igyekezni fogok.

- Nagyon szófukar. Ezt nem szeretik Magyarországon.

- Első ottlétemkor úgy tapasztaltam, hogy egész jól megértjük egymást az ottani emberekkel.

- Csak vigyázzon. Széchenyi engem is figyelmeztetett, hogy vigyázni kell. Szállítási határidők betartása nem tartozik erényeik közé.

- Azért leszek ott, hogy betartsák a határidőket.

- Megjegyzem, a magyarok azt szeretnék, ha én is ott volnék. De hát azt hiszem, elég lesz, ha évenként lejövök. Augusztusban, szeptemberben. Ezt se tenném, ön elvégzi a munkát nélkülem is, de Sinával súlyosabb embernek kell beszélni... Széchenyi értelmesebb.

- Ezt tapasztaltam.

Így lett ezután Adam Clark címe: „Resident Ingenieur", bár sose szerzett diplomát. Csakhogy akkor még az Ingenieur szó értelmében az ingenium volt a fontos - melyet azóta, sajnos, sokszor a diploma helyettesít.

*

Tierney Clark csak el-eljött évente egyszer, legfeljebb kétszer, néhány napra. A nagy építkezés mindennapi munkáját Adam Clark vezette egyedül. És nemcsak a mindennapit, hanem a mindennap felbukkanó, azonnali intézkedést, új megoldást követelő munkát is. Egy nagy dunai híd építésénél, a gátaknál, oszlopok alapozásánál egyik percről a másikra kell dönteni - vagy elúszik az egész, a már kész munka is. Adam Clark megfelelő emelődarukat konstruál, munka közben nyert tapasztalatok alapján a gátépítésben új módszereket dolgoz ki és valósít meg. Oklevelet ugyan azután se szerez, de bizonyos, hogy kevés mérnök volt, aki nálánál jobban megtanulta volna a hídépítést. Közben valami mentőszekrényt is kitalál, meg is csinálja, a kísérlet is sikerül. Többet nem tudunk. Ez a találmány eltűnt, elúszott. Ellenben áll és megmaradt az Alagút. Megmaradtak vasútépítési és csatornaépítési javaslatai, és megmaradt a nagy elképzelés a Budapestet végig át szelő nagy főútvonalról, mely kicsit elferdülve kiépült. A Népköztársaság útra gondolok, ahol hatvanöt évvel ezelőtt építették meg Budapesten máig is egyetlen földalattit. A főútvonal kiépítése, az akkor nagyszerű elgondolás, ma is kísért, pedig ma már egész más kellene.

- - - -

Clarknak se volt annyira egyetlen szívügye, mint neki, ki évekig, minden nap minden órájában, nemcsak az eszét, de az erejét is ennek a hídnak adta...

És szocialista forradalmár se lehetett. Ennek - ha más akadálya nem lett volna - az ő, sőt az összes angol szakmunkások kivételes helyzete se kedvezett. Mert az angol munkások kivételes fizetési feltételek mellett dolgoztak, mint ahogy az a gyarmatokon mindmáig szokás.

Az angol munkásokat külön kasszából fizették, és éppen Clark adta ki a pénzüket. A többi munkást Sina pénztárosa fizette. Az olasz kőfaragók hetibére huszonöt forint a magyar és német munkásoké tíz forint volt, az angoloké az olaszokénál is sokkal több. Úgyhogy nincs is rá adat, titokban tartották.

Bizonyos, hogy az angol munkások nagyobb bére csak egy részében volt a szakmunkásnak kijáró nagyobb fizetség. Azt is megfizették nekik, hogy úgyszólván elhagyták civilizált hazájukat - mondom, a gyarmatokon is így volt ez - szinte azt mondhatnók - tegnapig.

- -

Tévedés! Angliában, az anyaországban, rosszul fizették a munkást. A gépek alkalmazása épp ez időben tette lehetővé a gyermekmunkát; a munkanélküliség fokozódott. Már Adam Smith is pontosan megállapította, hogy a munkaerő megvásárlása egyszerű adás-vétel, s Engels, a kortárs konstatálta, hogy a munkások egymásközti konkurrenciája nagyobb, mint a munkásokért való konkurrencia. Rendszerint másfélmillió munkás volt felesleges az akkori harmincmilliós Angliában. Másfélmillió munkanélküli. 1842-ben - amikor Pesten az ünnepélyes alapkőletétel történik - az eddigi legnagyobb krízis sújtja Angliát. Magyarországon pedig ugyanezen évben 1842 októberében munkászavargások törnek ki, sztrájk és lock-out a hengermalomban...

Ekkor és a következő években, hatvankét angol munkáscsalád él Pesten, és dolgozik a hídon. Idegenségük, a jobb fizetés, a hazamenéstől való félelem és az ismeretlen nyelv zárja el őket az ország dolgaival való minden kapcsolattól. Még angol lelkészt is kapnak. Gazdájuk nem Sina György, mint a többi munkásé, hanem a főmérnök, Tierney Clark, azaz annak helyi képviselője, az építkezés személy szerinti vezetője, Adam Clark, a Resident Ingenieur.

- -

Nem, kérem, ebben nem tévedek. Az angol munkásnak Pesten volt jó fizetése, Angliában nyomorgott. Persze, a nyomor is relatív fogalom. Jobban élt, ha volt munkája, mint egy németországi vagy magyarországi munkás. Mégis pauper volt, és nem is lehet ez másképp az elsődleges tőkeakkumuláció idején. A tőke eredeti felhalmozása a történelem tanúbizonysága szerint mindig együtt jár a munkásság nyomorával.

- -

Mindig.

- -

Igen, mindig.

- -

Ne becsülje túl Angliát, az old merry Englandot. Ha nekem nem hisz, ha Engelsnek nem hisz, rendben van. De higgyen Thackeray-nek, a kortársnak, aki elmondja, hogy Angliában akkoriban ostorral verték a katonákat, és tiszti rangot pénzért lehetett vásárolni.

A HÍD EMELKEDIK, SZÉCHENYI HANYATLIK

Minden életnek van kulminációs pontja, történelmi koroknak fordulópontja. Persze, az ember kicsit önkényesen választja az ilyen fordulópont dátumát. Például a középkor végét Konstantinápolynak török kézre jutásától számítják - és nem ok nélkül. Mások a könyvnyomtatás feltalálását tekintik ilyen fordulópontnak - az újkor kezdetének, és ez is helyes. De talán még inkább igazuk van azoknak, akik Amerika felfedezését tartják ilyen dátumnak. Vagy tekintsük ilyennek a tűzfegyverek alkalmazását? Rájövünk, hogy ezek - időben egymástól nem is nagyon távolfekvő dolgok - együtt és egymásba fonódva adnak elegendő okot, hogy új korszakról beszélhessünk.

Az egyes ember életében is van kulminációs pont, fordulópont, s ha ez nem esik egybe élete végével, bizony elég tragikus. Széchenyi életének kulminációs pontja 1842. augusztus 22. volt, a Lánchíd alapkőletételének napja. Majdnem húsz évvel előzte meg halálát.

A hammersmithi találkozás és az alapkőletétel közt eltelt tíz esztendőben megint annyi minden változott, hogy az szinte a mai idők gyors változására emlékeztet. Akkoriban még alighogy megindult a Manchester-Liverpool közti vonal. Az Osztrák-Magyar Monarchiában is vetélkedtek a bankárok a vasútépítési engedélyekért. Rotschild már megszerezte a Duna jobbpartján épülő vasutak építési jogát, most Sina György a balparti vasutak építését kívánja megszerezni. Széchenyi és Kossuth közt, sok minden egyében kívül, a vasutak építése körül is kitör a harc. Közben Széchenyi óvatos kísérlete: a hídvámmal betörni a nemesség adómentességi jogába, jóformán már el is veszti jelentőségét.

Széchenyi már nem vezére a reformoknak, és nem a haladó rétegek vezére. Kossuth veszi át a haladás vezéri méltóságát, Széchenyi Kossuthtal szemben ellenzékbe szorul - és csak a hídügyben van még egység közöttük.

Kossuth a kor legnagyobb közírója, a szónoki fogalmazás mestere, az alapkőletétel napján így ír: „A híd nem hipotézis többé, alapja letéve, s vele egyszersmind egy nagy elv lőn szentesítve; mert institúciónknak ezen első találkozása az örök joggal, legelső követ tevé le a polgári egyenlőségnek.” És megismétli manőverét - újra szoborrá akarja merevíteni Széchenyit. Annak idején, a legnagyobb magyarnak nyilvánította, most azt javasolja, hogy nevezzék a hidat Széchenyi-hídnak. Széchenyi azonban még elég mozgékony, nem lehet szoborrá gipszelni. De ha iniciátori és szervező tevékenysége nem is szűnt meg, ezután - állítom, hogy rosszabbul, de valahogy már nélküle is megépült volna a híd. A cél, melyet ő tűzött maga elé, már megvalósult.

A győztes ellenfél ekkor már és mindinkább: Kossuth. Háttérbe szorítja a reformokra törekvő Széchenyit. De nem az a legnagyobb baj, hogy háttérbe szorítja, és a hiúságát sérti, hanem hogy ezáltal Széchenyi közelebb szorul a Habsburg-birodalomhoz, Metternichhez, a reakcióhoz. Széchenyi reformpolitikus marad ugyan, de reformot csak aulikusan, csak a Habsburg-birodalom képletében tud elképzelni. Immár a bécsi udvar megbízatásából kezd a Tisza szabályozásával foglalkozni, állami tisztséget kap és vállal - és 1845 nyarán már odáig jut, hogy Pesten sárral dobálják meg kocsiját. Gyorsan megy az ilyen... Hiszen fő tevékenysége a Kossuth és Battyhány Lajos elleni harc. Kossuth még szívesen szövetkezne vele. Mert Kossuth is nagyon távol van még attól, hogy Magyarország teljes függetlenségére törekedjék.

Kossuth, mint már annyiszor, békülni igyekszik Széchenyivel. 1845-ben a lakásán is felkeresi, azonban Széchenyi minden taktikázást félrevetve egész nyíltan megmondja neki:

- Magát vagy utilizálni kell - azaz a Habsburg-birodalom céljaira felhasználni -, vagy fel kell akasztani.

Kossuth ezt a kijelentést persze elterjesztette. Széchenyi naplójának mondja el: „Kossuth hitvány és ravasz módon kihasználta nyíltságomat. De nem csalt meg."

Széchenyi viszonya Metternichhez egyre közelebbi és egyre bizalmasabb lesz. Elfelejti - ha ugyan Melanie ezt tudta és elmondta neki -, hogy Metternich húsz évvel ezelőtt őt akarta „utilizálni"... Most hagyja, hogy Metternich tanítgassa:

- Magyarország a forradalom második periódusában van...

A forradalom három periódusát különbözteti meg. Az első könnyen gyógyítható, a harmadik gyógyíthatatlan. A második periódus, melyben akkor, 1845-ben vannak, Metternich és Széchenyi egybehangzó véleménye szerint veszélyes, de még „gyógyítható"...

Széchenyi, 1834, azaz házassága óta, nem volt külföldön. Mind gyakrabban jár Metternich házába, Metternichhez és főképp Metternich Melanie-hoz, aki még mindig vonzódik első szerelméhez, és még most is szívesen emlékszik a régmúlt napokra, mikor Széchenyi felesége akart lenni... A „szegény Melanie: Elle commence à lire *La nouvelle Héloïse*..."

De a külföld - mely ma, a televízió korában is kissé lassan informálódik - ekkor még Széchenyit tartja a magyar haladás vezérének. Így például Cobden, 1847-ben - a régi hírére emlékezve - személy szerint Széchenyinek küldi el új könyvét. Vajon tévedett-e a polgári liberalizmus és szabadkereskedelem híres prófétája? Nem egészen tévedett, mert Széchenyi egészen sohase lett Metternich embere.

A híd ezenközben épül, jól és szépen. Még Tierney Clark, a tervező, is második személy lesz; a főszereplő most a fiatal Adam Clark, az építés vezetője.

Ha John Paget 1835-ben azt jegyzi fel, hogy egy könnyű négyevezőst látott lesiklani a Dunán, „melyen első tekintetre meglátszott, hogy londoni gyártmány" és „ez gróf Széchenyi István csónakja volt; maga a gróf és néhány barátja evezett rajta", akkor 1843 márciusában meg Széchenyi jegyzi naplójába: „Regattán Clark győz, a »Béla« nevű csónakon."

Adam Clark már nem a szerény gépész, hanem a nagy építkezés vezető főmérnöke. Úgy látszik, egyaránt jól halad a sznobosodás és az építkezés. Nyilván fehér már a keze, nem repedt, nem olajos. Széchenyi nemcsak mindenféle városépítési, hajógyári, sétányépítési ügyben kéri ki tanácsát, de sokszor, lám, már ebédre is meghívja, és mindenhova magával cipeli. Hol a szolnoki vasút megnyitására, hol Metternich bécsi villájának megtekintésére, hol a magyar színházba, saját páholyába. Még arra is figyel, hogy nem nősül-e Clark, és ha beteg, kétségbeesik...

Például 1845. március 15-én: „Adam Clark tegnap azt mondta, hogy a hármas számú pillér alapja négy nap alatt elkészül. Ó, Istenem... az alap elkészül. Csak A. C. az életével fizet érte. Micsoda zavarba jutunk."

Ez arra vonatkozik, hogy Adam Clark ez időben nemegyszer betegeskedik. Széchenyi meg mindenkit betegebbnek lát, mint amilyen. Saját közeli halálát minden héten megjósolja. Metternichről azt jegyzi fel: „Nem él tovább 14 napnál"... Clark betegeskedését is túlozza - ámbár a fiatal angol, aki gyerekkorától fogva munkás volt, bár izmai erősek, nem valami egészséges és nem látszik hosszúéletűnek.

- - - -

A munkásszármazás, sajnos, nem óv a sznobizmustól. A kivételes helyzet, melybe Magyarországon került, a nagy hatalom, mely az építés vezetésével jár, a jó fizetés bizony nyomot hagy a fiatal angol életében és nemcsak fiatal angolok életében és nemcsak a múltban. Ám nyomot hagy munkásvolta is. Méginkább a tudat, a biztonság, hogy kitűnően érti a mesterségét. „Independent." - írja róla Széchenyi egy alkalommal, és ebből magyarázza, hogy Clarkot nem szereti a hajógyár tisztviselője, Rau úr. Akit Széchenyi így jellemez: „Rau, az uralomravágyó", „Rau, aki úgy viselkedik, mint egy római császár".

Clark Ádám távolról se szocialista, annyira se szocialista, mint abban a korban már lehetne. Aligha szimpatizált az akkori angol munkásmozgalommal, a chartistákkal. Valószínűbb, hogy az efféle nem is érdekelte. De bizonyos, hogy másképp viselkedett, mint a német Rau úr és Fehr úr a hengermalom főtisztviselői, az első munkáskizárás „hősei".

- - - -

Igen, elolvastam, de nemigen értettem meg. Az „Aranymetszet”, „aranyszabály” szóra lettem figyelmes. Úgy látszik, ezek a mesterek nemcsak a formákban, hanem a láncok erősségében is bizonyos aranyszabályokhoz igazodtak.

- - - -

A Szabad Európa adásaival kapcsolatban, azt felelem, hogy nekem csak egy kívánságom van. Legyen nálunk az élet olyan, hogy a Szabad Európa rádiót hallva, az országban minden ember rögtön felkiáltson: „Hazudtok!” És erre törekszik most az ország.

- - - -

szokott szemével. Új anyag adta arányokhoz kell szoktatni a szemet, mely karcsúságában és merészségében a gótikus székesegyházak égbe törő áhítatához közelebb áll, mint a görög masszivitást utánzó oszlopos épületek - ahhoz a klasszicista-empire stílushoz, melyet egy másik angol, Pollack Mihály épít ugyanakkor. A Nemzeti Múzeum épületére gondolok, hiszen azt is megnéztük...

A híd építési módja közelebb áll a zene új hangjaihoz, a számokban kifejezhető harmóniákhoz és arányokhoz, mint minden más, ami anyagban, testben megvalósítható. Ó igen, ilyen ritmus illik egy mérnök szívéhez. Mert zenét egy Tierney Clark talán csak a számára társadalmilag elkerülhetetlen templombajárás óráiban hall, mikor Händel és Bach emelkedik a magasba. Ilyenkor, ha történetesen nem szunyókál, arra gondolhat, ami őt viszi felfelé, a hidak ívének és pillérének ritmusában...

Egy mérnök, talán, feltehető, olvas verset is. De sohase hangosan. És aligha érti, mennyire számok és hangismétlődések adják egy szonett értelmének az erőt, micsoda kiszámítottság hídja a szótagok, rímek egymásbafűződése, a sorok előre meghatározott száma - az egész emóció-híd, mely tartalmat tartalommal összeköt és mikrokozmoszok között feloldja az őrült magánosságot. Ne felejtsük el a mérnök, ez a két mérnök, hídban gondolkozik. Két part reális összekapcsolásában. Számukra nem az a jelentős, hogy a Dunán áll a híd, a folyón, mely limes volt, egy időben a római birodalom határa. Vagy csak annyiban fontos, hogy a Duna más éghajlat alatt él, mint a Temze. Számukra az összekapcsolás a fontos. Az összekapcsolás azonban akárhogy is: összhang. Az építészet - ebben is közelebb van a zenéhez, mint más művészetek - a szemérmes lélek lírája.

- - - -

De minek a védőbeszéd? Széchenyi belátta, hogy Tierneynak van igaza, és el is intézte az ügyet ennél az „általános főkancellárnál”.

- - - -

A valódi egyetértés azonban abból születik, hogy Széchenyi - megint Széchenyi és nem Sina, a pénzember - egy Accelerations Praemiennek nevezett tervet készít. Ma talán célprémiumnak vagy minek neveznék... És az Alagút építkezésébe is bevonja mindkét mérnököt. Ezzel biztosítják őket arról, hogy a híd gyors megépítése után az újabb feladatok várnak rájuk.

- - - -

Lehet, hogy ez önnek mellékes. Akkor gyerünk tovább...

Ez itt a lágymányosi lakótelep.

- - - -

melyen átfú a szél, átázik az eső, melyben nem tudja megóvni magát, melyet csak az imádság tart, miszerint hegyibe ne szaladjon - mely hamuvá ég, ha mennykő üt belé, vagy veres kakas száll rá. A szent Isten irgalmára kérdem, miért szeresse a Hazát, kinek kurta üngén, bő gatyáján e tág világon nincs egyébje." És megint csak mellesleg: aki ennyire látja, hogy a „proletárok csak láncaikat veszíthetik el" - az szinte már tudja, irtózattal bár, de tudja, hogy mit nyerhetnek láncaik helyébe.

A nagy és jóakusztikájú termek gondját egyelőre leveszi vállunkról a televízió. Aztán majd meglátjuk... Meglátjuk például, hogy szaporítani kell-e a mozik számát? Lehet, hogy szaporítani kell, lehet hogy csökkenteni. Ez utóbbira nem nálunk, önöknél vannak figyelmeztető jelek...

Azonban, ha nincs kifogása ellene, folytatom a hídépítés történetét.

- - - -

Itt van például egy Szathmáry nevű úr, akit gróf Hunyadi Józsefnével együtt vezet el a második hídpillérhez. Ez a Szathmáry szintén mérnök. A grófnő majdnem sír ijedtében, oly félelmesen nagy ez a pillér. Viszont Szathmáry úr nyugodt, és nyilatkozik:

- „Minek oly erős az ív boltja? Ez szükségtelen... Én ugyan nem értek hozzá, de mégis... Minden, ami nem szükséges, káros, haszontalan tereh!" A mély bölcsességhez a napló megjegyzi:

„O, wie magyarisch!".

A diplomácián Clark kicsit másvágású mérnök. Széchenyi reá és bizonyos Kovács Lajosra bízza, hogy írjanak meg két könyvecskét. Az egyik: „Véleményes jelentés a Tisza-szabályozási ügy fejlődéséről." Ezt valószínűleg Kovács és mások írják. A másik: „Javaslat a magyar közlekedésügy rendezésérül", Clark mindmáig fennmaradt munkája alapján íródott.

„Saját nevem alatt kell őket kiadnom" - írja naplójának Széchenyi, de hozzáteszi:

„Cela me repugne".[20]

Sok mindenben kell neki Adam Clark segítsége. Nem csoda, hogy mindig, rögtön meglátogatja, ha beteg. Vigasztalja, és addig tréfál, míg a beteget nevetésre fakasztja. Széchenyi őszintén aggódik. „Milyen végtelenül sajnálnám, ha elveszíteném... - írja egy ilyen alkalomkor naplójába - bár a hídra nézve ez már talán nem volna pótolhatatlan veszteség"...

Így jutunk át 1848-ba. Gyorsul az építkezés, úgyszólván nincs már akadály. Mert az már semmi, hogy Pest városának tanácsa tiltakozik a királynál és a nádornál a hídfeljáró szükségesnek mutatkozó kiszélesítése ellen, ami állítólag sértené a város érdekeit... Mivel sértené? Árvíz-veszedelemmel. És értékes földterületek elfoglalásával, melyek főképp az országos vásárok alkalmával szükségesek...

- - - -

1848

Ha én önnek most 1848 rohanó eseményeit akarnám elmondani, nem is elmondani, csak felvázolni, félő, hogy sohase érnék történetem végére. De ha nem mondok el egyet és mást, akkor meg a híd történetét csonkítom meg, hiszen ez a híd nem kulisszája és háttere volt a forradalom színterének, hanem az eseményekben részt vevő, sebesült, majdnem áldozat - és hős.

Megpróbálom. Talán sikerül nagyon kevés képpel és adattal az események sietős vázlatát adni.

Januárban Széchenyi egy második híd építésére akar bizottságot összehozni. Látja, milyen ember! Aha... De közben hol azon kesereg, hogy „az én időm lepergett", hol meg a közeledő eseményekre célozva sokat sejtetőn kijelenti: - Ha én nem, akkor senki más nem tud segíteni...

A rezignáció és a dicsekvés között alig néhány nap a távolság.

Februárban, mikor a pesti választópolgárok - mint már említettem - az uralkodóhoz és a nádorhoz fordulnak panasszal, miszerint az első híd, a Lánchíd feljárója megfosztja őket a vásártértől, és Széchenyi meg már második projektumával járkál, Franciaországban kitör a forradalom, és Olaszországban is megindul a harc az osztrák elnyomók ellen. Március másodikán Louis Philippe francia király elhagyja az országot.

Az olaszországi események... jobb, ha Széchenyi egy leveléből idézek, melyet március 5-én írt: „Olaszországban a felmerült Louis Blanc-féle teóriák után igen megrémült a pénzes osztály. Ott, azt mondják, oly csend van most, hogy kormányunk ezentúl több gondjait etc., etc. veheti Magyarországnak..." Más, nagyon ismert szóval: A kommunizmus kísértete jár Európában...

- - - -

Március 15-én - mikor Pesten már felolvassák a tizenkét pontot, a magyar forradalom követeléseit és Petőfi a Múzeum lépcsőjén elszavalja a *Nemzeti Dal*-t, Széchenyi, de Kossuth is, Bécsben vannak.

Az udvarhoz mentek tárgyalásra, Pozsonyból, az országgyűlésről, s a bécsi nép fogadja őket, a bécsi forradalom. Kossuthot virágesővel várják. Éljenzik, bátorítják. Amire Kossuthnak mindig nagy szüksége van...

Széchenyi, Kossuth feleségével kerül egy kocsiba. Kossuthné reszket. S míg Kossuthot diadalmenetben kíséri a nép Károly főherceghez, Széchenyi, Batthyány Lajossal, másik politikai ellenfelével, a leendő miniszterelnökkel, fehér asztal mellett beszélget.

- Oly csend és rend volt - meséli Batthyány a bécsi felkelésről, a barikádharcokról -, senki nem lopott.

- Ó, épp ez ijesztő - felel Széchenyi. - Mert azt jelenti, hogy már a tolvajok se kalkulálnak, már ők is fanatizálva vannak.

Együtt mennek István főherceghez, ahol megbeszélik a felelős minisztérium ügyét. Elhatározzák, bár Széchenyi ellenkezik, hogy a miniszterelnök Batthyány lesz, István főherceg pedig teljhatalmú helytartó, és ekképp V. Ferdinánd „alterego"-ja.

Másnap, március 16-án Széchenyi, Kossuth, Batthyány és a főherceg a császárhoz mennek, hogy aláírassák a császár-királlyal, amit előző nap már elhatároztak.

A szegény, megkoronázott idióta, V. Ferdinánd, az Isten kegyelméből való, összetett kezekkel rimánkodik kegyelemért István főherceghez fordulva:

- I pitt di', nim mir meinen Thron nit![23]

Széchenyi hallgatva nézi ezt a szegény idiótát, aki fél, hogy a főherceg, a rokon, letaszítja a trónról. Összehúzott szemöldöke alól Kossuthot figyeli... Éppen Kossuth előtt kellett ennek lejátszódni! De magát is megnézi a ragyogó terem tükrében, ahol egy hülye, Isten kegyelméből olyan bécsi dialektusban beszél, ahogy azok beszélnek, akik őt nem trónszékre, hanem az árnyékszékre szokták ültetni...

Így alakult meg az első felelős minisztérium. A március 17-i „Királyi leirat", melyen ez a „I pitt di" V. Ferdinánd aláírása a törvény, ilyképp törli el a régi magyar rendi alkotmányt. Vagy mondjuk inkább, megígéri eltörlését... - Pár nappal előbb Bécsben is fűt-fát ígértek a felkelő népnek, belejöttek az ígéretsvungba.

Nagy dolognak látszott ez, akármilyen képek előzték is meg, és Széchenyi még aznap így írt titkárának:

„Barátom, csudákat élünk! Nemzeti honunk hajszálon függött. Az első felvonás gyönyörűen sikerült! Én teli vagyok a legszebb reményekkel. Valóban egész mértékben élvezem mindazt, mi Bécsben tegnap és ma történt. Nékem úgy látszik, mintha ránk vagy azokra elvégre felnyílt volna az ész! Én nem tudok kételkedni nemzetünk legszebb kifejlődésén; s miután Batthyány és Kossuthnak hallatlan, nagy szerepén csak örülni tudok, és Isten látja lelkemet, legkisebb irigység nem rejlik keblemben, azon édes meggyőződésben ringatom magam, hogy politikámnak nincs egyéb mozdító ereje, mint ügyszeretet.

Fogok-e és minő részt venni a kormányban, még nem tudom. Egészségem miserabilis, alig tudok lábaimon állni.

---

[23] Kérlek, ne vedd el a trónomat.

Bécsről most nem írhatok; hanem, hogy egy kis része a kikelteknek engemet is illet, arra esküdhetem.

Bárminőnek mutatkozik a második és harmadik felvonás, azt be kell várnunk. Mi engem illet, én Batthyányt és Kossuthot legőszintébben fogom szolgálni.

Az én politikám biztos volt, de lassú. Kossuth egy kártyára tett mindent, és legalább idáig annyit nyert a hazának, mint amennyit az én politikám tán húsz év alatt nem bírhatott volna előállítani! Ha reakció nem történik, és több lesz bennünk a hazafiság, mint az irigység, s több a polgári erény, mint a dicsvágy, én biz azt hiszem, lesz még a magyarból valami, s pedig sok!

Pozsony, 1848. március 17 estve, Széchenyi István."

Ennek a levélnek őszinteségéhez a kétségnek árnya se fér. Amikor a kétségek és árnyékok jönnek, azokat is megtalálhatjuk majd leveleiben és naplójában, mely ekkoriban őszintébb, mint bármikor. A következő, március 21-éről keltezett levélben már újra feltűnik, ami minket, a híd-ügy barátait legjobban érdekel: „Mit csinál Clark és a híd?" - kérdi Tasnertől.

Bár ezekben az első napokban keveset gondolhat a hídra. Ehelyett újra közli politikai álláspontját:

„Most nekem legkisebb befolyásom nincs. Ich halte mich bei Seite! Batthyányt és Kossuth Lajost egész erőmmel és becsületességemmel pártolom és fenntartom."

Március 22-én kinevezik közlekedésügyi miniszternek. „Lehetetlen volt el nem fogadni" - írja titkárának. De ekkorra el is múlt már az első napok lelkesedése. A naplójának így vall: „Most aláírtam halálos ítéletemet!"

Március 24-én azt írja: „Finis Hungariae".

28-án pedig ezt mondja Deák Ferencnek. - Egy bizonyos, hogy minket vagy fent vagy lent felakasztanak, én úgy kerülök oda, mint Pilátus a Credóba. - És rossz kedvében állítólag Petőfi versének kezdő soraival köszöngette főrendű barátait:

„Dicsőséges nagyurak, hát
Hogy vagytok?
Viszket-e úgy egy kicsit a
Nyakatok?
Uj divatu nyakravaló
Készül most
Számotokra... nem cifra, de
Jó szoros."

Képzelje, mit érzett a volt londoni követ, most a külügy- és a király személye körüli miniszter, Esterházy Pál - aki azóta, hogy Londonban a diplomaták fiatal rókának vélték, és Thackeray-nél ürünek láttuk - rettenetesen rút, megvedlett és beteg róka-birka kereszteződéssé öregedett.

Ennek a versnek a címe: *Dicsőséges nagyurak*. A *Nemzeti dal* előtt íródott, nem követi, előzi az eseményeket. Az ötödik strófája:

„Ezer évig biztak rajtunk
Az urak,
Most rajtok a mi kutyáink
Hizzanak!
Vasvillára velök, aztán
Szemétre,
Ott egyék a kutyák őket
Ebédre!"

Aggodalomra van oka elég. Bécs kezd már felocsúdni, és egy nyilatkozattal megkísérli a minisztérium hatáskörének megnyirbálását. Széchenyi kétségbeesik. Többet várt a Habsburgoktól, mint várnia szabadott volna. Kossuth viszont balra tolódik, még nem megy, tolódik a szó szoros értelmében. Kijelenti: „Ez nem múlik el vérontás nélkül" - és az ifjúság felfegyverzését kéri.

A felfegyverzéstől Széchenyi megijed. De Kossuth is fél. Különösen fél a Vasvári-, Petőfi-féle radikális ifjúságtól. Mi egyéb, mint a félelem mondatja Kossuthtal: „Nincs mit félni a fiatal izgatóktól. Legfeljebb 300 ilyen van; ezeket agyonveretnem, csak egy szavamba kerül."

Aztán Kossuth mégis felismeri, hogy ezek az ifjak lehetnének az ő igazi támaszai, és egy ideig és bizonyos mértékig, az ő befolyásuk alá kerül.

Széchenyi azonban soha és semmiképp se akar a Habsburgokkal véglegesen szakítani és Batthyány, a miniszterelnök is, mikor majd válaszúthoz érnek, amellett kardoskodik, hogy Magyarország katonasággal segítse a birodalmat az olasz szabadságmozgalom letörésében. Kossuth eleinte ingadozik, s így átmenetileg a baloldal, Petőfi, a forradalmi szolidaritás, a világszabadság eszméje kerekedik felül. Ezzel már ki is újul Széchenyi és Kossuth közt a rövid időre elcsitult ellentét.

- - - -

Egy másik mű erről a következőképp tudósít: Lederer katonái csapdába csalják, s összekaszabolják a tüntetőket. Petőfi népgyűlést hív a Múzeum elé, a nép felfegyverzését követeli, és ezt mondja: „Én a minisztériumra nem a hazát, de egymagamat, sőt a kutyámat se bíznám."

Petőfi e népgyűlést egyenest a miniszterek ablaka elé vezeti, felmegy a minisztertanácsba. Batthyánynak és Széchenyinek veti szemére a késedelmezést. Batthyány magyarázkodik, nincs pénz. A költő arcán a jellegzetes gúnyos mosoly.

Erre Széchenyi odalép hozzá, megáll előtte, és így szól:

- Ön most azt gondolja, azért vagytok miniszterek, hogy teremtsetek; s ha másképp nem lehet, hát a pokolból is.

- Ha tagadnám, se hinné el a miniszter úr.

Május 14-én furcsa bejegyzést találunk a naplóban. „Szemrehányásokat tesznek, hogy A. Clarkkal lovagolok és sétálok."

- - - -

felelő nyilatkozatot. Ezután a hídépítés munkatelepére jött a tömeg, és itt is megismételte követelését. Mr. Adam Clark azonban megtagadta, hogy a törvényes hatalmat kivéve bárkivel is egyezkedjék. S noha ezek »szabadságra« és »egyenlőségre« hivatkoztak, segítségért küldött a városházára, a rendőrfőnökhöz és a belügyminiszterhez. Amikor a tüntetők már készek voltak bajt okozni - megjelent gróf Széchenyi, és magyar nyelvű szónoklattal lekötötte figyelmüket - míg az őrség, a munkatelephez tartozó mintegy hatvan ember, muskétával és szuronnyal fegyverkezett fel, elrettentő frontot alkotott, és sakkban tartotta a tömeget, míg megérkezett a rendőrfőnök, aki a törvény nevében felszólította őket, hogy oszoljanak széjjel. A tömeg, sok zavargás közepette szétoszlott, noha fenyegetődzött, hogy visszajön és mind a négy sarkán felgyújtja a telepet."

A történetet Tierney Clark mondja így el. Ahogy szokás szerint egy burzsoá elmond ilyen történetet. Sajnos, hitelesebb forrást nem ismerek. Széchenyi naplója nem emlékezik meg szónoklatról, csak arról, hogy június 6-án Clark visszautasította a petíciót és június 7-én arról, hogy a *Március 15* őt Clark miatt élesen támadta, s később, hogy Clark igen nyomott hangulatban van. És: „felhagyok a vállalatokkal! A híd nem épül fel." A Tierney Clark említette jelenetről csak ilyen bejegyzést találtam: „Ebéd után némi gyülekezés a hídnál. Odamegyek közéjük. Munkások felgyújtással fenyegetőznek."

Június 9-én feljegyzi: „Clark levert", 10-én: „A kézművesek forrongása elsimult."

De június 12-én ezt írja: „Mintha parázson ülnék." Nem a híd miatt, hanem mert a leszerelt olasz nemzetiségű katonák fegyverét átadják a nemzetőrségnek: „Így 2 ezer felfegyverzett rabló lesz - 17 000 ipari munkással." Mellesleg, mindenféle akkori statisztikáknál pontosabban állapítja meg a munkások és mesterlegények számát...

- - - -

Dehogy akarta lefejeztetni. De Széchenyi, aki valamiféle „harmadik utat” kívánt volna - egyrészt reformokat, másrészt abszolút monarchiát - sehol se találja, sehol se találhatja a helyét. Az ilyen ember a forradalom folyamán, ha fizikailag nem is, de lefejeződik. Vagy átáll az ellenséghez. Ha becsület van benne, öngyilkos lesz. Van még egy út, melyet Széchenyi választott - az őrületbe menekülni...

Adam Clark összeszorított fogakkal dolgozik; Széchenyi már nem is egészen érti, hogy miért: „A. Clark nem kíméli magát”, Tierney Clarknak pedig, most mikor a legfontosabb pillanatok jönnek, mikor a láncok felszerelése történik - levelet ír és azt tanácsolja: „jöjjön később”.

- - - -

Adam Clark sürgősen, még Tierney Clark megérkezése előtt be akarja fejezni a láncok szerelését. Vetélkedésből, vagy mert azt hiszik, hogy a forradalom olyan kritikus fázisba lép, amikor majd nem lehet építeni? Lehet, hogy Széchenyi aggodalmai késztetik ilyen sietésre...

Július 18-án este hatkor kezdődik az utolsó lánc felemelése.

Széchenyi és két fia, Tasner - aki ekkor már nemcsak titkára, hanem a Lánchíd-bizottság vezetője is -, Clark és még mások ott állnak a gőzös fedélzetén, ahol az emelődaru működik. Este nyolckor a lánc már nagy magasságban lebeg, mikor az emelőszerkezet eltörik, a lánc lezuhan. A lezuhanó lánc a gőzös oldalát éri. A kis hajó felborul, Széchenyi és a két fiú halálos veszedelembe kerül. Clark egy pillanatot se vesztve, hidegvérrel és bátran vezeti a mentési munkálatot. Széchenyit és fiait kimentik, Tasner úszva menekül. Egyetlen emberélet se pusztul el.

Persze a városban rémhírek terjednek el. Vizsgálat indul, a hídbizottságot ülésre hívják. Tierney Clark éppen jókor érkezik Pestre.

- Senki se halt meg. Az egész ügy jelentéktelen - vet véget minden vitának Tierney.

Másnap folytatják a munkát, a folyó medrébe zuhant láncszemek kiemelését. Július végére ezzel is elkészülnek. Igaz, sok láncszem elgörbült. Állítólag Adam Clark kicsit könnyelműsködött a láncok kiemelésénél.

Széchenyi válasza: Tierney Clarkot hívja ebédre: „Ez megadja Adam Clarknak az utolsó döfést."

A két Clark azonban csak pénzügyekben, csak presztízskérdésekben vetélkedik, a hídhoz hívek mindketten. S bár Széchenyi augusztus 5-én kesereg: „A híd egy roncs. Nem tudják felhozni a láncot, s ha igen, legnagyobb részük elgörbült. Angliából semmi se érkezik, vagy nem idejében. A hidat befejezik majd, de nem most és nem én mint magyar, fejezem be."

Néhány nap múlva a tények íratják vele: „Clark megnyeri a fogadást." Mert mint gentlemanek fogadtak a híd elkészülésére... Augusztus 8-án pedig: „Utolsó láncszemet is felhozták... 3 hét! Könnyebben lélegzem. A híd az én politikai hőmérőm."

Végül augusztus 16-án: „Egy láncon átmegyek Budára és vissza."

Így, ha nem is a gyalogjárón, nem a széles kocsiúton, hanem csak egy láncon, Széchenyi átjutott a hídon. Szinte szimbolikus jelentőségű.

A hídon már sohase ment át. Egész készen sohase látta.

Pedig még élt, mikor elkészült a híd, és még sokáig élt...

Ehhez a nyaktörő sétához, ez már az ilyenhez hozzátartozik, sokféle legenda tapadt. Azt írják például, hogy Széchenyi a fiait is magával vitte erre a sétára. Persze, nem igaz. A láncok lezuhanásánál valóban a fiaival együtt volt jelen - de ott nem számított veszélyre. A sétát egyedül tette meg. Ötvenhét éves volt ekkor.

Szinte utolsó sétája. Széchenyi számára elérkezett a vég kezdete. Csodálkozva nézi; lám, dolgoznak a hídon. - Két nappal az utolsó lánc sikeres helyreállítása előtt, augusztus 26-án, még nem hiszi, hogy elkészül a híd.

És mikor augusztus 26-án feljegyzi, hogy az utolsó lánc is kifeszül - már nem lát a hídban politikai hőmérőt: „Harmincnyolc nap alatt A-tól Z-ig elkészült... Ha a politikánk is így menne... De ebben Kossuth..." Itt félbeszakad a mondat.

S nemcsak a mondat.

Széchenyi teljesen megzavarodik. Augusztus 30-ikán kikocsizik Adam Clarkkal. Aztán Tierney Clarkhoz hajtat. Kéri Clarkot:

- Utazzon el, meneküljön!

De Tierney Clark nem akarja cserbenhagyni a hidat, nem hallgat a szerencsétlen megzavarodott ember tanácsára.

„Tierney teljes biztonságban érzi magát, és nem mozdul. Félek, hogy agyonütik mindkettőjüket."

Másnap már nem tanácsot adni megy hozzájuk, hanem tanácsot kérni:

- Mit csináljak? Hogyan viselkedjem?

Nem tudjuk, milyen tanácsot kapott. Mindenesetre lemond a miniszterségről, és ezúttal a minisztertanács elfogadja lemondását.

Szeptember negyedike van, Jellasich eznap kapja a császári felszólítást a magyar forradalom letiprására.

Elbúcsúzik a két Clarktól, és nem megy, hanem viszik a döblingi ideggyógyintézetbe. Útközben öngyilkos akar lenni, de Tasner megakadályozza.

Sose hagyta el többé Döblinget, sose hagyta el többé döblingi szobáit.

Itt is halt meg 1860. április nyolcadikán, húsvétvasárnap.

- - - -

Ezekről a kapcsolatokról persze tudott a bécsi rendőrség is, hogyne tudott volna. A nagykövet és Thomas Bird, a *Times* bécsi tudósítója gyakran jártak Széchenyinél. Birdöt ki is akarták utasítani Bécsből, aztán ügyesebben intézték a dolgot. „Beszéltek" a *Times* tudósítójával. Mintha ezt már elmeséltem volna.

- - - -

3. Egy pár fekete szattyánbőrből való, csaknem új papucsot, melyet öngyilkosságakor viselt Széchenyi... Ezt miért?...

Nem tudom megmagyarázni. Nem vagyok képes ennyire beleélni magamat egy rendőrtisztviselő agyműködésébe. Azt fel tudnám tételezni, hogy az egyik rendőr zsebre dugta a papucsokat... és a másik meglátta, mire... De ilyenkor nem kerül jegyzőkönyvbe a papucs. Ilyenkor az történik, hogy a másik rendőr zsebében is eltűnik, valami lehetőleg lapos tárgy, mondjuk egy jó borotva, egy kis ezüsttükör... Szóval, nem értem.

Annál érthetőbb a következő tárgy elkobzása, melynek pontja:

4. „Emlékérem az 1848-ban Bécsben kivégzett Blum Róbert halálára. Drentwett vésnöktől, Augsburg, 1848."

Ám ha most ebből és Széchenyi sok megnyilatkozásából, azt kezdenénk kihámozni, hogy Széchenyi forradalmár volt, sehova se jutnánk. Azt nézzük, mit alkotott ez a szétszaggatott limes-ember itt a limesen, a Dunánál? Hajózhatóvá tette és hajókat bocsátott rá, hidat dobott át rajta, erőset - ha ő maga olyan híd volt is, mely megszakadt a megterheléstől... Mi egyes emberek azzá lehetünk csak, amik vagyunk. De a történelem tehet velünk csodákat.

A sok kész és félbenmaradt kézirat közt akadt elég, amitől égnek meredt a rendőrségi urak haja szála - nem mikor olvasták, hisz olyat mondtak, amit ők is tudtak - hanem mikor jelentették. Például, hogy III. Napóleont éppannyira - vagy éppoly kevéssé - tartja Széchenyi törvényes uralkodónak, mint őfelségét, I. Ferenc Józsefet... Vagy azt a felségsértést, mikor megírja: „Ha Ferenc József így folytatja, akkor tönkreteszi Ausztriát saját magával és családjával együtt."

A birodalom szétesését és a Habsburg-ház bukását megjósolni már 1858-ban - mikor ezt Széchenyi írta - se volt olyan nehéz.

- - - -

1849

1848. szeptember 4-ikén, aznap, mikor Széchenyi testi mivoltában Döblingbe vonul, szeptember 4-én Jellasich, a horvát bán, megkapta a császár dicsérő leiratát, és szeptember 11-én átlépte a magyar határt. A magyar forradalom ezzel és a kormány erre következő lemondásával új szakaszhoz érkezik, melynek első látható jele Jellasich szeptember 29-iki nagy veresége.

„Fut Bécs felé Jellasich, a gyáva.
Seregének seregünk nyomába."

Így Petőfi, aki látja, hogy fut és azt is, hova fut Jellasich. Nos, a hídépítők, akik mint mondtam, nem kötöttek fringiát, ők se élnek idillikus nyugalomban.

December elején az osztrák hadsereg már Pesthez közeledik, Kossuth felszólítja Clarkot, hogy Komárom védelmére készítsen mesterembereivel ágyútalpakat és lafettákat, és bocsásson fát a kormány rendelkezésére.

December 11-én a forradalmi kormány saját kezébe veszi a hídépítés irányítását, és december 30-án, mert a honvédők kiürítik a várost, Kossuth elrendeli, hogy az ágyúütegeknek és lovaknak a hídon való átszállítására egy technikus szakember felelősen ügyeljen.

A híd ekkor már járható volt. Csak a díszek, korlátok, lámpák hiányoztak. Clark a felelősség vállalását megtagadta, de nem tagadta meg a szakértői segítséget. A forradalom visszavonuló csapatai zavartalanul átkeltek a hídon, és a hídnak se történt semmi baja. Nemsokára a császári seregek hetvenezer embere és hétszázhúsz ágyúja dübörög át rajta... A híd ezt is kibírta. Ám mikor a császári seregeket kezdte szorítani a forradalom 1849 tavaszán, halálos veszedelem kerülgeti a hidat.

Hentzi tábornok, a Budát megszállva tartó császári hadak parancsnoka magához rendeli Clarkot. Követeli a híd aláaknázásának előkészítését.

Adam Clark megmagyarázza, hogy a híd felrobbantása pótolhatatlan veszteség lenne, és különben is az előrenyomuló forradalmi csapatokat csak pár napra tudná feltartani. Hiszen hajóhidat fognak verni, s így kelnek át, feljebb vagy alább a Dunán. Ha Hentzi fél a forradalmi sereg jövetelétől, pár nap haladékot az is ad, ha felszedik a híd pallóit s a pallókat tartó keresztvasakat. Robbantani felesleges és céltalan.

Az osztrák tábornok Clark ésszerű javaslatát nem fogadja el. Romokban akarja látni a várost, melynek ura nem maradhat! Nem a hadviselés ésszerűsége volt a fontos. Herostratési tettel kívánja hadvezéri nevét megörökíteni.

Hát megörökítette: Hentzi!

És a történelem megörökítette alárendeltje, Allnoch mérnökkari ezredes nevét is. Ők a múlt század közepén a tehetségtelen osztrák katonák legnevesebbjei, Windischgrätzcel egyetemben, akit mindenütt megvernek. Babéraik azonban csak rövid ideig voltak hervadhatatlanok, 1866-ban, Königgrätznél már felülmúlja őket Benedek táborszernagy, akit a poroszok vernek tönkre. Az első világháború osztrák generálisai pedig már csak betetőzték azt, amit egy megpudvásodott Habsburg család hadvezérei vérszomjas tehetségtelenségben elérhettek. És: Finis Austrie!

Allnoch mérnökkari ezredes Hentzi parancsára négy láda puskaport rakat a híd alá.

De Clark, ez az angol, arra is gondol, hogy az osztrák tiszt a lánckamrát fogja robbantani. Ezért abbahagyja a felszivárgó talajvíz kiszivattyúztatását. Sőt további előrelátó intézkedést is tesz: összetöreti a szivattyúkat.

Felesleges volt! Egy császári mérnökkari ezredesnek nem jut eszébe, hogy megnézze a helyet, ahová az aknát kell elhelyezni.

Egyelőre még nem robbantanak, hanem a nyílt várost, Pestet pusztítják minden ágyújuk tüzével. Április 29-én huszonnégy fontos ágyúgolyó éri Adam Clark lakását; a ház romba dől. A város ég. Nyolcvanezer ember menekül a Városligetbe. Oda már nem érnek el Hentzi ágyúgolyói... Hja, idillikus kor, boldog idők... de akkor is csak annak, aki épen marad, élve marad, aki jó messzire menekül.

Mint például Tasner, a Lánchíd-építés ügyvezetője. Tasner jó messziről, Pótról „irányítja" az építkezést. Május 11-én sürgős levelet küld Clarknak. Közli, hogy aznap estére tervezik a híd felrobbantását. A híd megmentéséről egy szó sincs a levélben. Az iratokat akarja biztonságban tudni, „melyek Tierney hálószobájában őriztetnek". Ezeket mentse meg Adam Clark!

Az ügyvéd lelke: az irat. Az építő lelke: a mű... Tasner csak annyiban tévedett, hogy május 11-én még nem robbantottak. Abban azonban nem tévedett, hogy Clarkhoz intézte a levelet - aki végre is éppúgy megfuthatott volna, mint ő. Vagy legalábbis kimehetett volna a Városligetbe. Azonban Clark egy percre se hagyta el a hidat, pontosabban a Duna-partot, ahova a lövedékek csapódtak.

Pest ágyúzása egyre fokozódott, és május tizenharmadikán érte el tetőfokát. Ezen a napon a híd láncát is ágyúgolyó érte.

A robbantás pedig május 21-én történt, reggel hat óra után néhány perccel, amikor a honvédsereg már rohammal veszi be Buda magas várát.

Clark ott áll a Duna-parton, a pesti oldalon. Talán egész éjjel ott állt, talán egész éjjel le se hunyta a szemét. Látta a robbanás felcsapó lángját, látta a füstoszlopot. Ő mindent megtett, de hátha... Ki tudhatná, mi megy végbe ott a budai hídfőnél, mely még mindig füstfelhőben úszik. A híd áll, de most jön majd a második robbanás...

Olyan ez, mintha az anyának egyetlen gyereke van halálos veszedelemben. Olyan, mint egy művésznek, ha látja, hogy ég az épület, melynek falaira legszebb művét festette. Olyan, mintha egy író elveszti kéziratának egyetlen példányát. De minek ilyen grandiózus hasonlatok? Én tudom, milyen torokszorító fájdalmat érez egy emberséges kocsis, ha lábát töri a ló, pedig az a ló gyűlölt gazdája tulajdona.

Második robbantás nem követte az elsőt. A híd épségben maradt. A robbantás csak Allnoch ezredest és nyolcvan engedelmes emberét repítette felfelé és mégis a pokolba.

Clark megnyugszik. Buda falán már a honvédsereg zászlaja lobog - és a hídon a győztesek vonulnak.

A híd május 30-ig nyitva állt az egész város számára. Clark nyugodtan és ironikusan fogalmazza jelentését: megírja, hogy ő közölte Hentzivel, hogy a robbantás felesleges. Mégis robbantottak: „for what a reason is not known"[25] ... jelenti hűvösen. És jelenti, hogy az ágyúzástól csak egy láncszem sérült meg. Azt se kellett kicserélni. Két erősítő vasat szerelt a sérült láncszem mellé; ezek együtt erősebbek, mint a láncszem volt. A kár kijavítása: tíz font négy shillingbe kerül... Csaták, ijedtségek elmúlnak, de elszámolni pontosan kell!

[25] Nem tudni, mi értelme volt.

Igen ám, de a következő hónapokban súlyos csapások érik a forradalmi seregeket. Újra veszedelembe kerül a híd. Most Dembinszky generális küld egy osztály árkászt és aknászt hidat robbantani.

Clark az osztag parancsnokához, majd Dembinszkyhez fordul. Ugyanazt magyarázza nekik, amit Hentzinek hiába magyarázott:

- A híd elpusztítása legfeljebb négy-öt napra tartóztatja fel az ellenséget. Ennyi idő elég, hogy a császáriak hajóhidat építsenek. Időnyerés? Ugyanennyi időt nyernek az útpálya és a keresztttartók eltávolításával is.

Dembinszky a forradalom legközépszerűbb tábornoka, de - látja, uram, a különbséget - megértette Clark érvelését, írásos paranccsal kötelezte Clarkot az útpálya szétbontására. Ennyi az egész!

Clark a parancsot szív szerinti örömmel teljesíti. Június 8-án, hiába van vasárnap, nyolcvan láb útpályát tesznek járhatatlanná. Felszedik a pallót, leszerelik a kereszttartókat. Így legfeljebb a láncokon lehetne átjönni, de osztrák generálisok ilyet nem tesznek. Erre csak Széchenyi vállalkozott...

A kereszttartókat, pallókat, alkatrészeket Clark két hajóra rakatta, és jó messzire leúsztatta a Dunán.

Így menekült meg a pusztulástól 1849-ben a Lánchíd. No de aztán 1945-ben, jóval alaposabb németek jöttek, és a majdnem száz év alatt nagyot fejlődött barbársággal és haditechnikával robbantották fel a hidat. A robbantó nevét nem tudom. Akkoriban oly sok hidat, valamennyi hidat felrobbantották - és főképp a vereség oly közel volt, hogy a „hősök" igyekeztek eltitkolni nevüket az utókor előtt.

Az ágyúk 1849-ben nem voltak oly messzehordók, mint ma, de az ellenforradalom, az igen, az már akkor is ellenforradalom volt. Széchenyi hídját Haynau katonai diktátor és Geringer báró polgári adlátus jelenlétében nyitották meg 1849. november 20-án.

Haynau a történelemtől a „bresciai hiéna" nevet érdemelte ki. Hóhér volt. Még szinte párolgott a vér az Újépület udvarán, ahol Batthyányt, és Aradon, ahol a forradalom tizenhárom tábornokát végezték ki október 6-án. A híd láncai erősek voltak, Magyarország rabláncai, úgy látszott, ekkor még erősebbek. De nem folytatom a dikciót.

- - - -

azt se, hogy a műszaki kivitelezés kizárólag Adam Clark műve-e? Az alagút 1853-tól 1857-ig épült. Tierney ekkor már látni se akarta a hidat, se Magyarországot, és még kevésbé akart alagutat építeni. Mióta Széchenyi Döblingben volt és Magyarországon Haynau - Tierney Clark be se tette lábát ebbe a Habsburgok országába. Könnyű, ha valaki angol. Londonban halt meg már 1852-ben. Hatvankilenc éves, öreg, keserű ember, nagyszerű mérnök, művész, agglegény.

Adam Clark viszont nemcsak magyar ruhát hordott már jó ideje, hanem itt alapított családot, itt is halt meg, 1866-ban, ötvenöt éves korában. Sírhelye hasonlít John Field sírjára ott a moszkvai, lefortovói temetőben...

Nos, valahogy mégis történetem végére értem. Bevallom idegesített a gondolat, hogy ön elutazik, és elutazása torkomra fojtja a szót. A sietés modern betegségét, senki se érzi annyira, mint egy idegenvezető. Három nap: mutass meg egy egész országot! Mint látja, egy híd ügyét felvázolni se nagyon elég három hét. Csodálom az írók jó idegeit, önbizalmát és olvasóikban való hitét... Trilógiák, tetralógiák. De hát igazuk van! Mert én például olvasom őket. De olvassák-e nálam fiatalabb emberek? Pedig milyen kár volna, ha nem olvasnák. Csakhogy ezelőtt az útiolvasmány is tízíves könyv volt; mióta repülőgépek járnak, egy képes hetilap is elég. Azt is akkor érnek rá elolvasni, ha ködös az ég. Különben kár volna nem a tájat nézni, ezt a csodálatos képet, amelyet régen csak angyalok és angyali lelkek láthatták ily szépnek - por és piszok nélküli világot... Ön már holnap reggel utazik?

- - - -

SZÜMPOZION

Ne aggódjon kérem, nem a nemzeti eledeleket kívánom bemutatni. Végre is nem az a cél, hogy a halászlé agyonégesse egy muzsikus torkát... Főúr! Legyen szíves!...

Fogas vajban. Kezdjük talán ezzel?...

Nem, főúr, egyelőre nem fogunk tokajit inni. Jó kis csopaki fehér bort hozzon!

... A boraink, kérem, sokfélék és a maga módján mindegyik jó - feltéve, ha nem a budafoki nagy pincészetben butéliázták őket.

- - - -

És jöjjön hosszabb időre. Mikor így belegabalyodtam ebbe a Lánchíd-történetbe, folyton idegesített, hogy elutazik, mielőtt befejezném. Féltem, hogy nem tudok a végére jutni. Ezt néha érezte is.

- - - -

levél - és a Kossuth-bankók. Rejtve, rajongva és csak Kossuthra emlékezve őriztük. Széchenyiről csak az iskolában hallottam...

Széchenyinek német volt az anyja, talán az öreganyja is. Arcvonásai délszlávot mutatnak, talán törököt is. Az egész Széchenyi család ilyen: összenőtt szemöldök, horgas orr, olajbarna bőr. Grófságuk nem túl régi, majd azt mondanám: újkeletű. Gondolkodásában Széchenyi: aulikusba oltott carbonári, egyénisége olyan sokrétű, hogy Metternich még a végén is tévedett. Mert több mint két emberre való anyagot gyúrt belé a gondviselés. És sajátosan magyar. Még abban is az, hogy komolyan veszi az európaiságot. Mentségére szóljon, hogy az európaiság többet ért és jelentett, mint ma.

- - - -

Számomra, igenis, ez a sziget a világ közepe, de közben azt is tudom, hogy nem az. Magyar nyelvünkkel majdnem mindmáig „néma gyermekei” voltunk a világnak, melyet értettünk és értünk. Ezért vagyunk néha elbizonytalanodók, és tiszteljük, ami idegen. Amit azonban átveszünk, azt feloldjuk magunkban s így szintézisében egészen, sajátságos sajátunk lesz.

És sajátos kontinentális az életáram is itt, a szárazföld belsejében, messze az Óceán partjától, ahol a víz és föld találkozik, és zavartalanul látszik a világ lélegzése: ár és apály. Az Óceán közepén és szárazföld belsejében ezt nem látja a szem. Pedig itt is csak olyan a vonzás, mint a partokon, ahol érzékelhető...

A levegő áramlatai pedig az óceáni párás szél és a sztyeppék légtömege, a szaharai sirokkó, az északi sarkkör jeges boreusa itt a mi egünkben csapnak össze: hol viharban, hol szelíden párásodva. Ha látta volna a szelet, amint Taimir félszigetéről szüzek fátyolaként hozza a zöld-sárga-rózsaszín felhőket, északról délnek... Itt éri őket a déli szél gerjedelmes forrósággal fújtató bikája. Itt termékenyülnek, és adnak termékenyítő esőt.

Nemsokára a platánfák leveleinek barnasága marad csak meg a nyárból, és a levelek csipkés hegyükre állva gurulnak az őszi szélben, peregnek, zörögnek, elfeküsznek, és várják a fehér takarót... Hó csikorog ilyenkor a magányos sétáló lába alatt, aki keres valamit itt a szigeten. A szél óriás seprője elsimít minden nyomot, a magányos emberét is.

A tavaszi szél almavirágot kavar, a budai hegyekből hozza idáig. Rezedaillatot hoz a nyár...

A rezeda hasonlít a szőlővirághoz. De csak szemre. És nem is itt a budai hegyekben szeretném nézni önnel, hanem a Balatonnál. A szőlővirág illatát nyári alszél hozza át a tavon, oda, ahol még több van belőle, Szigligetre, Badacsonyba. Ha lenne időnk, és talán lesz valamikor, oda is elmegyünk... Sok régi vár van arra. Ma is állnának, ha a Habsburgok nem robbantják fel őket, mivel a török nem győzte feldúlni... Eh!... Sümegen pedig megnézzük a híres bécsi művész freskóit. Mert ami bűnt a bécsi udvar elkövetett, a bécsi nép mindig jóvá tette... 1848-ban pedig előleget is adott. Csak nekünk, magyaroknak kellett volna egy kicsit jobban segíteni akkor is és 1919-ben újra...

Ezt a szigetet, a főherceg-nádor birtokát, 1848-ban Kossuthék a nép tulajdonába adták. De aztán megint csak a „jobb” társaságé lett. Belépődíj rostálta „hibátlanná” a közönséget. 1919-ben Kunék adták a népnek; május elsejére a gyerekeknek... Végleg csak most lett nem comme il faut. Azzal, hogy a drága strandfürdő olcsó lett, azzal, hogy minden valamire való szerelmespár idejár. Ebben a finom hotelben meg tudósok szállnak meg, vendégművészek, államfők és munkásdelegációk.

Régen is, ma is szerették költőink, az ő szemük nézésétől szépült ez a sziget.

- - - -

talán a legnagyobbak ma már nem ugyanazok? A negyven évvel ezelőtti kisebbek volnának ma a legnagyobbak? Nem hiszem. Sok köztük a nagyon-nagyon régi, öreg.

A száraz ágak ropognak, mint a beteg ember csontjai. Letöri őket a szél. De az új fű zöldjén sárga pillangók, mint dupla aranyak repdesnek tavasztól őszig. Ősszel a falevél, télen a hó hull, és elmúlásában a legszebb. A fák közt igen sok egész kicsi unoka, amit két-három éve ültettünk. De itt vannak az öreg tölgyfák is, Arany János tölgyei.

- - - -

Most az a jó - csak háború ne legyen -, hogy hosszabb az élet. Azelőtt, kérem, harmincéves korban megszűnt a „könnyelműség”. Ma az ötvenéves mama fiatalasszony. Úgy érzi, és az is. Azelőtt a hosszan tartó fiatalság az arisztokraták privilégiuma volt. A nép számára új probléma ez.

- - - -

És mentek totyakos, otkolonyszagú, fogatlan bakaőrnagyok, szénaparfőmös, nyereg- és lóverejték-szagú huszártisztek. Azok a szűzi felhők és szelek mindenféle szaggal egyesülnek. Vaníliaszagú cukrászinas, káposztalé szagú miniszteri írnok, borszagú költők, kávészagú újságírók - de angyalszagú költők és csatornaszagú újságírók is. Petróleumszagú varrólányok, borbélyszagú bankfiúk, hónaljszagú fogalmazók, akik minden aktát összekevertek, egérszagú levéltárnokok, macskaszagú vénlányok.

De mostanában egyre több a jó szag, a munka után megmosdott nyugalom, a napolaj és a frissen pattogó zászlók friss vászonszaga. És persze a benzinbűz se kevés.

- - - -

A SZÜMPOZION FOLYTATÁSA

Nincs kedve aludni? Nagyszerű. Taxival elmegyünk egy kis bormérésbe. Jó? A Sashegy alatt, kedves kis hely. Balatoni borokat mérnek. Szövetkezeti borokat.

- - - -

Nos; ilyen volt ő, illetve ilyen is volt, és még sok másmilyen. De hadd jussak vissza a hídhoz, a hidakhoz. Már csak azért is, mert ha így folytatom, akkor úgy balra torzítom Széchenyit, mint ahogy jobbra torzították ezelőtt...

- - - -

Ajjaj. Isten ments történésznek lenni! Mindjárt megmondom, hogy mért. De előbb, ha még nem mondtam volna, megjegyzem, hogy a régi iskolai történelmet a számok miatt utáltam. Mikor uralkodott Ferenc és meddig? És Ferdinánd és József? És hányadik József, és hol keressem a megelőző Jóskát. Azt tartsam fontosnak, hogy pont száz évvel ezelőtt halt meg Széchenyi? Még élhetett volna pár évet. Vagy azt, hogy 1860-ban született Csehov? Előbb is születhetett volna. Vagy pár évvel később. A baj, hogy olyan hamar meghalt.

Az értelmetlen számoktól való irtózás, azt hiszem, az iskolában kezdődött, de máig se hagyott el... Hogyan? Úgy kérem, hogy telefonszámot megjegyezni nem tudok. Kivéve a taxiét, az hatszor kettes!

- - - -

Ezek után nem hiszi, hogy Görgey valóban áruló volt? Akkor én túlságosan nekigyürkőztem, és úgy nyeregbe vágtam magam, hogy a ló másik oldalán estem le az igazsággal együtt. A magyar népnyelv használja ezt a képet. „Átesni a ló másik oldalára.” Görgey maga is bevallotta, hogy katonai ellenforradalmat készített elő - csak a haza eladásának vádja alól igyekezett hasztalan tisztázni magát.

De hol is tartunk? Miért mondtam el mindezt?... No persze! A történelmi folyamat fővonalát igen szépen meg lehet magyarázni, de azt, hogy Görgey mért foglalta el Budát, sokkal nehezebb! Lehet és valószínű, hogy Kossuth is akarta Budát. Díszes bevonulása a visszafoglalt fővárosba feldíszített feleséggel és két fiával ezt látszik bizonyítani. Aztán itt van Görgeynek katonai becsvágya, mely nem bírt ellenállni a művészien vezetett ostrom csábításának.

- - - -

kritikusát úgy kellene vizsgáztatni, hogy legalábbis a már ismert modorban írassanak vele szabályos verset. Viszont az absztrakt festőt meg úgy, hogy műve elfogadása előtt a bírálók szeme láttára fessen egy akadémikus, szabályos akttanulmányt.

Mit mondjak még? Nem lenne jobb, ha kipróbálnánk új szerzeményét, a magyar presszófőzőt?

A SZÜMPOZION BEFEJEZÉSE

Köszönöm! Nincs jobb az otthon főzött kávénál...

Lám mennyit beszéltünk a hídról, anélkül hogy definiáltuk volna.

Nos, a híd az, ami összeköt. Híd: a szó ember és ember közt. Állandó híd a szótár, mely két nyelvet kapcsol össze. Híd a tudomány. Lerombolhatatlan híd az ön mestersége: a zene. Híd a béke. Híd a békés együttélés - mely egyelőre még nagyon hasonlít egy pesti társbérlethez...

Mindez nagyon szimbolikus és szép, de sajnos, nagyon kétértelművé lesz, mikor a konkrét folyón átvivő hidat akadály zárja el, és a híd katonai objektum lesz, erődítmény, hídfő, ahonnan az út legsebezhetőbb részét védik. De sohasem a híd bűnös, csak bűnösen használják. Így van ez a tudománnyal is...

A hídra már a római birodalomnak szüksége volt, mikor a birodalom messze túlterjedt a Duna balpartján. Építettek is egyet délebbre a Dunán, melyet ott - ha jól tudom - Isternek neveztek. A Duna, ez tálán szláv neve a folyónak - Dvina: folyó, hömpölygő... A budai pasa - semmi kétség - itt szeretett volna hidat, főképp télvíz idején, mikor hónapokra megszakadt a közlekedés a két part között. De ugyanez a budai pasa nagyon örült, hogy nincs híd - és ha éppen nyár volt a hajóhidat is szétbontatta, a kompokat is felgyújtatta -, mikor övénél nagyobb ellenséges erők jöttét jelezték a túlpart felől. Ezt nevezem kétértelműségnek. A híd, a kapcsolat, csak győztes seregek és a végül győztes eszmék kívánsága...

Hídra már a kőkorszakbeli embernek is szüksége lehetett. Először még azt a ledőlt fatörzset használta, melyet a vihar vagy villám fektetett keresztbe a patakon. Ezen jutott át túlparti vadászterületére. De a vihardobta fa elkorhadt. Vagy még előbb elúszott a tavaszi áradás nagyvizén.

Mit tesz az ember, mikor a túlparti vadászterületet magáénak érzi? Nem várhat, míg a villám vagy vihar újra ledönt egy szálfát, pont ott, ahol neki kellene, és úgy, hogy a fa kifordult gyökere az egyik parton maradjon, és a koronája az ellenkező partra essen.

Ezért, kőbaltáját kézbe véve, leguggol a parton egy nagy fa tövébe, és vár, míg a szélzúgás megsúgja, hogy segít hátba lökni a nagy fát. És mikor a szél zúg, nekilát a fa megölésének. Kőbaltájának a szél segít leteperni az óriást; a ledőlt szálfa szolgává lesz. Négykézláb áll: lépj a hátamra. Az ember átmegy a legyőzött óriáson a víz felett. Az óriás kéz, a szétterpeszkedő ágak bütykös ujjai, magasan tartják a hidat, a víz nem éri el a győztes ember lábát...

Ez a fahíd őse. A kőhídé: a gázló sekélyebb részébe dobott kövek, így követhetném a hídépítés történetét egész a Lánchídig és tovább. Most már az égitesteket kezdik összekötni különös hidak...

Az ember mindig és mindenhol hidat akar - s csak néha az ellenkezőjét: szakadékot. De híd csak ott fog épülni, ahol a szándékon kívül erő is van, technikai felkészültség - kőbalta vagy vaskonstrukció és szükséglet, történelmi szükségszerűség. A szándék magában nem elég. Kit érdekel ma - egyes történetírókon kívül -, hogy Gróf Sándor Móric Széchenyi előtt, 1828-ban már hidakat nézeget. Következésképp Széchenyi nemcsak kimagasló jelenség, hanem a korszellem kifejezője is. Kimagasló - mert a hídépítés szándéka és a hídépítés tette közt igen nagy a távolság, legyünk aktuálisak: kozmikus a távolság.

De magyarázatunk attól még nem jut célhoz, ha kinyilatkoztatjuk: elérkezett a történelmi szükségszerűség, megépült a híd. Nem ilyen egyszerű a dolog. Az a bizonyos hajóhíd még elszolgált volna Pest és Buda közt pár évtizedig. Ha a szándék magában elégtelen is, nélküle mégse terem alkotás. Báró Kemény Zsigmond, aki elsőként akarta Széchenyit úgy magasba emelni, hogy reakciós voltát igyekezett bizonyítani, körülbelül így ír egy helyütt: „Mondották, a Lánchíd miatt igen sok hasznos vállalatot nyom háttérbe, s igen nagy, sőt káros áldozatokat kíván a nemzettől." Lám lehet kétségeskedni: elérkezett-e történelmi szükségszerűség pillanata? De Széchenyi nem várt, míg majd újabb fa esik keresztbe a patakon. És a hajóhidat is elégtelennek találta. Hidat akart, vasból és kőből valót, nagyszerűt. Elképzelése, szándéka helyességét, s a történelmi szükségszerűséget a híd megépülésének ténye bizonyítja.

Akarat és szükségszerűség. Bonyolult kölcsönhatásban erősítik, fokozzák egymást, és kegyetlen igazság, de egyetlen igazság, hogy csak megvalósult mű bizonyít.

És ezért tulajdonítok én egyforma jelentőséget a tervezőnek, az építőnek és az iniciátornak.

Hol folytassam? Mert ha már belementünk, akkor a történelmi szükségszerűségről és az iniciátor lényegéről is kell egyet-mást mondani.

Legyen. Tehát az iniciátorról. Az iniciátor zsenialitását nehéz kötőféken elővezetni. A mi esetünkben - ha elfogadjuk, hogy igazában csak a mű bizonyít - akkor úgy látszik, hogy csak a két Clark a fontos. Tierney, aki tervezte, Adam, aki megépítette, és az Alagút hozzákapcsolásával tökéletessé tette.

Nem így van. Az iniciátor főfeladata a kellő helyzet és a kellő munkatársak kiválasztása. És még egy: a szerencse felhasználása, de úgy, hogy a szerencse elfordulásának veszélyét a minimumra korlátozza. Ebben hasonlít a hadvezérre. A zseniális hadvezér megszervezi a hadiszerencsét... Napóleont akkor hagyja el a hadiszerencse, mikor helytelenül számol - mint az oroszországi hadjáratban. Vagy mikor helyesen látott és mérlegelt körülmények közt - Waterloo előtt - tudatosan lemond a köztársasági demokraták, a jakobinusok segítségéről, és pusztán hadvezéri zsenialitásában bízva elveszti előbb zsenialitását, aztán a háborút, végül azt is, amiért a köztársaságiak segítségét nem akarta elfogadni: saját császárságát.

Az iniciátor tevékenysége kissé hasonlít a színházigazgatóéhoz vagy a lapszerkesztőéhez. Elsősorban nem szép színésznőkre, nem megnyerő modorú írókra van szükségük, hanem jó színészre és jó íróra. A szimpátia az később jön - ha jön.

Egyik Clark se volt rokonszenves egy nagyúrnak, mégis egyre barátibb kapcsolat alakult ki köztük és Széchenyi közt - már amennyire Széchenyi barát tudott lenni. - A Clarkok pedig akkor se hagyták cserben a hidat, mikor Széchenyi már nem volt, helyesebben: alig volt - s néha már megbánta, hogy hidat akart építeni...

Szinte kedvet érez az ember ezt is a szerencse helyes megszervezésének nevezni. Hiába akarod elhagyni a művet - a mű belédkapaszkodik, és nem enged... Széchenyi nem légvárakat épít, nem a Gogol-regény Manilovszkija, Manovszkija... nem emlékszem hogy hívják... Nemcsak megálmodta, mint valami ábrándozó lélek, hanem meg is szervezte az építést, úgy hogy az már akaratától függetlenül is haladt volna a megvalósítás felé... S ha a végén nem is volt már ott fizikai értelemben, mégis ő az, aki befejezte a művet. Annál tragikusabb, hogy sohasem mehetett át az elkészült hídon.

- - - -

Nem tudom. Nem tudom, hogy olyan büntetés volt-e ez, mint Mózesé, aki nem léphetett Kánaán földjére. Itt nem volt Kánaán, ezt tudjuk. De Kánaán volt-e Kánaánban? Jobb, ha kételkedünk.

- - - -

Evvel be is fejeztem. Búcsúzóul még egy mondatot...

- - - -

De mióta a technikai rekordteljesítmény dicsősége lefoszlott róla, annál tisztábban látni maradandó szépségét. Hasznosság és szépség, kiszámítottság és intuíció, ritmus és anyag egymásba-fonódottságának, egymás minőségében való feloldódásának nagyszerű szintézise. Értelemnek, szellemnek anyagban való transfigurációja. Művészet.

A Hagia Sophia is, a konstantinápolyi, amikor Bizáncban felépült, technikai „rekordot" jelentett. Nem volt ehhez fogható óriási kupola, sehol a világon. Évszázadokig tartotta a rekordot. Ám azóta épültek nagyobb, merészebb ívű kupolák is. Mégis, a nagy műremek, a Hagia Sophia maradt, ma is bámulatra kényszerítő, felülmúlhatatlan.

Így van - ezúttal „noha és ámbár" nélkül beszélek - ezzel a híddal is itt, ezen a folyón, itt ez ég alatt. Ha van örökkévalóság, akkor azt a művészet ritmusának matematikai tisztaságában találjuk. A művészet szabály és mérték: a nagy mű a végtelent fogja szabályba, rejtélyes és rejtélyesen érzékeny harmóniával. S a rejtély - megérthető rejtély.

- - - -

Tierney Clarkot a látnokság erősíti, koncentrálja. Talán ő a legközönségesebb élőlény a három hídépítő közt, de a legkoncentráltabban zseniális. Úgy beleharap a hídépítés szenvedélyébe, hogy meg sem tudja lazítani állkapcsát, míg a híd el nem készül. Csak akkor fárad el, mikor már kész. Ekkor viszont látni se akarja többé lelki zsákmányát... Ez is megesik... Bár halála előtt még mindig a híddal foglalkozik: kiadja építése történetét, a hídhoz készült rajzokkal...

Meggyűlölte szerelmét? Inkább az uralmat gyűlölte talán, mely Széchenyi nélkül avatta a hidat... De ha meggyűlölte volna? Előfordul, hogy a művész megtagadja legnagyobb alkotását, mert titokban úgy érzi, hogy még nagyobbra futotta volna erejéből. Irigyli a műre fordított, eltékozoltnak vélt erőt... Nem normális dolog ez, de semmi okunk a józanon számító Clark William Tierney urat, a polgári sznobot - és látó látnokot - képtelennek tartani efféle érzelmi logikátlanságra...

Érzelmi logikátlanság, állkapocs, lelki zsákmány... Ajjaj!... Elfáradtam... Mert különben még vitatkoznám kissé Marxszal is. Tudniillik én, aki nemsokára megtérek leendő méheimhez, sokkal jobb véleménnyel vagyok a méhek szellemi képességeiről, mint ő...

- - - -

MESÉK

LUSTA JÓSKA

A déli tenger mellett van a város, ahol Jóska lakott. Szorgalmas hajósok és naptól cserzett bőrű halászok éltek e városban, és ettek, amit a tengertől vehettek. Nehéz munka volt a szilaj tengerre szállni, ahol a hullámok a sziklás partnak nekiugrottak. Erő, bátorság és szorgalom kellett, hogy az emberek megkeressék a mindennapi élelmüket. Csak néhány gazdag halászmester és hajótulajdonos élt dúsan, a többi ember keserves munkával töltötte egész napját.

De nem így Jóska. Neki bizony nem volt komája a dolog. Inkább szeretett ő a partra húzott csónakok árnyékában aludni, mint az árbocok kötélzete közt mászkálni a szédületes magasságban. S inkább szeretett a sós hullámokban lubickolni, mint a nehéz halászhajót húzni. Csak éppen annyit dolgozott, hogy tessék is, lássék is. Nagy néha, ha jó borravalót adtak, keservesen nyöszörögve felvitt egy-egy ládát a hajóra, de rendesen a gazdagok gyümölcsét dézsmálta, és az így szerzett almából, körtéből, dióból és banánból élt.

Izmos volt. Hátát nem görnyesztette meg, karjait nem húzta el a munka. Ruhaként csak egy kis rongyból való kötőt viselt, amit felszedett valahol. Egész nap fürdött, vagy a kisgyerekekkel játszott a napfényes homokban, vagy úszni tanította őket, mert jó úszó volt. A gyerekeket szerette. Sokszor, ha a szülők nem értek rá, úgy meggondozta az apróságokat, akár egy jó dajka. Ezért sokszor kapott a halászasszonyoktól meleg levest. De akár kapott valamit, akár nem, ő egyformán szíves volt a kicsinyekkel. Így aztán az emberek, ha Lusta Jóskának nevezték is, de szerették.

Történt pedig ez időben, hogy elérkezett az új világ ebbe a messzi tengerparti városba is. A halászok, hajósok visszajöttek a messzi harcterekről, ahol legyőzték a gazdagokat. Jóska is örült az örülőkkel. De bizony pár nap múlva az ő örömét felváltotta a bánat, amikor látta, hogy most mindenki szívesebben és szorgalmasabban dolgozik, mint eddig. Még nagyobb lett a szomorúsága, mikor a városi tanács maga elé hívatta, és egy öreg halász, akit jól ismert, és aki őt is jól ismerte, így szólt hozzá:

- Jóska fiam! Ezután el ne feledkezz arról, hogy most már közös kincsünk a kertek minden gyümölcse, és ne nyúlj ám ahhoz illetlenül.

- Eszembe veszem, amit a tanács mondott - felelte Jóska, és eloldalgott.

Szégyenvörös arccal ment el a tanácsházától. Mit gondol ez rólam? Minek mondja ezt nekem? Tudom én, hogy lopni sohasem volt szép dolog, és most százszorosan rosszabb volna. Tudom én ezt jól. - Kedve támadt, hogy egy jó lapos kaviccsal bedobja az öreg halász ablakát. De aztán mást gondolt. Elment játszópajtásaihoz, a kisgyerekekhez. - Jóska! Jóska! - kiáltoztak a gyerekek örömükben, amikor meglátták. De bizony Jóska itt se tudott megvigasztalódni. A gyerekeknek a városi tanács jó tanítókat adott. Nem voltak már elhagyatottak, és tanítóik nemcsak úszni tanították őket, hanem sok más hasznos és szép dologra is, amihez Jóska maga se értett.

Nagy kedve jött ekkor Jóskának a munkához. Be is állt, dologhoz is látott. Jó izomban, erőben nem is volt hiánya. De hogy nem szokta, és nem tanulta a munka művészetét, bizony nem volt nála rosszabb munkás. Se zsákokat, se bálákat nem tudott oly gyorsan és ügyesen cipelni, se a hajó kötélzete közt nem tudott úgy mozogni, és a halászáshoz sem értett úgy, mint aki ezt szokta és tanulta.

És minthogy ebben a déltengeri városban a kommunizmus nagyon gyorsan fejlődött, ő is megkapta rendesen a mindennapi ételét, de keserű volt neki ez a kenyér. „Eszem - gondolta - a

köznek jó kenyerét, pedig hitvány munkámért nem is érdemlem. Csak úszkálni tudok a tengerben, s vannak, akik úszni jól tudnak, de azonkívül sok mást is tudnak csinálni. Ej, de haszontalan vagyok én."

De azért nem esett egészen kétségbe. Nagy buzgósággal tanulta a munka ezer csínját-bínját. A zsákhordásba már valahogy bele is tanult és törődött volna Jóska, de másképpen hozta magával a sor.

Egy napon megszilajodtak a szelek, az ég elsötétült, a tengert ólomszín hullámokba csapkodta a vihar. Minden hajó kinn volt a tengeren, és a hullámok fehér taraja a hajók derekát harapdálta.

Este lett, s az asszonyok siránkozva álltak a parton. Mert jaj volt a hajósoknak: kinn a nyílt tengeren a hullámok roppantották ketté a hajót, ha meg a parthoz közeledtek volna, nekicsapódnak a fekete szirteknek, és akkor úgy törik szét a hajó, mint a kútkávához csapódó cserépfazék.

Veszedelmesek voltak a szirtek. Ha békés a tenger, csúcsaik kimeredeztek a vízből, de most a megtorlott hullámok egyaránt elborították vizükkel. És a világító lámpák, amik máskor jelezték a szirteket, összetörtek és elúsztak. Nem volt semmi, ami utat mutatna a sötét tengeren. A világítótorony dobálta ugyan fénypásztait, de a szirtek alattomosak, és halál várt a hajósokra.

Jóska is ott állt a parton, a zúgó viharban, az esővel együtt síró asszonyok közt, a gyerekek mellett, akik ijedten kapaszkodtak anyjuk szoknyájába a félelmetes időben. Körültekintett. Egyidős társai és az öreg halászok, az ifjú hajósok és a tanács emberei, mind, mind kinn voltak a tengeren. Mert a legnagyobb halászás ideje volt éppen. Csak az egész vének, az asszonyok és gyerekek voltak a parton.

A vének jeladó tüzet akartak gyújtani, de a szél miatt nem lehetett, a fáklyákat eloltotta az eső, s már nem tudták, mit tegyenek.

Most nekem kell cselekednem - szólt magában Jóska.

Elszaladt a kikötői raktárba, ahol minden szeget, sarkot jól ismert, és egy csomag foszfort és alkalmas edényt vett magához. A foszfor világító természetű anyag, egy óragyár számára hozták az elmúlt napon: az óragyár pedig a mutatókat akarta vele bevonni, hogy az órát sötétben is látni lehessen. (No, de hiszen ismeritek az ilyen órákat, s elképzelhetitek, milyen jó anyag volt most a Jóska számára a foszfor.)

Milyen szerencse, hogy nincsenek már tolvajok, és a raktárakat nem lakatolják le - gondolta Jóska, és már rohant is vissza, hogy a parton bekenjen foszforral néhány magas oszlopot.

De a hajósok, úgy látszik, nem látták ezeket a jeleket, egy hajó se közeledett a kikötőhöz.

Jóska nem sokat gondolkozott. A hátára kötötte a foszforos dobozt, és egy jó helyen, amit csak ő ismert, beleugrott a tajtékzó vízbe, s úszni kezdett, a szirtek felé.

A vihar megnehezítette az úszást. Minden hullám a partra akarta vágni. Elszorult Jóska szíve. „Meghalok, és csak nem is segíthettem..." Minden erejét összeszedte. Levegőt vett, és víz alatt kezdett úszni, így könnyebben birkózott meg a hullámokkal, s csak néha dugta ki a fejét, hogy lélegzetet vegyen.

Már félórája úszott. Máskor ennyi idő alatt kiért a szirtekre. De most alig volt fele úton. „Most meghal lusta Jóska - gondolta magában -, nem lop, nem lustálkodik, meghal. Talán el sem érem a szirtet, csak meghalok... - De azért úszott tovább. - Ha semmikor se tudok segíteni, akkor így a legjobb...”

De végre, hosszú küszködés után, halálos fáradtan, mégis megérkezett a szirtekhez. Ereje utoljával még odaerősítette magát a szirthez, és a magával hozott fénylő anyaggal bekente a szirtet. Aztán saját magát is bekente derékig, és felemelt karral, fél testével a szirt fölé emelkedve integetett.

A hajósok látták a tündöklő szobrot, mely a szirtről világított felemelt karral. Aztán látták, hogy hullik le a kar... de a szirt még mindig világít.

Nem tudták, mi légyen ez a tündöklés, de boldogan, a félelemtől magukhoz térve, utat vettek, és beirányozták hajóikat a szirt és a part között, a védett öbölbe.

Az éj sötétjével együtt elmúlt a vihar is. Reggelre kelve a hajósok kikötöttek a kőkockás partú rakodóhelyeken, megölelték boldog családjukat, és mindjárt hozzáfogtak a vihart sínylő hajók tatarozásához. Mert ha emberben nem is, a hajókban tett kárt a vihar.

Aztán később - úgy tudom - ráemlékeztek a csodálatos fényességre, mely útmutatójuk volt a viharban, meg Lusta Jóskát is keresték mindenfelé. De hogy ő volt a megmentőjük, azt csak akkor tudták meg, mikor megtalálták a parti homokban betegen, félholtan.

Sokáig ápolták Jóskát, aki mindenről szívesen beszélt, csak erről az éjszakáról nem. A városi tanács embere is sokszor meglátogatta, s mikor már jobban lett, megkérdezte tőle.

- Mondd csak, Jóska fiam, ha meggyógyulsz, mihez akarsz kezdeni? Akarsz egy szép házban pihenni, hattyútollas párnán aludni?

Jóska tagadólag rázta a fejét. - Tanulni akarok, hajót építeni vagy újfajta világítótornyokat. Mert ez így nem jól van ezekkel a hajókkal.

Mit gondoltok, micsoda hajókat tud majd ez a Jóska építeni, aki tudjátok, hogy jó úszó, tudjátok, hogy bátor és méghozzá most már nem is lusta...

ARGONIDES HAJÓI ÉS A FENYŐFÁCSKA

Argonides a hajósvezér, Beltristrup szirt szigetének ura, megtataroztatta valamennyi hajóját, és hetvenkilenc hajójával útnak indult, hogy gyógyító balzsamot hozzon beteg leányának Silentának.

Elöl rohant az acélárbocú Spumataglo, a vezérhajó. Hét toronymagos acélárbocán dagadozott a fehér vitorla. Annyi vitorla feszült a hét árbocon, hogy hétezer ágyra telt volna belőle lepedő. De nemcsak a Spumataglo, a legnagyobb, a vezérhajó volt így felszerelve. Minden hajón megújították a kötélzetet, minden hajót kitataroztak mielőtt útnak indultak. Még a legöregebb hajónak a barna Navekkiónak is újramázolták a fedélzetét, és karvastag piros betűkkel írták frissen a nevét. Vitorláit is kifoldozták. Eresztékeit, ahol már száz éves kagylók csontosodtak öreg fájához, megvizsgálták, rendbehozták.

A tenger átlátszó volt, mint a tiszta üveg. A barna tengerfenéken, a szédítő mélységekben látszottak a kagylók, csigák, rákok és az úszkáló tátott szájú, nagyszemű halak. Az átlátszó üveges tenger hófehér tajtékja nekirugaszkodott a Spumataglo éles orrának, feltorpant; ezüstös vízpor szitált a levegőben.

Hetvennyolc hajó üresen indult el Beltristrup szigetétől, Argonides városából, Balzafort kikötőjéből. Csak a Spumataglo merült mélyen a vízbe, mert a hajóűr telis-tele volt aranyporral, amit a sziget kopár szikláiból bányásztatott ki Argonides.

Gondterhelt arccal ült Argonides vörös bársonysátorában, mely a Spumataglo első árboca tövében volt kifeszítve, és hallgatta orvosa doktor Stip és fővegyésze Tarlasán jelentését.

- Hetvenkilenc hajórakomány zöld balzsam elég lesz száz esztendőre - mondta Stip.

- Ezer esztendőre is elég! - szólt Tarlasán. - Mert én saját találmányú, legnagyszerűbb, éteritalkoholpurisszal szedem ki fák és füvek zöldjét. Aztán úgy desztillálom, extrahálom, kondenzálom, hogy gyűszűnyi csomóban egész erdők zöldjét sűrítem.

- És beteg leányod, Silenta bizton meggyógyul, ó, Argonides. A sziklából épült Balzafort és a kopár Beltristrup egész levegője olyan lesz, hogy a félholtak is lábra állnak, ha csak egyet szippantanak a levegőből, amit majd megjár az erdők lelkéből készült balzsam.

- Beszélj röviden - szólt komoran Argonides. - Meggyógyul a lányom?

- Biztos! Semmi kétség, uram! - kiáltott doktor Stip. - Hervadozó arcocskájára visszatér az élet színe. Szája mosolyogni, szeme kacagni fog. Csak siess! Amint megérkezünk, vásárolj erdőket, réteket, hisz van aranyad elég. Az erdők lelkét visszük beteg gyermekednek. - Majd a fővegyészhez fordult. - Mit gondol, kedves kolléga, miként terjesztjük szét a levegőben a közösen készítendő balzsamot?

- Majd gondolkozunk ezen is - felelt ráncba szedett homlokkal a fővegyész. - Ezek már mellékes kérdések.

Argonides nem hallgatta tovább a két tudós beszédét, hanem összehívatta a Spumataglo elé mind a hetvennyolc hajóját.

Ott álltak a hajók három sorban a Spumataglo előtt. A hajók egész legénysége háromszögletben a hajók fedélzetén. Ekkor Argonides odalépett a nagy nikkel-hangszóróhoz, és dörgő hangon beszélni kezdett.

- Kapitányok, kormányosok, matrózok! Elindultunk a zölderdejű országok felé. A nagyszerű, de kopár Beltristrupból, a mi országunkból odáig rendszerint százhuszonegy napig tart az út... Huszonegy nap alatt kell odajutni: százszoros lesz a zsold. A ráadás pedig minden arany és ezüst, amit a huszonegy nap alatt hétezer rabszolgám kibányász a beltristrupi sziklákból.

- Hurrá! - kiáltott egy torokkal a hetvenkilenc hajó legénysége.

Argonides folytatta: - A rakodás három hét lenne. De nektek három nap alatt kell elvégezni! Háromszázszoros bér a jutalmatok!

- Hurrá - ordított a legénység.

- De - tette hozzá dörgő hangon Argonides -, ha nem siettek, akkor a Spumataglo éles orrát fordítom hajóitok derekának, széthasítom hitvány hajótokat. Akkor a békák gyomrából tátogtok fel az átlátszó üvegtenger tükrére, ahol a Spumataglo egyedül marad diadalmasan. És te - fordult a legkisebb és legöregebb halászbárka, a Navekkio kormányosa felé -, te vén Maramico, ne késleltesd utunkat lassú hajóddal, mert téged hasítalak először ketté öreg mosóteknőddel együtt.

- Ó, uram - felelt a vén halász -, ne tégy ilyet haragodban. A jó Navekkio mindent megtesz, ami tőle telik, de az ilyen hajó még új korában se volt hosszú útra alkalmatos. Én se voltam még ily messzi úton. Csak hírből hallottam olyan országról, ahol fák zöldellnek. Egész életemben itt halászgattunk és beltristrupi szirtek között. Megöregedtünk. Én is, hajóm is, itt, ahol a zöld rubinkő is több mint a zöldellő rét. De - sóhajtott Maramico - hidd el, uram, mindent megteszek, hogy orvosságot hozzak szép leányodnak, aki nagyon beteg. Azt akarom, hogy egészséges legyen. Gyönyörű fácskákra gondolok, amiket elhozok majd leányodnak, hahogy örülne nekik.

- Ostoba! - kiáltotta Argonides, és a hangszóró dörgött. - Egész országok erdeit visszük szigetünkre. Mit akarsz te a fácskáddal. Eridj, iparkodj a hajók iramát tartani, mert kettészel a Spumataglo.

A matrózok jelt kaptak, és mint a macskák szaladtak az árbockötelekre. Minden darab vászonból, még az utolsó ingükből is vitorlát csináltak, s ráaggatták a zengő-pengő, feszülő kötelekre, a többi vitorla hegyibe. Az árbocok hajladoztak a szél nyomása alatt, és a hajók röpültek a tajtos üvegtengeren.

Még nem nyugodott le huszonegyedszer a nap, és Argonides hajói már dörögve eresztették le a horgonyaikat az erdős hátú, domboktól körülfogott, csendes öbölben.

Még este és éjjel kihordták a partra a Spumataglo aranykincseit, és Argonides nyomban egész országok erdeit vásárolta meg aranyával. Hajnalban a legénység vágta, kaszálta, gyűjtötte a fák és füvek zöldjét. A két tudós és segédjeik pároltak, főztek, sűrítettek óriási katlanokban. Estefelé már, kosarakban, hordókban rengeteg zöld balzsam volt a hajók öblös gyomrában.

- Uram - jelentette Tarlasán -, balzsamot már annyit főztünk, hogy tízezer embernek elég gyógyulásra.

- Tovább! Csak tovább! Minden fák zöldjét megvettem, és elvisszük, és mind a beteg lányom ajtaja előtt, ablaka alatt szórjuk a levegőbe.

- Ha meggondoljuk - elmélkedett doktor Stip -, a balzsam már egész országunknak elég volna. Itt ebben az országban elromlik a levegő. Sokan megbetegszenek, mert az időnek előtte letarolt fák zöldje aligha nől ki újra.

- Tedd, amit parancsoltam. Ezért fizetlek. És ne okoskodj - csördített rá az ostorszavú Argonides. - Annyi balzsamot gyűjtsetek, amennyit elbírnak a hajók!

Mindenki serényen dolgozott. Az öreg Maramico is rakta, gurította a nagy hordókat. De még előbb, alig hogy partraértek, tövestől kihúzott egy kis karácsonyfát. Nem volt nagyobb ez a fácska egy jó arasznál. „Elviszem" gondolta „a szép és jó Silentának, talán megörvendezteti a vén Maramico ajándéka".

Óvatosan vitte, a tenyerén, és éppen fel akart menni a hajóra, mikor meglátta őt Tarlasán, a fővegyész.

- Öreg! Mit csinálsz! - kiáltozott Tarlasán. - Elment az eszed? Én itt gyűjtöm, sűrítem, préselem a fák balzsamát, hogy mentől több férjen a hajókra, te meg, ostoba vénember, ilyen haszontalan faanyaggal akarod teletömni a hajót? Nem hallottad urunk parancsát? Száz nagy fa balzsama elfér akkora helyen, amennyi ennek a nyomorult fácskának kellene. Teszed le rögtön!

A fővegyésszel nem lehetett packázni. Az öreg Maramico letette a fácskát.

De mikor a vegyész a katlanokhoz ment, Maramico elgondolkozott. „Mért ne vihessek én fácskát a kislánynak? Ártalom ebből nem lesz, örülne néki a lelkemadta. Vétek, hogy milyen kopárrá teszik ezt a szép országot, de hogy én egy fácskát viszek, mert minálunk Balzafortban nem terem fa, biztosan nem hiba."

Éjjel, mikor a nagy katlanok tüze világított, az öreg lemászott a Navekkio kötélhágcsóján, és kijött a partra. Az erdőszélen, ahol csak a hold világított, keresett egy szép formás ágú, kétaraszos karácsonyfát. Gondosan kiásta a földből, bő kék ingét édes forrásvízzel megnedvesítette, és belecsavarta a kis fenyőcsemetét inge elejébe. Jól körülnézett, hogy a fővegyész ne lássa, aztán visszaosont hajójára.

Argonides emberei pedig tarolták a zöld hegyeket, völgyeket, erdőt, rétet. Országokon át, messzi járóföldre nem maradt tenyérnyi zöld hely. A levegő kiszáradt, por és gőz borította el a vidéket, a gyerekek azon mód sápadoztak, és sírtak az édesanyák, hogy így egy egész ország feje fölött eladták a zöld lombtetőt. Csúnyán, sárgán gőzölögtek a kopárrá lett hegyek, mikor Argonides hajói felszedték zörgő láncú horgonyaikat. Az ország lakói sírva álltak a parton, és sós könnyeik megtöbbítették a tenger vizét.

Hat napja röpültek már a hajók az üvegtengeren, útban Balzafort kikötője felé. Hetednap éjjel koromszínű vihar fogta körül Argonides hajóit. A büszke Spumataglo vitorláit mint meglőtt madarak tollat tépte szét egy szempillantás alatt a vihar; villámok fényében látszott, ahogy szerteszét repültek. Az acélárbocok eltörtek, mint a száraz ág, vagy elgörbültek mint a kifli. A kötelek elpattantak, és a büszke Spumataglo oldalra feküdt, mint egy halálra sebesült, remegő véknyú nagy állat. A hajók, egyik a másik után, süllyedni kezdtek. Csak a vén Navekkio és öreg kormányosa Maramico tartotta még magát.

Az öreg Maramico köteleket bocsájtott a tengerbe, azon húzta fel a többi hajó úszással menekülő legénységét. Argonides és a két tudós is ott állt már csurom vizesen, dideregve a Navekkio fedélzetén. Maramico tíz ember helyett dolgozott. Argonides hajói egymás után borultak fel, kaptak léket a hullámok rettenetes ütéseitől. A rettenetes tenger úgy ropogtatta a hajókat, mint oroszlán a szarvasok csontjait. A koromfekete viharban, a kék villámok fényében látszott, hogy a fák zöld balzsama lassan haragos zöldre festette a zajló üvegtengert.

Ember ember mellett szorongott a Navekkio fedélzetén, oly sűrűn, hogy már nem is volt hely. Az újabb menekülőket egymás vállán fektették keresztbe, és valamennyien kötelekkel az árbochoz erősítették magukat, hogy a hajón átcsapódó hullámok le ne sodorják őket.

Egy hétig egyfolytában sodorta a vihar a Navekkiót és szegény utasait a megzöldült tengeren. Az öreg hajó már alig bírta a terhet. Maramico mind gyakrabban nézett le a hajóűrbe. Vizsgálgatta az eresztékeket, és látta, hogy már csak a rákövesedett kagylók tartják össze a hajó padlóit.

„Lám jó, hogy nem öltelek meg, nem kapartalak le éles késsel benneteket az öreg Navekkio bordáiról. Összeszokott jó cimborák: hullámjáró öreg barna hajó és ti köves kagylók. Ne hagyjátok egymást, tartsatok ki, mert különben végünk van".

A kagylók is, a hajó is megtették, amit bírtak, de végül a Navekkio is el kezdett süllyedni. A hajófenék megtelt vízzel. Még dolgoztak a szivattyúk, a matrózok utolsó erejükből rángatták a szivattyúk karjait. Forró verejtékük, lihegő tüdejük hőséget árasztott a süllyedő hajó belsejében.

Hetednapra elmúlt a vihar. Látszottak messziről a beltristrupi szirtek. Ekkor már a hajóperem csak pár arasznyira volt a víz színétől, mely még itt is haragoszöld volt Argonides hajóinak balzsamrakományától.

Már közel voltak Balzafort kikötőjéhez, mikor szépen, méltóságteljesen eltűnt a tengerben Argonides utolsó hajója, az öreg, barna Navekkio. Argonides és minden társai úszva értek partot.

Szomorú volt Argonides. Sajnálta szép hetvenkilenc hajóját, a hajók drága rakományát, az életadó, zöld balzsamot.

- Nemcsak a hajóim vesztek el, a lányom is elveszett.

- Pedig százezrek sápadoznak ott a messzi országban, hogy elvittük a fák zöldjét... és íme, hiába - sóhajtott Stip doktor.

- Bizony, bizony - erősítette komolyan Tarlasán, a fővegyész, és kitette száradni a sziklára fekete klepetyusát.

- Ó, uram - fordult Maramico Argonideshez -, parancsod ellenére tettem: de egy kis fácskát hoztam. Ide az ingembe varrtam. Ha már a gyógyulást hozó jó finom balzsam mind elveszett, adjuk ezt örömhozóul a szép Silentának. Tudom én: ez a semminél is kevesebb, de hát mit csináljunk, szegény Argonides.

- Bizony szegény vagyok - hagyta rá Argonides.

Maramico kivette kék ingéből a fácskát, cserépbe tette, az összenyomott ágait megigazította, és elvitte a kis karácsonyfát a szép halovány Silentának.

Argonides búsan ment utána, nem szidta, nem biztatta, nem beszélt egy szót se.

De mikor Maramico belépett a szobába, és Silenta meglátta az öreg kezében a szép kicsiny fácskát, arca piros lett az örömtől. És mosolygott és nevetett. S többé el se múlt arcáról a pirosság, szájáról a nevetés. A kislány azon mód, egy szempillantás alatt meggyógyult.

- Lám, hm, lám - hümmögött doktor Stip. - Íme! Egyetlen fácskától meggyógyult. Látja, kolléga, igazam volt! A fák zöldjére volt a betegnek szüksége.

- Persze, az aromára - helyeselt Tarlasán. Stip boldog volt. És boldog volt a fővegyész. Rögtön elhatározták, hogy nagy könyvet írnak kísérletük sikeréről.

Argonides alig bírt az örömével. Szegény lett, de a lánya meggyógyult.

A matrózok is örültek. A nagy jutalmat nem kapták meg, fő azonban az volt, hogy valamennyien megmenekültek.

Ennyi öröm közt, ennyi öröm láttán, hogyne örült volna az öreg Maramico. Csak egy szomorúsága volt a jó öregnek, hogy bajtársa, a vén barna hajó, elsüllyedt a tenger hullámaiban.

Bizony kár volt a derék Navekkióért és kár a két acélárbocos büszke Spumatagloért, melyen olyan szépek voltak a vitorlák. Kár volt a sok szép hajóért és a kifosztott, zöldjét vesztett országért.

Beltristrup sziget krónikása ezt írta ezen rég elmúlt évben nagy könyvébe:

„Egy országban százezer gyerek sápadt lett, mert Argonides elpusztította ez ország fáit".

„Hetvenkilenc szép hajónk elsüllyedt. Az átlátszó üvegtenger megzöldült".

„Argonides sápadt leánya egy kis, cserépben hozott fenyőfától meggyógyult".

„Más feljegyezni érdemes nem történt. Ez is éppen elég volt."

STERNEKUND ÉS REINEKUND

Egyszer volt (vagy egyszer lesz) egy gyönyörű szép ország. Olyan nagy ország, hogy az egész földet magába foglalja és ekképp nem is lehettek ellenséges országok, hadat izenő királyok, rettenetes fegyverek. Az emberek úgy éltek, mint ahogy a jó testvéreknek kell élni, akik mindenüket megosztják egymással, és mindenkinek örömmel segítenek munkájában.

Ebben a gyönyörűséges országban csupa kert és üvegfalú ház volt a világ, és ha valaki örülni akart, csak benézett valamelyik üvegfalú házba. Fia látta, milyen szépen és jól élnek ott az emberek, a szíve még jobban felderült. Hatalmasak és erősek voltak az emberek, mert mindenki tudta, hogy mi a teendője, és ilyenképpen se parancsolókra, se katonákra nem volt szükségük. Közös egyetértésben dolgoztak, pompás gépek készítését eszeltek ki, gyönyörű könyvtárakat emeltek, és persze, mindenki olyan repülőgépen utazott, hogy néhány perc alatt a föld egyik sarkától a másikig repülhetett, ismerőseivel találkozni. Ha dolgát végezte, vacsorára otthon is lehetett.

Az az ember, akiről a mi történetünk szól, időjárást kutató, csillagvizsgáló ember volt, név szerint Sternekund. Ez a Sternekund és még más tudósok lassankint kitanulták az időjárás minden okát-fokát, és pontosan meg tudták mondani, hogy milyen idő lesz. Aztán azt is kitapasztalták, mit kell tenni, hogy olyan legyen az idő, amilyennek akarják. Mikor eddig voltak, összeültek, és megtanácskozták: mikor milyen idő volna a legjobb, és eszerint cselekedtek. És nem úgy volt, hogy a kirándulók megáztak, a kukoricaföldek meg kiszáradtak, hanem ott és akkor volt eső, ahol kellett. A korcsolyapályák nem olvadtak el karácsony és újév idején, és mikor a barackfák virágoztak, nem volt fagy.

Szép kertben volt az üvegfalú ház, ahol Sternekund élt, olvasgatott, és munka végeztével aludt. Mikor felkelt, a kertek közt a márványmedencék kristályvizében megfürdött, és versenyt úszott ifjú és öreg társaival. Aztán elmentek együtt ebédelni. Ebéd után frissen dolgozott a közös nagy veteményes kertben, este pedig egy magas toronyban óriási távcsővel vizsgálgatta a csillagokat, és a nagy könyvbe beírta mindennap a tapasztalatait. Így gazdagította az emberek legfőbb közös kincsét, a tudományt, amiből minden jó származott.

Egy este, mikor különösen hasznos tapasztalatokat és kiváltképp fontos feljegyzéseket írhatott be könyvébe, a derék Sternekund hazament, leült egy padra, és elgondolkozott.

Különös szerencsés ember vagyok - gondolta -, hogy ily jól szolgálhatom embertársaimat a tudománnyal, és az egész életem de szép. A kertben dolgozni, plántálni, kapálni milyen öröm. Vajon jól van-e - elmélkedett -, hogy nekem nem is esik nehezemre a munka, élvezetet találok benne? Persze hogy ez nem baj! De vajon mindenkinek a munkája ilyen élvezetes? - És ekkor eszébe jutott barátja és iskolatársa, Reinekund, aki egy nagy hivatalban számolta, hogy mennyi földet kell búzával és mennyit cukorrépamaggal bevetni, hogy mindenki annyit ehessék, amennyit akar. Másnaponként meg a város csatornáit tisztította. (Ekkoriban ugyanis ebben a városban minden embernek két foglalkozása volt. Sternekund mint mondottuk, veteményeskertben dolgozott és csillagokat vizsgált.)

Miért kell Reinekundnak - töprengett Sternekund - még csatornát is tisztítani, mikor a tudományok gyarapításában se lehet öröme?

Sternekund, bár csillagvizsgáló volt, jól tudta, hogy ámbár a csatornatisztítást gépek végzik, a többi igen szép és tiszta dologhoz képest, ez mégis piszokkal járó munka, és néha, javítási munkák idején rossz szagok is voltak.

Mikor gondolatban idáig jutott, Sternekund fel is kelt a padról, elment Reinekundhoz, és így szólt hozzá:

- Kedves testvérem, iskolai jó pajtásom! Nekem mindegyik foglalkozásom élvezetesebb, mint a tied. Kérlek, cserélj velem! Legyen a tied a kerti munka, az enyém a csatornatisztítás. Örömet szerzel vele.

- Te mondád - felelt Reinekund. - Ismerlek, és érzem, hogy örömet szerzek vele, ezért beleegyezem. Bár eddig is megelégedetten éltem, hiszen tudtam, hogy munkám is része az emberiség közös munkájának.

Ennyit vagy talán ennyit se beszéltek a dologról. Reinekund lett a kertész, Sternekund a csatornatisztító.

Persze, azért híre ment a dolognak; nem Sternekund mondta el a csatornának, hanem Reinekund a kertésznek. És mindenki boldog volt, hogy ilyen szép hírt hallottak a város egyik nagybecsületű tudósáról. A gyerekek már várták, ha hazajött a munkából, és a márványkutak vizével mosták szép tisztára az ő kezeit. Sternekund ezt szép történetek elmondásával hálálta meg a gyerekeknek.

De akadtak városok a nagy országban, ahol még voltak külön tudósok és külön munkások. Ennyi nyoma maradt még annak a régi-régi világnak, amelyben voltak gazdagok és szegények.

Amikor a derék Sternekund cselekedetének híre ide is elérkezett, a város tudósai elmentek, elzarándokoltak a csatornatisztítókhoz, mert okos nagy elméjükkel belátták, milyen nagy dolog, ha nehéz munkával, akármilyen legyen is az, szolgáljuk testvéreinket. És elhatároztatott, hogy mindenkinek két mestersége legyen, mint Sternekund és Reinekund városában. Az egyik mesterségben eszével, a másikban erejével szolgálják a közös jót, és a gyerekek már két mesterséget tanuljanak.

Így éltek tovább az emberek, mikor már mindenki csak azon gondolkozott, azon törte a fejét, hogy miképp lehetne szebbé, igazibbá tenni a testvéri világ életét.

SZÜLETÉSNAP ELŐTT

1

Június huszonkettedikén történt, éppen vasárnap, és így Marika, mint náluk szokás volt, együtt reggelizhetett a papájával. Marika először nem akart semmit se mondani, de aztán nem bírta ki, és megkérdezte:

- Apa! Mit kapok a születésnapomra?

- Még nem tudom - felelt Marika papája.

- Vegyél beszélő babát!

- Nézd, kislányom - felelt a papa -, én nem feledkeztem meg a születésnapodról, tudom, hogy huszonötödikén lesz. De annyit máris mondhatok, hogy beszélő babát nem veszek. Először is van egy féltucat babád, van mackód...

- De én beszélő babát akarok!

- Másodszor is - folytatta a papa -, már nagylány vagy, hat éves, szeptemberben iskolába mégy.

- De én beszélő babát akarok!

- És harmadszor - mondta kissé szigorúbban a papa -, ne rendelkezz és ne parancsolj. Te beszélő babát akarsz - kapni. Én pedig nem fogok beszélő babát - adni. Persze, szeretném megtudni, hogy mi a kívánságod, de jó volna, ha valami okosat, hasznosat kívánnál, olyat, ami már iskolásnak való.

- Ááá - és Marika szája már pityergésre húzódott -, te születésnapra valami iskolait akarsz venni. Iskolai nem kell! Azt úgyis muszáj vennetek. De én beszélő babát akarok!

- Beszélő babát! Három szót mekeg, és talán három százasba kerül. Veszek valamit, no, mondjuk, nem iskolai lesz, de beszélő babát nem kapsz.

Marika elsírta magát.

- Egyelőre nincs miért sírni, Mari - mondta a papa.

Marikát rendesen Marikának hívta. Csak ha haragudtak rá azt mondták: Mari, tréfából meg néha: Marosának hívták. Ha a papa azt mondta: Mari, az nem volt jó. De Marika most már azért is haragosan felelt.

- De én beszélő babát akarok! Ha mást adsz, összetöröm. És a régi babákat is összetöröm! Mind!

- Á, összetöröd? Akkor még jól meggondoljuk, a mama is, én is, hogy adjunk-e valamit. Összetörnéd? Úgy?

Marika most már bőgött.

- No, mi az? - kérdezte a mama, és benézett a szobába. Mert Marika bőgése kihallatszott a konyhába, ahol a mama a vasárnapi ebédet készítette.

- Azt még nem tudjuk, hogy van-e oka sírni a lányunknak - felelt a papa. - Aztán Marikához fordult. - Anyu már, ugye, vásárolt hat kis gyertyát. Torta tehát készül?

- Azt hiszem - felelt a mama.

- A többit pedig majd meglátjuk. Most pedig Mari menj le a játszótérre.

2

Az ajándékokról több szó nem esett. Este Marikát lefektették. A papa és a mama a szoba másik sarkában ültek az asztal mellett. A papa előtt ceruza és papír. Valamit beszéltek. Marika figyelt. „Ruha” mondta a papa, és felírt valamit. Aztán a mama mondja: „Élelem”, és a papa újra ír valamit. Aztán még halkabban beszéltek, akárhogy hallgatódzott is Marika, egy szót se bírt megérteni. Végre is elaludt. És ekkor ezt álmodta:

3

A hat baba és Mackó Mihály a papa ágya szélén ültek egy sorban. Úgy ahogy ő szokta őket ültetni, ha „iskolát” játszottak. Mackó Mihályon most is a kék szvetter volt, amibe ő öltöztette Mihályt, ha iskolába kellett küldeni. De a babák és Mihály mogorvák. Valamit néznek... Igen, az ágy előtt, a padlón fekszik valami. Egy porcelánbaba... Nem is baba az már, csak széttört cserepek. A feje szétzúzva. A koponyája és rajta a szőke haj, melyben még ott a kék selyemszalag, külön fekszik. A koponya másik feléből valami zsinegféle látszik, a zsineg végén ólomkocka... Igen, ez a zsineg és ólom nyitotta és csukta a baba szemét... alvóbaba lehetett. A szemek is összetörtek, a kék üveg csúnya merevséggel néz Marikára. A baba karjai kicsavarodtak, a melle felszakadt.

Marika ott áll a babák előtt, de érzi, hogy nem úgy áll ő most, mint máskor, mikor ő volt a tanító néni és a babák az iskolások. A babák most szigorúak, komolyak, nem is babák, hanem valami tanítótestület, és Mackó Mihály egy nagy felnőtt igazgató, és füzet van a kezében.

- „Felolvasom a határozatot” - mondja félelmesen mély, tompa hangon az óriásra megnőtt Mackó Mihály. A szvetter belsejéből kiveszi a nagymama szemüvegét.

Marika csak áll. Érzi, hogy apu, anyu és a nagymama is itt lehetnek valahol a közelben, de őket nem látja. Csak a babákat látja és főképp Mackó Mihályt, aki most elkezd olvasni a füzetből.

- „Mivel szántszándékkal összetörte testvérkénket, Gizikét, a jelenlevő Tóth Marit, leendő első osztályost arra kötelezzük, hogy saját keze munkájával készítsen egy babát, mely tökéletes mása legyen az összetört Gizinek”.

Ezután Mackó Mihály töltőtollat vett ki a zsebéből, az irka aljára ráírta a nevét, és az irkát átadta Marikának.

- „Na, jó! - szólt sietve Marika. - Az uzsonnapénzemet, amit majd a mama ad, mind összegyűjtöm, és veszek egy Gizi-babát.”

- „Hohó!” - szólalt meg újra Mackó Mihály. - „Nem így ityeg a fityeg, hogy te a mamádtól uzsonnapénzt kunyerálj, az iskolában ne egyél, mert úgyis tudod, hogy délben, otthon kapsz majd jó ebédet. Lám, milyen ravasz a lelkemadta! Bizony, nem így lesz.”

- „Hát hogyan?” - kérdezte Marika.

- „Az emberek háromszáz évig gondolkoztak, próbálkoztak, míg rájöttek, hogyan kell porcelánt csinálni. Most gondolkozzál te! Próbáld! Nem sikerül? Próbáld meg újra! Háromszáz évig fogsz agyagot keverni, gyúrni, égetni, akkor talán rájössz, hogyan kell porcelánt készíteni. És azt hiszed, akkor már kész vagy? Etess selyemhernyót, szőj selymet, fesd meg, és akkor, ha ugyan elég ügyes vagy, talán lesz a baba hajában olyan szalag, mint ez itt a padlón". - És rámutatott az összetört babára. - „Aztán" - folytatta Mackó Mihály - „ólombányába mégy, aztán ólmot öntesz, míg egy ilyen kis kockát tudsz belőle csinálni. Aztán kendert fogsz vetni, vágni, aratni, tilolni, hogy aztán egy ilyen kis zsineget tudjál sodorni... Hát a szeme? Üveggyárat kell építened. Ezer évre való munkád lesz, ha ugyan elég lesz ezer év. De aligha lesz elég..."

- „De papa, mama, nagymama!" - kiáltott Marika kétségbeesetten - „ti nem dolgoztatok ezer évig! Mégis hat babát tudtatok nekem adni. Apu, anyu, nagymama, segítsetek!"

- „Á, persze" - felelt helyettük Mackó Mihály. - „De hogy hasonlíthatod őket magadhoz? Nagy ám a különbség! Ők hasznos munkát végeztek, hasznos dolgokat készítettek. Ezért is tudnak más dolgokat vásárolni, amit ha egy embernek egymagában kellene csinálni, ezer év munkája is kevés volna. De te összetöröd, készakarva rontod, amit más emberek csináltak? Hát maradj magadra, csinálj újat egyedül."

Evvel Mackó Mihály sorba állította a babákat, kicsavarta a villanykörtét, elvette Marika minden ruháját, és kivonult a babákkal. Otthagyták Marikát egyedül a sötét, hideg szobában.

Szerencsére felébredt Marika. Apu és anyu még mindig ott ültek az asztalnál. A villanylámpa égett. Fénye rávilágított egy teleírt papírra.

- No, nézd - hallja Marika anyu hangját. - Megint lerúgta a takaróját.

Anyuka felkelt, odajött Marika ágyához, megigazította a takarót. Marika behunyt szemmel feküdt, meg se moccant.

Anyu visszaült az asztalhoz. - Rövid már a takaró, és vékony is és kopott is - mondta.

- Akkor talán takarót vegyünk a születésnapra? - kérdezte apu.

- Bizony, az jó lenne - bólintott a mama.

- A régi takaró meg jó lesz, ha táborozni mennek. Nől Marika, nemsokára iskolás lesz, erre is kell gondolni...

- Hát persze. Nagyon helyes! És azt hiszem, örülni fog. Mivel így ez már a táborozásra is előkészület.

Marika a párnába fúrta a fejét. Örült ő máris. Örült az új takarónak, jövő táborozásoknak, és főképp, hogy amit álmodott, csak álom volt... Sietett újra elaludni. Mert még hosszú volt az idő; még három éjjel és két nap volt hátra a születésnapig.

MIKÉPP JÁRT KASZÁLÓ JÁNOS ÉS BULCSU, A KIRÁLYFI, AZ IGAZSÁG EMBERÉHEZ

Történt, hogy eljutott az igazság emberének híre abba a faluba is, hol a szegény özvegyasszony fia élt, Kaszáló János. Eljutott a hír, hogy a messzi napnyugati városban az igazság embere tanítja a népeket. Beszélték, kinn ül a város piacán, és naphosszat szaval. Beszélték, gyógyít és csodákat mível, beszélték, sereget gyűjt, hogy elpusztítsa a hamisságot, beszélték, valami temérdek nagy könyvet ír, ami minden igazságnak foglalata lészen, beszélték, sok mindenfélét beszéltek róla. A falu egyetlen utcáján csoportosan állongtak az emberek, egyre csak az igazság emberéről folyt a szóbeszéd, a sok beszéd közt sok szófia beszéd. Hát hogyne hallott volna János az igazság emberéről. A földről hazafelé menet, kasza, gereblye a vállán, bizony nem volt rest az utcán megállni, a mindenféle híreket meghallgatni, azokkal jól megrakodni. De azért nem sokáig múlatta az időt, mire a vacsorai krumpliszag megtárta a kiskaput, már odahaza volt. Leteszi a szerszámot a pitarban, és egyszer csak ilyen hangot hall:

Hej, Kaszáló János,
Én szólok, a kasza:
Indulj messzi útra,
Ne jöjj addig haza.
Míg csak ama város
Tudósához nem érsz,
Igazsághoz nem értsz,
Igazságban nem élsz.

- Hej igaz, igaza van az én kaszámnak - szólt megállva János -, elmegyek, el kell mennem. A vacsorához addig hozzá se fogtak, míg nem beszélte meg az anyjának, hogy elmegy látva látni az igazság emberét.

- Ergye, édes fiam, jó szerencsével, hogy meglásd, tudnivaló, beszélnivaló vagy éppen fognivaló-e az igazság, melyet amaz ember hirdet ott a napnyugoti városban.

- Nemcsak fognivaló, de nem is csak beszélnivaló az igazság, édesanyám - szólt a fiú -, hanem, ahogy mondta, tudnivaló.

- Hát csak ergye, én kedves fiam, sütök egy kenyeret, aztán menj igazság hírével. Mert aki elindul igazságért menni, biztos igazsággal fog az visszatérni. Mert az igazságba semmiképp se menne, kiben igazságnak nincsen nyitott szeme.

Ezzel az özvegyasszony nekilátott a kenyérsütésnek. Gyorsan sült a kenyér, a csillagok még ott csüggtek az éj földre borított tenyerén, mikor János elindult.

Ment, mendegélt a kötésig érő fűben meg patak szikkadt homokos medrében. Ment, mendegélt napleáldozás irányába Egyszerre csak, mint valami ostor a fasudarat, lovas rablók fogták körül.

- Ide, amid van! vagy halálfia vagy! - kiáltott a rablóvezér.

- Egy kenyér mindenem - felelt János -, de ezt az egy kenyeret, ha kell megosztom veletek.

- Ez nem éppen jogos - szólt a rablóvezér -, mert te egyedül vagy, mi meg hatvanhárman vagyunk.

- De valamennyiőtöknek van kenyere - felelt János -, nem nálatok keresem én az igazságot, s nem a ti dolgotok, hogy az igazságot vizsgáljátok.

- Kevesebbet beszélj, szépöcsém, mert baj lehetne!... - mordult rá a rablóvezér. - Eh! de mit vitatkozzunk egy kenyéren. Ide a fél kenyeret, és hordd el magad!

Az egyik rabló pontosan kettészelte a kenyeret, és a felét visszaadta a legénynek.

János továbbment, kiért a városba vivő országútra. Az országút mentén talált egy koldust, kinek hiányzott mind a két lába.

- Hej, bátyám, jó úton vagyok-e? Mert az igazság emberéhez igyekszem.

- Ez az út, fiam - felelt a lábahíjas koldus.

Tarsolyához kapott a legény, és kivette belőle a fél kenyeret. - Fél kenyeremet elvették a rablók, ezt a felet, bátyám, veled igazságos módon megosztom. A negyed kenyeret meg, ahogy van, elviszem az igazság emberéhez, mert addig enni se akarok, míg az igazságot nem tudom.

- Köszönöm, fiam! Járj jó szerencsével! - szólt a koldus. Elbúcsúztak, és János csakhamar beért a napnyugoti városba, a város piacára, a piactéren épült házba, annak szobájába, ahol az igazság embere lakott. Elbeszélte ki és mi ő, honnan jött, a rablókkal hogyan járt, és hogy azért jött, hogy megtudja az igazságot. Leteszi a kenyeret az asztalra, s íme, így szól a kenyér:

Kevés voltam rablóknak,
Nem elég a koldusnak,
Hogy lenne negyed kenyér
Elég igazságnak.

- Minden kevés - szólt szomorúan János. Most vette észre, hogy az igazság emberénél is kevesen vannak, azaz, hogy nincsen senki őrajta kívül. A város minden lakója tudta, hogy hol lakik ő, ki az igazság embere, de bizony, látta János, hogy nemigen, tolakszanak hallgatására. Biztos, nem most van ideje az igazságmondásnak - gondolta -, de talán várok míg az igazság embere magában majd összegyűjti, és kinyilatkoztatja az igazságot.

- Ó, uram - szólt János -, ha gazdag királyfi lehetnék, bizony többet tehetnék.

Ebben a pillanatban nyílik az ajtó, egy királyfi lép be rajta, és így szól:

- Penegtető magos királyi urának vagyok a fia, Bulcsu. Udvari fullajtárok hozták a hírét, hogy itt lakozol e napkeleti városban. A mi országunk innen napleáldozás irányában fekszik, szép ország és maholnap lehet, beülök őseim örökébe. Tudnom kellene hát, mi az igazság. Vágtatva jöttem seregemmel, és már rég itt vagyok, ha rablók hada nem tartóztat. Udvarunknál súgtak-búgtak, hogy ily furcsa útra megyek, de nékem az igazság kell, és kincseim egy jó részével és válogatott emberekkel neki vágtam a nagy útnak...

A rablók hogy körülfogtak, kincsem felén vásároltam, hogy csak továbbutazhassam. Ilyen áron szabadultam a rablóktól, és nem is bánom én a kincset... Hej de bizony legyilkolták kíséretem utóvédjét, derék kilenc lovagomat, őket igen sajnálom. Aztán - folytatta a királyfi - béna koldust találtam az úton, annak maradék kincsem felét adtam. Egy negyed megmaradt: íme, eléd hoztam.

Ekkor csak hallja, megszólal a kincs:

Ez a kincs királyfi
Kenyérnél kevesebb,
Kilenc halott ember
Testétől nehezebb.

János helyet csinált maga mellett a királyfinak. - Tudod-e, királyfi, én majdnem úgy jártam, mint te - szólt suttogva, és elmondta az ő fél kenyere históriáját.

- Jaj, de jobb teneked. Nékem nagyon nyomja a kilenc ember a lelkemet. Hallottad, mit beszélt a kincs.

- Bizony igaz, igaz, te szegény királyfi - szólt János. - Neked bizony nehezebb utad volt, de lám, ilyen bajtól engem csak a jó szerencse óvott.

- Ó, de neked mégis könnyebb lehet a lelked.

- Nem bizony, mert érzem, nem az én érdemem... De gondolom, ha gazdag volnék, jobban is tehetnék...

- Ha akarod, hát cserélhetünk.

- Jól van - szólt az öreg. - Próbáljátok meg.

Egymás helyett lesztek,
mindent elfeledtek,
mikor ide visszatértek
újra emlékeztek.

És János nyugatra ment, Bulcsu királyfi keletnek.

És alig ment János félnap járóföldre az úton, találkozott az udvari vadászokkal. Rögtön megismerte őket, ők is megismerték. Meghajoltak előtte, hajukkal letörölgették poros saruit, lóra ültették, kastélyba vezették, és ő az udvarnép földre rakott tenyerén lépdelt be hálókamrájába.

Leült az aranyágyra, kinyújtotta lábát, és az apród, aki a cipőjét kifűzte, így szólt:

- Ma sokat jártál hercegünk, a vadászat az erdőn kifárasztott.

- Ó, igen, a vadászat kifárasztott, és - ásított a királyfi - unatkoztam.

Aztán lefeküdt, gyorsan elaludt. Reggel, mikor felnyitotta szemét, az őrálló szerecsen kinyitotta az ablakokat. A királyfi a dupla tükörbe nézett, a dupla tükörből pedig egy gyöngyóra gyémánt-mutatója mutatta az időt.

- Most felkelünk - szólt a királyfi, és erre az udvaron és a toronyban megszólaltak a kürtök.

Az apródok öltöztetni kezdték, és jöttek kézcsókra az udvarfiak.

- Milyen szép vagy, hercegem - szólt az egyik.

- Fennköltség sugárzik az arcán - szólt halkan a másik, de azért úgy mondta a szót, hogy a királyfi is meghallhatta.

Aztán az udvarmester jelentette, hogy ünnepségre készül az udvar.

- Szép - felelt a királyfi.

- Követek jöttek idegen országokból - jelenté tovább.

- Adjatok jó abrakot a lovaiknak.

- Milyen bölcs - susogták az udvarfiak.

- Udvari fullajtárok jelentik, hogy a napkeleti városban az igazság embere tanítja a népeket.

- Hol? Mi? - kérdé élénken a királyfi.

- Az igazság embere. De néked nincs őrá szükséged. Bölcs és igazságos vagy ó, ifjú királyfi, a nép és mi örülnénk, ha már nyakunkra tennéd fennkölt lábad.

- Beszélj az igazság emberéről - parancsolt a királyfi.

És hogy az udvarmester semmit se tudott, a királyfi behívatta a fullajtárokat. Azok se tudtak sokat, csak hogy a napkeleti városban lakik az igazság embere, kiről nem tudják: könyvet ír, uralkodik, avagy hadat gyűjt. Mindenki az igazság emberének nevezi. Nem látták őt, se olyannal, aki maga látta volna, nem beszéltek.

Ekkor tizenkét szolga behozta a kincseskamra legnagyobbik ládáját, amiben a legfőbb királyi kincsek voltak, hogy a királyfi - mint reggel szokta volt - megvizsgálja a kincsek épségét.

Az udvari népség kiment a szobából, s a királyfi kis gyémántkulcsával kinyitotta a vasláda nagy zárját. Volt ott aranynyelű balta, szekerce gyémántból, ezüstkasza, smaragd a pengéje, kalapács rubintból és mindenféle szerszám nehéz aranyokból! A rubintkalapács mindjárt beszédbe is fogott:

Tudjuk már előre
Mielőtt még mondod;
Őhozzá eljutni
Csak ez most a gondod.
S mi mondjuk a kincsek:
Ne gondolj a kinccsel.
Tudod, hogy menned kell,
Ím, most van az óra,
Ne várj hosszú szóra!
Indulj igazságért!
Indulj! Lóra! Lóra!

- Lóra! Lóra! - kiáltott a királyfi, és azon percben nyeregben volt a kilencvenkilenc kísérő vitéz. Indulás előtt így szólt a királyfi: - Tegyetek tizenkét lóra két-két zsák kincset. - Amikor ez megtörtént útnak indultak.

Ment a csapat napnyugatról napkeletre, és ahogy ügettek, éji időben rablók hada támadt rájuk.

- Rajta! Rajta! - kiáltott a királyfi, aki volt János. - Az én kincsemet rabló biz nem látja. - És valóban a királyfi vitéz seregével levágta a rablókat. Levágta őket, szétszórta őket, és a megmentett kinccsel száguldott tova.

Útközben ott találta a béna koldust. Első pillanatban neki is akarta adni minden kincsét, hogy ne kényszerüljön többé koldulásra. Már éppen készült megrántani lova zaboláját, de látta garmadával hever a koldus körül a kincs, rubintok mint a bikaszem, topázok, öklömnyi türkézek a zöld füvön és arany, ezüst egész kupacokban.

- Koldusnak ennél több kincs nem hiszem, hogy kéne - szólt a királyfi, megsarkantyúzta lovát, és vágtában vágtatott a városba.

- Íme, az egész kincs, igazság, embere! Tegyél vele úgy, amint jónak látod.

Letette a kincset, amit behozott a lovakról. De most eszébe jutott, hogy ő a János, és várta, a kincs most valami jót szól. De bizony a kincs hallgatott.

Alighogy ez történt belépett a Bulcsu királyfi. Nem hozott semmit se magával.

Elmesélte, hogy ment, ment kelet felé, hazaért a faluba, ahol már nagy örömszóval várta az öregasszony: - Csakhogy már hazajöttél édes fiam, János.

És hogy visszajövésre nem is gondolt, ki akart menni a mezőre, de a kasza azt monda néki, hogy menjen el az igazság emberéhez.

S ő elment, és találkozott a rablókkal. - Ide, amid van! - kiáltott a rablóvezér -, vagy halálnak halálával halsz.

- Nem vagyok halálfia, mert élek, és élni fogok az igazságban. És ez a kenyér nem illet benneteket, nektek nem is adom.

- Rúgjátok fel ezt a mocskos kutyát! - ordított tajtékzó dühvel a rablóvezér. - Hordd el magad, mert még egy emberélet könnyen elcsurran az ujjaim közén! - S a mérges rablók néhány rúgással kergették el, de a kenyér egésze épségben maradt.

Továbbmenet lábahíjas koldusra talált, és megkérdi: - Hej, bátyám, jó úton igyekszem az igazság emberéhez?"

- Ez amaz út - felelt a koldus.

S ekkor ő, az egész kenyeret, amit a rablóktól megmentett, a koldusnak adta, és hogy ez így történt erről levelet kért. A levelet pedig, miben egész útja, ahogy ő elmondta leíratott, odaadta az igazság emberének. Amint az olvasná, a levél hangos szóba kezd:

Negyed kenyér kevés,
Negyed kincs kevesebb
S jaj, ez az egész kincs
Ez csupa véres seb.
S amaz egész kenyér
Ó jaj, bizony mit ér,
Hahogy az adója
Róla levelet kér.

Most nagy suttogva elmondták egymásnak hogyan és mint jártak. - Bizony, te azt tetted, amit én - szólt János. - De bizony nékem sok rabló élete szárad a lelkemen. Sok rabló élete és sok daliáé. A koldus mellett is elmentem. Bizony rossz nekem!

- Rossz néked, János, de nékem se jobb ám. Adtam a koldusnak: látod, hogyan adtam. És bizony csak szívednek volt nehezebb, hogy nem segíthettél a kolduson.

- De a sok vér, a sok vér - kesergett János.

- Ha a királyfi én vagyok, félek, én is úgy csinálok. S jaj, a vértől engem csak a jó szerencse óvott. Hátha a rablóval véremet ontatom nagy fenységemben bűnbe bekeverem?

- Ó, de neked mégis könnyebb lehet a lelked.

- Nem bizony! Mert érzem, nincs benne érdemem!

Aztán előállt János, és így szólt az igazság emberéhez: - Mi a jót akartuk, de ezt elalkudtuk. Második utunkon nagyobb jót akartunk. Nagyobb jót akartunk, de rosszul akartuk. Nagyobbat akartunk és rosszabbul jártunk. Szomorúan megyünk, íme, mostan haza, és úgy hisszük, többé nem is jövünk vissza.

Felállott helyéről az igazság embere, és így válaszolt:

Kedves két vendégem,
én nem tartóztatlak,
de visszajövésre
benneteket hívlak.

A két ifjú szó nélkül meghajolt az igazság embere előtt, és elment. Egymástól is elbúcsúztak.

- Ha még találkoznánk, akár tíz év múlva, testvérem, barátom, az de jó is volna - így szólt a királyfi.

János így felelt: - Nem hiszem, hogy jövök akár tíz év múlva, az én jó kaszámhoz, édes jó anyámhoz megyek én most haza.

És hazaérvén, János kezet csókolt az anyjának, és elkezdett dolgozni a ház körül. Aztán fogta a kaszáját, kiment a mezőre.

Amint elsőt suhint, csak megkérdi a kasza:

No János, hol jártál,
Mondd el hamarjába.
És ért-e valamit
A kasza tanácsa?

Erre János elmesélte milyen rosszul járt, s királyfiként mint járt még rosszabbul.

De a kasza csak újra ezt mondja:

Hej Kaszáló János,
Én mondom a kasza:
Indulj messzi útra,
Ne jöjj addig haza,
Amíg nem találtál
Rá az igazságra.

- Hej, édes kaszám, hiszen elmondtam, hogy akartam én megtudni az igazságot, de már útközben annyit botlottam, hogy az igazság embere nem is beszélt velem az igazságról. S hogy mondtam, megyek, s ő nem tartóztat, olyan volt ez nekem, mint hogyha seben, ami szépen heged, vér újra elered. És csak mentem, mentem, mintha vérem folyna... Ó, én édes kaszám, mehetnék csak vissza... Nem az igazságnak büszke nagy tudója, lennék ott szívesen legutolsó szolga. Vagy ha nem kell néki szolgálatra senki, csak egyszer láthatnám házából kilépni. Elmennék házához, ablaknál megállnék, ablak rámájából rá bekukucskálnék... De félek elmenni, így-úgy szégyenszemre, félek, merre járok, hol lábammal állok, vagyok föld terhére.

János, János, nincs baj,
Csak menj el nyugodtan!
Indulj útra nyomban.
Indulj el szolgának,
Vagy bekukucskálni,
Indulj el egy éjjelt
A küszöbén hálni,
Akárhogy is indulsz,
Mégiscsak odajutsz!

Hazamegy a János, s fogja egy kis szóra: - Édesanyám, hogyha egy kis idő volna...

És édesanyja így felelt: - Mehetsz, fiam, menten, menjél, édes szentem. Mert ki sokszor indul igazságért menni, bizton igazsággal fog az visszatérni. Mert az igazsághoz semmiképp se menne, kiben igazságnak nincsen nyitott szeme.

- Ó jaj édesanyám - felelt János -, bizony félek, nincs bennem nyitott szeme az igazságnak, mert biz rosszul jártam én kétszeri utamon. Nem is megtudásért megyek én, csak legalább a háza küszöbét akarom látni az igazság emberének.

Hát csak szaladt az özvegyasszony, sütötte a kenyeret. János meg azalatt csak nyüzsgette keze alatt a munkát. Már elkészült a kenyér, de ő még egyre dolgozott. Fát kellett ám aprítania a jövő napokra, tehenet megvakarni, kiganézni, almolni, padlásról szénát hozni, ásót kikalapálni, kút vödrét megigazítani, és még ki tudja, mennyi munkát hozott a nap, míg végre aztán arra gondolhatott János, hogy: no, most elmegyek. Akkor is még előbb menyecske-húgához vezetett az út, akit segítségnek hívott az anyjához. Aztán szépen elindult, hogy nagy sietve, még egyszer, hacsak a küszöbét is megnézi az igazság embere házának, és ha mást nem, egy éjjel ott hál a lakása közelében.

S hogy útközben a rablók őt körülfogták, szilaj vad lovakkal majdnem eltipratták, fennen hangon így kiáltott reá a rablóvezér: Ide, amid van, mert halálfia vagy!

- Ember, ne ess bűnbe - kiáltott János, és gyorsan odaadta a kenyeret.

- Eridj - szólt a rablóvezér mogorván.

János még szólni akart valamit, de hogy ne haragítsa hiába az embert, szó nélkül továbbment. A lábahíjas koldussal találkozván, megkérdé szépen: - Bátyám, közel vagyok az igazság emberéhez?

- Közel vagy, fiam - válaszolt a koldus. - De nem vagy olyan közel, hogy azért ne ehetnél. Nem vagy éhes?

- Nem is tudom. Bizony, rég ideje ettem. Ami kenyerem volt, a rablóknak adtam. Míg nékem valamim volt, azt nem jól forgattam. Most legalább, ha nékem nincs is hasznomra, de a rablók nem esnek gyilkosságba.

- Hát ülj ide mellém, és egyél az én kenyeremből.

János leült, és jóízűt falatozott. Közben a koldus elmesélte, az egész kenyeret hogy kapta egy vándorlótól, aki az igazság emberéhez igyekezett, s hogy ő is hallotta hírét eme férfiúnak. De hogy ő lába híján hozzá nem mehet, legalább egy fertály kenyeret küldene az igazság emberének. - Ergye, fiam, vidd el neki a kenyeret. Mert már sokan voltak az én megvendégelőim, de kevesen a megvendégeltek, és ha tőled küldhetném a kenyeret, ez igen nagy örömömre volna, mert te örömet hoztál nékem, elfogadván, amit adhatok.

- Elvinném, édesapám - felelt János -, örömest elvinném. De én nem akarok bemenni hozzá. Én csak éppen látni szeretném őt, aztán rögvest visszafordulok.

- Hát csak tedd le egyenest az asztalára, aztán ha úgy hozza, a sor, mindjárt el is mehetsz.

Megérkezvén, így is tett a János.

- Ezt a kis kenyeret egy embertől hoztam a számodra - szólt. S már indult is kifelé. És ihol jött a királyfi, kezében egy pékkenyérrel. Tiszteletteljesen köszöntvén, így szólt:

- Egy derék ember küldi, használd egészséggel - azzal már ő is ment kifelé a szobából.

De az igazság embere felkelt, és utánuk szólt: - Gyertek vissza, édes fiaim.

Az ifjak visszajöttek.

- Én csak úgy jöttem, már megyek is - szólt János.

- Csak épp ezt hoztam - szólt a királyfi.

- No, csak maradjatok, fiaim - szólt az öreg. - Aludjatok egyet, biztosan fáradtak vagytok. Este van, ma már nem jön hozzám senki. Ma már nem jön senki, és félek, holnap se jön senki; igenis ritkán jönnek hozzám az emberek, kivált mióta látom, hogy nem ér semmit, hanem csak sok szófiát szül a piactéren való szavalás. Egy évben sem igen jön tíz ember énhozzám. Ezért kedves vendégeim, aludjatok nyugodtan, nem nyílik ma többé a kilincs.

A kedves hívásra az ifjak ottmaradtak. Ottmaradtak, elaludtak. És az öreg kedvtelve nézte szép arcukat, mert szépek voltak a két igazsághoz járó ifjak, mint a harmatváró virágok. Olyanok voltak ők hárman a jól vigyázó öreggel, mintha csillagok lettek von a szobában: egyenest az égre markolhatta volna fel őket az éjfél.

Reggel, hogy fölöstököm ideje volt, így szólt az öreg:

- Együnk, jó fiaim. - És amint osztaná a János hozta kenyeret, egyszerre csak így szól a kenyér:

Búzakenyér vagyok, János fiú nevelt, özvegyasszony sütött.
Bulcsu királyfinak, hogy az útnak indult, iszákjába betett,
Rablók megkívánták, rablóktól ő mentett, koldushoz jutottam.
Boldog öröm voltam! Vendéglátó koldus ebédjén forogtam.

Boldog ám a kenyér, ha emberek esznek, nékie örülnek,
De nékem a jó sors örömet még hozott, hogy örvendeztessek:
Íme ez az ifjú, ki koldusörömén szívében osztozott
Boldog ajándékát, én barna testemet, íme ide hozott.

Örülj, igaz ember, örüljetek, ifjak, mikor engem esztek,
Igaz jó embernek, s nékem a kenyérnek örömet szerezlek.

Ó, hogy irult-pirult a János. Hát még mikor a királyfi meg az öreg is megcsókolta, alig tudott hova lenni. Beszélni akart, hogy ő nem tehet róla, ő nem is úgy akarta, ahogy történt, de beszélni se tudott.

De aztán a királyfin volt a pirulás sora, mikor odapöndörödik a másik kenyér, és rákezdi:

Míg pékkenyér lettem, hosszú utat jártam,
Arany voltam, kincs voltam, kincskamrában háltam.
Mikor a királyfi először indula
A kéncsek tartója tett az iszákjába.

Mentve a rablóktól, koldushoz kerültem
Kincses kamra helyett hevertem zöld fűben,
Hasztalan, mert néki mit se használhattam
És a béna koldus maradt étlen, szomjan.

Ott feküdt a sok kincs, hogy másodszor ott járt.
Látván a garmadát ereszté a rablót.
Pedig az lett vége: a kincsek derekát
Magos fészkeikbe vad madarak hordták.

Mikor harmadszor jött, nem volt vele semmi,
Nem kellett rablókkal alkudni, csatázni,
Országát, kincseit hagyta odaveszni,
Mert ha csak egy percre, de itt akart lenni.

Rabló közel se járt, s érvén a koldushoz
Kincs és aranyok közt étlen szomjúzóhoz
Kére őt a koldus: vegye az aranyat,
Ne táborozzanak nála vadmadarak.

Királyfi aranyat szépen elfogadta,
Bejött a városba, kenyeret vett rajta.
Koldushoz visszament, hogy az falatozna,
Maga is leült hozzá egy falatra.

És hogy a királyfi végre elindulna
Hátán idehozni a koldust akarta.
De koldus e helyett engem, a kenyeret,
Fehér pékkenyeret küldött ajándékba.

Ím, ily hosszú utat jártam,
Történjék már, mire vágytam,
Legyen nékem, pékkenyérnek
Ilyen jóízű öröme:
Szolgálhassak a lelkemmel
Örömben kedvetekre.

Nos harmadszor így megérkeztek az ifjak az igazság emberéhez, aki nem szólt most se, csak megcsókolta őket.

Tovább mi történt velük, egyszer talán elmesélem, meg az özvegyasszonyról, János anyjáról, menyecske-húgáról is mesélek még. De most elég hosszú volt a történet: szót se szólok többet.

VERSEK

NYÁRI DÉL ERDŐN ÉS TISZTÁSON

Az erdő... a fák... olyan az az ember, mint egy faág.
Nem támad meg... Vár... Ember!
Jaj! a hátam mögött... és célba vesz mikor akar.
Fordulat!!! onnan már nem lát.
De jön... ott!...
És a kígyók az esti ködben merre vannak?... Napfényben ott fekszenek a kövön.

Napfény, a kő, forró, delelő, szabadon egyszer! merném!...
És nem hinnék-e ők?... Nem hinném-e én? és egyszer később
.. később, később, később... később
jaj mi lenne?!

És igaz-e?
Nem!
hisz gyönge, gyatra... Nem igaz! mert nem merek!
De itt az erdőn este... napfény, állni kukán... és az öklöm izmom vállam?

- - - -

Hogy áldást, vagy átkot kaparjanak le a kocsmai égről,
  És pénzre vár egy szajha...
  Az ember mért ne dolgozzék...?
Csonka karjai a régi forradás fájdalmát nem érzik,
Csak látja: az ima sem megy úgy, mint régen az ölelés.
Ha akkor fizetik... és
Ép...
Ölelés: talán ha karja volna
És asszonya, aki két melle közé várja fejét
És a gép... ölelés, rajta!
Csattogó szíjak közt csaholnak a gépek,
És a nők, szépek nem fordulnának el ma...
?
És csattogó szíjak és szíjakba hasad a fejbőr:
Skalpolt koponya, skarlát kutban kering.
?
...becstelen béna barom: sárba a többit.
Vér, őnekik is, és neki, és lőjenek bennünket halomra...
Széttaposott testünk cipők és lópaták hordják a városon át.
Végig!...
És várjon hiába az asszony
?
De hiszen régen: mikor ölemben,
Két karomon vittem az ágyba a nőstényt
Akkor is így...
  és akkor is voltak, akik köptek ránk.
Nem!
Most vérrel vegyes tüdő ordít ki káromló hangot,
Még egyszer tápászkodás;
Aztán csak a szétfeszült tüdőből ömlik a vér.

SÍRÓK - SÍRÓK!

Nem baj, hahogy a férgese hullik,
Nem sírtunk soha, ha omlott a vér,
Nem lesz attól az erdő kisebb
S az egész fa, legalább mind napot ér!

Tudom! most min mit rimánkodik
A néhány rúgástól rimává puffadt jóság,
Hogy az élet jámborult móka
és fátumok gyeplőznek a keresztúton,
a fáradt lábban sorsok baja párzik
s már csak „egyszer elnyújtózni” volna jó.

De nem a kisasszony sír most,
Kinek fáj a kitekert nyakú csirke
Meg a néni, kit „bánt”
A fertályba vágott disznó a hentes fogasán.

Most a:
Miért?
Társak!
Emberek!
Erősek!
Prédába!!!
Kemény öt ujjak feszülnek sóhajtalan görccsé:
Öklök! Öklök!
És hányják reflektorukat a mocskos földeken át.

HUSZADIK SZÜLETÉSNAPOMRA

Beteg, szívfájós embernek dobott a sors.
(Hegyre vagy völgybe, kinek mi köze hozzá.)
De kötelek feszülnek a karomban.
S most kötetlen kézzel építeni akarom
a magam és a mások útját...
Végig!

Tudom, hogy egymást marja az ember
és olyanok, mint a hörcsög, ha magtáraik telvék.

De tudom:
Nincs lehetetlen
És a természet örök törvényeit egyszer felpeckeli egy ember,
Amint az utolsó hogyan-tól felszáguld a bizonyos miért-hez.

- -

Az életem odaadni a vágyam, a kínom - a keresés, a kút.
(De hogyan kérdem Én, Én!,
hogy ne csak szőlőutak közé legyek trágya,
de hogyan, hogy kielégítsem nagybélű hasamat, kemény karjaim táplálóját.)

Az életem
Betűkre szaggatva odaadni
ér-e majd annyit, mint egy Henry George tétel
és végeredményben
lesz-e olyan, mint a heilbronni orvos Robert I. Mayer?

De mindegy!!!

Egységes, szép, nagy lendítőkerék az élet -
És legyen a büszkeség: (az előrenyomakodó Magam-é),

hogy a legérettebb trágya vagyok,

hogy a legerősebben kapaszkodom a küllőkbe

és maradék nélkül dobom oda,
ami hőt a naptól és földtől csak kaptam.

ESIK AZ ESŐ SZEPTEMBER HUSZADIKÁN

Fuvarosok káromkodnak, csúszik a lovak lába,
Szántók örülnek, gyengül a föld az eke alá,
A vendéglős kint a Zugligetben... és másutt a felhők felé dobálja a tányért,
A köruton a kávések és mozisok örömbe dörzsölik a boltajtóból visszahúzott kezüket.

Jaj! Kinek mérlegeljem ki
A kívánságom, imádságom mérlegét!
A földművesek, vagy a korzó székeinek gazdája felé!
A földművesek?
(De rothad a szőlő az esőben)
És te vegyészmérnök ki akartál menni ma délután a Dunára,
(két éve szabadság nélkül a gyárban)
te is nagyot nyomsz a latban

Probléma!
Higgyétek el, aztán röhögjön, akinek tetszik!
Probléma még most is, mikor szakmányt prédálódik az ember -
Nekem probléma!
Mert mindenütt testvéreim vannak.
(Döcögjetek e Pókainé pózán)
A legjobbat akarom nektek
És mindig oda akarom dobni a jobbért a jót,
Mert komáim, bizony, semerre nincsennek!

EVŐ LÁNY

A pofacsont és a horpadozó halánték dolgoznak.
Szilaj munkájukat nem palástolják a lapos izmok, a mosdatlan penyhedt bőr.

(Mosdatlanság, penyhedtség, korai felkelés, munka,
evés, szegénység)
Az utca, ebédidő, műhely, bolt, kiszolgálni, kinézni,
nagyobblányok.
Evés, szegénység, otthon, testvérek, sírás, ütés, sírás,
Káromkodik...

- -

Most egy alma.
Az evés dominál.
A fogak közé szorított alma, a lábfejtől föl a halántékig
a pofacsontok, a mellek és a kéz esznek.

Az utca, házak, mezők, 1916 és azon túl
messze a szabad földek és éterben dagadó világok.

Az utca, hazaút, otthon, anyák... „vidék”, front, bátyám, háború
És erre Én, zsongás, egész mindenségem, kozmosz.

- -

14 éves, nemiségmentes, leány, eszik.
Jó, erős, egészségérdemlő, makacs...

És eszik... eszik...

Hej, négyévmúlva pufók, szépkoponyájú gyereke születik egy munkásanyának.

PAMFLETTÍRÓ

Te párbajhős gyáva! engedd! Kérlek - parancsolom!
hogy szuperlativuszaimmal kinagyoljalak!
Ó te szajha, te lotyó, te ribanc,
Tisztaság, független, erő,
Te dorong...

Te doromb, te cincogó és cinikus.
Árvák karja, könnyek szivacsa és könnyfacsaró
És bordélyházas.
„Magyaránkimondó, ügyvéd, sebész, gyermekrontó
személyeskedő, botránycsináló, ellenszónok”
„Záptojást nyilazó”

Verekedő nyápic!
Zsarolásért börtönzött,
Igazságért megfeszített.
Romló, romlandó, romlott,
Puklás, vigyori,
Fertőzött és

Bacillus.

Profilaxist észbehozó!!!!
Pokolhelyettes!
És nem pokol,
Fehérholló,
Emberiségjavító!

Büdös!

MARTALÓC

Ó fej, szétrepülő, őrjöngő expansio!
Éjjel.
A koponya véres lapátai borzalmat kanalaznak össze
Vértől sáros föld
kifolyt szemek csatornája az agyvelő hajlata.

Szüzek forró ágya!
(És én kivert bikája minden csordák nőstényének)
Asszonyért feszülő testem!

Hány kocsma bicskása tudná megcsapolni a vérem?
Hány nap szikkadása kell, hogy halálra merevüljön az izmom?

Rajta!!!

Renyhe vegetációk most tömörüljetek párosodó örömbe!

Párosodó öröm ordíts!

Szüze ne maradjon a békés városnak egyse!!!
És otthoni lányok,
  nehéz álmotok legyen a könnytől-lehelettől tüzes ágyatokon
  és mind az én csontos karomtól töretlen derekak,
ne kínozzátok meg
sárbahúzott selymeken és tört cserepek közt a nászom!

INTÉZŐ

Zsírba párnázott izmokon feszül a nadrág.

Egy kis ordítozás ványadt béresasszonyokkal.

Vaskos ujjak (régebben még parasztot pofoztak)
(Már? bírni se lehet velük)

Kissé visszakívánkozik a pompás ebéd.
Kiegyenesedett dolgosok és nap elé villogó vasszerszámok
Korai víziója kerengeti gyorsabb ütemre a vért.

Vén tolvajok berzegetik a világot!!!

Hej, telefon, jóság, kultúra, szolgabíróság, megyei székhely,
Katonaság!
de jaj mittegyek majdha?...

Nem, csak újbor meg zsíros étel,
Gutaütést inklinál a jótermő föld
És télen meg hévíz a hústól túlsózott lábnak.

Búza a malomban.
Dió a napon.
Fenn csorog a must.
Lenn bolondításra forrnak a borok. - -

- A kávéházi szajha várja a bőrkabátos urat.
Úr!
Úr!
(Szépek a parasztlányok)
Sűrű vér, butaság, gőg, újbor, kaszinó,
  sárban, fröcskölnek, lovak.
Gazdasszony, kávéházi, pestről hozatott lány. És Ilus
Tejfölös kapros káposzta.

Gyertek gyorsan, gyorsan éhesek,
Mert megeszik előletek a világot.

PARASZTOK

Egyedül vagyok.
Prófétai kényi kedvem ki akarom zúdítani,
hogy felteljenek a völgyek
kivetett, dombtető magamból.
De most csak nézem, mi minden hogyan van.

- -

A dombokon kéklenek a permetes szőlők,
A rétek várják az esőt,
A fák feketék a felhős ég alatt,
A tarlókon végighúzza a szem a rendek sorát...
Esőt vár a föld...
Harmat forrásba sűrűsödik
legényes, gőzös és dühös vágya paraszti agynak:
Puha ágyra, ahova odafehérkedik az asszony...
A békás pincében hűvösség és bor van,
meg pénz van ásva a csántérfa alá...
Bort kóstolni lehívni a marokszedőket...
és marokra fogni a mellük
...ahogy mások teszik
vagy tehetnék...
A vér, a gerjedezés, a szemre futott hang fülledt.
(és álmos a gyerek a lomha ég alatt).

- -

Aztán csak dolgozni köll az úrnak...
(Ura a kutyának, aztán meg úrnak se úr,
kézbe fogná a kaszát, ha tudná
és megenné a világot az éhes.
A hajlott dolgosok közül
Kikarósodik mint a madárijesztő,
Csak a lányokra vicsorog.)

- -

Sistergés, sivítás, szél.
Az eső még porba pöttyögeti szemét,
A levelek lankadtak, (most gőzöl a négyheti kínjuk)
Csak a pörkölt levélhullák bujálkodnak a széllel.

Viháncozó lányok röpülnek a dombról,
Kék és piros színük párák hamvába szürkül,
Széles talpuk felveri az eső alatt hunyászkodó port.

Esőnek színe, szaga, szele fázatják a hátat,
Gőzöl a test,
A telt, indulatos forró. -
Az illatos pajta visongós játékra
mellek, lábszárak küszködésére vár.

Csak az öreg, szikkadt kaszások mennek ki a rétre,
Vágják a gyengült füvet,
Fukarkodnak a fukarul mért idővel.

FERDINÁND-HÍD

Rohanás felett a lépés araszol.
Teherkocsi nyehereg, húzásra cövekelődnek
a lovak köteges izmai.

A mozdony (mint szép, buzdult izmú gyerekek játékában,
szélnek feszülő melle előtt két karját forgatja és öklöződik előre)

Jön!!!
(Nekem: félelmes... ravasz... sziszeg.)

Aztán egyszerre egy a gőz és füst.
Elborítja a hidat,
alája, fölébe, benne felcsap a sinek, kerekek,
kapcsok egymást győzködő lármája.
A lárma,
egymást szorító, kavargó érctömegek lármája
és a híd visszadobta visszhang
életnél életebbre hatványozódik bennem
És egy vagyok vele akaratos acélos tudattal.

Roham!!!
megújhodottan, szénnel hosszú utakra biztosan
és a távozó kerekek után szikrákat sóhajtanak az acélsínek.
A sínek: ottmaradt egységei a végtelent megkívánt erőnek.
Az erőnek, az indulónak, az indulatosnak,
megtorpanónak, meg nem pihenőnek.

Hajrá! Jó utat! Hajrá!
A sínek (rajtuk a lámpák bágyadozása)
beleékesednek a város feketepoklú ezüstjébe.

A hídról (hegyesszög szelője) végtelen sugársor fut össze
a pályaudvar fekete, komoly íve alá
És tovább...
...egy emberig...
A sugarak sora a két szeme ívénél már majdhogy összeér!!!
(Az ember! Kezében másodperceket ver az óra
és szíve még gyorsabban és vörösen dobog.)

A két szeme ívénél már összeér! de fut tovább...
tartója ott van a végtelen időben!
Végtelenbe repülnek onnan ki a sínek
S acélakaratú erő a végtelent tapintja rajtuk.

A pályaudvar és a fekete ködös acélok körül
Tompán forr, őrjöng, örvénylik a város
és hatalmas hullámait átzubogatja a kormos acélhídon.

JÉGPÁLYÁTÓL

Hideg acél vellával ezüst szénát berzeget a szél,
Izom, csengő csörömpölés, zene, mozdulatritmus,
Féktelenre fegyelmezett szilajság.
Hajsza, hajsza,
biztonság,
igazándi-kör.

Forrnak a játszók, (a ruhák alatt testek)
Fagynak a nézők:
Kevés kacatjuk alatt úgylátszik a semmi van.

A város tizenhét jégpályája fölött egymásba rezeg a ritmus
Szimfónia izgalommal, acéllal, jéggel.

- -

És köztük a fázók.
Zenészei, söprői, locsolói az életnek sokan,
  sokan a tizenhét jégpálya közt.
Messzebb.
  Keszthelyen rianásokon át szaladnak
  a diákok halászokat nézni (tanár-pa-
  pok ülnek ölfával fűtött szobában)
- . . . . . és
puskacsőhöz fagynak percenként kezek itt is meg ott is.
És én itt is meg ott is.

- -

Miért?!
Miért ne rezegjen öreg, csöpögős szemek pillája?
Asszonyi gyűlölet sikítást karcoljon az év üvegének?
Miért?!
Tán fázzanak a forrók?

- -

Másképp!!!
Ne elkerített szentekkel legyen kerítve az öröm.
Zenét zajongjon zengve az acél.
Minden ép izom!
Mindenkinek annyit amennyi.
A kör testté gomolyodjék
Izmok, ritmus,
Össze, össze mind!
Féktelenre fegyelmezett szilajság,

És bús szobáikból kis kerekeken tolassák ki magukat örömre a betegek.
Nincs szaga hidegben a harmadnapi Lázárnak.

- -

S tavaszt, ahol a január tavasz.
Tavasz: minden ami nedvbe szökkentő.
Tavasz, végtelen, párzás, folyton fejlődve örökké.
Ritmus.
Tél ritmus, tavasz ritmus, nyár ritmus, ősz ritmus.

Szimfónia!
Tél ritmus:
s alaphangot egy mozdonykeréken
üssön meg nagy, józan tenyérben acélkalapács.

HÚSZÉVESEK NEVETÉSE...

Mi nem tehetünk róla és nem is igen törődünk vele,
hogy gúnyornak érzitek a nevetésünk.
Nekünk kell, hogy mutogassuk a napnak két egész-
séges fogsorunk karimáját egész a bölcsesség fogunkig,
(ó jó fogú bölcsesség) mely csak nem régen jött
elő a húsból.
Teli szájjal és fogunk 32-jével nevetünk, mert szép
formát tudunk kiharapni kenyérből és asszonyi testből,
ha tördelt falatok és suttogott szók ettiketjénél egyébre
jön kedvünk.
Hiába morcoskodtok, hogy bolondság ok nélkül ne-
vetni, mert hisz nevetni mindig van okunk: jó, fűtött,
vágyakozó testünk van és a célokra úgylátszik futja
az időből.
Nevetésünk idegen az öregek és kamaszok gonosz
nevetésétől és minden gonosztól, csak a gyerekek és
a gyerekekhez fordult aggok nevetése távol-rokon a
mienkkel.
Szájunk illatos az asszonyok szájától, kik tisztán hoz-
zák szájunkhoz csókjaikat.
Nevetéskor vérmesre pirulunk a feltóduló vértől, még
fiatal nyakunk finom bőrén is kijönnek az erek,
melyekben vér lüktet: nevetni,
meg kiomolni komolyra fontolt célokért.

HOSSZÚ SOROK

1

Nagyvérű rossz test s plebejusi természettől ingeresvágyas életembe
akármihogyan (mindegy) váteszség ékelődött.
Sok igát *érez*; mindet, mind súllyal zöcsköli maszattá a nyakán
a véres húst és az se jó neki, hogy alatta is igák vannak.
Mindent megkíván a tudásból és soknak mindig a nemtudottat érzi.
A nagyvérű rossz test mindenféle jók után itányost vágyakozó
flastromos, balzsamos jók nem húzzák lábába a vérét.

Nagyvérű rossz test s plebejusi természettől ingeresvágyas életembe
Akármihogyan (mindegy) váteszség is ékelődött.
Irigy és bosszútartó álló, ős, emberi nagyszerű állat, vátesz lett, hogy
legyen és úgy kell: legjobb ember.
Mert a legjobb embernek a legjobb most a földön (Hát neki.
Vágtában! Rajta!!!) mert csak ő merhet még és hinni
ma
csak ő tud.
És az irigy- bosszútartó, eszes: ember
halálra keresi a legjobb embert,
hogy jobb legyen nála;
mert a legjobb lehetőt magának akarja.

2

Nem tudjuk, mi a jó; kőből van a nagy törvénydöntő paloták
asszonyának a mérlege és ezen most már nevetni is tudunk.
De a jót akarjuk, mint a levegőt akarja minden szerves, mint a
nősténjét a hím.
Meghánytunk-vetettünk mindent és hogy semmit sem tudunk:
ösztönünk jó vágyára építünk földben gyökerező és éggel nem tö-
rődő bábeltelen tornyot.
Nagy ösztönünk biztos vezető és erőskezű győző s gondolkodó
fejünk egészséges:
nem meghalni akarunk a célért, de mint pedáns tudósok meg-
számvetettük életünkkel az eredményt
és láttuk (mert kinőttünk akkorára) hogy saját drága izmaink
és minden: nekünk legfőbb és legféltettebb javunk nem abszolu-
tum és semmiképp se végcél.

Mindig építők: májusi, szép barikádok legcsúcsán hordunk geren-
dát és alkotásunk most a rombolás
és testvéreinknek test, ellenségeinknek kés vagy gáncs leszünk
és mi teszünk próbát az újonnan patkolt csikókkal a csúszós vérben.
Tudománytól, művészettől és minden széptől szkeptikussá tisz-
tult fejünk a kedvünkre való ellenség vérének égig fecskendező
kútja alá tartjuk,
hulláikkal pedig egyenletesen trágyázzuk meg a mindenkit táp-
láló földeket.

TAVASZI ÉNEK

Mocskosoknak mocskos, tisztáknak tiszta mély férfivágyam
vörös-arany színben, széles világgárobbanó örömének kedvével szól,
ahogy tökéletes testű asszony, az ő asszonya táncát látja.

Test! titoktalan szépség!
és ívelés a legrezgőbb húrokkal a jövendő felé...

Meztelen ő és telt az erdei séták örömével.
Fejét hátrahajtja: Képek, szobrok, gyümölcsök zamatai
és haja villámában forradalmi deleknek napfénye.
Gyermeke ő és anyja mindeneknek.

Két fölemelt karján kezének aranycsörgői: a makulátlan föveny... és
ahogy anyjukat nyalják a fiahullámok.
Ha lép: sós tajték csapódás legkeményebb sziklához
és a lába megformálja minden hangok csillagszínét.
Minden színe hang, minden hangja szín.
És medencés csípei a költők minden gügyögését
És ajkának vére minden nyegle szót
Nézzétek!!! semmivé tesz.

Tavaszi táncától ügyes lovasok születnek s hideg fejű
tudósok és a legvérmesebb rakodómunkások a kő-
kockás partú kikötőkben.
Ó!!!

Minden jelen a jövőbe ível! a hajlékony derekán
a karjain, a fején, a lábain, a mellein,
a mellein, melyek remegése boldog... mint egy szőke
diák nevetése... hajnalban... sziget-ölelő ezüstkarú
folyóparton.

És a szemei, szemei most vöröslő arany hangomhoz
alázkodnak
A vöröslő aranyhoz aki betegség, baj idegen gúnyáját
messzerúgta és
Most!
Szent, jó tavaszi kedvét előttetek ereszti meg izzó
kohójából
Mert irigy hímek viszályát kívánják nekizsendült izmai.

CSILLAGOS ÉG, TE VÉGTELEN NAGY!

Sextáns, távcsövek, egy kis ember egyéni hányadosa.
Sant Pietro kupolája, 2×2 Boyle-Mariotte-Gay Lussac egyesített törvénye.
Hiányzik néked,
Michelangelo, arab számok és nevek, nevek?
Szép, helyes, érvényes ott is vannak,
Ha mások is a kupolák!

Na pajtás keresd, melyik a te csillagod.
Az enyém mind!
Ahol emberek vannak,
És ahol nincsenek
És közte és mögötte.
Nem sírok;
hogy nem hallatszik a szomszéd faluig a hangom akármekkorát ordítok,
és bőgve kicsinységemen
nem fekszem hasra,
hogy kis hangyák kikezdjék élő húsomat.

HIMNUSZ! HA VÉR IS FOLYIK MOST!

Üdvözlégy ember!
Ki nem vagy hasonló
  hangyához, méhhez és semmi állathoz,
  és csak a gépeid méltók, hogy róluk,
  dadogó hasonlatait, gyatra kézzel vegye a költőd.
  Csak a gépek, a szobrok, a képek
  méltók hozzád és hasonlók.
Te!
nem elégszel meg a mindennapi kenyérrel
és avval, hogy van enned a télre;

Mint csavaros repülőgéped csavarja
fúrod a fejed a Tovább-ba
és horizontod a végtelenre tágul
Te!
aki meg tudsz halni a célért,
de nem arra hordod a fejed,
hogy papok, rabbik és ateisták
dőre doronggal döntsenek le.

Imádod az Istent, aki végtelen nagy
És téged a végtelenig enged,
Aki nem fél, hogyha fák felnőnek az égig
És titkait kicsinyes féltékenységgel nem őrzi.

S mikor üdvözlöm az embert
Dicsének Neki is,
Himnusz a végtelennek,
Amely teljesedik.

EZ MINDEN!...

Rég elítélt testünk négyéve gyilkolás robottól sanyarú.
Nem sok idő múlva nem tudunk sem akarni, sem tenni,
mert vér és erőszak: gyengék „jogon” lopott ereje szörnyen fölénk dagadt
És még tűrni és várni halál...

Tehát: (ó következése okra okozatnak,
emberi pszyché és logikai törvény:)
...azt kérdik mit tegyünk
(mikor lenni-nemlenni felett régen elvégeztek)
...és agyunkra szállt vért nazarénus pipogyaság köpülyözné
...derék vezérek jogért könyörögnek
...pacifisták békéért
...dezentorok félelmükben gyilkolnak
...és néhány - szegény - annyira szereti az életet,
hogy meg akar érte dögölni.

AZOKNAK, AKIK HAT NAP ROBOTOLNAK

Ne menjetek vasárnap a zöldbe.
De ha kimentek, ne andalogjatok a szőke sör mellett.
Nem lehet jónyugalommal a hegytetőkről bámulni a várost.
Nincsenek tájképi szépségek!
Kínos és robajos gyorsasággal fel kell rúgni a háztetőket és elberetválni paloták kupoláit,
hogy testvéreink (ó nyomorult gazok ők, kiket szobafalak biztonsága nyugalomba tespeszt)
egyszer körülnézzenek, mert másképp nem tehetnek,
egyszer akarjanak, mert másképp elpusztulnak,
az életet segítve éljenek.

Gyorsan elsiratni, akik meg fognak halni,
az ember-fenséget sirassák meg a bénák.
Gálád a gyógyszer, de nincsen kiút máshol,
Csak ilyen áron valósul a jó.
Nincs más mód!
Nem szabad tovább gondolkodni!
És a hatnapos robotban, és vasárnap is nem szabad másra gondolni!

[AMIT GYÁRAK, BUTIKOK...]

Amit gyárak, butikok, ideológiák együtt hamarkézzel adtak: természetes halál -
ez ma már „messzi eszmény”
Élet, életes élet: tán *versben* láttam utolszor.

Egy áradatba kell, kell szakadnunk.
Fojtogatás: már csak fojtás a kirobbanáshoz!
Szociális handabanda, struccos homok, szentelő víz
lepállottak rólunk; káromkodás: reciprok istenhivés nem jó már szelepnek.

Kell!
Akarnunk!
A felforgatást!
A rombolást!
Megtorpant erők karjának a végére kell kúsznunk

kapaszkodó lábbal, kifeszült testtel,
hogy velünk hadarintson legnagyobbat az erő
Mikor megindul,
Mert megindul
Mert akarjuk,
Mert kell, hogy akarjuk.
Mert az jó lesz.

Pompás lesz bizony!
Iszonytató jó szagunk lesz a portól és a füsttől,
Asszonyaink szívesen nemzenek majd velünk
Bizony! és új ételeinket ki ahogy szereti fogjuk készíteni.

(Ez nem hazugság ám!)
Mindent lerombolunk (a magunk demokrata
kalyibáit is, hogy vissza ne jussunk oda többet)
És az új építők kezére majd igen rávigyázunk
Mert azt el nem felejtjük,
hogy itt,
mi minden, hogyan és miért volt.

(1917)

[EMBER HOVA TARTOZOL?]

Ember hova tartozol?
Mutasd mit csináltál!

Nem tettél semmit? Nem baj.
S meglásd eligazítjuk, ha ellenségnek érzed magad.

Semmit se akarsz csinálni?
Annyi mint rossznak lenni.
A senkihez sem tartozókhoz tartozol?
Azt hiszed lehet?!!!

Veszedelmes dolog,
de az történik, amit akarsz:
Élhetsz, ha úgy akarsz,
Meghalsz, ha jobb a veszendőség,

Ez az individuum tisztelése!
Teszel, amint jobb neked!

[KÖNNYŰ...]

Könnyű:
magunk alá piedesztált tudni,
mozdulatlanul fakirkodni,
fölényesnek lenni,

abszolutumokhoz szegeződni,
és a legjobb: jól rejtőzni.

És a sok csaholó közül ki akar itt valamit?
Ugye nem jó tenni?
A legjobb a köz javáért... épségünkre jól vigyázni.

Gondolkodás végezténél tovább, percet se
várni,
hogy dolgok meglehessenek, dolgunkkal leszámolni:
tenni,
ez nehéz!
De ez kell emberek!

[NEM SZENTEK KELLENEK...]

Nem szentek kellenek,
hanem akik jók, mert rossznak lenniök rossz.
Kíméletlenek, erőszakosak,
akik magukat ki nem felejtik,
de mindenkivel számolnak és az erőket számba is veszik.

Kiméletlen jóratörekvők,
mert csak teljes eredmény esne jól nekik.
Minden érzésük a cél.
Megfontolt cél!!!
Ezért kockáztatnak és ezért vigyáznak,
akik, ha megszámlálják egymást: meghatványozódnak.
Mert mindenfelé jót akarnak.
Tesznek, ha tehetnek!
Várnak!
Készen vannak!

HOVA HÍV...

Hova hív az én hivatottságom, mert nem hagy és nem hív
eléggé!
Oly kevés vagyok igy magamnak és nem tudok magammal
jóllakni!
És hit kell hát a holnapi napra, mert az én hitemből nem telik estig.
S jaj! nincs teljes hangja az életeimnek, mintha nagy tenyerek
szétmorzsolták volna az agyagot,
mielőtt az érc megacélozódott volna.

1

MONOTON VERS A RABOKRÓL

Sok szép tájak vannak,
utak messze futnak,
vizek kanyarognak,
havak megújulnak
havak elolvadnak,
s a rabok csak mindig egy helyben maradnak.

A rabok mindig csak egy helyben maradnak,
mezőkre szemükkel virágokat raknak,
szemükkel az útra ezer utast hívnak,
a fehér hó alá zöld vetést bujtatnak.

A fehér hó alá zöld vetést bujtatnak
a fehér hó alatt remények elfogynak,
maguk és vágyaik szép lassan elkopnak,
távolt hivő szemük majdhogy megvakulnak.

Távolt hivő szemük majdhogy megvakulnak
maguk is más is el-elszomorodnak,
néha énekelnek, sokszor káromkodnak,
egymást is kerülik, asszonyukra vágynak.

Egymást is kerülik asszonyukra vágynak
a magas börtönből igen messzi látnak,
rügyek elpusztulnak és újra fakadnak,
új vérrel új folyók szépre megáradnak,
ők is erőt vesznek,
aztán csak néznek: sok szép tájak vannak.

Sok szép, tájak vannak,
utak messzi futnak,
vizek kanyarognak,
havak megújulnak,
havak elolvadnak,
s a rabok csak újra egy helyben maradnak.

2

SZÁMADÁS

Úgy történt, hogy én, út nem tudója biztos utat mutató lettem.
És levék én a tanulatlan, úgy kellett, hogy legyen:
igaz tanító.
De most, hogy igy maradtam, egyedül maradtam. Egyedül
maradtam, az utat nem ismerem, tanulni nincs honnan.

Soha még ily egyedül, soha még ily baráttalan, soha ilyen kíván-
kozó, soha még ilyen szerelmes nem volt ily szegény ember.
Nem bántott engem senki, nem hagyott el senki: azt hagytam
el, amit nem kívánok, amit kívánok az megmaradt.
Csak először élni kivántam, aztán kivántam: legyen élet. S
most az élet kivánt meg, valahogy a hivatottsággal.

Ezért beszéltem, ezért hallgattam, ezért lett csend énnálam és most magamat hallom:

Ha valami elromlott itt, az csak az én életem; ha én nem tanultam, akkor én nem tudok, ha valaki sirat, az csak az én asszonyom. Ha valami bajom, az csak az én bajom, de ha jóm is volt; szét, jó messze hordtam.

Aztán ha elesett az ember, föl is kél az ember... Vagy ut árkában pusztul tanulságul a nem tudottra, végső hívásul a hivatottságra - vagy belepusztul, hogy nem kéri magát számon... és jaj! valamit meg kellene tanulni ilyen nagy számadáshoz.

ITT VAGYOK

Hol van a föld, amire ráhullhatnának testem-törött ágai?
Nincs humusz, amibe ujjam ötgyökere belemarkolhatna.
De nem! Magam sorsa, amit magam csináltam s jól van ez így.
Itt vagyok és töretlenül ha örömtelen vagyok is a töretlenségben.
De mért a bárgyuk, akik most felém üvöltik biztatásuk?
Hiszen töretlen vagyok, töretlen, töretlen.
Mi szeretnék lenni?
Hiszen megvagyok, megvagyok.
Kevés volt amiben hittem?
Hiszen megvan, megvan.
Sok kezdés van még előttem?
Elvégzem, elvégzem.
Csak mert töretlen vagyok, törődött szeretnék lenni
Mert nincs jó íze az életemnek
És mert senkisem törődöttebb nálam.

BITÓFÁK TELÉN

Ó jaj testvér, rá kellett, hogy öltsd a
nyelved, szegény, kidagadt, csúfra kékült
nyelved, erre a világra. Megkínzott volt
a tested és megkínzott most a világ.
Mocsár és szenny Rossz gőzök; Mocsár-
emberek leheletének szennye: mintha ez
volna most minden.
Testvér! Bocsánat harmata volt a
szemed. Megtört nyakcsigolyád békét
intett mindenfelé. Nem kívántad, hogy
tűz és vér legyen nagy tűz és vér legyen,
nem kívántad.
Nem akartál semmit. - Ismerted az
utat, amin még menni fogsz és utat

mutattál. Mindent elvégeztél. Megvigasztaltad vérszerinti testvéredet és testvéreidet mind, akiknek száraz szeme forgott érdesre kínlódott üregében, akik fújták gőzölgő lehelettel kékre fagyott kezüket - - -
„Ó fagyott kezek ezek szegények."
„És testvérkezek szegények."
„És nem is tudnának most ökölbeszorulni, olyan dermedtek szegények."

„Megtört nyakcsigolyád békét intett mindenfelé."
Testvér! Hitünk, akaratunk, jóságunk hitvallomása!

K. a. d. Thaya 1919, december

Ó HIT-JERUZSÁLEM

Ó hit-Jeruzsálem, kapud előtt állok
Bélpoklosod vagyok és száműzött,
S magam előtt őrzöm magam a kaput
És még kívánni sem tudom a hitet.

Jézus már volt itt. Tőle gyógyultak akkor betegek.
De ő már nem jön - nem is kell - és új Jézus se segítsen.
Igy akarok, talán pusztulni, talán gyógyulni,
S jaj, nemsokára tán így is jó lesz nekem.

Köpj ki Jézus! langyos vagyok. Én magam is kiköpöm magam
Szörnyüség, hogy nincs, ó nincsen semmi
Amiért a halálnak elszánnám magam.

Nincs semmi, amiért meg tudnék halni -
Ezért gyakran kivánom a halált,
Vagy szeretnék minden élővel elvegyülni.
Porral, vérrel, fa, fűvel egyaránt.

Szennyesebb a szennynél minden amit mondok,
Vallás és átkaim egyként hazugok
Szót keresek értelem-nagyságra, szót, igazat nagyot
S tudom mindenre Hit-Jeruzsálemben van a felelet!
De azon a kapun bemenni nem tudok.

AZ ERÉNY VALÓJÁRÓL

LAO-CE

A szentnek nincs saját szive.
A nép szivét teszi meg saját szivéül.

A jóhoz jó vagyok,
s a rosszhoz is jó vagyok,
mert a jóság Erény.
A hűhöz hű vagyok,
a csalárdhoz is hű vagyok
mert a hűség Erény.
A szent a világ közepette magában él,
de szivében van mindenki számára hely.
A nép rászegezi figyelmét és szemét.
S a szent őket, mint gyermekeit tekinti.

AZ ERKÖLCSÖK EGYSZERŰSÉGE

LAO-CE

Törvényekkel kormányozzák az országot
Csellel viselnek háborút.
A nem-cselekvéssel lehet az országot megnyerni.
Honnan tudom én, hogy ez így van
Mert: Minél több korlát és tilalom van az országban,
annál szegényebb lesz a nép.
Minél több fegyver van egy népnél,
annál nyugtalanabb lesz az ország.
Minél találékonyabb a nép,
annál több szokatlan dolog történik.
Minél több rendelet és törvény,
annál több a rabló és a tolvaj.

Ezért így szól a szent:
Én mit sem teszek s a nép maga
kormányozza magát.
Szeretem a nyugalmat és a nép
magától nyugodt lesz.
Szabad vagyok a tülekedéstől és a nép
magától gazdagszik.
Kivánság nélkül való vagyok és a nép
magától egyszerű lesz.

HETVEN FELÉ

Lomha folyó forgat sárga zátonyokra
Szemem tükrét vérerek
És hinár zavarosa takarja.

Hegyi pataknál - lehet - szívesen laknék
Hol hóhab a gyors
És látszó sötét a mély.

SÍRFELIRAT

1
ITT NYUGSZIK

A nyugtalan
Százhazájú hontalan
Életét bizonyló
Szomjasan vándorló
Álmatlan álmodó

2
ITT NYUGSZIK

A nyugtalan
Okosok közt oktalan

Szántatlant is bevetett
Kövér nőket szeretett
Sovány nőket szeretett
Minden bűnt elkövetett:
Azt is amit szerettél
Azt is amit nem mertél

Nevethettél - nevetett.